

НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:

- ◆ Құқық қорғау органдарын цифрландыру және киберқылмысқа қарсы іс-қимыл –
Цифровизация правоохранительных органов и противодействие киберпреступности –
Digitalization of law enforcement agencies and countering cybercrime
- ◆ Әкімшілік құқық, әкімшілік қызмет –
Административное право, административная деятельность –
administrative law, administrative activities
- ◆ Қылмыстық құқық, криминология, қылмыстық-атқару құқығы –
Уголовное право, криминология, уголовно-исполнительное право –
Criminal law, criminology, penal enforcement law
- ◆ Қылмыстық процесс, криминалистика, жедел-іздігіру қызметі –
Уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскная деятельность –
Criminal procedure, criminalistics, operational investigative activities
- ◆ Оқытушыларға көмек –
В помощь преподавателю –
To help the teacher
- ◆ Жас мамандар сөз алады –
Слово молодым –
The word to the young

УЧЕНЫЕ ТРУДЫ
АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
имени М. ЕСБУЛАТОВА

2 (79)
2024

Жауапты редактор
саяси ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты, профессор
А.М. Сайтбеков

Редакция алқасы:
Ж.Р. Дильбарханова (з.ғ.д., профессор),
Р.А. Ромашов (з.ғ.д., профессор, Ресей Федерациясы),
Л.Ч. Сыдыкова (з.ғ.д., профессор, Қырғыз Республикасы),
С.И. Шелухин (PhD докторы, АҚШ),
С.М. Селиманова (з.ғ.д., профессор, Өзбекстан Республикасы),
Г.Р. Рүстемова (з.ғ.д., профессор),
Ж.А. Кегембаева (з.ғ.д., профессор),
Т.А. Акимжанов (з.ғ.д., профессор),
Е.М. Бимолданов (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор),
А.А. Аубакирова (з.ғ.д., доцент).

«Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» мерзімді ғылыми басылымы Қазақстан мен шетелдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған. Мерзімі – тоқсанына 1 рет.

Журнал заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға арналған басылымдар тізіміне енгізілген (Қазақстан Республикасы БжҒМ Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті төрағасының 2021 жылғы 11 ақпанындағы ҚБП бұйрығы).

Жауапты хатшы:
А.Г. Кан (з.ғ.к.)

Беттеу:
С.Ж. Турениязова

Ұсынылған материалдардағы деректер үшін автор жауап береді.
Қолжазбалар авторға қайтарылмайды.
Журналға сілтеме жасау міндетті.

Редакцияның мекенжайы:
Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының
ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмыстарын ұйымдастыру бөлімі
050060, Алматы қ., Өтепов көшесі, 29
тел.: 337-80-86

вебсайт: alpolac.edu.kz
e-mail: gylymi_bolim@mail.kz
Пішімі 60x84^{1/16}. №1 баспаханалық қағаз
Ризографтық басылым. Есептік баспа табағы 27
Басуға 24 маусым 2024 ж. жіберілді.
Таралымы 200 дана.

© Қазақстан Республикасы ПМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, 2024ж.
Журнал 2011 жылдың қыркүйек айында Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігінде қайта тіркелді.
№11677-Ж тіркеу куәлігі.

Ответственный редактор

доктор политических наук, кандидат юридических наук, профессор
А.М. Сайтбеков

Редакционная коллегия:

Ж.Р. Дильбарханова (д.ю.н., профессор),
Р.А. Ромашов (д.ю.н., профессор, Российская Федерация),
Л.Ч. Сыдыкова (д.ю.н., профессор, Кыргызская Республика),
С.И. Шелухин (доктор PhD, США),
С.М. Селиманова (д.ю.н., профессор, Республика Узбекистан),
Г.Р. Рустемова (д.ю.н., профессор),
Ж.А. Кегембаева (д.ю.н., профессор),
Т.К. Акимжанов (д.ю.н., профессор),
Е.М. Бимолданов (к.ю.н., ассоциированный профессор),
А.А. Аубакирова (д.ю.н., доцент).

Научное периодическое издание «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» образовано в целях публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран. Периодичность – 1 раз в квартал.

Журнал включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам (приказ председателя Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки МОН Республики Казахстан №2 от 11 февраля 2021 г.).

Ответственный секретарь:

А.Г. Кан (к.ю.н.)

Верстка:

С.Ж. Турениязова

За достоверность опубликованных материалов редакция ответственности не несет.
Рукописи не возвращаются и не рецензируются.
Ссылка на журнал обязательна.

Адрес редакции:

Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова
050060, г. Алматы, ул. Утепова, 29
тел.: 337-80-86

вебсайт: alpolac.edu.kz

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Подписано в печать 24 июня 2024 г.

Формат 60x84 1/16. Бум. тип. №1.

Печать на ризографе. Уч.-изд. л. 27

Тираж 200 экз.

© Алматинская академия МВД

Республики Казахстан им. М. Есбулатова, 2024 г.

Журнал перерегистрирован в Министерстве информации и коммуникаций

Республики Казахстан в сентябре 2011 года.

Регистрационное свидетельство №11677-Ж.

Executive Editor

doctor of political sciences, candidate of law, professor

A.M. Saitbekov

Editorial Board:

Zh.R. Dilbarkhanova (doctor of law, professor),

R.A. Romashov (doctor of law, Professor, Russian Federation),

L.CH. Sydykova (doctor of law, Professor, The Kyrgyz Republic),

S.I. Sheluhin (PhD, USA),

S.M. Selimanova (Doctor of Law, Professor, Republic of Uzbekistan),

G.R. Rustemova (doctor of law., professor),

J.A. Kegembaeva (doctor of law, professor),

T.K. Akimzhanov (Doctor of Law, Professor),

E.M. Bimoldanov (Ph.D., Associate Professor),

A.A. Aubakirova (doctor of law., associate professor).

The scientific periodical «*Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan*» was established in order to publish in the open press the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries. Periodicity – 1 time per quarter.

The journal is included in the list of publications recommended for publishing the main scientific results of scientific activity in the legal sciences (Order of the Chairman of the Committee for Quality Assurance in Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 2 dated February 11, 2021).

Executive Secretary:

A.G. Kan (candidate of law)

Layout:

S.Zh. Turenliyazova

The editors are not responsible for the accuracy of the published materials.

Manuscripts are not returned or reviewed.

A link to the journal is required.

Address of edition:

Department of organization of research and editorial and publishing work

Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the

Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

050060, Almaty, ul. Utepova, 29

tel.: 337-80-86

website: alpolac.edu.kz

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Signed to the press on Jun 24, 2024.

Format 60x84 1/16. Boom. type. no. 1.

Print on the risograph. Uch. - ed. 1. 27

Edition of 200 copies.

© Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, 2024

The journal was reregistered in the Ministry of Information and Communications
of the Republic of Kazakhstan in September 2011.

Registration certificate No. 11677-Zh.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

**ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫН ЦИФРЛАНДЫРУ
ЖӘНЕ КИБЕРҚЫЛМЫСҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ
ЦИФРОВИЗАЦИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ
И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ
DIGITALIZATION OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES
AND COUNTERING CYBERCRIME**

ВИМОЛДАНОВ ҮЕ.М., КОБЛАНДИН К.Ж., TASKYN ҮЕ. Best practices in foreign countries countering cyberbullying among minors	12
НАМЫСОВ Е.Д. Искусственный интеллект как инструмент кибермошенничества: анализ и прогнозы развития	19
САРСЕНБАЕВА Б.Б. Концептуальные проблемы использования искусственного интеллекта в уголовном процессе	26
МҰРАТОВА Н.М., САРСЕНБАЕВА Б.Б., БАЙСЕИТОВА А.Т. Тергеу процесінің цифрлық трансформациясы объективті шындық ретінде	34
КУБАНОВА Н.Б. Киберқылмыс мемлекеттік қауіпсіздіктің заманауи қатері	42
SHAISULTANOV S.D. The identity of the internet fraudster	50

**ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ, ӘКІМШІЛІК ҚЫЗМЕТ
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО, АДМИНИСТРАТИВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ADMINISTRATIVE LAW, ADMINISTRATIVE ACTIVITIES**

ШНАРБАЕВ Б.К. Прогнозирование и моделирование законопроектов	58
ШАКИРОВ К.Н., АРЫН А.А., ОТАРБАЕВА А.Б. О концепции антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов в Республике Казахстан	65
ТЕБАЕВ Д.Б., САУЛЕН Н. Административный акт: историко-правовой аспект и зарубежный опыт.....	73
РУСТЕМОВА Г.Р., БАЙСЕИТОВА А.Т. О безопасности детей – жертв насилия.....	78

ТУРСЫНОВА Б.Б., ОМАРОВА А.Б., МАЛИКОВА Ш.Б. Социальное предпринимательство и развитие кризисных центров: организационно-правовые вопросы и перспективы.....	84
ДҮЙСЕНҚҰЛ А.Ғ., МАДЫХАН С.М., СМАНОВА А.Б. Қазақстан Республикасында мемлекеттік электрондық қызмет көрсетуде әкімшілік жауапкершілік қолданудың кейбір құқықтық мәселелері	95
БИШМАНОВ К.М., БАРГАРИНОВ А.Р. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған мәліметтерді хабарлау үшін әкімшілік жауапкершіліктің ерекшеліктері.....	102
АХМЕТЖАНОВА Н.Н., ДАРМЕНОВ А.Д. Профилактика обмана потребителей на маркетплейсах.....	108
ДУЛДАШЕВА Р.Е., ТОКСАНОВА М.Б. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жолын кесудің заңнамалық шараларын қолданудың шетелдік тәжірибесі.....	115
ЖОЛДАСОВ О.Ж., КЕГЕМБАЕВА Ж.А., УСЕИНОВА К.Р. Проектное управление в государственном секторе Республики Казахстан: правовые аспекты.....	122
CHUKUMOV G.V., SITNIKOV P.V. Anti-corruption policy of the judicial system of Kazakhstan: problems and ways to solve them.....	129
РАХМЕТ Е.Д., ТОКСАНОВА М.Б., САҒЫНБЕКОВА Г.М. Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің әдістері.....	136
НАСЫРОВА Э.М., ЦОЙ О.Р., ЦОЙ А.Н. Благоприятный климат в семье как фактор предупреждения преступлений несовершеннолетними.....	144
SABANOVA A.S., SEILKHANOVA S. A. The impact of digitalisation in law enforcement management: police development technologies.....	153
АКИМЖАНОВ Т.К., ДИЛЬБАРХАНОВА Ж.Р., КОШКИНБАЕВА А.С. Экологиялық қауіпсіздік—қазақстан республикасының ұлттық қауіпсіздігінің дербес түрі ретінде.....	159
ИБРАИМОВА Н.И., БАЙМУХАНОВ Е.М. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің әлеуметтік құқықтарының жүзеге асырылу мәселелері.....	167
СМАГУЛОВ Ж.У., САПАРАЛИЕВА С.М. К вопросу о правоохранительной природе дефиниции «трудовые отношения».....	175

DIGAY D., NURMUKHANKYZY D., TAUBAYEV B.
Problems of compliance with constitutional guarantees of the right of access
to information on the internet as a mechanism for
the development of civil society.....183

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ,
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY,
PENAL ENFORCEMENT LAW**

ZHANIBEKOV A., DUZBAYEVA S., MURATOVA A.
Efficiency and legal aspects of the probation service: international experience
and development prospects in the Republic of Kazakhstan.....192

СКАКОВ А.Б.
Теміржол көлігі объектілерінде ұрлықтың алдын алу туралы мәселе.....201

ТОГАЙБАЕВА Ш.С., ТОГАЙБАЕВ А.И., МАҚСҰТ Р.Е.
История развития норм о медицинских уголовных правонарушениях
(преступлениях) в период с 1922 года по настоящее время.....205

НАУРЫЗБАЕВ Е.А., ТИЛЕУБЕРГЕНОВ Е.М.
Криминологическое предупреждение незаконного оборота наркотических средств.....217

АКБОЛАТОВА М.Е., ЖАҚЫШ А.Ж., ЖОЛДАСОВА Н.М.
Предупреждение преступлений против половой неприкосновенности и
половой свободы несовершеннолетних лиц223

ОМАРОВА А.Б., МАЛИКОВА Ш.Б., МУКАШЕВА А.А.
Ответственное обращение с животными:
некоторые аспекты уголовной ответственности229

BISHMANOV K.M., SHIDEMOV A.G.
Legal framework for countering the financing of terrorist
and extremist activities in the Republic of Kazakhstan239

КАРБЕКОВ К.С., МАКСУТХАН Ш.М., БУЛАТОВ Т.С.
Правовое обеспечение информационной безопасности
в Республике Казахстан247

МУХИТДИНОВ А.А., ХУСАИНОВ О.Б., ЖАБЕЛОВА Т.Е.
Профилактика и меры предотвращения радикализации среди мусульман:
концепции, методы и тенденции.....254

АХМЕДЖАНОВА Г.Б., ЖУНУСУОВ Н.Ж., ШАГИЕВА Г.Т.
Роль антропологии в изучении и преодолении проблемы преступности
среди несовершеннолетних.....266

АВГУСТХАН С.А., БИМОЛДАНОВ Е.М., ЕШНАЗАРОВ А.А.
Қазақстан республикасындағы адам саудасының кейбір мәселелері.....276

ҚАЛҚАНБАЙ Ә.Қ., САРСЕНБАЕВА Б.Б. Процестік келісімнің талаптарын орындау кезінде қылмыстық жауаптылықтан босату мәселелері.....	282
АЙЖАНОВ С.А. Қазақстан Республикасында ұрлықтың алдын алудың өзекті мәселелері.....	286
АХМЕДЖАНОВА Г.Б., ИКСАТОВА С.Т., БИХИЯНОВА М.Е. Криминологические теории личности преступника.....	292
ADILGAZY S., ESENTEMIROVA A., A.RZABAY Some theoretical legal aspects of the system of criminal penalties and other measures of criminal legal influence.....	301
ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, OPERATIONAL INVESTIGATIVE ACTIVITIES	
КОБЛАНДИН К.Ж., TASKYN YE. on the role of work planning in improving the efficiency of operational search activities	310
РАХМЕТОЛЛОВ А.К., КУЛМУХАНБЕТОВА Б.А., ЕЩАНОВ А.Ш. К отдельным аспектам возврата активов в рамках институциональной системы противодействия отмыванию доходов и финансированию терроризма	318
МУКАНОВ М.Р. Применение беспилотных летательных аппаратов при расследовании дорожно-транспортных происшествий в Республике Казахстан.....	325
БЕРЕКЕНОВ А.Т., САПАРОВ Ж.Ж., ЦОЙ О.Р. Есірткіні байланыссыз заңсыз таратудың кейбір ерекшеліктері	332
ГУБАЙДУЛЛИН Ж.Ж. Сущностные и правовые проблемы наведения справок как оперативно-розыскного мероприятия	341
НАУРЫЗБАЕВ Е.А., ТИЛЕУБЕРГЕНОВ Е.М. Сферы взаимодействия криминалистики с естественными и техническими науками и их специальными отраслями	349
ТУРСЫНБЕКОВ А.К., ДИЛЬБАРХАНОВА Ж.Р. «Сотқа дейінгі тергеу» ұғымдарының арақатынасы туралы мәселеге, «қылмыстық қудалау», «іс бойынша іс жүргізу».....	357

ЕРЕЖЕПҚЫЗЫ Р. Прокурорский надзор как способ защиты экологического правопорядка	364
ZHOLDASOV O., MUKHAMETKALIYEV N. Introduction of artificial intelligence into criminal proceedings	372
ОТАРБАЕВ Ғ.С., УТЕГЕНОВА Г.А., АБУБАКИРОВА Г.М. К вопросу о признании фактических данных, не допустимых в качестве доказательств по уголовному делу	377
ДЮСЕБАЕВ Т.Т., СЕЙЛХАНОВА С.А. Использование пыльцевых биомаркеров в судебной криминологии: трансформация методов экспертизы и расследований	384
ШИДЕМОВ А.Г., НАСЫРОВА Э.М., ЧУКУМОВ Г.Б. Взаимодействия кредитных организаций и правоохранительных органов в случаях обнаружения мошенничества в сфере потребительского кредитования в Казахстане	390

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
TO HELP THE TEACHER**

ИСАБАЕВ Ч.А. Роль и значение тактико-специальной подготовки в кризисных ситуациях	399
--	-----

**ЖАС МАМАНДАР СӨЗ АЛАДЫ
СЛОВО МОЛОДЫМ
THE WORD TO THE YOUNG**

ИСКАКОВ А.К. Религиозная радикализация в пенитенциарной системе: вызовы и перспективы	407
СЕЙТАКОВА Б.М. Возможности риск-ориентированного подхода в управлении профессиональным риском сотрудников органов внутренних дел	414
ТУРСЫНБЕКОВ А.К. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді реттейтін қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдірудің өзекті мәселелері	421
ТЕМИРКАНОВА Д.К. Детерминанты бытового насилия в Казахстане	428
ДЖУМАБЕКОВА А.Ж. Система и процедура заключения процессуального соглашения: проблемы и пути их решения	439

РАХИМОВ К.Е. К вопросу о дискурсе об уголовной ответственности юридических лиц в теории уголовного права	447
АЛИМХАНОВА А.Р. Интегративный подход к формированию состава преступления «торговля людьми»	455
«Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналындағы жарияланымдарға қойылатын талаптар.....	464
Требования к публикациям в журнале «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова».....	467

**ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫН
ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ
КИБЕРҚЫЛМЫСҚА ҚАРСЫ
ІС-ҚИМЫЛ**

**ЦИФРОВИЗАЦИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ
И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ
КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ**

**DIGITALIZATION
OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES
AND COUNTERING CYBERCRIME**

Ye.M. Bimoldanov¹, K.J. Koblandin¹, Ye.Taskyn¹

¹Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Yesbulatov, Almaty, Kazakhstan

BEST PRACTICES IN FOREIGN COUNTRIES COUNTERING CYBERBULLYING AMONG MINORS

In the article, the authors reveal the concept of cyberbullying as a socio-legal phenomenon of modern society. Issues of countering and preventing cyberbullying are considered taking into account the factors that give rise to them, on the basis of which forms and methods of preventing bullying (cyberbullying) among adolescents are proposed based on a study of the US experience. The features of cyberbullying are revealed and methods of their commission in the United States are described, which allowed the authors to provide ways to improve national experience in countering this phenomenon. Specific directions for combating cyberbullying are proposed to prevent the spread of bullying among minors. The work is based on the analysis of various case studies, statistical studies, court cases and media articles to understand the problem of cyberbullying and find effective measures to counter it.

Keywords: cyberbullying, counteraction, infocommunication technologies, legislation, USA, Internet.

Кәмелетке толмағандар арасындағы кибербуллингке қарсы іс-қимылдың шетелелдердегі үздік тәжірибелер

Мақалада авторлар қазіргі қоғамның әлеуметтік-құқықтық құбылысы ретінде кибербуллинг ұғымын ашады. Кибербуллингке қарсы тұру және оның алдын алу мәселелері оларды тудыратын факторларды ескере отырып қарастырылады, соның негізінде АҚШ тәжірибесін зерделеу негізінде жасөспірімдер арасындағы қорлаудың (кибербуллинг) алдын алудың нысандары мен әдістері ұсынылады. Кибербуллингтің ерекшеліктері ашылды және оларды Америка Құрама Штаттарында қолдану әдістері сипатталды, бұл авторларға осы құбылысқа қарсы тұрудың ұлттық тәжірибесін жетілдіру жолдарын ұсынуға мүмкіндік берді. Кәмелетке толмағандар арасында қорлаудың таралуын болдырмау үшін кибербуллингпен күресудің нақты бағыттары ұсынылады. Жұмыс кибербуллинг проблемасын түсіну және оған қарсы тиімді шараларды табу үшін әр түрлі жағдайлық зерттеулерді, статистикалық зерттеулерді, сот істерін және БАҚ мақалаларын талдауға негізделген.

Түйін сөздер: кибербуллинг, қарсыіс-қимыл, инфокоммуникациялық технологиялар, заңнама, АҚШ, Интернет.

Передовые практики зарубежных государств противодействия кибербуллингу среди несовершеннолетних

В статье авторами раскрывается понятие кибербуллинга как социально-правового феномена современного общества. Вопросы противодействия и профилактики кибербуллинга рассматриваются с учетом факторов, порождающих их, на основании которых предложены формы и методы предупреждения буллинга (кибербуллинга) среди подростков на основе изучения опыта США. Раскрываются особенности кибербуллинга и описываются способы их совершения в США, что позволило авторам дать пути совершенствования национального

опыта противодействия данному феномену. Предложены конкретные направления противодействия кибербуллинга для предотвращения распространения буллинга среди несовершеннолетних. Работа базируется на анализе различных тематических исследований, статистических исследований, судебных дел и статей СМИ для понимания проблемы кибербуллинга и поиска действенных мер противодействия ему.

Ключевые слова: кибербуллинг, противодействие, инфокоммуникационные технологии, законодательство, США, Интернет.

Main points. Analyzing the situation with countering cyberbullying in Kazakhstan, it should be stated that the problems faced by the national law enforcement system are largely similar to the practice of foreign countries. However, taking into account that technological processes began in developed foreign countries much earlier, Kazakhstan embarked on the path of protecting minors from the harmful effects of info-communication technologies a little later and is still at the formative stage. So far, the domestic legislator has not disclosed the definition of "bullying" and "cyberbullying". Criminal liability for committing these acts is established in the framework of Article 131 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, where in Part 2 as a qualifying feature is established the commission of insult, i.e. humiliation of honor and dignity of another person, expressed in an indecent form, "committed publicly or with the use of mass media or telecommunications networks" [1]. The lack of legislative consolidation of the conceptual apparatus related to bullying and its subtypes, in particular cyberbullying, leads to the incorrect qualification of acts provided for by the article regulating criminal liability for committing insult. Commonly accepted in foreign scientific discourse definition of the concept of "bullying" is much broader in its filling, assuming not only the commission of actions related to insulting a person, but also "aggressive harassment and bullying of one of the members of the collective by another, but also often a group of persons, not necessarily from one formal or recognized by others collective" [2]. Also, the criminal legislation of Kazakhstan does not establish such a qualifying feature as committing a criminal offense under Article 131 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan as part of a group of persons. As a rule, victims of cyberbullying are often subjected to insults and harassment by several persons, who in advance and deliberately conspired to commit this criminal offense.

Also, in the process of conducting the research, the problem of low communication and networking literacy of minors was revealed. A child should be prepared for network interaction in accordance with the age competencies, and the key role in this belongs to the family and organizations of preschool and school education, where along with initial communication skills, in parallel should be taught the correct behavior on online platforms and on the Internet. Pedagogues and psychologists should be actively involved in solving the problem of communicative-network safety of children, and a state program for teaching children on the Internet should be developed at the adoption level.

Unfortunately, according to official data, over 50% of Kazakhstani children have faced bullying online, but not all of them are ready to go to their relatives and teachers for help [3]. Victims of bullying are afraid that parents will go to school to look for the perpetrators, protecting their child, and representatives of educational institutions (teachers, administrative staff, psychologists) by virtue of their professional duties must conduct official procedures to find out the causes and identify the perpetrators, which in the opinion of victims of cyberbullying will negatively affect their reputation according to the value orientations existing in the child and adolescent environment. These factors contribute to the high latency of cyberbullying, and victims of bullying are not interested in admitting that bullying and persecution have been committed against them, which often leads to suicide of cyberbullying victims.

All of the above problems should be the subject of the closest scientific analysis of scientists of various fields (pedagogy, psychology, law, etc.) in order to create special research and institutional structures, whose functions will include the development of new methodological and conceptual ap-

paratus of the phenomenon under consideration, the formation of public policy to counter cyberbullying. The study of advanced foreign theory and practice contributes to the development of national models for protecting the rights of children and adolescents.

Introduction. New communication technologies make it possible to reach vast audiences in a short period of time, expanding the possibilities of information impact on users. Along with the positive trends in the development of digital communications, there are risks associated with the use of Internet space for illegal use, which in turn necessitates the adoption of appropriate response measures by state authorities.

The development of global networks has not only simplified the process of human communication and data transfer, but has also created favorable conditions for the emergence of new criminal offenses committed both through info-communication technologies and directly on the Internet. At present, cybercrime includes "new" offenses - those made possible by the development of information and communication technologies. We can include criminal offenses against privacy, confidentiality, integrity and accessibility of information data and systems, as well as traditional crimes, the commission of which is greatly facilitated by actively developing digital technologies, including offenses related to the use of info-communication tools and offenses related to the content of information data. However, it is important to note that modern crime includes so-called "traditional crimes", such as fraud and bullying, which have become more globalized through digital technologies. Such criminal manifestations include acts related to the dissemination of compromising materials for possible extortion or other purposes, cyberbullying and other socially dangerous acts in one way or another related to the development and widespread use of info-communication technologies, which have affected all spheres of society.

Proceeding from the threats arising from the use of info-communication technologies, which can have an unlawful impact both on the personal security of a particular person and on the national security of the state, the primary task of the state is to create the necessary legal levers for safe presence in the world information space with observance of the interests of ensuring national security based on the interaction of national operators with foreign services and the use of software products. In this regard, the authorized subjects of the state, represented by law enforcement bodies, should pay attention to further improvement and development of the legal framework in the field of information, communication and personal data protection, which will create the necessary conditions for increasing the level of information security protection. The practice of application of the national legislation of the Republic of Kazakhstan shows that the existing problems of countering cybercrime are caused by the imperfection of criminal law norms, inconsistency of their interpretation, lack of scientific and methodological recommendations, official guidelines on the qualification of these acts and proof of such criminal offenses.

Materials and methods. The specificity of the object of this study implies the use of innovative approaches along with traditional methods of research due to the technical component of the phenomenon of cyberbullying. The need to dive into the field of scientific knowledge related to the functioning of info-communication technologies, to study its nature and ways of using it as a tool for committing cyberbullying - all these factors together determined the variety of used methods of scientific knowledge. To achieve the goal of the study actively used the tools of interdisciplinary approach, in particular, the provisions of international, national constitutional law and foreign countries, criminal law, criminology, psychology, social engineering, modern developments of computer science directly related to the field of research.

The following research methods were used: system approach, the logic of which is connected with the need to take into account the fact that the emergence and spread of the phenomenon of cyberbullying in the modern world is due to a variety of factors in different spheres of public life - political, economic, legal, ideological, social. Changes in these spheres are in close mutual influence and interrelation. Also in the study, taking into account the objective need to study various phenomena of economic, socio-political life in different time periods, to identify the relationship between the past and the present, the prospects of development, the historical approach is used. The comparative

method used by the authors provides an opportunity to use the available experience in combating cyberbullying and its prevention in different countries in order to determine the prospects and optimal ways to eliminate this threat in the Republic of Kazakhstan.

Main part. The development of information technologies and introduction of digitalization in all spheres of life is accompanied by the transition to a new format of digital communications. The formation of information society with varying degrees of intensity and efficiency is taking place all over the world, and Kazakhstan is not bypassed by such processes. According to the Global Digital 2022 portal, 62.5% of the world's population use the World Wide Web, 12 and a half trillion hours spent online - a new milestone in the development of the Internet and new records in the use of social networks. The number of active users for 2021 increased by 192 million (4%) to 4.95 billion. As of early 2022, the number of global Internet users has grown to 4.95 billion, and Internet penetration now stands at 62.5 percent of the world's total population. The data shows that the number of Internet users grew by 192 million (+ 4.0 percent) over the past year, but continued restrictions on research and reporting due to COVID-19 mean that actual growth trends may be much higher than these figures suggest [4]. The share of Internet users is also growing in Kazakhstan, showing an increase in numbers above the global average. In total, as of the end of 2023, the Internet audience of Kazakhstan is 17.3 million people. Regionally, the highest number of users is recorded in Zhambyl region - 92%, the lowest in Aktobe region - 61.9%, in Almaty - 90.8%, in Astana - 91%. On average, Internet penetration in the country is 89.2%, which shows progressive growth dynamics compared to previous years. The main device for entering the Internet is a smartphone, and the most active users are young people aged 20 to 24 years - 99%, teenagers 15-19 years - 98%, among people aged 25 to 44 years - their 97%. Also, 80% of Kazakhstani people go online at least twice a day, and 50% of the population spend 2 hours or more on the Internet [5].

Global users of social networks: if in January 2022 there were 4.62 billion users of social networks in the world. This figure equates to 58.4% of the global population, although it is worth noting that social media users may not necessarily represent unique individuals. As of early 2023, social media has 4.76 billion users, which is just under 60% of the world's total population. However, in recent months, the growth rate of social media audience has slowed down - the growth of new users for the year amounted to 137 million, i.e. only 3% [6].

Social networks in Kazakhstan show still dynamic growth. In Kazakhstan at the beginning of this year, the number of social network users from the total number of Internet users amounted to 66.8%. 56.5% of this number are female audience, 43.5% are male audience, 86.3% are users of age 18+ (from the total number of this age category). In addition, 66.8% of the total base of Internet users in Kazakhstan (regardless of age) use at least one social networking platform as of January 2023 [7]. These data indicate the prevalence of the Internet and the steady growth in the number of social media users in Kazakhstan. At the same time, the statistical indicators of recent years indicate the criminal component of the spread of digital technologies related to cyberbullying. Further development of info-communication technologies will undoubtedly directly affect the level and state of cybercrime and its subspecies such as cyberbullying, cyberfraud and others. In order to develop effective measures to prevent cyber threats, we believe it is necessary to study the best practices of foreign countries in combating cyberbullying in particular in order to introduce positive experience in the national legal system in terms of rule-making and law enforcement activities of the state.

The prevalence of information technologies and public accessibility of the Internet has led to the emergence of a new form of bullying in cyberspace - cyberbullying, which is especially prevalent among children, adolescents and youth. Cyberbullying is bullying that occurs through the use of modern technology and the Internet. Existing gadgets and online platforms such as social networks, messengers and others, thanks to their enhanced functional characteristics and qualities, which are characterized primarily by maximum accessibility for almost all age categories and quick learning of their use, serve as a convenient tool for committing cyberbullying. Unlike direct, contact forms of bullying, cyberbullying has a number of specific properties that distinguish it from traditional forms of bullying. First of all, anonymity, which is provided by many online platforms, allowing users to try on

different social roles without fear of social censure and public criticism. The mass of witnesses and uncontrolled dissemination of information received from the Internet. At the moment, due to the latency of this type of criminal act, it is impossible to determine with approximate accuracy indicators of the prevalence of cyberbullying. Various authors in their studies of the level of participation in cyberbullying show data from 6 to 62% of the total number of users, as a victim or somehow involved in the process of bullying someone [8; 9; 10]. The remoteness of the subject committing cyberbullying, which manifests itself in the fact that bullying is carried out through info-communication technologies, excluding direct contact with the victim.

Based on the qualitative characteristics of cyberbullying, which we highlighted earlier, the starting point of the study of this phenomenon in foreign scientific discourse is directly related to the emergence and development of info-communication technologies. It is the Internet and communication technologies, as the key tools of cyberbullying, contributed to the emergence and spread of cyberbullying. The period of the 90s of the XX century and the first decades of the XXI century is marked not only by the active spread of info-communication technologies, but also as a consequence of their illegal application the first studies devoted to the problem under consideration. The USA, Western Europe, Russia - the states where, thanks to breakthrough projects of technological development, mass distribution and use of info-communication technologies began, incidents related to their unlawful use or the environment, the space for committing cyber offenses began to appear and spread rather quickly. It is no coincidence that the first studies devoted to the problems of countering cybercrime in its various manifestations began in these countries. Based on the diversity of topics and numerous studies, in the framework of this paper we will focus on some works by foreign authors devoted to specific issues of the phenomenon in question, which are of practical interest to the national law enforcement system.

It should be stated that Kazakhstan does not have its own legislative framework and state program to combat cyberbullying, moreover, the system of prevention of this phenomenon is still at the stage of formation.

As the world experience shows, the system of countering cyberbullying began to be formed more than 20 years ago. Many countries have made significant progress in this direction and the experience of the USA should be considered as one of the exemplary practices. For example, since 2004, the United States has held National Cyber Security Awareness Month (NCSAM) in October every year. In October 2023, Cybersecurity Awareness Month was held for the 20th time as an annual initiative to raise awareness of the importance of cybersecurity. The NCSAM event is a collaborative effort between government, citizens, and organizations to ensure that every citizen has the opportunity to learn about the resources needed to improve their safety when using the Internet, thereby simultaneously keeping the nation safe during cyberattacks. During Cybersecurity Month, the U.S. Department of Education mandates that educational organizations take an active role in this effort, but does not require educational institutions to implement any specific curriculum or programs. To ensure accessibility and user-friendliness, the Department of Education posts resources on its website as examples of resources that parents and educators will find necessary to utilize [11].

Analyzing these resources, we can conclude that the main direction of protecting children from psychological influence is to counteract specifically cyberbullying. It is noteworthy that when any online message or image that negatively affects a child and/or makes him or her feel threatened or psychoemotional distress is identified, the government gives an unambiguous recommendation to contact the police for a timely response to cyberbullying or any other possible cyber threat. The police service in the USA is organized at the level of municipalities, where all officers have the necessary authority and know the methods of counteracting cyberbullying, providing timely assistance and eliminating possible consequences to victims of bullying. A survey in the U.S. showed that two out of five children face "cyber bullies" online, so the U.S. authorities are actively developing a law against so-called "cyber bullies" [12, 41 p.]. In addition to "cyber bullies," U.S. government resources characterize "Internet predators" - minors (sometimes adults who masquerade as children and enter

into trust with them) who, in the course of contacts, exert psychological influence, involving children in activities unsupported by law and morality (crime, pornography, prostitution, drug addiction, etc.).

Taking into account judicial precedents, the U.S. federal government has determined that it is necessary to establish requirements for student behavior outside of school, including with respect to the commission of cyberbullying. School administrators are authorized to take appropriate action if they believe that the information being disseminated is clearly disruptive to the educational process or poses a credible threat to the safety of students and staff. To determine whether such a threat exists, the court must determine whether the disseminator of information foresaw that it would be interpreted by the recipient as a threat [12, 41 p.]. The right of U.S. public school administrations to restrict students in disseminating information outside of school is very relevant and effective, and, in our opinion, there is an urgent need for its introduction as an effective lever for preventing cyberbullying among minors in Kazakhstan.

At the level of a number of states in the United States, legislation has been put in place to prevent any psychological abuse on the Internet. As an example, in Missouri, following the Lori Drew case, the state's Stalking Law was changed to prevent exposure on online platforms. Lori Drew and her daughter created a fake MySpace account under the alias "Josh" and used the account to get in contact with the victim, 13-year-old Megan Meyer, with whom Drew's daughter attended school. After befriending Meyer, mother and daughter began sending her highly offensive messages and comments. Meyer took these comments to heart and committed suicide. Therefore, an enacted Missouri law now prohibits the forwarding of any electronic communication that is "knowingly frightening, suggestive, or emotionally distressing" [13].

Conclusion. Thus, it should be stated that the United States officially recognizes at the state level the existence of the problem of cyberbullying among minors and takes serious effective legislative measures to address it. As communication and network information technologies evolve, local and federal cyberbullying programs and laws continue to evolve rapidly. Many of the problems associated with this phenomenon are being addressed locally - in schools and other social groups - by implementing procedures to minimize the effects of cyberbullying. The cybersafety month discussed earlier is specifically aimed at ensuring that everyone involved with children, such as those in education, parenting, law enforcement officers, and parents, are aware of bullying and harassment laws and know how to counteract them in practice.

List of sources used

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575294#activate_doc=2
2. Hinduja, S., Patchin, J. W. Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization // *Deviant Behavior*. 2008. № 2. P. 129–156.
3. Every Ninth Child in Kazakhstan Faces Cyberbullying // <https://cabar.asia/en/every-ninth-child-in-kazakhstan-faces-cyberbullying>
4. Digital 2022: Global Overview Report. Simon Kemp 26 January 2022 // <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>
5. Digital Wave-2023: оценка digital-рынка Казахстана // https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=103&slug=674&cat_id=11&lang=ru
6. Статистика интернета и соцсетей на 2023 год // <https://www.web-canape.ru/business/statistika-interneta-i-socsetej-na-2023-god-cifry-i-trendy-v-mire-i-v-rossii/>
7. Issues of ensuring cyber security (recommendations) // <https://www.gov.kz/situations/642/intro?lang=en>
8. Brack K., Caltabiano N. Cyberbullying and self-esteem in Australian adults // *Cyberpsychology*. – 2014. – Vol. 8(2). – P. 1–10.
9. Сейлханова С.А., Шегебаева А.Р., Басыбаев Ж.О. Жасөспірімдер арасындағы кибербуллингтің алдын алудың ерекшеліктері // Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – №1(70) 2022. – Б.92-99.

10. Bergmann M.C., Baier D. Prevalence and correlates of cyberbullying perpetration. Findings from a German representative student survey // Journ. Environ. Res. Public Health. – 2018. – Vol. 15(2). – E.274.
11. <https://www2.ed.gov/free/features/cybersecurity.html>
12. Букалерова Л.А., ОстроушкоА.В., Муратханова М.Б., Букалеров А.А. Противодействие кибербуллингу несовершеннолетних в Российской Федерации, Республике Казахстан и США // Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ХАБАРШЫСЫ. – 3(124)/2018. – С.39-46.
13. Henderson A. High-tech words are depressing: Modern rewrite expands Missouri harassment law to include modern technological means. // MissouriLawReview. – 2009. Volume 74. Issue 2.

Information about the authors

Bimoldanov Ye.M. - Deputy Head of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, candidate of legal sciences, associate professor (associate professor), police colonel.

Koblandin K.J. - Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, master of legal sciences, police colonel.

Taskyn Ye. - Deputy Head of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Doctor of Philosophy (PhD), Lieutenant Colonel of Police.

Бимолданов Е.М. - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Кобландин К.Ж. - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі.

Тасқын Е. - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары, философия докторы (PhD), полиция подполковнигі.

Бимолданов Е.М. - заместитель начальника Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Кобландин К.Ж. - доцент кафедры административно-правовых дисциплин Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, магистр юридических наук, полковник полиции.

Тасқын Е.Т. - заместитель начальника Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, доктор философии (PhD), подполковник полиции.

Е.Д. Намысов¹

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова,
Караганда, Казахстан

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНСТРУМЕНТ КИБЕРМОШЕННИЧЕСТВА: АНАЛИЗ И ПРОГНОЗЫ РАЗВИТИЯ

Кибермошенничество с применением технологий искусственного интеллекта (ИИ) представляет собой одну из наиболее динамично развивающихся угроз в цифровом мире. Современные алгоритмы ИИ дают злоумышленникам возможность автоматизировать атаки, создавать поддельные данные и манипулировать пользователями.

В данной статье рассматривается использование искусственного интеллекта (ИИ) как инструмента для совершения кибермошенничества, а также анализируются связанные с этим угрозы и перспективы развития технологий кибербезопасности. Применение ИИ в мошеннических схемах, таких как фишинг, создание поддельных данных и манипулирование пользователями, становится все более распространенным и опасным явлением. Современные алгоритмы машинного обучения позволяют злоумышленникам автоматизировать кибератаки, увеличивая их масштаб и эффективность.

Исследование опирается на работы казахстанских, российских, зарубежных ученых и подчеркивает важность совершенствования законодательства для эффективной защиты цифрового пространства от угроз, связанных с искусственным интеллектом.

Ключевые слова: кибермошенничество, киберпреступления, киберпреступность, информационная безопасность, искусственный интеллект, кибератаки, социальная инженерия, фишинг, вирусы, фальшивые новости, мошенничество.

Жасанды интеллект кибер алаяқтық құралы ретінде: дамуды талдау және болжау

Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қолдану арқылы жүзеге асырылатын киберқұлықтық – сандық әлемдегі ең қарқынды дамып келе жатқан қауіптердің бірі. Қазіргі заманғы ЖИ алгоритмдері шабуылдарды автоматтандыруға, жалған деректер жасауға және пайдаланушыларды алдауға мүмкіндік береді.

Бұл мақалада жасанды интеллекттің (ЖИ) киберқұлықтық құралы ретінде қолданылуы қарастырылып, онымен байланысты қауіптер мен киберқауіпсіздік технологияларының даму перспективалары талданады. Фишинг, жалған деректер жасау және пайдаланушыларды манипуляциялау сияқты алаяқтық схемаларда ЖИ-ды қолдану барған сайын кең таралған және қауіпті құбылысқа айналып келеді. Машиналық оқыту алгоритмдері қаскүнемдерге кибершабуылдарды автоматтандыруға мүмкіндік беріп, олардың ауқымын және тиімділігін арттырады.

Зерттеу қазақстандық, ресейлік және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне сүйенеді және жасанды интеллектпен байланысты қауіптерден сандық кеңістікті тиімді қорғау үшін заңнаманы жетілдірудің маңыздылығын атап көрсетеді.

Түйінді сөздер: киберқұлықтық, киберқылмыстар, киберқылмыс, ақпараттық қауіпсіздік, жасанды интеллект, кибершабуылдар, әлеуметтік инженерия, фишинг, вирустар, жалған жаңалықтар, алаяқтық.

Artificial intelligence as a tool of cyberbullying: analysis and forecasts of development

Cyber fraud using artificial intelligence (AI) technologies represents one of the most rapidly evolving threats in the digital world. Modern AI algorithms enable attackers to automate attacks, generate fake data, and manipulate users. This article examines the use of artificial intelligence (AI) as a tool for committing cyber fraud, as well as analyzes the associated threats and the development prospects of cybersecurity technologies. The use of AI in fraudulent schemes, such as phishing, creating fake data, and manipulating users, is becoming increasingly widespread and dangerous. Modern machine learning algorithms allow attackers to automate cyberattacks, increasing their scale and efficiency. The research is based on the works of Kazakhstani, Russian, and foreign scholars and highlights the importance of improving legislation to effectively protect the digital space from threats related to artificial intelligence.

Keywords: cyber fraud, cybercrime, cybersecurity, information security, artificial intelligence, cyberattacks, social engineering, phishing, viruses, fake news, fraud.

Введение. Киберпреступность представляет собой одну из форм транснациональной преступности, при которой как исполнители, так и жертвы могут находиться в любой точке мира с доступом к интернету. Помимо этого, общественная опасность компьютерных преступлений заключается в их использовании в качестве инструмента для совершения других умышленных деяний, таких как кражи и мошенничество, а также для облегчения их реализации и сокрытия следов преступной деятельности.

Касым-Жомарт Токаев на расширенном заседании коллегии Министерства внутренних дел заявил: «Борьба с преступностью и охрана общественного порядка – важнейшая задача, требующая огромной ответственности. Каждый гражданин должен чувствовать себя в безопасности. Для этого правоохранительная система должна работать слаженно и эффективно. Прежде всего, в стране должны неукоснительно выполняться требования закона. Любой, кто нарушит закон, должен быть наказан» [1].

В последние годы интернет-мошенничество увеличивается, а методы совершенствуются, для хищения чужого имущества осуществляется без непосредственного контакта с лицом, кому принадлежат денежные средства.

С начала 2024 года в Казахстане зарегистрировано 3645 интернет мошенничеств, по сравнению с февралем прошлого года рост произошел на 8,3%. Интернет-преступники продолжают совершенствовать способы по обману доверчивых граждан. «Основная часть таких преступлений совершается путем завладения персональными данными граждан с последующим хищением денежных средств с принадлежащих им банковских счетов. В текущем году их зарегистрировано около 1,3 тысячи», - рассказал начальник центра по борьбе с киберпреступностью Департамента криминальной полиции МВД Республики Казахстан Жандос Сүйінбай [2].

Методологическую основу исследования составили диалектико-материалистический метод познания. В качестве общенаучных и частно-научных методов познания в работе использовались историко-правовой, логико-юридический, сравнительно-правовой, конкретно-социологический, статистический методы и метод моделирования.

Результаты обсуждения. В статье исследуются основные способы использования ИИ в кибермошенничестве, а также влияние этих методов на безопасность информационных систем.

Особое внимание уделено этическим аспектам применения ИИ в киберпространстве, включая вопросы ответственности за решения, принимаемые автоматизированными системами, и возможные риски неправильного использования данных технологий. В статье

также анализируются существующие правовые механизмы, регулирующие киберпреступления в Республике Казахстан, и предлагаются направления для их совершенствования с учетом новых угроз, связанных с ИИ.

Прогнозируется дальнейшее развитие кибермошенничества с использованием ИИ и увеличение сложности мошеннических схем, что потребует более продвинутых методов обнаружения угроз и разработки международных стандартов кибербезопасности.

Основная часть. Стремительное развитие технологий искусственного интеллекта привело не только к положительным изменениям в различных отраслях, но и открыло новые возможности для совершения преступлений, в частности в сфере кибермошенничества.

В современном обществе преступления с использованием IT-технологий, включая искусственный интеллект, приобретают новый уровень опасности. ИИ предоставляет преступникам более широкие возможности для уклонения от правоприменительных мер, что делает подобные преступления более скрытыми и сложными для выявления. Данная тенденция обусловлена тем, что ИИ способен эффективно автоматизировать процессы, что затрудняет обнаружение преступной активности.

На сегодняшний день, для совершения звонка на другой конец планеты, нам необходимо лишь протянуть руку к своему устройству и сможем не только услышать собеседника, но и увидеть его на экране телефона. Более того, в случае отсутствия этого устройства у современного человека, он не сможет решить свои повседневные задачи, которые он с лёгкостью выполнял ежедневно [3, с.13].

Когда мы пользуемся своими устройствами, киберпреступники активно пытаются завладеть нашей информацией. Хакеры разрабатывают всё более сложные вирусы. К примеру, троянская программа, установленная через игры или небезопасные сайты, может перенаправить пользователя с официального сайта банка на мошеннический клон. Не подозревая об этом, пользователь передает мошенникам свои данные, включая биометрические, которые используются для управления его счетом [4, с.95-96].

Использование ИИ в мошеннических схемах позволяет значительно повысить их сложность и эффективность, делая их труднее обнаруживаемыми и устраняя необходимость прямого участия человека. Такие технологии как машинное обучение, deepfake, и генерация текстов используются преступниками для проведения атак на финансовые системы, манипулирования общественным мнением и персональными данными пользователей [5]. В последние годы российские и казахстанские ученые активно изучают эту тему, предлагая решения для защиты от угроз, связанных с ИИ.

Рассмотрим основные формы кибермошенничества с использованием искусственного интеллекта.

Фишинг является одним из самых распространенных видов кибермошенничества, который с применением ИИ становится еще более эффективным. Искусственный интеллект позволяет автоматизировать процесс создания фальшивых писем, сообщений и даже голосовых вызовов, что делает такие атаки более правдоподобными и персонализированными. Рост популярности данного вида мошенничества обусловлен его доступностью и минимальными затратами для злоумышленников. Инструменты, используемые в незаконных целях, легко доступны и просты в применении. Это приводит к тому, что фишинг продолжает набирать популярность, а методы его осуществления постоянно развиваются и совершенствуются.

ИИ способен анализировать пользовательские данные, такие как история сообщений, поведение в сети и социальные профили, что позволяет автоматизировать фишинг до уровня, когда атаки становятся практически неотличимыми от настоящих сообщений. Этот фактор делает фишинговые схемы крайне опасными, особенно для крупных компаний и банковских учреждений.

Deepfake как инструмент кибермошенничества. Технологии deepfake, основанные на алгоритмах машинного обучения и генеративных моделей, позволяют создавать фальшивые

видеозаписи и аудиоматериалы, в которых имитируется внешний вид и голос реальных людей. Эти поддельные медиафайлы могут быть использованы для манипуляций и обмана, как частных лиц, так и корпоративных структур. В частности, Национальный Банк Казахстана предупредил об участившихся случаях новой схемы мошенничества с использованием искусственного интеллекта путем подделки голоса родных, близких людей, либо известных медийных персон [6].

Злоумышленники для создания достоверного имитационного голоса взламывают аккаунты пользователей в мессенджерах (например, WhatsApp, Telegram), скачивают голосовые сообщения и загружают их в нейронные сети или применяют технологии подделки голоса. Затем голос владельца устройства воспроизводится с высокой реалистичностью для отправки просьб о переводе денежных средств или других сообщений.

Взлом смартфонов часто осуществляется через поддельные звонки от «Службы поддержки» сотовых операторов, где мошенники запрашивают код подтверждения из SMS-сообщения. Также применяются вредоносные ссылки, анкеты для голосования в детских конкурсах и опросники на социальные темы.

После успешного взлома преступники комбинируют различные схемы мошенничества, связываясь от имени близких людей, коллег, знакомых или известных личностей, с целью получения финансовой выгоды.

Используя инструменты искусственного интеллекта, мошенники могут организовывать видеозвонки от якобы «представителей силовых структур» (например, МВД РК, Генеральная прокуратура), которые убеждают граждан участвовать в фальшивых операциях с Национальным Банком Казахстана. В процессе беседы демонстрируются поддельные документы от имени банка, подтверждающие якобы резервирование средств или банковских ячеек. Для повышения доверия граждан, на этих фальшивых документах размещаются фальшивые подписи, имена и печати от «уполномоченных лиц» государственных органов или частных компаний.

Применение deepfake позволяет мошенникам создавать видео или аудиофайлы, которые кажутся достоверными, что создает значительные риски для финансовой и общественной безопасности. Одним из ярких примеров является использование deepfake для вымогательства, когда преступники создают поддельные записи с требованием выкупа под угрозой распространения фальшивой информации.

Атаки на финансовые системы с использованием ИИ. ИИ также активно применяется для анализа уязвимостей финансовых систем и автоматизации атак на банки и платежные системы. Системы машинного обучения способны анализировать большие объемы данных в реальном времени, выявляя слабые места в системах защиты.

Фишинговые атаки предполагают использование поддельных электронных писем и веб-сайтов с целью обмана пользователей. По прогнозам, в течение следующих двенадцати месяцев эти атаки станут еще более сложными, направленными на конкретные цели и убедительными. Злоумышленники могут прибегать к технологиям deepfake для имитации доверенных лиц или манипуляции видео- и аудиофайлами, что значительно усложнит различение подлинного контента от поддельного, - об этом сообщили эксперты Государственной технической службы (ГТС) в своем аналитическом кибердайджесте по итогам 2023 года [7].

Преступники используют ИИ для проведения атак типа «fraud detection evasion», которые направлены на обход систем обнаружения мошеннических действий. В таких схемах ИИ анализирует поведение пользователей и адаптируется, чтобы выглядеть как легитимные транзакции, что значительно усложняет процесс их выявления.

Социальная сеть инженерия в киберпространстве: Мошенники активно используют социальные сети и другие онлайн-платформы для взаимодействия с потенциальными жертвами. Они могут создавать ложные профили, выдаваться знакомым или представителям компаний, чтобы получить доступ к личной информации или провести расследование.

Приведем примеры использования технологий искусственного интеллекта в кибермошеннических схемах:

– Мошенничество с использованием ботов: Киберпреступники применяют ИИ для разработки ботов, которые способны автоматически инициировать мошеннические действия. Такие боты могут перехватывать текстовые сообщения или воспроизводить голосовые звонки, эффективно вводя в заблуждение целевые группы пользователей.

– Мошенничество в сфере финансовых транзакций: ИИ также используется для создания алгоритмов, способных манипулировать торговыми платформами или генерировать поддельные транзакции. Это создает серьезные риски для инвесторов и финансовых организаций, ведя к значительным экономическим потерям.

– Фальшивые новости: С помощью искусственного интеллекта кибермошенники генерируют поддельные новостные материалы и распространяют ложную информацию в социальных сетях. Эти действия способны существенно повлиять на общественное мнение или вызвать массовую панику среди населения.

Проблемы и пути решения

Использование ИИ в мошеннических схемах ставит перед специалистами в области кибербезопасности и правоохранительными органами новые вызовы. Традиционные методы защиты, такие как антивирусы, фаерволы и системы обнаружения мошенничества, становятся менее эффективными в условиях, когда ИИ может анализировать и адаптироваться к их работе. Для предотвращения угроз, создаваемых ИИ, необходимо развивать и внедрять аналогичные технологии для защиты.

Анализируя изученную данную проблему, мы приходим к выводу, что противодействием кибермошенничеству с применением технологий искусственного интеллекта следует применять комплексные меры. Так, важным шагом для борьбы с кибермошенничеством является разработка систем безопасности на базе ИИ, которые смогут выявлять аномальные действия в режиме реального времени. Такие системы должны быть способны адаптироваться к новым угрозам и выявлять подозрительное поведение, которое может указывать на мошеннические действия.

Методы ИИ могут быть использованы для автоматизированного выявления аномалий в поведении пользователей и обнаружения подозрительных действий в системах. Алгоритмы машинного обучения способны распознавать новые типы атак и блокировать их на ранних стадиях, что помогает предотвращать кибермошенничество.

Следующее, о чем можно сказать, что кроме технических аспектов, необходимо совершенствование правового регулирования использования ИИ. Правовые нормы должны быть направлены на предотвращение злоупотребления ИИ, а также и ответственность за использование таких технологий в преступных целях. Для примера Введение новых и уточнение существующих правовых норм, регулирующих использование ИИ в информационной сфере и противодействие киберпреступлениям, являются ключевыми шагами.

В тоже время эти нормы должны охватывать как меры наказания за мошенничество с использованием ИИ, так и профилактические меры по защите информации.

С развитием технологий искусственного интеллекта можно ожидать усложнение и дальнейшую автоматизацию мошеннических схем. Преступники будут активно использовать ИИ для анализа и автоматического адаптирования к системам защиты. Перспективным направлением является создание мошеннических алгоритмов, которые будут самостоятельно обучаться и совершенствоваться на основе собранных данных, что сделает их еще более эффективными и опасными.

Немаловажным является и обучение сотрудников и специалистов. Постоянное повышение квалификации специалистов, работающих в области кибербезопасности, является неотъемлемой частью противодействия кибермошенничеству. Это касается как

правоохранительных органов, так и сотрудников финансовых организаций и компаний, работающих с персональными данными.

В то же время требуется повышение цифровой грамотности населения. Ключевой мерой профилактики кибермошенничества является обучение населения основам цифровой безопасности. Это включает информирование граждан о рисках, связанных с использованием ИИ в мошенничестве, о мерах защиты персональных данных и способах выявления фишинговых атак, поддельных сообщений и фальшивых новостей. В частности, А.М. Сайтпеков предлагает «В целях просвещения населения, необходимо проводить мероприятия по ознакомлении граждан о цифровой гигиене, как государственным органам, так и неправительственным, коммерческим организациям, клиентами которых являются граждане. Важно донести до простых обывателей сущность цифрового следа, который подразделяется на активные и пассивные» [3, с. 14].

Использование аналитики больших данных. Применение методов больших данных (Big Data) в сочетании с ИИ позволяет эффективно анализировать поведение пользователей и выявлять потенциальные угрозы на ранней стадии, что минимизирует ущерб от мошеннических действий.

Стремительное развитие ИИ откроет новые возможности для борьбы с киберпреступлениями. Профессор Гарвардского университета Кеннет Рогофф прогнозирует, что «прогресс в области приложений искусственного интеллекта будет развиваться быстрее, чем многие думают, и такие технологии будут неузнаваемы уже через пять лет» [8]. Системы кибербезопасности, основанные на ИИ, могут эффективно анализировать поведение пользователей и выявлять аномалии, что позволит снизить уровень кибермошенничества. Однако это потребует значительных инвестиций в развитие технологий киберзащиты и международного сотрудничества для обеспечения безопасности в цифровом пространстве. Например, США, Великобритания и ряд других стран 26 ноября 2023 года объявили о заключении первого международного соглашения, касающегося защиты искусственного интеллекта от киберугроз. В документе обсуждаются способы предотвращения кражи ИИ хакерами и включены рекомендации, например, проводить тестирование моделей на безопасность перед их выпуском. При этом, как подчеркивает издание, соглашение не решает проблем, связанных с ответственным использованием ИИ и процессами сбора данных, необходимых для обучения моделей. [9].

Поскольку киберпреступления часто имеют трансграничный характер, важно наладить международное сотрудничество в сфере обмена информацией, координации следственных действий и разработки единых стандартов противодействия. Казахстан должен активно участвовать в международных инициативах по противодействию кибермошенничеству.

Заключение. Искусственный интеллект является мощным инструментом как для развития технологий, так и для совершения преступлений, включая кибермошенничество. Анализ существующих форм мошенничества с использованием искусственного интеллекта демонстрирует растущие угрозы для информационной и финансовой безопасности. Для противодействия этим угрозам необходимо совершенствование систем киберзащиты, основанных на искусственном интеллекте, а также разработка международных правовых норм, направленных на предотвращение преступлений с использованием искусственного интеллекта. Прогнозы развития кибермошенничества указывают на дальнейшее усложнение мошеннических схем и необходимость активного развития технологий безопасности.

Сочетание этих методов позволит значительно снизить риски, связанные с киберпреступностью, и создать надежные механизмы защиты граждан, бизнеса и государственных учреждений от мошеннических схем, использующих современные технологии искусственного интеллекта.

Список использованных источников

1 Глава государства провел расширенное заседание коллегии министерства внутренних дел. 22 января 2024 года. URL: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-rasshirennoe-zasedanie-kolleгии-ministerstva-vnutrennih-del-2204732>. (дата обращения: 14.04.2024).

2 Названы самые распространенные уловки мошенников. 20 марта 2024. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/nazvaniy-samyie-rasprostranennyye-ulovki-moshennikov-529878. (дата обращения: 14.04.2024).

3 А.М. Сайтбеков. Цифровой суверенитет – принципиальный компонент современной кибербезопасности. Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени м. Есбулатова, № 4 (77). Алматы, 2023. С 12-16.

4 А.А. Курманьязов. Киберпреступность как угроза национальной безопасности // Молодой ученый. — 2024. — № 25 (524). — С. 94-97. — URL: <https://moluch.ru/archive/524/115889/> (дата обращения: 14.07.2024).

5 Овсиенко Т.А. Использование возможностей применения технологий Deep Fake в целях осуществления противоправной деятельности // Молодой ученый. — 2024. — № 14 (513). — С. 15-17. — URL: <https://moluch.ru/archive/513/112556/> (дата обращения: 21.05.2024).

6 О новой схеме мошенничества с использованием искусственного интеллекта. 25-04-2024 URL: https://cdb.kz/sistema/novosti/o_novoy_skheme_moshennichestva_s_ispolzovaniem_iskusstvennogo_intellekta.

7 «Атаки станут более изощренными». IT-эксперты предупредили казахстанцев. 10-01-2024 URL: <https://tengrinews.kz/crime/ataki-stanut-izoschrennyimi-it-ekspertyi-predupredili-522730> (дата обращения: 15.04.2024).

8 Ken Rogoff on chess and AI by Tyler Cowen. August 11, 2023 in Economics Games Web/Tech. URL: <https://marginalrevolution.com/marginalrevolution/2023/08/ken-rogoff-on-chess-and-ai.html> (дата обращения: 17.05.2024).

9 США и Великобритания заключили первое в мире двустороннее соглашение по безопасности ИИ/ 02 апреля 2024 года. URL: <https://forbes.ua/ru/news/ssha-ta-velika-britaniya-uklali-pershu-u-sviti-dvostoronnyu-ugodu-shchodo-bezpeki-shi-02042024-20266> (дата обращения: 30.04.2024).

Сведения об авторе

Намысов Е.Д. - заместитель начальника Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, доктор философии (PhD), полковник полиции.

Намысов Е.Д. - Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академия бастығының орынбасары, философия докторы (PhD), полиция полковнигі.

Namysov Ye.D. - Deputy Head of the Karaganda Academy the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel.

Б.Б. Сарсенбаева¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

В настоящей статье рассматриваются вопросы использования возможностей искусственного интеллекта при решении уголовно-процессуальных задач. Исследование, проведенное автором, позволило выявить наиболее серьезные проблемы, связанные с использованием технологий искусственного интеллекта. Эти проблемы обоснованы с позиций логики правовой регламентации и определены наиболее важные из них. Исходя из предполагаемых свойств и критериев, определяющих информационную систему, обозначены некоторые риски использования таких систем в уголовном судопроизводстве. С позиций формальной логики авторами рассмотрены проблемы объективности искусственного интеллекта, его непредвзятости и способности заменить человека на ряде стадий уголовного процесса. В ходе исследования авторы пришли к выводам о том, что в настоящее время не представляется возможным использовать системы искусственного интеллекта в полной мере при принятии правовых решений, с целью замены судей, следователей или дознавателей. Вместе с тем обоснована позиция о возможности использования искусственного интеллекта в качестве вспомогательной технологии в процессах раскрытия и расследования преступлений, а также производстве криминалистических и экспертных исследований. Авторами при проведении исследования предпринята попытка определения возможных направлений купирования проблем правового и технологического характера с позиций научно-теоретического прогноза.

Настоящая статья не ставит своей целью решение прикладной задачи по использованию технологии искусственного интеллекта в уголовном процессе, но предлагает рассмотреть ряд фундаментальных проблем, могущих возникнуть после создания искусственного интеллекта и внедрения его в практику уголовно – процессуальной деятельности.

Ключевые слова: информационные системы, искусственный интеллект, уголовный процесс, технологии, расследование, криминалистических и экспертных исследований.

Қылмыстық процесте жасанды интеллектті қолданудың тұжырымдамалық мәселелері

Бұл мақалада қылмыстық іс жүргізу мәселелерін шешуде жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалану қарастырылады. Автор жүргізген зерттеулер жасанды интеллект технологияларын қолданумен байланысты ең күрделі проблемаларды анықтады. Бұл проблемалар құқықтық реттеу логикасы тұрғысынан негізделеді және олардың ең маңыздылары анықталды. Ақпараттық жүйені анықтайтын күтілетін қасиеттер мен өлшемдерге сүйене отырып, қылмыстық сот ісін жүргізуде мұндай жүйелерді пайдаланудың кейбір тәуекелдері анықталған. Формальды логика тұрғысынан авторлар жасанды интеллекттің объективтілігі, оның бейтараптығы және қылмыстық процестің бірқатар кезеңдерінде адамды ауыстыру мүмкіндігі мәселелерін қарастырды. Зерттеу барысында авторлар қазіргі уақытта судьяларды, тергеушілерді немесе тергеушілерді ауыстыру үшін заңды шешімдер қабылдау кезінде жасанды интеллект жүйелерін толық көлемде пайдалану мүмкін емес деген қорытындыға келді. Бұл ретте жасанды интеллект қылмыстарды ашу және тергеу процестерінде, сондай-ақ криминалистикалық және сараптамалық зерттеулер

өндiрiсiнде көмекшi технология ретiнде пайдалану мүмкiндiгi туралы ұстаным дәлелденген. Зерттеудi жүргiзу кезiнде авторлар ғылыми-теориялық болжам тұрғысынан құқықтық және технологиялық мәселелердi шешудiң ықтимал бағыттарын анықтауға тырысты.

Бұл мақала қылмыстық сот iсiн жүргiзуде жасанды интеллект технологиясын қолданудың қолданбалы мәселесiн шешудi мақсат етпейдi, бiрақ жасанды интеллекттi құру және оны қылмыстық iс жүргiзу қызметi тәжiрибесiне енгiзуден кейiн туындауы мүмкiн бiрқатар iргелi мәселелердi қарастыруды ұсынады.

Түйiндi сөздер: ақпараттық жүйелер, жасанды интеллект, қылмыстық процесс, технологиялар, тергеу, криминалистикалық және сараптамалық зерттеулер.

Conceptual problems of using artificial intelligence in criminal proceedings

This article discusses the use of artificial intelligence capabilities in solving criminal procedural problems. The research conducted by the author revealed the most serious problems associated with the use of artificial intelligence technologies. These problems are justified from the standpoint of the logic of legal regulation and the most important of them are identified. Based on the expected properties and criteria defining the information system, some risks of using such systems in criminal proceedings are identified. From the standpoint of formal logic, the authors considered the problems of the objectivity of artificial intelligence, its impartiality and the ability to replace a person at a number of stages of the criminal process. In the course of the study, the authors came to the conclusion that at present it is not possible to use artificial intelligence systems to the full extent when making legal decisions in order to replace judges, investigators or investigators. At the same time, the position on the possibility of using artificial intelligence as an auxiliary technology in the processes of solving and investigating crimes, as well as in the production of forensic and expert research, is substantiated. When conducting the study, the authors attempted to determine possible directions for resolving legal and technological problems from the standpoint of a scientific and theoretical forecast.

This article does not aim to solve the applied problem of using artificial intelligence technology in criminal proceedings, but proposes to consider a number of fundamental problems that may arise after the creation of artificial intelligence and its implementation in the practice of criminal procedural activities.

Keywords: informational systems, artificial intelligence, criminal procedures, technologies, investigation, forensic and expert research.

Введение. Развитие информационных систем и активное их использование во всех сферах жизнедеятельности общества, в настоящее время, свидетельствуют о приближающемся научно-технологическом рывке, основным показателем которого станет создание искусственного интеллекта и повсеместное его использование. Неудивительно, что существенное внимание этой проблеме уделяется и в Казахстане. Так, на самом высоком уровне, неоднократно, делались заявления о необходимости развития научно – технологической сферы, где основой для роста потенциала государства станет искусственный интеллект. Президент Республики Казахстан К.К.Токаев отметил, что: «Своеобразным «топливом» для искусственного интеллекта являются данные. Важно, с одной стороны, обеспечить к ним доступ, а с другой - гарантировать безопасность, конфиденциальность и качество данных. Сегодня правительством сформировано так называемое «озеро» данных, включающее 87 государственных баз. Но для создания передовых моделей искусственного интеллекта этого уже недостаточно. Поэтому следует накапливать обезличенные данные как государственного, так и коммерческого сектора, внедрив при этом единую архитектуру систем управления данными. Мы приступаем к созданию высокопроизводительного суперкомпьютера, который будет доступен не только ученым, но и различным компаниям,

работающим на нашем рынке. Уверен, что это придаст мощный импульс широкому применению «больших данных» ... Правительство Казахстана должно внедрять передовые образовательные программы в области ИИ». [1]

Развитие систем, сопряженных с использованием искусственного интеллекта, безусловно, повлияет на качественное ускорение процессов принятия управленческих решений в самых различных отраслях промышленности и общественной жизни. Естественно, что уголовное судопроизводство не сможет остаться в стороне от глобальных научно-технологических изменений, поэтому, как мы считаем, назрела насущная необходимость проведения фундаментальных и прикладных исследований, которые позволят обосновать возможности и просчитать гипотетические риски, связанные с перспективным внедрением систем искусственного интеллекта в уголовный процесс.

Проблеме использования искусственного интеллекта, закономерно, уделяется достаточно пристальное внимание со стороны ученых-процессуалистов и криминалистов. Так следует отметить работы таких ученых, как Антонов Я.В., Бахтеев Д.В., Денисов И.С., Зуев С.В., Ешназаров А.А., Литвин И. И., Михеева С. Н., Овчинников В.А., Сафонов Д.Н., Холостов К.М., Черепанов Ф.М., Чистилина Д.О., Шаталов А.С., Шамсутдинов Б.С., Ясницкий Л.Н. и других. Отметим, что учеными рассматриваются несколько основных направлений использования искусственного интеллекта в рамках уголовного судопроизводства. К их числу относятся:

- автоматизация уголовно-процессуального документооборота;
- автоматизация процедуры вынесения следственных и судебных решений;
- автоматизация процессов расследования при планировании расследования, оценке криминалистически-значимой информации и результатов экспертных и специальных исследований, выведении следственных версий.
- автоматизация процессов проведения криминалистических и иных исследований.

При проведении исследования автором использовались различные методы научного познания. Выбор методов обусловлен, прежде всего, темой исследования. Среди основных методов, которые были использованы в данной работе, можно выделить следующие: диалектический, аналитический, метод классификации, обобщения, статистический метод.

Методы. Научная база исследования состоит из диалектического метода научного познания, включающего в себя методы эмпирического и теоретического познания: исторический, формально-логический, сравнительно-правовой, статистический, структурно-структурный, а также конкретные социологические методы исследования.

Основная часть. Результаты исследования показали, что в настоящее время в научной литературе прослеживается два основных подхода к проблеме использования искусственного интеллекта.

Первый подход заключается в том, что предполагается использование искусственного интеллекта, уже сейчас, но лишь частично. Это связано с тем, что настоящее использование возможно лишь после признания информационной системы искусственным интеллектом в полном смысле этого слова. То есть сторонники этой идеи считают, что искусственный интеллект используется уже сейчас, но в виде его отдельных элементов.

Второй подход предполагает, что поскольку отсутствует официальное научное признание тех или иных информационных систем, полностью соответствующих критериям искусственного интеллекта, то и о настоящем его использовании говорить рано. Более того весьма спорными являются и критерии признания информационной системы искусственным интеллектом.

Именно это определяет достаточно высокую напряженность научной дискуссии ученых-процессуалистов о возможностях использования искусственного интеллекта. При этом основная дискуссия ведется не о том – будет ли использоваться искусственный интеллект, а о том, на сколько широким будет его использование, о критериях допустимости и о возможных рисках такого использования.

Фундаментальным, по нашему мнению, является само понятие «искусственный интеллект» его определение, как и определение его критериев. Поскольку, как нам представляется без уточнения и общего признания данных положений речь может идти не об использовании искусственного интеллекта, а об обычной, хотя и более развитой автоматизации тех или иных процессов.

Проблема использования технологии искусственного интеллекта связана с решением не только технологической задачи, в контексте ее реализации в рамках уголовного процесса эта проблема приобретает еще и правовой аспект. Это, безусловно, связано с тем, что уголовный процесс имеет, прежде всего, правовой характер, и любое использование технологических средств, неважно какой природы, должно производиться исключительно в установленных законом рамках. В этом контексте возникает необходимость отдельного и четкого правового регулирования с учетом внедрения технологии искусственного интеллекта в различные сферы деятельности, в том числе, в уголовно-процессуальную. Таким образом, определяются две основные цели такого регулирования систем искусственного интеллекта:

- 1) обеспечение безопасности и защиты основных прав и свобод человека,
- 2) создание условий для всестороннего применения данной технологии для повышения уровня и качества жизни [2].

При определении возможности и рамок использования технологии искусственного интеллекта в уголовном процессе, как нам представляется, необходимо исходить из следующих положений.

1. Следует определить правовой статус этой технологии, поскольку концептуально - интеллект, как свойство личности определяет, на ряду с другими критериями, субъектность такой личности. И как следствие, возникает вопрос - приобретает ли искусственный интеллект при соответствии всем заявленным критериям, все свойства личности или нет?

2. Необходимо определить уровни и широту использования искусственного интеллекта в уголовном процессе. То есть определить уровень его «полномочий» при, например вынесении процессуальных решений.

Понятно, что аргументация и научное обоснование обозначенных положений – это дело не сегодняшнего дня и предмет достаточно широких дискуссий и фундаментальных исследований. Вместе с тем, уже сегодня возможно определить определенные аспекты правовой регламентации и использования систем искусственного интеллекта в уголовно-процессуальной и криминалистической деятельности.

Полагаем необходимым отметить, что все информационные системы, используемые в различных сферах общественных отношений, на сегодняшний день не в полной мере отвечают критериям определения искусственного интеллекта. Этот факт общепризнан и в доказательствах не нуждается. Поэтому на сегодняшний день, следует исходить из того что действующие информационные системы искусственного «квази» интеллекта по своей сути и содержанию являются техническим средством решения тех или иных задач, не выходящих за рамки программных ограничений. А поскольку эти системы являются техническим средством, то и любое их применение должно основываться на нормативных уголовно-процессуальных положениях, регламентирующих применение технических средств. Иные подходы и представления об искусственном интеллекте возможны только при решении фундаментальной задачи о субъектности искусственного интеллекта.

Таким образом, использование искусственного интеллекта для решения уголовно-процессуальных задач должно полностью соответствовать требованиям ч. 3 ст. 126 Уголовно-процессуального Кодекса Республики Казахстан. «...Применение научно-технических средств признается допустимым, если они:

- 1) прямо предусмотрены законом или не противоречат его нормам и принципам;
- 2) научно состоятельны;
- 3) обеспечивают эффективность производства по уголовному делу;
- 4) безопасны.» [3].

Отметим, что в настоящее время – это единственное уголовно-процессуальное требование, которое прямо можно отнести к системам искусственного интеллекта. При этом, эти требования применимы, если сам факт применения относится к процессу доказывания, тогда, как известно, что уголовно-процессуальная деятельность по делу не ограничивается только лишь процессом доказывания, но и состоит из выполнения других процессуальных действий, не относящихся к процессу доказывания напрямую.

Таким образом, возникает серьёзная проблема научно-теоретического характера относительно пределов использования искусственного интеллекта. И единственным средством ее решения является ее нормативное правовое урегулирование.

Закономерным вопросом наряду с пределами и допустимостью использования искусственного интеллекта становятся этические критерии такой деятельности. Так в 2018 году была утверждена «Европейская этическая хартия об использовании искусственного интеллекта в судебных системах и окружающих их реалиях». В числе основных принципов указаны следующие:

- 1) принцип соблюдения основных прав;
- 2) принцип недискриминации (между отдельными лицами или группами лиц);
- 3) принцип качества и безопасности (использование надежных систем хранения и обработки информации);
- 4) принцип прозрачности, беспристрастности и достоверности;
- 5) принцип контроля пользователем [4].

Оценивая эти принципы с позиции собственно этического наполнения, можно сделать вывод о том, что не все из них относятся непосредственно к этическим нормам уголовного процесса. Вместе с тем, резюмируем, что первый шаг в этом направлении сделан.

Определяя степень и широту использования систем искусственного интеллекта, выделим некоторые из возможных.

Использование систем искусственного интеллекта при организации и производстве процессов дознания по делу.

Как нам представляется, подобные системы могут иметь существенное значение уже сейчас, на этапе разработки искусственного интеллекта. Например, особый интерес представляют возможности искусственного интеллекта при планировании следственных действий и формулировании и выдвигании следственных версий. Использование искусственного интеллекта в такой деятельности оправдано и может существенно ускорить и повысить эффективность деятельности следователя. Но при этом, несмотря на все возможности современных информационных систем, эта деятельность объективно упрется в технологический тупик, обусловленный непроработанностью криминалистической характеристики преступлений, отсутствию, как ее криминалистической алгоритмизации, так и алгоритмизации соответствующих методик расследования преступлений. Полагаем, что в ближайшее время эту проблему решить на фундаментальном уровне не представляется возможным, прежде всего, по причине отсутствия единства взглядов у ученых процессуалистов и криминалистов на указанные явления. А это, в свою очередь, вызывает непреодолимые сложности выбора как наиболее точной криминалистической характеристики, так и наиболее эффективной методики расследования подлежащих алгоритмизации. Волатильность методик расследования преступлений их постоянная изменчивость, находящаяся в прямой зависимости с изменяющимися условиями совершения преступлений и проводимыми криминалистическими исследованиями, конечно, может быть купирована процессами предполагаемого самообучения систем искусственного интеллекта, но как нам представляется, это совсем не является гарантией от следственной ошибки.

Использование систем искусственного интеллекта при проведении криминалистических и экспертных исследований, исследованиях и оценке доказательственной информации. Это направление, на наш взгляд, является наиболее перспективным при решении уголовно-процессуальных задач. Вместе с тем проблемы, которые возникнут при реализации этого

направления, в большой степени, родственны вышеуказанным. Так, например, при составлении заключения по решаемым идентификационным задачам, эксперт (специалист) используя научно обоснованные средства и методы, приходит к определенному выводу о наличии или отсутствии тождества, либо определенной степени вероятности наличия или отсутствия тождества. И одним из важнейших инструментов, при всей, казалось бы, точности и научности, используемых средств и методов, является представление эксперта (специалиста) о достаточности криминалистически значимых идентифицирующих признаков для проведения идентификации (отождествления). То есть, внутреннее убеждение эксперта (специалиста). Как итог, нам представляется, что алгоритмизация такого явления, как «внутреннее убеждение» весьма сомнительна в ближайшей перспективе.

Необходимо отметить, что такие же сложности алгоритмизации в полной мере относятся и ко всем процессам исследования и оценки доказательств, как в деятельности следователя, так и в деятельности суда по судебному рассмотрению дела.

Существующие в настоящее время системы электронного судопроизводства при всей их технологичности не могут в полной мере считаться искусственным интеллектом, а относятся, более всего, к системам электронного документооборота. А самостоятельное вынесение информационной системой судебного решения, как нам представляется, конечно, возможно, но по очень узкой категории и препятствием этому является не только отсутствие нормативно-правовых оснований.

Ю.И. Дук справедливо полагает, «... несовершенство законодательства, его непостоянство существенно осложняет работу матрицы «электронных весов правосудия». В некоторых случаях (особые региональные и этнические условия) интуиция и опыт судьи являются бесценными, они позволяют ему выносить справедливое решение. При вынесении решения судье необходимо учитывать специфику культуры, обычаи и традиции, религиозные основы, которые могут повлиять на вид и размер возможного наказания...» [5].

В этом случае мы разделяем точку зрения Д.Щ. Чистилиной «... сложно себе представить, что автоматизированная система сможет учесть все нюансы рассматриваемого дела. В уголовном судопроизводстве нет так называемых типовых дел. Кроме того, стремление к индивидуализации уголовной ответственности не позволяет перейти на алгоритмы принятия решения. Более того, приговор – это, прежде всего, творческий акт судьи. Введение автоматизированной системы для принятия решения по уголовному делу приведет к обезличиванию итогового судебного решения и правосудия в целом...» [6].

Одной из позитивных сторон использования искусственного интеллекта в уголовном судопроизводстве считается абсолютная беспристрастность технологических систем при принятии решений, что связано с так называемой технологической объективностью [7]. Это, по мнению ряда авторов, обусловлено отсутствием у технологической системы предпочтений и интересов, свойственных человеку. Так, например, Шамсутдинов Б.С. считает, что «...Поскольку процесс уголовного преследования может иметь прямое влияние на судьбу человека, любая допущенная им или ею ошибка также может привести к возможности нарушения прав и свобод человека. Также из-за неспособности искусственного интеллекта отражать эмоции, принадлежащие человеку, гарантируется, что он будет строго придерживаться принципов уголовного судопроизводства...» [8].

Полагаем, что указанная точка зрения является достаточно спорной по целому ряду обстоятельств.

Во-первых, объективность любой информационной системы ограничена только задаваемыми рамками, определенными соответствующими программными алгоритмами;

Во-вторых, искусственный интеллект, если он сформирован именно как интеллект и осознает свою субъектность очевидно перейдет на осознание себя как личности и как следствие обретет все свойственные личности, индивидуально обусловленные достоинства и недостатки. А в таком случае достаточно сложно говорить об объективности уже самого искусственного интеллекта. Соответственно, использование искусственного интеллекта в

уголовном процессе при принятии решений правового характера, затрагивающих права и законные интересы граждан либо ставится под большой вопрос, либо должно быть ограничено правовыми и аппаратными рамками.

Заключение. Результатом проведенного исследования стали следующие положения:

1. Использование искусственного интеллекта в уголовном процессе имеет существенное значение для оптимизации процессов делопроизводства в рамках расследования уголовного дела и рассмотрения его в суде. Так же технологические системы искусственного интеллекта могут эффективно, но ограниченно использоваться при проведении криминалистических и экспертных исследованиях. Но естественным ограничением такого использования должно являться то, что выводы по исследованию должны проверяться и утверждаться соответствующим лицом.

2. Для качественного использования систем искусственного интеллекта для планирования по уголовному делу, выведения и организации проверки версий, проведения ряда следственных действий, для оценки результатов следственных действий, также как для исследования и оценки полученных доказательств, необходимо привести к единому знаменателю все существующие криминалистические характеристики преступлений и методики расследования преступлений. Также необходимо разработать четкие и понятные алгоритмы описания типичных следственных ситуаций, типовых версий.

3. Обоснована несостоятельность представлений в прогнозируемой непредвзятости искусственного интеллекта, в случае соответствия его критериям интеллекта вообще. Это, по нашему мнению, должно стать естественным ограничением использования систем искусственного интеллекта при принятии правовых решений.

Список использованных источников

1. <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/2059581-tokaev-o-vnedrenii-ii-v-kazahstane-my-pristupaem-k-sozdaniyu-superkompyutera/> (дата обращения 20.02.2024)
2. Михеева С. Н., Литвин И. И. Правовая природа категории «Искусственный интеллект»: монография / Федеральное государственное казенное образовательное учреждение высшего образования «Уральский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации». Кафедра теории и истории государства и права. - Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2022. - 90 с.
3. Уголовно-процессуальный Кодекс Республики Казахстан// <https://online.zakon.kz/>(дата обращения 20.02.2024).
4. Европейская этическая хартия об использовании искусственного интеллекта в судебных системах и окружающих их реалиях (принята на 31-м пленарном заседании ЕКЭП (Страсбург, 3-4 декабря 2018 года))
5. Дук Ю.И. «Электронные весы правосудия» – веяние времени // Криминология: вчера, сегодня, завтра. 2019. № 1 (52). С. 39-43
6. Д.О. Чистилина Использование возможностей искусственного интеллекта в уголовном процессе // Вестник удмуртского университета. Экономика и право// - 2021. Т. 31, вып. 4. С. 705 -710
7. Ерболатов Е.Е., Жетписов С.К., Бексултанов А.С. Конфиденциальность персональных данных в условиях применения цифровых технологий // Научные труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, №3(76)2023.– С. 25-33.
8. Шамсутдинов Б.С. Перспективы использования искусственного интеллекта в уголовном процессе // Научно-практические исследования. - 11-2 (34), 2020. - С. 52-55.

Сведения об авторе

Сарсенбаева Б.Б. – профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. Е. Есбулатова, майор полиции, кандидат юридических наук.

Сарсенбаева Б.Б. – Қазақстан Республикасы ПМ Е. Есбулатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, полиция майоры

Sarsenbayeva B.B. - Professor of the Department of criminal process and criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after E. Esbulatov, candidate of law, police major.

Н.М. Мұратова¹, Б.Б. Сарсенбаева¹, А.Т. Байсеитова¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

ТЕРГЕУ ПРОЦЕСІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ОБЪЕКТИВТІ ШЫНДЫҚ РЕТІНДЕ

Мақалада қоғамның цифрлық трансформациясы және оның құқық қорғау жүйесіндегі қызметіне әсері қарастырылады, бұл ақпараттық революцияның негізгі тенденциясын, атап айтқанда қоғамның цифрлық трансформациясын және оның құқық қорғау қызметіне әсерін зерттеу. Мақаланың авторлары «цифрландыру» және «цифрлық трансформация» ұғымдарын салыстыра отырып, зерттеулерді цифрландыру цифрлық трансформацияның құрамдас бөліктерінің бірі ғана деген қорытындыға келеді.

Сондай-ақ, көптеген авторлардың криминалистика саласындағы цифрландыруға деген әртүрлі көзқарастары талданды. Бұл процестің оң және теріс аспектілері атап өтіледі. Осы процестің мақсаттары мен міндеттерін қоюға ерекше назар аударылады.

Қоғамның цифрлық трансформациясы полиция мен басқа да құқық қорғау органдары үшін үлкен әлеуетке ие. Бұл қылмыстарды тергеудің тиімділігі мен жеделдігін едәуір жақсартуға, техникалық құралдар мен инновациялық технологиялардың мүмкіндіктері мен қолданылуын кеңейтуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ақпараттық қауіпсіздікке төнетін қатерлер және азаматтардың құқықтарын бұзу мақсатында технологияларды пайдалану сияқты бірқатар жағымсыз аспектілерді ескеру қажет.

Түйін сөздер: цифрлық трансформация, цифровизация, криминалистика, цифрлық криминалистика, ақпараттық технологиялар, тергеу, құқық қорғау органдары.

Цифровая трансформация процесса расследования как объективная реальность

В статье рассматривается цифровая трансформация общества и ее влияние на деятельность в правоохранительной системе представляет собой исследование ключевой тенденции информационной революции, а именно цифровой трансформации общества, и ее влияния на правоохранительную деятельность. Авторы статьи, проводя сопоставление понятий «цифровизация» и «цифровая трансформация», приходят к выводу, что цифровизация исследований является лишь одним из компонентов цифровой трансформации.

Так же проанализированы различные точки зрения многих авторов на цифровизацию в области криминалистики. Отмечаются как положительные, так и отрицательные аспекты этого процесса. Особое внимание уделено постановке целей и задач данного процесса.

Цифровая трансформация общества имеет огромный потенциал для полиции и других правоохранительных органов. Она позволяет существенно улучшить эффективность и оперативность расследования преступлений, расширить возможности и использование технических средств и инновационных технологий. Однако, наряду с этим, необходимо учитывать и ряд негативных аспектов, таких как угрозы информационной безопасности и использование технологий в целях нарушения прав граждан.

Ключевые слова: цифровая трансформация, цифровизация, криминалистика, цифровая криминалистика, информационные технологии, расследование, правоохранительные органы.

Digital transformation of the investigation process as an objective reality

The article discusses the digital transformation of society and its impact on activities in the law enforcement system, the study of the main trends of the information revolution, in particular the digital transformation of society and its impact on law enforcement activities. Comparing the concepts of "digitalization" and "digital transformation", the authors of the article conclude that research digitalization is only one of the components of digital transformation.

It also analyses the different approaches of many authors to digitalization in the field of forensics. The positive and negative aspects of this process are noted as well. Particular attention is paid to setting the goals and objectives of this process.

The digital transformation of society has great potential for the police and other law enforcement agencies. This makes it possible to significantly improve the efficiency and urgency of the investigation of crimes, expand the possibilities and application of technical means and innovative technologies.

Keywords: digital transformation, digitalization, criminalistics, digital criminalistics, information technology, investigation, law enforcement agencies.

Кіріспе. Сандық экожүйеге көшу процесі бір уақытта тез жүзеге асатын нәрсе емес. Ол жеткілікті ұзақ уақытқа созылады және тек материалдық емес, сонымен қатар теориялық, тұжырымдамалық және тіпті ішінара психикалық өзгерістерді білдіреді. Біз оны «Цифрлық трансформация» деп атаймыз.

XVII ғасырда профессор Готфрид Вильгельм Лейбниц былай деп жазды: «болашақ сөзсіз мінсіз, объективті және тиімді болатын санау машиналарымен байланысты, олар «оң» және «қарсы» жақтарын бейтарап өлшей алады және осылайша, мысалы, сот ісін жүргізуге ықпал етеді». Жасанды интеллекттің осы саласындағы бейтараптық қазірдің өзінде цифрлық платформаларды жасаушыларды қызықтырады және бүгінде автордың болжамдары орындалуда: цифрлық болашақ бізді қоршаған шындыққа айналды, барған сайын біз Цифрлық экономика, цифрлық технологиялар, цифрлық қауіпсіздік және т. б. цифрлық әлемді біздің шынайы өміріміздің барған сайын көрнекті бөлігіне айналдыратын нәрсе туралы айтудамыз.

Цифрландыру контекстіндегі құқық қолдану мәселесі ұзақ уақыт бойы зерттелген. 1994 жылы өзінің бағдарламалық мақаласында Саксби заңгерлер компьютер мәселелерін алғаш көтере бастаған сәттен отыз жылдан астам уақыт өткенін жазды [1]. Бұл жағдайда цифрландыру (компьютерлендіру) мәселелерін зерттеу Фридтің 1960 жылғы мақаласында бастау алған. Осы мақалада басталған пікірталасты кейінірек көптеген авторлар қолдады, олар қоғаммен байланыстың әртүрлі салаларына қатысты ену мәселесін талдай бастаған [2].

Цифрлық технологиялардың кең таралғаны соншалық, 1990 жылдары заңгер ғалымдар (Мысалы, Барлоу) «цифрлық құқықтар» деп аталатын адам құқықтарының келесі буынының пайда болуы туралы айта бастады, осы құқықтық мәселеге қатысты алғашқы нормативтік құжаттар әзірленді [3].

Қазіргі уақытта аналогтық криминалистиканың, аналогтық тергеудің цифрлық салаға жылдам ауысуы байқалады. Алайда, ғалымдар арасында қарастырылып отырған саладағы ең маңызды «цифрландыру» және «цифрлық трансформация» санаттарының өзара байланысына қатысты бірыңғай тәсіл жоқ. Осылайша, зерттеушілер «цифрлық трансформация» терминінің бастапқы мағынасы аналогтық деректердің орнына цифрлық деректерге көшуді білдіретінін атап өтті. Э. Столерман мен А.С. Форс цифрлық трансформацияға «адамзат қоғамының барлық аспектілерінде цифрлық технологияларды қолдануға байланысты өзгерістер» кіретінін көрсетеді. Фин зерттеушілері «цифрлық трансформация ұйымға немесе ұйымның операциялық ортасына цифрлық енгізуден туындаған жұмыс тәсілдерінің, рөлдердің және іскерлік ұсыныстардың өзгеруі ретінде анықталады» деп атап өтті.

Әдістері. Осы зерттеу барысында мынадай ғылыми әдістер пайдаланылды: интернет-ресурстарда ұсынылған әдебиеттердің үлкен көлемін зерделеуге мүмкіндік беретін контент-талдау әдісі; Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізу кодексінің (бұдан әрі-ҚР ҚПК) заңнамалық нормаларын құқықтық талдау әдісі. Жүйелік зерттеу әдісінің нәтижесінде автор сот сарапшысының қызметін цифрлық түрлендіру қажеттілігі туралы пікір қалыптастырды.

Негізгі бөлім. Тергеу процесінің цифрлық трансформациясын тергеуді цифрландырудан гөрі тереңірек түсіну керек. Бұл идея IT-технологияларды қолдануға байланысты жаңа ілімдердің, тұжырымдамалардың, құралдардың және басқа да теориялық және практикалық әзірлемелердің жиынтығын қамтиды, өз кезегінде олар жаңа электрондық құралдар мен әдістерді қолдануға, қолда бар әзірлемелерді трансформациялауға, тергеу процесінде жаңа цифрлық технологияларды, коммуникациялардың шарттары мен тәртібін ескере отырып, тергеуді ұйымдастыруды басқару тәсілдерін өзгертуге бағытталған сапалы жаңа теорияның қалыптасуы үшін жеткілікті энержменттік қасиеттеріне ие.

Тергеу қызметінің цифрлық трансформациясы-бұл бүкіл тергеу процесіне, шешім қабылдау практикасының өзгеруіне және тіпті криминалистикалық ойлаудың өзгеруіне әсер ететін көптеген салыстырмалы автономды тұжырымдамалар мен элементтерді қамтитын осы қызметтің процестері мен құбылыстарының түпкілікті өзгерістері. Д. В. Бахтеев атап өткендей, «қазіргі уақытта криминалистика алдында цифрлық технологиялар дәуіріне бейімделу, ақпаратты алу мен зерделеудің жаңа әдістерін енгізу міндеті тұр» [4].

Қазіргі уақытта цифрлық трансформация тұжырымдамасының мазмұны пікірталас мәселесі болып табылады. Мысалы, Е. Тирина жасанды интеллект, толықтырылған шындық және болжау цифрлық трансформациясының негізі деп санайды [5]. Құқық қорғау қызметінде бұл іргелі элементтер міндетті түрде кеңейтуді және толықтыруды, сондай-ақ қолданудың бірыңғай теориялық негізін талап етеді.

Тергеу процесінің цифрлық трансформациясы келесі элементтерді қамтуы керек:

- цифрлық технологияларды пайдаланудың және электрондық цифрлық ақпаратпен жұмыс істеудің идеологиялық базасы ретінде электрондық цифрлық ақпаратпен және ақпараттық-технологиялық құрылғылармен жұмыс істеу мәселелерін біріктіретін жеке теорияны әзірлеу;

- тергеу процесінде оның ерекшеліктерін, түрлерін және жекелеген түрлермен (мысалы, таратылған ақпаратпен) жұмыс істеуін ескере отырып, электрондық цифрлық ақпараттың және оның жеткізгіштерінің ерекшелігін талдау;

- қылмыстардың алдын алу және олардың жасалуының бастапқы кезеңінде жолын кесу мәселелерін шешу үшін болжамды тапсырманы орындайтын бағдарламалық кешендерді әзірлеу;

- қылмыстың белгілі бір санатындағы оқиға кеңістігі ретінде киберкеңістікті талдау;

- тергеу барысында ақпараттық-технологиялық құрылғыларды белсенді пайдалану және құқық қорғау қызметінде IT-технологиялардың жаңа тұжырымдамаларын (бөлінген ресурстар, зияткерлік датчиктер, блокчейн, пилотсыз құрылғылар және т. б.) пайдалану мәселелерін әзірлеу;

- тергеу іс-қимылдарын, оның ішінде қашықтық форматында жүргізу мүмкіндіктерін арттыру үшін компьютерлік модельденген (*имитацияланған*) шындықты (*раелдылықты*) белсенді пайдалану;

- ақпараттық-технологиялық құрылғыларды зерттеуге бағытталған нақты тергеу әрекеттерін әзірлеу.

Процедуралық тұрғыдан тергеу процесінің цифрлық трансформациясы электрондық дәлелдемелер теориясының элементтерін, сондай-ақ электрондық сот төрелігі тұжырымдамасын, атап айтқанда, іс жүргізу құжаттамасын цифрландыруды және электрондық қылмыстық істі бірыңғай цифрлық технологиялық платформада жүргізуді қамтиды.

Криминалистиканы цифрландырудың оң және теріс пікірлері.

Цифрлық технологияларды дамытуға арналған қазіргі заманғы заң әдебиеттерінде болып жатқан өзгерістердің әртүрлі аспектілерін зерттейтін бірнеше бағыттар көрсетілген. Сонымен, кейбір авторлар цифрлық технологиялардың қазіргі мемлекеттердің өміріне әсерін қарастырады. Зерттеушілердің әлдеқайда көп саны цифрлық технологиялардың құқықтың дамуына әсерін зерттеп жатыр. Хабриева Мен Халин, Чернова, Зоркин, Карцхия, Михеева, Залойло және Пашенцева, Талапияның зерттеулері.

Сондай-ақ, аздаған жұмыстар цифрландыру процестерінің мемлекеттік немесе жеке құқықтағы заң шығару немесе құқық қолдану процесіне әсеріне арналған. Сонымен қатар, цифрлық адам құқықтарын конституцияландыруға қатысты қызықты зерттеулер бар.

Цифрландырудың криминалистикаға әсері туралы айтатын болсақ, кейбір ғалымдар криминалистикадағы бүкіл объект пен тақырыпты цифрландыруды жақтайды. Сонымен, А. А. Бессонов қылмыстың криминалистикалық маңызды белгілерін сапалық және сандық деп бөлуге болатындығын көрсетеді. Оның жүйесін құрайтын әрбір қылмыс элементтер және олардың криминалистикалық ғылымды зерттеу объектісі мен пәні сияқты өзара табиғи байланыстары цифрлық түрде ұсынылуы мүмкін.

Цифрландыруды техникалық-әлеуметтік процесс ретінде, тенденция ретінде көптеген авторлар оң бағалайды. Мысалы, Дж.Грей мен Б. Румпе цифрландыру «цифрландыруға болатын күнделікті өмірдің барлық аспектілеріне көптеген технологиялардың интеграциясын білдіреді» деп атап өтті. цифрландырудың кең әсері әлеуметтік желілермен және олардың қызметтерімен толықтырылған жеке қатынастардан бастап, азаматтардың электрондық үкіметтің көмекші қызметтерімен өзара әрекеттесуі сияқты басқа қатынастарға дейін әсер етеді» [6].

Көбінесе цифрландырудың мәні қажетсіз тарылады. Мәселен, Н. Г. Шурухнов «тергеу және өзге де процестік іс-әрекеттері тікелей өндіруді Цифрландыру-бұл ақпараттың электрондық тасымалдаушыларын анықтауға, олардағы мәліметтерді алуға, олардың танымдық қызметті жандандырудағы рөлін анықтауға және қылмысты одан әрі тергеудің тиімділігі үшін пайдалануға арналған тәсілдер, құралдар, технологиялар мен әдістемелік ұсынымдар жүйесі» деп атап көрсетеді [7].

Бізге цифрландыруды соншалықты тар қарастырудың қажеті жоқ сияқты. Цифрландыру криминалистиканы технологияландыру және инновациялық дамыту элементі ретінде криминалистикаға цифрлық технологияларды белсенді енгізу болып табылады және қылмыстарды тергеу тәжірибесі. Алайда, цифрлық технологияларды кеңінен енгізу көбінесе олардың бастауларын қажетсіз кеңінен түсіндіруге және оларды қолдану мүмкіндіктерін идеализациялауға әкеледі. Мысалы, М. П. Поляков пен А. Ю. Смолин: «бірінші Қылмыстық процессуалдық технологиялық тәртіп Құдайдан, екіншісі адамнан, ал үшіншісі компьютерден немесе кеңірек айтқанда техникадан (*ақпараттық технологиялардан*) болады» деп қызықты болжам жасаған [8].

Цифрландыруға қарсылар да жоқ емес. Мысалы, О. С. Кучин былай дейді: «іс жүзінде цифрлық криминалистика - бұл қылмыстардың алдын алу және анықтау, цифрлық материалды талдау, сондай-ақ цифрлық деректердің нақты тасымалдаушыларын немесе деректердің өзіне бағытталған зерттеу мақсатында Цифрлық кеңістікті зерттеуге арналған тұрақты жұмыс істейтін бағдарламалық қамтамасыз етудің (*бағдарламалардың*) жиынтығын қамтитын күрделі жүйе». Біздің ойымызша, бұл тәсіл электрондық цифрлық криминалистиканы антивирустық бағдарламалық жасақтама, желілік экрандар, брендмауэрлер және басқа да ұқсас, бірақ сәл мамандандырылған бағдарламалар жиынтығының жетілдірілген ұқсастығына айналдырады [9].

Қызметтің мазмұны тұрғысынан цифрландыру тергеу қызметін цифрлық технологиялармен жалпы толықтыруды білдіреді. Тергеуді цифрландыруды кең мағынада құбылыстың сапалы өзгеруі орын алатын цифрлық трансформация үшін бастамаларды, базаны жинақтау ретінде қарастыруға болады. Басқаша айтқанда, бұл жағдайда санның сапаға ауысуының диалектикалық принципін жүзеге асыру орын алады: құбылыс сапасындағы

өзгерістер саны. А.А. Карцхия атап өткендей, «таратылған тізілім қағидаттарындағы технологиялық платформалар (blockchain және т. б.), Заттық интернет (*Internet of things*), жасанды интеллект және машиналық оқыту (*artificial intelligence*), бұлтты сервистер мен есептеулер (*cloud computing*), «ақылды» кешендер мен құрылғылар (*smart everything*), үлкен аналитикалық базалары (*Big data*), виртуалды және кеңейтілген шындық (*augmented & additive reality*), киберқауіпсіздік шарттары (*cybersecurity*), сондай-ақ әлеуметтік желілер мен платформалар (*Telegram, Facebook, VK*), электрондық қызметтер, адам қызметінің алуан түрлі салаларында қолданылатындардың барлығы дәстүрлі құқықтық институттарды өзгерту және оларды адамзаттың жаңа технологиялық «тіршілік ету ортасы» — цифрлық экожүйенің жаңа шындықтарына бейімдеу үшін жаңа жағдайлар, жаңа «технологиялық негіз» жасады.

Жоғарыда айтылғандардың тергеу қызметіне де қатысы бар. Алайда, Э. Кейси мен Т. Р. Сувинье дұрыс атап өткендей, яғни «егер дұрыс қолданылса, цифрлық жүйелердің интеграциясы тиімділік пен репродуктивтілікті қамтамасыз етеді және криминалистикалық зертханалардың цифрлық түрленуіне ықпал етеді», - деп пікір қалдырған.

Цифрлық трансформация шеңберіндегі өзге де жаңа тұжырымдамалар. Тергеу процесінің шеңберінде ақпараттық-технологиялық құрылғыларда орналастырылған ақпаратты зерттеудің бағдарламалық-аппараттық кешендері де, аналитикалық бағдарламалық кешендер, фотовидеофиксациялаудың электрондық кешендері, әртүрлі сипаттағы ұшқышсыз құрылғылар да қолданыла бастайды. Бұл құрылғылар мен бағдарламалық-аппараттық кешендер процессуалдық және процессуалдық емес ақпарат жинауды айтарлықтай жеңілдетеді.

Тергеу процесінің цифрлық трансформациясының маңызды элементі-бұрын тек субъект-адамға ғана тән қасиеттерді (ақылды үй, жасанды интеллект, цифрлық алиби, пернетақта қолжазбасы және т.б.) пайдаланушымен байланыста электрондық жабдықты беретін жаңа тұжырымдамалардың пайда болуы.

Криминалистиканың әр бөлімінде және тергеу процесінің көптеген элементтерінде жаңа тұжырымдамалар пайда болады: үлкен деректер, виртуалды шындық, қылмыстарды геймификациялау (*ойын элементтері мен ойын механикасын ойын емес контексте пайдалану*), автоматтандырылған тергеу әдістері, электронды тергеу әрекеттері, электронды дәлелдер, электронды іздер.

Көптеген зерттеушілер қылмыстық іс жүргізу заңында көзделген тергеу әрекеттерінің шеңберін өзгертуге байланысты инновациялық әзірлемелерді ұсынады. Мұндай бағыттар іргелес және бір бірімен қиылысатын қашықтықтан және электронды тергеу әрекеттері болып табылады.

Тергеу әрекеттерінің қатысушылары тергеу әрекетін өткізу орнына объективті түрде келе алмайтын жағдайларда, қашықтықтан жүргізілетін тергеу әрекеттерінің кең спектрін әзірлеу қажеттігін атап өтейік. Цифрлық трансформация шындығына жауап беретін перспективалық бағыт шартты түрде «электронды» деп атауға болатын тергеу әрекеттері болып табылады. Олар арқылы біз электронды цифрлық ақпаратпен оның тасымалдаушыларымен байланысына қарамастан жұмыс істеуге бағытталған әрекеттерді түсінеміз. Қылмыстық процесілік кодексінде «электрондық объектіні тексеру» және «электрондық жөнелтімдерді бақылау және оларды көшіру» сияқты әрекеттерді реттейтін новеллаларды бекіту қажет сияқты.

Цифрлық трансформация бүкіл тергеу процесінде өзгерістердің пайда болуына және өсуіне әкеледі. Қазірдің өзінде бұл өзгерістердің көлемі айтарлықтай үлкен.

Практикалық және ғылыми қызметтегі мақсаттар мен міндеттер.

Практикалық қызметтегі тергеуді цифрлық түрлендірудің мақсаттары мен міндеттерінің арасында мыналарды атап өтуге болады:

- тергеу барысында құжат айналымы мен процесілік тіркеудің дәстүрлі нысандарынан цифрлыққа көшу;

- бірыңғай цифрлық платформаны, ал перспективада тергеу органдарының бірыңғай экожүйесін ұйымдастыру;

- ведомствоаралық коммуникациялардың тиімділігі мен жеделдігін, сондай-ақ цифрлық киберкеңістікті пайдалану негізінде органдар мен жекелеген қызметкерлер арасындағы коммуникацияның жеделдігін арттыру;

- автоматтандырылған бағдарламалық кешендерді жан-жақты пайдалану негізінде тергеу тиімділігін арттыру;

- киберкеңістікті қылмыссыздандыруға елеулі көңіл бөлу,

- үлкен деректерді талдаудың әртүрлі нысандарын пайдалануды жандандыру және олардың құқық қорғау қызметіне тікелей әсерін арттыру;

- алаңдық (*далалық*) криминалистикаға арналған пилотсыз құрылғылар мен роботтық кешендерді пайдалануды қоса алғанда, тергеу қызметін роботтандыруды күшейту.

Ғылыми-педагогикалық қоғамдастықтың перспективалық міндеттеріне мыналар жатады:

- ақпараттық-технологиялық құрылғылармен және электрондық цифрлық объектілермен жұмыс істеу негіздерін қарастыратын жеке теорияның әртүрлі нұсқалары саласындағы әзірлемелер жасау;

- тұжырымдамалардың әртүрлі нұсқаларын талқылауға және дамудың жалпы векторын әзірлеуге бағытталған ғылыми іс-шаралар өткізу;

- ақпараттың жаңа нысандарын зерттеу және таратылған ақпараттың болуы, алыс орналасқан құрылғыларда қашықтан жұмыс істеу, блокчейн және т. б. жағдайында тергеу әрекеттерін жүргізу ерекшеліктерін ескере отырып, тактикалық ұсыныстарды әзірлеу.;

- дәстүрлі тергеу әрекеттерінің жаңа нысандарын, сондай-ақ электрондық ақпаратты, ақпараттық-технологиялық құрылғыларды зерттеуге бағытталған жаңа тергеу әрекеттерін әзірлеу және интеграциялау;

- болашақ қызметкерлерді тергеу қызметін цифрлық трансформациялау қажеттіліктеріне жауап беретін цифрлық құзыреттерге оқыту;

- тергеуші қызметінің бір бөлігін автоматтандыруға және тәжірибесіз тергеушілерге жоғары деңгейдегі мамандардың ұсыныстарына негізделген арнайы бағдарламалардың көмегімен автоматты режимде тактикалық ұсынымдар ұсыну арқылы тактикалық тәуекел деңгейін төмендетуге мүмкіндік беретін электрондық ақпаратты талдауға арналған аппараттық-бағдарламалық кешендерді, сондай-ақ тергеуді ұйымдастырудағы ерекше электрондық көмекшілерді әзірлеу;

- тергеу органдарына түсетін түлектердің менталитеті мен ойлау бағытының ерекшеліктерін қылмыстарды анықтау, тергеу және алдын алу мақсатында цифрлық трансформацияны қабылдауға және оған белсенді қатысуға дайындық бағытында өзгерту.

Қорытынды. Қазіргі уақытта тергеу процесінің цифрлық трансформациясы қылмыстарды анықтау және тергеу тәсілдерін реформалаудың нақты үрдісі болып табылады. Авторлар жиі жұмыс істейтін «цифрландыру» категориясы болып жатқан өзгерістердің толық тереңдігін қамтымайды және цифрлық трансформация элементтерінің бірі ғана болып табылады.

Бүгінгі таңда тергеу процесінің цифрлық трансформациясын дамытудың негізгі бағыттары:

- электрондық объектілермен және ақпараттық-технологиялық құрылғылармен жұмыс істеудің теориялық негіздерін сипаттайтын бірыңғай жеке теорияның тұжырымдамалық-теориялық дамуы, сондай-ақ криминалистикалық ойлаудың өзгеруі және жаңа тұжырымдамалар туралы хабардар болу;

- таратылған ақпараттың, қашықтағы қызметтердің, блокчейннің және т. б. стандартты емес нысандарын ескере отырып, киберкеңістікте ақпараттың жаңа нысандарымен жұмыс істеу бойынша практикалық ұсыныстарды әзірлеу;

- роботтандыруға, процестердің бір бөлігін автоматтандыруға негізделген, сондай-ақ электрондық цифрлық ақпаратты әртүрлі нысандарда зерттеуге арналған жаңа технологиялық әзірлемелер;

- құқық қорғау органдары коммуникацияларының технологиялық платформасын әзірлеу;

- электрондық сот төрелігі тұжырымдамаларын, электрондық тергеу әрекеттерін, электрондық дәлелдемелер теориясын Қылмыстық-процестік әзірлеу және практикаға енгізу.

Сотқа дейінгі іс жүргізу сатысындағы тұжырымдамалық тәсіл датацентризмге және электрондық платформалар базасында жекелеген қызметкерлердің және тұтастай алғанда құқық қорғау органдарының өзара, өзге де мемлекеттік органдармен және халықпен оңтайлы қарым-қатынасын ұйымдастыру кезінде ықтимал криминалистикалық маңызы бар ақпараттың барынша көп мөлшерін өзекті ақпаратқа аударуға негізделуге тиіс.

Қоғамның цифрлық трансформациясы нақты мақсаттар мен міндеттермен жүзеге асырылуы тиіс. Құқық қорғау қызметінде жаңа технологияларды пайдалану мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды. Мемлекет тарапынан реттеу мен бақылау осы процестің маңызды аспектілері болып табылады.

Қоғамның цифрлық трансформациясын және оның құқық қорғау қызметіне әсерін түсіну мен түсінудің маңыздылығын атап өткім келеді. Криминалистика саласындағы цифрландыру құқық қорғау органдарының жұмысын жақсарту үшін үлкен әлеуетке ие, алайда бұл процестің барлық аспектілерін жауапкершілікпен қарауды және ескеруді талап етеді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Saxby S.A. Jurisprudence for Information Technology Law, International Journal of Law and Information Technology 2(1) (1994) 1–31 DOI: Интернет ресурсы// <https://doi.org/10.1093/ijlit/2.1.1> (Қыру уақыты: 20.02.2024).

2. Barlow J.P. Declaration of Independence of Cyber space. Интернет ресурсы// <https://www.eff.org/cyberspaceindependence> (Қыру уақыты: 20.02.2024).

3. Бахтеев Д.В. «Криминалистическое мышление и мультидисциплинарный подход к его изучению». Интернет ресурсы// 449–455. <https://doi.org/10.24411/1999-6241-2019-14014>, (Қыру уақыты: 20.02.2024 ж).

4. Тырина Е. «Оцифровка, цифровизация и цифровая трансформация: разбираем понятия». Интернет ресурсы// <https://ecm-journal.ru/docs/Ocifrovka-cifrovizacija-i-cifrovaja-transformacijarazbiraem-ponjatija.aspx>. (Қыру уақыты: 20.02.2024 ж).

5. Gray, Jeff, Bernhard Rumpe. “Models for digitalization”. Software and Systems Modeling. Интернет ресурсы// <https://doi.org/10.1007/s10270-015-0494-9> (Қыру уақыты: 23.02.2024 ж).

6. Шурухнов Н.Г. «Этапы цифровизации непосредственного производства следственных и иных процессуальных действий». Интернет ресурсы// <https://doi.org/10.17223/15617793/436/31> (Қыру уақыты: 23.02.2024 ж.)

7. Поляков М.П., Смолин А.Ю. «Концептологический анализ феномена электронных доказательств». Интернет ресурсы// <https://doi.org/10.24411/2078-5356-2019-10222> (Қыру уақыты: 23.02.2024 ж).

8. Кучин О.С. «Электронная криминалистика: миф или реальность». Академическая мысль 3 (8): 2019. – С. 67–70.

9. Карцхия А.А. «Цифровая трансформация права». Мониторинг правоприменения. - 2019. - 229 с.

Авторлар туралы мәлімет

Мұратова Н.М. – Қазақстан Республикасы ИМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы Жоары оқу орнынан кейінгі білім беру факультет докторантурасының 1 курс докторанты, Ұлттық қауіпсіздің және әскери іс магистрі, полиция майоры.

Сарсенбаева Б.Б. – Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының профессоры, з.ғ.к., полиция майоры.

Байсейітова Ә.Т. – ҚР ПММ. Есболатов ат. Алматы академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, з.ғ.д., қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Мұратова Н.М. – докторант 1 курса докторантуры Факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, магистр национальной безопасности и военного дела, майор полиции.

Сарсенбаева Б.Б. – профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, к.ю.н., майор полиции.

Байсеитова А.Т. - начальник факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова, д.ю.н., ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Muratova N.M. - 1st year doctoral student at the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Master of National Security and Military Affairs, police major.

Sarsenbayeva B.B. - professor of the Department of criminal process and criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, candidate of law, police major.

Bayseitova A.T. - Head of the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Doctor of Law, Associate Professor, Police Colonel.

Н.Б. Кубанова¹

¹Қазақстан Республикасы ПИМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

КИБЕРҚЫЛМЫС МЕМЛЕКЕТТІК ҚАУІПСІЗДІКТІҢ ЗАМАНАУИ ҚАТЕРІ

Қазіргі әлем цифрлық технологияларды белсенді түрде енгізуде, бірақ олардың дамуымен кибершабуылдар қаупі артып келеді. Бұл мақала заңнамаларда «киберқылмыс» және «кибершабуыл» терминдерінің дәл және толық анықтамаларының жоқтығын баса көрсете отырып, өзекті мәселе - киберқылмысқа арналған. Құқық қорғау органдарының киберқылмыстардың алдын алудағы жұмысының тиімділігі осы мәселені дұрыс түсінуге байланысты. Мақалада осы терминдердің ерекшеліктері талданады, олардың заңнамада жоқтығына баса назар аударылады және интернет-пайдаланушылардың статистикасы мен Қазақстан Республикасындағы инциденттердің түрлері туралы деректерді қоса алғанда, бүкіл әлем бойынша киберқылмыс оқиғаларына талдау жүргізіледі. «Киберқылмыс» және «кибершабуыл» терминдерін түсіндіруге қатысты авторлардың әртүрлі көзқарастары келтірілген. Зерттеу нәтижесінде киберқылмыс пен кибершабуылдың авторлық анықтамасы ұсынылады, олардың ерекшеліктері сипатталады. Бұл зерттеу ақпараттық технологиялар және киберқауіпсіздік мамандары үшін пайдалы болады деп күтілуде.

Түйін сөздер: кибер, кибершабуыл, киберқылмыс, кибертерроризм, киберқауіпсіздік, компьютерлік қылмыстар, ақпараттық қауіпсіздік.

Киберпреступность современная угроза государственной безопасности

Современный мир все более активно внедряет цифровые технологии, но с их развитием возрастают угрозы кибератак. Данная статья посвящена актуальному вопросу – киберпреступности, подчеркивая недостаток точного и полного определения терминов «киберпреступность» и «кибератака» в законодательстве. Эффективность работы правоохранительных органов в предотвращении киберпреступлений зависит от правильного понимания данной проблемы. В статье анализируются особенности этих терминов, подчеркивается их отсутствие в законодательстве, и проводится анализ статистики интернет-пользователей и инцидентов киберпреступности по всему миру, включая данные о видах инцидентов в Республике Казахстан. Приведены разнообразные точки зрения авторов, касающиеся трактовки терминов «киберпреступление» и «кибератака». В результате исследования предлагается авторское определение киберпреступности и кибератаки, описываются их особенности. Ожидается, что данное исследование будет полезным для специалистов в области информационных технологий и кибербезопасности.

Ключевые слова: кибер, кибератака, киберпреступность, кибертерроризм, кибербезопасность, компьютерные преступления, информационная безопасность.

CYBERCRIME IS A MODERN THREAT TO STATE SECURITY

The modern world is increasingly introducing digital technologies, but with their development, the threats of cyber attacks are increasing. This article is devoted to the topical issue of cybercrime, emphasizing the lack of an accurate and complete definition of the terms «cybercrime» and «cyberattack» in legislation. The effectiveness of law enforcement agencies in preventing cybercrime

depends on a proper understanding of this problem. The article analyzes the features of these terms, emphasizes their absence in legislation, and analyzes statistics of Internet users and cybercrime incidents around the world, including data on types of incidents in the Republic of Kazakhstan. Various points of view of the authors concerning the interpretation of the terms «cybercrime» and «cyberattack» are presented. As a result of the research, the author's definition of cybercrime and cyberattacks is proposed, and their features are described. It is expected that this research will be useful for specialists in the field of information technology and cybersecurity.

Keywords: cyber, cyberattack, cybercrime, cyberterrorism, cybersecurity, computer crimes, information security.

Кіріспе. Қазіргі әлем цифрлық технологияларды көбірек меңгеруде, бұл өмірдің барлық салаларында көптеген артықшылықтар әкелетіні сөзсіз. Алайда, ақпараттық технологиялардың дамуы кибершабуылдарға байланысты жаңа қауіптерге жол ашты.

2019 жылы Шанхай ынтымақтастық ұйымына қатысушы мемлекеттер басшылары кеңесінің отырысы барысында Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев киберкеңістіктегі өсіп келе жатқан қауіп-қатерлермен күресте ерекше маңыздылығын атап өтті. Мемлекет басшысы терроризм проблемасы жаңа нысандарды қабылдап, ақпараттық технологияларды белсенді қолданатынын айтып, киберқауіпсіздік мәселелеріне ерекше назар аудару қажеттігін атап өтті [1].

Жалпыға қолжетімді дереккөздердің мәліметтері бойынша, 2022 жылдың соңында әлем тұрғындарының жалпы саны 8 миллиард адамнан асып, 2023 жылдың басында 8,01 миллиард адамға жетті. Жаһандық халықтың 57% - дан астамы қалалық жерлерде тұрады. 2023 жылдың басында 5,44 миллиард адам ұялы телефондарды пайдаланады, бұл әлем халқының 68% құрайды. Соңғы бір жылда ұялы телефон пайдаланушыларының бірегей саны 3% - дан астамға өсіп, 168 миллион жаңа пайдаланушының өсуіне қол жеткізді. Қазіргі уақытта әлемде 5,16 миллиард интернет қолданушысы тіркелген, яғни бүкіл әлем халқының 64,4% желіге қол жеткізе алады. Өткен жылы интернет қолданушылар саны 1,9% - ға өсті [2].

Қазақстандағы әлеуметтік желілер әлі де қарқынды өсуді көрсетуде. DataReportal аналитикалық платформасының деректері бойынша, Қазақстанда 2023 жылдың басында интернет-пайдаланушылар саны 17,73 млн құрады, яғни еліміздің барлық тұрғындары Интернетті пайдаланады [3]. Интернетті пайдаланушылар санының өсуімен жәбірленушілердің ықтимал саны да артады.

Әдістер. Берілген зерттеудің әдіснамалық негізін жалпыға бірдей диалектикалық әдіс құрайды. Сондай-ақ, талдаудың жалпы ғылыми әдісі, тарихи-құқықтық, ғылыми синтез әдісі, статистикалық, жүйелік тәсіл, сондай-ақ танымның логикалық және салыстырмалы-құқықтық әдістері қолданылады.

Негізгі бөлім. Бүгінгі таңда киберқылмыс елдің ақпараттық саладағы ұлттық қауіпсіздігіне төнетін ең үлкен қауіптердің бірі болып табылады. 2023 жылдың өткен кезеңінде Қазақстан Республикасы бойынша ақпараттандыру және байланыс саласында (ҚР ҚК 7-тарауы) 77 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелді, бұл 2022 жылмен салыстырғанда 2,5% - ға азайған [4].

Positive Technologies мәліметтері бойынша 2023 жылдың екінші тоқсанында киберқылмыс оқиғаларының көбеюі байқалды. Мәліметтерге сәйкес, мұндай оқиғалардың саны алдыңғы тоқсанмен салыстырғанда 4% - ға және 2022 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 17% - ға өсті. Мақсатты шабуылдардың үлесі едәуір өсті, бұл оқиғалардың жалпы санының 78% құрады. Ұйымдар арасында сәтті кибершабуылдардың ең көп тараған салдары құпия ақпараттың тарауы (67%) және негізгі операциялардың қалыпты жұмысының бұзылуы (44%) болды. Сонымен қатар, көптеген маңызды оқиғалар болды, соның ішінде пайдаланушылардың жеке мәліметтерінің кең таралуы және осалдықтарды пайдаланған кең ауқымды шабуылдар [5].

«Мемлекеттік техникалық қызмет» АҚ (МТҚ) деректеріне сәйкес 2023 жылдың 9 айында МТҚ мемлекеттік органдар мен аса маңызды объектілердің ресурстарына 163,4 млн кибершабуылдарды көрсетті.

2023 жылғы қаңтар-қарашаның қорытындысы бойынша Қазақстанда 22440 мың кибершабуыл тіркелді — бұл өткен жылмен салыстырғанда 51,2% - ға артық.

Салыстыру: 2022 жылдың осы кезеңінде мұндай шабуылдардың саны жылына 19,5% - ға, 14,8 мың жағдайға дейін қысқарды. 2023 жылы кибершабуылдардың көп бөлігі компьютерлерді зиянды вирустармен, желілік құрттармен және трояндармен жұқтырды: 3 мың жағдай, жылдық өсу — 51,2 % (диаграмма1).

Диаграмма1. Қазақстан Республикасында тіркелген инциденттер саны (KZ-CERT мәліметі бойынша)

Сондай-ақ, ботнеттер (3 мың жағдай), интернет-ресурсқа қол жетімділіктің болмауы (939 жағдай), фишинг (1190 жағдай), интернет-ресурстың мазмұнына рұқсатсыз қол жеткізу және өзгерту (322 жағдай), қызмет көрсетуден бас тарту (130 жағдай) сияқты оқиғалар жиі байқалды. Қазақстанда кибершабуылдар саны 51% - ға өсті (диаграмма2, кесте1).

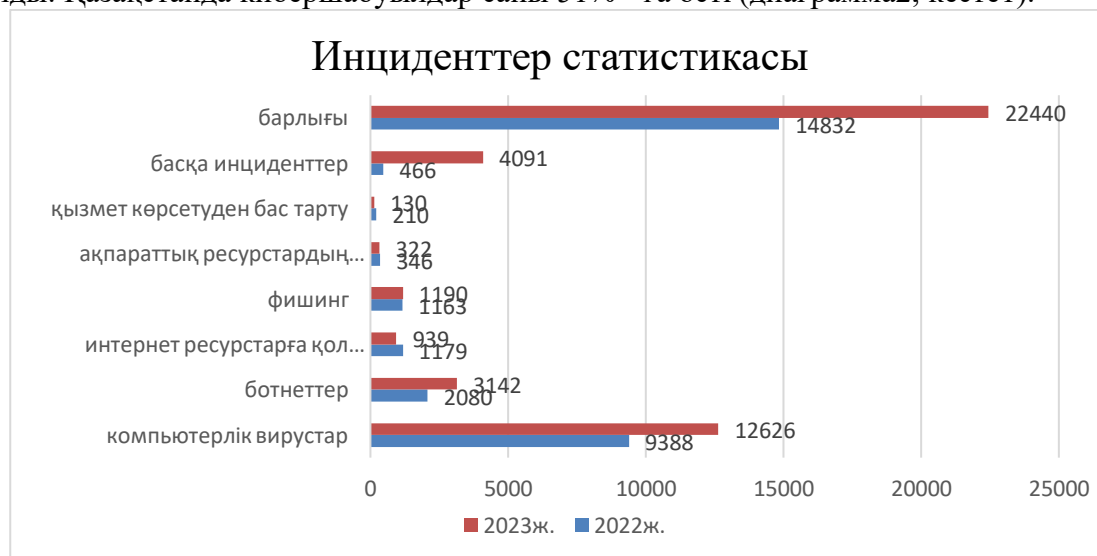

Диаграмма2. Қазақстан Республикасында 2022-2023 жж. түрлері бойынша инциденттер (KZ-CERT мәліметі бойынша)

2023 жылдың алты айында Қазақстанда киберқауіпсіздік саласында көрсетілген қызметтер көлемі 7,5 млрд теңгеге жетті — бұл өткен жылмен салыстырғанда 2 есеге көбейген.

Құқықтық және басқа ғылыми әдебиеттерде ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды қолдана отырып жүзеге асырылатын әлеуметтік қауіпті әрекеттерді белгілеу үшін әртүрлі терминдер мен тұжырымдар қолданылады. Бұл «компьютерлік қылмыстар», «киберқылмыстар», «интернет-қылмыстар», «интернет-технологияларды қолдану арқылы жасалатын қылмыстар», «виртуалды ортада жасалатын қылмыстар», «интернетте жасалатын қылмыстар», «ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар арқылы жасалатын қылмыстар», «кибершабуылдар», «киберсоғыстар», «кибер қақтығыстар» және т.б. [6, 20 б.].

«Кибер» сөзі кибернетика терминінен шыққан (грек тілінен аударғанда «басқару өнері»), күрделі басқару жүйелерінде ақпаратты алудың, сақтаудың, түрлендірудің және берудің жалпы заңдылықтары туралы ғылымды білдіреді. Қазіргі интерпретацияда «кибер» сөзі компьютерлер мен интернетке байланысты дегенді білдіреді [7].

Көптеген ғылыми зерттеулер «киберқылмыс» терминін түсіндіруге күш салуда. Дегенмен, ұлттық заңдарды жасаушылар бұл ұғымға нақты анықтама беру міндетін қарастырмаған. Оның орнына заңнамада «компьютерлік қылмыстар», «электрондық байланыс құралдары», «ақпараттық технологиялар» немесе «жоғары технологиялық қылмыстар» сияқты терминдер жиі кездеседі. Іс жүзінде бұл заңдардың көпшілігі киберқылмыс ұғымына кіретін қылмыстарды анықтайды, мысалы, компьютерлік жүйелерге рұқсатсыз қол жеткізу немесе компьютерлік жүйелерге немесе деректерге әсер ету. «Киберқылмыс» термині заңдардың немесе бөлімдердің атауында айтылған жағдайларда (мысалы, «Киберқылмыс туралы заң»), бұл терминнің анықтамасы, анықтамаларға арналған бөлімдерде сирек кездеседі. Егер «киберқылмыс» терминінің құқықтық анықтамасы Заңда бекітілген болса, ол әдетте «осы Заңда анықталған қылмыстарға» сілтеме жасауға келтіріледі.

Сонымен бірге, «киберқылмыс» термині «компьютерлік қылмыс» анықтамасымен салыстырғанда кеңірек ұғым болып табылады, себебі «киберқылмыс», оның ішінде ақпараттық технологиялар мен ғаламдық желілерді қолдана отырып жасалуы мүмкін, ал «компьютерлік қылмыс» электронды құрылғыларға және оларда сақталған мәліметтерге қарсы әрекет етуді көздейді [8, 106б.].

Халықаралық немесе аймақтық құқықтық құжаттарға келетін болсақ, олардың бірнешеуі ғана киберқылмыстың анықтамасын қамтиды. Мысалы, Еуропа Кеңесінің компьютерлік қылмыстар туралы Конвенциясы [9], «киберқылмыс» терминінің анықтамасын бермейді. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының келісімінде «киберқылмыс» термині қолданылмайды, оның орнына «компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстар» деген анықтама беріледі [10]. Сол сияқты, Шанхай Ынтымақтастық Ұйымына мүше мемлекеттердің үкіметтері арасындағы келісімде «ақпараттық қылмыс» термині «ақпараттық ресурстарды пайдалану және оларға ақпараттық кеңістікте заңсыз мақсатта әсер ету» ретінде анықталады [11]. Ақпараттық қауіпсіздік терминдерінің сөздігінде кибершабуыл және киберқылмыс анықтамасы берілген [12].

Киберқылмыстарды *кибер-тәуелді* қылмыстар (яғни «тек компьютерлерді, компьютерлік желілерді немесе ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың басқа түрлерін қолдану арқылы жасалуы мүмкін кез-келген қылмыс») және *кибертехнология арқылы жасалатын* қылмыстар (яғни интернет пен цифрлық технологиялар арқылы жасалатын дәстүрлі қылмыстар) деп бөлуге болады [13, 15 б.; 14, 4 б.].

Киберқылмыс және кибершабуылдар туралы ақпараттардың тез және әсерлі жинақталуына қарамастан, заң ғылымында әлі күнге дейін бұл ұғымдардың жалпы және толық анықтамасы жоқ. Бұл әртүрлі ғалымдар ұсынған «киберқылмыс» және «кибершабуыл» терминдерін талдау кезінде расталады.

Қазақстандық ғалымдардың киберқылмыс мәселелеріне арналған зерттеулерін атап өтуге болады: Аратұлы Қ., Нурпеисова А.К., Төлеубекова Б.Х., Сеитов Т.Б., Маликова Ш.Б., Назмышев Р.А., Сысоев А.К., және т.б.

К. Аратұлының пікірінше, компьютерлік қылмыстың шегі жоқ. Бұл халықаралық деңгейдегі ұғым. Адам өмірінде жаңа технологиялардың пайда болуымен ақпарат алмасу тез, арзан және тиімді болды, сәйкесінше, ақпарат саласындағы қылмыстар да адам ұғымынан асып түседі, тіпті белгілі қылмыс түріне анықтама беру мүмкін емес [15, 18 б.].

Т. Л. Тропинаның айтуынша, «компьютерлік қылмыс» термині есептеу техникасы мен ғаламдық желілерді қолдану арқылы жасалған барлық заңсыз әрекеттерді қамтымайды. Оның көзқарасы бойынша киберқылмыс-бұл компьютерлік жүйелердің, желілердің және киберкеңістікке қол жеткізудің басқа құралдарының қатысуымен киберкеңістікте жасалған қылмыстардың жиынтығы. Оған компьютерлік жүйелерге, желілерге немесе деректерге бағытталған қылмыстар кіреді [16, 9 б.].

Л. В. Иванованың пікірінше, ақпараттық технологияларды қолдана отырып, заңсыз әрекеттерге қатысты барлық ережелер киберқылмыстарға жатады [17, 25 б.].

Н. В. Якимовичтің пікірінше, «киберқылмыс» термині ХХ ғасырдың 60-шы жылдарының басында ғылыми әдебиеттерде алғаш рет қолданылған «компьютерлік қылмыспен» салыстырғанда әлдеқайда кешірек пайда болды. Осы уақытта бұл құқық бұзушылық ақпаратты электрондық өңдеу арқылы ұрлау, өзгерту және т. б. арқылы жасалған барлық әрекеттерді білдірді. КСРО-да мұндай әрекеттер 70-ші жылдардың аяғы мен 80-ші жылдардың басында тіркеле бастайды [18, 53-54 б.].

И. Г. Чекунов киберқылмысты қылмыстың тәуелсіз түрі ретінде қарастырады. Ол қылмыстың бұл түрін компьютерлік желіге немесе ұялы байланыс операторына қосылған зиянды компьютерлік бағдарламалар немесе бағдарламалық-техникалық құралдар ретінде, объективті тарап белгілерінің міндетті түрде болуынегізінде анықтауды ұсынады [19, 182 б.].

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында кибершабуыл ұғымының нақты сипаттамасы жоқ, дегенмен «киберқауіпсіздік» ұғымы киберқауіпсіздік тұжырымдамасына («Қазақстанның киберқалқаны») енгізілген [20].

Киберқылмыстар мен кибершабуылдардың ерекшеліктері [21] жұмыста да атап өтіледі: кибершабуыл қауіпсіздік саясатын бұзуға бағытталған кез-келген рұқсат етілмеген кибершабуыл әрекеті ретінде анықталады. Киберқылмыс-кибер үкіметтік емес ұйымдардың қаскүнемдері ғана қабылдайтын іс-әрекеттерді компьютерлік жүйе жүзеге асырады және тек қылмыстық заңнаманы бұзу болып табылады [21, 8177 б.].

Заң және техникалық салалардағы мамандар кибершабуылдың әртүрлі анықтамаларын берді, олардың ішіндегі ең маңыздылары: Американдық халықаралық қауіпсіздік жөніндегі маман Ричард Кларктың көзқарасы бойынша, кибершабуылдар - бұл елдің немесе басқа елдердің компьютерлеріне немесе компьютерлік желілеріне зиян келтіру немесе істен шығу мақсатында ену үшін жасалған әрекеттер. Бұл анықтаманы талдау және сынау кезінде критерийлер ретінде үш элемент қолданылды деп айтуға болады, атап айтқанда шабуыл жасаушы, шабуылдың мақсаты мен ниеті [22, 1751 б.; 23, 459 б.].

Г. Шинкарецькая ядролық центрифугаларды, әуе шабуылына қарсы қорғаныс жүйелерін және электр желілерін және т. б. қабілетсіз әрекеттердің бұл түрі ұлттық қауіпсіздікке елеулі қауіп төндіретінін және қазіргі ғылыми әдебиеттерде ұсынылған «кибершабуыл» ұғымын анықтаудың теориялық тәсілдерін қарастыратынын, оны «киберқылмыс» ұғымынан ажыратуға тырысатынын атап өтті [24].

Кибершабуылдың алғашқы ресми анықтамасы 2011 жылы АҚШ Қорғаныс министрлігінің кибероперациялар жөніндегі анықтамалығында берілген: бұл «ақпаратқа қол жеткізу немесе оның физикалық компоненттерін бұзбай әсер ету мақсатында таңдалған ақпараттық жүйеде қамтылған ақпаратқа өзгерістер енгізу үшін электрондық құралдарды» қамтитын операциялар [25]. Бұл анықтамада шабуылдың мақсаты тек маңызды жүйелерге әсер етуді білдіреді. Бұл анықтамада кибершабуыл мақсатының теріс сипаты көрсетілмегенін айта кету керек.

Қорытынды. Жоғарыда келтірілген зерттеулерге сүйене отырып, келесі анықтамаларды беруге болады: киберқылмыс-бұл ақпараттық - коммуникациялық және цифрлық

технологияларды қолдану арқылы жүзеге асырылатын, өзіншіл мақсаттарға жету үшін заңға қарсыәртүрлі әдістер мен құралдарды қолданатын заңсыз қылмыстық интернет қызметі; кибершабуыл -зиян келтіру, пайда алу немесе басқа мақсаттарға қол жеткізу мақсатында ақпараттық жүйелердің осалдығын пайдаланатын және ақпараттық ресурстардың (жүйелердің) құпиялылығын, тұтастығын және(немесе) қолжетімділігін бұзуға әкеп соғатын деректерге рұқсатсыз қол жеткізуді (іс-қимылды) жүзеге асыру үшін ақпараттық технологиялар мен бағдарламалық-аппараттық құралдарды жоспарлы және мақсатты пайдалану.

Демек, «киберқылмыс» және «кибершабуыл» киберқауіпсіздік саласындағы бір-бірімен тығыз байланысты, бірақ әртүрлі екі ұғымды білдіреді: киберқылмыс: бұл компьютерлер мен ақпараттық технологияларға қатысты кез келген қылмыстық әрекеттерді қамтитын кең термин. Кибертыңшылық, алаяқтық, кибертерроризм, деректер қауіпсіздігін бұзу және киберкеңістіктегі басқа да заңсыз әрекеттер сияқты шабуылдардың әртүрлі түрлерін қамтуы мүмкін. Мысалы: электрондық поштаны бұзу, жеке деректерді ұрлау, кибершантаж және т. б.

Кибершабуыл: бұл компьютерлік жүйелерге, желілерге немесе деректерге оларды бұзу, өзгерту, бұғаттау немесе олардың қалыпты жұмысына араласу мақсатында бағытталған мақсатты әрекетті білдіретін киберқылмыстың ерекше түрі. DDoS шабуылдары, вирустар, зиянды бағдарламалар, хакерлік шабуылдар және басқа да ақпараттық инфрақұрылымды бұзу әрекеттері сияқты шабуылдарды қамтиды. Мысалы: таратылған қызмет көрсетуден бас тарту шабуылы (DDoS), вирустық шабуылдар, құпия ақпаратты ұрлау үшін хакерлік шабуылдар.

Осылайша, «киберқылмыс» - бұл сандық ортадағы қылмыстық әрекеттерді сипаттайтын неғұрлым жалпы термин, ал «кибершабуыл» - бұл сандық жүйелерге белсенді шабуылдарды білдіретін неғұрлым жоғары мамандандырылған ұғым.

Ақпараттық технологиялар мен цифрлық ақпаратты жетілдіруғасырында киберқылмыс мәселесі өте өткір, сонымен қатар осы қылмыстардың алдын алуға, жолын кесуге, тергеуге және ашуға байланысты бірқатар мәселелер бар. Бұл мәселелерді шешу тек елдердің заңнамасын жетілдіруде ғана емес, сонымен қатар осы саланы реттейтін жаңа халықаралық актілерді қабылдауда, сондай-ақ ақпараттық технологиялар мен жұртшылықтың хабардарлығы саласындағы халықаралық ынтымақтастық рәсімін жақсартуда жатыр. Заң шығарушы үшін киберқылмыспен байланысты қылмыстық жазаланатын қылмыстардың жекелеген құрамдары үшін жазаларды қатаңдату жөнінде шаралар қабылдау неғұрлым орынды болып табылады.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Выступление Президента Казахстана К-К. Токаева на заседании Совета Шанхайской организации сотрудничества, 14 июня 2019 года // Официальный сайт Президента Республики Казахстан // Интернет-ресурс:

https://www.akorda.kz/ru/speeches/external_political_affairs/ext_speeches_and_addresses/vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-kasym-zhomarta-tokaeva-nazasedanii-soveta-glav-gosudarstv-chlenov-shos-v-rasshirennom-formate (өтініш беру күні: 10.11.2023).

2. Вся статистика интернета и соцсетей на 2023 год — цифры и тренды в мире и в России // Интернет-ресурс:<https://www.web-canape.ru/business/statistika-interneta-i-socsetej-na-2023-god-cifry-i-trendy-v-mire-i-v-rossii> (өтініш беру күні: 30.11.2023).

3. TikTok и Instagram конкурируют за внимание пользователей в Казахстане // Интернет-ресурс: <https://profit.kz/news/64528/TikTok-i-Instagram-konkuriruut-za-vnimanie-polzovatelej-v-Kazahstane> (өтініш беру күні: 30.11.2023).

4. Статистические данные Комитета правовой статистики и специальных учетов Генеральной прокуратуры РК. // Интернет-ресурс: <https://qamqor.gov.kz> (өтініш беру күні: 15.12.2023).

5. Актуальные киберугрозы: II квартал 2023 года // Интернет-ресурс: <https://www.ptsecurity.com/ru-ru/research/analytics/cybersecurity-threatscape-2023-q2/> (өтініш беру күні: 15.12.2023).

6. Витвицкая С. С. Киберпреступления: понятие, классификация, международное противодействие / С. С. Витвицкая, А. А. Витвицкий, Ю. И. Исакова // Правовой порядок и правовые ценности. — 2023. — Т.1. № 1. — Б. 18–27.
7. Материал из Википедии — свободной энциклопедии. Интернет-ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>(өтініш беру күні:15.12.2023).
8. Романов И.В. Понятие киберпреступлений и его значение для расследования // Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения. - 2016. - № 5 (13). - Б. 105-109.
9. Конвенция о компьютерных преступлениях (Конвенция Совета Европы о киберпреступности, Convention on Cybercrime CETS № 185) (Будапешт, 23 ноября 2001 года).
10. Об утверждении Соглашения о сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации. Указ Президента Республики Казахстан от 25 июня 2002 года N 897.
11. Соглашение между правительствами государств-членов Шанхайской организации сотрудничества о сотрудничестве в области обеспечения международной информационной безопасности // Интернет-ресурс: <https://docs.cntd.ru/document/902289626> (өтініш беру күні:10.11.2023).
12. Фрагмент первого издания «Англо-русского толкового словаря по информационной безопасности» Э.М. Пройдаков, Л.А. Теплицкий, 2020 г. // Интернет-ресурс: <https://www.infosystems.ru/library/glossary/slovar-terminov-po-informatsionnoy-bezopasnosti/>(өтініш беру күні:10.11.2023).
13. Internet Organised Crime Threat Assessment. - European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, 2018.–71 p.
14. McGuire M., & Dowling, S. Cybercrime: A review of the evidence: Summary of key findings and implications. Home Office Research Report 75. London: Home Office, 2013. –30 p.
15. Аратұлы Қ. Ақпараттық құқық бұзушылықтармен күресу аспектілері: монография. Алматы: Қазақ университеті, 2019. -196 б.
16. Тропина Т.Л. Киберпреступность: понятие, состояние, уголовно-правовые меры борьбы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Владивосток, 2005. - 28 б.
17. Иванова Л.В. Виды киберпреступлений по российскому уголовному законодательству // Юридические исследования. 2019. № 1. – Б. 25-33.
18. Якимович Н.В. К вопросу об определении понятия «киберпреступление» // Актуальные вопросы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: сборник статей. - Могилев: Учреждение образования «Могилевский институт Министерства внутренних дел Республики Беларусь», 2021. - Б. 53-54.
19. Чекунов И. Г. Киберпреступность: понятие, классификация, современные вызовы и угрозы // Молодые ученые. - 2012. - № 3. - Б. 178–186.
20. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407. Об утверждении Концепции кибербезопасности («Кибершит Казахстана»).
21. Yuchong Li, Qinghui Liu. A comprehensive review study of cyber-attacks and cyber security; Emerging trends and recent developments, Energy Reports, Volume 7, 2021, P. 8176-8186.
22. Motsch W., et al. Approach for dynamic price-based demand side management in cyber-physical production systems. Procedia Manuf., 2020. P. 1748-1754.
23. Clarke Richard A., Knake Robert K. Cyber war: the next threat to national security and what to do about it. – OUP, 2015. – P. 458-460.
24. Шинкарецкая Г.Г. Проблема выработки определения кибератаки // Международное право. – 2023. – № 2. DOI: 10.25136/2644-5514.2023.2.40051 // Интернет ресурс: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=40051 (өтініш беру күні:15.11.2023).
25. An Assessment of International Legal Issues in Information Operations. Department of Defense, Office of General Counsel, 1999. – P. 50.

Автор туралы мәлімет

Кубанова Н.Б. - Қазақстан Республикасы ПМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, полиция майоры, заң ғылымдарының магистрі.

Кубанова Н.Б. – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, майор полиции, магистр юридических наук.

Kubanov N.B. – doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, major of the police, master of Law.

S.D. Shaisultanov¹

¹Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, Almaty, Kazakhstan

THE IDENTITY OF THE INTERNET FRAUDSTER

The identity of a criminal is one of the key categories of criminological science. Within the framework of the personality, criminal tendencies are formed, and criminal experience is accumulated. The identity of an Internet fraudster is of a particular interest of the researcher, since this criminal has a set of specific personal characteristics that allows him to gain confidence with the victim and convince him in the sincerity of his intentions.

The article analyzes the identity of the criminal who committed fraud in the provision of Internet services. The socio-demographic and psychological characteristics of scammers are considered, their group classification is given.

Keywords: the identity of the criminal, forensic characteristics, fraud, the Internet.

Интернет-алаяқтың жеке басы

Қылмыскердің жеке басы-криминология ғылымының негізгі категорияларының бірі. Тұлға шеңберінде қылмыстық бейімділіктер қалыптасады, қылмыстық тәжірибе жинақталады. Интернет-алаяқтың жеке басы зерттеушіге ерекше қызығушылық тудырады, өйткені бұл қылмыскер жәбірленушіге сенуге, оның ниетінің шынайылығына сендіруге мүмкіндік беретін нақты жеке сипаттамалардың жиынтығына ие.

Мақалада интернет-қызметтерді ұсыну саласында алаяқтық жасаған қылмыскердің жеке басына талдау жасалды. Алаяқтардың әлеуметтік-демографиялық және психологиялық ерекшеліктері қарастырылып, олардың топтық жіктелуі берілген.

Түйінді сөздер: қылмыскердің жеке басы, сот-медициналық сипаттамасы, алаяқтық, Интернет.

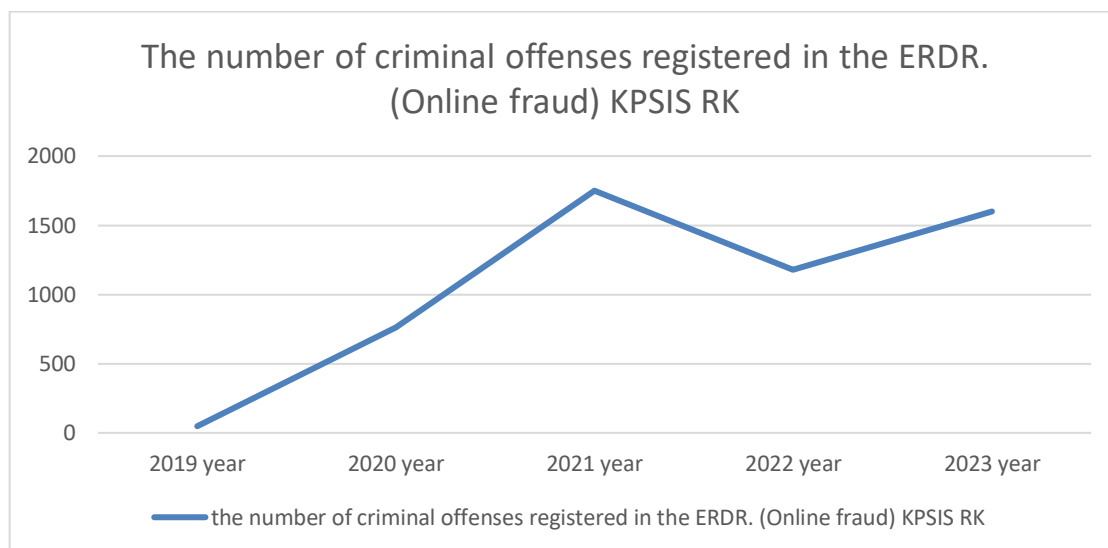
Личность интернет-мошенника

Личность преступника — одна из ключевых категорий криминологической науки. В рамках личности происходит формирование преступных наклонностей, накопление криминального опыта. Личность интернет-мошенника представляет для исследователя особый интерес, поскольку данный преступник обладает набором специфических личностных характеристик, которые позволяют ему входить в доверие к потерпевшему, убеждать в искренности своих намерений.

В статье проведен анализ личности преступника, совершившего мошенничество в сфере предоставления интернет-услуг. Рассмотрены социально-демографические и психологические особенности мошенников, дана их групповая классификация.

Ключевые слова: личность преступника, криминалистическая характеристика, мошенничество, Интернет.

Introduction. The modern active development of information technologies and their application in all areas of public life, as well as the public's trust in information systems, along with insufficient security and information protection systems, have led to the emergence of objective prerequisites for the emergence of a new type of computer crime – **fraud in the Internet**. Its large-scale distribution, poses a serious task for law enforcement officers to study in detail the technical capabilities of well-known computer systems, their application in the field of countering the commission of crimes in the field under consideration.

Despite the developments available in the scientific literature on the identity of criminals, they are not enough to form an integral, complete and complete picture of the identity of an Internet fraudster, and the possibility of taking into account his behavioral manifestations in the investigation of such crimes. The identification of typical models of different categories of criminals, knowledge of the main features of these people makes it possible to optimize the process of identifying a circle of people among whom it is advisable to search for a criminal and more accurately determine ways to identify and expose a specific offender. The criminalistic characterization of cybercrimes differs from the criminal encroachments already known to criminalistic science in a certain specificity. First of all, it should include criminally significant information about the identity of the offender, the motivation for his criminal behavior, typical methods, objects and places of encroachment. Scammers are good psychologists and know what weaknesses of human nature can be pressed to convince the victim to voluntarily part with money (lack of education, greed, belief in a "lucky chance", thirst for "freebies", laziness, excitement, vanity, lack of independence, prejudices, the habit of being polite and observing social norms, rituals, etc. traditions, complexes, neurotic states, etc.).

The personality of the criminal is the basic subject of criminology research, the significance of which lies in the fact that the crime is determined by the will of a particular person and is determined by his essential characteristics and characteristics as a person, a subject of psychosocial relations. In this regard, criminologists pay considerable attention to the study of the relationship between the personality of the criminal and society, evaluate their cumulative interaction, which allows us to conclude about the catalysts of criminal behavior of the individual, criminalization of human behavior.

The social sign of crime assumes that the subject of the crime carries out his actions as an individual — a participant in social relations, a carrier of collective psychology characteristic of a certain society in spatial and temporal characteristics, individual psychological characteristics, as well as acquired legal, moral, ethical and other views and values.

Consequently, preventive action should be directed at the processes of criminalization of personality, which determines the importance of criminal personality research and at the same time makes them the most complex in criminology.

Typical features of the criminal's personality in cases of the studied category allow law enforcement agencies to determine the range of suspects in the course of an investigation, develop potential models of their behavior, anticipate further actions and form an algorithm of investigative actions in the process of solving a crime and collecting evidence for their presentation in court.

Methodological basis. Dialectical and systemic methods, sociological survey, interviewing and other methods.

The main part.

In relation to Internet fraud, the identity of the perpetrator differs in the following special characteristics:

- clearly and professionally formulates the task, but differs in chaotic everyday behavior;
- has a very developed formal logical thinking, but it is often what fails him in real life;
- tries to speak clearly, accurately and unambiguously, regularly asks again, using clarifying questions and annoying his interlocutor with this;
- he speaks mainly in computer jargon, which is incomprehensible to non-professionals.

Fraud on the global Internet is engaged in a wide range of people, among whom there are highly qualified specialists and just amateurs. Criminals have different levels of education and social status.

They are divided into two large categories:

- 1) persons who are in business or employment relations with the victim;
- 2) persons who do not have business ties with the victim.

The first group is represented by employees who abuse their official position: technical staff, clerks, security personnel, employees of supervisory structures, persons who solve organizational issues. At the same time, operators, programmers, engineers and other employees of organizations who gain unauthorized access to computers account for 41.9%. Approximately two times less often, other employees receive illegal access (20.2%), and in 8.6% of cases, these criminal actions are carried out by former employees of organizations using their information in order to commit fraudulent transactions with individuals and legal entities using Internet services.

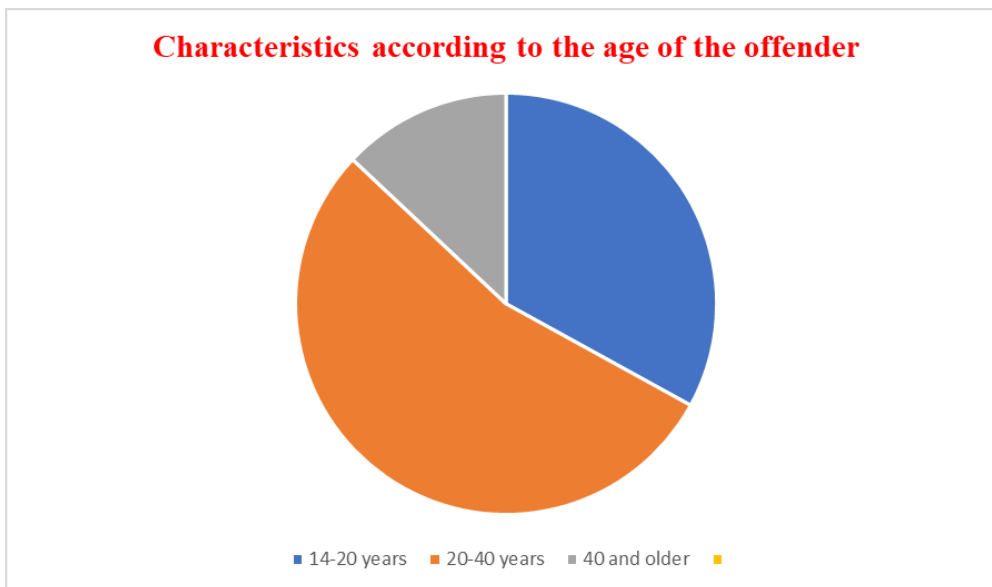
The second group consists of people who have great knowledge in the field of modern computer technology and are guided mainly by selfish motives. This can also include professional specialists who perceive the security measures installed on a computer as a challenge to their level of professionalism. They often become involved in fraudulent activities, consciously combining the intellectual and material incentives of their criminal actions.

Most of the fraudulent activities on the Internet are committed with direct intent. Security personnel and software developers reduce to zero the possibility of accidental harm caused by negligence to users of computer systems.

The vast majority of fraudulent activities on the Internet have selfish motives, the number of crimes for mischievous purposes is extremely insignificant. Law enforcement agencies also identify political motives, since computer systems on the Internet are an effective tool for conducting political actions [1, p. 55].

It is important to note that currently foreign and domestic experts provide only abstract portraits of typical computer criminals: early masters a computer that becomes the meaning of life for a criminal, it is a social outcast who ignores the world around him and has many different complexes. Hacking is becoming attractive to many minors who consider this activity a real achievement in life.

Based on empirical research materials, it can be concluded that the age of 33% of intruders at the time of the crime is from 14 to 20 years old; 54% – from 20 to 40 years old; 13% – over 40 years old. **In other words, research refutes the stereotype that has formed in society that Internet scammers are mainly people aged 14 to 20 years.**

Fraud on the Internet is 5 times more likely to be committed by men. The majority of criminals have higher or incomplete higher technical education (53.7%), as well as other higher or incomplete higher education (19.2%). However, in recent years, the proportion of women in their number has been rapidly increasing. This can be explained by the professional orientation of individual positions and specialties to automated computer systems (cashier, secretary, manager, economist, controller, accountant, etc.), which are more often occupied by women.

Forensic studies show: 52% of criminals had special training in the field of information processing using automated computer technology; 97% were employees of organizations and government agencies using modern information technologies and computer systems in daily activities; 30% of them carried out work in an organization using computer technology [2, p. 327].

Computer crimes, including fraud on the Internet, are often committed by employees of organizations that hold senior positions of responsibility, since they are mainly highly qualified specialists, have a sufficient level of computer training and professional knowledge, skills and abilities, as well as by the nature of their activities they get access to a large amount of information and can give instructions to their subordinates, However, they are not directly responsible for the functioning of the computer system itself.

V.B. Vekhov identified three groups of Internet scammers:

- 1) persons who are distinguished by professionalism in the field of computer technology and software and a certain fanaticism in their own ingenuity;
- 2) persons with mental disorders caused by computer phobias and information diseases;
- 3) professional scammers on the Internet with obvious vested interests [3, p. 162].

The latter group is the most dangerous for society and the state. These criminals, according to experts, commit approximately 79% of all crimes related to fraud on the Internet on a particularly large scale, and most of the official crimes. Their professional technical actions are supported by economic or legal knowledge, and the crimes themselves are distinguished by thoughtful disguise.

In recent years, modern information technologies and the Internet have increasingly been used for criminal purposes by various terrorist organizations. In particular, structures such as HAMAS, Hizbollah, the Abu Nidal organization and Bin Laden's al Qa'ida and others use special computer files, conduct electronic correspondence and carry out encryption (computer steganography and cryptography), hiding their criminal intent, including to raise funds by committing fraud on the network The Internet, offering their services on websites under the guise of legitimate activities, such as charity.

Somecriminal groups intentionally target individual users, such as fraudor by sending misleading emails en masse in order to defraud [4, p.200].

Psychological characteristics of the perpetrators of fraud and their accounting in the investigation of crimes.

The study of the psychological characteristics of criminals continues to be one of the most relevant areas of modern scientific research and has practical significance. It lies in the fact that knowledge of the psychology of the criminal explains the origins of his behavior and allows you to more accurately determine the motives of the crime, helps to optimally choose tactics and techniques of legitimate influence on the suspect and the accused. The characteristics of the criminal's personality are taken into account when making decisions of a criminal law and criminal procedure nature, for example, when qualifying illegal actions, choosing a preventive measure for the accused, determining the punishment for the defendant, taking into account the nature of the crime committed and the psychological characteristics of the individual.

A special place is occupied by the scientific study of the psychological characteristics of a fraudster and their consideration during the investigation of crimes.

According to the results of a survey of law enforcement officials, 72% of respondents claim that fraud investigation causes difficulties, and 60% do not believe that today there is a sufficient volume of periodical literature revealing problems with theft in the form of fraud [5].

According to the classical definition, fraud is the theft of someone else's property or the acquisition of the right to someone else's property by deception or abuse of trust [6].

The most distinctive psychological features of fraudsters, according to modern research, are certain motives for criminal behavior - thirst for profit, greed, the desire to acquire material goods and a tendency to an easy life [7], a higher level of intelligence (in particular, compared to other categories of criminals), the ability to quickly adapt to modern living conditions, composure, prudence, the ability to control oneself, the ability to understand the psychology of another person and gain confidence in oneself, demonstration of empathy and empathy, acting abilities, observation, emancipation of behavior [8], willingness to use deception [9], desire for parasitism, moral promiscuity, hypocrisy, arrogance and rudeness (according to A. I. Gurov [10]), mastery of techniques of psychological influence on another person [11] and other qualities.

Without being able to consider in detail all the listed qualities of a fraudster's personality, let's focus on the characteristics of some of them.

First of all, it is worth saying that motives occupy a leading place among the stable psychological characteristics of a person.

Understanding the motivations that drive scammers can provide insights into their behavior. [12]

A motive is an incentive to activity related to satisfying the needs of a subject; the reason underlying the choice of actions and deeds of a person [7].

The motive, representing one of the psychological forms of reflection of reality, lies, as it were, inside the behavior. It permeates all its contents and manifests itself at all its stages, connecting behavior with personality. The motive is the internal direct cause of the crime, expressing a personal attitude to what the criminal actions are aimed at [8].

One of the scientifically justified from a psychological point of view is the classification of motives for crimes, including motives of self-affirmation, substitution, self-justification, protective and gaming motives [9].

At the same time, fraudsters tend to strive for approval at the socio-psychological level (due to the need to gain recognition from the immediate environment - family, friends, acquaintances, work colleagues) and at the individual level (due to the desire to increase self-esteem and strengthen self-esteem by committing acts that, in the opinion of the individual, contribute to overcoming anyor psychological weaknesses) [13].

It should be noted that the desire for self-affirmation is the most important human need. However, when it occurs among different categories of criminals, it is expressed in a perverted and socially unacceptable form.

No less typical for scammers are the gaming motives inherent in persons who commit crimes not only and not so much for the purpose of obtaining material benefits, but for the sake of a game that delivers thrills.

It seems appropriate here to mention the theory of proponents of the study of biological features, which are more common among criminals than among law-abiding citizens. According to this approach, crime is viewed as the result of a "physiological reward": committing a crime leads to an increase in the level of adrenaline in the blood. Some people like this condition and, in order to experience it again, they commit a crime again [14].

As noted in research [15], these motives are quite clearly manifested in situations in which intellectual confrontation and dexterity competition are carried out, ingenuity is required, the ability to maximize favorable circumstances and make quick decisions.

Typical for fraudsters (as for most criminals) are motives of self-justification, characterized by denial of guilt and lack of remorse, neutralization or removal of barriers of moral control in violation of criminal law prohibitions.

On this basis, self-justification and internal release from responsibility for the committed crime take place.

Self-serving criminals, including fraudsters, are characterized by the belief that criminal behavior is the most common and acceptable way to extract additional and basic material income. Therefore, the belief of scammers that "they steal everything" acts as a self-justification of their own selfish behavior [16].

It is important to take into account the motives of self-justification and denial of guilt during the investigation and trial, when the offender changes his testimony and often refuses to give evidence already given. During the investigation and trial, the behavior of fraudsters is largely based on a complete rejection of guilt and internal confidence in the incorrect legal assessment of their actions by the investigating authorities [17].

An essential feature of criminal psychology research is that it is conducted based on the recognition of motivation as the leading regulator of criminal behavior. At the same time, research confirms that motives (a significant part of them) are not the reason for the subject's choice of a criminal course of action. The same motives can give rise to legally alternative actions [18].

In other words, motives by themselves do not lead to the commission of a crime, their implementation depends on a set of relatively stable psychological characteristics of the individual that determine typical forms of reaction and generalized ways of behavior.

Therefore, it is of particular importance to study and systematize the personality traits of a criminal, in our case, a fraudster.

One of these personal traits is the ability of a fraudster to quickly adapt to modern living conditions, use certain changes in the public service sector for selfish purposes and, depending on this, develop new ways of committing crimes.

In conclusion, it should be said that, despite the significant information available in the scientific literature about the characteristics of criminals, they are not enough to form a complete, complete and relatively complete understanding of the psychology of a fraudster and the possibilities of taking into account his inner world and behavioral manifestations in the investigation process.

Conclusion. Thus, the typical personality traits of Internet scammers are the following: predominantly male, aged from 14 years, while every year the proportion of people aged 20 to 40 years increases. As a rule, these are people with specialized secondary and special education and good technical skills, they are often driven primarily by excitement, and only then by selfish intent, but most often both at the same time. They use computer terminology that is incomprehensible to most people (not specialists), are often closed, have a small circle of communication, preferring the virtual world, consider themselves geniuses, disdain their victims, lead a sedentary lifestyle, like to take risks, have logical thinking, a creative approach to solving tasks, an analytical mindset, often if there is irrefutable evidence of their guilt, they begin to actively cooperate with the investigation. It is noteworthy that currently there is no special characteristic of the identity of an Internet fraudster in

forensic practice and scientific literature. Basically, in the investigation of crimes (in the materials of criminal cases), a synthesis of the identity of a fraudster and a computer criminal is presented with the clarification of special features regarding a specific technology of fraud in the global network. It seems advisable to separate the criminalistic characteristics of an Internet fraudster into a separate characteristic according to the material presented in this study. At the same time, in our opinion, the defining feature of the identity of scammers on the Internet are their information and technical skills of working remotely from the scene of the incident, selfish interests in solving risky tasks, a tendency to creative inventions in the development of criminal schemes, the ability to inspire trust in people.

List of sources used

1. Atamanov R.S. Some issues of fraud investigation on the Internet // Actual problems of Russian law. 2010. № 4.
2. Kamalova G.G. Criminalistic methods of investigating crimes in the field of information technology // Criminalistics: a course of lectures for bachelors / edited by M.K. Kaminsky, A.M. Kaminsky. Izhevsk 2012.
3. Kozlov V.E. Theory and practice of combating computer crime. M., 2014.
4. Zh. Nurakynov, N.J. Apakhaev, E.M. Bimoldanov, // Organization of cyberspace and criminal groups // Scientific works Almaty academy Ministry of internal affairs of the republic of Kazakhstan 1 (70) 2022.
5. Bembeeva G. V. Tactical and psychological features of fraud investigation: dissertation ... K. Yurid.n. - Volgograd: Volgograd State University, 2001. p. 174.
6. Aminov I. I. Legal psychology: A textbook. - M.: UNITY-DANA, 2007. p. 97.
7. Sheinov V. P. Psychology of deception and fraud: Library of Practical Psychology. - M.: AST, Mn.: Harvest, 2005. p. 5.
8. Cit. by: Aminov I. I. Legal psychology: A textbook. - M.: UNITY-DANA, 2007. p. 98.
9. Khristenko V. E. Psychology of victim behavior: A study guide. - Rostov-on-Don: Phoenix, 2004. pp. 360-388.
10. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. - Минск: Харвест, 1997. С. 309.
11. Antonyan Yu. M., Enikeev M. I., Eminov V. E. Psychology of crime and punishment. - M.: Penates-Penates, 2000. p. 88.
12. Karthik P. The Psychology of a Scammer https://www.linkedin.com/in/mrkarthikkn?trk=article-ssr-frontend-pulse_publisher-author-card
13. Antonyan Yu. M., Enikeev M. I., Eminov V. E. Psychology of crime and punishment. - M.: Penates-Penates, 2000. p. 121.
14. Cit. by: Shikhantsov G.G. Legal psychology: Textbook. - M.: ICD "ZERTSALO-M", 2006. p. 95.
15. Efremova G. Kh., Ratinov A. R. self-justification of criminal behavior Encyclopedia of legal psychology / Pod obshchestvo. edited by Prof. a.m. Stolya - Renko. Moscow: unity-Dana, zakon i pravo publ., 2003, p.129.
16. Bembeeva G. V. Tactical and psychological features of fraud investigation: dissertation ... K. Yurid.n. - Volgograd: Volgograd State University, 2001. p. 175.
17. Bembeeva G. V. Tactical and psychological features of fraud investigation: dissertation ... K. Yurid.n. - Volgograd: Volgograd State University, 2001. p. 186.
18. Onishchenko O. R. Manipulation of consciousness and behavior of victims in fraud: dissertation ... K. psych.N. - M.: Research Institute of problems of strengthening law and order at the Prosecutor General's Office of the Russian Federation, 2005. p. 103.

Information about the author

Shaisultanov S.D. – doctoral student of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Lieutenant Colonel of the police, master of Law.

Шайсултанов С.Д. – Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, полиция подполковнигі, заң ғылымдарының магистрі.

Шайсултанов С.Д. – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, подполковник полиции, магистр юридических наук.

**ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ,
ӘКІМШІЛІК ҚЫЗМЕТ**

**АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО,
АДМИНИСТРАТИВНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

**ADMINISTRATIVE LAW,
ADMINISTRATIVE ACTIVITIES**

Б.К. Шнарбаев¹

¹Костанайский филиал Челябинского государственного университета,
Костанай, Казахстан

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ И МОДЕЛИРОВАНИЕ ЗАКОНОПРОЕКТОВ

Законодательство на протяжении многих лет находится в состоянии постоянного реформирования, что создает сложности для правоприменителя, приводящие к ошибкам, вследствие неясности и противоречивости законодательства. Это имеет отношение не только к отечественному, но и зарубежному законодательству. Происходит это в силу отсутствия комплексного подхода при разработке норм права, что приводит к размыванию его устоев, теряется стержневой корень, идея закона. Внесение различных изменений и дополнений в законодательство порождает ряд острых противоречий. В совокупности это приводит к множеству противоречий, нестыковок отечественного законодательства.

Быстро меняющаяся ситуация в мире диктует необходимость прогнозирования процесса, когда надо относиться к законодательству, как социально-ориентированному, что ставит задачи, оптимизации в некоторых случаях отдельных норм, либо готовности принять нормы, которые не столь популярны на современном этапе.

Решение вопроса видится в прогнозировании и моделировании новых институтов права, или формы судопроизводства. Построение вероятностных моделей законопроектов позволит заблаговременно определить объем предстоящей работы, пути реализации, определить следственную и судебную практику, влияние на борьбу с преступностью и ряд многих вопросов.

Ключевые слова: законодательство, имплементация, проекты, ведомство, комплексный подход, системность, концепция, вероятностная модель, алгоритм, реформы.

Заң жобаларын болжау және модельдеу

Заңнама ұзақ жылдар бойы үздіксіз реформалау жағдайында болды, бұл құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне қиындық тарту ғызып, заңнаманың түсініксіздігі мен сәйкес сіздігінен қателіктерге әкеліп соқтырады. Бұл тек ішкі заңнамаға ғана емес, сонымен қатар шетелдік заңнамаға да қатысты. Бұл құқықтық нормаларды әзірлеуге кешенді көзқарастың жоқтығынан болады, бұл оның негіздерінің тозуына, негізгі тамыры, құқық идеясының жоғалуына әкеледі. Заңнамаға түрлі өзгерістер мен толық тырулардың енгізілуі бір қатар өткір қайшылықтарды тудырады. Бұл жиын тықта отандық заңнамада көптеген қайшылықтар мен сәйкес сіздіктерге әкеледі.

Әлемдегі тез өзгеретін жағдай кейбір жағдайларда жеке нормалардың тайландыру немесе қазіргі кезде соншалықты танымал емес нормаларды қабылдауға дайын болу міндетін қоятын заңнаманы әлеуметтік бағдарланған деп қарау қажет болған кезде процесті болжау қажеттілігін талап етеді қазіргі кезең.

Мәселені шешу жаңа құқықтық институттардың емесе сот ісін жүргізу нысандарын болжау мен модельдеуден көрінеді. Заң жобаларының ықтималды құлгілерін құрастыру алдын ала атқарылатын жұмыстардың көлемін, жүзеге асыру жолдарын анықтауға, тергеу және сот тәжірибесін, қылмыспен күреске әсерін және бір қатар көптеген мәселелерді анықтауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: заңнама, енгізу, жобалар, бөлім, кешенді тәсіл, жүйелілік, тұжырымдама, ықтималдық модель, алгоритм, реформалар.

Forecasting and modeling of draft laws

Legislation has been in a state of constant reform for many years, which creates difficulties for law enforcement officials, leading to errors due to the ambiguity and inconsistency of the legislation. This relates not only to domestic but also to foreign legislation. This happens due to the lack of an integrated approach to the development of legal norms, which leads to the erosion of its foundations, the core root, the idea of law, is lost. The introduction of various changes and additions to legislation gives rise to a number of acute contradictions. Taken together, this leads to many contradictions and inconsistencies in domestic legislation.

The rapidly changing situation in the world dictates the need to predict the process, when it is necessary to treat legislation as socially oriented, which poses the task of optimizing in some cases individual norms, or readiness to adopt norms that are not so popular at the present stage.

The solution to the issue is seen in forecasting and modeling new legal institutions, or forms of legal proceedings. The construction of probabilistic models of bills will allow us to determine in advance the amount of work to be done, ways of implementation, determine investigative and judicial practice, the impact on the fight against crime and a number of many issues.

Keywords: legislation, implementation, projects, department, integrated approach, systematicity, concept, probabilistic model, algorithm, reforms.

Введение. Положительный результат реформ возможен при понимании того, насколько они нужны для правоохранителей и судебных органов в первую очередь, но и для граждан нашей страны также заинтересованы в реализации этих реформ. Мы очень вольно относимся к тем или иным наработкам, которые имеют место в ряде стран. Имплементация отдельных институтов в законодательство, в некоторых случаях носящая вольный характер приносит больше сложностей в реализации, нежели улучшения ситуации.

На современном этапе при быстрых изменениях в законодательстве, отсутствии четкой корреляции в законах, возникает сложность для правоприменителя, который допускает ошибки при неясности и противоречивости законодательства.

Несмотря на разделение властей, право законодательной инициативы, разработки проектов, позволяет продолжать практику подготовки ведомств. Рабочие группы различных ведомств готовят основу, пояснительные записки, сравнительные таблицы, обоснования, возможности реализации, расходование средств при принятии закона. Ожидаемый результат, который видится в условиях кабинетов, обсуждений, но не всегда это подтверждается практикой. В итоге на выходе мы видим недоработки, ляпсусы, различные нестыковки, на которые не будем уделять особое внимание, в последующем видим постоянные дополнения, изменения, которые не только теоретики, но и практики не успевают отслеживать. Это все не способствует нормальной работе. С.З.Зиманов, акцентировал внимание на эти аспекты, считая, что законодательство должно быть предусмотрительным и постоянным [1].

Методы. Публикация построена на статистических данных и анализе правоприменения законодательства, которые отражают важность и необходимость комплексного подхода при разработке проектов законов, на основе прогнозирования и возможного их моделирования.

Основная часть. В статье сделан акцент на имеющиеся тенденции при подготовке законов. В силу ситуативного характера, отдельные министерства готовят законопроекты, направленные на снижение репрессивности, отдельных отраслей законодательства, либо снижение количества лиц, отбывающие наказание в местах лишения свободы или снижения давления на бизнес. Контролирующие и надзирающие органы со своих позиций. Но согласитесь, когда в вопросах безопасности граждан, мы не можем определить объемы и размеры наркотических или психотропных веществ, в результате чего правонарушение будет

отнесено к уголовному или административному, приводит к проблемам в этой области. Или в области бытового насилия на протяжении многих лет обсуждался законопроект, согласно которому можно будет определить пределы насилия, разграничив его также на уголовное или административное, приводит к росту насилия в отношении граждан. В настоящее время решение принято, но реализация его покажет, насколько эти вопросы проработаны.

Согласно журналистского расследования, в прошлом году от насильственных действий сексуального характера в Казахстане пострадали 215 женщин, а с начала этого - уже 44. Из года в год растет количество девочек, вступающих в половые отношения до своего 16-летия. В прошлом году таких было 278, а за два месяца этого уже 72. В этом году 19 женщин погибли от мужской агрессии, а в прошлом жертвами абьюзеров были 133 женщины [2].

Это все приводит к различного рода предложениям, которые готовятся в недрах ведомств, либо выявлять такого рода насилие и сразу регистрировать, с использованием технических средств, т.е. отказаться от принципа частно-публичного обвинения, тем самым нарушить грань гражданского волеизъявления, о чем так долго говорили, либо отказаться от статистики и отнести эту категорию правонарушений к области публичного рассмотрения, навести порядок в этой сфере.

Согласно журналистской публикации в Алматы, Астане и Павлодаре запускают пилотный проект по борьбе с бытовыми дебоширами-рецидивистами. На вызов о том, что глава семьи опять распускает руки, будет выезжать специально обученный полицейский. И жертву, и агрессора будут анкетировать, чтобы выяснить, насколько любитель помахать кулаками опасен для своих близких и стоит ли отправлять их в кризисный центр. За последние пять лет удвоилось количество уголовных преступлений в семье. Ежегодно казахстанские полицейские получают около 100 тысяч обращений от жертв бытового насилия. Более половины из них до суда так и не доходят - стороны идут на примирение. А те 39 процентов обвиняемых, которые все же получают наказание, отделяются административным арестом от двух часов до трех суток [3].

Насколько реально обеспечить выезд такого рода специально обученных сотрудников, по категории именно проявления насилия, которое как правило носит постоянный характер, а интенсивность их в выходные, праздники, ночное время. Внешние факторы: кризис, сокращение финансирования и другие организационные вопросы конечно будут объективно препятствовать. В крупных городах, областных центрах это частично получит свое воплощение, а в сельских населенных пунктах трудно представить реализацию этого проекта.

Проблемных аспектов много, и задача не в том, чтобы выявить их все, можно долго перечислять, суть в том, чтобы смотреть на опережение, и комплексно их решать. А это не всегда имеет место. Отсутствует комплексный подход при разработке норм права, который приводит к размыванию его устоев. Частые изменения в законодательстве приводят к тому, что теряется стержневой корень, идея закона. Внесение различных изменений и дополнений в законодательство порождает ряд острых противоречий. Ранее действовавшее законодательство Республики Казахстан 1997 года не отличалось системностью, оно иногда носило хаотичный характер. К сожалению, законы, принятые в 2014 годы, также страдают отсутствием строгого соблюдения системы права, в результате этого нарушается внутренняя «логика отраслей» законодательства. В совокупности это приводит к множеству противоречий, нестыковок отечественного законодательства. На этот аспект также обращал внимание С.З.Зиманов: «издержки и рыхлость Регламента законопроектных работ»; «над Парламентом явно довлеют государственные исполнительные и распорядительные органы»; в законах не всегда имеются «механизмы, режимы и процедуры их исполнения» и т.д. [1].

Сложно говорить о причинах такого рода ошибок, либо это отсутствие системности, при подготовке столь серьезных документов, либо излишняя быстрота, отсутствие скоординированности между рабочими группами, а также слабая роль органа, который должен заниматься и координировать всю законотворческую работу.

Проекты кодексов готовятся разными группами разработчиков, которые невозможно в последующем привести к согласованию. Невозможность вытекает из сроков, которые обозначены в регламенте подготовки и принятия законов в парламенте. Последний пример, насколько быстро были приняты изменения и дополнения в области присяжного производства, в вопросах подсудности 29 декабря 2022 года, а срок реализации их будет в январе 2024 года. Вопросов осталось много, но зачем была эта спешка.

В свою очередь это влечет негативные последствия в практике правоприменения. В сложившихся условиях быть универсалом-правоприменителем, хорошо знать действующее законодательство, следить за его изменением, за формированием новой следственной и судебно-прокурорской практики невозможно.

Быстро меняющаяся ситуация в мире диктует необходимость прогнозирования процесса, когда надо относиться к законодательству, как социально-ориентированному, что ставит задачи, оптимизации в некоторых случаях отдельных норм, либо готовности принять нормы, которые не столь популярны на современном этапе. Складывается мнение, что концепции, рассчитанные на долгосрочный срок, уступают место тем, которые отвечают реальным потребностям общества. Но все это должно происходить в условиях проработки законов, обдуманно и взвешенно, т.к. объективная реальность гласит, что после принятия весьма серьезных документов, спустя небольшое количество времени, мы вносим дополнения, а это несет негативный характер и не поднимает авторитета законодателя.

Нововведения не могут быть признаны окончательными и бесспорными, так как практически они нарождаются на ровном месте, путем отказа от сложившихся методов и форм и принятия принципиально незнакомых нашей системе права. В то же время надо признать, что это не является недостатком, потому что ситуация этого периода требует принятия этих законодательных актов, они востребованы временем.

Реформирование направлено на повышение эффективности правоприменителя, законодательство (1997 и 2014 годов) имело свою цель упрощение досудебного производства, что в конечном итоге должно было повысить эффективность уголовного процесса.

Слабая процессуальная осуществимость противодействия некоторым видам преступности вкупе с омоложением кадрового состава правоохранительных органов и снижением уровня профессионализма их сотрудников заставляют законодателя облегчать задачу правоприменителю, например, введением новых норм-компромиссов в законодательство криминального цикла. Нормы, регламентирующие снижение наказания для лиц, признавших свою вину, либо заключивших процессуальное соглашение о сотрудничестве, введены для снижения энергозатрат в процессе доказывания и судебного рассмотрения уголовных дел.

Надо признать, что тенденции не самые лучшие в деятельности правоприменителей, привели к тому, что постепенно ряд норм был исключен из законов, некоторые подвергнуты изменениям, в итоге мы видоизменили, или вернее сказать, отказались быстро от некоторых институтов, которые складывались десятками лет. Например, отказ от стадии возбуждения уголовного дела, стал основанием для регистрации всех заявлений и сообщений, в целях исключения укрытия преступлений. Согласно ст. 179 УПК РК 2014 года началом досудебного расследования является регистрация заявления, сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебного расследования, либо производство первого неотложного следственного действия.

В результате пришли к другой крайности. В 2015 году зарегистрировано в ЕРДВ и начато производство по 683 637 заявлениям и сообщениям, из которых в последующем 307 653 или 45% прекращены по реабилитирующим основаниям.

В 2016 года каждое третье, а это 88 тысяч дел, прекращено. Около 9 тысяч уголовных дел было возбуждено экономической направленности, по итогам 2016 года половина из них была прекращена, основания прекращения были различные. К сожалению, происходит

вовлечение граждан в этот процесс, и они не всегда позитивно воспринимают, когда их отвлекают от работы, учебы, других видов деятельности. Более того часть оказывается в положении подозреваемых, испытывает на себе принуждение органов расследования, которое может носить и достаточно жесткий характер.

Проблемы учета и регистрации правонарушений можно было решить и другим путем. Вопросы раскрываемости и разрешения, пресловутой проблемы, укрытия правонарушений также возможны, через определения критериев определения и учета преступности, а также показателей деятельности подразделений правоохранительных органов.

Модернизация уголовного и уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан затронула процессуальный статус участника уголовного процесса. Ключевые процессуальные решения, которые затрагивают конституционные права наших граждан, согласовываются и утверждаются прокурорами, в противном случае они не будут иметь юридической силы. Прокурор должен тщательно и объективно изучить материалы уголовного дела, посмотреть - действительно ли имеет место совершение преступления, в итоге он или дает согласие, или отказывает в согласовании. Результат обезличивается роль лица, осуществляющего досудебное производство - следователя, дознавателя, фактически он становится не ответственным за принятое процессуальное решение, его значение как организатора расследования уголовного правонарушения утрачивается ввиду того, что он оперативно и самостоятельно не может принять решение, от которого зависит ход раскрытия и расследования уголовного дела.

Повторюсь не стоит задача найти недостатки в действиях законодателя и правоприменителя, нет здесь цели поиска несовершенств, неточностей, противоречивостей законодательства. Нет в описанных ошибках умысла на создание сложностей для правоприменителя. Надо разрешить процедуру подготовки и апробирования законов, на этапе принятия. Обеспечить их коррелирование на уровне всех возможных ситуаций, в условиях пилотного проекта.

Практика показала, что введение новых институтов, таких как, например суд присяжных в Российской Федерации в 1993 году, в 9 регионах, в порядке эксперимента, носило не совсем конституционный характер, что привело к рассмотрению данного вопроса Конституционным Судом Российской Федерации. Было нарушено конституционное право граждан, т.к. по аналогии со ст. 19 Конституции РФ, в Конституции РК имеется статья 14, предусматривающая что «все равны перед законом и судом».

В этом случае весьма правильно высказался академик Садовничий ректор МГУ, что юристам нужно изучать математику и логику. Логике изучают, но математику не всегда.

Настало время, когда действительно следует обратиться к математике, о важности и значимости которой для юриспруденции можно судить по отдельным высказываниям, так немецкий философ, родоначальник немецкой классической философии И. Кант писал, «я утверждаю, что в каждой отдельной естественной науке можно найти собственную науку лишь постольку, поскольку в ней можно найти математику», а Леонардо да Винчи, итальянский художник (живописец, скульптор, архитектор) и учёный (анатом, естествоиспытатель), изобретатель, писатель, музыкант писал, «ни одно человеческое исследование не может называться истинной наукой, если оно не прошло через математические доказательства».

Пилотные проекты по введению определенных методов работы или определенному экспериментированию отдельных институтов, также не совсем законны.

Обратимся к аналогии расследования уголовного дела. В процессе доказывания большое значение имеет умственная логическая деятельность. Коротко алгоритм этой деятельности можно выразить так: наблюдение – оценка воспринятого – построение модели события – проверка модели – суждения. Объективная истина признается установленной, когда доказывается полное соответствие между тем, что предполагалось (моделировалось), и тем, что установлено, не оставляя при этом никаких сомнений [4].

В связи с этим следует обратиться к возможностям моделирования введения новых институтов права, или формы судопроизводства, а также отказа от устоявшихся исторически институтов. В стране достаточно научно-исследовательских институтов, центров, лабораторий различной ведомственной направленности, а также ведомственных вузов различного профиля. Достаточно создать соведомственные рабочие группы, чтобы исключить ведомственный подход и соответственно интересы, с привлечением опытных сотрудников суда, прокуратуры, МВД и других правоохранительных органов, для того чтобы в зависимости от сложности рассматриваемого проекта, проработать, смоделировать, данный институт в лабораторных условиях, до того, как он будет завтра реализован. Исключить ошибки, скоррелировать его с другими институтами права. Выработать образцы процессуальных документов. Сотрудники должны работать с отрывом от основной работы, но подготовить оптимальную модель. В итоге мы избежим частых изменений в законодательстве, будет меньше ошибок и недостатков, о которых говорилось выше.

Перспективность предлагаемого метода моделирования законопроектов налицо. Данную систему можно использовать не только по отдельным институтам права, но и по блокам кодексов, чтобы исключить разного рода коллизии в кодексах. Ведь в совокупности законодательство направлено на решение одной задачи, ясности и возможности применения его в практике. Построение вероятностных моделей законопроектов позволит заблаговременно определить объем предстоящей работы, пути реализации, определить следственную и судебную практику, влияние на борьбу с преступностью и ряд многих вопросов. Отпадет необходимость в разработке ведомственных инструкций и приказов, которые превалируют и искажают настоящее предназначение норм законодательства. Мы получим результат, который ждут от реформ, вследствие поставленных задач, а это эффективность производства.

Заключение. На основании изложенного, предлагаются определенные мероприятия, в форме рекомендаций, которые позволили бы определить пути дальнейшего реформирования правоохранительной и судебной системы:

1. Реформирование отечественного законодательства осуществляется на основе законопроектов, носящих ведомственный характер, структура и характер их заведомо строятся для организации деятельности только органов уголовного преследования. При обсуждении должно представляться не менее двух или трех альтернативных законопроектов, отражающих взгляд гражданского общества на возможное реформирование.

2. Законопроекты должны публиковаться в СМИ и подвергаться обсуждению через традиционные формы: конференции, семинары, а также с использованием современных достижений, для получения более широкого представления о мнении населения и готовности его к реализации.

3. Принимаемые концепции, должны учитывать быстро меняющуюся ситуацию, с учетом событий, которые происходят в стране и мире.

4. Требуется прогнозирование процесса, а законодательство должно быть социально-ориентированным, что ставит задачи, оптимизации в некоторых случаях отдельных норм, либо готовности принять нормы, которые не столь популярны на современном этапе.

5. Концепции, рассчитанные на долгосрочный срок, уступают место тем, которые отвечают реальным потребностям общества. Это должно происходить в условиях проработки законов, обдуманно и взвешенно, т.к. объективная реальность гласит, что после принятия весьма серьезных документов, спустя небольшое количество времени, мы вносим дополнения, а это несет негативный характер и не поднимает авторитета законодателю.

Список использованных источников

1. Зиманов С.З. Полн собр. соч. 10 томов. Т. IX. Алматы, 2009. – 305 с.
2. Тихонова Е. Митинг, которого могло не быть // газета Время. 8 марта 2023 года
3. Зенг Ю. Бьет или не бьет вот в чем опрос // газета Время. 8 марта 2023 года

4. Бурданова В.С. Поиски истины в уголовном процессе. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс» 2003. – 219 с.

Сведения об авторе

Шнарбаев Б.К. - доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры права Костанайского филиала Челябинского государственного университета.

Шнарбаев Б.К. – заң ғылымдарының докторы, доцент, Челябині мемлекеттік университеті Қостанай филиалының заң кафедрасының профессоры.

Shnarbayev B. - Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Law in the Kostanay branch of the Chelyabinsk State University.

К.Н.Шакиров¹, А.А.Арын², А.Б. Отарбаева¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

²Алматы Менеджмент Университет, Алматы, Казахстан

О КОНЦЕПЦИИ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ НОРМАТИВНЫХ ПРАВОВЫХ АКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Сегодняшние реалии свидетельствуют о необходимости разработки самостоятельной Концепции антикоррупционной экспертизы Республики Казахстан, особенно в части научно-правовой оценки не только проектов нормативных правовых актов, но и действующего законодательства. Обусловлено это необходимостью более четкого определения места антикоррупционной экспертизы в системе реализации антикоррупционной политики в республике, а также необходимостью решения многочисленных проблемных вопросов, возникающих в части законодательного регулирования данного института после его законодательного восстановления в 2019 году в Казахстане. Для решения вопросов приведения законодательной базы антикоррупционной экспертизы в Республике Казахстан применяются методы юридического и критического анализа.

Исследование показало, что, несмотря на возвращение антикоррупционной экспертизы проектов нормативно-правовых актов, в стране отсутствуют четкие нормы организации и проведения этой экспертизы, что приводит к многочисленным безнаказанным нарушениям.

Ключевые слова: концепция антикоррупционной политики, антикоррупционная экспертиза, нормативные правовые акты, действующее законодательство, регламентация порядка применения антикоррупционной экспертизы, закон, правила, методические рекомендации.

Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы нормативтік құқықтық актілердің сараптамасының Тұжырымдамасы туралы

Қазіргі таңдағы жағдай Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптамасының тәуелсіз Тұжырымдамасын нормативтік құқықтық актілердің жобаларына ғана емес, сонымен қатар қолданыстағы заңнамаға ғылыми-құқықтық баға беру тұрғысынан да әзірлеу қажеттілігін көрсетеді. Бұл республикадағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыру жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптаманың орнын неғұрлым нақты анықтау қажеттілігімен, сондай-ақ осы институттың қызметін Қазақстанда 2019 жылы заңнамалық тұрғыдан қалпына келтірілгеннен кейін заңнамалық реттеу тұрғысынан туындайтын көптеген проблемалық мәселелерді шешудің өзектілігімен түсіндіріледі. Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптаманың заңнамалық базасын жетілдіру мәселелерін шешу мақсатында құқықтық және сыни талдау әдістері қолданылады.

Зерттеу көрсеткендей, нормативтік-құқықтық актілер жобаларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптамасы қайта жаңғыртылғанымен, елімізде бұл сараптаманы ұйымдастыру мен өткізудің нақты ережелері жоқ, бұл көптеген заң бұзушылықтар мен жауапсыздыққа әкеп соғуда.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат түсінігі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптама, нормативтік құқықтық актілер, қолданыстағы заңнама, сыбайлас

жемқорлыққа қарсы сараптаманы қолдану тәртібін реттеу, заң, ережелер, әдістемелік ұсыныстар.

About the concept of anti-corruption examination of regulative legal acts in the Republic of Kazakhstan

Today's realities indicate the need to develop an independent Concept of anti-corruption expertise of the Republic of Kazakhstan, especially in terms of scientific and legal assessment of not only draft regulatory legal acts, but also current legislation. This is due to the need to more clearly define the place of anti-corruption expertise in the system of implementing anti-corruption policy in the republic, as well as the need to resolve numerous problematic issues that arise in terms of legislative regulation of this institution after its legislative restoration in 2019 in Kazakhstan. To resolve issues related to the legislative framework for anti-corruption expertise in the Republic of Kazakhstan, methods of legal and critical analysis are used.

The study showed that, despite the return of anti-corruption examination of draft legal acts, there are no clear rules for organizing and conducting this examination in the country, which leads to numerous unpunished violations.

Keywords: concept of anti-corruption policy, anti-corruption expertise, regulatory legal acts, current legislation, regulation of the procedure for applying anti-corruption expertise, law, rules, methodological recommendations.

Введение. О том что решение вопросов приведения законодательной базы антикоррупционной экспертизы в единую и самостоятельную систему требует специального внимания со стороны государства свидетельствует простой факт: в «Концепции антикоррупционной политики на 2022 – 2026 годы», утверждённой Указом Президента Республики Казахстан от 02 февраля 2022 года за №за № 802 [1], вопрос об антикоррупционной экспертизе, несмотря на его значимость в установлении фактов имеющихся многочисленных нарушений в части, касающейся не только правовой научной оценки проектов нормативных правовых актов, но и в целом действующего законодательства фактически проигнорирован.

К сожалению, в приводимой Концепции в качестве достигнутых результатов указановсего лишь, что с «привлечением 150 независимых экспертов из числа общественности проведена антикоррупционная экспертиза 11,2 тысяч проектов нормативных правовых актов, что позволило выявить более 30 тысяч коррупционных рисков». В приведенной выдержке ряд положений вызывает обоснованные сомнения. Во-первых, где за небольшой период было набрано 11.2 тысяч проектов нормативных правовых актов для проведения антикоррупционных экспертиз? Во-вторых, о какой антикоррупционной экспертизе проектов НПА может идти речь, если до настоящего времени не разработана методика её проведения? И, наконец, следовало бы обратить внимание на тот факт, что в приведённой Концепции анализ существующих недостатков антикоррупционной политики в нашей стране полностью перечёркивает приведённые в данном документе перечисленные за короткий период достижения в данной сфере.

Что касается самой антикоррупционной экспертизы, то лишь в Приложении к Концепции, а именно в «Плане действий по реализации Концепции антикоррупционной политики РК на 2022 - 2026 годы» в разделе 5 «Основные принципы и подходы развития антикоррупционной политики» мы встречаемся, с «Экспертизой проектов нормативных правовых актов» как условием «Качественной цифровизации как фактора снижения уровня коррупции». Далее значится, что по данному пункту в 4 квартале 2022 года должен быть принят проект Закона, разработка которого возложена на Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан. Нам приходится

констатировать, что на февраль 2024 года этот проект до сих пор не подготовлен. Да и возможно ли, что столь серьёзный документ может быть разработан в ведомстве, не имеющего никакого отношения к сфере юриспруденции?

Далее, в подразделе 2.5. приведённого Плана в качестве «Совершенствования инструментов выявления и устранения предпосылок коррупции» обращено внимание на необходимость «Развития антикоррупционной экспертизы проектов нормативных правовых актов, в том числе путем внедрения: 1) единой антикоррупционной экспертизы типовых и схожих проектов нормативных правовых актов; 2) элементов искусственного интеллекта». Данное решение Постановлением Правительства возложено на АПК - Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционная служба) на II квартал 2023 года. И это несколько туманное поручение до настоящего времени не нашло своего внедрения.

Для решения вопросов приведения законодательной базы антикоррупционной экспертизы в Республике Казахстан применяются методы юридического и критического анализа. Подробное изучение текущих законов и подзаконных актов, регулирующих проведение антикоррупционной экспертизы, необходимо для выявления их недостатков и противоречий. Это позволит сформулировать предложения по изменению и дополнению существующих нормативных актов, с целью повышения их эффективности. Кроме того, анализ текущего состояния антикоррупционной экспертизы, включая существующие методики или их отсутствие, помогает выявить пробелы в законодательной базе и недостатки в действующих правовых нормах.

Таким образом, приведённые факты, несмотря на ряд принятых в стране подзаконных актов, не внесло чёткого систематизированного представления о понятии, предмете и задачах антикоррупционной экспертизы прежде всего нормативных правовых актов в республике.

Данное обстоятельство требует внесения определённой ясности и системного взгляда на антикоррупционную экспертизу в нашей республике. Почему? Краткий ответ на данный вопрос приводится в публикации ниже.

Прежде всего, следует обратить внимание на тот факт, что в Казахстане до сих пор нет специального юридического документа, достаточно подробно регламентирующего антикоррупционную правовую экспертизу нормативных правовых актов. Более подробно об этом изложено в ряде наших публикаций, в частности в следующих материалах, названия которых говорят сами за себя: «О необходимости нового подхода к оценке научной экспертизы законопроектов в Республике Казахстан» [2], «Антикоррупционная экспертиза нормативных актов в Казахстане: проблемы правовой реализации» [3], «Казахстан и Сингапур: о различных путях реализации антикоррупционной политики (на примере отношения к антикоррупционной экспертизе)» [4], «О зарубежном опыте противодействия коррупционным проявлениям» [5], «Актуальность исключения факторов риска коррупционных проявлений в процессе проведения антикоррупционной экспертизы» [6].

Таким образом, весь спектр приведённых факторов свидетельствует о необходимости принятия самостоятельной Концепции антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов в Республике Казахстан с целью выработки единого подхода в деятельности, связанной с разработкой и внедрением законодательства, соответствующего требованиям действующей в стране Конституции.

Основная часть.

О подходах к выработке Концепции антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов в Республике Казахстан.

Как было показано выше, предлагаемый проект Концепции имеет целый ряд предпосылок, обуславливающий его разработку. В качестве основной из них можно назвать отсутствие в законодательной базе Республики Казахстан самостоятельного полноценного Закона, регламентирующего бы все основные аспекты организации и проведения научной экспертизы нормативных правовых актов и их проектов. Вместо этого мы наблюдаем, что при решении такого важного для государства вопроса, как формирование правовых основ его

жизнедеятельности, такой важнейший правовой институт как научная экспертиза, частично, весьма поверхностно и бессистемно изложен в Законе РК «О правовых актах» [7] и в отдельных подзаконных актах. Более того, в данном Законе обнаруживаются не только взаимное противоречие норм, но игнорирование установок Первого Президента, который, затрагивая вопрос об антикоррупционной экспертизе, в 2008 г. отмечал, что: «Должна быть обязательной антикоррупционная экспертиза всех законов и подзаконных актов» [8], акцентируя внимание не только на обязательности антикоррупционной экспертизы, но и на том, что научной экспертизе подлежат **все законы и подзаконные акты**. К сожалению, Закон РК «О правовых актах», вопреки данному постулату, допускает исключения в части обязательности для проектов отдельных нормативных актов в зависимости от субъектов их представления - от Президента РК до парламентариев. Более того, нормы, регламентировавшие антикоррупционную экспертизу, были исключены Законом Республики Казахстан № 239-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам разграничения полномочий между уровнями государственного управления» [9], принятым 29 сентября 2014 года.

Как уже выше отмечалось Указом Президента К.Токаева в 2019 г. в Законе РК «О правовых актах» была восстановлена научная антикоррупционная экспертиза, тем не менее, отметим, что согласно смыслу данного Закона понятие «научная экспертиза» является собирательным и приобретает своё конкретное наименование и содержание в зависимости от регулируемых законопроектом общественных отношений и привлекаемых для дачи экспертного заключения конкретных научных знаний. Кстати, и эта внешне правильная по содержанию норма, в практическом плане ничего не даёт с точки зрения правоприменения, поскольку реальная практика свидетельствует об отсутствии ограничения в перечне классов научных экспертиз, ибо не поддаётся ограничению перечень отраслей научных знаний, в которых может возникнуть потребность их привлечения для оценки законопроекта. Тем не менее, как уже нами указывалось, сам рассматриваемый Закон называет только ограниченный перечень научных экспертиз. И это **ещё один мощный пробел** Закона РК «О правовых актах». Если следовать букве статьи 30 данного Закона, то в нём или в подзаконном акте должна была бы дана классификация научных правовых экспертиз, содержащая перечень их видов. В ином случае, действующая трактовка ограничивает возможности научной экспертизы лишь перечисленным в Законе перечнем, а именно - правовая, антикоррупционная, лингвистическая, экологическая, экономическая и другая в зависимости от правоотношений, регулируемых данными актами. Что понимается под термином «и другая» реальным практикам неизвестно, что обесценивает эту сторону Закона. Проектом рассматриваемой авторами Концепции, которая находится в стадии разработки, предполагается устранить существующий пробел.

Таким образом, реформирование действующего законодательства в сфере осуществления антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов предполагает прежде всего создание в стране единого и систематизированного подхода к законодательному регулированию данной сферы. Цель принимаемой Концепции антикоррупционной экспертизы должна быть направлена на выявление и устранение основных причин недостатков в организации и проведении научной экспертизы нормативных правовых актов (НПА) и их проектов в Республике Казахстан на основе применения накопленных прежде всего, на наш взгляд, с учётом достижений в области сформировавшейся науки судебной экспертологии. В ней должно быть предусмотрено решение ряда проблем, возникающих в процессе проведения научной экспертизы НПА и их проектов из-за отсутствия надлежащей её законодательной упорядоченности в республике, обусловленной слабым обоснованием теоретических и методических вопросов научной экспертизы НПА и их проектов, уровнем компетенции привлекаемых экспертов, отсутствием надлежащих рекомендаций по оформлению заключения эксперта. Указанная проблематика должна изучаться в ракурсе сравнительно-

правового исследования и показана на примере разработки научной антикоррупционной экспертизы НПА и их проектов.

Цель Концепции может быть достигнута посредством решения задач, логически отражающих этапы и содержание предлагаемого исследования в целом. В качестве таковых документ должен предполагать:

- анализ понятия антикоррупционной экспертизы, признаков и видов нормативных правовых актов и их проектов, а также требований к ним в сравнительно-правовом аспекте на примере Казахстана и иных стран;
- исследование современного состояния и перспектив применения правовых мер, направленных на противодействие коррупции и ее проявлениям в Казахстане;
- определение основных организационных и правовых положений антикоррупционной экспертизы НПА и их проектов как вида научной экспертизы;
- исследование содержания, объекта, предмета, задач, принципов, возможностей и перспективы развития научной антикоррупционной экспертизы НПА и их проектов;
- разработка методических основ производства антикоррупционной экспертизы;
- изучение составляющих компетенции эксперта, осуществляющего научную экспертизу НПА и их проектов, определение требований к его подготовке, переподготовке, повышению квалификации;
- определение понятия, структуры заключения эксперта по итогам проведения научной экспертизы НПА и их проектов.

Итогом разработки содержания рассматриваемой Концепции должны стать положения, связанные с подготовкой Проекта Закона Республики Казахстан «О научной антикоррупционной экспертизе нормативных правовых актов и их проектов», а также разработка с учётом норм данного проекта Закона разработка обновлённых «Правил организации и проведения научной экспертизы нормативных правовых актов и их проектов», содержащих в своей основе методические рекомендации по реализации норм принятого проекта Закона.

Предусмотренная при принятии Концепции разработка Проекта Закона Республики Казахстан «О научной антикоррупционной экспертизе нормативных правовых актов и их проектов», а также сопутствующих ему подзаконных актов и научное обоснование постановки данной проблемы позволят придать системный характер научным исследованиям не только учёным нашей республики, но и представителям научной общественности зарубежья в решении задачи повышения статуса института научной экспертизы до соответствующего ей уровня в оценке эффективности законотворческой деятельности. К сожалению, недооценка научного знания и его роли в качестве принимаемой государством нормативной правовой базы ведет к многочисленным упущениям и ошибкам, которые сказываются в деятельности государственных органов и, как следствие, приводит к принятию коррупциогенных решений при правовом сопровождении осуществления социальной и экономической политики и её планировании.

В этой связи стоит отметить, что необходимости научного подхода к разработке положений антикоррупционной экспертизы проектов нормативных правовых актов посвящены работы не только зарубежных учёных, но и казахстанских специалистов. В частности М.Т.Габдуалиев справедливо подчеркивает, что «...законотворческая и подзаконная нормотворческая сферы остаются достаточно уязвимыми для появления в системе законодательства нормативных правовых актов, изначально содержащих коррупционные риски и риски для злоупотреблений со стороны правоприменителей», и указывает «на объективную необходимость антикоррупционной экспертизы проектов нормативных правовых актов» [10]. А также нельзя не отметить исследования А.О. Алауханова, издавшего под своей редакцией выше приведённый сборник, А.Г.Казбаева [11], Р.К.Сарпекова [12], Набиева А.С., Какенова Д.К. [13] и др.

Вместе с тем проблема осуществления антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов и проектов нормативных правовых актов, в частности в Республике Казахстан, с последующим теоретико-правовым обоснованием и практической его реализацией, в имеющихся научных публикациях затрагивается косвенно или анализируется частично, что указывает на отсутствие всестороннего и глубокого научного осмысления данной тематики в казахстанской учёной среде.

Заключение. Президент Казахстана К.-Ж.Токаев на совещании с руководителями государственных органов по вопросам противодействия коррупции в мае 2019 года, потребовал обеспечить прозрачность принятия государственных решений и привлекать неправительственные организации к антикоррупционной экспертизе нормативно-правовых актов на всех уровнях управления.

При этом приоритетность принятия Концепции антикоррупционной экспертизы в Казахстане определяется тем, что она напрямую связана со стратегическими задачами, которые поставил перед казахстанской наукой Президент Республики Казахстан К.-Ж.Токаев в своем послании народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана». Он, в частности, подчёркивает, что «...С повестки дня не сходит вопрос системной борьбы с коррупцией. Необходимо восстановить антикоррупционную экспертизу проектов нормативных правовых актов центральных и местных органов с участием экспертов и общественности» [14]. В этой связи, встают проблемы, связанные как с реализацией Послания Президента, так и защитой граждан и государственности от нормативных актов имеющих коррупциогенные факторы и способные нанести ущерб обществу и государству.

Но даже в условиях возврата данного вида экспертизы проектов нормативно-правовых актов, специального правового, направленного на полную и всестороннюю регламентацию процесса назначения и проведения антикоррупционной экспертизы нормативно-правовых актов законопроектадо сих пор не принято, что создает сложности и дополнительные коррупционные риски.

Ещё больший ущерб вся структура государственной власти ощущает в результате недооценки коррупционной составляющей в процессе принятия законопроектов. Надлежащий уровень соответствующий законодательный уровень организации и проведения антикоррупционной экспертизы как разновидности научной экспертизы законопроектов позволил бы ограничить массовые нарушения в деятельности представителей государственных органов и бизнес-среды, однако имеющаяся на сегодняшний день её недооценка в Казахстане приводит к многочисленным безнаказанным нарушениям действующего законодательства. Свидетельством тому является распространение коррупционных отношений при осуществлении государственной политики в экономической и социальной сферах, в образовании, медицине и иных областях жизнедеятельности.

Таким образом, разработка Концепции антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов в Республике Казахстан позволит:

- показать недостаточное нормативно-правовое обеспечение в процессе принятия законопроектов;
- несогласованность нормативно-правовой базы антикоррупционной деятельности;
- отсутствие организационного и методического единообразия антикоррупционной деятельности;
- неполное укомплектованность квалифицированными кадрами в процессе проведения антикоррупционной экспертизы;
- отсутствие системы подбора экспертных кадров, несовершенство системы профессиональной подготовки и повышения квалификации экспертов;
- несоответствие организационного и методического обеспечения экспертных кадров; - недостаточный уровень научного и методического обеспечения антикоррупционной экспертизы;

- отсутствие отлаженной системы международного сотрудничества с зарубежными органами при производстве антикоррупционной экспертизы.

Постановка изложенных проблем в рассматриваемом проекте Концепции позволит вывести антикоррупционную экспертизу Республики Казахстан на уровень, соответствующий провозглашённой в стране антикоррупционной политики.

Статья подготовлена в рамках грантового финансирования исследований молодых ученых по проекту «Жас галым» на 2022-2024 годы: AP14972687. Название проекта: Независимая антикоррупционная экспертиза нормативных правовых актов как средство обеспечения деятельности правоохранительных органов и защиты национальной безопасности.

Список использованных источников

1. Глава государства Касым-Жомарт Токаев провел совещание по вопросам борьбы с коррупцией // Интернет ресурс: https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/glava-gosudarstva-kasym-zhomart-tokaev-provel-soveshchanie-po-voprosam-borby-s-korrupciei дата обращения: 11.01.2024.
2. Шакиров К.Н. О необходимости нового подхода к оценке научной экспертизы законопроектов в Республике Казахстан // Право и государство. – 2021. – №1(90). – С. 15-28.
3. Шакиров К.Н., Отарбаева А.Б. Антикоррупционная экспертиза нормативных актов в Казахстане: проблемы правовой реализации // Наука и жизнь Казахстана. – 2020. – №4(5). – С. 75-82.
4. Шакиров К.Н. Казахстан и Сингапур: о различных путях реализации антикоррупционной политики (на примере отношения к антикоррупционной экспертизе) / Статья в сб.: «Актуальные проблемы современного международного права: теория и практика»: сборник материалов международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию юбилею образования кафедры международного права факультета международных отношений КазНУ им. аль-Фараби (25 ноября 2020 г.). – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – С. 66-68.
5. Шакиров К.Н. О зарубежном опыте противодействия коррупционным проявлениям». // Наука и жизнь Казахстана. – 2020. – № 11/1(144). – С. 131- 136.
6. Шакиров К.Н., Арын А.А., Отарбаева А.Б., Куаналиева Г.А. Актуальность исключения факторов риска коррупционных проявлений в процессе проведения антикоррупционной экспертизы. // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2023. – Т.4. – С. 75-81.
7. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 480-V ЗРК «О правовых актах». Интернет ресурс: <http://online.zakon.kz> дата обращения: 11.01.2024.
8. Борьба с коррупцией в государственных органах Республики Казахстан: учебное пособие. Под ред. Е.О. Алауханова – Алматы: 2008. – 330 с.
9. Закон Республики Казахстан от 29 сентября 2014 года № 239-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам разграничения полномочий между уровнями государственного управления». Интернет ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000239> дата обращения: 12.31.2023.
10. Габдуалиев М.Т. К вопросу о необходимости введения антикоррупционной экспертизы проектов нормативных правовых актов // Сетевое издание "Zakon.kz" <https://www.zakon.kz/4977638-k-voprosu-o-neobhodimosti-vvedeniya.html>.
11. Казбаева А.Г. Правовая основа антикоррупционного анализа в рамках правового мониторинга // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2012. – №1(25). – С.112-114.
12. Сарпеков Р.К. О Роли института научной экспертизы в повышении эффективности нормотворческой деятельности и перспективах его развития // Вестник Института законодательства РК. – 2018. – №4(53). – С.20-27.
13. Набиева А.С., Какенова Д.К. Антикоррупционная экспертиза нормативных правовых актов как одно из важных направлений предупреждения коррупции в Республике Казахстан // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2012. – № 2(26). – С.177-179.
14. Послание Президента Республики Казахстан К.Ж.Токаева народу Казахстана: «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана». Интернет

ресурсы: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstanada дата обращения: 12.31.2023.

Сведения об авторах

Шакиров К.Н. - доктор юридических наук, профессор кафедры Международного права факультета Международных отношений КазНУ им. аль-Фараби.

Арын А.А. - PhD, Директор Института развития образования Алматы Менеджмент Университета.

Отарбаева А.Б. - магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры Международного права факультета Международных отношений КазНУ им. аль-Фараби.

Шакиров К.Н. – заң ғылымдарының докторы, әл -Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті, Халықаралық құқық кафедрасының профессоры.

Арын А.А. - PhD, Алматы Менеджмент Университеті, Білімді дамыту институтының директоры.

Отарбаева А.Б. – заң ғылымдарының магистрі, әл -Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті, Халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы.

Shakirov K.N. - Doctor of Law, Professor of the Department of International Law, Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University.

Aryn A.A. - PhD, Director of the Institute for Education Development, Almaty Management University.

Otarbayeva A.B. - Master of Law, Senior Lecturer, Department of International Law, Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University.

Д.Б. Тебаев¹, Н. Саулен²

¹Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан,
Астана, Казахстан

²Институт парламентаризма, Астана, Казахстан

АДМИНИСТРАТИВНЫЙ АКТ: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Авторы отмечают, что в определении административного акта отсутствует единый подход. В статье рассмотрены мнения исследователей разных исторических периодов. Многие современные ученые отождествляют административный акт с актом управления. В статье рассмотрены история формирования института административного акта (в том числе опыт Франции и Германии). Предметом исследования являются правовые акты Республики Казахстан и зарубежных государств, сформулированные в них правовые нормы и практика их реализации, научные представления об административном акте. Целями работы являются выявление проблем в понятийном аппарате и выработка предложений по их решению.

Ключевые слова: Административный акт, управление, акт управления, правовой акт, правовой акт управления, административная процедура.

Әкімшілік акт: тарихи-құқықтық аспект және шетелдік тәжірибе

Авторлар әкімшілік актіні анықтауда бірыңғай тәсіл жоқ екенін атап өтеді. Мақалада әртүрлі тарихи кезеңдердегі зерттеушілердің пікірлері қарастырылады. Көптеген заманауи ғалымдар әкімшілік актіні басқару актісімен анықтайды. Мақалада Әкімшілік акт институтының құрылу тарихы (оның ішінде Франция мен Германияның тәжірибесі) қарастырылады. Зерттеу пәні Қазақстан Республикасының және шет мемлекеттердің құқықтық актілері, оларда тұжырымдалған құқықтық нормалар мен оларды іске асыру практикасы, Әкімшілік акт туралы ғылыми түсініктер болып табылады. Жұмыстың мақсаты тұжырымдамалық аппараттағы проблемаларды анықтау және оларды шешу бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады..

Түйінді сөздер: Әкімшілік акт, басқару, басқару актісі, құқықтық акт, басқарудың құқықтық актісі, әкімшілік рәсім.

Administrative act: historical and legal aspect and foreign experience

Authors notes that there is no unified approach to the definition of an administrative act. The article examines the opinions of researchers from different historical periods. Many modern scientists identify an administrative act with an act of management. The article examines the history of the formation of the institution of administrative acts (including the experience of France and Germany). The subject of the research is the legal acts of the Republic of Kazakhstan and foreign countries, the legal norms formulated in them and the practice of their implementation, scientific ideas about the administrative act. The goals of the work are to identify problems in the conceptual apparatus and develop proposals for their solution.

Keywords: Administrative act, management, management act, legal act, legal act of management, administrative procedure.

Введение. С момента введения в действия Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан прошло более трех лет и проблемы, связанные с определением понятия административного акта (Согласно Административному процедурно-процессуальному кодексу, «административный акт – решение, принимаемое административным органом, должностным лицом в публично-правовых отношениях, реализующее установленные законами Республики Казахстан права и обязанности определенного лица или индивидуально определенного круга лиц»), сложно назвать неизученными или новыми. При этом законодательное определение административного акта не является исчерпывающим. Более того, есть некоторые вопросы соотношения с другими смежными понятиями (например, административная ответственность) [1].

Согласно вышеуказанному кодексу, для определения административного акта используются такие понятия как административный орган, должностное лицо и государственный орган. Из указанных определений невооруженным глазом наблюдается некоторая неясность и возможная некорректное смешение понятий. Например, определение государственного органа через организацию государственной власти. Из этого определения вытекают ряд вопросов. В частности, во-первых, исключены организации, обозначенные как государственные органы, но осуществляющие указанные функции. Во-вторых, не ясно, что представляет собой организации, наделенные государственной властью. Эти, по всей видимости, спорные моменты переходят соответственно в определения понятий административного органа и административного акта.

Помимо этого, возникают вопросы о наименовании самого акта как административного. В литературе можно встретить иные его обозначения: «акт управления», «акт публичного управления», «правовые акты государственного управления», «административное распоряжение» и другие. Возможно, упоминания публичного характера этих актов имеет под собой основания (например, в Республике Казахстан в законодательном определении административного акта говорится о регулировании публично-правовых отношений).

Методы. В ходе исследования использован комплекс общенаучных методов и специальные методы юридической науки (формально-догматический, сравнительно-правовой методы, метод толкования).

Основная часть. В теории административного права используется словосочетание «правовые акты управления» (которое в целом отождествляется со словосочетанием «административный акт»). По мнению Д.Н. Бахраха, административный акт – это правовой акт управления (выделяет отличительные признаки) [2]. Ю.Н. Стариков также определяет административный акт через правовой акт управления («нормативный или индивидуальный») [3, с. 76]. Другие авторы поддерживают мнение в отождествлении административного акта и правового акта управления [4, с. 52]. Дополнительно административный акт (правовой акт управления) некоторые авторы связывают с деятельностью органов исполнительной власти или «должностных лиц исполнительной власти» [5, с. 68]. Так отмечается, что правовые акты управления – это «основная форма деятельности» [6, с. 114] этих органов.

В Республике Казахстан с принятием Административного процедурно-процессуального кодекса М.И. Билялова, К.С.Мусилимова и Е.К.Кубеев предлагают оценивать административный акт как разновидность ненормативных правовых актов. Помимо того, авторы подчеркивают, что есть существенные отличия между административным актом и правовом актом индивидуального применения [7].

Если обратиться к истории формирования и становления института административного акта, то впервые указанное словосочетание было использовано еще в 1812 году [8, с. 21], определение которого и в настоящее время является актуальным. По мнению французских исследователей, очевидно, что институт административного акта связан с имплементацией принципа разделения власти и в первую очередь с деятельностью исполнительной ветви

власти. Для Республики Казахстана указанный принцип является достаточно новым (до 90-х гг. XX века принцип разделения властей не был закреплён). В силу этого, в казахстанском научном сообществе доминировала позиция о прямой связи органов исполнительной власти и административного акта. Вопросы местного самоуправления или делегирования полномочий государственных органов получили развитие относительно недавно. Поэтому казахстанский законодатель при определении административного акта использовал словосочетание публично-правовые отношения.

Если вопросы определения административного акта во Франции были подняты в результате революционных процессов, то в Германии они развивались эволюционным путем. При этом, немецкие ученые использовали практические и теоретические наработки французских коллег. В настоящее время в административном законодательстве Германии есть определение административному акту (Verwaltungsakt [9]), которое существенно не изменилось с XIX века. Одновременно с этим, принято с немецкого языка Verwaltungsakt переводить как административный акт, при этом допускается иной перевод – акт управления (Verwaltung, в переводе с немецкого – управление). Подобное словосочетание, дополненное словом «государственного/публичного», активно использовалось казахстанскими авторами по административному праву.

В других европейских государствах исследователи по административному акту опирались на опыт французских и немецких коллег. При этом, как отмечает В.В. Маслов, имелись свои особенности. Например, в Италии и Испании использовался широкий подход в определении административного акта, который в дальнейшем подвергся критике и были предложены иные варианты определения.

В правовых системах постсоветских государств также нет единой позиции по вопросу административного акта. Так, в Российской Федерации до сих пор отсутствует законодательное определение административного акта. При этом вопросы по административному акту поднимаются начиная с начала XX века и по настоящее время отсутствует единое мнение о правовой природе и понимании административного акта [8, с. 19-20]. В законодательстве Республики Беларусь [10] не используется словосочетание административный акт, дается определение административной процедуре. В Грузии законодатель детально сконцентрировал внимание на разновидностях административного акта (индивидуальный, электронный, нормативный и уполномочивающий административно-правовые акта) [11]. В Азербайджане [12], Армении [13], Кыргызстане [14], Узбекистане [15] и др. законодательно определен административный акт, его разновидности, описаны различные процедуры. При этом в Азербайджане [16], Кыргызстане [17] и др. есть отдельно еще Административно-процессуальный кодекс.

Отсутствие единого правотворческого подхода в определении административного акта, по всей вероятности, связано с несколькими причинами. Во-первых, до распада Союза Советских Социалистических Республик (далее - СССР) отсутствовал принцип разделения властей, который, по мнению французских исследователей, является основой в определении современного административного акта. Во-вторых, в настоящее время субъектный состав в административных правоотношениях существенно отличается. В-третьих, многие страны постсоветского пространства с 90-х гг. сконцентрировали свое внимание на формировании своего национального законодательства.

В настоящее время, как отмечено выше, многие страны постсоветского пространства (Азербайджан, Армения, Грузия, Кыргызстан, Латвия [18], Таджикистан [19], Узбекистан, Эстония [20]) и дальнего зарубежья (Австрия [21], провинция Канады [22], Испания [23], Италия [24], Швеция [25], Южная Корея [26], Япония [27] и др.) приняли правовые акты об административных процедурах. Исходя из результатов анализа этих актов можно наблюдать значительное влияние результатов исследования немецких авторов. Более того, при принятии правовых актов об административных процедурах в Азербайджане, Казахстане, Кыргызстане и Узбекистане был использован именно немецкий опыт. В отличие от постсоветских

государств (в которых были приняты Административно-процессуальные кодексы) в Республике Казахстан принят единый Административный процедурно-процессуальный кодекс.

Заключение. Принятие процедурно-процессуального кодекса является одним из ключевых результатов административной реформы в Республики Казахстан и введению в правовой оборот нового для Республики Казахстан понимания словосочетания административного акта. Конечно, нормативное определение административного акта не только не раскрывает все отличительные признаки, его правовую природу и юридическую конструкцию, но и привело к некоторой путанице и смещению понятий как административного права, так и смежных отраслей науки. Предлагается переработать понятий аппарат не только с учетом зарубежного опыта, но и отечественной судебной практики и особенностей национального законодательства, рассмотреть возможно введение понятия «правовой акт публичного управления» или «акт публичного управления».

Список использованных источников

1. Бектұрғанов А.Е., Телеуев Г.Б. Қазақстан Республикасында әкімшілік жауапкершілікті қолданудың кейбір теориялық және тәжірибелік мәселелері // Қазақстан Республикасы ПМ М.Есболатов ат. Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – 2023. – №4 (77). 44-47 б.
2. Бахрах Д.Н. Административное право. – М. 2008. – 816 с.
3. Общее административное право: в 2 ч. / под ред. Ю. Н. Стариков. – Воронеж: Издательский дом ВГУ, – 2016. – 760 с.
4. Михеева И.В. «Административный акт» в динамике развития юридической теории и практики в России // Народ и власть: взаимодействие в истории и современности: научный ежегодник факультета права Нижегородского филиала Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики» / отв. ред. И.В. Михеева. Вып. 3. Нижний Новгород, – 2016. – С. 49-59.
5. Таранов А.А. Административное право Республики Казахстан. Академический курс. Алматы. – 2000. – 256 с.
6. Оспанова Д.А., Кусаинов Д.О. Административное право Республики Казахстан. Алматы. – 2017. – 192 с.
7. Билялова М.И., Мусилимова К.С., Кубеев Е.К. Некоторые вопросы отмены административных актов // Хабаршы – Вестник. Карагандинской академии МВД РК им. Баримбека Бейсенова. – 2022. – № 4 (78). – С. 39-45.
8. Маслов В.В. Формирование понятия «административный акт» в европейской административно-правовой доктрине // Теоретическая и прикладная юриспруденция. – 2023. – № 3 (17). – С. 18-29.
9. Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG) (25.05.1976) // сайт. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwvfg/BJNR012530976.html#BJNR012530976BJNG001302301> (дата обращения: 31.01.2024).
10. Закон Республики Беларусь «Об основах административных процедур» 28 октября 2008 г. № 433-З // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь: сайт. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=h10800433> (дата обращения: 29.01.2024).
11. LAW OF GEORGIA GENERAL ADMINISTRATIVE CODE OF GEORGIA // Законодательный Вестник Грузии: сайт. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/16270?publication=42> (дата обращения: 29.01.2024).
12. İnzibati icraat haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // сайт. URL: <https://www.constcourt.gov.az/az/legislation/8> (дата обращения: 29.01.2024).
13. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԸ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ // сайт. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1937&lang=arm&enc=utf8> (дата обращения: 29.01.2024).
14. Кыргыз Республикасынын Мыйзамы «Административдик иштин негиздери жана административдик жол-жоболор жөнүндө» // сайт. URL: <https://cbd.minjust.gov.kg/111254?refId=1198322> (дата обращения: 29.01.2024).

15. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни Маъмурий Тартиб-Таомиллар Тўғрисида // Сайт. URL: <https://Lex.Uz/Docs/3492199> (Дата Обращения: 29.01.2024).
16. Административно-Процессуальный Кодекс Азербайджанской Республики // Сайт. URL: https://Online.Zakon.Kz/Document/?Doc_Id=30573000 (Дата Обращения: 29.01.2024).
17. Административно-Процессуальный Кодекс Кыргызской Республики // Сайт. URL: https://Online.Zakon.Kz/Document/?Doc_Id=38800804&Pos=5;-106#Pos=5;-106 (Дата Обращения: 29.01.2024).
18. Administrative Procedure Law // <https://Likumi.Lv/Ta/En/En/Id/55567> (Дата Обращения: 29.01.2024).
19. Кодекси расмиёти маъмурии Чумхурии Тоҷикистон // <https://majmilli.tj/кодекси-расмиёти-маъмурии-чумхурии-т/> (дата обращения: 29.01.2024).
20. Administrative Procedure Act // <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/%20act/530102013037/consolide> (дата обращения: 29.01.2024).
21. Verwaltungsverfahrensgesetz // <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10005768> (дата обращения: 29.01.2024).
22. Administrative Procedures And Jurisdiction Act // https://kings-printer.alberta.ca/1266.cfm?page=A03.cfm&leg_type=Acts&isbncIn=9780779842599&display=html (дата обращения: 29.01.2024).
23. Ley 39/2015, de 1 de octubre, del Procedimiento Administrativo Común de las Administraciones Públicas // <https://www.boe.es/buscar/act.php?lang=en&id=BOE-A-2015-10565&tn=1&p=> (дата обращения: 29.01.2024).
24. The Italian Administrative Procedure Act // <http://www.parliament.am/library/varchakaniravaaxatum19/Italy.pdf> (дата обращения: 29.01.2024).
25. The Administrative Procedure Act (2017:900) // <https://www.government.se/contentassets/3c56d854a4034fae9160e12738429fb8/the-administrative-procedure-act-2017900/> (дата обращения: 29.01.2024).
26. Administrative Procedures Act // https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=335&lang=ENG (дата обращения: 29.01.2024).
27. Administrative Procedure Act // <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2874> (дата обращения: 29.01.2024).

Сведения об авторах

Тебаев Д.Б. – ведущий научный сотрудник отдела конституционного, административного законодательства и государственного управления Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, доктор философии (PhD).

Саулен Н. – главный специалист центра финансового и корпоративного законодательства Института парламентаризма, доктор философии (PhD).

Тебаев Д.Б. – Қазақстан Республикасы Заңнама және құқықтық ақпарат Институтының конституциялық, әкімшілік заңнама және мемлекеттік басқару бөлімінің жетекші ғылыми қызметкері, философия докторы (PhD).

Сәулен Н. – Парламентаризм институтының қаржы және корпоративтік заңнама орталығының бас маманы, философия докторы (PhD).

Tebayev D.B. – Leading Researcher at the Department of Constitutional, Administrative Legislation and Public Administration of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan, PhD.

Saulen N. – chief Specialist of the Center for Financial and Corporate Legislation of the Institute of Parliamentarism, PhD.

Г.Р. Рустемова¹, А.Т. Байсеитова¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан

О БЕЗОПАСНОСТИ ДЕТЕЙ – ЖЕРТВ НАСИЛИЯ

В Казахстане была принята Концепция обеспечения общественной безопасности в партнерстве с обществом на 2024–2028 годы (в сфере профилактики правонарушений). В соответствии с ней перестраивается работа всех субъектов на основе солидарной ответственности их и установления конструктивного партнерства с населением. В первую очередь, следует обратить внимание на обеспечение безопасности детей, жертв насилия в том числе. Ежегодно в отношении детей совершается все больше преступлений, в их числе около половины составляют посягательства на половую неприкосновенность, из которых большинство совершены лицами из их близкого окружения. И это на фоне общего роста преступлений, совершенных в сфере семейно-бытовых отношений. Безопасность наших детей – рост населения страны, гарантия пополнения трудовых резервов, будущих воинов, одна их приоритетных направлений эффективной государственной политики по профилактике насилия в обществе. Этим и другим сопутствующим вопросам направлено настоящее исследование для выработки более конкретных предложений для теории и практики предупреждения безопасности детей – жертв насилия.

Научная статья подготовлена в рамках программно-целевого финансирования по научным и (или) научно-техническим программам на 2023-2025 годы, направленная на реализацию проекта ИРН BR 27882414 «Программа поддержки и реабилитации детей-жертв насилия: практическое внедрение сети ресурсных модульных центров», финансируемого Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Ключевые слова: общественная безопасность, безопасность, жертва насилия, профилактика насилия, семейно-бытовые отношения.

Зорлық-зомбылық құрбаны болған балалардың қауіпсіздігі туралы

Қазақстанда халықпен бірге қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің 2024 – 2028 жылдарға арналған тұжырымдамасы қабылданды (құқық бұзушылықтың алдын алу саласында).

Осыған байланысты барлық субъектілердің жұмысы олардың ортақ жауапкершілігі және халықпен сындарлы серіктестік орнату негізінде қайта құрылады. Ең алдымен, балалардың, сондай-ақ зорлық-зомбылық құрбандарының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге назар аудару керек. Жыл сайын балаларға қатысты қылмыстар көбейе түседі, олардың жартысына жуығы жыныстық қол сұғылмаушылықтан тұрады, олардың көпшілігін жақын ортадағы адамдар жасайды. Бұл отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында жасалған қылмыстардың жалпы өсуі аясында болып жатқан қылмыстар. Біздің балаларымыздың қауіпсіздігі - ел халқының өсуі, еңбек резервтерінің, болашақ жауынгерлердің толығының кепілі, олардың қоғамдағы зорлық-зомбылықтан алдын алу жөніндегі қауіпсіздік тиімді мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі. Осы және басқа да ілеспе мәселелерге зорлық – зомбылықтан зардап шеккен балалардың қауіпсіздігін ескерту теориясы мен тәжірибесі үшін нақты ұсыныстар жасау үшін бағытталған.

Ғылыми мақала BR 27882414 «Зорлық-зомбылық құрбаны болған балаларды қолдау және оңалту бағдарламасы: ресурстық модульді орталықтар желісін тәжірибелік енгізу»

жобасы бойынша Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің ғылым комитеті қаржыландырған 2023-2025 жж. арналған ғылыми және ғылыми-техникалық бағдарламаларды бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру шеңберінде дайындалған.

Түйінді сөздер: қоғамдық қауіпсіздік, қауіпсіздік, зорлық-зомбылықтың құрбаны, зорлық-зомбылықтың алдын алу, отбасылық-тұрмыстық қатынастар.

The safety of children who are the victims of violence

Kazakhstan has adopted the Concept of ensuring public safety in partnership with society for 2024-2028 (in the field of law violation prevention). In accordance with it, the work of all subjects is being restructured on the basis of their joint responsibility and the establishment of a constructive relationship with the population. First and foremost, attention should be paid to guaranteeing the protection of children, including victims of violence. Every year, more and more crimes are committed against minors, and about half of them are sexual assaults, most of which are perpetrated by persons in their close environment. This is despite a general increase in crimes committed in the sphere of family and domestic relations. The safety of our children is the growth of the country's population, a guarantee of replenishment of labor reserves and future warriors, and one of the priorities of an effective State policy to prevent social violence. This study is aimed at these and other related issues in order to develop more specific proposals for the theory and practice of preventing the security of child victims of abuse.

The scientific article was prepared within the framework of program-targeted funding for scientific and (or) scientific and technical programs for 2023-2025, aimed at implementing the project IRN BR 27882414 “Program for the support and rehabilitation of child victims of violence: practical implementation of a network of modular resource centers”, financed by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: public safety, security, victim of violence, prevention of violence, family and domestic relations.

Введение. В современном мире проблема насилия в отношении детей, их безопасности, несмотря на все предпринимаемые государствами усилиями по противодействию ему, остаётся одной из наиболее актуальных и нерешенных до конца проблем. Насилие в любых формах и видах оказывает деструктивное влияние не только на физическое и психическое здоровье ребенка (детей), но и на общество в целом. Существование насилия в отношении детей подрывает основы социальной стабильности и развития как в настоящем времени, так и, к сожалению, и в будущем. Поэтому все уголовные правонарушения, связанные с насильственными действиями в отношении детей, априори обладают повышенной степенью общественной опасности.

Безопасность человека охраняется, гарантируется и защищается Конституцией Республики Казахстан, что отражено защитой права на жизнь (ст.15 Конституции), личную свободу, неприкосновенность достоинства, неприкосновенность частной жизни, право на личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства (ст.ст.16-18), а также право на охрану здоровья (ст. 29 Конституции РК). Исходя из этого, ст.2 УК РК определяет одной из задач защиту прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, а значит и детей. Глава 2 УК рассматривает уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних.

Материалы и методы. Авторами были использованы такие методы, как сравнительно-правовой, логический анализ и синтез и др. Важную роль при определении и обработке эмпирического материала сыграли социологические методы, а также методы наблюдения и анализа.

Результаты. В современной классификации ООН в перечень основ безопасности человека в стране входят: экономическая безопасность; продовольственная безопасность; безопасность для здоровья; экологическая безопасность; личная безопасность; общественная безопасность; политическая безопасность [1].

Несколько позже, в принятой 10 сентября 2012 г. резолюции Генеральной Ассамблеи ООН дается понятие «безопасность личности». Согласно представленной концепции, безопасность человека охватывает право на мир, свободу, достоинство и равноправие, а также свободу от нищеты и безысходности. Весьма важным в данной концепции является признание прямой взаимосвязи между миром, развитием и правами человека [2].

Не вдаваясь в полемику по сущности и содержанию понятия «безопасность личности», рассмотрим общественную безопасность, существенно влияющая на безопасность детей: их жизнь, здоровье, свободы и другие права. Она несколько шире личной безопасности каждого человека. В данном контексте видна тесная взаимосвязь личной и общественной безопасности, т.к. эффективная деятельность органов внутренних дел, прокуратуры и иных правоохранительных органов по обеспечению личной неприкосновенности граждан (в том числе и детей) направлена на обеспечение безопасности личности и связана с установлением правопорядка в обществе.

Вопрос о целостной теории безопасности личности в преступлениях против личности, семьи и несовершеннолетних, конституционных и иных прав и свобод граждан в казахстанской юридической литературе до нас в отечественной литературе никем не ставился [3]. Позже появились работы таких отечественных ученых, как В.В. Роот, посвященных концептуальным основам безопасности личности в уголовном праве; Т.А. Серикбаева, посвященного здоровью ребенка в уголовном праве и др. [4].

Опасность уголовных правонарушений, совершаемых в отношении несовершеннолетних, состоит в том, что дети страдают от совершенных в отношении их преступлений как физически (погибают, получают серьезные травмы, становятся инвалидами), так и морально (причиняется вред их нормальному физическому, психическому и духовному развитию). Несовершеннолетний, будучи жертвой преступления, может приобрести ряд социально-психологических свойств, отличающих его от остальных сверстников, и даже может встать на путь правонарушений и преступлений.

Учитывая опыт предыдущих лет профилактики преступности в отношении несовершеннолетних в стране и за рубежом, была принята *Концепция обеспечения общественной безопасности в партнерстве с обществом на 2024 – 2028 годы (в сфере профилактики правонарушений)*. В соответствии с ней перестраивается работа всех субъектов на основе солидарной ответственности их и установления конструктивного партнерства с населением. В первую очередь, обращаем свое внимание на обеспечение безопасности детей, жертв насилия в том числе. Ежегодно в отношении детей совершается все больше преступлений, в их числе около половины составляют посягательства на половую неприкосновенность, из которых большинство совершены лицами из их близкого окружения. И это на фоне общего роста преступлений, совершенных в сфере семейно-бытовых отношений.

Обращая внимание на определение понятия «насилие», отметим, что единого мнения нет среди криминологов, психологов, социологов. В общем виде можно изложить его в следующем виде: под насилием понимаются действия, с помощью которых субъект преступления стремится добиться неограниченной власти над человеком, полного контроля над поведением, мыслями, чувствами другого человека. Способами достижения подобной власти и контроля являются унижение, оскорбление, угрозы, запугивание, манипуляции, шантаж, угроза физического воздействия, чрезмерное ограничение, а также использование физического, психологического и экономического насилия [5].

ЮНИСЕФ предлагает использовать следующее определение: «Преднамеренное, нежелательное действие или угроза о действии против ребенка или группы детей, которое

приводит или может с большой долей вероятности привести к смерти, травме или другим формам физического или психологического страдания» [6].

Такое определение приведено в недавно выпущенной международной классификации актов насилия над детьми (МКАННД), в соответствии с которой разграничиваются такие категории, как: убийство ребенка, нефатальное физическое насилие, сексуальное насилие, психологическое насилие, пренебрежение [7].

Обсуждение. Анализ общественной опасности преступлений, связанных с насилием над детьми, имеет практическое значение, влияя на формирование Особенной части Уголовного кодекса, а также на конструкцию составов преступлений, в особенности их квалифицирующих признаков. Высказанное мнение известного ученого-криминолога подтверждается тенденциями в современной уголовной политике государства.

Так, например, в Республике Казахстан за годы независимости было ратифицировано 15 международных документов, первым из которых стала Конвенция о правах ребенка, все статьи которой на сегодня имплементированы в законодательные акты страны. Принято свыше 45 нормативных правовых актов, регулирующих права детей. Правительством страны разработан и принят Комплексный план по защите детей от насилия, превенции суицида и обеспечению их прав и благополучия на 2023-2025 годы [8]. В действующем УК Казахстана, как указано выше, глава 2 Особенной части предусматривает составы уголовных правонарушений против семьи и несовершеннолетних, а глава 1 УК РК предусматривает составы уголовных правонарушений против личности, к которым отнесены посягательства на жизнь, здоровье, физическую и половую неприкосновенность лица. Совершение преступлений против заведомо несовершеннолетнего, тем более, малолетнего лица, является квалифицирующими признаками составов, а также признается отягчающими обстоятельствами, учитываемыми при назначении уголовного наказания.

Для реализации поручения Главы государства К.-Ж. К. Токаева о необходимости принять всесторонние меры по повышению правовой грамотности и культуры поведения несовершеннолетних, в МВД РК разработали алгоритм действий на сообщения по фактам насилия в отношении детей со стороны родителей, опекунов, отчимов, сожителей и других близких родственников, проживающих совместно. Алгоритм состоит из 7 пунктов, начиная от письменного заявления о факте насилия в отношении ребенка(детей) до проведения, после всех проверок, профилактических бесед и регистрации в ЕРДР [8]. Данный алгоритм обсуждался вместе с Уполномоченным по правам ребенка в РК Динары Закиевой, которая тоже внесла свой вклад в защиту детей от насилия.

По информации МВД РК, с начала года свыше 3,7 тысячи подростков доставлены в Центры адаптации несовершеннолетних за безнадзорность и беспризорность. В основном их задерживают за нахождение вне жилых помещений и в развлекательных заведениях в ночное время без сопровождения законных представителей. За это к административной ответственности привлечено более 72 тысяч родителей. Свыше 1,2 тысячи владельцев развлекательных заведений привлечены за допущение нахождения несовершеннолетних в заведениях в ночное время [9].

В литературе отмечалось, что «Изменение законодательства возможно путем внесения в ст.54 УК Республики Казахстан квалифицирующего признака *«в присутствии ребенка»* либо дополнения квалифицирующим признаком, аналогичного содержания, статей УК, предусматривающих ответственность за тяжкие и особо тяжкие преступления» [10]. Другие исследователи предложили, а именно С.Е. Акимжанов, внести в КоАП РК квалифицирующий признак *«совершение домашнего насилия в присутствии несовершеннолетних»* [11].

Более того, поэтому в превентивных целях, помимо изменений и дополнений в УК РК по вопросам бытового насилия, что обсуждается в парламенте РК, в Уголовный кодекс РК предлагается внести дополнительное отягчающее обстоятельство - *«совершение преступления членом своей семьи и (или) близким родственником»*, т.к. п.«7» ч.1 ст.54 «совершение

преступления в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, а также в отношении малолетнего, другого беззащитного или беспомощного лица либо лица, находящегося в зависимости от виновного» не выделяет именно субъекта семейного насилия. Кроме того, поддерживаем мнение С.Е. Акимжанова и считаем, что и в УК РК следует внести квалифицирующий признак в п.7-1 ч.1 ст.54 УК РК «совершение домашнего насилия в присутствии несовершеннолетних».

Считаем целесообразным применить в самом уголовном законе понятие «насилие», включив его в ст.3 УК РК и дав смысловое значение для единообразного применения и толкования на практике. Этот термин встречается лишь в названии ст.313 УК «Незаконное распространение произведений, пропагандирующих культ жестокости и насилия». Это понятие несколько уже применяется в п.3) ст.1 Закона РК «О профилактике бытового насилия».

Заключение. Таким образом, следует согласиться, что безопасность личности – «это интегративная категория, которая включает в себя различные элементы, указывающие на ее различные аспекты (военный, экономический, экологический, транспортный, пожарный, информационный и др.). При этом важнейшим субъектом обеспечения безопасности в современном государстве является именно человек и его личная безопасность, на основе которой формируется общественная и государственная безопасность».

Насилие надо понимать также как интегративную категорию, которая включает различные элементы с различными аспектами (физический, психический, моральный, психологический, сексуальный, эмоциональный, экономический, отсутствие заботы). Дебаты по поводу усиления уголовной ответственности за бытовое насилие после громких преступлений, совершённых, в частности, К.В. Бишимбаевым, не призвавшим свою вину в смерти гражданской жены после жестокого избиения и издевательств.

Таким образом, безопасность личности, в том числе и детей, а именно, в первую очередь личная безопасность каждого ребенка, является прерогативой при воспитании ребенка родителями, усыновителями, так и сотрудников детских учреждений, занимающихся заботой и воспитанием детей – родильные дома, дома малютки, детские санатории, детские дошкольные учреждения, детские дома- деревни, приемные семьи.

В воспитании детей должно и нужно придерживаться правил: постоянно заботиться о детях и быть примером самому для них, т.к. они копируют нас, взрослых!

Список использованных источников

1. Отчет по человеческому развитию, ООН. – Нью-Йорк, Оксфорд, 1994. – 124 с.
2. Новый доклад ООН: экономическое развитие не гарантирует безопасности // Официальный сайт ООН. URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/02/1417972> (дата обращения: 10.03.2024).
3. Рустемова Г.Р. О концепции безопасности личности в уголовном праве: постановка проблемы // Вестник КРСУ. – 2008. – Том 8. № 2. – С.143-145.
4. Роот В.В. Концептуальные основы безопасности личности в уголовном праве: автореферат дис. ...доктора юридических наук: 12.00.08. – Астана, 2007. – 49 с.
5. Насилие и буллинг в отношении детей: анализ общественной опасности, современное состояние, оценка государственной политики, реабилитационные мероприятия по работе с детьми, ставшими жертвами/свидетелями насилия: Метод. рекомендации. Астана, 2022. – 35 с.
6. Каппа К. Международная классификация насилия над детьми (МКННД). – ЮНИСЕФ, 2023. – 16 с.
7. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность // В кн.: Избранные труды. СПб, 2003. - 834 с.
8. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 августа 2023 года № 748 «Об утверждении Комплексного плана по защите детей от насилия, превенции суицида и обеспечению их прав и благополучия на 2023 – 2025 годы». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000748>.
9. В МВД серьезно взялись за обеспечение безопасности детей // <https://vecher.kz/v-mvd-serezno-vzialis-za-obespechenie-bezopasnosti-detei-1696307432/> дата обращения: 11.03.2024
10. Серикбаев Т.А. Права ребенка как объект уголовно-правовой охраны в Республике Казахстан // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2012. – № 4 (28). – С.45-48.

11. Акимжанов Е.С. Административно-правовая защита от домашнего насилия в Республике Казахстан: автореферат дис...канд. юрид. наук. – М., 2023. – 24 с.

Сведения об авторах

Рустемова Г.Р. – профессор кафедры управления правоохранительной деятельностью Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор юридических наук, профессор.

Байсеитова А.Т. – начальник факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Рүстемова Г.Р. – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы құқық қорғау қызметін басқару кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, профессор.

Байсеитова А.Т. – Қазақстан Республикасының ІІМ Мақан Есбулатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Rustemova G. – professor of Department of Law Enforcement Management M. Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Law, Professor.

Baiseitova A. – Head of the Postgraduate Education Department of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Yesbulatov, Doctor of Law, Associate Professor (Associate Professor).

Б.Б. Турсынова¹, А.Б.Омарова², Ш.Б. Маликова²

¹Учреждение “SDU University”, Каскелен, Казахстан

²Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО И РАЗВИТИЕ КРИЗИСНЫХ ЦЕНТРОВ: ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Статья представляет исследование о возможности использования модели социального предпринимательства для открытия кризисных центров помощи жертвам насилия. Авторы анализируют текущее количество кризисных центров, рассматривают вызовы и трудности, с которыми сталкиваются кризисные центры, проводят анализ законодательства и исследуют перспективы открытия новых центров на базе социального предпринимательства. В статье освещены ключевые факторы, влияющие на успешность таких проектов. Исследование также включает анализ статистических данных о зарегистрированных случаях насилия и количестве кризисных центров по областям и городам страны. Проведенный анализ показал, недостаточное количества кризисных центров, а также выявил ограничения, которые не позволяют открыть кризисные центры на базе социального предпринимательства ввиду требований действующего законодательства относительно субъектов социального предпринимательства. Авторы рассматривают важность увеличения количества таких центров для эффективного реагирования на вызовы, связанные с насилием и кризисными ситуациями, а также предлагают рассмотреть социальное предпринимательства как потенциального инструмента для их открытия и управления.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, кризисные центры, центры помощи, жертвы насилия, семейно-бытовое насилие, реабилитация, медицинская помощь, психологическая помощь, обеспечение безопасности, временное убежище.

Әлеуметтік кәсіпкерлік және дағдарыс орталықтарының дамуы: ұйымдастырушылық-құқықтық мәселелер мен перспективалар

Мақалада зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету үшін дағдарыс орталықтарын ашу үшін әлеуметтік кәсіпкерлік моделін пайдалану мүмкіндігі туралы зерттеу берілген. Авторлар дағдарыс орталықтарының қазіргі санын талдап, дағдарыс орталықтарының алдында тұрған қиындықтар мен қиындықтарды қарастырады, заңнаманы талдайды және әлеуметтік кәсіпкерлікке негізделген жаңа орталықтарды ашу перспективаларын зерттейді. Мақалада мұндай жобалардың сәтті болуына әсер ететін негізгі факторлар көрсетілген. Зерттеуде сондай-ақ тіркелген зорлық-зомбылық жағдайлары мен дағдарыс орталықтарының саны бойынша облыстар мен қалалар бойынша статистикалық деректерге талдау жасалған. Талдау дағдарыс орталықтарының саны жеткіліксіз екенін көрсетті, сондай-ақ әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілеріне қатысты қолданыстағы заңнаманың талаптарына байланысты әлеуметтік кәсіпкерлік негізінде дағдарыс орталықтарын ашуға мүмкіндік бермейтін шектеулер анықталды. Авторлар зорлық-зомбылық пен дағдарыстық жағдайларға байланысты сын-қатерлерге тиімді әрекет ету үшін осындай орталықтардың санын көбейтудің маңыздылығын қарастырады, сондай-ақ оларды ашу мен басқарудың әлеуметтік құралы ретінде әлеуметтік кәсіпкерлікті қарастыруды ұсынады.

Түйінді сөздер: әлеуметтік кәсіпкерлік, дағдарыс орталықтары, көмек көрсету орталықтары, зорлық-зомбылық құрбандары, тұрмыстық зорлық-зомбылық, оңалту, медициналық көмек, психологиялық көмек, қауіпсіздік, уақытша баспана.

Social entrepreneurship and the development of crisis centers: organizational and legal issues and prospects

The article presents a study on the possibility of using the social entrepreneurship model to open crisis centres for victims of violence. The authors analyse the current number of crisis centres, review the challenges and difficulties faced by crisis centres, analyse legislation and explore the prospects for opening new centres based on social entrepreneurship. The article highlights the key factors that influence the success of such projects. The study also includes an analysis of statistical data on registered cases of violence and the number of crisis centres in the country's regions and cities. The analysis shows that the number of crisis centres is insufficient and also reveals limitations that prevent the opening of crisis centres on the basis of social entrepreneurship due to the requirements of the current legislation regarding social entrepreneurship entities. The authors consider the importance of increasing the number of such centres to effectively respond to the challenges of violence and crisis situations, and suggest considering social entrepreneurship as a potential tool for their opening and management.

Keywords: social entrepreneurship, crisis centres, assistance centres, victims of violence, domestic violence, rehabilitation, medical assistance, psychological assistance, security, temporary shelter.

Введение. Агентство ООН по вопросам гендерного равенства и расширения прав и возможностей отмечает, что на некоторых территориях женщины сильно отстают в доступе к земле, кредитам и достойной занятости, и они продолжают страдать от непропорциональной бедности, дискриминации и эксплуатации. К этому добавляется тот факт, что они также являются жертвами различных форм насилия, таких как сексуальное, психологическое и физическое [1].

Проблема насилия остается одной из наиболее актуальных проблем в современном обществе. Жертвы насилия, вне зависимости от их возраста, пола или социального статуса, нуждаются в эффективной помощи и защите. В каждом отдельном случае имеются причины и факторы, приводящие к бытовому насилию. В последнее время в средствах массовой информации в Республике Казахстан придается значительное внимание вопросам обеспечения безопасности от бытового насилия, что подчеркивает необходимость дальнейшего совершенствования существующего законодательства в этой области. Несмотря на действие Закона Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» [2], проблема бытового насилия в стране остается актуальной.

В целях решения данной проблемы президент Казахстана, Касым-Жомарт Токаев, заявил о необходимости пересмотра политики профилактики бытового насилия на расширенном совещании Правительства [3]. Он также подчеркнул необходимость законодательного усиления мер по защите прав женщин и детей [4]. Так, Президентом страны, был подписан Закон Республики Казахстан от 15 апреля 2024 года № 72-VIII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения прав женщин и безопасности детей» [5], который направлен на защиту прав женщин и обеспечение безопасности детей. Данный закон вносит поправки в Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года «О браке (супружестве) и семье» [6], Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V [7] и Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V [8] и другие нормативно-правовые акты. Изменения ужесточают ответственность за насилие в отношении женщин и детей и предусматривают создание центров поддержки семьи для помощи пострадавшим от насилия. В контексте реализации законодательных норм, направленных на улучшение механизмов поддержки и обеспечения прав и безопасности жертв семейного

насилия, создание и развитие деятельности кризисных центров приобретает особую актуальность.

Материалы и методы. В рамках исследования был использован метод анализа действующего законодательства, включающий законы и нормативные акты, связанные с социальным предпринимательством и защитой прав жертв насилия. Дополнительно был выполнен сбор и анализ статистических данных о зарегистрированных случаях насилия, а также о наличии кризисных центров по различным областям. Исследование осуществлялось с применением разнообразных эмпирических и теоретических методов. Среди них основные включали методы описания, анализа, синтеза, обобщения и сравнения.

Основная часть. Деятельность по созданию и поддержанию кризисных центров является одним из аспектов социального предпринимательства, так как целью социального предпринимательства является решение социальных проблем. Кризисные центры играют ключевую роль в обеспечении помощи жертвам семейного насилия и другим уязвимым группам общества. Их создание и развитие не только способствует решению социальных проблем, но и является важным шагом в создании более безопасного общества. Государство уделяет особое внимание этому вопросу, в рамках приоритетного направления государственной политики, связанного с развитием социального государства.

На заседании Координационного совета по вопросам профилактики семейно-бытового насилия и правонарушений в общественных местах, прошедшего 21 ноября 2023 года Генеральный прокурор Казахстана Берик Асыллов подчеркнул проблему недостатка кризисных центров в Казахстане. По данным Генеральной прокуратуры, 85% районов страны не охвачены кризисными центрами. В 2022 году кризисные центры предоставили социальные услуги 2 749 жертвам бытового насилия, включая доврачебную медицинскую, психологическую и юридическую помощь, а также поддержку в вопросах трудоустройства. Хотя в то время пострадавших от домашнего насилия насчитывалось в 13 раз больше — 38 тыс. человек. На заседании также было отмечено, что предстоит принять меры по совершенствованию механизма выявления неблагополучных семей и изучить эффективность использования в этих целях центров поддержки семьи [9].

Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан опубликовало данные о кризисных центрах в разрезе по областям на 2022 год, согласно которым по республике функционируют 42 кризисных центра (таблица №1) [10].

Таблица №1. *Количество кризисных центров в разрезе по областям и городам, республиканского значения*

	2020	2021	2022
Республика Казахстан	36	44	42
Абай	-	-	-
Акмолинская	4	7	6
Актюбинская	2	3	3
Алматинская	1	1	1
Атырауская	1	1	1
Западно-Казахстанская	2	2	2
Жамбылская	2	2	2
Жетісу	-	-	1
Карагандинская	8	12	12
Костанайская	2	2	-
Кызылординская	2	2	1
Мангистауская	1	1	1

Южно-Казахстанская	-	-	-
Павлодарская	1	3	3
Северо-Казахстанская	1	1	1
Туркестанская	1	2	2
Ұлытау	-	-	2
Восточно-Казахстанская	1	1	1
г. Астана	1	1	1
г. Алматы	5	2	1
г. Шымкент	1	1	1

Согласно представленной информации, большинство кризисных центров находятся в Карагандинской области, в то время как в областях, таких как Абай, Костанайская и Южно-Казахстанская, население лишено доступа к подобным центрам в своих местах проживания. Тем не менее, в этих районах все же зафиксированы случаи бытового насилия согласно данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [11]. Таким образом, в городах и областях наблюдается недостаточное количество кризисных центров, особенно учитывая количество случаев насилия, зарегистрированных в этих регионах.

Таблица № 2. Число случаев насилия (зарегистрированных преступлений) в отношении женщин [11].

	годы		
	2020	2021	2022
Республика Казахстан	63 447	61 464	61 277
	2020	2021	2022
Республика Казахстан	63 447	61 464	61 277
Абай			1 151
Акмолинская	2 740	2 211	1 861
Актюбинская	2 386	2 694	2 298
Алматинская	5 781	5 980	4 855
Атырауская	1 450	1 519	1 824
В-Казахстанская	5 877	5 162	3 354
Жамбылская	2 171	1 965	1 682
Жетісу			963
З-Казахстанская	2 216	2 143	2 090
Карагандинская	5 127	5 017	4 243
Кызылординская	1 379	1 322	1 162
Костанайская	3 401	3 263	2 710
Мангыстауская	1 143	1 080	1 271
Павлодарская	2 240	2 116	1 858
С-Казахстанская	1 682	1 668	1 501
Ю-Казахстанская			
Туркестанская	1 932	2 045	2 048
Ұлытау			302
г. Астана	5 336	6 456	6 808

г. Шымкент	13 021	11 685	4 427
г. Алматы	5 336	4 881	4 427

Согласно вышеуказанным данным большое количество случаев бытового насилия в отношении женщин регистрируется в городах Астана, Алматы, Шымкент и Алматинской области.

Согласно проведенному доцентом кафедры Института послевузовского образования, кандидатом юридических наук Алибековой А.М. анализу статистических данных по видам уголовных правонарушений, совершенных в семейно-бытовой сфере за период 2021 и 6 месяцев 2023 года чаще всего в семейно-бытовой сфере из числа умышленных деяний совершаются убийства, умышленное причинение тяжкого и средней тяжести вреда здоровью, угроза, изнасилование, насильственные действия сексуального характера, развращение малолетних. Эти деяния характеризуются тесными родственными взаимоотношениями между виновными лицами и потерпевшими (жертвами семейно-бытового насилия). Конфликты и насилие в семье разрушают целостность не только отдельно взятой семьи, но и общества в целом, приводят к нарушению родственных связей между родителями и детьми, у членов семьи, подвергаемых насилию, теряется ощущение безопасности, возникает страх [12].

Для восстановления как физического, так и эмоционального состояния кризисные центры имеют ключевую роль. Кризисные центры предоставляют широкий спектр услуг, включая разработку программ реабилитации и помощи для жертв кризисных ситуаций. Организационно-правовая форма кризисных центров может различаться в зависимости от их юридического статуса. Кризисные центры могут быть организованы как государственные учреждения, так и частные некоммерческие организации. Такие центры предлагают социальные услуги, такие как медицинская, юридическая и психологическая помощь.

Однако помимо кризисных центров, услуги медицинского, юридического и психологического характера также могут оказываться другими лицами в том числе субъектами предпринимательства.

В соответствии со статье 79-1 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК (далее - Кодекс) "Социальным предпринимательством является предпринимательская деятельность субъектов социального предпринимательства, способствующая решению социальных проблем граждан и общества, осуществляемая в соответствии с условиями, предусмотренными статьей 79-3 Кодекса. Субъектами социального предпринимательства являются индивидуальные предприниматели и юридические лица (за исключением субъектов крупного предпринимательства), включенные в реестр субъектов социального предпринимательства" [13].

Из определения следует, что субъектами социального предпринимательства могут быть индивидуальные предприниматели, а также как коммерческие, так и некоммерческие организации, деятельность которых направлена на решение социальных проблем.

Кодекс содержит 4 категорий социального предпринимательства. Деятельность кризисных центров не является социальным предпринимательством, ввиду несоответствия требованиям к категориям субъектов социального предпринимательства.

Рассмотрим категорий субъектов социального предпринимательства:

Первая категория социального предпринимательства направлена на обеспечение занятости определенных групп, таких как лица с инвалидностью, родители воспитывающие ребенка с инвалидностью, пенсионеры и граждане предпенсионного возраста, воспитанников детских деревень и выпускников детских домов, лиц, освобожденные от отбывания наказания из учреждений уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы, – в течение двенадцати месяцев после освобождения; лица без определенного места жительства; родители и другие законные представители, относящиеся к малообеспеченным, многодетным или неполным семьям, а также многодетные матери, награжденные подвесками "Алтын алқа", "Күміс алқа" или получившие ранее звание "Мать-героиня", а также награжденные орденами "Материнская

слава" I и II степени; лица, прошедшие медико-социальную реабилитацию наркологических больных или лечение зависимости от психоактивных веществ, – в течение двенадцати месяцев после проведения реабилитации или лечения; кандасы; (пункт 1 ст.79-3 Кодекса) (далее - группы граждан). Также в законодательстве установлены требования относительно минимального процента работников из указанных групп и минимальной доли расходов на оплату их труда.

Вторая категория социального предпринимательства заключается в том, что субъект этой деятельности содействует реализации производимых лицами из указанных групп граждан товаров, работ и услуг. Доходы от такой деятельности в предшествующем году должны составлять не менее 50% от общих доходов субъекта социального предпринимательства, а также не менее 50% чистого дохода за предшествующий календарный год, в случае наличия чистого дохода за предшествующий календарный год, направлялись на эту же деятельность в текущем году.

Третья категория: Социальные предприниматели, деятельность которых, направлена на производство товаров и оказание услуг, предназначенных для лиц с инвалидностью, а также указанных групп граждан. Доходы от такой деятельности в предшествующем году должны составлять не менее 50% от общих доходов субъекта социального предпринимательства, а также не менее 50% чистого дохода за предшествующий календарный год (в случае наличия чистого дохода за предшествующий календарный год) направлялись на эту же деятельность в текущем году.

Четвертая категория: Социальные предприниматели, осуществляющие деятельность по достижению общественно полезных целей таких как: по оказанию психолого-педагогических и иных услуг, направленных на укрепление семьи, обеспечение семейного воспитания детей и поддержку материнства и детства; по организации отдыха и оздоровления детей и так далее. Доходы от такой деятельности в предшествующем году должны составлять не менее 50% от общих доходов субъекта социального предпринимательства, а также не менее 50% чистого дохода за предшествующий календарный год (в случае наличия чистого дохода за предшествующий календарный год), направлялись на эту же деятельность в текущем году [13].

Рассмотрим субъект социального предпринимательства по третьей категории:

По третьей категории субъект социального предпринимательства осуществляет деятельность по производству товаров, выполнению работ, оказанию услуг, предназначенных для лиц с инвалидностью, в целях создания для них условий, позволяющих преодолеть или компенсировать ограничения их жизнедеятельности, а также предназначенных для групп граждан (лиц, указанных в статье 79-1 Кодекса) в целях создания равных с другими гражданами возможностей для участия в общественно полезной деятельности.

Доля доходов от осуществления такой деятельности (видов такой деятельности) по итогам предыдущего календарного года должно составить не менее пятидесяти процентов в общем объеме доходов субъекта социального предпринимательства, а доля полученного субъектом социального предпринимательства чистого дохода за предшествующий календарный год, направленная на осуществление такой деятельности (видов такой деятельности) в текущем календарном году, составляет не менее пятидесяти процентов от размера указанного дохода (в случае наличия чистого дохода за предшествующий календарный год) [13].

Виды деятельности, осуществляемые субъектами 3 категории социального предпринимательства:

- оказание социально-психологических услуг, предусматривающих оказание помощи в коррекции психологического состояния для адаптации в социальной среде;
- по оказанию социально-трудовых услуг, направленных на оказание помощи в трудоустройстве и решении иных проблем, связанных с трудовой адаптацией;

- по оказанию услуг, предусматривающих повышение коммуникативного потенциала, реабилитацию и социальную адаптацию, услуг по социальному сопровождению [13].

Таким образом для отнесения организации к субъекту социального предпринимательства по третьей категории должны быть соблюдены условия касательно: 1) субъектного состава получателей услуг (в отношении лиц указанных в ст.79-1 Кодекса) 2) дохода от осуществляемой деятельности 3) вида осуществляемой деятельности.

Жертвы бытового насилия не включены в перечень лиц статьи 79-1 Кодекса. Отсутствие жертв насилия в субъективном составе получателей услуг, безвозмездный характер услуг в адрес жертв бытового насилия, отсутствие дохода от этой деятельности не позволяет относить центры поддержки жертв насилия к субъекту социального предпринимательства. Несмотря на то, что имеется схожесть целей социального предпринимательства и центров поддержки жертв насилия в решениях социальных проблем, а также схожесть видов деятельности, осуществляемых центрами поддержки и субъекта социального предпринимательства третьей категорий. Немаловажным аспектом является то, что жертвы насилия могут нуждаться в услугах по реабилитации, социальной адаптации, коррекции психологического состояния.

Стоит отметить, содержится следующее определение термина “жертва бытового насилия”, согласно пункту 3 главы 1 Приложения 6 к приказу Заместителя Премьер- Министра - Министр труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 29 июня 2023 года № 263 «Стандарт оказания специальных социальных услуг жертвам бытового насилия в области социальной защиты населения»: “жертва бытового насилия – физическое лицо, в отношении которого есть основания полагать, что ему непосредственно правонарушением, связанным с бытовым насилием причинен моральный, физический и (или) имущественный вред, определяемый на основании Критериев оценки наличия жестокого обращения, приведшего к социальной дезадаптации и социальной депривации, утвержденных совместным приказом Министерством внутренних дел Республики Казахстан совместно с уполномоченным государственным органом в области социальной защиты населения и уполномоченными органами в области здравоохранения и образования, в соответствии подпунктом 2) статьи 133 Социального кодекса” [14]. В Кодексе Республики Казахстан от 20 апреля 2023 года № 224-VII «Социальный кодекс Республики Казахстан» в пункте 9 статьи 133 упоминается в основаниях, по которым лицо (семья) признается нуждающимся в специальных социальных услугах- это жестокое обращение, приведшее к социальной дезадаптации и социальной депривации [15].

На 2023 год, в Республике Казахстан зарегистрировано 49 кризисных центров, что демонстрирует относительно низкую плотность таких учреждений на всей территории страны [16]. Из общего количества кризисных центров 14 являются государственными [17].

Сложности в получении помощи жертвами насилия обостряются не только из-за ограниченного количества кризисных центров, но и из-за многочисленных вызовов, с которыми сталкиваются существующие центры помощи жертвам насилия.

Кризисные центры сталкиваются с рядом проблем, среди которых основополагающую роль играет финансирование. Отмечается, что лишь половина центров обладает собственными приютами, предоставляющими временное убежище жертвам насилия. Тем не менее, такие приюты ограничены по местам и рассчитаны от 10 до 20 коек, что затрудняет обеспечение полноценного проживания. Недостаток стабильного финансирования приводит к неблагоприятным условиям проживания в этих центрах, что проявляется в изношенной мебели, нехватке необходимых предметов быта [18].

Стоит отметить, что в кризисные центры обращаются не только женщины и представители старшего поколения, но и мужчины, столкнувшиеся с насилием. Председатель правления Союза кризисных центров, Зулфия Байсакова, сказала: "Мужчины тоже подвергаются насилию со стороны своих партнерш, 2% мужчин - физическому насилию, 50% - психологическому и небольшой процент – экономическому. Мы им тоже помогаем,

проводим консультацию, но не размещаем в приюты, потому что там проживают женщины и дети" [19].

Таким образом, существенные проблемы, заключаются в недостаточном количестве кризисных центров, ограниченном финансировании существующих центров, а также ограниченных возможностях мужчин получить необходимую помощь в этих центрах.

Для решения проблемы с нехваткой кризисных центров до конца 2025 года в Казахстане хотят увеличить количество кризисных центров в районах и удаленных населенных пунктах для помощи женщинам и детям, пострадавшим от абьюза [20].

"В целом наше общество должно прийти к нулевой терпимости к семейным агрессорам и подобным фактам. Нельзя оставлять пострадавших наедине со своей проблемой, особенно детей. В этой связи необходимо следующее. Во-первых, Министерству просвещения разработать и утвердить план открытия центров психологической поддержки для детей в каждой области до 2025 года. Во-вторых, Акиматам регионов совместно с министерствами культуры, внутренних дел и здравоохранения обеспечить открытие новых центров поддержки семьи, а также наркологических учреждений. В-третьих, Министерству здравоохранения проработать вопрос по увеличению государственного заказа на подготовку психотерапевтов и наркологов" сказал премьер-министр Республики Казахстан, Аликхан Смаилов. Кроме того, он поручил Министерству просвещения разработать и утвердить план по открытию центров психологической поддержки для детей в каждой области до 2025 года. Также дал поручение акимам регионов совместно с министерствами культуры, внутренних дел и здравоохранения обеспечить открытие новых центров поддержки семьи [21].

Создание социальными предпринимателями таких центров поддержки могло бы увеличить их количество, обеспечив юридическую, медицинскую и психологическую помощь. К примерам деятельности социальных предпринимателей в этой сфере могло бы быть создание приютов для женщин и детей, столкнувшихся с домашним насилием, программы реабилитации, оказание доврачебной медицинской помощи, предоставление онлайн-ресурсов для поддержки пострадавших, организация обучения и помощь в трудоустройстве, а также другие инициативы. Таким образом жертвы насилия могли бы получать услуги не только в рамках гарантированного объема специальных социальных услуг.

Стоит отметить, что в соседней стране Республике Кыргызстан рассматривается перспектива того, что кризисные центры могут стать социальными предприятиями. 10 марта 2022 года, Агентство США по международному развитию (USAID) объявило о финансировании 11 кризисных центров и организаций гражданского общества в Кыргызстане для оказания помощи жертвам домашнего насилия и усиления мер по предотвращению и защите от насилия. USAID выделяет 1,1 млн. долларов США на эту инициативу. Одним из значимых аспектов этой инициативы является укрепление устойчивости кризисных центров через внедрение бизнес-идей. В этом контексте USAID также выразит поддержку развитию сотрудничества между государственными органами и гражданским обществом Республики Кыргызстан, чтобы услуги кризисных центров соответствовали национальным стандартам и более эффективно удовлетворяли потребности жертв насилия [22].

В связи с этим, аналогичные подходы и инициативы могут быть применены и в Республике Казахстан. Возможность сотрудничества в рамках государственно-частного партнерства в контексте кризисных центров для предоставления услуг помощи и защиты жертв насилия. Такое партнерство может включать финансовую поддержку, совместное планирование и реализацию программ. Преимущества такого партнерства могут включать более эффективное использование ресурсов, повышение доступности услуг для населения, инновационные подходы и более широкий охват аудитории. Однако важно учитывать ряд факторов, таких как обеспечение прозрачности и контроля за качеством услуг, соблюдение прав и интересов лиц, обратившихся за помощью.

“Социальные предприниматели - это научно-исследовательская лаборатория по расширению прав и возможностей женщин” так характеризует Британский Совет,

международная организация Великобритании по культурным связям и образовательным возможностям. Согласно данным Британского совета в Великобритании 4% социальных предприятий делает фокус на расширение возможностей женщины, тогда как в Индии этот показатель равен 33%. Социальное предпринимательство не является универсальным решением, и его применение к вопросу гендерного равенства необходимо рассматривать в контексте других мероприятий. Однако есть перспективные показатели того, что социальное предпринимательство может внести существенный вклад в решение данной проблемы [23].

На сайте Ашока (мировая сеть социальных предпринимателей) доступна статья о социальном новаторе Ане Белле, которая занимается расширением прав и возможностей женщин, столкнувшихся с насилием, используя их сильные стороны и возможности для восстановления уверенности в себе. Совместно с Фондом Аны Беллы она перенаправляет акцент программ поддержки по борьбе с гендерным насилием с жертв на расширение прав и возможностей. Создавая сети взаимной поддержки для женщин, переживших насилие, она передает позитивный опыт выздоровления. Модель деятельности Аны Беллы меняет существующий подход к программам и ресурсам, чтобы лучше соответствовать индивидуальным потребностям женщин, тем самым устраняя препятствия на пути к их восстановлению. Благодаря простоте присоединения к неформальной сети взаимной поддержки, Ана Белла снижает барьер для женщин, столкнувшихся с насилием, чтобы они смогли дойти до момента сообщения о своем обидчике и получить поддержку для возвращения контроля над своей жизнью. Сообщение о насильнике обычно является основным путем для получения официальных ресурсов и финансовой поддержки [24].

Заключение. Кризисные центры играют ключевую роль в оказании помощи и поддержки жертвам насилия, способствуя не только их физическому и эмоциональному выздоровлению, но и их реабилитации и восстановлению. Важно продолжать развитие и поддержку этих центров как неотъемлемой части стратегии противодействия насилию в обществе. Статистические данные свидетельствуют о нехватке кризисных центров для обеспечения достаточного уровня помощи жертвам насилия в обществе. Также выявлены проблемы, связанные непосредственно с работой самих кризисных центров. Проведенный анализ законодательства позволил сделать вывод о невозможности реализации социальными предпринимателями такой социальной миссии как помощь жертвам насилия из-за ограничений, установленных законодательством. Препятствием к открытию реабилитационных центров и(или) кризисных центров в качестве социального предпринимателя является то, что жертвы насилия не подпадают под категорию уязвимых лиц, определенных в пункте 1 статьи 79-3 Кодекса [13]. Еще одним препятствием является условие касательно доходов таких субъектов социального предпринимательства, указанное в вышеназванной статье Кодекса. Здесь следует обратить внимание на то, что процедура определения статуса или признания жертвой бытового насилия остается открытой. Тогда как согласно третьей категории субъекта социального предпринимательства, можно предположить, что деятельность, оказываемая кризисными центрами, как самостоятельно, так и через привлечение услуг сторонних организаций или лиц, могла бы быть рассмотрена в контексте социального предпринимательства. Это обусловлено тем, что цели и задачи, стоящие перед кризисными центрами, имеют существенные сходства с целями и видами деятельности, осуществляемыми субъектами третьей категории социального предпринимательства. Кроме того, одним из вариантов может быть государственная поддержка, формы государственно-частного партнерства в открытии кризисных центров. Создание центров поддержки социальными предпринимателями расширило бы доступ к помощи для жертв насилия. Это включает приюты, реабилитационные программы, помощь в сфере здравоохранения, а также юридическую и психологическую помощь, онлайн-ресурсы, образовательные возможности и трудоустройство. Такие инициативы расширили бы спектр услуг для пострадавших, превзойдя границы оказания помощи жертвам насилия только в рамках гарантированного объема специальных социальных услуг.

Список использованных источников

1. Antonio Manuel Ciruela-Lorenzo, Ana González-Sánchez, Juan José Plaza-Angulo. An Exploratory Study on Social Entrepreneurship, Empowerment and Peace Process. The Case of Colombian Women Victims of the Armed Conflict //Интернет-ресурс: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/24/10425> дата обращения напр.: 09.05.2024.
2. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» //Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214_/z090214.htm дата обращения напр.: 09.05.2024.
3. Президент подверг критике неэффективную систему планирования по закупке лекарств //Интернет-ресурс: <https://kapital.kz/economic/114922/prezident-podverg-kritike-neeftivnuyu-sistemu-planirovaniya-po-zakupi-lekarstv.html> дата обращения напр.: 09.05.2024.
4. Следует законодательно усилить меры по защите прав женщин и детей - Президент Казахстана //Интернет-ресурс: https://www.inform.kz/ru/sleduet-zakonodatel-no-usilit-mery-po-zaschite-prav-zhenschin-i-detej-prezident-kazahstana_a4058522 дата обращения напр.: 09.05.2024.
5. Закон Республики Казахстан от 15 апреля 2024 года № 72-VIII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения прав женщин и безопасности детей» (не введен в действие) //Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34339586&pos=1;-16#pos=1;-16 дата обращения напр.: 09.05.2024.
6. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518> дата обращения напр.: 09.05.2024.
7. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК «Об административных правонарушениях» //Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> дата обращения напр.: 09.05.2024.
8. Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК «Уголовный кодекс» //Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> дата обращения напр.: 09.05.2024.
9. Объединиться против беззакония и бескультурия призвал Генпрокурор на заседании Координационного совета //Интернет-ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/press/news/details/657038?lang=ru> дата обращения напр.: 09.05.2024.
10. Количество кризисных центров, в том числе с приютами (численность обратившихся мужчин и женщин, всего, в том числе по видам насилия) //Интернет-ресурс: https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=94&slug=-79&cat_id=4&lang=ru дата обращения напр.: 09.05.2024.
11. Число случаев насилия (зарегистрированных преступлений) в отношении женщин за истекший период //Интернет-ресурс: https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=85&slug=-70&cat_id=4&lang=ru дата обращения напр.: 09.05.2024.
12. Алибекова А.М. К вопросу об ужесточении ответственности за семейно-бытовое насилие // Научное периодическое издание «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» 4 (77) 2023, с 204, с 209.
13. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V «Предпринимательский кодекс Республики Казахстан» //Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375> дата обращения напр.: 09.05.2024.
14. Приложение 6 к приказу Заместитель Премьер- Министра - Министр труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 29 июня 2023 года № 263 «Стандарт оказания специальных социальных услуг жертвам бытового насилия в области социальный защиты населения» //Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032941#z1977> дата обращения напр.: 09.05.2024.
15. Кодекс Республики Казахстан от 20 апреля 2023 года № 224-VII «Социальный кодекс Республики Казахстан» //Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224> дата обращения напр.: 09.05.2024.
16. По всему Казахстану работает меньше 50 кризисных центров для жертв домашнего насилия //Интернет-ресурс: <https://kz.kursiv.media/2024-01-12/zhrb-zapros-krizis-centr/> дата обращения напр.: 09.05.2024.

17. Помощь жертвам бытового насилия: как в Казахстане работают кризисные центры //Интернет-ресурс:<https://informburo.kz/stati/pomoshh-zertvam-bytovogo-nasiliya-kak-v-kazaxstane-rabotayut-krizisnye-centry> дата обращения напр.: 09.05.2024.

18. «Я мечтаю возить наших женщин к морю». Баян Алагузова — о новом кризисном центре и спасении жертв насилия //Интернет-ресурс: <https://orda.kz/ja-mechtaju-vozt-nashih-zhenschin-k-morju-bajan-alaguzova-o-novom-krizisnom-centre-i-spasenii-zhertv-nasilija-384770/> дата обращения напр.: 09.05.2024.

19. Кризисные центры Казахстана укрыли от семейных дебоширов 9 тысяч женщин в этом году //Интернет-ресурс: <https://ru.sputnik.kz/20201126/krizisnye-tsentry-15578518.html> дата обращения напр.: 09.05.2024.

20. Количество кризисных центров для пострадавших от насилия в РК хотят увеличить за два года //Интернет-ресурс: <https://www.the-village-kz.com/village/city/news-city/33567-kolichestvo-krizisnyh-tsentrov-dlya-postradavshih-ot-nasiliya-v-rk-hotyat-uvlichit-za-dva-goda> дата обращения напр.: 09.05.2024.

21. Правительство Казахстана намерено удвоить количество центров поддержки семьи к 2025 году //Интернет-ресурс: <https://inbusiness.kz/ru/news/pravitelstvo-kazakhstan-udvoit-kolichestvo-centrov-podderzhki-semi-k-2025-godu> дата обращения напр.: 10.05.2024.

22. При поддержке USAID, кризисные центры и организации гражданского общества усилят работу по борьбе с домашним насилием в Кыргызстане //Интернет-ресурс: <https://kg.usembassy.gov/ru/usaid-partners-with-crisis-centers-and-civil-society-organizations-to-support-survivors-of-domestic-violence/> дата обращения напр.: 10.05.2024.

23. Activist to entrepreneur: The role of social enterprise in supporting women's empowerment // Интернет ресурс https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/social_enterprise_and_womens_empowerment_july.pdf дата обращения напр.: 10.05.2024.

From victims of domestic violence to empowered & empowering survivors! The progress of ana Bella's COVID-19 solution //Интернет ресурс <https://www.ashoka.org/cs-cz/story/victims-domestic-violence-empowered-empowering-survivors-progress-ana-bella%E2%80%99s-covid-19> дата обращения напр.: 10.05.2024.

Сведения об авторах

Турсынова Б.Б. - докторант 3-го курса «SDU University».

Омарова А.Б. – кандидат юридических наук, доцент, профессор НАО «Университет Нархоз».

Маликова Ш.Б. – кандидат юридических наук, доцент, профессор НАО «Университет Нархоз».

Турсынова Б.Б. - "SDU University" 3-курс докторанты.

Омарова А.Б. - заң ғылымдарының кандидаты, доцент, "Нархоз университеті" КЕАҚ профессоры.

Маликова Ш.Б. - заң ғылымдарының кандидаты, доцент, "Нархоз университеті" КЕАҚ профессоры.

Tursynova B.B. - 3rd year doctoral student at the SDU University.

Omarova A.B. – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of NJSC Narhoz University.

Malikova Sh.B. – candidate of legal sciences, associate professor, professor of NJSC Narhoz University.

А.Ғ. Дүйсенқұл¹, С.М. Мадыхан², А.Б. Сманова³

¹Тұран университеті, Алматы, Қазақстан

²Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы, Алматы, Қазақстан

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДЕ ӘКІМШІЛІК ЖАУАПКЕРШІЛІК ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыру кез-келген мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Халықтың мемлекет жұмысына қанағаттануы және оған деген сенім деңгейі мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасына байланысты.

В статье проведен сравнительный анализ законодательства Республики Казахстан об административных правонарушениях в части оказания государственной услуги. Также в научной статье рассматриваются правовые подходы со стороны авторов к проблемам, влияющим на качество оказания государственных услуг в электронном формате, аспект понятия «единый механизм привлечения к административной ответственности» и дается в области предоставления государственных услуг в части регулирования подготовки административных регламентов.

Түйін сөздер: цифрландыру, әкімшілік құқық бұзушылық, кодекс, мемлекеттік электрондық қызмет, азаматтардың құқықтары.

Некоторые правовые вопросы применения административной ответственности за оказание электронных государственных услуг в Республике Казахстан

Повышение качества оказания государственных услуг является одной из важнейших задач любого государства. Уровень удовлетворенности населения работой государства и доверия к ней зависит от качества оказания государственных услуг.

В статье проведен сравнительный анализ законодательства Республики Казахстан об административных правонарушениях в части оказания государственных услуг. Также в научной статье приводятся правовые подходы к проблемам, влияющим на качество оказания государственных услуг со стороны авторов в электронном формате, несколько аспектов понятия «единый механизм привлечения к административной ответственности».

Ключевые слова: цифровизация, административные правонарушения, кодекс, государственная электронная служба, права граждан.

Some legal issues of application of administrative responsibility for the provision of electronic public services in the Republic of Kazakhstan

The article provides a comparative analysis of the legislation of the Republic of Kazakhstan on administrative offenses in the provision of public services. The scientific article also examines the legal approaches on the part of the authors to the problems affecting the quality of public services in electronic format, the aspect of the concept of "a single mechanism for bringing to administrative responsibility" and is given in the field of public services in terms of regulating the preparation of administrative regulations.

Keywords: digitalization, administrative offenses, the code, the state electoral service, citizens' rights.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет көрсету саласында соңғы онжылдықтарда түбегейлі өзгерістер орын алуда. Цифрлық экономикада әлемдік тенденцияларға сәйкес маңызды Нормативтік-құқықтық актілер қабылданды, мемлекеттік қызметтер көрсету процестері оңтайландырылды, электрондық үкіметтің жобасы іске асырылды, «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы құрылды.

Елдегі цифрландырудың негізі 2017 жылғы 12 желтоқсандағы «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы болды [1]. Осы бағдарламаға сәйкес 2022 жылы электрондық форматта алынатын мемлекеттік қызметтердің үлесі қызметтердің жалпы көлемінің 80% - на жетті.

Бүгінгі таңда мемлекеттік қызметтер тізілімінің жалпы санының 90%- ы электрондық форматқа ауыстырылды. Мемлекеттік қызметтерді электрондық үкімет порталы арқылы ғана емес, мобильді құрылғы арқылы да алуға болады. Сонымен, 22 мемлекеттік қызметті жеделхат-бот және 91 қызметті Egovmobile қосымшасы арқылы алуға болады. Елде проактивті форматта қызмет көрсету жүзеге асырылуда, «цифрлық құжаттар» сервисі әзірленді, ал электрондық цифрлық қолтаңбаны алу Халыққа қызмет көрсету орталығына бармай-ақ онлайн-форматқа ауыстырылды.

Бүгінгі таңда елімізде Интернет индустриясы едәуір дамыды, бұған интернетті пайдаланушылар санының өсуі де, онлайн-қызметтерге сұраныстың артуы да ықпал етеді. Салық қызметін электронды түрде ұсынуға көшу сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға, мемлекет пен азаматтардың уақыты мен қаржылық шығындарын азайтуға мүмкіндік береді. Цифрлық қоғамды қалыптастыру жағдайында Интернет желісін пайдалану негізінде құрылған түрлі ақпараттық сервистерге қол жеткізуді ұйымдастыру арқылы халықты цифрландыруға үлкен мән беріледі. Цифрландыру басқарушылық қызметтің барлық салаларына, оның ішінде мемлекеттік басқаруға өзгерістер енгізуге ықпал етеді.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері электрондық мемлекеттік қызметтердің неғұрлым сұранысқа ие түрлерін, оларды ұсынудың жеделдігін және олардың қанағаттанушылығын анықтауға мүмкіндік берді.

Материалдар мен әдістер. Мақаланы жазу барысында Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» кодексінің нормаларына талдау жүргізіледі. Қолданыстағы заңнаманы, жалпы және арнайы заң әдебиеттерін зерттеу ғылыми таным әдіснамасының талаптарына қайшы келмейтін және құқық теориясында қолданылатын жеке ғылыми, жүйелі, формальды-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық зерттеу әдістердің логикасына сәйкес келетін ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Талқылаулар мен нәтижелер. Соңғы уақытта Қазақстанда Мемлекеттік қызмет көрсету саласында елеулі өзгерістер орын алуда. Электрондық үкіметті, «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясын құру және мемлекеттік қызметтердің біртіндеп электрондық форматқа көшуі әлемнің дамыған елдерінің қатарына қосылу жолындағы айқындаушы қадамдардың бірі.

Мемлекеттік қызметтердің электрондық форматына карантиндік төтенше жағдай кезінде цифрлық платформаларға мәжбүрлі түрде жүгінуі ерекше рөл атқарды.

«Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» 2013 жылғы 15 сәуірдегі Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес: «мемлекеттік көрсетілетін қызмет – көрсетілетін қызметті алушылардың өтініш жасауы бойынша немесе өтініш жасауынсыз жүзеге асырылатын және олардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін іске асыруға, оларға тиісті материалдық немесе материалдық емес игіліктер беруге бағытталған жекелеген мемлекеттік функцияларды іске асыру нысандарының бірі немесе олардың жиынтығы» [2].

Бұл тұжырымдаманың теориялық анықтамасын ғылымның әртүрлі саласымен байланыстыруға болады: экономикалық, әлеуметтік және құқықтық ғылымдар, сондай-ақ

мемлекеттану және басқалар. Мемлекеттік қызметтер туралы қалыптасқан идеялар әр түрлі. Көп жағдайда пікірталастар мемлекеттік қызметтің мәнін кең немесе тар мағынада қолдануына байланысты [3, 8 б.].

Осы ретте әдеби дереккөздерді келесі бөліктерге бөлуге болады:

- мемлекеттік қызметтер ұғымының теориялық-әдіснамалық негіздерін зерделеу;
- ҚР Мемлекеттік қызметтерді және электрондық үкіметті дамыту саласындағы нормативтік-құқықтық актілер;
- сапаны талдау және бағалау үшін жүргізілген зерттеулер мемлекеттік қызметтер.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарының негізгі мақсаты - ЭЫДҰ елдерімен салыстырылатын адамдардың өмір сүру деңгейін арттыруға әкелетін экономиканың сапалы және тұрақты өсуіне қол жеткізу [4]. Осы мақсатты іске асыруда мемлекеттік қызметтерді цифрландыру да Ұлттық жоспардың стратегиялық міндеті болып табылады.

Елде көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын талдау және бағалау шеңберіндегі зерттеулерге ғылыми зерттеулерді, мемлекеттік органдар мен халықаралық зерттеу ұйымдарының есептерін, статистика комитетінің деректерін, сондай-ақ ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігі жыл сайынғы негізде жүргізетін қоғамдық мониторингті жатқызуға болады.

Мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыру - Қазақстанда жүргізіліп жатқан реформалардың басты мақсаттарының бірі болып табылады. Қызметтерді бағалаудағы басты критерийлердің бірі мемлекеттік қызмет көрсету процестерін автоматтандыру болып табылады.

Елімізде мемлекеттік қызмет көрсету туралы заңнама саласындағы әкімшілік жауапкершілік ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» заімен реттелген. Оның құрылымы бірнеше бөлікті қамтиды.

ҚР ӘҚБтК-нің 31-тарауында ақпараттандыру және байланыс саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың құрамы қамтылған. Ақпараттандыру және байланыс саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың жалпы объектісі ақпараттандыру және байланыс саласындағы заңнамалық актілермен қорғалатын қоғамдық қатынастар болып табылады [5].

Мұндай заңнамалық актілерге «Байланыс туралы» 2004 жылғы 5 шілдедегі ҚР Заңы [6], «Ақпараттандыру туралы» 2015 жылғы 24 қарашадағы ҚР Заңы [7], «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы» 2003 жылғы 7 қаңтардағы № 370-ІІ ҚР Заңы [8], «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» 2013 жылғы 21 мамырдағы ҚР Заңы [9] жатады.

Мемлекеттік қызметтерді көрсетуді жетілдіру және оңтайландыру процесінде «электрондық үкімет» құру идеясы пайда болды. Қазіргі уақытта электрондық үкіметтің инфрақұрылымы арқылы 900-ден астам қызметтер мен сервистер көрсетіледі. Порталдың танымалдығы статистикалық деректермен расталады. Портал пайдаланушылары елдің экономикалық белсенді халқының 50% - дан астамы немесе 130 миллионнан астам электрондық қызмет көрсеткен 5,3 миллионнан астам адам болып табылады.

Ұялы байланыс және мобильді технологиялар, сондай-ақ электрондық цифрлық қолтаңба да бүгінгі таңда азаматтар өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады. Қазіргі уақытта Нормативтік-құқықтық база, инфрақұрылым қалыптастырылды, деректер базасы құрылды және т.б., бұл әрбір азамат үшін электрондық үкіметтің қолжетімділігін қамтамасыз етеді.

ҚР ӘҚБтК-нің 637 бабына сәйкес Қазақстан Республикасының байланыс саласындағы заңнамасын бұзу, оның ішінде :

1) байланыстың үстем операторының жалғау шартын жасасудан негізсіз бас тартуы не байланыстың үстем операторының байланыс желілерін жалғауға немесе төсеуге көрінеу шектеулі жағдайлар белгілеуі;

2) трафикті өткізу және өзара есеп айырысу тәртібін қоса алғанда, байланыс операторларының телекоммуникация желілерін жалғау деңгейлерін бұзуы;

3) байланыс операторының тарифтеу бірліктері мөлшерлерін сақтамауы;
4) Қазақстан Республикасының телекоммуникациялар желілерін орталықтандырылған басқару жүйесінің жұмыс істеу тәртібін бұзу;

5) желілік мекенжайларды ауыстырып жіберу;

6) байланыс операторларының, абоненттік нөмірлердің орталықтандырылған дерекқоры операторының ұялы байланыс желілерінде абоненттік нөмірді көшіру қағидаларын сақтамауы;

7) байланыс операторларының байланыс қызметтерін көрсету қағидаларын бұзуы – жеке тұлғаларға – он, лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне – жиырма, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – қырық, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне бір жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады [5].

Қазақстан Республикасының байланыс саласындағы заңнамасын бұзғаны үшін әкімшілік айыппұл түрінде жеке, лауазымды адамдар мен кәсіпкерлік субъектілерінің әкімшілік жауаптылығын көздейді.

Әкімшілік құқық бұзушылықтың тікелей объектісі байланыс саласындағы талаптарды сақтаудың заңнамада белгіленген және мемлекет күзететін тәртібі болып табылады. «Байланыс туралы» ҚР Заңына сәйкес байланыс деп ақпаратты, пошталық және арнайы жөнелтімдерді, пошталық ақша аударымдарын қабылдау, жинау, өңдеу, жинақтау, беру (тасымалдау), жеткізу, тарату түсініледі.

ӘҚБТК-нің 637-бабының 1-бөлігінде көзделген әкімшілік құқық бұзушылықтың объективті жағы мынадай әрекеттермен (әрекетсіздіктермен) сипатталады:

1) доминантты байланыс операторының қосылу шартын жасасудан не доминантты байланыс операторының байланыс желілерін қосуға немесе төсеуге көрінеу шектеу шарттарын белгілеуден негізсіз бас тартуы;

Байланыс операторлары Қазақстан Республикасының аумағында тіркелген, байланыс қызметтерін көрсететін және (немесе) байланыс желілерін пайдаланатын жеке немесе заңды тұлғалар болып табылады. Қазақстан Республикасының бәсекелестікті қорғау саласындағы заңнамасына сәйкес байланыс саласында үстем (монополиялық) жағдайға ие байланыс операторы (мысалы, "Қазақтелеком" АҚ, «Қазпошта» АҚ) басым байланыс операторы болып табылады.

Заңның 26 - бабының 1-тармағына сәйкес, жалпыға ортақ пайдаланылатын телекоммуникациялар желісінің басым байланыс операторлары үшін басқа телекоммуникациялар желілерін қосу қызметтерін көрсету шарттарын, сондай-ақ желілердің өзара іс-қимылы және трафикті өткізу жөніндегі осыған байланысты міндеттемелерді айқындайтын қосылу шарты үлгілік нысанын уәкілетті орган бекітетін жария шарт болып табылады.

Әкімшілік құқық бұзушылықтың субъективті жағы ниетпен де, абайсызда да жасалуы мүмкін. 637 баптың 1-бөлігінде көзделген әкімшілік құқық бұзушылық субъектісі жеке тұлғалар, лауазымды тұлғалар (арнайы субъект) және кәсіпкерлік субъектілері болып табылады, оларға әкімшілік айыппұл кәсіпкерлік субъектілерінің санатына қарай сараланып қолданылады: шағын, орта және ірі кәсіпкерлік субъектілері болып табылады.

Әкімшілік құқық бұзушылықтың құрамы ресми болып табылады, яғни бақылаушы орган құқық бұзушылық фактісін анықтаған сәттен бастап аяқталған болып есептеледі және ӘҚБТК-нің 637-бабы 1-бөлігінің 14) тармақшасынан басқа, материалдық зиян келтіру фактісін анықтау талап етілмейді. Бұл жағдайда материалдық зиян келтіру, яғни пошта жөнелтілімін жоғалту фактісі болған кезде құқық бұзушылық аяқталды деп саналады.

Жария Шарт Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде бекітілген шарттың ерекше түрлерінің бірі болып табылады [10].

Жария Шарттың белгілері:

- ол коммерциялық ұйым болып табылады;

- ол коммерциялық ұйымның тауарларды сату, жұмыстарды орындау немесе қызмет көрсету міндеттерін белгілейді;

- ұйым өз қызметінің сипаты бойынша осы міндеттерді оған жүгінген әрбір адамға қатысты жүзеге асыруы тиіс;

- коммерциялық ұйымның заңнамада көзделген жағдайларды қоспағанда, шарт жасасуға қатысты бір адамға екіншісінен артықшылық беруге құқығы жоқ.

Негізсіз бас тарту кезінде шарт жасасу міндетті болып табылатын жағдайларда шарт жасасудан бас тарту кезіндегідей салдарлар туындайды (АК-нің 399-бабы). Осылайша, тұтынушы байланыс операторын қызмет көрсетуге мәжбүрлеу туралы және азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен осындай бас тартудан келтірілген залалды өтеу туралы талаппен сотқа жүгінуге құқылы.

Қазақстан Республикасының Үкіметі басым байланыс операторымен қосылу шартындағыдай заңнамалық актілерде (үлгілік шарттар, ережелер және т.б.) белгіленген жағдайларда жария шарттардың жекелеген түрлері туралы міндетті ережелер шығаруға құқылы.

Заңның 26 - бабының 2-тармағына сәйкес доминантты байланыс операторының қосылу шартын жасасудан бас тартуына не доминантты байланыс операторының байланыс желілерін қосуға немесе төсеуге көрінеу шектеу шарттарын белгілеуіне жол берілмейді.

Қорытынды. Мемлекеттік қызметтер көрсету сапасын мемлекеттік бақылау қағидаларының және де Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің талаптарымен көрсетілген барлық шаралары қызмет берушілердің жауапкершілік деңгейін арттырады. Осы саладағы заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайту мақсатында Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексте тиісті салалардағы құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілік көзделген.

Қазақстан Республикасында электрондық қызметтер көрсету жөніндегі даулар пайдаланушының әкімшілік немесе сот тәртібімен шешіледі. Шағым «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының Заңының 854-бабына сәйкес берілуі тиіс.

Қазіргі уақытта мемлекеттік қызмет көрсету рәсімдеріне қатысатын азаматтарды әкімшілік жауапкершілікке тартудың бірыңғай тетігін әзірлеу мәселесі өзекті болып табылады. Бұл ретте «әкімшілік жауапкершілікке тартудың бірыңғай тетігі» ұғымына бірнеше аспектілер кіреді.

Біріншіден, аталған құқық бұзушылық объектісіне қатысты сұрақ туындайды, ол азаматтардың заңнамалық ережелерге сәйкес мемлекеттік қызметтерді пайдалану құқықтары болып табылады. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық кодексіне «Мемлекеттік қызмет туралы» заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершілік» бабын енгізу ұсынылады.

Екіншіден, Мемлекеттік қызметтерді ұсынудың және мемлекеттік функцияларды орындаудың әкімшілік регламентінің идеясы уақыт сынынан өтті. Бұл актілер әкімшілік рәсімдерді реттеу практикасына, ең алдымен, әкімшілік реформаның нәтижелерін басқару қызметін оңтайландыру және оңтайландыру құралы ретінде танылады.

Сонымен бірге, қазіргі уақытта әкімшілік ережелерді дайындауды реттеу бөлігінде мемлекеттік қызметтерді ұсыну саласында көптеген мәселелер мен келіспеушіліктер бар.

Оның ішінде мыналарды атап өтуге болады:

- Мемлекеттік қызмет көрсету және әкімшілік рәсімдерді орындау мерзімдерін бұзу;

- Әкімшілік рәсімдер сипаттамасының толық болмауы;

- өтініш берушінің шағымды негіздеу және қарау үшін қажетті ақпарат пен құжаттарды алу құқығына нұсқаудың болмауы;

- құжаттарды қайтару, құжаттарды қабылдаудан бас тарту, сондай-ақ мемлекеттік қызметтерді көрсетуден бас тарту үшін негіздерді араластыру;

- «Мемлекеттік қызмет туралы 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚР Заңында белгіленген тыйымдардың толық тізбесінің болмауы;

- мемлекеттік қызметті көрсету үшін қажетті құжаттар тізбесінің жоғары тұрған актілерде бекітілген тізбеге сәйкес келмеуі;
- әкімшілік регламенттерде шағымды қарауды тоқтату туралы өтініш беру тәртібін реттейтін ережелердің болуы.

Осы проблемалардың кейбіреулері құқық нормаларын неғұрлым нақты тұжырымдау, заңнаманы үйлестіру арқылы, ал басқалары – басшылық ережелерді шығару, әдістемелік ұсыныстарды әзірлеу, әкімшілік регламенттерді құрастырушылармен жұмыстар жүргізу арқылы жойылуы мүмкін.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» (Күшін жойған) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>. (Дата обращения 20.03.2024)
2. «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 15 сәуірдегі № 88-V Заңы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000088>. (Дата обращения 20.03.2024)
3. Майдырова, А.Б., Муксимов, С.С. «Совершенствование процесса оказания государственных услуг в Республике Казахстан». / Научная монография - Астана: Акад.гос.упр. при Президенте РК., - 2015. – 211 с.
4. «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы. [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>. (Дата обращения 20.03.2024)
5. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235#z637>. (Дата обращения 20.03.2024)
6. «Байланыс туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 5 шілдедегі N 567 Заңы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. [Электронный ресурс] URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000567_. (Дата обращения 20.03.2024)
7. «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРЗ. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000418>. (Дата обращения 20.03.2024)
8. «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 7 қаңтар N 370-II Заңы. Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. [Электронный ресурс] URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z030000370_. (Дата обращения 20.03.2024)
9. «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 21 мамырдағы № 94-V Заңы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000094>. (Дата обращения 20.03.2024)
10. «Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі» Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z19940000268>. (Дата обращения 20.03.2024).

Авторлар туралы мәліметтер

Дүйсенкүл А.Ғ. – заң ғылымдарының магистрі, Тұран университетінің PhD докторанты Қазақстан.

Мадыхан С.М. – заң ғылымдарының магистрі, Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының аға оқытушысы.

Сманова А.Б. - з.ғ.к., аға оқытушы Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан.

Дуйсенкул А.Г. – магистр юридических наук, докторант Университета Туран.

Мадыхан С.М. - м.ю.н., старший преподаватель, Евразийская юридическая академия имени Д.А.Кунаева.

Сманова А.Б. – к.ю.н., старший преподаватель КазНУ им. аль-Фараби.

Duysenkul A.G. – master of legal sciences, PhD student of Turan University.

Madykhan S.M. – master of legal sciences, Senior lecturer of Konaev Eurasian Law Academy.

Smanova A.B. - Smanova A.B. – Candidate of Law, Senior lecturer at Al-Farabi Kazakh National University.

К.М. Бишманов¹, А.Р. Баргаринов²

¹Қазақстан Республикасындағы экстремизм және терроризм мәселелерін зерттеу орталығы,
Алматы, Қазақстан

²Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академия,
Қостанай, Қазақстан

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ФАКТИСІ ТУРАЛЫ КӨРІНЕУ ЖАЛҒАН МӘЛІМЕТТЕРДІ ХАБАРЛАУ ҮШІН ӘКІМШІЛІК ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бұл мақалада сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған мәліметтерді хабарлау үшін әкімшілік жауапкершілікті көздейтін әкімшілік құқық бұзушылықтың құрамы талданады. Авторлар қазіргі қоғамдағы қоғамдық тәртіп пен қоғамдық имандылықты қорғауға арналған ҚР ӘҚБК-нің 439-бабының заманауи нұсқасының қалыптасуына ретроспективті талдау жасаған. Мақаланың мазмұны әкімшілік құқық бұзушылықтарды қылмыс фактілерін, оның ішінде сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарды жалған хабарлау үшін, қылмыстық жауапкершілікке байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардан ажырату мәселелерін қарастырады. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қозғауға тек прокуратура органдарына ғана құқық берілгендіктен, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы ақпарат алған кезде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдемдесетін тұлғаға жалған ақпарат таратқаны үшін ықтимал әкімшілік жауапкершілік туралы ескерту жасау ұсынылады.

Түйін сөздер: жалған ақпарат тарату, сыбайлас жемқорлық, көрінеу жалған мәліметтерді хабарлау, құқық бұзушылық, жала жабу, әкімшілік құқық бұзушылық, қылмыстық жауапкершілік.

Особенности административной ответственности за сообщение заведомо ложной информации о факте коррупционного правонарушения

В настоящей статье дан анализ состава административного правонарушения, предусматривающего административную ответственность за сообщение заведомо ложной информации о факте коррупционного правонарушения. Авторы использовали ретроспективный анализ формирования современной редакции статьи 439 КРКоАП, которая призвана охранять общественный порядок и общественную нравственность в современном обществе. В содержании статьи рассмотрены проблемы разграничения административных правонарушений от уголовных правонарушений, связанных с уголовной ответственностью за ложный донос о фактах преступлений, в том числе и коррупционных уголовных правонарушений. Так как только органы прокуратуры уполномочены возбуждать дела о административных правонарушениях, то им рекомендовано при принятии информации о факте коррупционного правонарушения предупреждать лицо, оказывающего содействие в противодействии коррупции, о возможной административной ответственности за дезинформацию.

Ключевые слова: дезинформация, коррупция, ложный донос, правонарушение, клевета, квалификация правонарушения, уголовная ответственность.

Peculiarities of administrative responsibility for reporting knownly false information about the fact of a corruption offense

This article analyzes the composition of an administrative offense that provides for administrative liability for reporting knowingly false information about the fact of a corruption offense. The authors used a retrospective analysis of the formation of the modern version of Article 439 of the CRK on AO ode of Administrative Offenses, which is designed to protect public order and public morality in modern society. The content of the article deals with the problems of distinguishing administrative offenses from criminal offenses related to criminal liability for false denunciation of the facts of crimes, including corruption criminal offenses. Since only the prosecution authorities are authorized to initiate cases of administrative offenses, they are recommended, when receiving information about the fact of a corruption offense, to warn the person assisting in combating corruption of possible administrative liability for disinformation.

Keywords: disinformation, corruption, false denunciation, offense, slander, qualification of the offense, criminal liability.

Кіріспе. Біздің елімізде қазіргі заманғы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңдар жұмыс істейді, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» және «Мемлекеттік қызметтер туралы» заңдардың негізінде бірқатар бағдарламалық құжаттар іске асырылады, мемлекеттік қызметтер және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласында өз функцияларын кешенді іске асыратын арнайы құзыретті органдар құрылды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет саласындағы халықаралық ынтымақтастық белсенді жүзеге асырылуда. Ағымдағы кезеңде Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы іске асырылуда.

Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 30 қаңтардағы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі (бұдан әрі – ҚР ӘҚБК) күшіне енген сәттен бастап, сыбайлас жемқорлық қылмыстар фактілері туралы ақпаратты көрінеу жалған бергені үшін, әкімшілік жауапкершілік Қазақстанда тергеліп жатқан әкімшілік құқық бұзушылықтардың жалпы мақсаты қоғамдық тәртіп пен имандылықты сақтау болып табылады. Бұл құқық бұзушылықтың кез келген мақсаты сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы жұртшылықпен байланыс және Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыру болуы мүмкін.

Бастапқыда сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған ақпарат беру іс-әрекеттері үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту, демек 2001 жылғы ҚР ӘҚБК-нің 536-бабы [1] сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілік туралы нормаларды көздейтін тарауға тиісінше орналастырылған еді. Алайда кейінірек Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2007 жылғы 21 шілдедегі №308 Заңымен [2] бұл бап қоғамдық тәртіп пен имандылықты бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікті көздейтін ҚР ӘҚБК тарауына дұрыс ауыстырылды.

Негізгі бөлігі. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған ақпарат үшін әкімшілік жауапкершілікті көздейтін ҚР ӘҚБК-нің қолданыстағы 439-бабы практикада өте сирек қолданылады, сондықтан кодификацияланған әкімшілік заңнаманың сарапшылары мен құқық қорғау органдарының практикалық қызметкерлері жиі ҚР ӘҚБК-нен осы норманы алып тастау туралы пікір айтады. Мысалы, Қазақстан Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу Комитетінің мәліметінше 2021 жылы 439-бап бойынша 3 әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған, бірақ олардың барлығы әкімшілік заңнамада көзделген себептер бойынша әкімшілік жауаптылықтан және әкімшілік

жазадан босату үшін тоқтатылды. 2019 және 2020 жылдары осы бап бойынша санкция салынған бір құқық бұзушы әкімшілік жауапкершілікке тартылған – екі жағдайда да ескерту [3].

Сыбайлас жемқорлық фактілерінің құқыққа қайшы әрекеттерін арнайы тіркеусіз дәлелдеу қиын, яғни олар туралы ақпаратты қасақана жалған ақпарат ретінде қарастыруға болады, сондықтан азаматтар мемлекеттік органдарға сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактілері туралы хабарлауда үлкен белсенділік танытпайды.

Айта кетейік, сыбайлас жемқорлық қылмыс фактілері туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте жәрдемдескен адамдар үшін көтермелеу біржолғы ақшалай сыйақы түрінде белгіленеді. Азаматтарды көтермелеу тәртібі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 30 желтоқсандағы № 1131 қаулысымен бекітілген сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған адамдарды көтермелеу қағидаларында көзделген.

Ақшалай өтемақы әкімшілік және қылмыстық сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін де қарастырылған. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдемдесу үшін ақшалай өтемақы сомасы 30-дан 4000-ға дейін (91890-нан 12252000 теңгеге дейін) ең төменгі есептік көрсеткіш көзделген.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдемдесу:

- 1) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасау фактісі туралы хабарлама;
- 2) Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасаған іздестіріліп жатқан адамның орналасқан жері туралы ақпарат беру;
- 3) кейіннен сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты анықтау, жолын кесу, ашу және тергеу үшін маңызы бар өзге де жәрдем [4].

Егер жоғарыда көрсетілген ақпарат көрінеу жалған болып табылса, ақпарат беруші Қазақстан Республикасы ҚІЖК-нің 439-бабына сәйкес әкімшілік жауаптылықта болуға тиіс. Сондықтан сыбайлас жемқорлық қылмыс фактілері туралы ақпаратты қабылдау кезінде лауазымды тұлғалар сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте көмек көрсететіндерге көрінеу жалған ақпарат үшін әкімшілік жауапкершілік көзделуі мүмкін екенін ескертуге тиіс. онда ақпарат беруші ҚР ӘБҚК-нің 439-бабы бойынша әкімшілік жауапкершілікке тартылуы тиіс. Сондықтан сыбайлас жемқорлық қылмыс фактілері туралы ақпаратты қабылдау кезінде лауазымды тұлғалар сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте көмек көрсететіндерге көрінеу жалған ақпарат үшін әкімшілік жауапкершілік көзделуі мүмкін екенін ескертуге тиіс.

Бұдан басқа, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚР ҚК) 419-бабының 3-бөлігі адамды сыбайлас жемқорлық, ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасады деп айыптай отырып, не пайдакүнемдік ниетпен жасалған жалған қайырымдылықтар үшін жазаны көздейтін қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны туралы көрінеу жалған ақпарат бергені үшін жауаптылықты көздейді [5].

ҚР ӘБҚК-нің 439-бабы және ҚР ҚК-нің 419-бабы заңнаманың бәсекелес нормалары болып табылады және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған мәліметтерді саралау кезінде қателерді болдырмау мақсатында ӘҚБК-нің аталмыш бабының диспозициясы: «егер бұл әрекеттерде қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса» деген сөздермен толықтырылуы тиіс деген пікірдеміз.

«Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 28 желтоқсандағы №127 Заңымен [6] заңнаманы ізгілендіру шеңберінде ҚР ӘБҚК 439-бабы елеулі өзгерістер мен толықтырулардан енді. Осылайша, талданатын баптың бірінші бөлігі бойынша айыппұл мөлшері 10 есеге азайтылды және бап осындай құқық бұзушылықты қайталаудың санатталу белгісімен екінші бөлікпен толықтырылды.

Зерттелетін баптың бірінші бөлігінің объективті жағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізуші органға сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған ақпарат хабарлау нысанында бір құқыққа қайшы әрекетпен көрсетілген [7].

Мұндай ақпаратты құзыретіне сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес функциялары кірмейтін органға хабарлау ҚР ӘБҚК-нің 439-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық құрамын құра алмайды. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарау кезінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісіне байланысты емес көрінеу жалған айғақтарды хабарлау әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарау кезінде органға (лауазымды адамға) көрінеу жалған айғақтар үшін әкімшілік жауаптылықты көздейтін ӘБҚК-нің 659-бабы бойынша саралануы керек. Бұл ретте, Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының басшылары қызметтерінде шешімдерді нақты қабылдауға дайындығының егжей-тегжейлері де маңызды, аталмыш мәселе Д.А. Уақасовпен қарастырылып өткен [8].

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша шешім шығарылғанға дейін, егер осы айғақтардың жалғандығы туралы өз еркімен мәлімдеген болса, органға (лауазымды тұлғаға) жалған айғақтар берген адамдарды әкімшілік жауапкершіліктен босату туралы құқықтық ережені қамтитын ҚР ӘБҚК-нің 659-бабына ескертпенің мазмұны назар аударуға лайық. Біздің ойымызша, әкімшілік жауапкершіліктен босатудың ұқсас тәртібі ҚР ӘБҚК-нің 439-бабында келесі мазмұнда көзделуі тиіс: «Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған ақпарат хабарлаған адамдар, егер олар әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарау процесінде іс бойынша шешім шығарылғанға дейін өкініп, құзыретті органдарға өздері берген ақпараттың жалғандығы туралы мәлімдесе, әкімшілік жауаптылықтан босатылады».

Прокурорға, тергеушіге және анықтау органына, сот орындаушысына, сот приставына атқарушылық іс жүргізу мәселелері бойынша көрінеу жалған айғақтар беруге байланысты іс-әрекеттер ҚР ӘБҚК 665-бабының 1-бөлігі бойынша сараланғаны жөн. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» 2015 жылғы 18 қарашадағы ҚР Заңының 18-бабының негізінде жоғарыда аталған лауазымды тұлғалар сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілері болып табылады [9]. Бірақ, егер көрінеу жалған ақпарат сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісімен байланысты болса, онда мұндай әрекеттерді ҚР ӘБҚК-нің 439-бабы бойынша саралау керек, өйткені оның қоғамдық қауіптілік дәрежесі жоғары болып табылады.

ҚР ӘБҚК-нің 439-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылықты және ол үшін жауапкершілікті ҚР ӘБҚК-нің 73-3 бабында көзделген жала жабудан ажырату керек. Жала жабу ұлттық заңнамада алғаш рет «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне атқарушылық іс жүргізуді және қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 26 маусымдағы №349 Заңына сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық мәртебесіне ие болды. Адамды сыбайлас жемқорлық, ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасады деп айыптаумен байланысты жала жабу мынадай түрде жасалуы мүмкін:

1) басқа адамның ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін немесе оның беделіне нұқсан келтіретін көрінеу жалған мәліметтерді тарату;

2) көпшілік алдында немесе бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникация желілерін пайдалана отырып жасалған көрінеу жалған мәліметтерді тарату. [10]

ҚР ҚК-нің 11-бабының 4 және 5-бөліктеріне сәйкес, қасақана жасалған іс-әрекеттер үшін ҚР ҚК-нде көзделген ең жоғары жаза он екі жыл бас бостандығынан айырудан аспайды, бірақ 5 жылдан кем емес бас бостандығынан айыру ауыр қылмыс деп танылады. Қасақана жасалған іс-әрекеттер аса ауыр қылмыстар деп танылады, оларды жасағаны үшін ҚР ҚК-мен он екі жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру, өмір бойына бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы түріндегі жаза көзделген [5].

Айта кету керек, қылмыстық құқық бұзушылық белгілерінсіз сыбайлас жемқорлық қылмыстар фактілері туралы көрінеу жалған ақпарат тарату Қазақстан Республикасы ҚР ӘБҚК-нің 73-3 бабының 3-бөлігі бойынша саралануы мүмкін емес, бірақ мұндай әрекеттер ҚР ӘБҚК-нің 439-бабы бойынша саралануы тиіс. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізетін

органға көрінеу жалған ақпарат беру фактісі әкімшілік жауапкершілікке тартудың міндетті шарты болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы №410 Заңымен сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық ұғымы берілген, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілері болып табылатын органдар мен олардың өкілеттіктерін айқындайды. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық, сыбайлас жемқорлық белгілері бар құқыққа қарсы кінәлі әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) үшін аталмыш заңда әкімшілік немесе қылмыстық жауаптылық белгіленген [9].

Әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар ҚР ӘБҚК 34 тарауының нормалары болып табылады:

- 1) жеке тұлғалардың заңсыз материалдық сыйақы беруі (676-бап);
- 2) мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның заңсыз материалдық сыйақы алуы (677-бап);
- 3) заңды тұлғалардың заңсыз материалдық сыйақы беруі (678-бап);
- 4) мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңсыз кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруы және заңсыз кірістер алуы (679-бап);
- 5) мемлекеттік органдар басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөнінде шаралар қолданбауы (680-бап);
- 6) бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамдарды жұмысқа қабылдау (681-бап).

Қылмыстық сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар Қазақстан Республикасы ҚК 15-тарауында көрсетілген.

ҚР ӘБҚК 439-бабының екінші бөлігінің объективті жағы осы баптың бірінші бөлігінің диспозициясында көзделген және бір жыл ішінде қайталап жасалған іс-әрекеттер үшін әкімшілік жауаптылықты көздейді.

ҚР ӘБҚК-нің 439-бабының барлық бөліктері бойынша субъективті жағы тікелей ниеттен көрінеді. Қылмыскерлер жалған ақпаратты саналы түрде тарататынын және сыбайлас жемқорлық қылмыстарының жалған фактілерінің мәнін құрайтын басқа әрекеттерді саналы түрде жасайтынын сенімді біледі. Бұл жағдайда қылмыс объектісі өзіне немесе басқа адамға қандай да бір пайдакүнемдік мақсатпен ұсынылуы мүмкін.

Демек, сыбайлас жемқорлық қылмыстар фактілері туралы көрінеу жалған ақпарат беруді саралау кезінде мұндай әрекеттерді жала жабу және басқа да әкімшілік қылмыстар туралы көрінеу жалған ақпараттан, сондай-ақ жалған айыптаулардан ажырату керек.

Қорытынды. Сонымен қатар жоғарыда келтірілген талдаулар келесі тұжырымдарды негіздеуге мүмкіндік берді:

1) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы ақпаратты қабылдау кезінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін адамға көрінеу жалған ақпарат үшін ықтимал әкімшілік жауаптылық туралы ескерту жасау қажет;

2) ҚР ӘБҚК-нің 439-бабы келесі мазмұндағы ескертпемен толықтырылуы тиіс: «сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған ақпарат хабарлаған адамдар, егер олар әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарау процесінде іс бойынша шешім шығарылғанға дейін өкініп, құзыретті органдарға өздері берген ақпараттың жалғандығы туралы мәлімдесе, әкімшілік жауаптылықтан босатылады».

3) Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған мәліметтерді саралау кезінде қателерді болдырмау мақсатында ҚР ӘБҚК-нің 439-бабының диспозициясы: «егер бұл әрекеттерде қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса» деген сөздермен толықтырылуы тиіс.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, 30.01.2001. (Күші жойылған, adilet.zan.kz/rus/docs/K010000155_).

2. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Заңы. 21.07.2007. (adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000308_).

3. ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу Комитетінің ақпараттық сервисі // (<https://qamqog.gov.kz>).

4. ҚР Үкіметінің «Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға өзге де жолмен жәрдемдесетін адамдарды көтермелеу қағидаларын бекіту туралы» Қаулысы. 30.12.2015. (adilet.zan.kz/rus/docs/P1500001131).

5. ҚР Қылмыстық кодексі. 03.07.2014. adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226.

6. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Заңы. 28.12.2017. (adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000127).

7. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі. 05.07.2014. (adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235).

8. Уақасов Д.А. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының басшыларын кәсіби қызметте басқарушылық шешімдер қабылдауға даярлаудың ерекшеліктері // Заң ғылымын дамытудың заманауи үрдістері: ҚР Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған жас ғалымдардың халықар. ғыл-теор. конф. материалдары. – Қарағанды: ҚР ПМ Б.Бейсенов атынд. Қарағанды академиясы, 12.04.2021. –Б. 130-132.

9. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңы, 18.11.2015. (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>).

10. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне атқарушылық іс жүргізуді және қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Заңы, 26.06.2020. (adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000349).

Авторлар туралы мәліметтер

Бишманов К.М. - «Қазақстан Республикасындағы экстремизм және терроризм мәселелерін зерттеу орталығы» Қоғамдық қорының директоры, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Баргаринов А.Р. - Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Шырақбек Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының жедел-іздістіру қызметі кафедрасының доценті, з.ғ.к., полиция подполковнигі.

Бишманов К.М. - Директор общественного фонда «Центр по изучению проблем терроризма и экстремизма в Республике Казахстан», профессор КазНУ им. аль-Фараби, кандидат юридических наук, доцент.

Баргаринов А.Р. - Доцент кафедры оперативно-розыскной деятельности Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева, кандидат юридических наук, подполковник полиции.

Bishmanov K.M. - Director of the Public Foundation «Center for the Study of Problems of Terrorism and Extremism in the Republic of Kazakhstan», candidate of jurisprudence science, associate professor.

Bargarinov A. - Associate Professor of the Department of Operational Investigative Activities of the Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Shrakbek Kabylbayev, Candidate of Law, Police Lieutenant Colonel.

Н.Н. Ахметжанова¹, А.Д. Дарменов²

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Баримбека Бейсенова,
Караганда, Казахстан

²Костанайская академия МВД Республики Казахстан имени Шпракбека Кабылбаева,
Костанай, Казахстан

ПРОФИЛАКТИКА ОБМАНА ПОТРЕБИТЕЛЕЙ НА МАРКЕТПЛЕЙСАХ

В научной статье рассматриваются вопросы, связанные с профилактикой обмана потребителей на маркетплейсах. Рассматриваются ситуации при которых поставщиками товаров и услуг на маркетплейсах размещена неполная, а в отдельных случаях недостоверная информация о товаре, которая вводит в заблуждение законопослушного и добросовестного покупателя и, как следствие влечет за собой приобретение товара, не отвечающего покупательским интересам и потребностям покупателя. Подобные действия должны квалифицироваться как обман покупателей и влечь административную ответственность недобросовестных поставщиков товаров и услуг. Предпринята попытка теоретически обосновать свою авторскую позицию по данному вопросу. Проводится краткий анализ претензионной практики в части возвращения денежных средств на ID - счета клиентов, на банковские карты, в случае отказа от получения товаров, которые не соответствуют описанию на маркетплейсах.

Сформулирован в тезисной форме перечень действий со стороны покупателей, в целях профилактики обмана потребителей, а также комплекс мер, направленных на оптимизацию деятельности действующих маркетплейсов в интересах граждан Республики Казахстан. По результатам экспресс-исследования, сформулированы научные выводы, позволяющие оптимизировать общественные отношения, возникающие между поставщиками товаров и клиентами на маркетплейсах.

Ключевые слова: профилактика, предупреждение, обман потребителей, маркетплейс, торговые площадки, недостоверная информация, деловая репутация, права граждан, описание товара, партномера, артикулы, ответственность, обязанность, внимательность.

Маркетплейстерде тұтынушыларды алдаудың алу

Ғылыми мақалада маркетплейстерде тұтынушылардың алдауының алдын алуға байланысты мәселелер қарастырылады. Тауарлар мен қызметтерді жеткізушілер маркетплейстерде толық емес, ал кейбір жағдайларда заңға бағынатын және адал сатып алушыны адастыратын және нәтижесінде сатып алушының мүдделері мен қажеттіліктеріне жауап бермейтін тауарды сатып алуға әкеп соқтыратын тауар туралы дұрыс емес ақпарат орналастырған жағдайлар қарастырылады. Мұндай әрекеттер сатып алушыларды алдау ретінде анықталуы керек және тауарлар мен қызметтерді жосықсыз жеткізушілердің әкімшілік жауапкершілігіне әкелуі керек. Осы мәселе бойынша өзінің авторлық ұстанымын теориялық тұрғыдан негіздеуге әрекет жасалды. Маркетплейстердегі сипаттамаға сәйкес келмейтін тауарларды алудан бас тартқан жағдайда, клиенттердің ID - шоттарына, банк карталарына ақшалай қаражатты қайтару бөлігінде талап қою практикасына қысқаша талдау жүргізіледі.

Тұтынушыларды алдаудың алдын алу мақсатында сатып алушылар тарапынан іс-қимылдар тізбесі, сондай-ақ Қазақстан Республикасы азаматтарының мүддесі үшін қолданыстағы маркетплейстердің қызметін оңтайландыруға бағытталған шаралар кешені тезистік нысанда тұжырымдалған. Экспресс-зерттеу нәтижелері бойынша тауар жеткізушілері

мен маркетплейстердегі клиенттер арасында туындайтын қоғамдық қатынастарды оңтайландыруға мүмкіндік беретін ғылыми тұжырымдар тұжырымдалған.

Түйінді сөздер: алдын алу, ескерту, тұтынушыларды алдау, маркетплейс, сауда алаңдары, дұрыс емес ақпарат, іскерлік бедел, азаматтардың құқықтары, тауардың сипаттамасы, серіктес, мақалалар, жауапкершілік, жауапкершілік, зейін.

Prevention of consumer deception on marketplaces

The scientific article discusses issues related to the prevention of consumer deception on marketplaces. The article considers situations in which suppliers of goods and services on marketplaces place incomplete, and in some cases unreliable information about the product, which misleads a law-abiding and conscientious buyer and, as a result, entails the purchase of goods that do not meet the consumer interests and needs of the buyer. Such actions should be qualified as deception of buyers and entail administrative liability of unscrupulous suppliers of goods and services. An attempt has been made to theoretically substantiate his author's position on this issue. A brief analysis of the claim practice regarding the return of funds to customer ID accounts, bank cards, in case of refusal to receive goods that do not match the description on the marketplaces is carried out. A list of actions on the part of buyers in order to prevent consumer deception, as well as a set of measures aimed at optimizing the activities of existing marketplaces in the interests of citizens of the Republic of Kazakhstan is formulated in a thesis form. Based on the results of the express study, scientific conclusions have been formulated that allow optimizing the social relations that arise between suppliers of goods and customers on marketplaces.

Keywords: prevention, prevention, consumer deception, marketplace, trading platforms, false information, business reputation, citizens' rights, product description, part numbers, articles, responsibility, duty, attentiveness.

Введение. В Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030г, одобренной Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 в п. 4.5 Раздела 4 «Основные направления развития национального права» указывается на необходимость развития законодательства о потребительских договорах, защите прав потребителей и ответственности бизнеса за качество товаров, работ и услуг, а также уделению внимания вопросам защиты прав экономически слабой стороны в договоре и в этих целях использовать потенциалы договора о присоединении и иных правовых конструкций [1]. Цель настоящей научной статьи заключается в том, чтобы определить ситуации, при которых возможно избежать факты обмана потребителей, которые, и разработать конкретные алгоритмы действий по их недопущению. Провести анализ претензионной деятельности, изучить конкретные решения по указанной деятельности. Как показал проведенный нами анализ практики, не всегда размещение на маркетплейсах недостоверной информации носит умышленный характер со стороны продавцов, поставщиков, а имеет место формальное незнание действующего законодательства Республики Казахстан, поскольку маркетплейсы сформированы и функционируют в нашей стране не только на основе казахстанского бизнеса, но и функционируют иностранные, в том числе международные маркетплейсы, возможностями которых могут воспользоваться граждане нашей страны.

Методы. Методологическую основу исследования составляет диалектический метод познания. При подготовке статьи применялись логический, сравнительно-правовой методы использовалось наблюдение, анализ материалов практики судебных и правоохранительных органов.

Основная часть. В последние годы продажа различных товаров и услуг населению Республики Казахстан осуществляется посредством работы на торговых электронных

площадках – маркетплейсах. Несомненно, бурное развитие и рост продаж товаров и услуг в такой интерпретации приносит немало удобств, все больше люди пользуются услугами таких торгово - финансовых услуг по продаже товаров. Особенно, продажа и покупка товаров и услуг стала актуальна в период пандемии коронавируса и фактически с момента ее окончания сохраняет и увеличивает темпы роста по настоящее время. Более того, маркетплейсы создают серьезную конкуренцию традиционным формам торговли в виде торговых домов и так далее.

Тем не менее, наряду с положительными моментами в работе маркетплейсов, имеются и существенные недостатки, о которых пойдет речь в настоящей научной статье.

Например, укажем несколько таких крупных маркетплейсов, которые популярны на территории Республики Казахстан, таких как KASPI, OZON, EMEX, TEMU, WILDBERRIES, ALIEXPRESS.

Наряду с неоспоримыми преимуществами электронной торговли, включая и оплату в форме безналичных расчетов за товары и услуги, нередко возникают ситуации, когда покупатели минимум получают товары, которые не оправдали их ожиданий по своим качествам, в отдельных случаях, имеют место либо требуют проверки такие факты умышленного введения в заблуждение покупателей, с возможной целью обмана и получения материальной выгоды.

Разберем конкретную ситуацию, которая характерна многим маркетплейсам и может быть взята за основу для формирования алгоритма действий, предусматривающего эффект как для покупателя, так и для продавца, поставщика товаров и услуг и характерного именно для маркетплейсов.

Так, на платформе EMEX заказчик из Казахстана заказал концентрат антифриза немецкой фирмы Ravenol, в количестве трех канистр. Получив сообщение на электронную почту, заказчик прибыл в пункт выдачи товара и увидел, что поступивший товар не соответствует тому товару, который был изначально заказан на платформе EMEX. Согласно описания на сайте, у конкретного поставщика данный продукт в виде концентрата был указан артикул под № 1410123150 в канистре 1,5л и № 1410122005 в канистре 5л. По факту прибыл товар под данным артикулом, но не концентрат, а готовый для применения его раствор в виде антифриза – Coolant PREMIX -40 градусов.

Покупатель в итоге отказался от товара, заявив о несоответствии товара заказанному оригиналу. Предусмотренная процедура переписки с поставщиком к положительному результату не привела, и заказчик обратился с письменной претензией к поставщику, через представительство EMEX. Рассмотрев претензию по существу, руководством подразделения в Казахстане платформы маркетплейса EMEX претензия была удовлетворена, с возвращением денежных средств на ID-счет покупателя [2]. В чем суть данного примера.

Дело в том, что в ответе на претензию было указано, что в виде исключения (подчеркнуто нами) товар возвращен поставщику, а заказчику обращено внимание на тот факт, что информация на сайте носит всего лишь информативный характер, товар должен быть строго говоря заказан быть в соответствии с Артикулом, минуя описание самого товара, и заказывать товар в соответствии с Договором в случае неверной идентификации Артикула товара Заказчиком, заказанный товар не подлежит обмену/возврату [2]. Но это же нонсенс!

В соответствии с требованиями Закона Республики Казахстан от 04 мая 2010 года «О защите прав потребителей» №274-IV, а конкретнее подпункта первой статьи 24 «Обязанности продавца (изготовителя, исполнителя)» продавец (изготовитель, исполнитель) обязан предоставить информацию о товаре (работе, услуге), а также о продавце (изготовителе, исполнителе) на казахском и русском языках, соответствующую требованиям Закона Республики Казахстан «О языках в Республике Казахстан» [3].

То есть, у поставщика должно быть правильное и корректное описание его товара, артикула, срока изготовления, хранения. В противном случае, получив товар не того описания, качества и свойств, заказчик имеет полное право отказаться от последнего, в соответствии с требованиями статьи 23 и 25 вышеуказанного Закона. В случае отказа поставщика от возврата

денег заказчику, в его действиях образуется состав административного, а в отдельных случаях – уголовного правонарушения. В частности статьи 190 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях «Нарушение законодательства Республики Казахстан о защите прав потребителей» и статья 190 Уголовного Кодекса Республики Казахстан «Мошенничество» [3].

Изучение товаров поставщиков на платформе ЕМЕХ в последующем показало, что имеется и обратная ситуация, при которой поставщик указывает правильный артикул товара, но он не соответствует качеству под указанным артикулом. Как следствие, покупатель получает классическую ситуацию с покупкой «кота в мешке». Данные ситуации имеют место и на других маркетплейсах, в том числе, и на казахстанских, и на иностранных, и на международных.

Очень важный момент необходимо рассмотреть отдельно в данном случае. В соответствии с требованиями статьи 33-1 «Обязанности электронной торговой площадки» указанного выше Закона, в Республике Казахстан предусматривается следующее – в целях защиты прав и законных интересов потребителей электронная торговая площадка обязана обеспечить наличие внутренних процедур по недопущению некорректных действий продавцов и предоставление ими недостоверной информации для предотвращения незаконной торговли.

Тем самым, и поставщик, и сама, собственно, электронная торговая площадка обязаны нести равную ответственность перед конечным потребителем товаров и услуг. И тому есть отличные примеры деятельности маркетплейсов функционирующих на территории Казахстана, где и сами электронные площадки, и поставщики соблюдают требования законодательства. В случаях уточнения качества товаров, если отсутствует их описание на платформе, заказчик всегда имеет возможность связаться с продавцом и уточнить все детали по товару.

Таких примеров можно привести достаточное количество, но ограничимся этим примером и сформулируем важный вывод – указанный и другие примеры в деятельности маркетплейсов указывают в большинстве случаев на следующий факт, который состоит в том, что маркетплейсы и поставщики товаров и услуг либо не знают, либо знают, но сознательно не выполняют в полном объеме требования действующего законодательства Республики Казахстан, предусмотренного Законом Республики Казахстан Закона Республики Казахстан от 04 мая 2010 года «О защите прав потребителей» №274-IV.

Между тем, вред, который причиняется гражданам в мире в результате продажи контрафактной продукции стал выше, чем при распространении марихуаны и героина, вместе взятых. Причем, как указывают отдельные представители экспертных сообществ, онлайн-магазины не брезгают продажей подделки товаров, смело размещая на маркетплейсах карточку товара-описания оригинального товара, а люди в итоге поделку низкого качества [5]. Указанными и иными экспертами предлагается и свое видение на существующую проблему [6, с. 137 - 139].

Следовательно, возникает вопрос о профилактике подобных действий. Еще раз акцентируем внимание, что подобные действия могут быть совершены из-за незнания требований законодательства, следовательно, как мы полагаем, профилактика должна носить и включать не только санкции, но и разъяснительную работу.

Подводя итог сказанному, сформулируем авторские алгоритмы действий по покупке товаров и услуг на маркетплейсах, в целях профилактики обмана потребителей.

Со стороны покупателей:

- при заказе товаров и услуг проверять информацию, размещенную на маркетплейсе о товаре на сайтах производителей-изготовителей. В частности, проверять описание товара и его артикул, актуальный на момент предполагаемого заказа.

В случае различий описания свойств и качества товара с артикулом – рекомендация – отказаться от заказа и покупки товара, размещенного на платформе маркетплейса;

- при заказе товаров и услуг проверять данные о поставщиках, их месторасположении, юридических адресах, номера лицензии на осуществление деятельности, сроках выпуска товаров, сроках хранения, сертификат соответствия.

Если такая информация о поставщиках на платформе отсутствует, либо ее важная часть не отражена на платформе – рекомендация – отказаться от заказа и покупки товара, размещенного на платформе маркетплейса;

- оригинальные товары необходимо приобретать у официальных представителей производителей, в фирменных магазинах и точках выдачи товаров;

- перед заказом товара проверять на платформе маркетплейса возможность возврата товара. Данная информация улучшает позиции поставщика, поскольку им констатируется знание и выполнение Закона Республики Казахстан «О защите прав потребителей», исключающей претензионную деятельность в последующем.

Если такая возможность исключается, либо не отражена на платформе маркетплейса – рекомендация – отказаться от товара;

- при заказе товаров и услуг обращать внимание на возможность связаться непосредственно напрямую с продавцом по информации, размещенном на маркетплейсе. В соответствии с действующим законодательством, поставщик имеет возможность продемонстрировать сам товар, описать его и так далее по просьбе покупателя. Тем самым выполняет требования законодательства Республики Казахстан в части защиты прав потребителей.

В данном случае, если маркетплейсы являются казахстанскими, описываемая проблема предоставления интересующей информации и товаре или услуге будет отсутствовать.

- рекомендуется перед заказом товаров и услуг изучить свои права и обязанности по действующему законодательству, вплоть до порядка реализации досудебной претензионной деятельности.

Со стороны электронных торговых площадок:

- размещать на маркетплейсах информацию о правах и обязанностях как продавцов - поставщиков, так и покупателей-заказчиков, вытекающих из требований Закона Республики Казахстан «О защите прав потребителей»;

- осуществлять мониторинг продавцов-поставщиков на маркетплейсах информации о продавцах-поставщиках, товаре так далее, в соответствии с требованиями Закона Республики Казахстан «О защите прав потребителей»;

- не размещать и не регистрировать новых продавцов-поставщиков, а также прекращать их деятельность, в случае несоблюдения ими законодательства законодательства в сфере защиты прав потребителей. Поскольку данная рекомендации достаточно обширна, маркетплейсы пользуясь услугами своих юристов должны максимально предпринимать подобные меры. В качестве точечного указания автор научной статьи укажет, например, требования статьи 33-2 Закона «О защите прав потребителей», из которой четко и однозначно вытекает, что в обязанности продавца (изготовителя, исполнителя) по размещению информации об уполномоченном органе и субъектах досудебного урегулирования потребительских споров и дословно укажем:

Продавец (изготовитель, исполнитель) обязан в месте реализации товара (выполнения работы, оказания услуги) размещать контактные данные (адрес и номер телефона) уполномоченного органа и субъектов досудебного урегулирования потребительских споров, а также информацию о праве потребителя обратиться к ним или в суд за защитой своих нарушенных прав и законных интересов.

В случае, если продавец (изготовитель, исполнитель) является членом (участником) саморегулируемой организации, информация об этом подлежит обязательному размещению в месте реализации товара (выполнения работы, оказания услуги).

При реализации товара (выполнении работы, оказании услуги) посредством электронной коммерции указание на информацию о контактных данных (адреса и номера телефона)

уполномоченного органа и субъектов досудебного урегулирования потребительских споров путем ссылки на официальный интернет-ресурс уполномоченного органа, а также право потребителя обратиться к ним или в суд за защитой своих нарушенных прав и законных интересов подлежит размещению посредством информационно-коммуникационных технологий.

Обязательно размещение на интернет-ресурсе, который используется продавцом (изготовителем, исполнителем), информации о его контактных данных (фактического адреса и номера телефона).

Заключение. Описанное выше подразумевает за собой следующее, что покупатель должен быть полностью осведомлен о товаре, прежде чем его заказывать. Предоставление полной и достоверной информации о товаре является ключевым элементом в процессе покупки. Покупатель должен иметь возможность ознакомиться со всеми характеристиками товара, включая его свойства, состав, условия доставки и возврата, а также возможные риски и ограничения. Это особенно важно в условиях онлайн-торговли, где у клиента нет возможности физически осмотреть товар перед покупкой. Именно это требование обязаны выполнять все маркетплейсы, а лишь затем покупатель в полном объеме может реализовать свое право на покупку, без каких-либо претензий к деятельности маркетплейсов.

Для эффективного функционирования маркетплейсов необходимо создание и внедрение четких стандартов представления информации о товарах. Эти стандарты должны предусматривать единообразное и понятное описание товаров, которое исключит возможность дезинформации или неполного информирования покупателя.

В свою очередь, совершенствование алгоритмов взаимодействия с клиентами и адаптация под меняющиеся требования законодательства позволят маркетплейсам снизить риск возникновения конфликтных ситуаций и претензий со стороны потребителей. Это предполагает внедрение современных технологий, таких как системы автоматического анализа и проверки информации о товарах, а также постоянное обновление данных в соответствии с текущими нормами и требованиями.

В конечном итоге, только такой комплексный подход обеспечит доверие покупателей и повысит их удовлетворенность, что станет залогом успешной и долгосрочной деятельности маркетплейсов.

Список использованных источников

1. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 01.05.2024).

2. Ответ GF auto на досудебную претензию исх. № 37/24-А от 11.05.2024 г. [Электронный ресурс] // текущее делопроизводство ТОО GF auto за май 2024г.

3. Закон Республики Казахстан от 04 мая 2010 года «О защите прав потребителей» №274-IV [Электронный ресурс] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30661723&doc_id2 (дата обращения: 01.05.2024).

4. Уголовную ответственность может понести продавец за обман потребителя, [Электронный ресурс] // <https://vecher.kz/ru/article/ugolovnuui-otvetstvennost-mojet-ponesti-prodaves-za-obman-potrebitelia.html>, (дата обращения: 01.05.2024).

5. Подделки в бутиках и онлайн: как контрафактная продукция попадает к казахстанцам, [Электронный ресурс] // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/poddelki-butikah-onlayn-kontrafaktnaya-produktsiya-poradaet-547933/, (дата обращения: 01.05.2024).

6. Воронова Т.Э., Шамшудинова Г.Т., Тузельбаев Е.О. Особенности расследования экономических и финансовых правонарушений во взаимодействии с правоохранительными органами // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан, 2022. - № 2 (71). – С. 137 – 141.

Сведения об авторах

Ахметжанова Н.Н. – заместитель начальника факультета профессиональной подготовки Карагандинской академии МВД Республики Казахстан, магистр юридических наук, полковник полиции.

Дарменов А.Д. – начальник Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Шракбека Кабылбаева, кандидат юридических наук, доцент, генерал-майор полиции.

Ахметжанова Н.Н. – кәсіби даярлық факультеті бастығының орынбасары Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Баримбека Бейсенова, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі.

Дарменов А.Д. – Қазақстан Республикасы ПМ Қостанай академиясының бастығы Шракбек Кабылбаева, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция генерал-майоры.

Akhmetzhanova N. – Deputy Head of the Faculty of Professional Training of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, Police Colonel.

Darmenov A. – Head of the Kostanay academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Shrakbek Kabylbayev, candidate of law, associate professor, police major general.

Р.Е. Дулдашева¹, М.Б. Токсанова¹

¹Қазақстан Республикасы ПМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ ЖОЛЫН КЕСУДІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ ШАРАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Мақалада отбасылық тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алудың шетелдік тәжірибесі қарастырылды. Авторлар Еуропа мен АҚШ елдеріндегі агрессорлар арасындағы құқық бұзушылықтармен күресудің формалары мен әдістерін зерттейді. Олардың, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуы бойынша тәжірибелері қарастырылған.

Бұл мақалада, әр елде отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу мен жазалауға әсер етудің заңнамалық тетіктері бар екендігі және алдын-алу шаралары қабылданғаны атап өтілді.

Материалда Еуропа мен ТМД елдерінің тұрмыстық зорлық-зомбылық жөніндегі құқықтық нормаларының негізгі тұстарын баяндайды және біздің еліміздің заңдарымен салыстырылған. Заңнамаларды талдау нәтижелері бойынша тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуды және отбасын қорғауды жетілдіру үшін бірқатар ұсыныстар әзірленді, оларды іске асыру жолдары қаралады.

Түйінді сөздер: құқық бұзушылық, тұрмыстық зорлық-зомбылық, ескерту, алдын алу, шетелдік тәжірибе, заң, әйел, полиция, сот.

Зарубежный опыт применения законодательных мер по пересечению бытового насилия

В статье рассматривается зарубежный опыт по предупреждению и профилактике правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений. Авторы исследует формы и методы борьбы с правонарушениями среди агрессоров в странах Европы и США. Рассматривается их опыт по предупреждению от бытового насилия.

В работе отмечено, что в каждой стране имеется законодательные рычаги воздействия на предотвращение и наказание за насилие в семье и принимаются превентивные меры профилактики.

В материале излагаются основные моменты правовые нормы страны Европы и СНГ, по бытовому насилию и идет сопоставление с законами в нашей страны. По результатам анализа законодательств выработаны ряд предложений для совершенствования профилактики домашнего насилия и защиты семьи, рассмотрены пути их реализации.

Ключевые слова: правонарушение, насилие в семье, предупреждение, профилактика, зарубежный опыт, закон, женщина, полиция, суд.

Foreign experience in the application of legislative measures to address domestic violence

The article discusses foreign experience in the prevention and prevention of offenses in the field of family and domestic relations. The authors investigate the forms and methods of combating offenses among aggressors in Europe and the USA. Their experiences in preventing domestic violence are considered.

The paper notes that in each country there are legislative levers of influence on the prevention and punishment of domestic violence and preventive preventive measures are being taken.

The material outlines the main points of the legal norms of European and CIS countries on domestic violence and is compared with the laws of our country. Based on the results of the analysis of legislation, a number of proposals have been developed to improve the prevention of domestic violence and family protection, ways of their implementation have been considered.

Keywords: offense, domestic violence, prevention, prevention, foreign experience, law, woman, police, court.

Кіріспе. Қазақстан Республикасында жүргізіліп жатқан реформалар тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алумен жағдайды түбегейлі өзгертуі тиіс. Осыған байланысты нормативтік құқықтық актілерді қайта өңдеу жүргізілуде, ал жергілікті полиция қызметі сервистік модель бойынша құқық қорғау қызметтерін көрсетуге қайта бағытталады.

Мемлекет басшысының жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауында «бүкіл прогрессивті әлемде полиция институты сервистік модель негізінде дамуда. Біз де осындай модельге көшу туралы айттық, бірақ әзірге жұмыс үзінді нәтижелерге әкелді». «Сервистік полиция стилі деп түсініледі басқару, проблемаларды шешуге бағытталған ұйымдастырушылық стратегия қоғаммен Серіктестік» Мемлекет басшысының жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауында [1].

Қазақстанда біз тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес бойынша профилактикалық іс шараларға байланысты оң сәттерді байқаймыз. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық – зомбылықтың тіркелген жағдайларының саны жылдан жылға азайып келеді (2020 жылы -124 298, 2021-119 608, 2022 жылы-96 750). Дегенімен, мәселе әлі де өткір.

Әдістері. Тұрмыстық зорлық-зомбылық бұл кез-келген отбасында, оның әлеуметтік жағдайына қарамастан орын алатын қоғамдық дерт екендігі бәрімізге мәлім. Дейтұрғанымен, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпаратына сүйенер болсақ, 2023 жылдың жыл басынан бері Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылық салдарынан 69 әйел азаматтары қайтыс болып, бір жыл ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты 99 мыңнан астам шағымдары тіркелгендігі анықталынып отыр.

Осыған орай, зерттеу барысында, еуропаның бірқатар елдеріндегі тұрмыстық зорлық зомбылықтың алдын алу және жолын кесу бойынша Америка, Австрия, Швеция Ұлыбритания, Грузия, Түркия сияқты, шетел мемлекеттерінің тәжірибесі қарастырылған.

Негізгі бөлім. Қазақстан Республикасының Конституциясында «ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды деп жазылған, бұл адамды өзінің қадір қасиетін қорлатындай жәбір көруден қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі қағидатты ереже болып табылады [2].

3-тарау. «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» ҚР Заңында «құқық бұзушылықтың алдын алу туралы» ҚР тиісті Заңының ережелеріне сүйене отырып, оның алдын алу шараларының тізбесі қамтылған. ҚР «Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы» Заңының 17-бабында жеке профилактикны қолдану мақсаттары көрсетілген. Олар тұрмыстық зорлық-зомбылыққа кінәлі адам тарапынан жана құқық бұзушылықтардың алдын алудан және оның құрбандарының қауіпсіздігін қамтамасыз етуден тұрады [3].

Өкінішке орай, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа кінәлі адамның мінез-құлқын оң өзгерту, оның зардап шеккендердің бұзылған құқықтары мен мүдделерін қалпына келтіруге қатысуын қамтамасыз ету, жәбірленушілерге оларды оналтуда әлеуметтік, құқықтық, психологиялық және өзге де көмек көрсету сияқты мақсаттар туралы айтылмайды.

ҚР «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» Заңының 18-бабына сәйкес жеке профилактика шараларын қолдануға негіз бар [3].

Бұл негіздерге: 1) жеке немесе заңды тұлғадан өтініш немесе хабарлама келіп түсуі жатады. Шамасы, мұндай арызбен полицияға тұрмыстық зорлық- зомбылықтан зардап шеккен адам ғана емес, жәбірленушінің мүддесі үшін әрекет ететін басқа азамат (мысалы, адвокат) жүгіне алады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы хабарламаны заңды тұлға-тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету жөніндегі ұйым жасай алады; 2) полиция қызметкерінің тұрмыстық зорлық-зомбылық жасау не оны жасауға әрекет жасау фактісін тікелей анықтауы.

Полиция қызметкерлері тұрмыстық зорлық-зомбылық субъектісінің «қылмысы» деп аталатын нәрсені таба алатыны өте күмәнді, бұл біз бұрын атап өткендей, жоғары патенттік болып табылады. Алайда, полиция қызметкерлері көшеде ұрып-соғу немесе басқа да зорлық-зомбылық іздері бар әйелді немесе баланы тауып, олардан бұл адамдардың үйде ұрып-соғылғаны туралы жауап ала алатын жағдайлар жоққа шығарылмайды [4].

Жеке профилактика шараларын қолданудың келесі негіздері мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарынан келіп түскен тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы материалдар болып табылады.

Жеке профилактика шараларының әрқайсысына заңның жеке бабы арналған. Атап айтқанда, осы Заңның 20-бабында қорғау нұсқамасының құралы көзделген. Бұл рецепт ресми болып табылады 16 жасқа толған кінәліге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық жасамауға, сондай-ақ жәбірленушіні оның еркіне қайшы іздеуге, қудалауға, баруға, ауызша, телефон арқылы сөйлесуге және онымен басқа тәсілдермен, соның ішінде әлеуметтік медиа ресурстарымен байланысуға қойылатын талаптарды қамтитын құжат[3].

Қорғау нұсқамасының қолданылу мерзімі тұрмыстық зорлық-зомбылыққа кінәлі адамға тапсырылған сәттен бастап 30 тәулікті құрайды. Шын мәнінде, қорғаныс ұйғарымы-бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамның заңсыз мінез-құлқының қаупін болдырмайтын әкімшілік-құқықтық қауіпсіздік шарасы. Бұл шара бірқатар шет мемлекеттерде бар қорғау ордерлерінің белгілі бір аналогы болып табылады.

Қорғау нұсқамасының барлық оң бағалануы кезінде оның шектеулі профилактикалық әсерін атап өтуге болмайды, аталған Заңның 20-бабына сәйкес қорғау нұсқамасының талаптарын бұзу тек әкімшілік жауаптылыққа әкеп соғады. Тұрмыстық зорлық - зомбылық жасайтын адамдар бұл туралы біледі және қылмыстық-құқықтық салдардан Қорықпайды. Осыған байланысты А.Амангелдықызы, С.М.Абижанов, Н.Д.Тленшалиев Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алудың басты проблемаларының бірі осы қауіпті құбылыстың жеке профилактикасы шараларының тиімділігінің төмендігі болып табылатыны туралы әділ пайымдауы деп санаймыз [5].

Осыған байланысты отбасылық-тұрмыстық саладағы құқық бұзушылықтардың жасырын сипатын оқи отырып, зардап шеккендерге арнайы орталықтар арқылы психологиялық, заңгерлік және өзге де көмек алуға мүмкіндік беру қажет екенін атап өткім келеді. Қазақстанда «150» бірыңғай ұлттық Call- орталығы жұмыс істейді, оған балалар мен жастар да жүгінеді, бұл пәрменді көмек көрсету үшін жеткіліксіз.

Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларын зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оның құрбандарының хабарлауынша, кінәлілер қорғаныс нұсқамаларының талаптарын бұздан қорықпаған және өз құрбандарына олар үшін қылмыстық жауапкершілік болмайтынын ашық айтқан. Сонымен қатар, қорғаныс ұйғарымы әкімшілік - құқықтық шара болғандықтан, оны жүзеге асыру кезінде электронды бақылау қарастырылмаған, мысалы, пробация органдары педофилдер үшін қолданады.

Біздің ойымызша, мұндай бақылау, ішкі істер органдарының аясына түскен агрессордың ауыр зардаптардың алдын алу тұрғысынан өте тиімді болар еді.

Ерекше жағдайларда жәбірленушіні және оның отбасы мүшелерін күзету және қорғау үшін сот тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамға жеке тұрғын үйде немесе жәбірленушімен бірге басқа тұрғын үйде тұруға тыйым салу түріндегі әкімшілік-құқықтық ықпал ету шарасын да қолдануға құқылы (ҚР Заңының 22-бабының 3-бөлігі).

Кінәлі адам сотқа оның басқа тұрғын үй-жайы (ресми емес) бар екендігі туралы хабарламаған жағдайда, жәбірленуші де бұл туралы үнсіз қалады, мүмкін қорқыту салдарынан немесе өзге де себептер бойынша оған айрықша талаптың осы түрін белгілемей жазаның өзге де түрлері қолданылады.

Бұл жағдайда жәбірленуші, әдетте, бір тұрғын үйде зорлаушымен бірге өмір сүруді жалғастыра береді, бұл одан да ауыр зардаптарға қауіп төндіреді. Қолданыстағы заңнамада несиелерді төлемегені үшін адам тұрғын үй алаңынан айырылуы мүмкін, тіпті жалғыз болса да, ал басқа адамға қатысты зорлық - зомбылық қолданғаны үшін-жоқ [6].

Шет елдердің тәжірибесіне жүгінейік. Мысалы, Австрияда ел полициясының қызметкерлері жәбірленушіге көрсетілген зорлық-зомбылық фактісі туралы мәлімдемесінен кейін құқық бұзушыны тұрақты тұратын жерінен «уақытша шығаруға» құқылы. Бір қызығы, мұндай адам осы бөлменің иесі бола ма, жоқ па маңызды емес. Оған тек қажетті заттарды алуға және оларда уақытша болу үшін мемлекеттер қаржыландыратын дағдарыс бөлмелерін пайдалануға рұқсат етіледі.

Полиция қызметкерлері үйден шығарудың әрбір жағдайы туралы «отбасындағы зорлық-зомбылық интервенциясы орталығына» хабарлайды. Айта кету керек, мұндай көшіру 14 күннен алты айға дейін немесе осы уақытқа дейін болады заңды неке туралы бұйрық.

Аталған профилактикалық шараның тиімділігін қамтамасыз ету үшін, ӘҚБтК-нің 54-бабының ескертпесін алып тастай отырып, тұрмыстық зорлық-зомбылық жасағаны үшін кінәліні тұрғын үй-жайдан шығару керек деп есептейміз «..бұл адамда басқа тұрғын үй болған жағдайда» жәбірленушіні қудалауды жалғастырғаны үшін және оның атына қоқан-лоққы жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілік белгіленсін. Бұл жағдайда аталған шара профилактикалық тиімділікке ие болады.

Америка Құрама Штаттарында зорлық-зомбылық құрбандарына тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы хабарлауға мүмкіндік беру үшін телефон сенім телефоны жұмыс істейді. Ол тәулік бойы жұмыс істейді, онда диспетчерлер 10 түрлі тілде сөйлейді. Қоңырауларды тәжірибелі психологтар қабылдайды, олардың басты міндеті - өтініш берушіні тыңдау және кеңес беру [7].

Қазақстанда да осындай «102» (жалпы) жедел көмек телефондары бар, бірақ тек отбасылық - тұрмыстық үшін жеке жедел желі әзірленбеген, біз жоғарыда атап өткенбіз.

Италияда көп тілді көмек орталығының нөмірі де бар 1522. Аз қамтылғандарға, соның ішінде шетелдіктерге азаматтық және әкімшілік сотта қорғауға кепілдік беріледі - жәбірленуші таңдаған адвокатты мемлекет толығымен төлейді, ол сонымен бірге барлық сот шығындары мен іс жүргізуге байланысты шығындарды өз мойнына алады.

Германия Заңы бойынша тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары үш ай ішінде полицияға хабарласа алады. Егер құқық қорғау органдары қылмыс жасалған жерге тікелей шақырылса, онда өтініш жазудың қажеті жоқ – іс жәбірленушінің өтінішінсіз қозғалады. Сондай-ақ, жергілікті полиция контактілерге тыйым салу мерзімін тағайындай алады, оны бұзу қазірдің өзінде қылмыстық деп саналады. Отбасылық зорлық-зомбылықпен күресудің ерекше тиімді әдісі-құқық қорғау органдарының отбасындағы зорлық-зомбылық фактісі бойынша өндірісті өз бетінше қозғау мүмкіндігі.

Германияның тәжірибесі біздің еліміздің заң шығарушыларының назарын өтініш берушіден анықтау сипатына көшу бөлігінде аударғаны қуантады-бүгінгі күні әкімшілік іс қозғалады және істер сотқа жіберіледі. Учаскелік полиция инспекторларының өздері қорғаныс ұйғарымын шығару туралы шешім қабылдайды.

Швецияда тұрмыстық зорлық-зомбылыққа байланысты қылмыстар да қоғамдық айыптау істері санатына жатады. Полиция прокурор басқаратын алдын-ала тергеу жүргізуге

міндетті, ал жәбірленуші істің алға жылжуына кедергі бола алмайды (мысалы: өтінішті қайтарып ала алмайды). Алдын ала тергеуді бастау үшін қоғамдық айыптау қылмысы жасалды деп болжауға негіз қажет. Яғни, тергеуді бастау үшін қылмыс белгілерінің болуы туралы ақпарат жеткілікті. Мысалы, іс қозғаудың негізі жақын адамнан алынған көгерулер, жаралар немесе басқа шөптердің болуы болуы мүмкін. Сондай-ақ, Швеция полициясы жәбірленушіге қорғаныс қажет пе екенін түсіну үшін қауіп пен қауіп дәрежесін бағалайды. Қауіптердің дәрежесіне байланысты әртүрлі қорғаныс дәрежелері бар. Полиция кеңес беру және әртүрлі техникалық қорғаныс құралдарын ұсына алады (GPS қосылған жедел телефон және акустикалық дабыл). Жәбірленушіге қауіпсіздік туралы келіссөздер жүргізу үшін өзінің байланыс тұлғасы беріледі.

Сотқа жүгінгеннен кейін тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбанын қорғаудың оң тәжірибесі бар.

Францияда, мысалы: егер іс материалдары мен екі жақтың айғақтарын қарау кезінде отбасылық судья зорлық-зомбылық орын алады деп санаса, ол қорғау туралы қаулы шығарады (әйелге жақындауға тыйым салу туралы) және уақытша шараларды қайта жазады: балалардың кіммен қалатынын, үйді кім пайдаланатынын және қандай қаржылық міндеттемелер жүктелетінін анықтайды ер адамға. Француз Заңы бойынша отбасының бір немесе басқа мүшесіне қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық ауырлататын жағдай болып саналады және жасалған қылмысқа байланысты түрме мерзімін едәуір арттыруы мүмкін. Сонымен, әйелі өлтірілген жағдайда, күйеуі түзеу мекемесінде 30 жыл емес, өмір бойына бас бостандығынан айырылуы мүмкін, егер ол жәбірленушімен некелік байланыста болмаса.

Сондай-ақ, Францияда 2010 жылы қылмыстық жаза аясында отбасында психологиялық зорлық-зомбылық қолдануға заңнамалық тыйым салынды. Айта кету керек, біздің елімізде психологиялық зорлық-зомбылық мәселелеріне жеткілікті көңіл бөлінбейді.

Ұлыбританияда тұрмыстық зорлық - зомбылық құрбандарының полицияға жүгіну мүмкіндігі бар-ол қабылдай алатын бірқатар шаралар бар.

Мысалы: полиция қылмыскерді отбасылық үйден 48 сағатқа алып кетуі мүмкін. Сондай-ақ, полиция қылмыстық сотқа күзет ордері үшін жүгіне алады, ол болған жағдайда ол 28 күн ішінде үйіне орала алмайды. Бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары үшін үйді қорғаудың және оларға қосымша көмек пен қорғауға мүмкіндік берудің тәсілі. Зорлық-зомбылық құрбандары азаматтық сотқа жәбірленушіден жәбірленушімен қарым-қатынас жасау мүмкіндігін шектеу туралы өтініш білдіруі мүмкін.

Үйлену тойына немесе бірге тұруға дейін некелік өмірдің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін британдықтар полицияға хабарласып, болашақ серіктесін тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларына тексере алады. Бірақ бұрынғы зорлық-зомбылық жағдайлары туралы мәлімделген және олар құқық бұзушылықтардың жалпы тізіліміне енгізілген жағдайда ғана сенімді ақпарат болады.

Алайда, Қазақстанда азаматтар үшін мұндай ақпарат жүйесі көзделмеген, бұл тек осы адамдарға қатысты әкімшілік немесе қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы өтініш болған жағдайда ғана мүмкін болады (жауапқа тарту фактісі, соттылығының, ерекше мәртебесінің болуы және т.б. тексеріледі). Істі сотқа жіберген кезде әкімшілік іс жүргізу шеңберінде отбасылық дебоширлерді ұстаудың ең ұзақ мерзімі – 24 сағат.

Грузияда отбасылық қақтығыстарға байланысты әйелдерді өлтіру мәселесі бар: 2014 жылдан 2022 жылға дейін 186 әйел өлтіріліп, 129 кісі өлтіру әрекеті жасалды.

Осыған байланысты, Грузия Үкіметі 2006 жылғы 25 мамырдағы №3143 «Тұрмыстық зорлық - зомбылықтың алдын алу туралы» заңға түзетулер енгізді-тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамдарға электрондық қадағалауды белгілеу және жүзеге асыру. Яғни, электронды білезіктер:

Грузияда полицейлер алғаш рет отбасылық зорлық-зомбылық жасады деп айыпталған адамды бақылау үшін электронды білезікті қолданды. Атына сот бұйрығымен зорлық-зомбылық құрбанына жақындауға тыйым салатын шектеу ордері жазылған азаматтарды

электрондық қадағалау 2020 жылғы 1 қыркүйектен бастап, тиісті заңнамалық өзгерістер күшіне енгеннен кейін мүмкін болды.

Электрондық қадағалауды енгізудің мақсаты әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың және отбасындағы зорлық-зомбылықтың қайталануын болдырмау, құрбандарды қорғауды қамтамасыз ету болып табылады.

Өкінішке орай, Қазақстанда электронды білезіктер кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстары үшін сотталғандарға ғана қолданылады. Ол үшін құрылғы іске қосылған кезде құқықтық негіздер мен әрекеттер алгоритмін пысықтау қажет. Сонымен қатар, біз мәселені оларды сатып алу шығындарында деп санаймыз.

Қырғыз Республикасында бұзушылықтардың алдын алу субъектілері анықталды, оларға мыналар жатады: мемлекеттік органдар және жергілікті өзін-өзі басқару органдары. Коммерциялық емес ұйымдар, заңды және жеке тұлғалар құқық бұзушылықтың профилактикасын жүзеге асыруда құқық бұзушылықтың алдын алу субъектілеріне жәрдем көрсете алады.

Қырғызстанда ведомствоаралық өзара іс-қимылға жауапты бірыңғай үйлестіруші орган айқындалмаған. Бірақ әрбір органның құзыретінде олар құқық бұзушылықтың алдын алу шеңберінде мемлекеттік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен, қоғамдық ұйымдармен және алдын алу орталықтарымен ынтымақтасуға міндетті екендігі көрсетілген.

Түркияда 1998 жылы қабылданған «Отбасын қорғау туралы» Заң., отбасындағы зорлық-зомбылыққа қарсы тұруға бағытталған озық нормативтік базаны ұсынады.

Осы Заңға сәйкес, зорлық-зомбылыққа ұшыраған отбасы мүшесі құқық қорғау органдарына жүгінуге құқылы, содан кейін агрессорға алты ай сынақ мерзімі тағайындалады. Егер бұзушылық қайталанса, онда ол үш –алты жылға бас бостандығынан айырылады.

Қорытынды. Қорытындылай келе, шетелдік тәжірибе көрсеткендей, әр елде отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу мен жазалаудың заңнамалық тетіктері бар және алдын-алу шаралары қабылданған.

Ал, Қазақстан Республикасында тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша заңнамалық реттеу жүйесі әзірленген. Алайда, жасалатын отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың тәжірибесі мен талдауы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрестің тиімділігі және оның құрбандарының тиісті әлеуметтік-құқықтық қорғалуы мақсатында алдын алу шаралары мәселелерін пысықтауға тұрарлық екенін көрсетеді.

Осылайша, отбасылық тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында, жоғарыдағы көрсетілген Америка, Австрия, Швеция Ұлыбритания, Грузия, Түркия шетел мемлекеттері сияқты, зорлық-зомбылық әрекеттерін көрсеткен агрессорларға қатысты жауапкершілікті белгілейтін заңнамасын Қазақстан Республикасының заңнамасында жетілдіру қажет.

Сонымен қатар, бүгінгі таңда қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу кодекстеріндегі келесі өзгерістерді қарастыру туралы ұсыныстар талқылануда -денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру, сондай ақ ұрып соғуды жеке құраммен Қылмыстық кодекске қайтару керек келесі жолмен:

-осылайша, аталған іс-әрекеттердің бірінші жағдайы үшін әкімшілік жауапкершілік туындайды;

- екіншісі үшін-қылмыстық теріс қылық;

–үшінші және одан кейінгі қылмыстардың білікті түрлері ретінде қарастырылады.

Жалпы, бұл бастамалар назар аударуға лайық және белгіленген тәртіппен қаралатын болады.

Тәжірибе көрсеткендей, бұл құрамдарды криминализациялау агрессорлармен жұмыс істеу және халықтың әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешу бойынша қоғамдық институттарды қатар дамытуды талап етеді.

Мемлекет басшысының тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу жөнінде кешенді шаралар қабылдау жөнінде қойған шаралары, сондай-ақ отбасылық дебоширлермен оңалту

және тәрбие жұмысы мәселелерін, сондай-ақ негізгі тәрбие, білім беру, мәдениет мәселелерін қамтуды көздейді.

Осыған байланысты, мемлекеттік саясаттың екпіні халықтың әлеуметтік-экономикалық проблемаларын шешу жағына репрессиялық бағыттан өзгеруге тиіс.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Президент Қ.Ж. Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskij-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588>.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

3. «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000214_/links.

4. Buzawa E. & Buzawa C. Prosecutorial and judicial response // E. Buzawa & C. Buzawa (eds) Domestic violence: the criminal justice response, Thousand Oaks, CA: Sage, 1996. — P. 82–96.

5. Амангелдықызы А., Абижанов С.М., Тленшалиев Н.Д. // Некоторые вопросы назначения наказания за совершение бытового насилия в отношении женщин в Республике Казахстан аспекты насилия в уголовном праве // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан, №1(74). – С. 178-184.

6. Токсанова М.Б. «Қазақстан Республикасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу жүйесі» монографиясы Алматы: Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ҒЗМБРУБ, 2023. – 132 б.

7. Помоголова Ю.В. «Тұрмыстық (отбасылық) зорлық-зомбылықтың алдын алудың» заманауи әкімшілік-құқықтық құралдарының тиімділігі: ресейлік және шетелдік тәжірибе / Ю.В.Помоголова 2021. - № 4. - 205–214 б.

Автор туралы мәліметтер

Дулдашева Р.Е. - Қазақстан Республикасы ПМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының 2 курс магистранты полиция аға лейтенанты

Токсанова М.Б. - Қазақстан Республикасының Мақан Есболатов атындағы академиясының құқық қорғау қызметін басқару кафедрасы бастығының м.а., полиция полковнигі

Дулдашева Р.Е. – магистрант 2 курса Алматинской Академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, старший лейтенант полиции.

Токсанова М.Б. - и.о. начальника кафедры управления правоохранительной деятельности Алматинской Академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, полковник полиции.

Duldashева R.Ye. – 2st-year master's student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, senior police lieutenant.

Toksanova M.I. - Acting Head of the Department of Law Enforcement Management of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, police Colonel.

О.Ж. Жолдасов¹, Ж.А. Кегембаева², К.Р. Усеинова²

¹МВД Республики Казахстан, Астана, Казахстан

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ПРОЕКТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Сегодня проектное управление в государственном секторе Республики Казахстан рассматривается как важный инструмент достижения стратегических целей, предусмотренных ключевыми программными документами. В статье исследуются значимые аспекты проектного управления, получившего закрепление в нормах Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан (АППК РК). Авторами проанализированы нормы, регулирующие применение проектного подхода в деятельности государственных органов, а также роль уполномоченного органа по проектному управлению, ответственного за утверждение соответствующих стандартов и правил.

Особое внимание акцентировано на значении проектного управления как механизма оптимизации ресурсов, повышения прозрачности и минимизации рисков при реализации государственных программ. В статье также определены иные преимущества проектного подхода, включая контроль над временем, качеством и ресурсами, а также роль в достижении долгосрочных целей и приоритетов.

Работа направлена на углубление понимания роли проектного управления в модернизации системы государственного управления Казахстана. Соответственно, авторы наглядно показали различия между проектом, программой и портфелем, что позволяет более эффективно структурировать и управлять процессами на разных уровнях. В заключении отмечается важность развития нормативной правовой базы и внедрения современных инструментов для повышения эффективности проектного управления в государственном секторе.

Ключевые слова: государственный сектор, стратегические цели, правоохранительная деятельность, управление проектами, управление программами, управление портфелями.

Мемлекеттік сектордағы жобалық басқару Қазақстан Республикасының құқықтық аспектілері

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының мемлекеттік секторында жобалық басқару негізгі бағдарламалық құжаттарда көзделген стратегиялық мақсаттарға қол жеткізудің маңызды құралы ретінде қарастырылады. Мақалада Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінде (ҚР ӘРПК) бекітілген жобалық басқарудың маңызды аспектілері қарастырылады. Авторлар мемлекеттік органдардың қызметінде жобалық тәсілді қолдануды реттейтін нормаларды, сондай-ақ тиісті стандарттар мен ережелерді бекітуге жауапты жобалық басқару жөніндегі уәкілетті органның рөлін талдады.

Ерекше назар жобалық басқарудың мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру кезіндегі ресурстарды оңтайландыру, ашықтықты арттыру және тәуекелдерді азайту механизмі ретіндегі маңызына аударылады. Сонымен қатар мақалада жобалық тәсілдің уақытты, сапаны және ресурстарды басқару, сондай-ақ ұзақ мерзімді мақсаттар мен басымдықтарға қол жеткізудегі рөлі сияқты басқа да артықшылықтары анықталды. Жұмыс Қазақстандағы мемлекеттік басқару жүйесін жаңғыртудағы жобалық басқарудың рөлін тереңірек түсінуге бағытталған. Осыған сәйкес, авторлар жобаны, бағдарламаны және портфельді ажыратуды

көрнекі түрде көрсетіп, әртүрлі деңгейдегі процестерді тиімді құрылымдауға және басқаруға мүмкіндік береді. Қорытындыда нормативтік құқықтық базаны дамыту мен мемлекеттік сектордағы жобалық басқарудың тиімділігін арттыру үшін заманауи құралдарды енгізудің маңыздылығы атап өтіледі.

Түйінді сөздер: мемлекеттік сектор, стратегиялық мақсаттар, құқық қорғау қызметі, жобаларды басқару, бағдарламаларды басқару, портфельдерді басқару.

Project management in the public sector Republic of Kazakhstan: legal aspects

Today, project management in the public sector of the Republic of Kazakhstan is considered an essential tool for achieving strategic goals outlined in key program documents. The article examines significant aspects of project management established in the norms of the Administrative Procedure and Process Code of the Republic of Kazakhstan (APPC RK). The authors analyze the norms regulating the application of project approaches in the activities of public authorities, as well as the role of the authorized body for project management responsible for approving relevant standards and rules.

Special attention is paid to the importance of project management as a mechanism for optimizing resources, increasing transparency, and minimizing risks in the implementation of state programs. The article also highlights other advantages of the project approach, including time, quality, and resource control, as well as its role in achieving long-term goals and priorities. The study aims to deepen the understanding of the role of project management in modernizing Kazakhstan's public administration system. Accordingly, the authors clearly demonstrate the differences between projects, programs, and portfolios, enabling more effective structuring and management of processes at different levels. In conclusion, the importance of developing a regulatory framework and introducing modern tools to enhance the efficiency of project management in the public sector is emphasized.

Keywords: public sector, strategic goals, law enforcement activities, project management, program management, portfolio management.

Введение. В условиях цифровизации, роста социальных запросов и требований к государственному сектору одной из ключевых задач управления становится поиск эффективных методов реализации государственных программ и стратегий. Одним из таких методов, набирающим все большую популярность во всем мире, является проектное управление. Это не просто инструмент достижения целей, но и целая система управленческих подходов, позволяющая упорядочить процессы, повысить их прозрачность, минимизировать риски и рационально распределить имеющиеся ресурсы.

В Республике Казахстан проектное управление получило законодательное закрепление в нормах Административно-процедурно-процессуального кодекса (АППК РК), что свидетельствует о важности этого подхода для национальной политики [1]. Закрепление таких механизмов как проектное, программное и портфельное управление на правовом уровне формирует фундамент для более структурированной и результативной работы государственных органов.

Однако одной из главных задач остаётся интеграция данного подхода в повседневную деятельность госаппарата. Как использовать проектное управление в условиях административной системы? Каким образом стандарты проектного управления могут изменить привычные методы взаимодействия органов власти? Насколько применимы методы проектного управления в деятельности правоохранительных органов? Именно эти вопросы и становятся основой для настоящего исследования.

Работа направлена на выявление правовых, организационных и управленческих механизмов, которые обеспечивают эффективную реализацию проектного подхода в

государственном секторе Казахстана. Особое внимание уделено правовым основам проектного управления, анализу нормативной базы, а также преимуществам и проблемам внедрения этой системы на практике.

Материалы и методы. В исследовании использованы нормативные правовые акты Республики Казахстан, включая Административный процедурно-процессуальный кодекс, а также Правила осуществления проектного управления. Анализ проведен с использованием сравнительно-правового метода для выявления лучших практик внедрения проектного подхода в государственных органах зарубежных стран и их адаптации к казахстанской правовой системе. В работе также применены методы системного анализа и оценки, позволяющие определить влияние проектного управления на достижение стратегических целей, оптимизацию ресурсов и повышение прозрачности в государственных программах.

Результаты. Результаты исследования показывают, что проектное управление в государственном секторе Республики Казахстан имеет большой потенциал для повышения эффективности реализации государственных программ и улучшения качества предоставляемых услуг. Выявлено, что государство стремится к созданию четкой правовой базы, включающей законодательные и подзаконные акты, и это является основополагающим условием для успешного внедрения проектного управления. Однако, несмотря на это, существует ряд правовых и организационных барьеров, которые затрудняют процесс.

Основным барьером можно признать отсутствие интеграции проектного управления в общую стратегию государственного управления. Это приводит к фрагментации усилий и отсутствию единого подхода к реализации проектов. Кроме того, многие государственные служащие не имеют достаточной подготовки в области проектного управления, что негативно сказывается на качестве исполнения проектов.

Применительно к деятельности правоохранительных органов результаты исследования показывают, что внедрение проектного управления может значительно повысить оперативность и эффективность работы. В ходе исследования было выявлено, что использование проектного управления способствует более эффективному распределению ресурсов и повышению прозрачности. Системный подход к проектному управлению может привести к сокращению временных затрат на выполнение задач и более четкому контролю за выполнением поставленных целей. Это особенно актуально в свете необходимости повышения доверия граждан к деятельности правоохранительных органов.

Обсуждение. Проектное управление сегодня признано важным инструментом достижения стратегических целей во всем мире. Как оценивают зарубежные исследователи, проектный подход позволяет повысить эффективность процессов, минимизировать риски и обеспечить прозрачность управления на всех уровнях. Этот подход позволяет руководителям проектов логически и систематически принимать решения, которые будут способствовать продвижению проекта. Благодаря этому становится проще определять, как следует выполнять задачи, а также когда необходимо сдавать результаты [2].

Действительно, проектное управление предоставляет инструменты для детального планирования, что имеет особую ценность в условиях государственного управления. В государственном секторе каждое действие должно быть прозрачным, подотчётным, кроме того, бюджетные средства должны использоваться максимально рационально. И проектный подход дает возможность в этих условиях достаточно ограниченных ресурсов и предельно сжатых сроков достичь поставленных целей, тем самым этот метод работы становится ключевым условием эффективности деятельности государственных органов.

Проектное управление широко применяется в деятельности крупных корпораций, таких как Microsoft, IBM, Siemens и Boeing, где оно укрепило конкурентные позиции и повысило эффективность процессов. Этот подход оказался настолько успешным, что его начали активно внедрять и в государственных органах власти. Международная ассоциация управления проектами (IPMA) способствует распространению передового опыта, созданию стандартов и проведению исследований в этой области. Примером является Великобритания, где создан

Департамент приоритетных проектов, обеспечивающий поддержку управленческих процессов и независимую оценку программ. Аналогичные структуры и стандарты, такие как PRINCE2 и PMBOK, применяются в Японии, США и других странах [3, с.4]. В странах Европейского Союза проектный подход используется для управления фондом регионального развития, что позволяет точно отслеживать результаты и обеспечивать справедливое распределение финансовых средств.

И, как показывает зарубежный опыт, применение методов проектного управления в государственном секторе повышает гибкость и адаптивность деятельности государственных структур, что особенно важно в условиях нестабильной экономической и политической среды.

Этот метод позволяет также усилить формальные механизмы контроля, такие как контроль поведения и результатов, чтобы повысить подотчетность и эффективность управления. Кроме того, он позволяет учитывать взаимодействие разных уровней управления, так как многие проблемы в деятельности государственных органов возникают из-за их недостаточной координации [4, с. 13].

Применение проектного подхода также позволяет решать проблемы управления человеческими и финансовыми ресурсами. Проектное управление характеризуется наличием четких критериев оценки эффективности деятельности, благодаря чему ресурсы перераспределяются в соответствии с реальными потребностями, и это существенно минимизирует издержки и улучшает конечный результат.

Кроме того, проектное управление усиливает вовлеченность всех заинтересованных сторон, включая граждан, бизнес и неправительственные организации. Например, в Канаде проектный подход активно используется в области общественного участия, где граждане принимают участие в принятии решений по важным проектам. Это способствует повышению доверия к государственным органам и укрепляет социальную стабильность. Также в государственном секторе Канады активно реализуются инфраструктурные и экологические проекты, поддерживаемые Управлением инфраструктуры Канады, которое обеспечивает финансовую помощь государственным и частным инициативам. Так, в провинции Квебек внедрена программа управления крупными проектами общественной инфраструктуры, основанная на жизненном цикле из пяти фаз, с координацией на уровне Совета министров и поддержкой Квебекской инфраструктурной корпорации. Ключевые аспекты успешной реализации проектов включают координацию всех участников, наличие эффективного руководителя, мобилизацию команды вокруг целей и устранение человеческих факторов, таких как неопределенность ролей и сложности в административных процессах. И этот опыт Квебека демонстрирует, что проектное управление требует динамичного подхода и слаженной работы на всех уровнях [5, с. 364].

Пример Канады иллюстрирует важность вовлеченности граждан и бизнеса в процессы проектного управления, что особенно актуально для стран, находящихся на этапе модернизации государственного управления. Казахстан, следуя лучшим мировым практикам, активно внедряет проектный подход для повышения эффективности и прозрачности государственных процессов.

В последние годы проектное управление стало важным элементом реализации стратегических инициатив Казахстана, например, в сфере цифровой трансформации. В этом аспекте закрепление проектного подхода в Административном процедурно-процессуальном кодексе (АППК) Республики Казахстан стало значительным шагом на пути институционализации этого метода. АППК РК установил лишь общие положения, которые были подробно регламентированы в Правилах осуществления проектного управления, утвержденных приказом Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК от 31 июля 2023 года [6]. В этом документе детально проработаны требования к государственным органам, что способствует унификации процессов планирования, мониторинга и оценки проектов.

В соответствии с указанными Правилами проектный офис государственного органа формирует карту целей общенациональных приоритетов в информационной системе для обеспечения персональной ответственности, мониторинга достижения национальных индикаторов и анализа вклада проектов в стратегические цели. Карта структурируется по четырем уровням ответственности: кураторы, руководители программ, базовых направлений и групп проектов.

Качество реализации проектов контролируется через общественный мониторинг, направленный на оценку соответствия результатов запланированным параметрам (сроки, качество, стоимость). Группы мониторинга из 2-5 человек формируются из представителей общественности, исключая лиц с судимостью и учетами в психоневрологических и наркологических службах.

Проектный офис предоставляет группам доступ к системе управления проектами с ролью «общественный контролер». Заявки на мониторинг и ответы оформляются по установленным формам, что повышает прозрачность и подотчетность реализации государственных проектов [6].

Внедрение таких механизмов проектного управления в государственном секторе обеспечивает несколько ключевых результатов. Во-первых, это повышает прозрачность и подотчетность работы государственных органов, что снижает вероятность коррупционных проявлений и улучшает взаимодействие между структурами. Во-вторых, четкое распределение персональной ответственности стимулирует руководителей на всех уровнях к достижению конкретных результатов, что способствует эффективности и своевременности выполнения проектов. В-третьих, общественный мониторинг усиливает доверие граждан к государственным органам, вовлекая их в процессы контроля и оценки, что делает управление более открытым и ориентированным на потребности общества.

Эти преимущества проектного управления могут быть применены и в деятельности правоохранительных органов. В этой сфере проектный подход может использоваться для реализации программ реформирования, оптимизации ресурсов и повышения качества предоставляемых услуг. Например, при внедрении программ цифровизации процессов, таких как автоматизация учета различного рода заявлений и обращений, мониторинг сроков расследования или внедрение аналитических платформ для предупреждения правонарушений, проектное управление обеспечивает планомерную реализацию на всех этапах.

Использование проектного управления в правоохранительных органах может существенно способствовать решению задачи повышения раскрываемости преступлений. Как отмечается исследователями, правильное определение того, что следует понимать под раскрытием преступления, имеет не только теоретическое, но и практическое значение. Это включает разработку четких рекомендаций для субъектов, ответственных за раскрытие преступлений, и объективную оценку их эффективности [7, с. 63]. И в данном случае проектное управление может выступить инструментом, обеспечивающим структурированный подход к координации действий следователей, дознавателей и оперативных служб, четко распределив задачи, сроки и ответственность между участниками процесса. Такой подход будет способствовать своевременному внедрению современных форм и методов взаимодействия, которые, как показывает практика, играют ключевую роль в достижении оперативных результатов.

Несмотря на очевидные и несомненные преимущества проектного управления, его внедрение в государственном секторе сталкивается с рядом проблем. Во-первых, часто не хватает координации между ведомствами, что существенно замедляет выполнение поставленных задач. Во-вторых, ограниченность ресурсов, особенно квалифицированных специалистов, мешает эффективно применять проектные методы. Это особенно заметно при реализации сложных технологий или новых подходов. Также серьезным препятствием продолжают оставаться бюрократические барьеры, которые делают процесс принятия

решений долгим и усложняют внедрение проектов. Кроме того, общественный мониторинг, о котором мы говорили и который мог бы повысить прозрачность и доверие к проектам, реализуется недостаточно активно из-за отсутствия реально действующих инструментов вовлечения граждан.

Заключение. Таким образом, проектное управление представляет собой мощный инструмент, который способен значительно повысить эффективность работы государственных органов, включая правоохранительные структуры. Оно позволяет упорядочить процессы, четко распределить ответственность и внедрять современные методы взаимодействия, что особенно важно для достижения оперативных и стратегических целей.

Однако для раскрытия полного потенциала проектного управления необходимо устранить существующие препятствия: улучшить координацию между ведомствами, обеспечить доступ к квалифицированным кадрам, сократить бюрократические барьеры и активизировать механизмы общественного мониторинга. Эти шаги позволят не только оптимизировать процессы, но и укрепить доверие граждан к государственным институтам, сделав управление более прозрачным, гибким и ориентированным на результат.

Список использованных источников

1. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>.

2. Efficient Project Management Approach in 2024: A Guide with Techniques, Examples & Templates // <https://financesonline.com/efficient-project-management-approach/>

3. Кожевников С.А. Проектное управление как инструмент повышения эффективности деятельности органов государственной исполнительной власти // Вопросы территориального развития. – 2016. – №5 (35). – С. 1-17. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/proektnoe-upravlenie-kak-instrument-povysheniya-effektivnosti-deyatelnosti-organov-gosudarstvennoy-ispolnitelnoy-vlasti>.

4. Hansen L.K., Kræmmergaard P. IT Portfolio Management: Control Problems in a Public Organization. In Proceedings of the Transforming Government Workshop, 2012 // http://www.iseing.org/tgovweb-site/tGovWorkshop2012/CRC2012/CRC%204/tGov_Lars%20Kristian%20Hansen.pdf

5. Мирошниченко И.В., Шапиро Л.А. Проектное управление в государственном секторе: зарубежный опыт и российская практика // Вестник Удмуртского университета. Социология. Политология. Международные отношения. – 2019. – №3. – С. 360-368. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/proektnoe-upravlenie-v-gosudarstvennom-sektore-zarubezhnyy-opyt-i-rossiyskaya-praktika>.

6. Приказ Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан от 31 июля 2023 года № 301/НҚ «Об утверждении Правил осуществления проектного управления» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033199>.

7. Коржумбаева Т.М. Криминалистически значимая информация, используемая в выявлении, предупреждении и пресечении уголовных правонарушений // Ученые труды Алматинской академии МВД РК. – 2019. – №4 (61). – С. 60-68.

Сведения об авторах

Жолдасов О.Ж. – МВД Республики Казахстан, полковник полиции.

Кегембаева Ж.А. – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры теории и истории государства и права, конституционного и административного права КазНУ им. аль-Фараби.

Усеинова К.Р. – кандидат юридических наук, доцент, заведующая кафедрой теории и истории государства и права, конституционного и административного права КазНУ им. аль-Фараби.

Жолдасов О.Ж. – Қазақстан Республикасы ПМ, полиция полковнигі.

Кегембаева Ж.А. – заң ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, конституциялық және әкімшілік құқық кафедрасының профессоры.

Усеинова К.Р. – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, конституциялық және әкімшілік құқық кафедрасының меңгерушісі.

Zholdasov O. – Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Police Colonel.

Kegembayeva Zh. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional and Administrative Law at Al-Farabi Kazakh National University.

Usseinova K. – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional and Administrative Law at Al-Farabi Kazakh National University.

G.B. Chukumov¹, P.V. Sitnikov¹

¹Almaty academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Almaty, Kazakhstan

ANTI-CORRUPTION POLICY OF THE JUDICIAL SYSTEM OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE THEM

Corruption is seen not only as «bribery», but also the use of relationships, social or professional connections for personal gain, in the anti-corruption policy of Kazakhstan's judiciary. According to the report, the adopted amendments to the judicial legislation are not sufficient to correct the system. The desire to put an end to the corruption prevailing in the judicial system, as well as the "monstrous inefficiency of the judicial system", are the reasons for the changes currently underway in the justice system.

Keywords: judicial system of the RK, anti-corruption policy, correction of the system, preventive measures, civil servants.

Қазақстанның сот жүйесінің сыбайласқа қарсы саясаты: мәселелер мен оларды шешу жолдары

Сыбайлас жемқорлық тек «пара» ретінде ғана емес, сондай-ақ Қазақстан сот жүйесінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатында қарым-қатынастарды, әлеуметтік немесе кәсіби байланыстарды жеке мүддесі үшін пайдалану ретінде қарастырылады. Есепке сәйкес, сот заңнамасына қабылданған түзетулер жүйені түзету үшін жеткіліксіз. Сот жүйесінде үстемдік ететін сыбайлас жемқорлықты, сондай-ақ «сот жүйесінің сұмдық тиімсіздігін» тоқтату ниеті қазіргі уақытта сот төрелігі жүйесінде болып жатқан өзгерістердің себептері болып табылады.

Түйінді сөздер: ҚР сот жүйесі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, жүйені түзету, алдын алу шаралары, мемлекеттік қызметшілер.

Антикоррупционная политика судебной системы Казахстана: проблемы и пути их решения

Коррупция рассматривается, не только как «взятка», но и использование отношений, социальных или профессиональных связей в личных интересах, в антикоррупционной политике судебной системы Казахстана. Согласно отчету, принятых поправок к судебному законодательству, недостаточно для исправления системы. Стремление положить конец коррупции, царящей в судебной системе, а также «чудовищная неэффективность судебной системы», являются причинами изменений, проводимых в настоящее время, в системе правосудия.

Ключевые слова: судебная система РК, антикоррупционная политика, исправление системы, превентивные меры, государственные служащие.

Introduction. Experience shows that fighting corruption requires a strong system of integrity at all levels of government, with the participation of society at large. However, while many governments have prioritised anti-corruption policies and strategies, implementing these policies and promoting a broader culture of integrity in public institutions remains one of the biggest challenges.

Many governments tend to base their fight against corruption on increased investigative and sanctioning actions, ignoring preventive measures to address systemic and institutional weaknesses that foster corruption (OECD, 2020[1]).

Public Integrity implies that those responsible for public sector management, in addition to complying with the law, also align their behaviour with clearly defined values and behavioural parameters to put the public interest above the private interest.

In this way, citizens can be assured that they live and work in a context of equal conditions and opportunities, where opportunities are determined by meritocracy and effort; not by connections or bribery. Ensuring the effective application of values and standards of behaviour in the public service, is thus a prerequisite for reversing the decline in trust in governments (OECD, 2017[2]).

According to the definition of D. Pasquino, corruption is a phenomenon through which, a public official is encouraged to act differently from the standards of the rules of the system, in favour of certain interests, in exchange for a reward, for providing an illegal service [3].

There are two completely different categories of services:

1. Bylaw: When an official receives a commendation from a person for doing something that must be done, according to the law.

2. Against the rules: Corrupt acts are committed for the purpose of obtaining a favour, the provision of which to a public official is prohibited and punishable by law.

In a public integrity system, various institutions and organisations at all branches and levels of government have mandates and functions that promote public integrity.

A fundamental prerequisite for ensuring the application of regulatory requirements and measures that are mutually reinforcing and contribute to positive change is the establishment of clear and coordinated institutional responsibilities for developing, leading and implementing the elements of an integrity system. These responsibilities must be supported by the mandate, resources and capacity to fulfil them effectively.

The Republic of Kazakhstan has adopted an Anti-Corruption Policy for the period 2022-2026. A number of activities are planned on the topic of preventing corruption in the judiciary. On 7 April 2022, the IRH organised an online seminar on this topic. On 22 February 2022, the Government of the Republic of Kazakhstan, by Presidential Decree, approved the Anti-Corruption Policy for the period from 2022 to 2026 [4].

As part of the introduction and use of international experience, the Academy of Justice under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan (SCS) regularly organises seminars, lectures and trainings on combating corruption in the judiciary. The Academy also continues to engage in new developments in anti-corruption policy in the judiciary and is working on the development of a relevant action plan.

On this occasion, the Supreme Court's Justice Academy organised an online seminar on "Policies to Prevent Corruption in the Judiciary", where the issues were poignantly raised:

Objects of corruption in the judiciary, Protecting against the risk of corruption in the area of judgements, Defence against corruption risks in the administrative activities of the judiciary, Response to detection of irregularities.

In Kazakhstan, judicial and legal reform has been carried out consistently and gradually. Corruption prevention departments have been established in the courts, with a hierarchy of vertical subordination. In the judiciary, the fight against corruption is carried out by organisational and functional measures limited to improving local judicial equipment, remuneration and social benefits for judges, increasing their accountability, observing the rules of judicial ethics and creating the necessary conditions for transparency of their activities.

All courts in Kazakhstan have technological resources and are located in buildings that meet new requirements. New information technologies and electronic procedures have been introduced in the activities of the courts. From 2010 to 2013, laws were adopted to improve the country's judicial system.

On 17 August 2010, the Presidential Decree on measures to improve the effectiveness of law enforcement and the judicial system in Kazakhstan was approved, which decided to minimise the possibility of alternative jurisdiction and established that the investigation of corruption offences would be transferred to the financial police [5].

In order to further strengthen and improve the independence of the judiciary in 2013, the Supreme Court has prepared and submitted the following proposals to the Majilis of the Parliament of Kazakhstan:

- Draft Constitutional Law on Amendments and Additions to the Constitutional Law on the Judiciary and the Legal Status of Judges, which aims to improve the selection procedure by holding a competition for candidates for the position of judge; increase the role of public opinion in the selection of candidates; increase the list of functions of qualified candidates for executive judicial positions.

- A bill to amend and supplement Kazakhstan's legislation to simplify the administration of justice and reduce bureaucratic procedures.

The project establishes requirements for representatives in civil cases, which allows access to people with the category of the highest legal system, as well as the problems of expanding the scope of computer technology in the judicial process.

Amendments have been made to the Constitutional Act on the Judicial System and the Legal Status of Judges, which establishes rules establishing the right of judges, in the event of reorganisation or liquidation of a court to reduce the number of judges, to receive the right to privatisation of service housing together with severance pay. The rules on medical care for judges and on the further development of the pension system and the improvement of the mechanism for providing pensions for judges are being improved.

On 31 July 2015, the Constitutional Law amending the Constitutional Law on the Judiciary and the Statute of Judges was signed. This Law establishes that a retired judge with at least 15 years of judicial service shall receive a monthly pension for life upon reaching retirement age.

It is extremely important that corruption in the judiciary has been reduced to zero over the years. In this sense, in 2013, 15 offences were detected in the judiciary and 4 judges were convicted; in 2014, 7 offences were committed and 5 judges were convicted; in 2015, no judge was sentenced.

The judiciary strengthens judicial processes by increasing public trust and perception of the judiciary;

- The Justice Academy expands access to continuing judicial education;

- The Judges' Union ensures a strong and independent judiciary through specificity and clarity in the application of ethical standards;

- New judicial practices are being introduced in the judicial system that will ensure the sustainable independence and professionalism of judges.

On 6 October and 19 December 2020, the President of the Republic of Kazakhstan signed Law No. 365-VI VZK [6] and Law No. 384-VI VZK [7] ("On Amendments"), respectively, which introduced certain amendments to the country's anti-corruption laws, including the Anti-Corruption Law [8], the Criminal Code [9] and the Civil Code [10]. Law No. 365-VI ZRC entered into force on 18 October 2020 and Law No. 384-VI ZRC entered into force on 31 December 2020.

The President's far-reaching powers over the judiciary, prosecution and law enforcement agencies risk making the anti-corruption system vulnerable to undue influence. This should be followed by a thorough review of the existing system of immunities to ensure that it does not go beyond what is proportionate and necessary in a democratic society.

President K. J. Tokayev has embarked on a mission to completely overhaul the role of law enforcement in society, abandoning the Soviet model of the police being an instrument of the state in

favour of a modern police force that provides services to citizens. This includes changing the judicial system to make the judiciary more adversarial, separating prosecutors from judges and putting the defence and prosecution on an equal footing.

To combat corruption, the Government of Kazakhstan has reorganised the country's law enforcement agencies to include the Anti-Corruption Service, which reports directly to the President. In addition, a number of regulations have been adopted to increase the accountability of civil servants and limit their ability to engage in corrupt behaviour. Recruitment and selection processes were revised for both civil servants and judges, and more attention was paid to their character [11].

"The Civil Service Law purposely clarifies who is a civil servant and attempts to distinguish between administrative civil servants and political civil servants. The Act defines judges and Members of Parliament who are liable for fraudulent offences committed under the constitution. It also contains descriptive provisions on how public servants should be recruited. This should be open to public scrutiny [12].

The Kazakhstani government has come under strong pressure from both inside and outside to reform the judicial system [13]. To this end, the parliament provided the necessary legal framework by passing a law allowing for changes to legal systems aimed at combating corruption.

Such changes have affected the Criminal Code, as well as the procedures of the Criminal Code, and have effectively increased the liability of the entire judicial system of Kazakhstan for corruption-related offences. Against the backdrop of the systematic nature of bribery in Kazakhstan, the implementation of anti-corruption initiatives has also been progressive and gradual.

The President of Kazakhstan, for the past fifteen years, has been obliged by law to implement five-year programmes aimed at creating an enabling environment for anti-corruption activities. Such programmes are bureaucratic, systematically followed and supported by the state.

The systematisation of the anti-corruption war in Kazakhstan is not limited to five-year programmes. The Government of Kazakhstan believes that achieving a corruption-free state is only possible through a series of systematic steps.

One of the very first steps taken by the Government was to improve the judicial environment. With this improvement of the judicial and law enforcement system comes the development of anti-corruption programmes. These programmes are designed in such a way that they not only allow domestic anti-corruption agencies to work effectively, but also to cooperate with external agencies.

The development of such programmes goes hand in hand with anti-corruption awareness campaigns, mainly through seminars and lectures. At the moment, civil society is included in anti-bribery activities.

Problems and solutions. The judicial system of the Republic of Kazakhstan consists of the Supreme Court, the Regional Court (according to the territorial and geographical division of Kazakhstan there are 14 regions) and local courts. According to the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the Court is an independent branch of government. In fact, it is difficult to say about the independence of a judge. We have external influences affecting the final decision of the judge, in accordance with the Constitution:

- non-compliance with international standards;
- The predominance of the legislative and executive branches of government and the possibility of influencing the judiciary;
- The broad power of the President to recognise legislation and regulations relating to the judiciary;
- insufficient financial support for full independence [14].

"The poor quality of laws leads not only to judicial and investigative errors, but also contributes to the abuse of a certain part of unscrupulous judges, investigators, prosecutors and interrogators, who use gaps, contradictions and other shortcomings of the law in their self-interest" [15].

Internal influencing factors are the departments in each regional court and local courts that control the activities of judges; the dependence of judges on the presidents of the Supreme Court and the presidents of regional and local courts.

Also, one of the important issues is the system of appointment of judges. The President submits a candidate presented by the Supreme Judicial Collegium to the Senate of the Parliament for the election or termination of the powers of the Presidents of the Supreme Court and a judge of the Supreme Court, presidents of regional and local courts. Unfortunately, judges are not elected publicly.

The total number of judges of the Supreme Court shall be established by the President of the Republic of Kazakhstan on the proposal of the Chairman of the Supreme Court.

At the same time, Kazakhstan is considering reforming its judicial system. The President signed the Law of the Republic of Kazakhstan "On Amendments and Additions to Legislative Acts on the Development of Arbitration" aimed at expanding out-of-court dispute resolution. It is hoped that the reform of the judicial system is still moving forward for the better.

"Consideration of other issues such as those mentioned above detracts from their primary constitutional duty of administering justice. Therefore, it is necessary to distinguish between justice and organisational support to the courts, as mentioned in 1994, and also, to exclude presidents from court support activities and replace them with the competent authority[16]". This is ongoing and requires an urgent clear legislative solution.

"In terms of legal support for this issue, Kazakhstan lacks a focused anti-corruption document regulating the work of government officials and civil society. In addition, it cannot be ignored that the legislative bodies are not completely rid of bribery. There is still a possibility of active participants of this offence among employees of state bodies.

It is therefore necessary to ensure that laws are up-to-date and working. It is now fashionable to refer to the supply and demand for bribery as economic factors. According to economic realities, where there is a demand for corruption, there will undoubtedly be a supply. In addition, in some cases a monopoly on corruption arises. The provision of a public service by one public body is monopolised, thus creating conditions for monopolisation of that public service" [17].

Meanwhile, bribery is a booming business in Kazakhstan. At least it is, according to official data, which show that the number of registered bribe-taking cases jumped by a third in 2022. Law enforcement agencies registered 374 cases of bribery in the first half of 2022 compared to 280 in the first half of 2021, according to data from the Prosecutor General's Office published on the Finprom.kz business website.

That's an increase of 33 per cent. The number of people caught paying bribes rose 13 per cent to 358. This means that investigators are identifying about four cases of suspected bribery every day. Cases of mediation for bribery almost doubled, from 18 to 35.

The total number of corruption cases, including bribery, rose by 30 per cent in the first half of this year, to 1,312. This includes offences such as forgery of public officials and fraud, which roughly doubled, as well as abuse of office, which rose by a quarter.

Kazakhstan shared 102nd place out of 180 countries with Gambia and Sri Lanka. After the January riots, President Kasym-Jomart Tokayev promised "de-oligopolisation", meaning an end to the nepotism and corruption that plagued Kazakhstan during Nazarbayev's three decades in power [18].

The fight against smuggling is one of K.J. Tokayev's stated priorities, but according to the latest data, investigators managed to record only one case on charges of "economic smuggling" in the first half of this year. The fight against corruption is complicated by resistance from vested interests within the system.

According to Finprom.kz, the overwhelming majority - almost two-thirds - of suspects in corruption cases sent to court in the first half of this year were law enforcement officers and officials of ministries and agencies.

To summarise one example of the fight against corruption. It is necessary to recall the significant role of society in eradicating criminal acts of corruption. However, in the summaries of court hearings and punishments, the name of the perpetrator is never presented for public censure. Therefore, the conclusion is that the trial will not be fair and, consequently, the bribe taker will not receive the punishment he deserves.

"In order to prevent corruption among civil servants and similar offences, the practice of organising online broadcasting of court hearings, with the participation of colleagues of citizens who have committed corruption offences, has been introduced.

Thus, an online demonstration of the trial on a criminal case of corruption against a convict in the UGD of Zhambyl region was organised with the participation of the staff of the mentioned institution.

The Office of the Anti-Corruption Agency of the Republic of Kazakhstan in Zhambyl Oblast and the Criminal Collegium of the Court of Appeal will jointly carry out work aimed at preventing corruption".

Conclusions. In order to achieve sustainable results in combating corruption in the judiciary, it is necessary to continue improving the legislative framework, but also to pay attention to the introduction of modern mechanisms of control, transparency, improvement of professional ethics of judges and judicial staff. An important role in this process should be played not only by state bodies, but also by civil society, independent media, and international organisations, which can enhance cooperation and increase public confidence in justice.

Thus, the fight against corruption in the judicial system of Kazakhstan requires systemic measures that include not only legislative changes, but also the reform of institutional governance mechanisms, as well as the active involvement of the public and the introduction of international best practices.

List of sources used

1. OECD (2020), OECD Handbook on Public Integrity, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/8a2fac21-en>.
2. Lind, E. and K. Arndt (2016), "Perceptions of fairness and regulatory policy: a behavioural science perspective on government-citizen interactions", OECD Working Papers on Regulatory Policy, No. 6, OECD Publishing, Paris,
3. Pasquino, D., "Corruption", in N. Bobbio, N. Matteucci and D. Pasquino (eds.), Political Dictionary, Vol. 1, Mexico, 21st Century, LIBRUNAM, 1998, pp. 438-441.
4. On approval of the Concept of anti-corruption policy of the Republic of Kazakhstan for 2022-2026 and amendments to some decrees of the President of the Republic of Kazakhstan / Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated 2 February 2022 No. 802
5. On measures to improve the efficiency of law enforcement and the judicial system in the Republic of Kazakhstan. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated 17 August 2010 No. 1039.
6. Law "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Combating Corruption" dated 6 October 2020.
7. Law "On introducing amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on strengthening the protection of the rights of civilians in criminal proceedings and combating corruption" of 19 December 2020.
8. The Anti-Corruption Law of 18 November 2015, as amended.
9. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 3 July 2014, as amended.
10. Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Special Part) dated 1 July 1999 with amendments.
11. Svante E. Cornell, S. Frederick Starr and Albert Barro. Political and Economic Reforms in Kazakhstan under President K. Tokayev. 2021. <https://isdpeu/publication/political-and-economic-reforms-in-kazakhstan-under-president-tokayev/>
12. Public Service Act [1999].
13. Aubakirov A., Government Approves New Plan to Combat Corruption, 2011, Internet.
14. Abdurasulov Y.B., Innovative Challenges in Multidisciplinary Research and Practice: 308-315, 2014
15. Message of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan dated 29 May, 2007 1 01-4/1 "On constitutional legality in the Republic of Kazakhstan" //Kazakhstanskaya Pravda. 2007. 7 June
16. Statement of the Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan dated 21 April 2003. 1 12-1-2003 to the President of the Republic of Kazakhstan - Nursultan Nazarbayev // www.basezakon.kz/doc/lawyer/?uid=15F433D3 - FB

17. Nurkey A. et al 2022. Models and methods of digital mechanisms in anti-corruption, their advantages and disadvantages, and applications. IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 1216 (2022)

18. Lillis D. Bribery in Kazakhstan flourishes amid fight against corruption. 2022. <https://eurasianet.org/bribery-is-booming-in-kazakhstan-amid-anti-corruption-drive>.

Information about the author

Chukumov G.B. - Head of the Research centre of the Almaty academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Doctor of Philosophy (PhD), lieutenant colonel of police.

Sitnikov P.V. – Associate professor of the Department of Law Enforcement Management of the Almaty academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, major of police.

Чукумов Г.Б. – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми-зерттеу орталығының бастығы, философия докторы (PhD), полиция подполковнигі.

Ситников П.В. – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі М. Есболатов атындағы Алматы академиясы құқық қорғау қызметін басқару кафедрасының доценті, полиция майоры.

Чукумов Г.Б. - начальник Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор философии (PhD), подполковник полиции.

Ситников П.В. - доцент кафедры управления правоохранительной деятельностью Алматинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, майор полиции.

Е.Д. Рахмет¹, М.Б. Токсанова¹, Г.М. Сағынбекова²

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

²Алматы қаласы мамандандырылған ауданаралық экономикалық соты, Алматы, Қазақстан

ЖОЛ ЖҮРІСІ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ САЛАСЫНДАҒЫ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК ҚЫЗМЕТІНІҢ ӘДІСТЕРІ

Жол жүрісінің қарқындылығының артуы, ел халқының автокөліктенуінің өсуі, жол инфрақұрылымының сапасы, жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ұйымдастырушылық аспектілері, бірнеше рет өзгерістерге ұшырайтын нормативтік құқықтық база – осы және басқа факторлар жолдардағы қауіпсіздік деңгейіне, мемлекет қабылдайтын ұйымдық-құқықтық шаралардың тиімділігіне тікелей әсер етеді.

Осы мәселені шешу үшін мақалада ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің әдістері қарастырылған, сондай-ақ жол қозғалысы саласында туындайтын қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасының әкімшілік заңнамасын жетілдірудің кейбір мәселелері қаралған. Авторлар қолданыстағы ұлттық заңнаманы және оны қолдану практикасын талдау арқылы жол қозғалысы саласындағы жекелеген проблемаларды қарады және оларды шешу бойынша шаралар ұсынды.

Түйінді сөздер: әкімшілік заңнама, әкімшілік құқық бұзушылық, сендіру әдісі, мәжбүрлеу әдісі, жол қозғалысы қауіпсіздігі, әкімшілік қызмет, жол-көлік оқиғасы, жеке тексеру, медициналық куәландыру, жетек, хаттама, әкімшілік ұстау, лауазымды адам, көлік құралын басқару құқығынан айыру.

Методы административной деятельности органов внутренних дел в сфере обеспечения безопасности дорожного движения

Возрастающая интенсивность дорожного движения, рост автомобилизации населения страны, качество дорожной инфраструктуры, организационные аспекты обеспечения безопасности дорожного движения, претерпевающая неоднократные изменения нормативная правовая база – эти и другие факторы непосредственным образом оказывают влияние на уровень безопасности на дорогах, эффективность принимаемых государством организационно-правовых мер.

Для решения данного вопроса в статье рассмотрены методы административной деятельности органов внутренних дел, так же рассмотрены некоторые проблемы совершенствования административного законодательства Республики Казахстан, регулирующего отношения, возникающие в сфере дорожного движения. Авторами посредством анализа действующего национального законодательства и практики его применения рассмотрены отдельные проблемы в сфере дорожного движения и предложены меры по их решению.

Ключевые слова: административное законодательство, административное правонарушение, протокол, административное задержание, должностное лицо, лишение права управления транспортным средством, личный досмотр, медицинское.

Methods of administrative activity of internal affairs bodies in the field of road safety

The increasing intensity of traffic, the growth of motorization of the country's population, the quality of road infrastructure, organizational aspects of road safety, the regulatory framework undergoing repeated changes – these and other factors directly affect the level of road safety, the effectiveness of organizational and legal measures taken by the state.

To solve this issue, the article considers the methods of administrative activity of internal affairs bodies, as well as some problems of improving the administrative legislation of the Republic of Kazakhstan regulating relations arising in the field of traffic. By the authors through the analysis of the current national administrative legislation and the practice of its application considered individual problems in the field of road traffic and proposed measures to address them.

Keywords: administrative legislation, administrative offense, method of persuasion, method of coercion, road safety, administrative activity, traffic accident, personal search, medical examination, drive, protocol, administrative detention, official, deprivation of driving license.

Кіріспе. Автокөлік индустриясын дамытудың қазіргі кезеңінде, қоғамды ауқымды автокөліктендірудің жол қозғалысы қауіпсіздігі мен оның қатысушыларының жай-күйі туралы мәселе көтеріледі. Мемлекет осы бағытта тиісті жұмыс жүргізуде, оның басты мақсаты – адам қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Нақты адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік туралы заңнамасына сәйкес адам мен азаматтың, қоғам мен мемлекеттің динамикалық дамуын қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерінің нақты және ықтимал қауіптерден қорғалу жай-күйін білдіретін ұлттық қауіпсіздік объектілерінің қатарына жатады [1].

Жол жүрісінің қарқындылығының артуы, ел халқының автокөліктенуінің өсуі, жол инфрақұрылымының сапасы, жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ұйымдастырушылық аспектілері, бірнеше рет өзгерістерге ұшырайтын нормативтік құқықтық база – осы және басқа факторлар жолдардағы қауіпсіздік деңгейіне, мемлекет қабылдайтын ұйымдық-құқықтық шаралардың тиімділігіне тікелей әсер етеді.

Жол қозғалысының қауіпсіздігі, оны қамтамасыз ету тәсілдері, жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету субъектілерінің қызметі – мұның бәрі тиісті әдістерді қолдану саласына жатады, оларды кейіннен практикалық қолдану арқылы таңдау нақты жағдайларға, осы жағдайлардың өзгеруінің объективті және субъективті факторларына байланысты болады.

Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінде сендіру әдісін қолдану жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша жол жүрісіне қатысушылардың қауіпсіздігінің жай-күйі үшін жауапкершілікті, қауіпсіздікке нақты немесе ықтимал қауіп тудыратын жағдайлар мен факторларды алып тастауды түсінуге бағытталған. Сендіру жол қозғалысы қауіпсіздігі саласындағы қоғамдық қатынастардың барлық субъектілеріне өз міндеттерін тиісінше орындау қажеттілігін жеткізуге мүмкіндік беретін, белгіленген тәртіп ережелері мен нормаларын, орындалатын жұмыстардың сапа стандарттарында әртүрлі нысандарда қолданылады. Бұл заңнама нормалары бойынша түсіндіру жұмыстары, жедел-профилактикалық іс-шаралар, көрнекі ақпарат пен әлеуметтік роликтерді көрсету, бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалана отырып үгіт-насихат жұмыстары, дөңгелек үстелдер, конференциялар форматында кездесулер ұйымдастыру болуы мүмкін. Атап айтқанда, тақырыптық бағытты қолдай отырып, күтілетін нәтижелерді нақтылау және барынша айқындау мақсатында ішкі істер органдарының қызметкерлері каникул кезеңінде жол қозғалысына қатысушылардың назарын күшейту бойынша профилактикалық іс-шаралар жүргізеді. Мектептерде оқушылармен кездесулер ұйымдастырылады, орындалу барысында жол қозғалысы ережелерін зерделеу және қолдану бойынша сабақтар өткізіледі. Тұрақты негізде аламдар көп жиналатын орындарда көпшелі пункттерді орнату практикаланалы, онда

әрбір тілек білдіруші тиісті мәселелер бойынша кеңес ала алады. Белгіленген ережелер мен нормаларды бұзу фактісі бойынша қолданылатын ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің тағы бір әдісі құқыққа қайшы әрекеттерді тоқтату, кейіннен өзге де құқық бұзушылықтар жасаудың алдын алу мақсатында мәжбүрлеу әдісі болып табылады. Қолданылатын мәжбүрлеу шараларының салалық тиістілігіне байланысты оның әкімшілік-құқықтық, қылмыстық-құқықтық, азаматтық-құқықтық және тәртіптік мәжбүрлеуге жалпы қабылданған саралануы бар. Осыған байланысты әкімшілік-құқықтық мәжбүрлеу шараларының жиынтығы ішкі істер органдарының жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы әкімшілік қызметі әдістерінің мәнін ашуға мүмкіндік береді.

Статистика жол қозғалысы қауіпсіздігінің жай – күйі және оның қатысушылары мемлекет алдында тұрған проблемалар саласына кіреді, оның басты функциясы-жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау, оларды кепілдендірілген қамтамасыз ету тетігін қалыптастыру. Бұл әсіресе құқықтық жүйені жаһандық реформалау, жеке тұлғаның құқықтарының, бостандықтары мен заңды мүдделерінің басымдығы туралы идеяларды декларативті жариялау емес, құқықтық мемлекет принциптерінің жұмысы жағдайында өзекті.

Соңғы жылдары жол қозғалысы қауіпсіздігін нығайту және жол-көлік оқиғаларының алдын алу бойынша жүргізіліп жатқан жұмыстар жол қозғалысына қатысушылар арасында тәртіпті нығайту бойынша тиісті нәтиже бермейді, бұл ЖКО өсуімен айғақталады.

Алайда, 2023 жылдың қорытындысы бойынша Жол қауіпсіздігі саласындағы статистикалық деректер ЖКО-ның 7,1% - ға (14834-тен 15886-ға дейін) өскенін айғақтайды, ЖКО-да қаза тапқандардың 4,9% - ы (2 425-тен 2543-ке дейін), ЖКО-да жарақат алғандардың 2,2% - ы (19135-тен 19554-ке дейін).

ЖКО-да қаза тапқандар санының өсуі тіркелді:

- Астана қ. 25% немесе 35 адамға (2022ж. -28);
- Алматы қ. 48% - ға немесе 142 адамға (2022 ж.-96);
- Ақмола облысында 4,5 немесе 117 адамға (2022ж.-112);
- Ақтөбелік 80% немесе 169 адамға (2022ж.-94);
- Шығыс Қазақстан облысында 46% немесе 79 адамға (2022ж.-54);
- Батыс Қазақстан облысында 6% немесе 107 адамға (2022ж.-101);
- Маңғыстау облысында 4% немесе 112 адамға (2022ж.-108);
- Шымкент қ. 26% немесе 72 адамға (2022ж. -57);
- Абай 1,2% немесе 84 адамға (2022ж.-83);
- Ұлытау 3% немесе 37 адамға (2022ж.-36);

ЖКО-ның жалпы себептері карама қарсы жолаққа шығу, жылдамдық режимін бұзу және маневр жасауды бұзу болып табылады, олардың үлесі ЖКО-ның 53 % (8355), қаза тапқандардың 62 % (1582 адам) және жарақат алғандардың 52 % (10260 адам) құрайды.

Әрине, осы бағыттарда жүргізіліп жатқан жұмыстардың нәтижесінде қарсы қозғалыс жолағына шығу себебінен ЖКО 10,7% - ға (729-дан 651-ге дейін) азайды.

Алайда, көп жағдайда апаттың бұл түрінің салдары қайтымсыз шығындарға айналады. Бұл жағдайда мұндай ЖКО азайғанына қарамастан, қаза тапқандар саны 2,1% - ға (285-тен 291-ге дейін) өсті.

Жылдамдық режимін және маневр жасау ережелерін бұзуға қатысты жол жарақаты бар жағдай келесідей:

Маневр жасау ережелерін бұзу себебінен ЖКО саны 10% - ға (2902-ден 3192-ге дейін) өсті, қаза тапқандар 1,2% - ға және жараланғандар 3,4% - ға шамалы төмендегені байқалды.

Бұл ретте Ақтөбе облысында 3,5 есе (2-ден 7-ге дейін), Алматы қаласында 2,4 есе (25-тен 60-қа дейін), Маңғыстауда 70% - ға (10-дан 17-ге дейін), Абай 66,7% - ға (3-тен 5-ке дейін) және Ұлытауда 2 есе (1-ден 2-ге дейін) қаза тапқандар саны өсті маневр жасау ережелерін бұзу нәтижесінде.

Жылдамдық режимін бұзу фактілері бойынша елді мекенде 2883 ЖКО тіркелді (өсім 31,6% – ға), онда 418 адам қайтыс болды (2022 ж. - 588 адам), 3308 адам жарақат алды (өсім 24,2% - ға).

Олардың үлесі өте жоғары Түркістан (562 ЖКО), Ақтөбе (230 ЖКО), Алматы (201 ЖКО) облыстарына, Алматы қаласына (495 ЖКО) және Шымкент қаласына (469 ЖКО) тиесілі.

Елді мекендерден тыс жерлерде жылдамдық режимін бұзу, 1629 ЖКО тіркелді, 9,2% - ға өсті (2022 ж. - 1492 ЖКО), 633 адам қайтыс болды, 7,7% - ға өсті (2022 ж. - 588 адам), 2334 адам жарақат алды, 0,9% - ға төмендеді (2022 ж. - 2355 адам).

Егер көлік түрі бойынша апаттылық статистикасына келсек, қоғамдық көліктің қатысуымен болған ЖКО саны 30,2% - ға (381-ден 496-ға дейін) ұлғайды, олардың жоғары үлесі Алматы қаласына (314 ЖКО) тиесілі.

Мотоциклдердің қатысуымен болған ЖКО 16,8% - ға (143-тен 167-ге дейін), мопедтер 2 есе (352-ден 750-ге дейін) және велосипедтер 2,2 есе (38-ден 85-ке дейін) өсті.

Мотоциклдер, мопедтер мен велосипедтердің қатысуымен болған ЖКО-да (1002) 100 адам қаза тауып, 972 адам жарақат алды [2].

Негізгі бөлігі. Жол қозғалысы қауіпсіздігін құқықтық реттеу қорғау нормаларының жиынтығымен жүзеге асырылады. Нормалардың осы түрін қамтитын құқықтық акт Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі (бұдан әрі – ҚР ӘҚБтК) болып табылады [3]. ҚР ӘҚБтК жол қозғалысы қауіпсіздігі туралы заңнаманы бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікті белгілейтін және ішкі істер органдарының юрисдикциясына жататын бірқатар нормаларды ("көліктегі, жол шаруашылығындағы Әкімшілік құқық бұзушылықтар" 30-тарау) қамтиды. 2014 жылы қабылданған және 2015 жылғы 1 қаңтарда қолданысқа енгізілген ҚР ӘҚБтК бүгінгі күні бірнеше рет өзгерістерге ұшырады, бұл оның серпінділігін және қоғамдық қатынастардың қандай да бір саласын жетілдіру жөніндегі тұрақты жұмысын көрсетеді. Осыған байланысты И.И. Веремеенконың "...әкімшілік жауапкершілік мәселелерін реттейтін әкімшілік заңнаманы тұрақты деп тану мүмкін емес... осы саладағы тұрақты өзгерістер, сол мәселелерді әртүрлі нормативтік актілермен реттеу, кейде әкімшілік заңнаманың қайшылықтары, әрине, әкімшілік-құқықтық санкциялардың тиімділігін арттыруға ықпал ете алмайды" [4].

Мемлекеттік басқаруды реформалау, оны жаңа жағдайларға бейімдеу және қоғамда болып жатқан өзгерістердің барабарлығы тұрғысынан әкімшілік заңнаманы үнемі жетілдіру қажеттілігі туралы үнемі айтылады. И.Ш. Борчашвили атап өткендей, кез-келген заң мінсіз емес, өйткені ол мінсіз емес және осы заңдарды қабылдаған адамның өзі. Өмір бір орында тұрмайды, қоғамда қарқынды даму процесі жүріп жатыр, бұл заңнаманы үнемі түзету қажеттілігін тудырады [5].

Жол қозғалысы қауіпсіздігі саласындағы құқық бұзушылықтар үшін ескерту, әкімшілік айыппұл, арнайы құқықтан айыру, әкімшілік қамауға алу сияқты әкімшілік жазалардың түрлері қолданылады. Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамға оның жаңа құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында Жол қозғалысы ережелерін білуін тексеру сияқты әкімшілік-құқықтық ықпал ету шарасы қолданылуы мүмкін. Осы шараны қолдану негіздері "жол қозғалысы ережелерін білуін тексеру" ҚР ӘҚБтК 53-бабында баяндалған [3].

ҚР ӘҚБтК "әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шаралары" 785-бабына сәйкес әкімшілік құқық бұзушылықтың жолын кесу, оны жасады деп күдіктінің жеке басын анықтау, әкімшілік құқық бұзушылық жасалған жерде оны жасау мүмкін болмаған кезде әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау, істің уақтылы және дұрыс қаралуын және іс бойынша қабылданған қаулының орындалуын қамтамасыз ету, әкімшілік құқық бұзушылық туралы адамдардың өміріне немесе денсаулығына тікелей қатер төндіретін, авария немесе техногендік апаттар қаупі төнетін уәкілетті лауазымды адам өз өкілеттігі шегінде жеке тұлғаға қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді қамтамасыз етудің мынадай шараларын қолдануға құқылы:

- әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасалған жерге жеткізу;

- жеке тұлғаны әкімшілік ұстау;
- жетек;
- жеке тұлғаны тексеру және жеке тұлғаның жанындағы заттарды тексеру;
- Көлік құралдарын тексеру;
- құжаттар мен заттарды алып қою;
- көлік құралын басқарудан шеттету және оны алкогольдік, есірткілік, уытқұмарлық масаң күйіне куәландыру;
- көлік құралын немесе шағын көлемді кемеңі ұстау, жеткізу және пайдалануға тыйым салу;
- тексеру;
- жеке тұлғаны алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйіне медициналық куәландыру;

Заңды тұлғаға қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шаралары заңды тұлғаға тиесілі көлік құралдарын, сондай-ақ тиісті құжаттарды қарау; заңды тұлғаға тиесілі құжаттарды алып қою; заңды тұлғаға тиесілі көлік құралдарын алып қою сияқты қолданылуы мүмкін.

Осыған байланысты қолданыстағы ҚР ӘҚБтК-ні талдау [3] көрсетілген әкімшілік-құқықтық мәжбүрлеу шараларын қолдану шеңберінде мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамға оның жаңа құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында Жол қозғалысы ережелерін білуін тексеру сияқты әкімшілік-құқықтық ықпал ету шарасы қолданылуы мүмкін. Бұл шараны қолдану негіздері "жол қозғалысы ережелерін білуін тексеру" ҚР ӘҚБтК 53-бабында баяндалған. Мәселен, жол жүрісі қағидаларын тексеру үшін емтихан тапсыруға Жолдау адам "жол қиылыстарының өту қағидаларын бұзу немесе жолдың жүру бөлігінің қиылысы" 594-бабының 4-бөлігіне, "жолдың жүру бөлігінде көлік құралының орналасу қағидаларын бұзу, қарсы разъезд немесе басып озу" 4-бабына сәйкес әкімшілік жауаптылықты көздейтін құқық бұзушылықтар жасаған кезде жүзеге асырылады, "арнайы жарық және дыбыс сигналдары қосылған жедел және арнайы қызметтердің көлік құралына қозғалыста артықшылық бермеу" 598-бабы 2-бабы, "бағдаршамның тыйым салу сигналына немесе реттеушінің тыйым салу қимылына өту" 599-бабы 2-бабы, "жаяу жүргіншілерге немесе жол қозғалысының өзге де қатысушыларына қозғалыста артықшылық бермеу" 600-бабы 2-бабы. Осыған байланысты біз ҚР ӘҚБтК-нің 53-бабын мүлдем алып тастауды ұсынамыз, өйткені қайталануды көздейтін баптарда Санкциялар қайта бұзылған кезде қатаң жауапкершілік қарастырылған.

2. "Көлік құралдарының қозғалысы үшін кедергілер жасау" ҚР ӘҚБтК 614-бабына сәйкес көлік құралдарының қозғалысы үшін кедергілерді қасақана жасау, сол сияқты жол қозғалысы саласында мемлекеттік бақылау мен қадағалауды жүзеге асыруға уәкілетті лауазымды адамдардың мұндай кедергілерді жою туралы талаптарын орындамау жеке немесе лауазымды адамдарға айыппұл салуға әкеп соғады., бірқатар себептерге байланысты.

Пп сәйкес.3 б) жол қозғалысы Ережелерінің 2-тармағы, қозғалыс үшін кедергі осы жолақ бойымен жүруді жалғастыруға мүмкіндік бермейтін қозғалыс жолағындағы кез келген қозғалмайтын объект болып табылады [6]. Жол қозғалысы ережелерінің талаптарына сәйкес осы жолақта тоқтаған кептеліс немесе көлік құралы кедергі емес. Бұл ретте қозғалыс жолағы бойлық белгілеумен белгіленген немесе белгіленбеген және автомобильдердің бір қатарда жүруі үшін жеткілікті ені бар жолдың жүру бөлігінің кез келген бойлық жолағын білдіреді. Жолдың жүру бөлігі-бұл көлік құралдарының қозғалысы үшін пайдаланылатын жолдың бөлігі (РР.25) Т. 2). Тәжірибе көрсеткендей, елді мекендерде, әсіресе ірі қалаларда көлік құралдарының жүргізушілері көбінесе қозғалыс үшін кедергілер проблемасына тап болады, оның себебі кез-келген ірі көлемді объектілер жүргізіліп жатқан тиеу-түсіру жұмыстарына байланысты, сондай-ақ осы мекемелер қызметкерлерінің тұрақ орнын белгілеу үшін мекемелер ғимараттарында орнатылған шағын заттар. Ірі қалаларда тұрақ орындарының

тапшылығына байланысты әр түрлі фирмалардың, сауда үйлерінің, қонақ үйлердің иелері өз жұмысшылары мен клиенттеріне ыңғайлы болу үшін автотұрақтардың шартты белгілерін білдіретін әртүрлі конфигурациядағы заттарды өз бетінше орнатады, осылайша жолдың жүру бөлігін шектейді.

ҚР ӘҚБтК 614-бабына сәйкес жауапкершілікке әкеп соғатын жол қозғалысына кедергілер жасау фактісі бойынша материалды ресімдей отырып, ішкі істер органдарының қызметкерлері бірқатар проблемаларға тап болады. Біріншіден, "қозғалысқа кедергі" анықтамасында қамтылған "қозғалмайтын объект" ұғымы даулы болып табылады. Бұл жағдайда қозғалысқа кедергі келтіретін кез-келген объект туралы сөйлескен жөн, оған артық сипаттама бермейді. Көлікті күзету үшін ағашқа байланған жануар да қозғалысқа кедергі келтіруі мүмкін. Осыған байланысты біз ішкі істерде баяндалған "қозғалысқа кедергі" ұғымын ұсынамыз. Жол қозғалысы ережелерінің 36-тармағының 2-тармағы "қозғалмайтын объект" тіркесімі: "кез келген объект" дегенге ауыстырылсын.

Екіншіден, қозғалысқа кедергілерді қасақана жасағаны үшін жеке не лауазымды адамдар жауапқа тартылады. Әдетте, қаралып отырған құқық бұзушылық бойынша тіркелген фактілердің басым бөлігі мемлекеттік мекемелер, квазимемлекеттік сектор субъектілері немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдары болып табылмайтын заңды тұлғалар тарапынан келеді. Ал "лауазымды адамдардың әкімшілік жауаптылығы" ҚР ӘҚБтК-нің 30-бабына ескертпеге сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық жасалған кезде билік өкілінің функцияларын тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттігі бойынша жүзеге асыратын немесе жүзеге асыратын не әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кезде мемлекеттік мекемелерде, субъектілерде ұйымдық-әкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындайтын немесе орындаған адамдар ӘҚБтК-дегі лауазымды адамдар деп танылады. квазимемлекеттік сектор, жергілікті өзін-өзі басқару органдары. Осыған байланысты әкімшілік құқық бұзушылық бойынша материал осы ұйымның басшысы болып табылатын жеке тұлғаға жасалады және айыппұл мөлшері үш АЕК-пен шектеледі. Бұл жағдайда заңды тұлға үшін елеусіз айыппұл мөлшеріне байланысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнаманың міндеттерінің бірі – Әкімшілік құқық бұзушылықтардың жасалуының алдын алу қауіп төндіреді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде ҚР ӘҚБтК 614-бабында көзделген құқық бұзушылық үшін жауапкершілік субъектілерін жеке және лауазымды тұлғаларға, шағын, орта және ірі кәсіпкерлік субъектілеріне неғұрлым егжей-тегжейлі градациялау орынды және іс жүзінде маңызды деп санаймыз. Осыған байланысты, ҚР ӘҚБтК – нің 614 – бабы мынадай редакцияда жазылсын: "ҰБТ Жеке тұлғаларға – үш, лауазымды адамдар мен шағын кәсіпкерлік субъектілеріне-он, орта кәсіпкерлік субъектілеріне-жиырма, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне-отыз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады".

3. Жолдардың, теміржол өткелдерінің және жол қозғалысын реттеудің басқа да құрылыстарының немесе техникалық құралдарының, оның ішінде ӘҚБтК-нің 630-бабына сәйкес "жолдардың, теміржол өткелдерінің және басқа да жол құрылыстарының зақымдануы" жол жабынын ластау жолымен зақымдануы жеке тұлғалар мен кәсіпкерлік субъектілерінің жауапкершілігіне әкеп соғады. Егер құқық бұзушылықты жеке тұлға жасаған болса, онда өндіріп алу шарасын ішкі істер органдарының уәкілетті қызметкері сол жерде қолданады. Құқық бұзушылық жасаған кәсіпкерлік субъектілеріне қатысты істі қарайды және ауданның (қаланың, қаладағы ауданның) жергілікті полиция қызметі бөлімдерінің, бөлімшелерінің бастықтары және олардың орынбасарлары әкімшілік жаза қолданады. Осы норманы қолдану тәжірибесі құқық бұзушының мәртебесін, атап айтқанда, ол қандай кәсіпкерліктің субъектісі болып табылатындығын анықтау мәселесін анықтады. Неғұрлым қатаң санкцияны болдырмау мақсатында құқық бұзушы құқық бұзушылыққа жол берген ұйымға тиесілігін жасырады.

Сондықтан кәсіпкерлік субъектісі құқық бұзушылық жасаған кезде істі толық және объективті қарау, заңнамаға сәйкес барабар жазаны қолдану үшін көлік құралын пайдалануға тыйым салу себептері жойылғанға дейін мемлекеттік тіркеу нөмірлік белгілерін алып қою

арқылы көлік құралдарын пайдалануға тыйым салу сияқты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шарасын қолдану орынды деп санаймыз (егер құқыққа қайшы әрекеттер көлік құралын пайдалану арқылы). Осыған байланысты біз 797-бапта 1-бөлімде ұсынамыз.3 ҚР ӘҚБтК 630-бабын "көлік құралын пайдалана отырып құқық бұзушылық жасаған кезде" деген ескертпемен көрсетсін.

Егер құқық бұзушылық көлік құралын пайдаланбай жасалса, онда Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шарасы ретінде ҚР ӘҚБтК 787-789-баптарына сәйкес әкімшілік ұстау қолданылады.

"Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын қолдану туралы" Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 9 сәуірдегі [7] нормативтік қаулысына сәйкес әкімшілік ұстау құқық бұзушылықтың жолын кесу немесе іс жүргізуді қамтамасыз ету мақсатында ғана қолданылады. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау, құжаттарды тексеру, жеке басын анықтау және т.б. мақсатында көрсетілген қамтамасыз ету шарасын қолдануға жол берілмейді. ҚР ӘҚБтК 630-бабында көзделген құқық бұзушылық үшін әкімшілік ұстауды қолдану істің уақтылы және дұрыс қаралуын және іс бойынша қабылданған қаулының орындалуын қамтамасыз етуге бағытталған.

4. Бүгінгі күні жеке және заңды тұлғалар үшін айыппұлдарды төлеу рәсімі Екінші деңгейдегі банктер арқылы немесе "Қазақтелеком" АҚ арқылы онлайн және офлайн көзделген. Салынған әкімшілік айыппұлды дерекқордан алу үшін екінші деңгейдегі банктер арқылы офлайн режимде айыппұл төлеген кезде жеке және заңды тұлғалардың өкілдері құқық бұзушылық жасалған жердегі дерекқордан әкімшілік полиция басқармасының әкімшілік практика бөлімшелеріне баруға және айыппұлдарды алып тастауға тиіс. Әкімшілік практика бөлімшелері арасында салынған әкімшілік айыппұлдар бойынша бірыңғай дерекқордың болмауы азаматтар үшін қосымша жүктеме және азаматтар мен ішкі істер органдары арасындағы қатынастарды реттеу процесін қиындататын әкімшілік тосқауыл туғызады.

Қорытынды. Осы мәселені шешу үшін аудандық бөлімшелер мен әкімшілік полиция басқармасының әкімшілік практика бөлімі арасында әкімшілік айыппұлдар бойынша деректер базасын интеграциялау орынды. Бұл азаматтар құқық бұзушылық жасалған ауданға қарамастан айыппұл төлегені туралы түбіртек берген кезде көрсетілетін қызметті алушының жүгінген жері бойынша берешекті өтеуге мүмкіндік береді. Бұдан басқа, Екінші деңгейдегі банктер, Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы ҚСЖАЕК және ПМ арасында БЖТ дерекқорларында офлайн және онлайн режимінде төлеу кезінде төленген айыппұлдарды автоматты түрде алу туралы келісім жасасу өзекті. Бұл мәжбүрлеп жасалған әкімшілік айыппұлды қайта төлеу мәселесін жояды.

Осылайша, әкімшілік-құқықтық мәжбүрлеу шараларын қолдануды талдау әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнама нормаларының бір бөлігі жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етудің қазіргі заманғы талаптарына жауап бермейтінін, қаралып отырған саладағы құқық бұзушылықтардың алдын алу функциясын толық көлемде орындамайтынын көрсетті. Тұжырымдалған ұсыныстар әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша мынадай міндеттерді шешуге бағытталған: әрбір істің мән-жайларын уақтылы, жан-жақты, толық және объективті анықтау; өндіріске қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін іске асыруды қамтамасыз ету; әкімшілік құқық бұзушылықтар жасауға ықпал еткен себептер мен жағдайларды анықтау.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы. // ақпараттық ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31106860 (14.06.2024).

2. 2023 жылдың 4 тоқсанындағы Алматы қ. Полиция департаменті Жергілікті полиция қызметі басқармасының нәтижелері туралы шолу.

3. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі 5 шілде 2014 жылғы № 235-V ЗРК // ақпараттық ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (14.06.2024).
4. Веремеенко И.И. Административно-правовые санкции. – М.:Юрид.лит., 1975.
5. Борчашвили И.Ш. Акцент на новом кодексе об административных правонарушениях //Журнал «Зангер». – 2014. – №10 (159).
6. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2023 жылғы 30 маусымдағы № 534 «Жол жүрісі қағидаларын, Көлік құралдарын пайдалануға жіберу жөніндегі негізгі ережелерді, көлігі арнайы жарық және дыбыс сигналдарымен жабдықталуға және арнайы түсті-графикалық схемалар бойынша бояуға жататын жедел және арнаулы қызметтер тізбесін бекіту туралы» бұйрығы.// ақпараттық ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033003> (14.06.2024).
7. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 9 сәуірдегі Нормативтік Қаулысы.// ақпараттық ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P120000001S> (14.06.2024).

Авторлар туралы мәліметтер

Токсанова М.Б. - Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының құқық қорғау қызметі басқару кафедраның бастығы, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Рахмет Е.Д. - Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының профессорі, PhD докторы.

Сағынбекова Г.М. – Алматы қаласы мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының судьясы, заң ғылымдарының докторы.

Токсанова М.Б. - начальник кафедры управления правоохранительной деятельности Алматинской Академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, ассоциированный профессор (доцент) полковник полиции.

Рахмет Е.Д. - профессор кафедры административно-правовых дисциплин Алматинской Академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор PhD.

Сағынбекова Г.М. – судья специализированного межрайонного экономического суда г.Алматы, доктор юридических наук.

Toksanova M.B. - Head of the Department of Law Enforcement Management of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Associate Professor, police Colonel.

Rakhmet Ye.D. - Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makana Esbulatov, doctor PhD.

Sagynbekova G.M. – Judge of the Specialized Interdistrict Economic Court of Almaty, Doctor of Law.

Э.М. Насырова¹, О.Р. Цой¹, А.Н. Цой²

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова,
Алматы, Казакстан

²Каспийский общественный университет, Алматы, Казакстан

БЛАГОПРИЯТНЫЙ КЛИМАТ В СЕМЬЕ КАК ФАКТОР ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

Проблемы правовой и социальной защиты подрастающего поколения, поиск эффективных стратегий противодействия преступности несовершеннолетних характерны для всего мирового сообщества. Исследователи пытаются определить наиболее действенные, но в то же время гуманные меры по предупреждению преступности среди молодежи. Необходимо учитывать, что за каждым преступлением стоит конкретная личность ребенка, чье девиантное поведение является следствием целого ряда социальных, правовых, психологических и иных факторов. Анализ ключевых аспектов семейной динамики, такие как эмоциональная поддержка, открытость в коммуникации и наличие положительных ролевых моделей играют немаловажную роль в предупреждении преступности несовершеннолетних. Особое внимание уделяется методам формирования позитивной семейной среды и рекомендациям для родителей, педагогов и социальных работников, направленным на предотвращение девиантного поведения у подростков. Важность профилактической работы на уровне семьи – это необходимое условие формирования безопасного и поддерживающего пространства для роста и развития несовершеннолетних.

Ключевые слова: несовершеннолетние, семья, профилактика, преступность, политика, контроль, противодействие.

Отбасындағы қолайлы климат кәмелетке толмағандардың қылмыстарының алдын алу факторы ретінде

Өскелең ұрпақты құқықтық және әлеуметтік қорғау мәселелері, кәмелетке толмағандардың қылмысына қарсы іс-қимылдың тиімді стратегияларын іздеу бүкіл әлемдік қоғамдастыққа тән. Зерттеушілер жастар арасындағы қылмыстың алдын алу үшін ең тиімді, бірақ сонымен бірге гуманитарлық шараларды анықтауға тырысуда. Әрбір қылмыстың артында девиантты мінез-құлқы бірқатар әлеуметтік, құқықтық, психологиялық және басқа факторлардың салдары болып табылатын баланың нақты тұлғасы тұрғанын ескеру қажет. Отбасылық динамиканың эмоционалды қолдау, қарым-қатынастағы ашықтық және оң рөлдік модельдердің болуы сияқты негізгі аспектілерін талдау кәмелетке толмағандардың қылмысының алдын алуда маңызды рөл атқарады. Позитивті отбасылық ортаны қалыптастыру әдістеріне және жасөспірімдерде девиантты мінез-құлқтың алдын алуға бағытталған ата-аналарға, мұғалімдерге және әлеуметтік қызметкерлерге арналған ұсыныстарға ерекше назар аударылады. Отбасы деңгейіндегі профилактикалық жұмыстың маңыздылығы-кәмелетке толмағандардың өсуі мен дамуы үшін қауіпсіз және қолдау кеңістігін қалыптастырудың қажетті шарты.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмағандар, отбасы, алдын алу, қылмыс, саясат, бақылау, қарсы тұру.

A favorable family climate as a factor in preventing juvenile delinquency

The problems of legal and social protection of the younger generation, the search for effective strategies to counter juvenile delinquency are characteristic of the entire world community. Researchers are trying to identify the most effective, but at the same time humane measures to prevent crime among young people. It should be borne in mind that behind each crime there is a specific personality of the child, whose deviant behavior is the result of a number of social, legal, psychological and other factors. The analysis of key aspects of family dynamics, such as emotional support, openness in communication and the presence of positive role models play an important role in the prevention of juvenile delinquency. Special attention is paid to the methods of forming a positive family environment and recommendations for parents, teachers and social workers aimed at preventing deviant behavior in adolescents. The importance of preventive work at the family level is a necessary condition for the formation of a safe and supportive space for the growth and development of minors.

Keywords: minors, family, prevention, crime, politics, control, counteraction.

Введение. Проблемы преступного, как и любого другого девиантного, поведения несовершеннолетних невозможно решать без участия семьи. Она выступает первичным коллективом, в котором ребенок получает основы знаний о правилах общежития, морали и этике.

Семья – это начальная структурная единица общества, первый коллектив для ребенка и естественная среда его развития, где закладываются основы будущей личности. Успешное решение задач воспитания возможно только при объединении усилий семьи и других социальных институтов [1, с. 111].

В криминологии с начала 70-х годов прошлого века семья стала рассматриваться в связи с наиболее значимыми проблемами:

- влияние семьи на преступления несовершеннолетних;
- внутрисемейные преступления;
- влияние семьи на отдельные виды преступной деятельности (насильственная, корыстная, беловоротничковая, организованная);
- институт семьи как комплекс причин массового воспроизводства преступлений;
- предупреждение преступлений посредством воздействия на семью.

Эти проблемы в их взаимосвязи образовали предмет новой криминологической отрасли – криминофамилистики, изучающей относящиеся к семейной сфере причины воспроизводства массового преступного поведения, внутрисемейные преступления, а также реакцию на то и другое со стороны общества в целях сдерживания преступности [2, с. 28].

Методология. Исследование вопросов предупреждения преступности несовершеннолетних осуществлялось на базе законодательства Республики Казахстан и теоретических разработок в данной области.

В соответствии с общенаучными подходами к проведению теоретических исследований, методологическую основу работы составили базовые положения метода диалектического материализма, позволяющие отразить взаимосвязь теории и практики, содержания и формы предмета исследования, процессы развития и качественных изменений рассматриваемых правовых явлений. Для формулирования выводов и предложений применялись следующие наиболее общие частнонаучные методы: сравнительно-правовой, конкретно-социологический, структурно-функциональный, анализ, синтез, наблюдение.

Основная часть. Мнение об актуальности вопросов семейной криминологии поддерживается и отечественными законодателями. Ярким подтверждением тому является разработка и принятие таких законов Республики Казахстан, как «О правах ребенка в Республике Казахстан» (2002 г.); «О профилактике правонарушений среди

несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» (2004 г.), «О профилактике бытового насилия» (2009 г.) и др.

По мнению Е.И. Каиржанова, как институт социализации, семья имеет ряд примечательных особенностей:

1. Она является первым и на определенном этапе формирования личности единственным институтом социализации.

2. Семейное воспитание более эмоционально, чем любое другое, что обуславливает предрасположенность ребенка воздействию семьи.

3. Семья располагает наилучшими возможностями для постепенного и всестороннего включения ребенка в социальную жизнь. Поэтому воспитанники детских домов, даже самых лучших, отстают в развитии от «семейных» детей, поскольку изолированы от душевных разговоров со взрослыми [3, с. 258-259].

Следует учитывать, что отсутствие нормальной благополучной семьи непосредственно влияет на преступное поведение несовершеннолетних, способствует их дальнейшей криминализации. К.Х. Рахимбердин при проведении докторского диссертационного исследования в одном из пенитенциарных учреждений Республики Казахстан – воспитательной колонии для несовершеннолетних, установил процент сиротства несовершеннолетних правонарушителей и сделал вывод о том, что между этим показателем и показателем наполняемости пенитенциарного учреждения есть закономерная связь. Следовательно, преодоление ситуации сиротства подростков, создание вокруг них атмосферы семейного благополучия позволит не только уменьшить количество осужденных в воспитательных колониях, но и снизить детскую преступность. Особенно благотворна роль большой многодетной семьи, способной воспитывать ребенка через передачу ценностей взаимной ответственности, солидарности, сопричастности к общему делу, заботы о ближнем [4, с. 116].

Семейное воспитание, в основном, предопределяет формирование системы личностных убеждений и нравственных ценностей. Вместе с тем, не всегда влияние семьи оказывается благоприятным для ребенка. Известным английским психиатром Джоном Боулби был даже введен термин «pathogenic parenting» – «патогенное родительское воспитание» [5, с. 45]. Данный фактор рассматривался исследователем как ключевой при определении причин многих психопатологий, семейных и супружеских проблем.

Действительно, анализируя правонарушения, совершенные несовершеннолетними, многие отечественные исследователи свидетельствуют о том, что данные дети в большинстве случаев воспитываются в так называемых неблагополучных семьях [6, с. 300].

С научной точки зрения можно выделить множество подходов к определению и классификации неблагополучных семей.

С.А. Беличева, используя в качестве классифицирующего критерия характер десоциализирующего воздействия семьи на детей, выделяет два типа неблагополучных семей:

1. Семьи с прямым десоциализирующим влиянием, которые демонстрируют асоциальное поведение и антиобщественные ориентации. К ним можно отнести криминально-аморальные семьи, в которых преобладают криминальные факторы риска и аморально-асоциальные семьи, которые характеризуются антиобщественными установками.

2. Семьи с косвенным десоциализирующим влиянием. К ним относятся конфликтные и педагогически несостоятельные семьи [7, с. 146].

Очевидно, что наиболее опасными по своим последствиям негативного воздействия на ребенка являются криминально-аморальные семьи, то есть семьи, где родители ведут аморальный, противоправный образ жизни и в которых жилищно-бытовые условия не отвечают элементарным санитарно-гигиеническим требованиям, а воспитанием детей никто не занимается. Как правило, это семьи алкоголиков, наркоманов, криминогенных личностей. Дети в таких семьях абсолютно не защищены как от жестокого обращения в семье, так и от криминализирующего влияния преступных элементов.

Асоциально-аморальные семьи также оказывают прямое негативное воздействие на детей. При этом со стороны такие семьи могут выглядеть вполне благополучно, иметь высокий уровень жизни.

В.А. Пятунин к асоциально-аморальным семьям относит семьи с откровенными стяжательскими ориентациями, живущие по принципу «цель оправдывает средства». Такие семьи, несмотря на внешнюю респектабельность, своими искаженными моральными представлениями тоже оказывают на детей прямое десоциализирующее влияние, прививая им антиобщественные взгляды и ценностные ориентации [8, с. 80].

Как отмечает Е.О. Алауханов, на примере родителей у подростка формируется определенное представление о должном отношении к людям, обществу, труду и т.д. Безусловно, аморальное, преступное поведение родителей может привести и приводит к неправильному воспитанию. Подросток воспринимает поведение родителей как должное. И если они приносят, например, домой похищенные вещи, а это видит несовершеннолетний, то до совершения преступления один шаг. При этом их словесные нотации, призывающие к честной жизни, не имеют в этом случае никакого эффекта [9, с. 95].

Семьи с косвенным десоциализирующим влиянием С.А. Беличева разделяет, в свою очередь, на две группы. Это так называемые конфликтные и педагогически несостоятельные семьи.

Для конфликтных семей характерны плохие взаимоотношения между членами семьи. Это и шумные, скандальные семьи, и тихо отчужденные семьи, где нет никакого диалога, взаимодействия между ее членами. В любом случае конфликтная семья оставляет тяжелый отпечаток на психике ребенка, что становится основной причиной девиаций поведения. Такие подростки могут быть малоконтактными, очень закрытыми, поскольку, имея опыт родительского неприятия, они ожидают того же и от других членов общества. Вероятно, в этом случае деликventное поведение становится способом самозащиты от некомфортных коммуникативных связей.

В педагогически несостоятельных семьях, то есть в семьях, где при относительно благоприятных условиях (здоровая семейная атмосфера, ведущие социально одобряемый образ жизни и проявляющие заботу о детях родители) неправильно формируются взаимоотношения с детьми, совершаются серьезные педагогические просчеты, приводящие к различным асоциальным проявлениям в сознании и поведении детей. По данным С.А. Беличевой, 45-60% подростков, стоящих на учете в органах внутренних дел, члены педагогически несостоятельных семей [7, с. 146-148].

В коллективной монографии «Предупреждение правонарушений несовершеннолетних» предлагается несколько иная классификация неблагополучных семей:

Тип семьи А – когда семья отвергает ребенка. Обычно в подобных семьях отсутствует главное – эмоциональный контакт подростка со своими родителями (если таковые имеются).

Тип семьи Б – ребенок не отвергнут, но сам образ жизни семьи антиобщественен. В большинстве случаев злоупотребление алкоголем родителями является одной из форм неблагополучия такой семьи.

Тип семьи В – несмотря на внешне хорошие отношения ребенку не уделяется достаточно внимания в силу увлечения родителей своими (производственными) делами.

Обобщая признаки неблагополучных семей, авторы отмечают, что само понятие «семейное неблагополучие» – собирательное. Оно охватывает (в комплексе или выборочно) различные негативные характеристики семьи, дефекты не только ее структурного, количественного и полновозрастного состава, но и внутрисемейных отношений, взаимоотношения членов семьи с внешними социальными институтами (например, школой, досуговыми учреждениями) [10, с. 108- 111].

Е.О. Алауханов, изучая неблагополучные семьи, отмечает, что 2/3 родителей из числа обследованных семей сами воспитывались в семейно-бытовых условиях, подобных тем, в которых затем стали расти их дети, при этом почти каждый третий из указанных родителей

формировался в неполной и одновременно нравственно неблагополучной семье. Эти данные подкрепляют, по мнению ученого, сделанный им вывод о факте социального, а не биологического наследования [9, с. 60].

В криминологии выделяется целый ряд факторов влияния семьи на воспитание ребенка.

Важным условием формирования личности ребенка и обеспечения его безопасности является родительский контроль. Такому фактору, как должный родительский контроль или семейный надзор (у других авторов), уделяется внимание не только в отечественной, но и в зарубежной криминологии.

Например, в одном из исследований в Иране изучалась взаимосвязь различных особенностей семейной ситуации подростков с преступным поведением. В исследовании участвовали 96 подростков-правонарушителей в возрасте от 14-18 лет из реабилитационного центра в Тегеране. Среди преступлений, совершенных подростками, были такие, как драки или угроза применения насилия (16,7%), убийство или сексуальное насилие (9,4%), преступления против собственности – кражи (44,8%), преступления, связанные с употреблением алкоголя и наркотиков (16,7%), смешанные типы преступлений (5,2%) и другие виды преступлений (7,3%) [148]. Также результаты исследования показали, что значимым фактором семейной ситуации подростков является состав семьи: 95,4% подростков из контрольной группы (не совершавших преступлений) проживают в полной семье. Исследование показало, что развод родителей действительно является значимым фактором при проявлении преступного поведения: 51% подростков-правонарушителей испытывали сложности в семье после развода родителей. Кроме того, важнейшее значение имеет социальный статус семьи: 81,2% подростков с асоциальным поведением проживают в семьях, взрослые члены которых испытывают трудности с работой [11, с. 57].

Можно отметить, что у нас, также, как и за рубежом, накоплен обширный эмпирический материал, подтверждающий ограниченные воспитательные возможности неполной семьи. К такому материалу следует, прежде всего, отнести статистические данные, полученные на основании обобщений состава правонарушений несовершеннолетних по семейному положению в разные годы. Нельзя, конечно, говорить о криминогенности неполных семей, однако нельзя не принимать во внимание тот факт, что родители-одиночки чаще сталкиваются с проблемами материального характера, свободного времени для общения с детьми. Именно в силу таких моментов неполная семья способна оказать негативное влияние на успеваемость детей, их нравственный облик, активность, социальную позицию, подготовку к семейной жизни и т.д.

К нарушениям социализации ребенка из неполной семьи можно отнести негативный опыт семейной жизни (или отсутствие данного опыта, если ребенок родился вне официально зарегистрированного брака и изначально воспитывался одним родителем), потеря чувства самостоятельности (при проявлении родителем гиперопеки) или, напротив, ранний отрыв от родителя в связи с потерей авторитета родителем. Нередко нарушение социализации детей из неполных семей приобретает формы девиантного поведения: детское пьянство и курение, совершение асоциальных поступков (от хулиганства до преступлений), употребление наркотиков, раннее начало сексуальной жизни и т.д. [12, с. 59-60].

В целом главной проблемой неполных семей является недостаток родительского контроля. Родительский контроль должен охватывать различные сферы жизнедеятельности ребенка: успехи в учебе, интерес к труду, увлечения, школьный и внешкольный круг общения, внутрисемейные отношения и т.д. В каждой семье такой контроль осуществляется по-разному. Однако, несмотря ни на что, даже сталкивающаяся со множеством трудностей неполная семья, имеет достаточно возможностей для успешного воспитания детей. Для этого родителю, оказавшемуся единоличным главой такой семьи, необходимо признать объективные проблемы и следить за тем, чтобы они не приводили к негативным последствиям. В психическом развитии и личностном формировании подростка многое зависит не только от наличия обоих родителей в семье. Гораздо важнее качество отношений между ребенком и его

родителями, как с тем родителем, с которым он живет, так и с тем родителем, который по ряду причин не может жить в семье.

Надо отметить, что каждая неблагополучная семья нуждается в своевременной помощи со стороны государственных организаций или институтов гражданского общества. Эти семьи либо вовсе не справляются с задачами воспитания ребенка, либо справляются с ними с чрезмерным напряжением своих сил. Поскольку проблемы, с которыми сталкивается неблагополучная семья, имеют социальный, социально-психологический и педагогический характер, их решение требует комплексного вмешательства широкого круга специалистов.

В законодательстве Казахстана, также как и в других странах СНГ, предусмотрены нормы о правовой ответственности родителей за нарушение прав несовершеннолетнего ребенка.

В Кодексе о браке (супружестве) и семье РК глава 12 предусматривает основания и порядок лишения и ограничения родительских прав. Так статья 75 определяет, что родители лишаются родительских прав, если они:

- 1) уклоняются от выполнения обязанностей родителей, в том числе злостно уклоняются от уплаты алиментов;
- 2) отказываются без уважительных причин взять своего ребенка из родильного дома (отделения), из организаций для детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, и иных организаций;
- 3) злоупотребляют своими родительскими правами;
- 4) жестоко обращаются с ребенком, в том числе осуществляют физическое или психическое насилие над ним, покушаются на его половую неприкосновенность;
- 5) злоупотребляют спиртными напитками или наркотическими средствами, психотропными веществами и (или) их аналогами.

Кроме того, в соответствии с частью 2 этой же статьи, родители лишаются родительских прав при совершении ими умышленного уголовного правонарушения против жизни или здоровья своего ребенка, супруга либо других членов семьи [13].

Статья 79 указанного Кодекса позволяет ограничить родительские права в случаях, если оставление ребенка с родителями опасно для него:

- 1) по обстоятельствам, не зависящим от родителей (психическое расстройство или иное хроническое заболевание, стечение тяжелых обстоятельств);
- 2) вследствие поведения родителей, но при этом не установлены достаточные основания для лишения родителей родительских прав [13].

Уклонение родителей от выполнения своих обязанностей по воспитанию детей может выражаться в отсутствии заботы об их нравственном и физическом развитии, обучении, подготовке к общественно полезному труду, в злостном уклонении от уплаты алиментов. Как частный случай такого уклонения расценивается отказ без уважительных причин взять своего ребенка из родильного дома (отделения) либо из иного детского воспитательного, лечебного или других учреждений. Под злоупотреблением родительскими правами понимается использование этих прав в ущерб интересам детей, например, создание препятствий в обучении, склонение к попрошайничеству, воровству, проституции, употреблению спиртных напитков или наркотиков и т.п.

Семейное законодательство Казахстана и Российской Федерации, касающееся вопросов лишения родительских прав, практически идентично. В Семейном кодексе Украины основанием для лишения родительских прав, кроме перечисленных выше, является то, что мать, отец прибегают к любым видам эксплуатации ребенка, принуждают его к попрошайничеству и бродяжничеству. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье в числе причин, по которым родители могут быть лишены родительских прав в отношении несовершеннолетнего ребенка, содержит установление факта их аморального образа жизни, оказывающего вредное воздействие на ребенка [14, с. 48].

Семья, разрушенная возникающими в ней постоянными конфликтами и жестокостью, перестает выполнять функции центра воспитания и защиты ребенка. Нормы зарубежного законодательства в отличие от отечественного уголовного закона, не ограничивают ответственность лиц за совершение указанного преступления лишь фактом жестокого обращения. Так, в ст. 219 УК Швейцарии предусматривается ответственность попечителя или воспитателя за небрежное отношение к несовершеннолетнему лицу, что создает угрозу для его физического или духовного развития. УК Франции содержит главу «О посягательствах на несовершеннолетних и на семью», в которой имеется ст. 227-1, предусматривающая уголовную ответственность за оставление несовершеннолетнего лица в возрасте до 15 лет в каком бы то ни было месте за исключением случаев, когда его здоровью и безопасности ничего не угрожало. Другая норма (ст. 227-2) предусматривает уголовную ответственность за оставление несовершеннолетнего лица в возрасте до 15 лет, повлекшее его увечье или хроническое заболевание. А оставление несовершеннолетнего лица в возрасте до 15 лет, повлекшее его смерть, наказывается тридцатью годами уголовного заключения. Подобные составы есть в уголовном законодательстве Германии, США, Швеции. А в УК Российской Федерации подобной нормы нет. При этом, по данным исследователей, за последние годы в России увеличилось количество несчастных случаев, потерпевшими в которых часто становятся дети, родители которых оставляли их одних на улице или дома. Кроме того, на совести беспечных родителей случаи, когда дети страдали и даже погибали от рук маньяков и насильников. Поэтому высказываются предложения закрепить в УК РФ норму, которая предусматривала бы ответственность за оставление несовершеннолетнего лица без присмотра, что не позволило обеспечить его безопасность [15, с. 65].

В казахстанском уголовном законодательстве есть норма «Ненадлежащее исполнение обязанностей по обеспечению безопасности жизни и здоровья детей» – ст. 141 УК Республики Казахстан, однако родители, к примеру, оставившие ребенка без присмотра на детской площадке, практически никогда не оказываются на скамье подсудимых. В 2019 году полицейские Астаны были даже вынуждены обратиться к родителям с просьбой не оставлять малолетних детей без присмотра. По данным полицейских дети теряются чаще всего в торговых домах, на рынках, во дворах жилых комплексов. Причиной тому служит невнимательность и беспечность родителей, оставляющих маленьких детей без присмотра. Чаще всего родители детей обращаются в полицию по факту пропажи детей, отпущенных погулять во дворе дома [16]. При этом в таких случаях вопрос об ответственности родителей, как правило, не поднимается.

Отрицательный микроклимат неблагополучной семьи, асоциальное поведение ее взрослых членов способствуют тому, что дети, воспитывающиеся в таких семьях, не просто перенимают отрицательные образцы поведения, но и усваивают негативные ценностные ориентации, реализуя их уже в личном антиобщественном поведении.

Если неблагополучная семья может препятствовать нормальному развитию личности ребенка, то не меньший вред может нанести педагогически индифферентная позиция отца и матери. У многих подростков с девиантным поведением не было чувства близости, психологической защищенности и поддержки в семье. Нарушение психологического контакта с самыми близкими людьми особенно остро переживаются подростками, которые начинают осознавать противоречия жизни взрослых. Озлобленность, доходящая до отчаяния или жестокости, недоверие к людям, пренебрежение к социальным нормам, цинизм, равнодушие к общественно значимым явлениям таков далеко не полный перечень внутренних установок подростка, пережившего размолвку или развод родителей, живущего в условиях пьянства, наркомании, разврата, не прекращающихся ссор, конфликтов, взаимного безразличия.

Заключение. Важность семейного благополучия в деле профилактики преступности несовершеннолетних отмечена в международно-правовых актах. Так в целях для предупреждения преступности несовершеннолетних руководящие принципы ООН,

утвержденные Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 45/112 от 14 декабря 1990 г., отдельным подразделом рассматривают вопросы семейного благополучия.

Современная криминология уделяет большое внимание вопросам оздоровления института семьи и брака, поскольку все существующие внутри этого института проблемы непосредственным образом оказываются связаны с уровнем преступности в стране. Рост числа сирот неразрывно связан с увеличением числа уголовных правонарушений, совершенных несовершеннолетними. Факты семейно-бытового насилия, сексуальные преступления в отношении детей становятся факторами совершения внутрисемейных убийств, причинений тяжких телесных повреждений, суицидов.

По данным озвученным МВД РК в прошлом году, на учете в полиции состоит около 7 тысяч неблагополучных семей, где воспитывается более 11 тысяч детей. Адресную социальную помощь, по информации Министерства труда и социальной защиты населения, по состоянию на 1 января 2022 года, получают 198,4 тыс. семей.

В сфере семьи, где многие проблемы оказываются скрыты тайной частной жизни, сложно вести профилактику карательными, репрессивными методами. Государство должно выбрать тактику действий в виде оказания социальной, психологической, педагогической помощи. Необходимо расширение сети социальных приютов, в которых могли бы найти убежище и помощь жертвы социально-бытового насилия. В этой области неопределимую помощь могут оказать различные неправительственные организации. Институты гражданского общества должны активнее привлекаться к решению вопросов профилактики правонарушений, особенно в семейных отношениях.

Таким образом, усиленный государственный контроль над неблагополучными семьями, для чего необходимо данные существующего учета и контроля ОВД включить в уголовную статистику. Учет количества криминогенных семей; родителей, лишенных родительских прав; родителей, привлекавшихся к уголовной ответственности; лиц, совершивших преступления против членов семьи и других данных позволит реализовать комплексные программы профилактики правонарушений, совершаемых в сфере семейных отношений.

Список использованных источников

1. Миннегалиев М.М. Неблагополучная семья как фактор возникновения девиантного поведения подростков // Мир науки, культуры, образования. – 2012. – №3. – С. 110-112.
2. Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция в отрасли криминологии / под ред. Д.А.Шестакова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 353 с.
3. Каиржанов Е.И. Причинность в криминологии // Избранные труды. – Алматы: Экономика, 2008. – Т.1. – С. 170-281.
4. Рахимбердин К.Х. Гуманизация уголовной политики Казахстана в условиях гражданского общества: дис. ... докт. юрид. наук. – Бишкек, 2012. – 400 с.
5. John Bowlby, Attachment and Loss: Attachment. – NY: Basic Books, 1993. – 329 p.
6. Ахметова К.К. Развитие ювенальной юстиции – одно из приоритетных направлений уголовной политики Республики Казахстан // Наука и современность. – 2010. – №2-3. – С. 299-303.
7. Беличева С.А. Основы превентивной психологии. – М.: Редакторский издательский центр Консорциума «Социальное здоровье России», 1994. – 224 с.
8. Пятунин В.А. Девиантное поведение несовершеннолетних: современные тенденции. – М.: Центр содействия реформе уголовного правосудия, 2010. – 282 с.
9. Алауханов Е.О. Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений / под ред. Е.И. Каиржанова. – СПб.: «Юрид.центр Пресс», 2005. – 282 с.
10. Алибеков С.Т., Абдрахманов С.Т., Бегалиев К.А., Ескендиоров А.А. и др. Предупреждение правонарушений несовершеннолетних. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. – 476 с.
11. Аванесов Г.А. Преступность и социальные сословия. Криминологические рассуждения. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 79 с.
12. Гаврилова Т.П. О типичных ошибках родителей в воспитании детей // Вопросы психологии. – 1984. – №1. – С. 56-66.

13. Кодекс Республики Казахстан о браке (супружестве) и семье от 26 декабря 2011 года №518-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.07.2022 г.) //Интернет ресурс: <https://online.zakon.kz/> дата обращения напр.: 25.01.2023.

14. Газизова Т.Г., Петрова Т.А. Сравнительный анализ законодательства стран СНГ об ответственности за нарушения прав ребенка // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. – 2013. – №11. – С. 47-48.

15. Гагина Е.А. Сравнительно-правовой анализ норм уголовного законодательства зарубежных стран в сфере охраны семьи и несовершеннолетних // Актуальные вопросы борьбы с преступлениями. – 2015. – №1. – С. 64-66.

16. В Астане полицейские попросили родителей не оставлять детей без присмотра. 25 октября 2019 г. // Интернет-ресурс: <http://meta.kz/life/838366-v-astane-policeyskie-poprosili-roditeley-ne-ostavlyat-detey-bez-prismotra.html> дата обращения напр.: 25.01.2023.

Сведения об авторах

Насырова Э.М. - заместитель начальника Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М.Есбулатова, подполковник полиции, доктор философии (PhD).

Цой О.Р. – начальник кафедры военной и специальной тактической подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова, полковник полиции, кандидат юридических наук.

Цой А.Н. – ассоциированный профессор Высшей школы права «Адилет» Каспийского общественного университета, кандидат юридических наук.

Насырова Э.М. - Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми-зерттеу орталығы бастығының орынбасары. М. Есболатова, полиция подполковнигі, философия докторы (PhD).

Цой О.Р. – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы тактикалық даярлық кафедрасының бастығы, полиция полковнигі, заң ғылымдарының кандидаты.

Цой А.Н. – Каспий қоғамдық университеті «Әділет» Жоғары құқық мектебінің қауымдастырылған профессоры, заң ғылымдарының кандидаты.

Nasyrova E.M. - Deputy Head of the Scientific Research Center of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, Police Lieutenant Colonel, Doctor of Philosophy (PhD).

Tsoy O. - Head of the Department of military and special tactical training of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, Police Colonel, candidate of Law.

Tsoy A.N. – Associate Professor at the Higher School of Law "Adilet" of the Caspian Public University, Candidate of Law.

A.S. Sabanova¹, S. A. Seilkhanova¹

¹Almaty academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Almaty, Kazakhstan

THE IMPACT OF DIGITALISATION IN LAW ENFORCEMENT MANAGEMENT: POLICE DEVELOPMENT TECHNOLOGIES

The relevance of this study lies in the rapid transformation of various aspects of the police, the introduction of the latest technologies, and the development of the most effective solutions in maintaining public order, and security of citizens and the state. Integrating of digital technologies into law enforcement agencies allows for more efficient, transparent and accountable policing. Digitalization is critical to the effectiveness, transparency and accountability of law enforcement in today's world. Integrating digital technology into law enforcement agencies allows for improved investigations, increased officer mobility, enhanced collaboration, increased transparency, crime prevention and prediction, and better interaction with the public. As digital technology continues to evolve, law enforcement agencies will continue to adapt and take advantage of its benefits to protect the public and maintain law and order.

Keywords: digitalization, Intelligence – Led Police, management, law enforcement, police, data, artificial intelligence.

Құқық қорғау қызметін басқарудағы цифрландырудың әсері: полицияны дамыту технологиялары

Бұл зерттеудің өзектілігі полицияның әртүрлі аспектілерін тез өзгерту, жаңа технологияларды енгізу және қоғамдық тәртіпті, азаматтар мен мемлекеттің қауіпсіздігін сақтауда тиімді шешімдерді әзірлеу болып табылады. Цифрлық технологияларды құқық қорғау органдарына интеграциялау олардың жұмысының тиімділігін, ашықтығын және есептілігін арттыруға мүмкіндік береді. Цифрландыру қазіргі әлемде құқық қорғау қызметінің тиімділігін, ашықтығы мен есептілігін қамтамасыз ету үшін аса маңызды болып табылады. Цифрлық технологияларды құқық қорғау органдарына біріктіру тергеуді жақсартуға, қызметкерлердің ұтқырлығын арттыруға, ынтымақтастықты нығайтуға, ашықтықты арттыруға, қылмыстардың алдын алуға және болжауға және қоғаммен қарым-қатынасты жақсартуға мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар одан әрі дамыған сайын құқық қорғау органдары бейімделуді жалғастырады және олардың артықшылықтарын қоғамды қорғау және құқықтық тәртіпті сақтау үшін пайдаланады.

Түйінді сөздер: цифрландыру, Intelligence – Led Police, басқару, құқық қорғау қызметі, полиция, жасанды интеллект.

Влияние цифровизации в управлении правоохранительной деятельностью: технологии развития полиции

Актуальность данного исследования заключается в быстрой трансформации различных аспектов полиции, внедрения новейших технологий и разработки наиболее эффективных решений в поддержании общественного порядка, безопасности граждан и государства. Интеграция цифровых технологий в правоохранительные органы позволяет повысить эффективность, прозрачность и подотчетность их работы. Цифровизация является критически

важной для обеспечения эффективности, прозрачности и подотчетности правоохранительной деятельности в современном мире. Интеграция цифровых технологий в правоохранительные органы позволяет усовершенствовать расследования, повысить мобильность сотрудников, укрепить сотрудничество, повысить прозрачность, предотвратить и спрогнозировать преступления и улучшить взаимодействие с общественностью. По мере дальнейшего развития цифровых технологий правоохранительные органы будут продолжать адаптироваться и использовать их преимущества для защиты общества и поддержания правопорядка.

Ключевые слова: цифровизация, Intelligence – Led Police, управление, правоохранительная деятельность, полиция, искусственный интеллект.

Introduction. For the past years, police activity has faced a number of significant changes. Since liberal democratic countries had established the police profession under government supervision, a diversity of different models in this area has been integrated and implemented [1].

In today's digital age, the adoption of robust digital transformation strategies is more critical than ever for law enforcement agencies and other organizations dedicated to public safety. Law enforcement bodies have been working in the dynamic field, where criminal activity constantly has been enhanced. A complex strategy in digital transformation is necessary for these departments, to keep up with the newest variations of crime and modern demands. Modern law enforcement has been revolutionized by a suite of advanced technologies that empower proactive crime fighting and enhanced public safety. Predictive analytics, a key tool in this arsenal, utilizes data analysis to anticipate potential criminal activity. By identifying patterns and trends, law enforcement can deploy resources strategically, targeting areas at higher risk. The exchange of real-time data between agencies, facilitated by sophisticated communication networks, enables rapid information sharing, facilitating coordinated responses to incidents and investigations.

Leadership plays a key role in forming the path of digital transformation. Leaders must stimulate cultural amendments, making an accent on aspects such as adaptation, consistent learning, and impartiality efficient leaders inspire their teams to accept changes, creating an environment, where the prosperity of innovations is put in the first place. Digitalization might considerably improve communication and cooperation between police sectors. The centralized digital platform might contribute in a safe and rapid exchange of information, making easier co – working and coordination of officers, simultaneously making their efforts more efficient and shortening time expenditure. Also, enhancement of efficiency isn't the only improvement, in addition, this development might help in the prevention of misunderstandings and mistakes, which could be in a way of investigation. Therefore, because trust of the society towards law enforcement bodies has remained as the most important issue, digitalization could play an essential role in increasing transparency and responsibility. Creating digital records of detention, complaints, and other activities of police, law enforcement bodies could demonstrate their commitment to justice and openness. Besides, the usage of digital tools could help to exclude human factors and reduce the risk of corruption appearance in the police.

In the foreign literature when police activity based on the database is mentioned frequently two directions could be met: one of them the called Intelligence – Led Police (ILP) and predictive police activities. Although, these methods don't exclude each other, but they have differences. For example, predictive police activity uses computers in order to analyze big data about crimes in geographical regions, thus trying to forecast, where and when crime will be committed in the near future [2]. Despite it can't make a prognosis to identify the perpetrator, it could define "hot spots", to help law enforcement bodies to assume which time of the day and location in the city, where police could expect new culprits. Being armed with this information, police might take a more strategically beneficial position, in purpose to stop planned crime or in a better way, prevent it completely from implementation.

On the other side, police work based on ILP tries to find potential victims and potential recidivists, thus in partnership with the public allows for offenders to change their behavior before they are arrested for more serious crimes. [3]

Main part. Digitalization has been influencing deeply on all of the management aspects, including law enforcement. Digital solutions propose numerous benefits, that could enhance the efficiency, transparency, and accountability of law enforcement bodies. Digitalization transforms into the powerful tool, changing methods of investigation, provision of public safety and supporting justice. This article researches various aspects of digitalization in law enforcement, examining its advantages, problems and repercussions for the future of justice. In the present time, digitalization has brought a number of improvements in law enforcement activity, such as:

- enhanced efficiency: digital solutions have been automatizing many administrative tasks, freeing officers to conduct more important functions, therefore ceasing any bureaucracy processes. This condition has induced productivity and allowed faster response for emergencies.

- improved coordination: digital systems of communication, like Enterprise Resource Planning (ERP) systems and management of incidents management systems (IMS), let law enforcement bodies efficiently coordinate their activities and resources. It helps to develop cooperation between departments and different levels of administration.

- higher responsibility: digital systems of tracking and audit allow law enforcement bodies to look after the activities of their workers and provide accountability. This factor aids in inducing integrity and reduce corruption.

- better investigation of crimes: digital tools, for example database of biometry, systems of face identification and CCTV, enable law enforcement bodies to quickly and effectively detect crime activities, which increases the possibility of capturing criminals and holding them accountable for their doings.

- more effective community policing: digital monitoring systems, such as surveillance cameras and presence sensors, allow law enforcement to be more proactive in detecting and preventing crime. This creates a safer environment for communities.

- enhanced transparency: digital documentation and accountability enhance transparency in law enforcement activity, enabling society to be aware of officers' actions, this circumstance has strengthened trust in law enforcement bodies and accountability before society.

- optimization of resources: digitalization will enable law enforcement agencies to allocate resources more efficiently, improving their ability to respond to the changing needs of communities

- extended communication: due to the invention of digital technologies like smartphones and portative devices, all of the departments in law enforcement could connect with each other quickly without additional complications.

Although, despite all of the advantages, digitalization also has certain demands and negative consequences, reflected in law enforcement activity. These are:

- problems with confidentiality: accumulation and processing of the digital big data might create issues with anonymity. Law enforcement bodies must take into account that the necessity of receiving private information about a person might violate their rights regarding privacy.

- potential for bias: Algorithms used to analyze data in law enforcement may be subject to bias, leading to unfair or discriminatory results. It is important to ensure that algorithms are transparent and accountable to guarantee impartiality.

- cyber threats: digitalization increases the vulnerability of law enforcement to cyber threats such as data breaches or ransomware attacks. Cybersecurity should be a priority to protect sensitive information and ensure the continuity of law enforcement activities.

- necessity of education: digitalization is a new event, thus in order to use it most efficiently, officers have to be skilled in this area, have a sufficient capacity and knowledge

- ethical concerns: usage of the digital technologies in law enforcement activity has issued important ethical questions, connected to mass observation, automatic making decisions and potential abuse of power.

However, it is expected that digitalization will continue to shape law enforcement in the coming years and will lead to phenomena such as the active use of artificial intelligence (AI): AI will play an increasingly important role in data analysis, pattern recognition and crime prediction. This will enhance the ability of law enforcement agencies to detect and prevent criminal activity.

In addition, there is a possibility of using AI in one of the typical types of activities that are present in all public authorities, i.e. dealing with citizens' appeals. Here, the only stage requiring human intervention is the preparation of a suitable response, while the rest of the process can be automated. Since a formal answer formulated technically is not always a solution to the applicant's problem, such application is possible in the case of analyzing frequently occurring questions and implementing typical answers, but this method is not applicable in the case of complex elaboration requirements.

Therefore, to automate such procedures, great expectations are currently placed on neural networks and artificial intelligence. This method has several of positive characteristics, for example, unlike a human, a neural network remains a completely objective performer, examining the situation without undue favor: once the system learns the rules or decision-making criteria, it will apply them without fear or other possible errors. It cannot be bribed or intimidated, the only thing it can do is hack.

There are also suggestions for integration and usage of the virtual realm and additional realm (VR/AR): VR and AR will be used for training newly recruited officers and implementing real emergencies. This will provide the more authentic and effective experience of studying with lower expenses spending on building and equipment in campsites, polygons and other specialized territories.

The positive aspect of this model is also the observance of social and civil rights, because police activities based on intelligence, when properly applied, bring law enforcement agencies and society closer together. Thus, the principles of the service model, which is actively developing in our country, are not violated. Take, for example, the Tampa Police Department's "Focus on Four" crime reduction program, which has reduced crime by 46% in six years. [4]

Concept Focus on Four included strategies directed towards the decrease of four commonly committed crimes in the city, by developing an intelligence-led response that included elements such as community partnerships. Officers became more engaged with the community, which increased public support and increased crime reports based on officer-citizen interactions. For example, each county developed summer programs to address juvenile crime issues that arose when school was not in session. Over the same six-year period, the program resulted in a 51 percent reduction in summer crime.

The police department of Tampa has admitted that the realization of the program for the security of the public order, based on the analytical data, would have been impossible if publicity hadn't taken part and supported it. For the purpose of stimulating the public engagement, the department implemented "electronic mail trees", extended the observation program after neighbors and the program of the outer calls 911 to send information about "hot spots" in society.

Digital solutions can be applied to various areas of law enforcement management, including human resource management. According to one of the researchers in the field of digitalization of personnel management, Y.M. Akatkin, this phenomenon is closely related to the process of implementing digital technologies as a set of methods and tools focused on its support based on certain digital solutions [5].

According to V.M. Golyanich and E.I. Kudryavtseva, the process of implementing digital technologies in the field of human resource management is aimed at creating a favorable digital environment for personnel to reduce time resources and increase the incentive for maximum effect [6]. The authors V.M. Golyanich and E.I. Kudryavtseva also tend to the opinion about the auxiliary function of digitalization, thanks to which the staff has an opportunity to save time resources and create favorable conditions to obtain the most effective results with the least expenditure of labor potential [7].

Intelligence Led Police (ILP) could be counted as one more product of digitalization, in the USA this model was accepted by the police department right after the Kent model during the 1990s

years. In the model ILP analytics and analytical data receive data from records, databases and statements, to identify trends and patterns.

Conception of ILP had started to be embedded in some capital police departments of the country after terroristic attacks on September 11 2001 year. In recent times this practice has been developed further and many of small and middle – sized departments have invented their units in charge of data investigation.

Today police activity, ILP, is considered one of the most significant philosophies of law enforcement bodies, directed to an efficient fight against crime and its prevention. Because of its priority to prevent crime, before it is carried out, it is seen as an important counterbalance to previous 'reactive' models of policing.

According to statistics and examination of the USA law enforcement bodies, model ILP has demonstrated its efficiency in both theory and practice, due to improvements in the latter.

A work of 2014 year, published by the American Statistic Association in 2015, studied the use of predictive policing algorithms versus the use of dedicated crime analysts in three divisions of the Los Angeles Police Department (California) and two divisions of the Kent Police Department (UK). They found that the models predicted 1.4-2.2 times more crimes than a dedicated analyst and resulted in an average 7.4% reduction in crime as a function of patrol time [8].

- In the other example High Point Township Police Department, North Carolina, had applied on criminals, who had committed home assault, methods, based on operative information, had explored [1] that these criminals were connected to other kinds of a felony, like involvement with drugs, theft and attacks. Domestic violence offenders tend to believe that their chances of being caught are very low because only one out of every five incidents is reported. However, knowing that individuals who commit one type of offense are likely to commit other types of offences, it is easier for law enforcement agencies to track and identify these individuals if they are apprehended for other criminal acts. When this happens, the police take the opportunity to warn them of the consequences of continued violence and deter them from further offences.

Chicago Police Department, Chicago, Illinois (CPD), uses technology of projection, intelligence-based approach to reducing gun violence based on previous arrests, gang membership and other factors, using a Strategic Subjects List (SSL) of individuals assessed to be most at risk of becoming involved in gun violence, both as a perpetrator and as a victim [2]. Police warn those on the SSL that they are being monitored. Analysis has shown that more than 70% of those who were shot and more than 80% of those who were arrested for shooting were on the SSL list.

Conclusion. Digitalization is revolutionizing law enforcement, offering a range of benefits including improved crime investigation, better policing and increased transparency. However, it is important to consider issues of privacy, bias and cybersecurity. By adopting digital technologies responsibly and ethically, law enforcement agencies can harness their potential to enhance public safety and deliver justice in the digital age. Digital solutions can significantly improve the efficiency, transparency and accountability of law enforcement. By implementing these solutions strategically and responsibly, law enforcement agencies can improve coordination, optimize resources and enhance service delivery. The future of digitalization in law enforcement governance promises further innovations and opportunities that will continue to shape the way justice is managed and delivered.

List of sources used

1. Burcher M., Whelan C. Intelligence-Led Policing in Practice: Reflections From Intelligence Analysts. Police Q. 2019 // Internet source: <https://www.mdpi.com/2673-6470/2/2/9>. P. 139 – 160
2. Rich LeCates, "Intelligence-led Policing: Changing the Face of Crime Prevention", Police Chief online, October 17, 2018. // Internet resource: <https://www.policechiefmagazine.org/changing-the-face-crime-prevention/>
3. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Intelligence-Led Policing: The New Intelligence Architecture, September 2005. // <https://onlinedegrees.sandiego.edu/what-is-intelligence-led-policing/>
4. Bureau of Justice Assistance, Reducing Crime Through Intelligence-Led Policing (U.S. Department of Justice, 2008) // Internet resource: <https://bja.ojp.gov/> P. 35 – 44.

5. Akatkin Y.M., Yasinovskaya E.D. Digital Transformation of Public Administration. Data-centricity and semantic interoperability USSR, 2019. P. 724
6. Golyanich V.M., Kudryavtseva E.I. Innovative technologies in personnel management // Managerial Consulting. 2013. № 2 (50). P. 5.
7. Burova O.A. Digital economy of Russia as a key factor of qualitative growth of technologies in business and education // Technologies of the textile industry. 2018. № 4 (376). P. 25.
8. Mohler G.O. et al., "Randomized Controlled Field Trials of Predictive Policing", Journal of the American Statistical Association 110, no. 512 (2015) // Интернет ресурс: https://www.researchgate.net/publication/282772661_Randomized_Controlled_Field_Trials_of_Predictive_Policing. P. 1399 – 1411.

Information about the author

Sabanova A.S. - doctoral student at the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov.

Saikhonova S.A. - Head of the Department of Criminal Law and Criminology at the Makan Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Ph.D. in Law, Police Colonel.

Сабанова А.С. – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты.

Сейлханова С.А. - Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы Академиясының Қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, з.ғ. к., полиция полковнигі

Сабанова А.С. – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова.

Сейлханова С.А. - начальник кафедры уголовного права и криминологии Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, к.ю.н., полковник полиции.

Т.К. Акимжанов¹, Ж.Р. Дильбарханова², А.С. Кошкинбаева¹

¹«Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан,

²Қазақстан Республикасы ИМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК–ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ ДЕРБЕС ТҮРІ РЕТІНДЕ

Қоршаған ортаны қорғауға және экологиялық тәуекелдерді азайтуға қатысты тұжырымдамалардың бірі – экологиялық қауіпсіздік болып табылады. Адамзаттың ғылыми техникалық прогресс аясында түрлі қызметтерді атқарып, табиғаттың керемет сыйларын сол қалпында сақтай алмай келе жатқан күні бар.

Бүгінде мемлекетіміздің экологиялық ахуалын қанағаттанарлық деңгейге дейін қиын. Экологиялық қауіпсіздік қалаларды, елдерді және жалпы қоғамды дамытуда өте маңызды аспектке айналды. Жаңа экологиялық мәселелердің туындауы олармен күресу үшін бізде жаңа технологиялық әзірлемелер болуы керек дегенді білдіреді. Сондықтан экологиялық қауіпсіздік жаһандық проблеманы қорғаудың бір бөлігі ретінде қарастырылады. Ол институционалдық деңгейде ыңғайлы халықаралық тәсіл ретінде қарастырылады. Әрбір елдің экологиялық қауіпсіздік саласындағы өзіндік ұлттық саясаты бар.

Түйінді сөздер: экология, қауіпсіздік, экологиялық қауіпсіздік, экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар, экологиялық талаптарды бұзу, қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу, қоршаған ортаны қорғау, қоғамға қауіпті зардаптар.

Экологическая безопасность как самостоятельная форма национальной безопасности Республики Казахстан

Одной из концепций, касающихся охраны окружающей среды и снижения экологических рисков, является экологическая безопасность. Человечеству не может выполнять различные функции в рамках научно-технического прогресса и сохранять чудесные дары природы такими, какие они есть. Сегодня экологическую ситуацию нашего государства трудно назвать удовлетворительной. Экологическая безопасность стала очень важным аспектом в развитии городов, стран и общества в целом. Возникновение новых экологических проблем означает, что для борьбы с ними у нас должны быть новые технологические разработки. Поэтому экологическая безопасность рассматривается как часть защиты глобальной проблемы. Он рассматривается как удобный международный подход на институциональном уровне. Каждая страна имеет свою национальную политику в области экологической безопасности.

Ключевые слова: экология, безопасность, экологическая безопасность, экологические уголовные правонарушения, нарушение экологических требований, профилактика уголовных правонарушений, охрана окружающей среды, общественно опасные последствия.

Environmental safety as an independent form of national security of the Republic of Kazakhstan

One of the concepts related to environmental protection and reduction of environmental risks is environmental safety. Humanity has a day when it cannot perform various functions within the

framework of scientific and technological progress and preserve the wonderful gifts of nature as they are. Today, the environmental situation of our state is hardly satisfactory. Environmental safety has become a very important aspect in the development of cities, countries and society as a whole. The emergence of new environmental problems means that we must have new technological developments to combat them. Therefore, environmental safety is considered as part of the protection of a global problem. It is seen as a convenient international approach at the institutional level. Each country has its own national policy in the field of environmental safety.

Keywords: ecology, safety, environmental safety, environmental criminal offenses, violation of environmental requirements, prevention of criminal offenses, environmental protection, socially dangerous consequences.

Кіріспе. Қарастырылып отырған тақырыптың маңыздылығы еліміздің экологиясының қауіпсіздігі қазіргі уақытта өзін «демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік ал оның жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп жариялаған Қазақстан Республикасының адам мен азаматтың, қоғам мен мемлекеттің маңызды мүдделері мен құқықтарын қоршаған ортаға антропогендік және табиғи әсер ету нәтижесінде туындайтын қауіптерден қорғаудың негізін құрайды [1, 4б.].

Қазіргі қазақстандық экологиялық қауіпсіздік, әлемдік ауқымдағы экологиялық қауіпсіздік сияқты, егемендікке ие болған және нарықтық қатынастарға көшкен сәттен бастап көптеген объективті және субъективті себептер бойынша бүкіл мемлекеттің одан әрі үйлесімді дамуына кедергі келтіретін көптеген проблемалар, шығындар тән. Оларға шұғыл шешуді қажет ететін мәселелерді жатқызуға болады: әлеуметтік-экономикалық қатынастардың жетілмегендігі, дамып келе жатқан нарықтық қатынастардың күрделілігі, экологиялық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың әлсіз реттілігі мен жүйесіздігі, бақылаудың әлсіздігі, кейде ірі өнеркәсіптік кәсіпорындардың құрылысы мен жұмыс істеуінде оның толық болмауы, автомобиль көлігі санының жыл сайын артуы, әсіресе нормаларға сәйкес келмейтін техникалық бақылау, азаматтардың қоршаған ортаны сақтау нормаларын сақтауға қанағаттанарлықсыз қатынасы және елдің экологиясы мен экологиялық қауіпсіздігін бұзатын басқа да көптеген нәрселер.

Аталған мән-жайлар, құқық қолдану практикасы көрсеткеніндей, қазіргі қазақстандық қоғамға өзінің экологиялық қауіпсіздігінің жосықсыз қатысушыларынан криминологиялық осалдығының жоғары дәрежесін, Қазақстанда белгілі болғандай, көп саны анықталған кәсіпорындардың, ұйымдардың және жекелеген азаматтардың жосықсыз басшылары тұлғасында ерекше жәбірленушілік берді.

Әдістер. Зерттеу тақырыбын әзірлеу кезінде жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістер қолданылады. Оларға нақтырақ айтсақ, қылмыстық құқықтық және криминология ғылымында орын алған абстрактіден нақтыға көшу әдісі, әлеуметтік және құқықтық құбылыстар мен процестерді танудың диалектикалық әдісі, сондай-ақ формальды-логикалық, салыстырмалы-құқықтық, жүйелілік, социологиялық әдістер (оның ішінде құжаттарды зерттеу, контент-талдау) жатады.

Негізгі бөлім. «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Қазақстан Республикасының Заңында Қоғамдық қауіпсіздік, әскери қауіпсіздік, саяси қауіпсіздік, ақпараттық қауіпсіздік, экономикалық қауіпсіздік сияқты ұғымдармен қатар «өмірлік маңызды мүдделер мен мүдделер қорғалуының жай-күйі адам мен азаматтың, қоғамның және мемлекеттің қоршаған ортаға антропогендік және табиғи әсер ету нәтижесінде туындайтын қауіптерден құқықтары» ретінде экологиялық қауіпсіздік ұғымы бекітілген [2, 52б.].

Аталған анықтаманы негізге ала отырып, біз экологиялық қауіпсіздіктің мәні мен негізгі мазмұнын қарастыруға тырысамыз, ол үшін біз Қазақстанда да, бұрынғы КСРО мемлекеттерінде де қауіпсіздік мәселелерімен айналысқан ғалымдардың жұмыстарына жүгінеміз.

Қазіргі кезеңде қазақстандық қоғамның дамуы адамдардың өмірі мен денсаулығына, қоғам мен мемлекеттің мүдделеріне қауіп төндіретін жағдайлар мен мән-жайлар санының артуымен тығыз байланысты екенін атап өтуге болмайды. Адамзат қоғамының дамуы жеке адамның да, жалпы әлемдік қоғамдастықтың да қауіпсіздігін, өзін-өзі сақтауын, өмір сүруін қамтамасыз ету қажеттілігі күмән тудырмайтын проблемаға айналған кезде өмір сүру деңгейіне жетті.

Н.Д. Казаковтың пірінше «адамзат өркениетімен болған тез және революциялық өзгерістердің салдарынан экологиялық және техногендік сипаттағы апаттар, апаттар, эпидемиялар мен эпизоотиялар, соғыстар мен басқа да әлеуметтік қақтығыстар қауіп үнемі артып келеді» деген пікірімен келіспеу қиын [3]

Ресейлік ғалымдардың пікірінше, қауіпсіздік – бұл жеке адамның өмір сүруінің, қоғам мен мемлекеттің тұрақты жұмыс істеуі мен прогрессивті дамуының, адамзат өркениетінің өмір сүруінің қажетті шарты және мағынасы интуитивті деңгейде қол жетімді болып көрінетін ең күрделі әлеуметтік-саяси құбылыс.

Мемлекеттің қауіпсіздігіне әсер ететін маңызды факторлардың бірі-қылмыстылық.

Сондықтан «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 6-бабында заң шығарушы Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне төнетін қатерлерге қылмыстылықтың өзімен қатар экология саласындағы қылмыстылықты да жатқызуы кездейсоқ емес [4].

В.С. Комиссаровтың, әлі де қоғамға зиян келтіретін және қауіп төндіретін қылмыс пен табиғи апаттар деген пікірі өте орынды деп есептейміз. Мұндай факторлардың жиынтығы қазіргі жағдайда қауіпсіздікті адамдардың, әлеуметтік топтардың, қоғамдардың, мемлекеттердің және әлемдік қоғамдастықтың басты мақсаттарының бірі және ажырамас бөлігі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді [5].

Осыған байланысты, «экологиялық қауіпсіздік» ұғымының мәнін қарастыруға кіріспес бұрын, біздің зерттеуімізге қатысты осы анықтаманы қалай қарастыру керектігі туралы тұжырымдамалық шешім қабылдау керек.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің криминологиялық және қылмыстық-құқықтық мәселелері туралы айтпас бұрын, біздің мемлекетіміздің экологиясының жағдайы бастапқы ұстаным болуы керек.

Қауіпсіздік ұғымын кең мағынада қарастырамыз. Қауіпсіздік орыс тілінің С.И. Ожеговпен Н.Ю. Шведованың түсіндірме сөздігінде «қауіп төндірмейтін жағдай, қауіптен қорғаныс бар» деп анықталады [6]. Яғни, жоғарыда келтірілген анықтамадан туындағандай, қауіпсіздік қауіптің, қауіпсіздіктің, сенімділіктің болмауы ретінде әрекет етеді. Сонымен қатар, бұл тұжырымдаманы табиғи және әлеуметтік әртүрлі процестерге қатысты қолдануға болады. Қауіпсіздік ұғымы белгілі бір, нақты қызмет саласындағы қауіпсіздік құбылысының нақты белгілерін ғана емес, сонымен қатар адам мен қоғам өмірінің барлық салаларына тән жалпы, типтік, тұрақты белгілерді де қамтуы мүмкін. Бұл ортақ нәрсе-қауіпсіздік қауіп-қатерден қорғаудың мақсаты, шарты және стратегиясы ретінде, сайып келгенде, әлеуметтік жүйенің, жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің өмір сүруіне бағытталған. Мысалы, өндіріс, құрылыс, спорт, өнер, көлік, ғарыш, экономика және т. б. сияқты қауіпсіздік градациясы өте орынды.

Егер біз қауіпсіздікті заң, философия, әлеуметтану, психология сияқты әртүрлі ғылымдар тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда біз келесі түсінікке ие боламыз. Психология тұрғысынан қауіпсіздікті адамдардың өмірлік (рухани және материалдық) қажеттіліктері мен мүдделерін қорғау қажеттілігін сезіну, қабылдау және сезіну ретінде ұсынуға болады. Заң ғылымдары қауіпсіздікті жеке адам мен қоғамның қорғалуының құқықтық кепілдіктерін белгілеу, олардың қалыпты өмірін, құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету жүйесі ретінде қарастырады. Философия, әлеуметтану сияқты әлеуметтік ғылымдар қауіпсіздікті болып жатқан әлеуметтік процестер тұрғысынан қоғамның, оның құрылымдарының, институттарының және әр түрлі категориялар мен қарама-қайшылықтардың оңтайлы

арақатынасын сақтау қамтамасыз етілетін жай-күйі, даму тенденциялары мен өмір сүру жағдайлары ретінде едәуір кеңірек қарастырады.

Қауіпсіздік ұғымын кең мағынада қарастыра отырып, енді біз бұл анықтаманы қауіпсіздік мәселелерімен айналысатын белгілі ғалымдар тұрғысынан тар форматта талдаймыз.

Осылайша, С.В. Степашин қауіпсіздікті «қоғамның, оның құрылымдарының, институттары мен құрылымдарының жай-күйі, даму тенденциялары (оның ішінде латентті) және өмір сүру жағдайлары, оларда объективті түрде анықталған инновациялармен олардың сапалық сенімділігін сақтау қамтамасыз етілетін және өз табиғатына және онымен анықталатын еркін жұмыс істеу» деп анықтайды [7].

Н.Д. Казаков қауіпсіздікті «қолайсыз әсерлерге қатысты динамикалық тұрақты жағдай және ішкі және сыртқы қауіптерден қорғау, қоғамның және оның азаматтарының тұрақты жан-жақты ілгерілеуіне кепілдік беретін мемлекеттің өмір сүруінің осындай ішкі және сыртқы жағдайларын қамтамасыз ету жөніндегі қызмет» деп анықтайды [8].

Қауіпсіздік, М.А. Лесковтың пікірінше, жүйенің гомеостазына ұқсас құбылыс ретінде қарастырылуы керек, «бұл жүйенің өзін-өзі реттейтін күрделі жүйелер мен күйлерге тән динамикалық тепе-теңдік түрін түсіну әдетке айналған рұқсат етілген шектерде жүйені сақтау үшін маңызды параметрлерді сақтау» [9].

В.И. Митрохиннің пікірінше, қауіпсіздік – бұл өмір сүру ортасын, ар-намысты, қадір-қасиетті, жеке тұлғаның, әлеуметтік топтардың, мемлекеттің, қоғамның, жалпы өркениеттің құндылықтарын қорғау шарасы [10].

«Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығы» оқулығының авторлары «қауіпсіздік» ұғымы біреуге, бір нәрсеге қауіп төндіретін жағдай ретінде, қауіптің жоқтығы, сақталу, сенімділік ретінде айқындалатынын атап өтеді. Демек, "қауіпсіздік" - бұл құнды және қол жетімді нәрсе, оны адамдар қандай да бір құнды сипаттама ретінде, қажеттілік ретінде, адамның игілігі ретінде жасайды. Мұның бәрі заңмен сенімді түрде қорғалуы керек [11].

Құқықтық және саясаттану әдебиеттеріндегі анықтамаларды қорытындылай келе, қауіпсіздікті жеке адамның, қоғамның, мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі әлеуметтік қызметтің нәтижесі ретінде ұсынуға болады деген қорытынды жасауға болады. Қауіпсіздік қызметі қауіп сияқты объективті шындық пен жеке адамның, адамдар тобының немесе жалпы қоғамның қажеттілігі арасындағы қайшылықты шешу, оның алдын алу, локализациялау, қауіптің салдарын жою үшін әлеуметтік құбылыс ретінде пайда болады. Бұл жағдайда қауіп қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің бастамашы факторы болып табылады. Қызметтің мәні-қауіптің нақты қауіптері (әскери, саяси, экономикалық және т.б.), сондай-ақ осы қауіптердің жеке материалдық тасымалдаушылары (табиғи және әлеуметтік-әлеуметтік құбылыстар және т.б.).

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қызмет объектісін талдау бұл қызметті логикалық түрде өзара байланысты және өзара байланысты 3 көлденең деңгейге бөлуге мүмкіндік береді: жеке тұлғаның қауіпсіздігін қамтамасыз ету; қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету; мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің нысанасын түсіну ұлттық қауіпсіздіктің дербес және құрамдас бөліктерін құрайтын қауіпсіздіктің дербес деңгейлерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Оларға мыналар жатады: саяси қауіпсіздікті қамтамасыз ету; әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету; ақпараттық, ғылыми-техникалық, экономикалық және т.б. қауіпсіздікті қамтамасыз ету, оның сапалық жиынтығында және Ұлттық қауіпсіздік ұғымының құрамдас бөліктері.

Енді біз экологиялық қауіпсіздіктің қажетті тұжырымдамасының мазмұнын анықтауға келдік.

Қазақстан Республикасында алғаш рет экологиялық қауіпсіздік ұғымы Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 26 маусымдағы № 233-І Заңында адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды

мүдделері мен құқықтарын қоршаған ортаға антропогендік және табиғи әсер ету нәтижесінде туындайтын қауіптерден қорғау жағдайы ретінде көрсетілген [12].

Экологиялық қауіпсіздіктің қазіргі заманғы тұжырымдамасы «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңға сәйкес: «экологиялық қауіпсіздік – адамның және азаматтың, қоғам мен мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделері мен құқықтарының қоршаған ортаға антропогендік және табиғи әсерлер нәтижесінде туындайтын қауіптерден қорғалу жағдайы» ретінде айқындалады.

Кез-келген елдің өмірінде экологияның сақталуын қамтамасыз ету басым рөл атқаратындықтан, сәйкесінше экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету де үлкен орынға ие.

Экологиялық қауіпсіздік кең мағынада экологияны және кез-келген елді экологияға, қоршаған ортаға елдің ішінен де, сыртынан да кез-келген қауіпті әсерден қорғауды көздейді.

Сонымен қатар, экологиялық қауіпсіздік қалыпты өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ететін, дәлірек айтсақ, нақты мемлекеттің одан әрі өсуіне мүмкіндік беретін мемлекет таңдаған бағыттың тиісті даму дәрежесінде елдің экологиясын сақтауды көздейді.

Экологиялық қауіпсіздік ұғымының мазмұны туралы суретті толықтыру үшін «экология» (экологиялық қауіпсіздікті қорғау объектісі) және «экологиялық қылмыстылық» (экологияға, демек экологиялық қауіпсіздікке қол сұғатын нәрсе) сияқты тағы екі негізгі ұғымды қарастырыңыз. Сонымен, бізді қызықтыратын алғашқы анықтама — экология екі мағынада қарастырылады: 1) адам, жануарлар, өсімдіктер мен микроорганизмдердің өзара және қоршаған ортамен байланысын зерттейтін ғылым ретінде. 2) адамның қоршаған ортасы ретінде: кез-келген жерде жануарлар мен өсімдіктердің өмір сүру шарттары [13].

Экологиялық қылмыстылық—бұл экология саласында жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы.

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар қылмыстық құқық бұзушылықтың басқа түрлерінен үш негізгі белгі бойынша ерекшеленеді – объектісі, заты және қоршаған ортаға зардаптың болуынан. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар жалпы қоршаған ортаның да, халықтың да экологиялық қауіпсіздігіне қол сұғады. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтың тікелей мәні қоршаған табиғи әлеммен органикалық байланысты табиғи ортаның құрамдас бөлігі болып табылады. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардағы табиғи объектілер үшін бұл объектілер үш атауды – тіршілікті қамтамасыз ететін функцияны орындайтын табиғат объектілерін, экономикалық қызығушылық тудыратын меншік және шаруашылық объектілерін біріктіретіндігімен сипатталады. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың маңызды ерекшелігі – табиғи ортаға және адам денсаулығына зиян келтіру қаупінің туындауы немесе шындығы. Сондықтан қылмыстық құқық бұзушылық деп танылған, бірақ табиғатқа зиян келтірмейтін әрекеттерді экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық ретінде қарастыруға болмайды. ҚР Қылмыстық кодексінде экологиялық құқық бұзушылықтардың 19 құрамы қарастырылған.

Шартты түрде қылмыстық экологиялық құқық бұзушылықтарды бірнеше топқа бөлуге болады:

1) жалпы сипаттағы қоршаған табиғи ортаға қол сұғушылықтар жалпы қоршаған ортаның да, халықтың да экологиялық қауіпсіздігіне қол сұғады. Аталған әрекеттер республикада қолданылып жүрген заңдар мен заңға тәуелді актілер сақтауға міндеттейтін белгілі бір ережелерді бұзуды білдіреді.

2) атмосфералық ауаға, топыраққа, жер үсті немесе жер асты суларына, жер қойнауына, орман ресурстарына, жануарлар мен өсімдіктер әлеміне, теңіз ортасына, континенттік қайраң ресурстарына зиян келтіретін жекелеген табиғи объектілер мен табиғи ресурстарға қол сұғатын арнайы экологиялық құқық бұзушылықтар.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірінші тобы экономика және әлеуметтік өмір салаларындағы экологиялық талаптардың бұзылуымен байланысты: шаруашылық немесе өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзу (324-бап); экологиялық тұрғыдан әлеуетті қауіпті химиялық немесе биологиялық заттармен жұмыс істеу кезінде экологиялық

талаптарды бұзу (325-бап); микробиологиялық немесе басқа да биологиялық агенттермен немесе уытты заттармен жұмыс істеу кезінде экологиялық талаптарды бұзу (326-бап); ветеринариялық қағидаларды немесе өсімдіктердің аурулары мен зиянкестеріне қарсы күресу үшін белгіленген қағидаларды бұзу (327-бап).

Шаруашылық немесе өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзудың заты (324-бап) шаруашылық және өзге де қызметте өндіріс құралы не операциялық базис ретінде пайдаланылатын табиғи ресурстар болып табылады.

Экологиялық тұрғыдан әлеуетті қауіпті химиялық немесе биологиялық заттармен жұмыс істеу кезінде экологиялық талаптарды бұзуға байланысты экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтың заты ретінде (325-бап) ыдырауға ұшырамайтын және адам ағзасына және қоршаған табиғи ортаға белсенді әсер ететін улы химикаттар; өсімдіктерді қорғаудың химиялық құралдары, минералды тыңайтқыштар, биостимуляторлар болып табылады. Радиоактивті заттар кез-келген күйде болуы мүмкін (газ тәрізді, сұйық немесе қатты, каптамада, әртүрлі өнімдерде және т.б.).

Микробиологиялық немесе басқа да биологиялық агенттермен немесе уытты заттармен жұмыс істеу кезінде экологиялық талаптарды бұзумен байланысты экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық затын белгілеу үшін (326-бап) «микробиологиялық агент», «биологиялық агент» және «токсин» терминдерін қолданады.

С.М. Рахметовтің пікірінше, заң әдебиеттерінде экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың объектісі мен затын зерттеуге қатысты тиісті көңіл бөлінбейді.

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың объектісі мен затын ұқсас құқық бұзушылықтардан ажырату үшін маңызды рөл атқарады. Өйткені экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды бір-бірінен ажырату үшін және қылмыстық заңнаманы дұрыс қолдану үшін маңызды [14, 16 б.].

Ал Германияның қылмыстық кодексіне (2010) келсек, экологиялық қылмыстар объектілері келесідей түрлерімен ерекшеленеді ХХІХ «экологиялық қылмыстар» тарауында қарастырылған. Бұл бөлім ХХVІІІ «қауіпті қылмыстар» бөлімінде тұр. Мынадай қылмыс құрамдары бөліп көрсетілген: § 324 «судың ластануы», § 324а «топырақтың ластануы», § 325 «ауаның ластануы», § 325а «шудың, соққылардың пайда болуы және иондаушы сәулеленудің шығарылуы», § 326 «қауіпті қалдықтарды рұқсат етілген өңдеу», § 327 «қондырғыларды рұқсатсыз пайдалану», § 328 «радиоактивті заттармен және басқа да қауіпті заттармен және ресурстармен рұқсатсыз жұмыс істеу», § 329 «қорғауға мұқтаж қауіпті аудандар», §330 «улардың шығарылуына елеулі қауіп» [15].

Осыны ескере отырып, экономика мен қоршаған орта арасында оңтайлы байланыс орнату, қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру және қоршаған ортаны қорғау маңызды [16].

Экологиялық қауіпсіздікке қатысты негізгі негізгі ұғымдарды қарастыра отырып, енді біз зерттелетін тұжырымдаманың өзін қарастыруға көшеміз.

Біздің ойымызша, экологиялық қауіпсіздікті мемлекеттің ұлттық және халықаралық деңгейде экологияны қорғау саласында туындайтын қатынастарды іске асыруды және қорғауды қамтамасыз ету қабілеті ретінде ұсынуға болады. Бұдан әрі айта кету керек, экологиялық қауіпсіздік, ең алдымен, экологияның тиімділігін қамтамасыз етуі керек, яғни мемлекет жүзеге асыратын қорғаныс шараларымен қатар, ол өзін қорғауы керек.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қандай да бір мемлекеттік органның, ведомствоның немесе қызметтің құзыреті болып табылмайтындығы туралы тезистің қате екенін атап өткен жөн; экологиялық қауіпсіздікті мемлекеттік органдардың бүкіл жүйесі, барлық буындар мен құрылымдар, сондай-ақ жекелеген азаматтар қолдауы тиіс, яғни бұл бүкіл қолданыстағы жүйенің туындылары.

Экологиялық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің бір бөлігі болғандықтан, бұл анықтама біз зерттейтін мәселеге тікелей байланысты.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандар экологиялық қауіпсіздіктің келесі анықтамасын ұсынады. Біздің ойымызша, экологиялық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің дербес және ажырамас бөлігі бола отырып, белгілі бір мемлекетте, ел ішінде де, одан тыс жерлерде де жүргізілетін, өз мемлекетінің экологиялық мүдделерін қорғауға бағытталған, ел ішінде де тұрақтылықты, тәуелсіздікті қалыптастыратын құқықтық, ұйымдастырушылық және экономикалық сипаттағы шаралардың үнемі жүзеге асырылатын кешені бар, өндіріс саласындағы қалыпты қатынастар үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ететін халықаралық деңгейде де солай, сондай-ақ қоғамда болып жатқан басқа да әлеуметтік процестерге әсер ететін және мемлекеттің өмір сүруіне кез келген қатерді жоятын.

Біздің ойымызша, бұл анықтама экологиялық қауіпсіздіктің негізгі мазмұны мен мәнін ашады және негізгі тұжырымдарды қорытындылауға мүмкіндік береді.

1. Экологиялық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің тәуелсіз маңызды бөлігі болып табылады, оған бүкіл мемлекеттің қауіпсіздігі де тәуелді.

2. Экологиялық қауіпсіздік – бұл мемлекет экономикасының ел ішінде де, одан тыс жерлерде де қорғалу жағдайы.

3. Экологиялық қауіпсіздік қоғамдық дамуда қалыптасқан қатынастардың дамуына қолайлы жағдай жасауға бағытталған.

4. Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету деңгейі қоғамда болып жатқан әлеуметтік және экономикалық процестерге әсер етеді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Конституция Республики Казахстан: Практическое пособие.- Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2023. - 44 с.

2. Сборник нормативно-правовых актов: Практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2016, с.56.

3. Казаков Н.Д. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления) // Безопасность. Информационный сборник Фонда национальной и международной безопасности. 1994. №4. С. 62.

4. Сборник нормативно-правовых актов: Практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2016, с.55.

5. Комиссаров В.С. Преступления, нарушающие общие правила безопасности (Понятие, система, общая характеристика): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1997. С. 10.

6. Ожегов С.И., Шведов Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская Академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999. с. 41.

7. Степашин С.В. Безопасность человека и общества (политико-правовые вопросы): Монография. СПб.: СПб ЮИ МВД России, 1994. С. 23.

8. Казаков НД. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления). С.62.

9. Лесков МА. Гомеостатические процессы и теория безопасности // Безопасность. Информационный сборник. 1994. № 4(20). С. 66.

10. Митрохин В. И. Концептуальные основы стратегии национальной безопасности России // Социально-политический журнал. 1995. № 6. С. 22-40.

11. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть: Учебник. – Алматы: Жетіжарғы, 2003, с. 470.

12. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы, Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы.

13. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 60 000 слов и фразеологических выражений / С.И.Ожегов; Под общ. Ред. Проф Л.И.Скворцова.-25-е изд., испр. и доп. –М.: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство ир и Образование», 2008, с 968. (-976 с.)

14. Рахметов С.М. Объект и предмет экологических уголовных правонарушений // Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – 2019. - № 1(58). – Б. 12-17.

15. Yermek A. Buribayev, Zhanna A. Khamzina, Canzada Suteeva, Nurlan Zh. Apakhayev, SergazyZh. Kussainov, KantkulZh. Baitekova. Legislative Regulation of Criminal Liability for Environmental Crimes // Journal of Environmental Accounting and Management.-№8(4) (2020).- 323-334.

16. Poshanov N., Kosanov Zh., Alibekov S., Dossymbekova M., Begzhan A. Comparative Analysis of Existing Environmental Control in the Republic of Kazakhstan and Foreign Countries // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. – 2018, 21 (1). // <https://www.abacademies.org/abstract/comparative-analysis-of-existing-environmental-control-in-the-republic-of-kazakhstan-and-foreign-countries-7087.html>.

Автор туралы мәлімет

Акимжанов Т.К. – заң ғылымдарының докторы, профессор, «Тұран» университетінің құқық ҒЗИ директоры, ҚР ІІМ еңбек сіңірген қызметкері, ҚР ІІМ құрметті қызметкері.

Дильбарханова Ж.Р. – заң ғылымдарының докторы, профессор, М. Есболатов атындағы ҚР ІІМ Алматы академиясы бастығының орынбасары, полиция полковнигі.

Кошкинбаева А.С. – философия докторы PhD. «Туран» университетінің «Құқықтану және халықаралық құқық» кафедрасының қауымдастырылған профессоры.

Акимжанов Т.К. – доктор юридических наук, профессор. Директор НИИ права университета «Туран», заслуженный работник МВД РК, Почетный работник образования РК.

Дильбарханова Ж.Р. – доктор юридических наук, профессор, заместитель начальника Алматинской академии МВД РК имени М.Есбулатова, полковник полиции.

Кошкинбаева А.С. – доктор философии PhD. Ассоциированный профессор кафедры «Юриспруденция и международное право университета «Туран».

Akimzhanov T.K. – Doctor of law, professor. Director of the Research Institute of Law of the University «Turan», Honored Worker of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Honored Worker of the MIA of the RK, retired Colonel of Justice.

Dilbarkhanova Zh.R. – Doctor of Law, Professor, Deputy Head of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, police colonel.

Koshkinbayeva A.S. – doctor of Philosophy PhD. Associate professor of the Department of «Jurisprudence and international law» of «Turan» University.

Н.И. Ибраимова¹, Е.М. Баймуханов²

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

²Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды, Қазақстан

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бүгінгі құқық қорғау органдарында болып жатқан өзгерістер, қойылатын талаптармен бірге қызметкерлердің тұрмысы, денсаулығымен байланысты мәселелердің қатар көтерілуі заңды құбылыс. Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қызметінің тиімділігі олардың әлеуметтік қорғау деңгейіне тікелей байланысты. Мақалада ішкі істер органдары қызметкерлерінің мемлекет тарапынан кепілдік етілген әлеуметтік қамсыздандыру мәселесі зерттеледі. Соның ішінде ішкі істер органдары қызметкерлерінің міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қатысушысы болу мүмкіндігіне нормативтік актілерге салыстырмалы талдау жүргізіледі. Талдау жүргізу барысында ішкі істер органдары қызметкерлеріне төленетін төлемдердің құралу ерекшелігі, оны реттейтін нормативтік құжаттарға талдау жасалады. Қорытынды бөлігінде ішкі істер органдары қызметкерлерін әлеуметтік қамсыздандыру жағдайын нақты реттеу, ерекше көңіл бөлу, арнайы нормативтік құжат қабылдау қажеттілігі туралы айтылады. Автор шынайы әлеуметтік мемлекет құру ұзақ уақытқа созылатындығын меңзейді. Оның мемлекеттік басқару органдарының да азаматтық қоғам институттарының да айтарлықтай күш-жігерін салуды қажет ететін процесс екенін көрсетеді.

Түйінді сөздер: ішкі істер органдары қызметкерлері, сақтандыру, әлеуметтік міндетті сақтандыру қоры, сақтандыру шарты, қызмет барасында жарақат алу үшін өтемақы, қызме барысында қайтыс болуына байланысты төлемдер.

Вопросы реализации социальных прав сотрудников органов внутренних дел

Изменения, происходящие сегодня в правоохранительных органах, наряду с предъявляемыми требованиями, являются закономерным явлением, наряду с поднятием вопросов, связанных с бытом, здоровьем сотрудников. Эффективность деятельности сотрудников правоохранительных органов напрямую зависит от уровня их социальной защиты. В статье исследуется проблема гарантированного государством социального обеспечения сотрудников органов внутренних дел. В том числе проводится сравнительный анализ нормативных актов на возможность сотрудников органов внутренних дел стать участниками системы обязательного социального страхования. В ходе проведения анализа проводится анализ специфики формирования выплат сотрудникам органов внутренних дел, регулирующих ее нормативных документов. В заключительной части говорится о необходимости четкого регулирования ситуации социального обеспечения сотрудников органов внутренних дел, уделения особого внимания, принятия специального нормативного документа. Автор намекает на то, что создание истинного социального государства продлится долго. Показывает, что это процесс, требующий значительных усилий как органов государственного управления, так и институтов гражданского общества.

Ключевые слова: сотрудники органов внутренних дел, страхование, Фонд социального обязательного страхования, договор страхования, компенсация за травмы в ходе деятельности, выплаты в связи со смертью в ходе деятельности.

Issues of realization of social rights of employees of internal affairs bodies

The changes taking place in law enforcement agencies today, along with the requirements imposed, are a natural phenomenon, along with raising issues related to the life and health of employees. The effectiveness of law enforcement officers depends directly on the level of their social protection. The article examines the problem of state-guaranteed social security for employees of internal affairs agencies. In particular, a comparative analysis of regulations on the possibility of employees of internal affairs bodies to become participants in the compulsory social insurance system is being conducted. In the course of the analysis, an analysis of the specifics of the formation of payments to employees of internal affairs bodies regulating its regulatory documents is carried out. The final part talks about the need for a clear regulation of the situation of social security for employees of internal affairs bodies, paying special attention, and adopting a special regulatory document. The author hints that the creation of a true welfare state will take a long time. It shows that this is a process that requires significant efforts from both government agencies and civil society institutions.

Keywords: employees of internal affairs bodies, insurance, Social compulsory insurance Fund, insurance contract, compensation for injuries in the course of activity, payments in connection with death in the course of activity.

Кіріспе. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің қызметі қауіп-қатермен тікелей байланысты, қызмет атқару барысында олардың денсаулықтарына әртүрлі деңгейде зиян келуі, кейбір жағдайларда өліммен аяқталуы мүмкін. Мұндай қауіп біздің қоғамда шиеленістер мен әлеуметтік тұрақсыздық орын алуына байланысты жиілеп бара жатыр. Сол себепті ІО қызметкерлері мен олардың отбасын әлеуметтік қамсыздандыруды кепілдендіру жүйесін қалыптастыру мәселесі аса өзекті болып табылады.

Демократиялық мемлекеттің басты қазынасы адам, оның өмірі, бостандығы заңды мүдделері болып табылады. Олардың бұзылған құқықтарын қорғау, қалпына келтіру, келтірілген зиянның орнын толтыру, соның ішінде ішкі істер органдары қызметкерлерінің өмірі мен денсаулығына қызмет өткеру барысында келтірілген зияндарды өтеу мемлекеттің маңызды және жалпымен танылған міндеті.

Әдістемесі. Тақырып бойынша зерттеу барысында жүйелік-құрылымдық талдау, сондай-ақ салыстырмалы тарихи талдау қолданылды, ол себеп-салдарлық байланыстарды бөліп көрсетуге, логикалық тізбекті құруға мүмкіндік береді. Салыстырмалы құқықтық салыстыру негізінде нормативтік және доктриналды құжаттар зерттелді.

Негізгі бөлім. Әлемдік тәжірибеде ішкі істер органдары қызметкерлеріне қызмет өткеру барысында алған жарақаттары үшін төленетін кепілдендірілген әлеуметтік төлемдермен қатар қызметкерлердің құқықтық жағдайын ескере отырып, қолданыстағы заңды жетілдіру және жаңа заң нормаларын қабылдау арқылы, осы категориядағы қызметкерлердің өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеуді анағұрлым толық қамтамсыз етуге мүмкіндік беретін әлеуметтік қамсыздандырудың жаңа жүйесі қалыптасып келеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясымен әрбір азаматқа жасына қарай, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған жағдайда және өзге де заңды негіздерде ең төменгі жалақы мен зейнетақының мөлшерінде әлеуметтік қамсыздандырылуға кепілдік беріледі [1].

Қазақстанда халықты әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі үш деңгейден тұрады. Бірінші деңгей базалық деп танылады. Себебі, ол адамның жұмыспен қамтылған немесе қамтылмағандығына қарамастан, Қазақстан Республикасының барлық азаматтарын қамтиды. Тұтастай алғанда, бұл деңгей ел Конституциясының 28-бабы 1-тармағында көзделген кепілдендірілген әлеуметтік төлемдер, яғни азаматтың қоғамның дамуына қосқан жеке үлесін есепке алмай барлық азаматтарға бірдей деңгейде төленетін төлемдерді (базалық зейнетақы төлемі, мемлекеттік жәрдемақылар, бала тууына байланысты бір реттік төлемдер) және т.б. құрайды.

Екінші деңгей халықты әлеуметтік қорғау мен қамсыздандыру ісіне кейіннен қосылып, оның көп деңгейлігін қамтамасыз еткендіктен қосымша түрі деп те аталып жүр. Бұл деңгей негізінен, халықтың табыс көздерінен құралатындықтан жұмыс істейтін халықты қамтиды және жинақтаушы зейнетақы жүйесі мен міндетті әлеуметтік сақтандыруды білдіреді. Бұл деңгей бойынша әлеуметтік төлемдердің мөлшері сақтандырылған жалақыға және жүйеге қатысу өтіліне байланысты болады. Міндетті сақтандыру ретінде тараптар арасындағы сақтандыру қатынастары заң талаптарына орай пайда болатын сақтандыру нысаны танылады.

Үшінші деңгей (ерікті) – халықтың өз еркімен қаржы нарығындағы сақтандыру және зейнетақы компанияларымен ерікті келісімшартқа тұрып сақтандыру төлемдерін алу мүмкіндіктері.

Жоғарыда айтылған әлеуметтік қорғаудың екінші және үшінші деңгейлері Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабы 2-тармағының нормаларын жүзеге асырады. Олар ерікті әлеуметтік сақтандыру, әлеуметтік қамсыздандырудың қосымша түрлерін құру және қайырымдылық шаралары арқылы түскен қаржылардан құралады.

Біздің еліміз де әлемдегі дамыған басқа да өркениетті елдердегі сияқты міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесін енгізді. Бұл жүйеге Қазақстан Республикасы 2005 жылдың 1 қаңтарынан бастап қол жеткізді [2]. Жүйе адам өміріне әлеуметтік қатер тууына байланысты жоғалтқан табысының бір бөлігін қайтару үшін халықты әлеуметтік қорғаудың қосымша шараларын қамтамасыз етуімен қатар халықты әлеуметтік қорғаудың көп деңгейлі жүйесінің қалыптасуына ықпал етіп, осы бойынша кешенді шаралардың бір бөлігін құрады.

Міндетті әлеуметтік сақтандыру - еңбек ету қабілетінен айрылуына және (немесе) жұмысынан айрылуына, сондай-ақ асыраушысынан айрылуына байланысты, жүктілігіне және босануына, жаңа туған баланы (балаларды) асырап алуына және бір жасқа толғанға дейінгі бала күтіміне орай табысынан айрылуына байланысты табыстың бір бөлігін өтеу үшін мемлекет ұйымдастыратын, бақылайтын және кепілдік беретін шаралар жиынтығы.

Сақтандыру – қоғамның экономикалық қатынастарының айрықша сферасын бейнелейтін көне категориялардың бірі. Сақтандыруға түрткі болатын басты себеп – бұл өндіріспен байланысты адам өмірінің қауіп-қатерге ұшырау мүмкіндігі. Сондықтан, өндіріс қарқыны бәсеңдемес үшін азаматтардың жекелеген санаттарының өмір тіршілігі мен жақсы тұрмыс халін қажетті деңгейде қолдап отыруға мүмкіндік беретін қоғамның, жеке өндірушілердің қажетті қаражаттары болуы тиіс. Бұл қаражат түсінігіне заттай босалқы қорлар, резервтер, сондай-ақ ақша ресурстары да жатады.

Мұндай ақша қаражаттары әдетте резерв және сақтық қорлар түрінде қалыптасады. Сақтандыру кезіндегі сақтық резервтер мен қорларды қалыптастырудың екі негізгі әдісі қолданылады, олар: бюджеттік және сақтандыру әдісі. Қаржыларды қалыптастырудың бюджеттік әдісі бюджеттердің қаражаттарын, яғни бүкіл қоғамның қаражаттарын пайдалануды болжайды. Сақтандыру әдісі қорларды шаруашылық жүргізуші субъектілер мен халықтың жарналары есебінен алдын ала жасауды қарастырады.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы денсаулық сақтауды ұйымдастыру және қаржыландырудың үш моделі қарастырылған: сақтандыру (Бисмарк жүйесі), бюджеттік (Беверидж – Семашко жүйесі) және нарықтық [3].

Осы ретте, еліміздегі міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің бүгінгі күні өміршеңдігін әбден дәлелдеген Германияда, Австрияда, Люксембургте, Франция мен Италия

елдерінде қолданылатын Бисмарк моделінің негізінде құрылғандығын айта кету керек. Бұл модель сақтандыру тарифтеріне сәйкес белгіленген сақтандыру жарналарын жинау қағидаты бойынша жұмыс істейді.

Бисмарк моделі әлеуметтік қорғау деңгейін кәсіби қызмет ұзақтығымен қатаң байланыстырады. Адамның әлеуметтік құқығы оның жұмыс жасауға қауқарлы өмір кезеңінде төлеген жарналарына тікелей байланысты анықталады, яғни әлеуметтік төлемдер кейінге қалдырылған кірістер (сақтандыру сыйлықақылары) түрінде болады. Жұмыс берушілер мен қызметкерлер тең немесе бөлінген негізде басқарылатын сақтандыру кассаларына жалақыдан аударымдар жинайды, олардан әртүрлі кәсіби сақтандыру қорлары құрылады және әлеуметтік төлемдер жүзеге асырылады. Әлеуметтік қорғауды негізінен жұмысшылардың өздері қаржыландырады. Мұндай модель Германияда, Австрияда, Францияда қолданылады.

Жарна мөлшері белгілі бір жалақы мөлшерінің пайызы түрінде белгіленеді, осылайша "дені сау науқас үшін, бай - кедей үшін төлейді" қағидаты бойынша азаматтардың денсаулық сақтауды қаржыландыруға ортақ қатысуы қамтамасыз етіледі.

Елімізде «Міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы» заң қабылданған уақыттан бастап Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан адамдардың еңбек ету қабілетінен айырылуы; асыраушысынан айырылуы, жұмысынан айырылуына байланысты әлеуметтік төлемдер төлеу жүргізіле бастады. Кейіннен, Қазақстан Республикасы Президентінің «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Жолдауында берілген тапсырмаларға сәйкес, 2008 жылдан бастап міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесі әлеуметтік тәуекелден қорғаудың тағы екі түрімен толықты. Олар ананың жүктілігіне және босануына, жаңа туған баланы асырап алуына байланысты табысынан айырылуы жағдайына; бір жасқа толғанға дейінгі бала күтіміне байланысты табысынан айырылуы жағдайына байланысты төлемдер.

Елімізге бұл жүйені енгізу үшін алдымен 2004 жылы жалғыз акционері және құрылтайшысы мемлекет болып табылатын, акционерлік қоғам түріндегі Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры құрылды. Қор әлеуметтік аударымдарды шоғырландыруды және әлеуметтік қатер туған жағдайда міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қатысушыларына әлеуметтік төлемдерді төлеуді жүзеге асырады.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің өмірі мен денсаулығын міндетті мемлекеттік сақтандыру міндетті сақтандыру нысандарының бірі болуы тиіс. Сақтандырудың бұл нысанында сақтандырушы бюджет қаражаты есебінен сыйлықақы төлейді. Ал бюджет қаражатының айналымы азаматтық емес бюджеттік заңнамалармен реттелуге жатады. Яғни, ішкі істер органдары қызметкерлерінің әлеуметтік сақтандыру бойынша құқықтық қатынастары азаматтық-құқықтық емес жария-құқықтық қатынастар санатына жатады. Яғни, ішкі істер органдарына қызмет атқыруға келісім беріп, бұйрық арқылы лауазымға тағайындалған мезгілден бастап сақтандырылған деп саналады.

Жалпы ережелерге жүгінсек сақтандыру шарты консенсуалды сипатқа ие, оның заңнамада бекітілген анықтамасынан туындайды. Сақтандыру шарты бойынша бір тарап (сақтанушы) сақтандыру сыйлықақысын төлеуге міндеттенеді, ал екінші тарап (сақтандырушы) сақтандыру жағдайы басталған кезде сақтанушыға немесе шартта белгіленген сома (сақтандыру сомасы) шегінде өзінің пайдасына шарт жасалған өзге тұлғаға (пайда алушыға) сақтандыру төлемін төлеуге міндеттенеді [4].

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 808-бабының 1-тармағында міндетті сақтандыруға келесідей түсініктеме беріледі: 1) түрлері, шарттары мен тәртібі Қазақстан Республикасының сақтандырудың міндетті түрлерін реттейтін жекелеген заңнамалық актілерінде белгіленетін, заңнамалық актілердің талаптарына орай жүзеге асырылатын сақтандыру; 2) міндетті сақтандыру туралы талап, сақтандырудың түрлері мен ең төмен талаптары (оның ішінде сақтандыру объектісі, сақтандыру тәуекелдері және сақтандыру сомаларының ең төмен мөлшерлері) Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде белгіленетін, ал сақтандырудың өзге де шарттары мен тәртібі тараптардың келісімімен айқындалатын сақтандыру (жүктелген сақтандыру).

Еліміздегі барлық әлеуметтік кепілдіктер мен әлеуметтік қолдау нысандарының сақталуын қамтамасыз етуге арналған нормативтік актілерді жүйлеу және сол арқылы бар азаматтардың әл-ауқатын арттыруға, сондай-ақ әлеуметтік жүйені тәуекелдердің алдын алуға бағыттау мақсатында 2023 жылы 20 сәуірде Қазақстан Республикасының әлеуметтік кодексі (ары қарай Әлеуметтік кодекс) қабылданды. Аталған кодекстің 1-б.1-т. 114-бөлімінде міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыға «өзі үшін әлеуметтік аударымдар төленетін және әлеуметтік кодексте көзделген әлеуметтік тәуекел жағдайлары туындаған кезде әлеуметтік төлемдерді алуға құқығы бар жеке тұлға» деген түсінік беріледі [5]. Міндетті әлеуметтік сақтандырудың қатысушыларының тізбесі аталған кодекстің 243-бабында көзделген. Осы баптың 1-бөлімінде «жұмыскерлер, ақы төленетін өзге де жұмысы бар (сайланған, тағайындалған немесе бекітілген), оның ішінде Қазақстан Республикасындағы халықаралық ұйымдардың өкілдіктерінде, Қазақстан Республикасында аккредиттелген шет мемлекеттердің дипломатиялық өкілдіктерінде және консулдық мекемелерінде еңбек қызметін жүзеге асыратын адамдардың қатысушы болып танылатындығы бекітілген. Осы жағдайда ПО қызметкерлері атқаратын лауазымға тағайындалатын тұлғалар ретінде міндетті әлеуметтік сақтандырылатын тұлғалар санатына жатқызыла ма деген сұрақ туындайды.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің қызметі қауіп-қатермен байланысты екендігін айтпағанда қызметтік міндеттерін атқару барысында уақытымен, дұрыс тамақтану, демалу режимін сақтау мүмкіндігінің аз болуы, қызметтің ерекше сипатына қарай немесе белгілі бір оқиғаларға қатысты (қыстың суығы мен жаздың ыстығында ұзақ жаяу жүру, бір орында тапжылмай ұзақ тұру немесе отыру, үнемі жолда жүру, ауа қысымы әсер ететін аймақта қызмет ету және т.б.) біраз уақыттан кейін қызметкер денсаулығының нашарлауына әкеліп соқтыруы заңды құбылыс. ПО қызметкерлерін міндетті әлеуметтік сақтандыру мәселесі бойынша ананың жүктілігіне және босануына, жаңа туған баланы асырап алуына байланысты табысынан айырылуы жағдайына; бір жасқа толғанға дейінгі бала күтіміне байланысты табысынан айырылуы жағдайына байланысты төлемдердің төленетінін жақсы білеміз. Алайда, міндетті сақтандырудың өзге де жағдайлары бар ғой. Біздің көңіл аударып отырған мәселеміз қызметкердің еңбек ету қабілетінен айырылуы немесе қызмет бабында қайтыс болуы жағдайында төленуге тиісті міндетті сақтандыру төлемдері. ПО қызметкерлерінің барлығы бірдей қызметтік міндеттерін атқарған кезде оның өмірі мен денсаулығы міндетті сақтандырылғанын біле бермеуі әбден мүмкін. ҚР «Құқық қорғау қызметі туралы» заңының 9-тарауында құқық қорғау органдары қызметкерлері, олардың отбасы мүшелері мен мүлкі Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекет қорғауында болатындығы бекітілген, бірақ ПО қызметкерлерінің міндетті әлеуметтік сақтандыру қатысушысы екендігі туралы ақпарат жоқ [6]. Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы заңының 23-бабында ішкі істер органдарында қызмет атқарудың ерекше сипаты мен қызметкерлердің жауапкершілігі қосымша әлеуметтік құқықтармен және жеңілдіктермен өтелетіндігі көзделген [7].

Жоғарыда көрсетілгендей әлеуметтік кодексте бекітілген анықтамаға сәйкес міндетті әлеуметтік сақтандырудың қатысушысы болу үшін әлеуметтік сақтандыру қорына тұрақты түрде төлемдер төленуі тиіс. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексіне сәйкес міндетті сақтандыру сақтанушының есебінен жүзеге асырылады.

ПО қызметкерлеріне төленетін жалақы "Мемлекеттік бюджет есебінен ұсталатын барлық органдар үшін қызметкерлерге еңбекақы төлеудің бірыңғай жүйесін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 16 қазандағы № 646 қаулысымен және Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының қызметкерлеріне ақшалай ризықты, жәрдемақыларды және өзге де төлемақыларды төлеу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 14 қарашадағы № 808 бұйрығымен реттеледі. Іс жүзінде жоғарыда аталған құжаттар негізінде төленетін ақылардан ұстап қалынатын жарналар жоқ. Әлеуметтік кодекстің 248-бабы 3-т. 3-б сәйкес құқық қорғау органдары қызметкерлері бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорына міндетті зейнетақы

жарналарын төлеуден босатылады. Қазақстан Республикасының салық кодексінің 482-бабында құқық қорғау органдары қызметкерлері әлеуметтік салық төлеушілердің де, төлеуден босатылғандардың да тізімінде көрсетілмеген [8].

Тағы бір айта кететін жағдай "Құқық қорғау қызметі туралы" Қазақстан Республикасының Заңын іске асырудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 20 қазандағы № 1192 Қаулысына сәйкес Қазақстан Республикасы құқық қорғау органының, азаматтық қорғау органының, мемлекеттік фельдъегерлік қызметінің қызметкері қызметтік міндеттерін атқарып жүрген кезеңінде мертліккен (жарақаттанған, жараланған, контузия алған) жағдайда оған біржолғы өтемақы төлеу, сондай-ақ ол қызметтік міндеттерін атқарып жүрген кезінде науқастануы, мертігуі (жарақаттануы, жаралануы, контузия алуы) салдарынан қаза тапқан (қайтыс болған) жағдайда оны алуға құқығы бар адамдарға төлеу қағидаларына сәйкес ПО қызметкері қызметтік міндеттерін атқарып жүрген кезеңінде мертліккен (жарақаттанған, жараланған, контузия алған) жағдайда оған біржолғы өтемақы төлеу үшін негіз болатын негізгі құжаттар тізімі көрсетілген. Ол тізімнің ішіндегі ең негізгісі- қызметкер қаза тапқан жағдайда оны қызмет атқару барысында қаза болған деп тану үшін берілетін «қаза тапқан (қайтыс болған) адамның қызмет өткерген жерінен қаза табуының (қайтыс болуының) мән-жайлары туралы қорытындының көшірмесі», ал қызметкер мертліккен жағдайда «қызметкердің қызмет өткеру орнынан берілген науқастануының, мертігуінің (жарақаттануының, жаралануының, контузия алуының) мән-жайлары туралы қорытындының көшірмесі» [9].

«Құқық қорғау қызметі туралы» заңда және ПО қызметкерлерінің қызмет өткеруін реттейтін Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2011 жылғы 27 мамырдағы №246 бұйрығында да бұл мәселе нақты реттелмеген. Бұл жағдайды мәселе Қазақстан Республикасы азаматтық кодексіне сәйкес реттеледі деп түсіну қажет. Атап айтқанда азаматтың өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу ережелері басшылыққа алынады.

Бір жағдайды әріптестердің есіне сала кеткім келеді, Азаматтық кодекс ережелеріне (937-б., 2-т.) сәйкес жоғалтқан табысты (кірісті) анықтау кезінде жарақаттануына немесе денсаулығына өзгедей зақым келтірілуіне байланысты жәбірленушіге тағайындалған мүгедектік бойынша жәрдемақы, денсаулығына зиян келтіргенге дейін де, одан кейін де тағайындалған басқа да жәрдемақы түрлері, сондай-ақ зейнетақы төлемдері өтеу есебіне қосылмайды. зиянды өтеу есебіне жәбірленушінің денсаулығы зақымданғаннан кейін алатын табыс та есептелмейді.

Қорытынды. Жоғарыда зерделенген нормативтік актілердің мазмұнына қарай отырып келесідей бірнеше фактыны нақтылаймыз:

1) Ішкі істер органдары қызметкерлерінің міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қатысушысы ретінде мәртебесі анықталмаған.

2) тек қана өзі үшін әлеуметтік жарналар төлеп тұратын жеке тұлға ғана міндетті әлеуметтік сақтандыру қорының қатысушысы бола алады;

3) құқық қорғау органдары қызметкерлері әлеуметтік салық төлеушілер ретінде көрсетілмеген;

Осы мақала аясында зерделенген нормативтік актілер негізінде ішкі істер органдары қызметкерлеріне заңға сәйкес әлеуметтік өтемақылар төлеу көзделгендігін және оның бюджет есебінен жүзеге асырылады деген тұжырым жасалды. Ішкі істер органдарының қызметкерлері ең алдымен мемлекеттің азаматтары. Олардың сапалы қызмет атқаруы мен халық алдындағы абыройы олардың мемлекет тарапынан лайықты әлеуметтік қамсыздандырылуы қажет. Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет болуы себепті қамсыздандырылу негізі заңда бекітілуі тиіс. Сол себепті осы қатынастарды реттейтін арнайы нормативтік акті қабылдаған жөн деген тұжырым жасалады.

Әр түрлі жағдайларға байланысты сақтандыру заңнамасының мазмұнына сай келетін белгілі бір нормативтік актілерге сәйкес сақтандырылған тұлға ретінде әрекет ете алатын адамдардың жалпы санатынан ішкі істер органдары қызметкерлерін бөліп қарастыра

отырып, заң шығарушы, осы қатынастарды реттеуші нормативтік құқықтық актілерді қабылдай отырып ішкі істер органдары қызметкерлерінің ерекше статусын анықтап, олардың мемлекеттің құқық қорғаушы механизмы ретінде мәртебесін көтеруге ықпал етуші еді.

Құқықорғау қызметі туралы заңға (1-б. 6) т.) сәйкес құқық қорғау қызметі – құқық қорғау органдары лауазымдарындағы мемлекеттік қызметтің ерекше түрі. Ол адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының, жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің заңды мүдделерінің сақталуы мен қорғалуын қамтамасыз ететін, өз құзыретіне сәйкес қылмыстылыққа және өзге де құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттің саясатын іске асыратын, заңдылықты қамтамасыз ету мен қоғамдық тәртіпті қолдау, құқық бұзушылықтарды анықтау, алдын алу, жолын кесу, тергеу, қылмыстық істер бойынша сот шешімдерін атқару жөнінде арнаулы өкілеттіктер берілген мемлекеттік орган болып табылады. Ондай болса осындай ерекше міндеттер жүктелген орган қызметкерлерін әлеуметтік қамсыздандыру жағдайлары да жалпыдан жоғары болуы тиіс емеспе деген ой келеді.

Мысалы АҚШ-та полиция қызметкерлерін кәсіподақ ұйымдарының қорғауы қалыптасқан және ол өзінің тиімділігін дәлелдеген. Сол кәсіподақтар зейнетақы қорына белгілі бір қаражатты қосымша төлейді, қажет кезде полиция қызметкерлерін қорғау үшін адвокаттар жалдайды және одан өзге де әлеуметтік мәселелерді шешуге, қызметкердің медициналық қажеттіліктеріне жұмсайтын шығындарының бір бөлігін жауып отырады [10].

Қазіргі уақыттағы криминалдық ахуалды ескерер болсақ ішкі істер органдарына жан-жақты білімді, физикалық және моральдық тұрғыдан шыныққан, тәжірибелі, қызметіне адал қызметкерлер аса қажет.

Басқару ержелерін бұзу (еңбекке және оның нәтижелеріне ақы төлеу, елемеу кері байланыс) құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне қатысты сыбайлас жемқорлықты тудырады. Бұл жағдайда жемқор оған қатысты жіберілген "әлеуметтік әділетсіздікті" жоюға моральдық құқық ие болады.

ПО-да кадр тұрақсыздығы мәселесінің бір ұшы осы қызметкерлердің әлеуметтік жағдайларының төмен болуымен байланысты екендігі баршаға аян. Аталған мәселеге ерекше көңіл аудару, бүгінгі күнгі жағдайды жақсы жағына өзгертуге, біріншіден, кадрларды тұрақтандыру мәселесін шешуге, екінші, кадр құрамының сапасын арттыруға, ПО қызметкерлері арасында сыбайлас жемқорлық жағдайларын жоюға, жалпы алғанда еліміздегі қылмыспен күресті жаңа, жоғары деңгейге көтеруге мүмкіндік берер еді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 30.08.1995 ж.
2. Міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы ҚРЗ. 25 сәуір 2003 жыл № 405-II
3. Скляр, Т.М. Экономика и управление здравоохранением [Текст] / Т.М. Скляр. - СПб. : Изд. дом С.-Петербур. гос. у-та, 2004.
4. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім). Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409 Кодексі.
5. Қазақстан Республикасының әлеуметтік кодексі. 2023 жылғы 20 сәуір № 224-VII ҚРЗ кодексі.
6. Қазақстан Республикасының Құқық қорғау қызметі туралы Заңы 06.01.2011 ж.
7. Қазақстан Республикасының Ішкі істер туралы Заңы. 2014 жыл 23 сәуір № 199-V ҚРЗ.
8. Қазақстан Республикасының салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы кодексі. 2017 ж. 25 желтоқсан, №120-VI ҚРЗ
9. Қазақстан Республикасы құқық қорғау органының, азаматтық қорғау органының, мемлекеттік фельдъегерлік қызметінің қызметкері қызметтік міндеттерін атқарып жүрген кезеңінде мертліккен (жарақаттанған, жараланған, контузия алған) жағдайда оған біржолғы өтемақы төлеу, сондай-ақ ол қызметтік міндеттерін атқарып жүрген кезінде науқастануы, мертігуі (жарақаттануы, жаралануы, контузия алуы) салдарынан қаза тапқан (қайтыс болған) жағдайда оны алуға құқығы бар адамдарға төлеу қағидалары "Құқық қорғау қызметі туралы" Қазақстан Республикасының Заңын іске асырудың кейбір мәселелері Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 20 қазандағы № 1192 Қаулысымен

бекітілген.

10. Article "US Policeman" [website] <http://24warez.ru/main/article/1157427172-policeyskiy-ssha.html>.

Авторлар туралы мәліметтер

Ибраимова Н.И. - Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі М.Есболатов атындағы Алматы академиясы, құқық қорғау қызметін басқару кафедрасы бастығының орынбасары, полиция полковнигі, құқық қорғау қызметі магистры.

Баймуханов Е.М. - кәсіби-психологиялық даярлық және ПО басқару кафедрасының бастығы, саяси ғылымдардың кандидаты, полиция подполковнигі.

Ибраимова Н.И. - заместитель начальника кафедры управления правоохранительной деятельностью Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова, полковник полиции, магистр правоохранительной деятельности.

Баймуханов Е.М. - начальник кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД, кандидат политических наук, подполковник полиции.

Ibraimova N. - deputy head of the Department of law enforcement management of the Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatov police colonel, Master of Law Enforcement.

Baymukhanov E. - Head of the Department of Professional Psychological Training and Management of the Department of Internal Affairs, Candidate of Political Sciences, Police Lieutenant Colonel.

Ж.У. Смагулов¹, С.М. Сапаралиева¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Косшы, Казахстан

К ВОПРОСУ О ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ПРИРОДЕ ДЕФИНИЦИИ «ТРУДОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ»

В данной статье авторами проводится анализ определения «трудовые отношения». В этих целях изучены дефиниции, содержащиеся как в правовой литературе, так и в нормативных правовых актах.

Основным нормативным документом, закрепляющим определение «правовых отношений», является Рекомендация «О трудовом правоотношении», разработанная Международной организацией труда в 2006 году.

В результате проведенного исследования, авторами, сделан вывод о том, что определяемым предметом «трудовых отношений» является труд, который обозначается в различных источниках посредством синонимичных по содержанию терминов: «трудовая функция», «работа», «трудовая деятельность».

В работе выявлена проблема, связанная с тем, что в определении «трудовых отношений», закрепленном в Трудовом кодексе Республики Казахстан, отсутствует указание на основной определяемый предмет, каковым является труд или трудовая функция. В этой связи, авторами, предлагается совершенствование указанной дефиниции путем внесения определенной корректировки в его редакцию.

Ключевые слова: труд, трудовая функция, работа, трудовые отношения, признаки трудовых отношений, определение, дефиниция.

«Еңбек қатынастары» анықтамасының құқық қорғау табиғаты туралы мәселеге

Бұл мақалада авторлар "еңбек қатынастары" анықтамасына талдау жасайды. Осы мақсатта құқықтық әдебиеттерде де, нормативтік құқықтық актілерде де қамтылған анықтамалар зерттелді.

"Құқықтық қатынастар" анықтамасын бекітетін негізгі нормативтік құжат 2006 жылы Халықаралық еңбек ұйымы әзірлеген "Еңбек құқықтық қатынастары туралы" ұсыныс болып табылады.

Зерттеу нәтижесінде авторлар "еңбек қатынастарының" анықталатын пәні мазмұны бойынша синонимдік терминдер арқылы әртүрлі дереккөздерде көрсетілген еңбек болып табылады деген қорытынды жасады: "еңбек функциясы", "жұмыс", "еңбек қызметі".

Жұмыста Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде бекітілген "еңбек қатынастарын" анықтауда негізгі айқындалатын пәнге, еңбек немесе еңбек функциясы қандай болып табылатындығы көрсетілмеуіне байланысты проблема анықталды. Осыған байланысты авторлар аталған анықтаманы оның редакциясына белгілі бір түзету енгізу арқылы жетілдіруді ұсынады.

Түйінді сөздер: еңбек, еңбек функциясы, жұмыс, еңбек қатынастары, еңбек қатынастарының белгілері, анықтамасы, анықтамасы.

On the question of the law enforcement nature of the definition of «labor relations»

In this article the authors analyze the definition of "labor relations". For this purpose, the definitions contained both in the legal literature and in normative legal acts are studied.

The main normative document, fixing the definition of "labor relations", is the Recommendation "On Labor Relationship", developed by the International Labor Organization in 2006.

As a result of the study, the authors concluded that the subject of "labor relations" is labor, which is defined in various sources by means of synonymous terms: "labor function", "work", "labor activity".

The paper reveals the problem associated with the fact that the definition of "labor relations", enshrined in the Labor Code of the Republic of Kazakhstan, lacks an indication of the main definable subject, which is labor or labor function. In this regard, the authors propose to improve this definition by making certain adjustments to its wording.

Keywords: labor, labor function, work, labor relations, signs of labor relations, definition, definition.

Введение. Нормативная терминология, используемая в любой отрасли права, является одним из важных компонентов юридической техники. От того, насколько выверенные и исключающие неоднозначность толкования термины будут использоваться в нормах права, во многом зависит эффективность применения этих норм в практической деятельности. Нормам трудового права свойственен регулятивный характер, и они предназначены для повсеместного и повседневного применения всеми субъектами трудовых отношений, которые не всегда являются профессиональными юристами. В этой связи, очень большое значение, приобретает точность и доступность для понимания всеми субъектами трудового права используемых в нем терминов и определений.

Обновление трудового законодательства, связанного с принятием 23 ноября 2015 года нового Трудового кодекса Республики Казахстан (*далее – ТК РК*), актуализировала необходимость теоретического исследования понятийного аппарата трудового права, выявление и решение имеющихся проблем, связанных с формулированием некоторых понятий и определений, используемых в этой отрасли права.

Актуальность проведения анализа теоретических воззрений относительно понятия «трудовые отношения» и его нормативного определения обусловлено также тем, что в настоящее время не существует нормативных требований к оформлению таких правовых дефиниций.

Вместе с тем, точное, исключающее разночтение, определение правовых дефиниций в отрасли трудового права (в данном случае трудовых отношений) имеет важное значение в деле охраны прав лиц, являющихся субъектами этих отношений.

Методы исследования. Методологическую основу исследования составили диалектико-материалистический метод познания. В качестве общенаучного метода был использован логический метод для анализа терминологического содержания теоретического и нормативного определения трудовых отношений, который позволил подготовить предложение по совершенствованию определения трудовых отношений, содержащегося в ТК РК.

Обсуждение. Одним из важнейших направлений деятельности любого государства является управление трудовыми отношениями, поскольку в сферу этих отношений вовлекается подавляющее большинство населения. Помимо этого, именно посредством установления, а затем и в процессе трудовых отношений удовлетворяются экономические, духовные и иные потребности, как личности, общества, так и государства.

Относительно определения понятия «трудовых отношений» в правовой науке существуют самые различные точки зрения. При этом присутствуют определения как понятия

«трудовые отношения», так и понятия «социально-трудовые отношения». Не вдаваясь в обсуждение вопроса о соотношении этих двух понятий, следует признать справедливыми высказывание по этому поводу Р.А. Долженкова, который в своем монографическом исследовании определяет, что довольно часто понятие «трудовые отношения» отождествляют с понятием «социально-трудовые отношения». Однако, по мнению автора, использование приставки «социально» для понятия «трудовые отношения» избыточно, поскольку любые экономические отношения между людьми (в том числе трудовые) по своей сути являются социальными [1, с.26].

Александров Н.Г. отмечает, что трудовые отношения есть «выражающее товарищеское сотрудничество свободных от эксплуатации людей юридическое отношение, в котором одна сторона (трудящийся) обязана применить свою рабочую силу, включившись в личный состав предприятия (учреждения, хозяйства) и подчиняясь внутреннему трудовому распорядку последнего, а другая сторона обязана к уплате вознаграждения за труд и к обеспечению условий выполнения работы, безопасных для здоровья трудящегося и благоприятных для производительности труда» [2, с. 43].

Достоинством этого наиболее раннего определения, сформулированного еще в 1948 году, несмотря на его явную окрашенность господствующей тогда классово-идеологией, является перечисление основных признаков трудовых правоотношений.

Основные признаки «трудовых правоотношений», присутствуют и в определении данного другим ученым Гусовым К.Н. Так, по его мнению «трудовое правоотношение» представляет собой добровольную юридическую связь работника с работодателем (организацией), в рамках которой работник обязуется выполнять определенную трудовую функцию (по оговоренной специальности, квалификации, должности) с подчинением внутреннему трудовому распорядку, а работодатель оплачивать его трудовой вклад и создавать условия труда в соответствии с законодательством, коллективным трудовым договором [3, с. 30].

При этом Генкин Б.М. изучив данную проблему, и не определяя признаки трудовых отношений, полагает, что они представлены как «экономические, психологические и правовые аспекты взаимосвязей индивидуумов и социальных групп в процессах, обусловленных трудовой деятельностью» [4, с 58]. Столь обобщенное определение, на наш взгляд, не отражает специфических признаков свойственных непосредственно таким отношениям.

Несколько абстрагированным, на наш взгляд, является определение, сформулированное Г.Я. Ракитской. Так, по ее мнению «трудовые отношения – это отношения между участниками общественной практики (преобразовательной деятельности) по поводу ее социально-целевой направленности, социальных результатов и по поводу формирования и изменения условий и способов трудовой жизнедеятельности» [5, с.67].

Это определение требует более детального разъяснения, и как результат под преобразовательной деятельностью следует понимать выполняемую трудовую функцию; социально-целевую направленность и социальные результаты, то есть как получение жизненно важных ценностей. Неопределенными в данной дефиниции остаются позиции «участников общественной практики» по поводу реализации трудовой функции, а также его условия.

Таким образом, не всегда попытка теоретического определения понятия «трудовых отношений» позволяет в ее формулировке отобразить все признаки, присущие к данному понятию.

Если обратиться к нормативному определению понятия «трудовые отношения», то следует, в первую очередь, обратиться к Рекомендациям № 198 «О трудовом правоотношении», разработанной Международной организацией труда (*далее – МОТ*) в 2006 году. В данном документе МОТ рекомендует государствам-членам закрепить в своем законодательстве следующие признаки трудовых правоотношений:

- выполняется в соответствии с указаниями и под контролем другой стороны;

- предполагает интеграцию работника в организационную структуру предприятия;
- выполняется исключительно или главным образом в интересах другого лица;
- выполняется лично работником;
- выполняется в соответствии с определенным графиком или на рабочем месте, которое указывается или согласовывается стороной, заказавшей ее;
- имеет определенную продолжительность и подразумевает определенную преемственность;
- требует присутствия работника;
- предполагает предоставление инструментов, материалов и механизмов стороной, заказавшей работу;
- осуществляется периодическая выплата вознаграждения работнику;
- данное вознаграждение является единственным или основным источником доходов работника;
- осуществление оплаты труда в натуральном выражении путем предоставления работнику, к примеру, пищевых продуктов, жилья или транспортных средств;
- признание таких прав, как еженедельные выходные дни и ежегодный отпуск;
- оплата стороной, заказавшей проведение работ, поездок, предпринимаемых работником в целях выполнения работы;
- работник не несет финансового риска[6].

В данном случае МОТ, составляя самый подробный перечень признаков, которые должны составлять трудовые отношения, по всей видимости, старался придать ему универсальный характер. Универсальность должна была проявляться в том, что вне зависимости от вида трудовой деятельности (выполняемой работы) перечисленные признаки в трудовых отношениях должны присутствовать.

Кроме того, представляется, что перечень признаков трудовых отношений, содержащийся в Рекомендациях МОТ, составлен с определенным «запасом», то есть не все из перечисленных признаков обязательно должны присутствовать во всех без исключения трудовых отношениях.

К примеру, не во всех трудовых отношениях может быть такой признак, как «интеграция работника в организационную структуру предприятия». Во все времена существовали и имеют место и в настоящее время трудовые отношения, при которых работник выполняет определенную работу без интеграции в организационную структуру работодателя. Сказанное также относится и к признаку «требует присутствия работника», есть такое понятие, как внештатный сотрудник. Внештатные сотрудники трудятся в интересах и по заданию работодателя, но даже не входят в кадровую штатную численность учреждения. В настоящее время получила распространение форма работы, при которой работник, состоящий в штатной кадровой численности организации, не присутствует на рабочем месте, а работает удаленно.

Такой признак, как «данное вознаграждение является единственным или основным источником доходов работника» также может не наблюдаться в некоторых трудовых отношениях. Довольно распространены ситуации, при которых работник состоит в трудовых отношениях не с одним работодателем, что означает наличие у него не единственного источника дохода.

Предоставление инструментов, материалов и механизмов стороной, заказавшей работу, также не является непременным условием трудовых отношений. К примеру, работники или бригада работников, занимающихся ремонтом жилых и нежилых помещений, обычно используют в работе собственные инструменты, материалы и механизмы.

Анализ теоретических определений трудовых отношений, указанных в Рекомендациях МОТ, позволяют выделить четко обозначенный в них предмет «труд».

Как известно, труд, представляя собой способ создания экономических, духовных и иных ценностей, предназначенных для удовлетворения потребностей человека, общества и государства, обусловил развитие цивилизации.

Английский ученый Уильям Петти свое мнение по значению труда в жизни человека и общества еще в XVII веке оформил в виде следующей формулировки: «Труд есть отец и активный принцип богатства, а земля его мать» [7, с.423]. В данном случае автору удалось в лаконичной форме обозначить значение труда и природы в содержании добываемых человеком благ.

Адам Смит рассматривая углубленное толкование понятия «труд» с позиции экономики писал, что труд выступает единственным всеобщим, в равной мере, как и единственным настоящим мерилем ценности, посредством которого можно сравнивать между собой ценности разных товаров во все времена и во всех местах [8, с.654]. В соответствии с приведенным толкованием величайшего экономиста «труд» является основой ценности всех материальных благ, что до настоящего времени является бесспорным фактом.

По мнению французского экономиста Жан Батист Сей, ценность блага определяется полезностью для человека. В создании полезности участвуют труд, земля и капитал [9]. Данное высказывание не только согласует, но и развивает толкование А.Смита, поскольку определяет иные составляющие элементы полезности (ценности), каковыми помимо труда автор признает еще землю и капитал.

Карл Маркс, «труд» определял, как целесообразную деятельность человека, в процессе которой он при помощи орудий труда воздействует на природу и использует ее в целях создания потребительных стоимостей, необходимых для удовлетворения потребностей [10, с.166].

Нормативное определение понятия «труд» закреплено в пункте 14) статьи 1 нового ТК РК от 23 ноября 2015 года, в соответствии с которым «труд – это деятельность человека, направленная на создание материальных, духовных и других ценностей, необходимых для жизни и удовлетворения потребностей человека и общества» [11].

Необходимо обратить внимание на то, что в нормативном определении «трудовых отношений», закрепленной в подпункте 21) статьи 1 ТК РК, не указан сам предмет этих отношений. Понятие «трудовые отношения» определено, как отношение между работником и работодателем, возникающие при осуществлении прав и обязанностей, предусмотренных трудовым законодательством Республики Казахстан, соглашениями, трудовым, коллективным договорами и актами работодателя» [11].

Для того чтобы провести детальный анализ полноты содержания приведенной дефиниции, следует обратиться к правовой литературе, так как на сегодня нормативных предписаний относительно формы и содержания этой дефиниции, к сожалению не имеется.

Изучение мнения некоторых ученых по определению данной дефиниции, показало, на разнообразность их трактовки:

- «кратное определение какого-либо понятия, отражающее существенные (качественные) признаки явления (предмета)» [12, с.182];

- «определение правового понятия, выраженное в совокупности существенных признаков, обладающее специфической нормативностью, закрепленное субъектами правотворчества в источнике права с целью придания ему повышенной информативности» [13, с.13];

- предложение, описывающее существенные и отличительные признаки предметов или раскрывающее значение соответствующего термина [14, с. 156].

Таким образом, можно сделать вывод, что в отрасли права дефиниция представляет собой способ нормативного разъяснения используемого правового понятия посредством описания его наиболее существенных признаков. При этом составляющими элементами дефиниции являются определяемые и определяющие части.

Определяемым в дефиниции, заключенном в подпункте 21) статьи 1 ТК РК должен быть один из следующих синонимичных по своему содержанию терминов: «труд», «трудовая функция», «работа», «трудовая деятельность», поскольку именно через эти термины

определяется предмет рассматриваемых отношений. Определяющими элементами будут выступать – признаки трудовых отношений.

Изучение законодательств некоторых стран ближнего зарубежья, показало, что Трудовой кодекс Азербайджанской Республики под трудовыми отношениями понимает – отношения, основывающиеся на личном выполнении работником трудовой функции взамен выплаты заработной платы по профессии или должности, для работы на которой он принят (назначен), выбран, восстановлен, на рабочем месте, установленном на основе взаимного согласия с работодателем в соответствии с обязательствами, предусмотренными трудовым законодательством, коллективным договором или соглашением, на соблюдении правил внутренней дисциплины, обеспечении работодателем условий труда работника, его обеспечений и охраны труда, а также на принципах настоящего Кодекса»[15].

Согласно статье 13 Трудового кодекса Республики Армения, трудовые отношения – это отношения, основанные на взаимном соглашении, между работником и работодателем, по которому работник лично выполняет за определенную плату трудовые функции (работу по определенной специальности, квалификации или должности) с подчинением правилам внутреннего распорядка, а работодатель обеспечивает условия труда, предусмотренные трудовым законодательством, иными нормативными правовыми актами, содержащими нормы трудового права, коллективным и трудовым договорами» [16].

В соответствии со статьей 15 Трудового кодекса Российской Федерации трудовые отношения – это отношения, которые основаны на соглашении между работником и работодателем о личном выполнении работником за плату трудовой функции (работы по должности в соответствии со штатным расписанием, профессии, специальности с указанием квалификации; конкретного вида поручаемой работнику работы) в интересах, под управлением и контролем работодателя, подчинении работника правилам внутреннего трудового распорядка при обеспечении работодателем условий труда, предусмотренных трудовым законодательством и иными нормативными правовыми актами, содержащими нормы трудового права, коллективным договором, соглашениями, локальными нормативными актами, трудовым договором[17].

Таким образом, изучение трудовых законодательств зарубежных стран, показало, что они при имеющейся ссылке на трудовое законодательство и иные нормативные правовые акты, все же попытались перечислить самые основные признаки правовых отношений, рекомендуемых МОТ.

При этом следует обратить внимание, что в вышеуказанных понятиях в качестве определяемого предмета обозначена трудовая функция (работа). И это, на наш взгляд, правильно, так как отношения, возникающие между субъектами, являются производными от предмета этих отношений.

Заключение. Проведенный анализ определений понятия «трудовые отношения», содержащихся в правовой литературе, Рекомендациях МОТ «О трудовом правоотношении» и Трудовых кодексах отдельных государств, позволил сделать следующие выводы:

- не во всех попытках теоретического осмысления понятия «трудовые отношения», получилось отобразить все признаки, присущие данному понятию;
- определение «трудовых отношений», содержащихся в Рекомендациях МОТ служит правовым ориентиром для стран-участников МОТ;
- основным предметом трудовых отношений является труд (работа, трудовая функция);
- предлагается внести изменения в подпункт 21) статьи 1 ТК РК, касательно четкой формулировки определения «трудовых отношений», как отношений, возникающих в процессе выполнения трудовой функции работником под управлением и контролем работодателя при соблюдении прав и обязанностей, предусмотренных трудовым законодательством Республики Казахстан, соглашениями, трудовым, коллективным договорами и актами работодателя.

На наш взгляд, данные изменения, позволят устранить имеющиеся пробелы в содержании национального законодательства по определению трудовых отношений, что

положительным образом отразится, как в науке трудового права, так на правоприменительной практике.

Список использованных источников

1. Долженко, Р. А. Новые формы трудовых отношений: институционализация и использование в условиях инновационной экономики: монография / Р. А. Долженко; АлтГУ. - Барнаул: Изд-во АлтГУ, 2014. - 198 с.: ил.
2. Александров Н. Г. Трудовое правоотношение. – М.: Юридическое изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. – 336 с.
3. Гусов К. Н. Трудовое право России / К.Н. Гусов, В.Н. Толкунова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 496 с.
4. Генкин Б. М. Экономика и социология труда: учебник для вузов. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: НОРМА, 2002. — 289 с.
5. Ракитская Г. Я. Социально-трудовые отношения (общая теория и проблемы становления их демократического регулирования в современной России). — М.: Институт перспектив и проблем страны, 2003. — 480 с
6. Рекомендация Международной организацией труда № 198 «О трудовом правоотношении» (Женева, 15 июня 2006 года) // Интернет ресурс: https://e-colog.ru/docs/FkMqCхvi9RNv3u4xqOnUv?utm_referrer=https%3A%2F%2Fyandex.kz%2F дата обращения: 12.02 2024.
7. Петти У. Первые системы политической экономии. Избранные экономические произведения / У. Петти, Д. Ло, Р. Кантильон; [пер. с англ.; предисловие В. С. Афанасьева]. – М.: Эксмо, 2011. – 960 с.
8. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А. Смит; [пер. с англ.]. – М.: Эксмо, 2016. – 1056 с
9. Say J.-B. A Treatise on Political Economy or The Production, Distribution, and <https://socialsciences.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/say/treatise.pdf> дата обращения: 13.02.2024.
10. Маркс К. Капитал. Том первый. – М.: ООО «Издательство АСТ». – 2001. – 565 с. // Интернет ресурс: Медиа-портал "rTunes". – Режим доступа: http://rtunes.ru/content/ebooks/free_ebooks/karl_heinrich_marx/capital_book_one/capital_book_one.a4.pdf дата обращения: 18.02.2024.
11. Трудовой кодекс Республики Казахстан.) // Интернет ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420364&pos=428;26#pos=428;26
12. Юридическая техника: учебник/ Т.В. Кашанина. - 2 изд., пересмотр.- Москва.: Норма: ИНФРА-М, 2011. С. 182.
13. Хайретдинова М. Д. Законодательная дефиниция (проблемы теории и практики): автореф. дис. ... канд. юрид. Наук. Нижний Новгород, 2008. С. 13.
14. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат // Витгенштейн Л. Философские работы. Ч. 1 / пер. с нем.; сост., вступ. ст., примеч. М.С. Козловой; пер. М.С. Козловой, Ю.А. Асеева. М., 1994. 612 с.
15. Трудовой кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 1 февраля 1999 года № 618-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.12.2023г.) // Интернет ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420364&pos=428;26#pos=428;26 дата обращения 5.03.2024.
16. Трудовой кодекс Республики Армения Принят 09.11.2004// Интернет ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420364&pos=428;26#pos=428;26 дата обращения 5.03.2024.
17. Трудовой кодекс Российской федерации// Интернет ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420364&pos=428;26#pos=428;26 дата обращения 5.03.2024.

Сведения об авторах

Смагулов Ж.У. – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, советник юстиции.

Сапаралиева С.М. – директор Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, старший советник юстиции

Смағұлов Ж.Ө. – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, әділет кеңесшісі.

Сапаралиева С.М. – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының директоры, заң ғылымдарының кандидаты, аға әділет кеңесшісі.

Smagulov Zh.U. – Doctoral student of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, counselor of justice.

Saparaliyeva S.M. – Director of the Institute of Postgraduate Education of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences, senior counselor of justice.

D. Digay¹, D. Nurmukhankyzy¹, B. Taubayev¹

¹Zhetysu university named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

PROBLEMS OF COMPLIANCE WITH CONSTITUTIONAL GUARANTEES OF THE RIGHT OF ACCESS TO INFORMATION ON THE INTERNET AS A MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY

The article examines the issues of access to information on the Internet, through which the institutions of civil society and the state enter a new level of interaction and building a democratic society. The possibility of unhindered access to information on the Internet affects the consciousness of society, creates a certain model of the relationship between government and society, contributing to the active formation of civil society. Research shows that this education often appears and develops on the Internet. We are not talking about replacing existing civil society mechanisms, but about transferring them to the virtual world, and then reorganizing and adapting them online. The domestic and foreign experience of the impact of information disseminated on the Internet on the socio-political state of the state has been studied.

Keywords: access to information, civil society, Internet, government, democracy.

Азаматтық қоғамды дамыту тетігі ретінде Интернет желісіндегі ақпаратқа қол жеткізу құқығының конституциялық кепілдіктерін сақтау мәселелері

Мақалада интернеттегі ақпаратқа қолжеткізу мәселелері қарастырылады, соның арқасында азаматтық қоғам мен мемлекет институттары өзара іс-қимыл мен демократиялық қоғам құрудың жаңа деңгейіне шығады. Интернеттегі ақпаратқа кедергісіз қолжеткізу мүмкіндігі қоғамның санасына әсеретеді, азаматтық қоғамның белсенді қалыптасуына ықпалете отырып, билік пен қоғам арасындағы қатынастардың белгілі бір моделін жасайды. Зерттеулер көрсеткендей, бұл білім интернетте жиіпайда болады және дамиды. Бұл азаматтық қоғамның қолданыстағы тетіктерін ауыстыру туралы емес, оларды виртуалды әлемге көшіру, содан кейін оларды онлайн режимінде қайта құру және бейімдеу туралы. Интернетте таратылатын ақпараттың мемлекеттің әлеуметтік-саяси жағдайына әсеретуінің отандық және шетелдік тәжірибесі зерттелді.

Түйінді сөздер: ақпаратқа қолжеткізу, азаматтық қоғам, Интернет, үкімет, демократия.

Проблемы соблюдения конституционных гарантий права на доступ к информации в сети Интернет как механизму развития гражданского общества

В статье рассматриваются вопросы доступа к информации в сети Интернет, благодаря которым институты гражданского общества и государства выходят на новый уровень взаимодействия и построения демократического общества. Возможность беспрепятственного доступа к информации в Интернете влияет на сознание общества, создает определенную модель взаимоотношений власти и общества, способствуя активному формированию гражданского общества. Исследования показывают, что это образование часто появляется и развивается в Интернете. Речь идет не о замене существующих механизмов гражданского общества, а о переносе их в виртуальный мир, а затем реорганизации и адаптации в режиме онлайн. Изучен отечественный и зарубежный опыт влияния информации, распространяемой в Интернете, на социально-политическое состояние государства.

Ключевые слова: доступ к информации, гражданское общество, Интернет, правительство, демократия.

Introduction. Modern information and communication technologies affect the minds of society, create a certain model of relations between power and society, which contributes to the active formation of civil society. The study shows that this formation often appears and develops on the internet. The question is not about replacing the existing mechanisms of civil society, but about transferring them to the virtual world, and then reorganizing and adapting on the network.

V. A. Mikheev characterizes civil society as «a system of extra-state public relations, institutions that are formed on the principles of personal freedom, legal equality of citizens, their amateur activity and self-organization» [1].

Civil society is a product of the historical development of mankind associated with the emergence of a state in which the third class arises and the legal aspect is strengthened.

A prerequisite for the emergence of civil society is the opportunity for citizens of the state to have economic independence on the basis of private property. Civil society will always be in dialectical unity with the state. The category of civil society reflects the state of civic consciousness of the most important squads of society, the desire for independence from the strictly institutionalized and bureaucratic forms of superstructure. Civil society is a guarantee that a citizen's personal life is insured against the risk of any public interference. The legislative formalization of this right is proof of the existence of civil society.

The structure of civil society is very complex. It covers a number of parameters, including various public forces. Their development can often be unpredictable, especially if these forces are small, but concentrated in important «points» of public life, or if they cover large groups of the country's population. Also, these forces often raise an advanced idea or can complicate the situation by being represented by historically promising movements.

The essence of civil society is social and political organizations that resist pressure from the state. Sociologists note that the level of development of civil society can be characterized by the following indicators: «political and ideological diversity of different political parties», «freedom of expression – the ability to express one's opinion without restrictions», «the ability to freely purchase property and property of citizens», «transparency and availability of information about the situation in the country», «democracy, freedom of choice», «rule of law» and etc. [2].

Discussion. One of the most popular forms of civic engagement on the internet is signature collection. Electronic signatures have no legal force, but nevertheless they attract the attention of the public. One of the most popular sites where every user can create an application is www.alash.online. Petitions published on this site are often mentioned in the media. The vast majority of signature collection shares aimed to draw attention to a specific issue.

According to the Spanish sociologist M. Castels, today it is possible to observe the emergence of a new culture – «the culture of real virtuality». «The influence of new technologies covers all types of human activity, information technology initiates the network logic of changes in the social system, the information and technological paradigm is based on flexibility, when the ability to reconfigure becomes a «decisive» in society» [3]. It's hard not to notice that the virtual world is constantly going on in people's lives. Many researchers point out that individual activity shifts from a real environment to a virtual one.

In addition, a number of scientists believe that virtualization is directly related to the «gaps» in the emerging social reality. Many people try to create a parallel world because they are not satisfied with the present. «The general understanding of the phenomenon of replacing reality with images allows us to develop a sociological approach: computerization of life does not virtualize society, and virtualization of society computerizes life. That is why the spread of virtual reality technology occurs as cyberprotection. It stems from the desire to compensate for the lack of social reality through computer modeling» [4].

According to V. Smolkov, civil society is «the highest stage and the most modern form of human community. Progress is associated with the death of the state, its absorption into civil society. The revival of civil society structures accelerates the process of transforming a state society into a civil society, the well-being of which is not ensured by the state, but consists of the efforts and aspirations of citizens and their amateur formations»[5].

The development of ICT contributes to the emergence of new political actors of civil society on the network. In our opinion, the activity of civil society on the internet goes in two directions. First, on the initiative «from above». A characteristic feature of this type of activity is that the channels of interaction are created and controlled by the state itself, that is, citizens adopt the current rules and act according to the plan established by the authorities. Second, «from below» (English. - grassroots) on the initiative. These initiative movements in the second direction through internet technologies are the main object of our research.

The activity of users on the network is manifested mainly in the form of creating virtual communities that work with specific goals: public initiatives, interest groups, entertainment, etc. In any case, the community of citizens on the network, united by a single goal, has great opportunities for its implementation [6].

The analysis showed that in the grassroots paradigm, the activity of civil society on the internet occurs in the following areas:

1) collecting signatures to protect people who, according to users, are subjected to illegal harassment (here you can recall the stories of A. Atabek [7], M. Bokaev and T. Ayan [8], etc);

2) the organization of protests, for example, the protests that began in 2011 in Zhanaozen due to poor working conditions and low wages, were local in nature. Although the striking oilmen soon began making political demands before the president's resignation, the protests did not spread to other regions. Compared to the protests in January 2021, the events of those days seem to be a significant reason for the start of rallies across the country: a day after the riots on December 16, a video of police shooting peaceful protesters appeared on the internet in Zhanaozen square [9]. This news could have been a trigger for opposition forces in other regions, but it was not. On December 17, 2011, a rally was held in Almaty against the actions of the authorities in Zhanaozen, where the leader of the Azat party demanded an end to violence [10]. This was the only effect of another region on the events in Zhanaozen, after which the protests ended.

In January 2021, rallies began again in Zhanaozen, which were initially of the same local nature, but eventually turned into a protest movement throughout the country [11]. This can be explained by the development of communication in social networks: in 2011, only 50.6% of the total population of the country had access to the internet, and by 2020 the number of netizens increased to 84.2 [12]. For many, publics on social networks have become the main source of news. Research shows that those who receive news via the internet are more likely to attend rallies than those who watch news on TV or read newspapers. This is quite logical, because traditional media easily fall under the control of the state, and therefore are less likely to criticize the authorities.

In addition, social media then interrupted the «scroll of silence» – the impression that people would remain silent about their views if they did not feel the support of society. Videos of unprecedented protesters on the streets of different cities of the country immediately spread on the internet and made it clear to people that they are not the only people who disagree with this country. In such a situation, it is easier to openly express your position and go to rallies [13];

3) Postcards and video messages to the authorities;

4) Creation of internet projects for the formation of the political culture of society. This direction, in turn, is dividing into two more: sites aimed at transparency of the political process and sites used in order to combat corruption.

Internet technologies in the political process have contributed to the emergence of many public initiatives that expose the authorities. As an example, let's cite anti-government scenes in Egypt in January 2011, in which the internet played an important role. One of the coordinators of the report was Wail Gonim, who heads the Google Marketing Department in the Middle East and North Africa.

Gonim reported that he was the founder and moderator of communities on Facebook and Twitter, which were used to coordinate the actions of opponents of the Hosni Mubarak regime. The Egyptian authorities were among the first to understand the role of social media and Wail Gonim in organizing the protests. Access to Twitter was closed on the morning of January 26, and after another two days the internet was completely turned off in the country. But it was too late [14]. The information disseminated through the internet immediately revived the Egyptian opposition forces, which led to their open confrontation with the existing political regime of Hosni Mubarak.

One of the most large-scale internet projects in this direction is WikiLeaks, where the publication of materials of closed diplomatic correspondence with the aim of familiarizing the public began. In our opinion, the WikiLeaks internet project can be considered as an active manifestation of the civic position of the creator of the site D. Assange himself and his supporters, who implemented the principles based on the core of civil society.

Many discussions in the internet space do not mean that there is a growing desire to act in the real world. In addition, a series of successful overthrow of the ruling regimes in the Arab East shows revolutions of a new type, in which virtual communities play a decisive role. «Twitter and Facebook» are not just technology. The free flow of information changed the game and allowed coups in Tunisia and Egypt. Dictators should be afraid not only of broken windows and Molotov cocktails, but also of people who have knowledge and are in contact with each other», - this is how the Sunday Times described the events in Arab Africa [15]. The reasons for success are the use of internet technologies, thanks to which users can quickly coordinate their actions, and different media enhance the mood. Such manifestations of user initiatives are effective. For example, the Algerian authorities canceled the 19-year state of emergency and promised more access to the media. And after the scandal launched by WikiLeaks, the Icelandic government left office: when the site published a series of documents stating that Kaupthing, Iceland's largest bank, continued to actively lend when it went bankrupt, it could not resist the damage to its reputation, rather than bringing the country to the brink of economic collapse [16]. As we can see, the implementation of the principles of civil society on the internet depends on the awareness and politicization of the population.

Over the past 30 years, the network of non-governmental organizations has grown from 100 NGOs to 22 thousand [17]. New and fairly strong initiatives of NGOs have appeared in the country, many of which successfully operate with the implementation of a wide range of services for society. In fact, every year civil society institutions find their application in the political, social, economic, cultural and humanitarian spheres of life of the state and society. Any modern state needs reliable partners who will help effectively solve the problems that exist in society itself. It is known that their absence negates any progressive development of society.

Literary review. The legal framework for the activities of civil society organizations has been created and continues to be improved. The presidential decree approved a new strategic document defining the main directions for the development of the civil sector in the long term – the concept for the development of civil society in the Republic of Kazakhstan for 2020-2030. The document defines the main tasks and priorities in the field of interaction between civil society and authorities. The concept provides for new approaches to transforming the activities of the civil sector. The implementation of the set of measures established by the concept is determined until 2030. The concept will be implemented in two stages: the first stage 2020-2025 and the second stage 2026-2030. The concept of civil society development consists of 6 sections, 5 main areas are distinguished:

- 1) creating favorable conditions for the development of civil society and its institutions, including in the socio-political sphere;
- 2) support and development of civic engagement;
- 3) increasing the level of participation of citizens and civil society institutions in the process of decision-making and management of State Affairs;
- 4) strengthening the capacity of civil society institutions;
- 5) involvement of civil society in the implementation of the UN Sustainable Development Goals in Kazakhstan [18].

It is important to note that this concept is coordinated with other important paradigms of the development of society. For example, the state has recently paid great attention to the development of local self – government as the basis for the development of any civil society. This is evidenced by the adoption of a new concept for the development of local self-government in Kazakhstan until 2030 [19] and the corresponding changes to the law «On local public administration and self-government» [20]. The state takes measures to establish partnerships with all subjects of civil society to involve them in solving pressing problems of society. Currently, various dialogue formats of NGOs and interaction operate in the Republic. In order to ensure the effective functioning of state bodies and NGOs, a number of mechanisms have been formed.

The main form of cooperation between non-governmental organizations and state bodies is the implementation of socially significant projects within the framework of the state social order, the list of which is formed taking into account the main directions of state programs, international experience, as well as proposals from non-governmental organizations [21].

Article 33 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan contains the norm that citizens of the Republic of Kazakhstan have the right to participate directly and through their representatives in the management of state affairs, to apply personally, as well as to send individual and collective appeals to state bodies and local self-government bodies. Unfortunately, this article of the Constitution has not been fully implemented today, and we note the underdevelopment of civil society institutions in modern Kazakhstan. Civil society institutions are a kind of form of participation of citizens in the management of state affairs [22].

Therefore, issues related to the regulatory regulation of access to information remain open. At the same time, we believe that it is possible to solve the problem not with the development of a separately adopted normative legal act, but with the introduction of amendments and additions to the current national legislation. In addition, the concept for the development of civil society [18] clearly outlines the need to improve the regulatory and legal regulation of Information issues. Access to information is called a fundamental right, since a person can only carry out his activities within the framework of a conscious understanding of what is happening. It is difficult to do without access to various sources and in full size and in a timely manner.

Methods. When studying the problem of access to information in the Republic of Kazakhstan, the author used various methods, both qualitative and quantitative. Here are some research methods that are worth noting: analysis of legislation, analysis of the press and social networks, comparative analysis, case study.

Results. The importance of the right to access information is also due to the fact that it is a mechanism for protecting human rights, since transparency increases the level of their protection. In addition, it is easier for the public to discuss the work of state bodies in an educated way. Freedom of access to information is an effective mechanism in the fight against corruption, a test of the authorities for its democratization.

Currently, developed countries consider the capabilities of the information society as a driving force for further development and as a certain test for the existing system of relations between the state, business, politicians, public organizations, citizens.

The introduction of information technologies in the field of public administration is an important mechanism for promoting the idea of access to information for citizens and improving civil society institutions in Kazakhstan.

One of the most important stages of informatization of Kazakhstan's society is the introduction of e-government. It should be noted that e-government should be considered as a political process involving state structures, civil society institutions, citizens and their representatives in order to ensure good governance, implementing continuous reforms in public administration processes.

Thus, political will is the main component of e-government, where there is political will, e-government can significantly improve reform processes to achieve fair governance. In the absence of political will, the influence of e-government will be weak and will not lead to qualitative changes in management processes.

In order to create conditions for the development of the Kazakhstan segment of the internet among the population of Kazakhstan, ensuring equal access to state and other information resources, interaction between citizens and authorities, elimination of information inequality between residents of megacities, rural areas and small towns, as well as increasing computer and general accessibility, electronic portals, public access points have been created in the Republic.

There are regular virtual-network groups on the internet according to interests and goals (socio-economic, ethno-national, religious-confessional, cultural, ideological-political, etc.). They are distinguished by a clear articulation of interests and an active state of mind for the practical implementation of their ideas.

The unity of individual virtual communities (despite internal conflicts) allows them to campaign; they are able to mobilize citizens en masse for real politics.

Today, more than 150 structures representing the interests of various groups and groups of the population have their own official pages; in addition, individual politicians and citizens of Kazakhstan have their own websites.

Thus, political players and Kazakhstan society as a whole are gradually mastering the virtual space, which is increasingly ready for the institutional formalization of an electronic plebiscite on the example of developed western democracies.

Kaznet, which is the basis of e-democracy, is given a certain logical completeness by the official pages of central and local government bodies. At the initial stage, these resources served only as an official source of information, but currently a significant part of government websites are equipped with feedback technologies; citizens have the opportunity to ask questions to any official or relevant services.

Government agencies will have appropriate departments capable of processing relevant information and responding to online requests from the population. However, not all services are psychologically ready to establish public relations, and such online requests from citizens are often neglected. According to domestic experts, the confusion of state bodies in the face of certain globalization and new challenges of the scientific and technical revolution is obvious [23].

However, in general, the authorities are trying to keep up with the times and gradually expand their online presence and channels of interaction with different audiences.

For example, on the website of the country's Parliament (www.parlam.kz) can be addressed personally to any deputy of the Senate or Mazhilis. In addition, on all websites of ministries and departments of Kazakhstan there are blogs of their first leaders.

Currently, the most active (from the point of view of developing feedback with the public) and participating is the blog platform of the government of the Republic of Kazakhstan [24]. As domestic political scientists note, the introduction of new communication technologies into the public administration system will increase the mobility and responsibility of officials and increase the possibilities of interactive work of authorities [25].

An analysis of the issues raised in the government bloc shows that many questions and issues of concern to citizens of the Republic must first be resolved at the local level.

The direct appeal of the population to various representations at the national level indicates, at least, the lack of political mechanisms for solving regional problems and the ineffectiveness of traditional communication channels (political parties are one of the actors of political communication). The main reason for the direct appeal of citizens to the supreme power in general is the lack of mechanisms for expressing interests in local communities.

Of course, the Kazakh internet has become a real political platform; unlike the state information space, sharp ideological discussions on specific problems of society and the country unfolded here.

Conclusion. Summing up the above, we note that the global network opens up a real opportunity to overcome the hierarchism of public structures and provides space for regular socio-political discussions. As a result of the constant information exchange of political and public figures, the media and citizens, the latter is given the opportunity to take an active part in the preparation and adoption of political decisions. The possibility of socio-political discourse, the presence of feedback

between participants in political internet communication is an integral component of the process of implementing an active civic position on the network.

The presented analysis of the development of kaznet helps to identify not only new opportunities, but also a number of problematic aspects, challenges and threats that determine the competitiveness of the political development of the state in the future. The presence of many problems and challenges facing Kazakhstan is explained, first of all, by the fact that traditional political institutions are not yet perfect in the country, and the main requirement of our time is the transition to a new level of civilizational development. The process of traditional-innovative development of the political system is often complicated by the fact that the state forms a conceptual approach to its implementation.

The main challenge facing Kazakhstan is the risk of missing the right moment for advanced development; it is necessary to involve institutions of power in the virtual space (in order to properly regulate it), based on the interests of the state.

Today, the Kazakh political institution clearly understands that the internalization of political processes is gaining momentum, covering more and more new areas and penetrating deeply into politics; it is not only about the introduction of electronic voting or the creation of e-government. The internet has a deep and irreversible impact on the principles and structure of relations between participants in the power and political-managerial process, which arose thanks to virtuality; this fact can no longer be ignored.

On the other hand, power structures unsuccessfully seek means and methods to «curb» the political internet and transfer it to a controlled legal field; the idea arises that this is already impossible.

The information age strongly affects the international relations and political systems of individual countries; this is evidenced by the processes and conflicts taking place at the global level (for example, with the web resource «Wikileaks», whose virtual activities are now completely transformed into non-virtual conflicts in a number of countries).

The presence of a whole complex of challenges (typical for both the information age and Kazakhstan) requires the authorities of the Republic of Kazakhstan to clearly theoretically understand, conceptually define these challenges, the environment in which they are formed and ways to respond to them. Strategic planning is also necessary because there is a real risk of disorganization and inefficiency of the reform efforts undertaken; it is necessary to reduce the risk of failures and delays in the program for building the technological infrastructure of e-democracy.

In what direction should the so-called «e-democracy» go, and in the long term, its limits and opportunities are still open. One thing is certain: developed countries have begun to move in the direction of mastering the political space of the internet, and this process will only accelerate.

It is clear that the answers to the challenges of the information age will form a political agenda for the medium term and will form the basis for the formation of an improved political system.

The main factor in the success of the process of developing e-democracy in modern Kazakhstan is the willingness of the authorities to work in a new format, promptly transforming political procedures and introducing them into reality on the basis of consensus.

List of sources used

1. Miheev V.A. Gosudarstvennoe upravlenie innovatsiyami i grazhdanskoe obshchestvo: realii i strategiya razvitiya // Vlast'. – 2007. – №12. – S. 3-7.
2. SHushpanova I.S. Grazhdanskoe obshchestvo v sociologicheskom izmerenii // Sociologicheskie issledovaniya. – 2008. – №11(295). – S. 59-63.
3. Kastel's M. Informatsionnaya epoha: ekonomika, obshchestvo i kul'tura / per. s angl. – M., 2000. – 600 s.
4. Ivanov D. Virtualizatsiya obshchestva. – SPb.: Peterburgskoe vostokovedenie, 2000. – 96 s.
5. Smol'kov V. Formirovanie adaptatsionnogo povedeniya naseleniya v usloviyah uglubleniya informatsionno-cifrovogo neravenstva // <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-adaptatsionnogo-povedeniya-naseleniya-v-usloviyakh-uglubleniya-informatsionno>

6. Kazakstan Respublikasyndary azamattyq kořam zhëne ykimettik emes yjymdar. – Almaty: baspahana Art Depo studio, 2021. – 94 b.
7. Istoriya Arona Atabeka: politzaklyuchyonnyj, borec i kazahskij samuraj // <https://orda.kz/istorija-arona-atabeka-politzakljuchjonnyj>.
8. Bokaeva i Ayana prigovorili k tyuremnyim srokam // <https://rus.azattyq.org/a/atyrau-ayan-bokaev-prigovor/28143089.html>.
9. ZHanaozenskiy rasstrel: prestuplenie, ne imeyushchee sroka давности // <https://vestnikburi.com/zhanaozenskiy-rasstrel-prestuplenie/>.
10. Kogda v Almaty vyalo mitingovali, strelyali uzhe i v SHetpe // https://rus.azattyq.org/a/zhanaozen_besporyadki_shetpe_almaty.
11. Mitingi protiv povysheniya cen na gaz prodolzhayutsya // <https://www.kp.kz/online/news/4579119/>.
12. V Kazahstane poschitali pol'zovatelej interneta // <https://kz.kursiv.media/2020-04-28/v-kazahstane-poschitali>.
13. Istoriya proniknoveniya social'nyh setej v politiku // <https://the-steppe.com/razvitie/kak-socseti-menyayut-grazhdanskiy-protest>.
14. Belyaninov K., Gabuev A. Demokratiya nashlas' v Google // Kommersant. – 2011, fevralya – 9.
15. Gabuev A., CHernenko E. Pol'zovateli protesta // Kommersant. – 2011, mart – 9.
16. Vikiliks: kompromat na Rossiyu / sost. E. Solov'ev i dr. – M.: Eksmo, 2011. – 413 s.
17. Grazhdanskoe obshchestvo // <https://www.gov.kz/memleket>.
18. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 27 avgusta 2020 goda № 390 Ob utverzhdenii Konceptcii razvitiya grazhdanskogo obshchestva v Respublike Kazahstan // <https://adilet.zan.kz>.
19. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 18 iyunya 2021 goda № 420 O proekte Ukaza Prezidenta Respubliki Kazahstan Ob utverzhdenii Konceptcii razvitiya mestnogo samoupravleniya v Respublike Kazahstan do 2030 goda // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000420>
20. Zakon Respubliki Kazahstan ot 23 yanvarya 2001 goda № 148. O mestnom gosudarstvennom upravlenii i samoupravlenii v Respublike Kazahstan // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148_
21. Grazhdanskoe obshchestvo Kazahstana // <https://e-history.kz/ru/news/show/33073/>. 30.07.2022.
22. Constitution of the Republic of Kazahstan /Constitution adopted on August 30, 1995 at the republican referendum // https://adilet.zan.kz/eng/docs/K950001000_
23. Morozov A. Vzglyad na globalizaciyu media-prostranstva cherez prizmu obespecheniya nacional'noj bezopasnosti Respubliki Kazahstan // Kazahstan-Spektr, 2009, № 2.
24. Blog-platforma rukovoditelej gosudarstvennyh organov RK // <http://blogs.e.gov.kz>. 24.09.2022.
25. Kasen M. Perspektivy primeneniya interaktivnyh informacionnyh tekhnologij v politike // Analytic, 2007, № 1.

Information about the authors

Digai D. - Doctoral student at the Ilyas Zhansugurov Zhetysu University.

Taubaeв B.R. - PhD, Associate Professor, Member of the Board – Vice-Rector for Academic Affairs of the Ilyas Zhansugurov Zhetysu University.

Nurmuhankyzy D. – PhD, Associate Professor of the Higher School of Law and Economics of Zhetysu University named after I. Zhansugurov.

Дига́й Д.А. – І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің докторанты.

Таубаев Б.Р. - PhD докторы, қауымдастырылған профессор, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің Басқарма мүшесі – Академиялық мәселелер жөніндегі проректоры.

Нұрмұханқызы Д.– PhD докторы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің Құқық және экономика жоғары мектебінің доценті.

Дига́й Д.А. – докторант Жетысуского университета имени И.Жансугурова.

Таубаев Б.Р. - доктор PhD, ассоциированный профессор, Член Правления – Проректор по академическим вопросам Жетысуского университета имени И.Жансугурова.

Нұрмұханқызы Д. – доктор PhD, ассоциированный профессор Высшейшколыправа и экономикиЖетысускогоуниверситетаимени И. Жансугурова.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ,
КРИМИНОЛОГИЯ,
ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ**

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО,
КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-
ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО**

**CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY,
PENAL ENFORCEMENT LAW**

A. Zhanibekov¹, S. Duzbayeva¹, A. Muratova¹
¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

**EFFICIENCY AND LEGAL ASPECTS OF THE PROBATION SERVICE:
INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DEVELOPMENT PROSPECTS
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

The current state and legal foundations of probation services have recently become the focus of an extensive body of research, reflecting their relevance in reforming criminal punishment and execution systems. This work seeks to examine legal, social and practical aspects of how probation services operate as part of this reform effort, including their role in providing effective socialization of persons released from places of deprivation of liberty as well as preventing relapses. Research areas include international experience comparison, legal foundations analysis as well as an assessment of its work effectiveness.

As part of this study, specific proposals were put forth to enhance both the legislative framework and practice of probation services in order to increase their efficiency and increase effectiveness.

Research contributes to legal science's advancement of criminal punishment and conditions of release, optimizing probation service activities and strengthening legal guarantees to protect society and convicts. Furthermore, its practical applications lie in proposing measures for improving interaction between probation service and institutions that will enhance socialization and adaptation for persons who have served their sentences.

Keywords: probation service, legal framework, socialization of convicts, recidivism, interdepartmental cooperation, rehabilitation and resocialization.

**Пробация қызметінің тиімділігі және құқықтық аспектілері:
Қазақстан Республикасындағы халықаралық тәжірибе және даму перспективалары**

Пробация қызметтерінің қазіргі жағдайы мен құқықтық негіздері соңғы кездері олардың қылмыстық жазалау жүйелерін реформалаудағы және жазаларды орындаудағы өзектілігін көрсететін ауқымды зерттеулердің тақырыбына айналды. Бұл жұмыс бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдардың тиімді әлеуметтенуін қамтамасыз етудегі, сондай-ақ рецидивтердің алдын алудағы рөлін қоса алғанда, осы реформа шеңберінде пробация қызметтерінің жұмыс істеуінің құқықтық, әлеуметтік және практикалық аспектілерін зерделеуге бағытталған. Зерттеу салаларына халықаралық тәжірибені салыстыру, құқықтық негіздерді талдау, сондай-ақ оның жұмысының тиімділігін бағалау кіреді.

Осы зерттеу аясында пробация қызметтерінің тиімділігін арттыру мақсатында заңнамалық базаны да, жұмыс тәжірибесін де жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар айтылды.

Зерттеулер қылмыстық жаза және босату шарттары, пробация қызметінің қызметін оңтайландыру және қоғам мен сотталғандарды қорғаудың құқықтық кепілдіктерін нығайту саласындағы заң ғылымын жетілдіруге ықпал етеді. Сонымен қатар, оның практикалық қолданылуы пробация қызметі мен жазасын өтеген адамдардың әлеуметтенуіне және бейімделуіне ықпал ететін мекемелер арасындағы өзара әрекеттесуді жақсарту шараларын ұсынудан тұрады.

Түйінді сөздер: пробация қызметі, құқықтық база, сотталғандарды әлеуметтендіру, қайталанатын қылмыс, ведомствоаралық ынтымақтастық, оңалту және қайта әлеуметтендіру.

Эффективность и правовые аспекты службы пробации: международный опыт и перспективы развития в Республике Казахстан

Современное состояние и правовые основы служб пробации в последнее время стали предметом обширных исследований, отражающих их актуальность в реформировании систем уголовного наказания и исполнения наказаний. Данная работа направлена на изучение правовых, социальных и практических аспектов функционирования служб пробации в рамках этой реформы, включая их роль в обеспечении эффективной социализации лиц, освобожденных из мест лишения свободы, а также в предотвращении рецидивов. Области исследований включают сравнение международного опыта, анализ правовых основ, а также оценку эффективности его работы.

В рамках этого исследования были выдвинуты конкретные предложения по совершенствованию как законодательной базы, так и практики работы служб пробации с целью повышения их эффективности.

Исследования способствуют совершенствованию юридической науки в области уголовного наказания и условий освобождения, оптимизации деятельности службы пробации и укреплению правовых гарантий защиты общества и осужденных. Кроме того, его практическое применение заключается в предложении мер по улучшению взаимодействия между службой пробации и учреждениями, которые будут способствовать социализации и адаптации лиц, отбывших наказание.

Ключевые слова: служба пробации, правовая база, социализация осужденных, рецидивная преступность, межведомственное сотрудничество, реабилитация и ресоциализация.

Introduction. The article was carried out by the authors within the framework of grant funding for young scientists under the "Zhas Galym" project for 2022-2024. IRN AP14973071 - Probation control as one of the forms of guarantees of human rights and freedoms.

Criminal detention has long been seen as an ineffective means of fighting crime, yet lawmakers continue to rely heavily on imprisonment as an answer. Studies into alternatives show its limited effectiveness through repeated crimes, economic and social impacts of execution of such punishment, as well as current political climate conditions.

Modern-day society no longer views international norms as secondary alternatives to imprisonment; rather they serve as primary forms of non-incarceration punishments and should be applied first. Detention should only be used as an extreme measure, such as when necessary to ensure victim or society safety or contribute towards the re-socialization of convicted individuals. These international standards do not limit creative approaches in each nation's legislative practice - instead they offer room for innovation and unique approaches in each legal practice environment.

Probation is an essential component of non-custodial measures. As such, this institution should be studied from various perspectives: as an extra form of criminal punishment; a process for correcting convicts after conviction; an execution mechanism of criminal punishment; as social and legal oversight and as a tool for crime prevention as well as rehabilitation of convicts.

Topic selection was dictated by the need for in-depth examination and assessment of the current probation system against its modern challenges and trends in legal development. Recently, probation services have grown increasingly significant within the criminal justice system, providing an alternative to imprisonment and helping convicts integrate back into society after serving their sentences. Even with extensive probation services in several countries, despite significant experience there has not been enough research done in scientific literature to explore their legal foundations and practical operations in depth. Furthermore, with new forms and methods of working with convicts emerging that necessitate legal regulation and scientific analysis.

This research seeks to examine the activity of probation service within criminal justice system. To this end, its legal foundation and operational aspects will be explored as well as any major problems. Ultimately, its purpose will be to analyze current state conditions and identify potential solutions in terms of both regulation and operational aspects of probation services.

The methodological basis of the research is an integrated approach, including the analysis of legislation, comparative legal analysis, the study of statistical data, as well as the use of sociological research data. Great importance is attached to the experience and practice of probation services operating in various legal systems.

The research has both theoretical and practical significance, contributing to the development of scientific ideas about the probation service, as well as the formation of proposals for improving its activities in the interests of ensuring human rights and freedoms, effective counteraction to crime and recidivism.

Material and Methods. This research draws its data from an examination of regulatory legal acts governing probation services in Kazakhstan. Both qualitative and quantitative aspects were taken into consideration for this analysis, such as number and category of persons under probation service supervision as well as analysis of its efficacy based on recidivism rates.

Research questions related to probation services focused on their current state and legal foundations as well as effectiveness for preventing recidivism and socializing convicts. Furthermore, it was proposed that strengthening legal frameworks and integrating international experience could significantly enhance efficiency.

This research involved several stages: (1) collecting and analyzing regulatory documents regulating the activities of Kazakhstani and international probation services. 2) Examining statistical data regarding these activities of probation services. 3) Analyzing international experience to see whether its adaptation could take place within Republic of Kazakhstan.

Research methods employed include comparative legal method, statistical analysis, content analysis of normative legal acts and expert assessments.

The results of the study supported our hypothesis that strengthening Kazakhstan's legal framework and adopting successful international practices could dramatically enhance probation service operations, reduce rates of recidivism and facilitate socialization of convicts.

This study furthers scientific knowledge about probation systems by offering an exhaustive examination of its legal foundations, practical activities and potential integration of international experiences into domestic practice.

Results and Discussion. Over the past years, Kazakhstan's state and scientific communities have actively discussed the necessity of organizing and operating a probation system.

Analyzing the history of probation services, we should note that Kazakhstan's Concept of Legal Policy for 2010-20 showed the need for institutionalizing a body tasked with carrying out criminal law measures not associated with isolating those convicted [1]. In this regard, the Government of the country included in the Plan of legislative work a clause prescribing the development in 2011 of the draft Law of the Republic of Kazakhstan "On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on probation service issues."

On February 15, 2012, the President of the Republic of Kazakhstan signed the Law "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on probation services" [2], which, in fact, created the probation service of the penal enforcement Inspectorate. This document includes the introduction of the concepts of "probation" and "probation control".

Thus, in the wording of the Criminal Executive Code of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 No. 234-V probation is a system of activities and individually determined control and socio-legal measures aimed at correcting the behavior of persons whose categories are defined by law to prevent them from committing criminal offenses. At the same time, the probation service recognizes the body of the penal enforcement (penitentiary) system that performs executive and administrative functions to ensure the execution of criminal penalties without isolation from society, as well as the organization and functioning of probation [3].

Even though legislators limit the activities of probation services to working with probation prisoners, such a decision can still be considered reasonable.

Underscoring international experiences regarding probation institute operations, it appears advisable in the future to draft and adopt an independent Law on Probation that encompasses its complex system, from before sentencing through to release from imprisonment.

Draft Law's legal structure is founded on a conceptual understanding of probation as an umbrella term to encompass measures designed to foster social rehabilitation, supervision and prevention, which may be utilized both at the stage of criminal punishment execution (sentencing (executive) probation) as well as post-penitentiary stage (post-penitentiary probation), with legal formalization intended to create a unified system probation subjects while regulating their rights, duties, responsibilities and professional relationships. This approach allows probation subjects to take into account its general societal value while optimizing its significant rehabilitative and preventive potential in working with convicts who have served their sentences, maintaining uniform principles and maintaining integrity throughout their work as probation subjects. A similar strategy has also been applied in other foreign countries where probation regulations exist.

Special attention should be paid to the legal definition of probation. According to the Law of the Republic of Kazakhstan dated December 30, 2016 No. 38-VI ZRK "On probation", the term probation is given a similar concept as in the penal enforcement legislation. The purpose of probation is to help ensure the safety of society by:

- 1) correction of the behavior of the suspect, the accused;
- 2) re-socialization of the convicted person;
- 3) social adaptation and rehabilitation of a person released from an institution of the penal enforcement (penitentiary) system.

In accordance with this purpose, the tasks of probation are:

- 1) provision of social and legal assistance to persons in respect of whom probation is applied;
- 2) execution of non-custodial punishments defined by law;
- 3) the implementation of probation control over convicts in respect of whom it is established by the court;
- 4) preparation for the release of a convicted person serving a sentence in an institution of the penal enforcement (penitentiary) system [4].

By Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated October 15, 2021 No. 674, the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan until 2030 was approved. In this concept, a special place is given to improving probation services. In order to improve the regulation of the procedure and conditions for the execution and serving of sentences and other measures of criminal law regulation, as well as to strengthen the protection of the rights and freedoms of convicts, further improvement of penal enforcement legislation is required, including by bringing it closer to generally recognized international standards.

As the transition towards cell type detention of convicts continues, modern technologies and video recording tools must also be introduced simultaneously for effective control over convict behavior.

Digitalization must continue of processes of sentence execution and automated accounting of convicts in penal institutions and probation services with an ability to analyze them based on various criteria.

Along these lines, it is crucial that elements of publicity be added to the execution of community service punishment, including by mandating convicts wear special identification clothing as part of their punishment - foreign experience has shown this measure has an invaluable preventive impact.

Since prison populations have changed considerably under conditions of humanization (with over 90% serving sentences for serious and extremely serious crimes), it is imperative to explore methods for optimizing types of penal institutions over time, saving both financial resources from budget allocations, as well as maintaining socially useful connections by making punishing places accessible for family.

Quality execution of non-custodial sentences remains crucial. Therefore, consideration should be given to improving the organizational and legal status of probation service and its staff by guaranteeing its independence from prison service and allocating a separate targeted funding subprogram for them.

Rethinking approaches to penitentiary probation - that is, resocialization of persons serving sentences of imprisonment in penal institutions - in light of international best practices that promote personal and flexible skill development, along with participation from representatives from civil society - has become imperative given its ineffectiveness in its current form.

Redirecting post-penitentiary probation from quantitative indicators to qualitative measures is paramount for its successful implementation.

Effective cooperation between probation services and correctional institutions with local executive bodies to address issues arising during sentence delivery requires legislative regulation [5].

Based on this concept, one may conclude that to increase the effectiveness of sentence execution and serving, protect convict rights, and integrate them back into society, comprehensive reform of penal enforcement legislation must take into account international standards. This may involve moving towards more humane cell detention through modern control technologies; digitalization of accounting processes; data analysis on convicts; as well as adding elements of publicity during punishments by mandating special clothing for those performing community service. Priority areas of development include optimizing types of institutions within the penal enforcement system in order to conserve budget funds while improving convict social interaction and interactions with their families. Strengthening probation service role and independence; reviewing approaches for penitentiary and post-penitentiary probation according to international best practices are highlighted as priority areas. Likewise, high quality interaction among probation services, institutions of the penal enforcement system and local authorities to facilitate successful reintegration into society is prioritized as an element of development.

Probation is an integral component of criminal justice, with at its best providing community sentences which challenge offenders to abandon their offending lifestyles.

Over the past decade, the probation service has undergone drastic change and will likely undergo even further modifications in coming years. The use of probation services plays a crucial role in criminal justice systems around the country and more effective use of probation must continue to occur to maintain efficiency.

Probation period derives its name from latin probatio, or trial time or proof. This finding remains pertinent since public sentences imposed by probation services serve primarily as tests for offenders, encouraging them to change their criminal lifestyle and work towards solving complex problems. Properly executed sentences have little in common with the often inaccurate characterization of non-custodial punishment as "soft steps." Evidence we have received from former criminals indicates that some would rather return to prison than serve a community sentence, and have committed offenses in order to do so. One of the key tasks of our system is ensuring all non-custodial punishments are sufficiently harsh and demanding.

The success of those measures that follow from its content largely depends on understanding the content of a concept [6, p. 106]. Yu. A. Golovastova rightly notes that "the distorted use of basic legal categories (and probation is such) leads to spontaneous rulemaking, the manifestations of which change the essence of legal regulation" [7, p. 5].

As has already been pointed out, the authors of the draft law interpret probation as a set of measures designed to promote social rehabilitation and preventive measures. Unfortunately, however, domestic scientific doctrine and legislative practice of certain foreign countries interpret probation differently, thus having an enormous effect on its content when being developed as law on probation.

Probation refers to the institution surrounding conditional imprisonment or postponement of sentence. [8, p. 67], as well as in connection with activities for the execution of alternative punishments to imprisonment. The essence of probation consists in compulsory supervision by special bodies over the behavior of the convicted person and the fulfillment of his duties assigned by the court,

correction of his behavior, assistance in social adaptation and prevention of repeated crimes by him [9, p. 121]. Probation is usually provided for persons who have committed minor and moderate crimes. It can be chosen as a measure of responsibility only if the defendant expresses his willingness to comply with all stipulated requirements, to comply with all restrictions established by the court [10, p. 114]. At the same time, the nature and features of the forms of expression of the institution of probation are directly dependent on the legal system of the relevant State. Thus, in some states, the legislator defines the use of probation as punishment (for example, Sweden, Finland, Latvia), in others it refers to other measures of a criminal nature (for example, England, Denmark), in others it connects the appointment of this measure with release from punishment (for example, Austria, Estonia), and in In some countries, it does not indicate the nature of this institution at all (for example, the USA) [11, p. 14]. In the penitentiary systems of many countries of the world, the probation service is the most important institution in the field of criminal justice and crime prevention, providing an opportunity to apply alternative types of punishment for committing a crime.

The current Government has made it clear that further radical reforms will be introduced into punishment and rehabilitation of offenders, in an effort to: make punishments demanding, robust, and credible; and enhancing how we reform offenders to keep the public safe, reduce crime and prevent more people from becoming victims - forcing offenders to make reparations payments back to victims and communities for harm done by them.

As part of an evaluation of foreign experience, it seems appropriate to highlight its main functions:

1) to take over from her the functions currently performed by the Criminal Executive Inspectorate of the Committee of Criminal Executive System in the Ministry of Internal Affairs of Kazakhstan. These functions include carrying out all non-incarcerated punishments not related to imprisonment and overseeing probationers as well as those for whom punishment has been postponed;

2) the function of pre-trial support of the accused through providing the court with a special report on their identity (consisting of information such as their biography, family status and neighbors; personal qualities with certification from a psychologist-probation officer; psychological portrait); recommendations to the court regarding type, duration and duties included within their criminal case that will be read out personally by a probation officer in court; etc).

Once more, let us move onto more serious matters such as this esoteric yet intriguing issue of sexual identity: the two gendered body. As part of pre-trial proceedings in a case, an independent party should accompanying an accused person during pre-trial proceedings can give their impartial, more objective assessment on who committed the act in question, including creating psychological profiles of perpetrators to enable courts to choose an appropriate measure of responsibility. Over half of such recommendations are taken into consideration by English courts when making criminal case decisions. At the same time, copies of all documentation identifying a defendant gathered by Probation Services and sent directly to their place of execution can provide invaluable help for organizing and socializing work among employees who execute punishment;

3) the duty of overseeing those in respect of whom sentencing has been postponed in criminal law cases where such an institution exists;

4) providing assistance, in cooperation with local executive bodies and relatives, to those released from places of deprivation of liberty.

An effective support program cannot be overstated in its importance for an individual who has spent multiple years in imprisonment, especially one who may have weakened family ties or none at all, having difficulty finding employment, housing and basic food upon release; consequently it is extremely vital that representatives from authorities provide this type of help no matter if there is an appropriate rehabilitation center nearby or not;

5) Liaison between public organizations and citizens for providing supervision and assistance of persons within the Probation Service's domain of activity.

One of the key aspects of Probation Service work in all developed nations is collaboration not only between government agencies and local governments but also individuals from the public as

volunteers who assist in social adaptation of supervised persons. British probation has undergone significant transformations as previously based on helping convicts find rehabilitation; now according to well-known Norwegian criminologist N. Christie it has turned into a punitive body similar to American prostitution gangs; serving all employees under constant surveillance [12].

As one example, some US states utilize public organizations for up to 98% of probation service inspection work related to convict resocialization, similar to Japan where volunteers make up such an enormous percentage of full-time probation officers' workloads.

Internal affairs bodies play a pivotal role in the preventive application of probation as the bodies that hold most of these powers.

Conforming with their duties and powers, internal affairs bodies which provide preventive services to persons subject to probation must perform an important supplementary role. Rehabilitative measures involve taking measures to identify and address the causes and conditions that contribute to criminal behaviour among citizens who have committed criminally punishable acts but remain free from conviction despite fulfilling a range of responsibilities. At the same time, we consider it essential that in this sphere the police only play a supporting role; probation service should take over in terms of organizing and coordinating social rehabilitation activities, psychological help and legal aid; this should then become the focal point for other prevention subjects to coordinate efforts around.

Conclusion It should be emphasized that creating an effective probation system will decrease recidivism rates in the country, reduce burden on penitentiary system, contribute to prevention of criminalization of individuals and lower crime in society.

Conclusion. Our examination of the current state and legal foundations of probation service has demonstrated its relevancy and importance as an effective tool for socializing convicts and reducing crime recurrence. Probation Services play an essential part in criminal law systems by offering an alternative to imprisonment while helping restore social connections among convicts with society.

Legal foundations of probation services in Kazakhstan and other countries often combine both common and specific features, enabling national peculiarities to be taken into account when adapting international experience to national realities. However, for optimal effectiveness of probation service operation it is necessary to further develop legislation as well as align it with international standards.

Probation as a measure of criminal legal impact reveals positive results in terms of resocializing convicts and decreasing levels of recidivism, underscoring its necessity as an area of activity.

Technological and organizational modernization of probation services, including digitization of processes and strengthening interdepartmental interactions, is crucial in order to increase both efficiency and quality of work with prisoners.

Public involvement and new social programs play an integral part in helping prisoners reintegrate successfully into society, creating conditions for fuller social interaction while diminishing stigmatism.

Based on this, we can make some suggestions and propose strategies for further work:

1. Design and implementation of comprehensive programs to resocialize convicts, taking into account their individual characteristics, needs and risks during probation process.
2. An analysis of international experience in probation to identify the most effective practices and mechanisms that could be adopted into Republic of Kazakhstan conditions.
3. Increased legal and social literacy of the population regarding the goals and objectives of probation services to create positive associations with resocialization processes that reduce recidivism.

This study shows that expanding and improving probation service activities are central to strengthening criminal law systems and providing convicts with effective social reintegration services. As such, these results of work may serve as the basis for adopting legislative or practical decisions intended to increase efficiency within this system of probationary supervision.

List of sources used

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утверждённая Указом Президента Республики Казахстан № 858 от 24 августа 2009. Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_
2. Закон Республики Казахстан от 15 февраля 2012 года № 556-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам службы пробации». Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000556>
3. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК. Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>
4. Закон Республики Казахстан «О пробации» от 30 декабря 2016 года № 38-VI ЗРК. Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z160000038#z1>
5. Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674. Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>
6. Гришко А.Я. Пробация и пробационное законодательство / А. Я. Гришко // V Международный пенитенциарный форум «Преступление, наказание, исправление»: сборник тезисов выступлений и докладов участников. В 9 томах. Том 1. - Рязань : Академия ФСИН России, 2021. - С. 104-109.
7. Головастова Ю.А. Уголовно-исполнительное право как отрасль российского права: предмет, метод, источник, система : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук / Головастова Юлия Александровна. - Москва, 2019. - 56 с.
8. Кароли Б. Альтернативные меры уголовного наказания / Б. Кароли // Альтернативы тюремному заключению в Республике Казахстан : материалы международной конференции. - Москва : PRI, 2000. - С. 67-68.
9. Кубанцев С. П. Применение пробации и досрочного освобождения от отбытия наказания в виде лишения свободы в США / С. П. Кубанцев // Журнал российского права. - 2006. - № 1. - С. 121-132.
10. Курс уголовного права. В 5 томах. Том 2: Общая часть. Учение о наказании / под редакцией Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. - Москва : ИКД «Зерцало-М», 2002. - 454 с. - ISBN 5-94373-035-4.
11. Шатанкова Е. Н. Условное осуждение и пробация за рубежом (сравнительно-правовой анализ) : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Шатанкова Елена Николаевна. - Москва, 2008. - 22 с.
12. Нильс Кристи. Приемлемое количество преступлений. - Алетейя, 2011. - 176 с.

Information about authors

Zhanibekov A.K. - PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Law Faculty of the Al-Farabi Kazakh National University.

Duzbayeva S.B. - PhD, Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of the Al-Farabi Kazakh National University;

Muratova A.Zh. - PhD.

Жанибеков А.К. – доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Дузбаева С.Б. - доктор PhD, и.о.доцента кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Муратова А.Ж. - доктор PhD.

Жәнібеков А.К. - PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының қауымдастырылған профессоры.

Дүзбаева С.Б. - PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті м.а.;

Муратова А.Ж. - PhD докторы.

А.Б. Скаков¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай, Қазақстан

ТЕМІРЖОЛ КӨЛІГІ ОБЪЕКТІЛЕРІНДЕ ҰРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕ

Мақалада авторлар теміржол көлігі объектілерінде жасырын ұрлаудың жекелеген себептері мен жағдайларын қарастырды. Қылмыстық істердің материалдарын зерделеу және жүргізілген әлеуметтанулық сауалнама барысында алынған нәтижелер көліктегі ІІО-ның ғана емес, басқа да мемлекеттік және мемлекеттік емес органдардың қызметінде ұйымдастырушылық-құқықтық қызметте бірқатар проблемалардың бар екендігін айғақтайды. Мақалада темір жол көлігі объектілерінде ұрлықтың алдын алудың жекелеген тәсілдері мен әдістері қарастырылған, сондай-ақ осы саладағы құқық қорғау органдары қызметінің ұйымдық-құқықтық аспектілерін жетілдіру жөніндегі шаралар ұсынылған.

Түйінді сөздер: себептері, шарттары, ұрлық, қылмыс, қылмыстылық, теміржол көлігі.

К вопросу о профилактике краж на объектах железнодорожного транспорта

В статье авторами рассмотрены вопросы отдельных причин и условий тайного хищения на объектах железнодорожного транспорта. Результаты, полученные в ходе изучения материалов уголовных дел и проведенный социологический опрос, свидетельствуют о существовании ряда проблем в организационно-правовой деятельности не только ОВД на транспорте, но и в деятельности других государственных и негосударственных органов. В статье рассмотрены отдельные способы и методы профилактики краж на объектах железнодорожного транспорта, а также предложены меры по совершенствованию организационно-правовых аспектов деятельности правоохранительных органов в данной области.

Ключевые слова: причины, условия, кража, преступление, преступность, железнодорожный транспорт.

On the issue of theft prevention at railway transport facilities

In the article, the authors consider the issues of individual causes and conditions of secret theft at railway transport facilities. The results obtained during the study of criminal case materials and the conducted sociological survey indicate the existence of a number of problems in the organizational and legal activities not only of the Department of Internal Affairs in transport, but also in the activities of other state and non-state bodies. The article discusses individual methods and methods of preventing theft at railway transport facilities, as well as suggests measures to improve the organizational and legal aspects of law enforcement agencies in this area.

Keywords: causes, conditions, theft, crimes, crime, railway transport.

Кіріспе. Заң ғылымында теміржол көлігі объектілерінде жасалатын жасырын ұрлықтың детерминанттарын зерттеудің әртүрлі тәсілдері бар. Атап айтқанда, О.В. Ивушкина, Л.В.

Новикованың ғылыми еңбектері, В.В. Фомина, О.Г. Фокина және басқалары қарастырылып отырған мәселені зерттеудің әртүрлі тәсілдерін дәлелдеген.

Бұл жерде зерттелетін объектілерде жасалатын жасырын ұрлықтың детерминанттары мәселесін әртүрлі тәсілдермен зерттеуге болатындығын атап өткен жөн. Алайда, қарастырылып отырған шаруашылық саласындағы ұрлықтың себептері мен жағдайларының мызғымастығы мемлекеттің басқа салаларына да тән ұқсастық болып табылады.

Сонымен қатар, теміржол көлігінің жұмыс істеу ерекшеліктері мен қарастырылып отырған салада болып жатқан процестер туралы ұмытпаңыз. Өйткені, олар қарастырылып отырған салада қылмыстың пайда болуының бірқатар ерекше детерминанттарын береді. Қалай болғанда да, олардың жиынтығы теміржол көлігі объектілерінде жасырын ұрлықты анықтайтын тікелей себептер мен жағдайларды жинақтайды.

Тәсілдер. Зерттеу жүйелі тәсіл әдісімен (шаруашылық жүргізудің қарастырылып отырған саласында ұрлық сияқты келеңсіз құбылыстың туындауына ықпал ететін детерминанттарды талдау кезінде), сондай-ақ ПО қызметкерлеріне, сондай-ақ теміржол көлігі объектілеріндегі адамдарға әлеуметтік сауалнама жүргізу арқылы жүргізілді.

Құқық қолдану практикасының материалдарын, көліктегі ПО-ның ұйымдық-құқықтық қызметін, сондай-ақ кәсіпкерлік субъектілерін зерделеу.

Негізгі бөлім. Біздің ойымызша, теміржол көлігіндегі қауіпсіздікті қамтамасыз ететін құқық қорғау органдарының қызметіндегі ұйымдық - құқықтық кемшіліктер жеке қарауды талап етеді.

Жүргізілген әлеуметтанулық зерттеудің нәтижелері құқық қорғау органдарының қызметінде бар жекелеген проблемаларды айғақтайды. Мәселен, мысалы, «Көліктегі полиция қызметін ұйымдастырудағы қандай кемшіліктер, Сіздің ойыңызша, көлік объектілерінде ұрлық жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлар болып табылады?» біздің ПО қызметкерлері арасынан келген респонденттер келесідей жауап берді: әлсіз кадрлық әлеует - 15,5%; көлікте полиция қызметкерлерін даярлауға мамандандырылған оқу орындарының болмауы - 21,3%; техникалық жарактандырудың жеткіліксіздігі - 34,7%; желілік бөлімшелер қызметкерлерінің шектеулі штат саны-39,3%; аумақтық полиция бөлімшелерімен, қылмыстық - атқару жүйесімен, теміржол ұйымдарымен өзара іс - қимылдың әлсіздігі-9,8%; басқалары-35,6%.

Сауалнаманың жоғарыда аталған нәтижелері ПО-ның жекелеген бөлімшелерінің құқық қолдану қызметіне ешқандай дәрежеде қайшы келмейді. Мәселен, мысалы, тергеу тәжірибесінде темір жол көлігінің материалдық-техникалық қорының элементі болып табылатын жолдардың жоғарғы құрылымының бөлшектері қара және түсті металды қабылдау пункттерінде табылған жағдайлар тіркеледі. Бұл бөлшектер еркін сатылымда емес. Осыған байланысты, олар ұрланған деп қорытынды жасауға болады.

Бұл жағдайда тергеу органдарының қызметіндегі кемшілік қылмыстарды сапасыз тергеу, қылмыстық істердің осы санатының ашылуының төмендігі, сондай-ақ қылмыстық жолмен көрінеу өндіріп алынған мүлікті сатып алу және өткізу үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылатын адамдардың аз саны болып табылады. Мысалы, 2018-2024 жылдар аралығында 3954 ұрлық және қылмыстық жолмен әдейі өндірілген мүлікті сатып алу мен сатудың 12 фактісі тіркелді. Жоғарыда атап өткеніміздей, қылмыстық істердің тек 26,9% - ы қаралатын қылмыстық іс-әрекет бойынша сотқа жіберіледі. Қалғандары қандай да бір заңды негіздер бойынша қылмыстық қудалау сатысында тоқтатылады.

Қылмыстық жауапкершілікке тартылған адамдардың көпшілігі қара және түсті металл қалдықтарын сатып алушылар. Мұнда «түсті және қара металдардың сынықтары мен қалдықтарын жинау (дайындау), сақтау, қайта өңдеу және өткізу жөніндегі қызметті хабарлама тәртібімен жүзеге асыратын заңды тұлғаларға қойылатын талаптарды белгілеу туралы» Қазақстан Республикасы Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрінің міндетін атқарушының 2022 жылғы 11 мамырдағы № 259 бұйрығына сәйкес: «6. Заңды тұлғалар электротехникалық, әскери және зымырандық-ғарыштық сынықтардан, байланыс

желілерінің кабельдерінен, рельстерден, пайдаланылған теміржол төсемі мен жылжымалы құрам элементтерінен, кәріз люктерінің қақпақтарынан басқа жеке тұлғалардан түсті және қара металдардың сынықтары мен қалдықтарын қабылдайды» [1].

Алайда, осы ережені бұза отырып, келіп түсетін сынықтар мен түсті және қара металдардың қалдықтары туралы мәліметтер есепке алу журналдарында, қабылдау-тапсыру актілерінде әрдайым көрсетіле бермейді.

Оны қарауды талап ететін тағы бір маңызды мәселе-металл сынықтарын қабылдау және сатып алу субъектілерінің қызметін бақылау мәселесі. Бұл жерде Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 27 желтоқсандағы «өнеркәсіптік саясат туралы» Заңына сәйкес Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің бөлімшелері түсті және қара металдардың сынықтары мен қалдықтарын жинау (дайындау), сақтау, қайта өңдеу және өткізу жөніндегі қызметті реттеуді жүзеге асыратынын атап өткен жөн:

«- хабарлама тәртібімен түсті және қара металдардың сынықтары мен қалдықтарын жинау (дайындау), сақтау, қайта өңдеу және өткізу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын заңды тұлғаларға қойылатын талаптарды белгілеу;

- түсті және қара металдардың сынықтары мен қалдықтарын жинау (дайындау), сақтау, қайта өңдеу және өткізу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын заңды тұлғалардың түсті және қара металдардың сатып алынған және өткізілген сынықтары мен қалдықтары туралы есептілігінің нысаны мен мерзімдерін айқындау» [2].

Осы Ереженің мазмұнынан осы коммерциялық қызметтің барлық субъектілері белгілі бір құқықтар мен міндеттерді белгілей отырып, заңды тұлға ретінде тіркеуден өтуі керек. Мысалы, аталған кәсіпкерлер қабылданған тауарлардың есебін жүргізіп, оған уәкілетті органға үнемі есеп беруі керек.

Сонымен қатар, аталған заңды тұлғалардың қызметі халық шаруашылығының өндірістік объектілерінен ұрланған металдарды сатып алуға жол бермеу мақсатында құқық қорғау органдарының жедел-іздістіру қызметінің объектісі болуға тиіс. Осыған байланысты олардың жұмысы қаралып отырған кәсіпкерлік субъектісінің қызметіне бақылауды жүзеге асыратын Қазақстан Республикасы Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің уәкілетті органымен үйлестірілуге тиіс.

Сонымен қатар, тергеу тәжірибесінде мүдделі кәсіпорындарға, мекемелерге және ұйымдарға жіберілген қылмыстық қудалау органдарының нұсқамаларын орындамау мәселесі бар. Осы нұсқаманың басты мақсаты көлікте ұрлық жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою болып табылады. Сонымен, ст. ҚР ҚІЖК-нің 200-УП мыналар көзделеді: «қылмыстық іс бойынша іс жүргізу кезінде қылмыстық құқық бұзушылық жасауға ықпал еткен мән-жайларды анықтай отырып, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам тиісті мемлекеттік органдарға, ұйымдарға немесе олардағы басқару функцияларын орындайтын адамдарға осы мән-жайларды немесе заңның басқа да бұзушылықтарын жою жөнінде шаралар қабылдау туралы ұсыныс енгізуге құқылы, қылмыстық құқық бұзушылық және басқа да заң бұзушылықтар жасауға ықпал етті» [3]. Алайда, аталған бапта бекітілген ережелерді бұза отырып, құқық қорғау органдарының нұсқамаларын шаруашылық жүргізуші субъектілер, оның ішінде теміржол көлігі ұйымдары елемейді және орындамайды. Бұл жағдай, біздің ойымызша, ПО-ның алдын алу қызметін төмендетеді, сондай-ақ қылмыстың, оның ішінде ұрлықтың таралуына ықпал етеді.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, зерттелетін шаруашылық саласында жасалған ұрлықтың тікелей детерминанттарына құқықтық әсер ету қажет деп санаймыз. Мұндай жағдай қолданыстағы қылмыстық заңнаманың жетілмегендігіне, сондай-ақ құқық қорғау және орталық атқарушы мемлекеттік органдар арасында үйлестірілген іс-қимылдардың болмауына байланысты.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Бұйрық "Ведомстволық тәртіппен түсті және қара металдардың сынықтары мен қалдықтарын жинау, сақтау, қайта өңдеу және өткізу жөніндегі қызметті реттейтін заңды тұлғаларға қойылатын талаптарды белгілеу туралы" Қазақстан Республикасының Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі 2022 жылғы 11 мамырдағы № 259 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200028082>. өтініш берген күні: 17.02.2024 ж.

2. 2021 жылғы 27 желтоқсандағы № 86-VII ҚРЗ "Өнеркәсіптік саясат туралы" Қазақстан Республикасының Заңы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000086#z132>. өтініш берген күні: 17.10.2024 ж.

3. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>. жүгінген күні: 11.02.2024 ж.

Автор туралы мәліметтер

Скаков А.Б. - заң ғылымдарының докторы, профессор Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры.

Скаков А.Б. - доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева.

Skakov A. - Doctor of Law, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev.

Ш.С. Тогайбаева¹, А.И. Тогайбаев¹, Р.Е. Мақсұт¹

¹Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова, Кокшетау, Казахстан

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ НОРМ О МЕДИЦИНСКИХ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ (ПРЕСТУПЛЕНИЯХ) В ПЕРИОД С 1922 ГОДА ПО НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ

В данной статье авторы рассматривают составы уголовных правонарушений в РК. Авторы прослеживают историю развития статей, относящихся к медицинским преступлениям за период с 1922 года по настоящее время. Авторы акцентируют внимание на то, что в УК РК (2014 года) выделена отдельная самостоятельная глава «Медицинские уголовные правонарушения». В статье рассматриваются классификация преступлений, совершаемых медицинскими работниками. Авторы высказывают свое мнения по отнесению тех или иных составов уголовных правонарушений, относящихся к главе медицинских преступлений.

Ключевые слова: медицинские работники, аборт, эвтаназия, убийство, заражение венерической болезнью, незаконная медицинская и фармацевтическая деятельность, неоказание помощи больному.

1922 жылдан бүгінге қазіргі кезеңде медициналық қылмыстық құқық (қылмыс) туралы ережелердің әзірлеу тарихы

Бұл мақалада авторлар Қазақстан Республикасындағы қылмыстық құқық бұзушылық белгілерін қарастырады. Авторлар 1922 жылдан қазіргі уақытқа дейінгі кезеңдегі медициналық қылмыстарға қатысты мақалалардың даму тарихын қадағалайды. Авторлар Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (2014 ж.) «Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар» жеке дербес тарауы бар екенін атап көрсетеді. Мақалада медицина қызметкерлерінің жасаған қылмыстарын саралау қарастырылған. Авторлар медициналық қылмыстар тарауымен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген белгілерін саралау бойынша өз пікірлерін білдіреді.

Түйінді сөздер: медицина қызметкерлері, аборт, эвтаназия, кісі өлтіру, жыныстық жолмен берілетін ауруды жұқтыру, заңсыз медициналық және фармацевтикалық қызмет, науқасқа көмек көрсетпеу.

The history of the development of medical standards criminal offenses (crimes) in the period from 1922 to the present

In this article, the authors consider the elements of criminal offenses in the Republic of Kazakhstan. The authors trace the history of the development of articles related to medical crimes for the period from 1922 to the present. The authors emphasize that the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (2014) has a separate independent chapter “Medical criminal offenses”. The article discusses the classification of crimes committed by medical workers. The article discusses the classification of crimes committed by medical workers. The authors express their opinions on the classification of certain elements of criminal offenses related to the chapter of medical crimes.

Keywords: medical workers, abortion, euthanasia, murder, infection with a sexually transmitted disease, illegal medical and pharmaceutical activities, failure to provide assistance to the patient.

Введение. Охраны здоровья и жизни граждан тесно связаны с вопросами качества медицинской помощи, а также ответственности врачебных кадров за ненадлежащее исполнение своих профессиональных обязанностей. До настоящего времени эти вопросы остаются недостаточно разработанными и поэтому является крайне актуальными.

«Следственные органы возбуждают уголовное только в том случае, если здоровью пациента был причинён средний или тяжкий вред или же он скончался в результате непрофессиональных действий медработника» [1].

На практике был случай, когда возбуждали уголовное дело против пластического хирурга, у которого на столе умерла женщина во время липосакции. Была доказана врачебная ошибка. Но виновный так и не сел в тюрьму [1].

В основном, на практике чаще всего уголовные дела возбуждают против акушеров-гинекологов, хирургов, травматологов, анестезиологов, неонатологов и пластических хирургов. В основном им вменяется статья 317 Уголовного кодекса РК «Ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником». Минимальное наказание по этой статье предусматривает штраф в размере от 200 до 3000 МРП. Если же пациент погиб или заразился ВИЧ, врачу грозит лишение свободы до пяти лет с последующим лишением права заниматься медицинской деятельностью до трёх лет. Максимальное наказание – семь лет лишения свободы – врачу грозит за смерть двух и более пациентов.

Главной причиной ухода виновников трагедии от сурового наказания адвокат Борисенков называет корпоративную солидарность [1].

Основные причины дефектов оказания анестезиолого-реанимационной помощи, по мнению органов дознания и суда, распределились следующим образом:

- обеспечение проходимости дыхательных путей и искусственная вентиляция легких (ИВЛ) - 18 судебных решений;
- повреждения сосудов и плевры вследствие катетеризации центральных вен -8 случаев;
- нарушения наблюдения за пациентами в послеоперационном периоде с развитием острой дыхательной недостаточности- 4 случая;
- ошибки при проведении эпидуральной и спинальной анестезии- 3 случая;
- различные дефекты, связанные с проведением анестезиологического обеспечения, - 5 случаев;
- дефекты интенсивной терапии и оказания неотложной помощи - 10 случаев;
- дефекты, связанные с выполнением дополнительно возложенных функций (дежурный врач), - 3 случая.

Таким образом, четко обозначаются две группы проблем оказания врачами анестезиологами-реаниматологами медицинской помощи, связанные с обеспечением проходимости дыхательных путей и катетеризацией магистральных сосудов, на долю которых приходится более 50 % всех допущенных дефектов [2].

Так, за какие преступления, совершаемые медицинскими работниками привлекают к уголовной ответственности?

В различные периоды развития нашего государства составы преступлений, совершаемых медицинскими работниками постоянно менялись.

Так, перейдем же к истории развития норм о медицинских уголовных правонарушениях (преступлениях) в период с 1922 года по настоящее время.

Итак, к медицинским уголовным правонарушениям по УК РК 2014 в действующей редакции (Глава 12 УК РК) относятся следующие составы: статьи 317; 318, 319; 320; 321; 323. Другие составы, относящиеся к данной категории все таки расположены в других главах.

Основными нормативными актами для установления противоправного деяния в виде невыполнения или ненадлежащего выполнения профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником необходимо руководствоваться

следующими нормативными документами: Стандартом организации оказания первичной медико-санитарной помощи в Республике Казахстан, утвержденным приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 3 февраля 2016 года [3], Стандартом надлежащей клинической практики (GCP), утвержденным приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 27 мая 2015 года [4], Правилами оказания стационарной помощи, утвержденными приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 29 сентября 2015 года [5], Правилами оказания первичной медико-санитарной помощи, утвержденными приказом Министра здравоохранения Республики Казахстан от 24 августа 2021 года [6], а также утвержденными приказом Министра здравоохранения и социальной защиты Республики Казахстан от 27 мая 2015 года Стандартом надлежащей лабораторной практики (GLP) [7], Стандартом надлежащей аптечной практики (GPP) [8], Стандартом надлежащей практики фармаконадзора (GVP) [9].

Другими законодательными актами являются: Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI ЗРК «О здоровье народа и системе здравоохранения» [10], Правила организации и проведения внутренней и внешней экспертиз качества медицинских услуг (помощи), утвержденными приказом Министра здравоохранения Республики Казахстан от 3 декабря 2020 года [11], Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК [12], Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2018 года № 208-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» [13], Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 292-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности» [14], Закон Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 361-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» [15]. Существует множество приказов Министерства здравоохранения РК, регулирующих медицинскую деятельность.

В некоторых странах составы преступлений, относящиеся к медицинской деятельности, расположены в различных главах.

Например, анализ норм Уголовного кодекса ФРГ позволяет сделать вывод, что преступления, субъектами которых в силу своей профессиональной деятельности могут выступать медицинские работники, распределены по родовому и видовому объекту. Так, составы преступлений, устанавливающих уголовную ответственность медицинских работников, помещены в разделы тринадцатый «Преступные деяния против сексуального самоопределения», пятнадцатый «Нарушение неприкосновенности частной жизни и частных тайн», шестнадцатый «Преступления против жизни», семнадцатый «Преступления против телесной неприкосновенности», тридцатый «Должностные преступления» [16].

Материалы и методы исследования. Материалами исследования явились нормы уголовного законодательства Республики Казахстан по данной теме; научные публикации исследователей в области уголовного права, правоприменительная практика и статистические данные.

Методами исследования в данной работе явились всеобщий диалектический метод познания, анализ, метод сравнения, и частно-научные методы (анализ нормативных документов).

Основная часть. По данным Минздрава, в Казахстане ежегодно возбуждают около 300 уголовных дел против медицинских работников. При этом в суд за последние четыре года поступило всего 50 дел, остальные были прекращены. В 43 случаях судьи вынесли обвинительные приговоры в отношении 70 лиц. Общий размер компенсации морального и материального ущерба в пользу пострадавших пациентов составил свыше 40 миллионов тенге [17].

По данным Министерства здравоохранения с 2018-го по 2020 год в ведомство поступило свыше 15 тысяч обращений на некачественный медицинский сервис. Из них лишь 10% (1521 случай) были признаны обоснованными и по ним были приняты решения. 60–70% «врачебных» уголовных дел прекращаются из-за примирения сторон [17].

Приведем данные статистической отчетности о зарегистрированных преступлениях по указанной категории дел по Республике Казахстан.

За 2012 год количество зарегистрированных преступлений по РК по ст. 114 УК РК (за ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинским и фармацевтическим работниками) -134 случая, статья 114-1 (нарушение порядка проведения клинических исследований и применения новых методов и средств профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации) – 0, статья 115 (заражение венерической болезнью) -1, статья 116 (заражение вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ/СПИД)) - 7, статья 117 (незаконное производство аборта) -2, статья 118 (неоказание помощи больному) - 1 [18].

За 2013 год количество зарегистрированных преступлений по РК по ст. 114 УК РК - 412 случая, статья 114-1 – 3, статья 115-1, статья 116 - 13, статья 117-7, статья 118 -0.

За 2014 год количество зарегистрированных преступлений по РК по ст. 116 - 0 (Принуждение к изъятию или незаконное изъятие органов и тканей человека) (ст.116), статья 117 (Заражение венерической болезнью) (ст.117) -12, статья 118 (Заражение вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ/СПИД)) ст.118 – 5. [18].

Анализ практики применения статей УК, предусматривающих ответственность медицинских работников, свидетельствует о том, что ежегодно по этим статьям УК в Казахстане возбуждаются сотни уголовных дел, но лишь немногие медицинские работники осуждаются.

В 2018 году было возбуждено 360 уголовных дел, осуждено 10 медицинских работников [19]; в 2019 году возбуждено 329 уголовных дел, осуждено 11 медицинских работников [20]; в 2020 году возбуждено 255 уголовных дел, осуждено 15 медицинских или фармацевтических работников [20]; в 2021 году возбуждено 210 уголовных дел, осуждено 16 медицинских или фармацевтических работников [21], то есть примерно по одному из 13 выявленных случаев.

Если учесть, что не всегда возбуждаются уголовные дела по фактам, когда в деянии медицинского работника имеется состав уголовного правонарушения, реальное число остающихся безнаказанными правонарушителей из числа медицинских работников гораздо больше приведенных выше данных.

Перейдем к истории.

Надо обратить внимание на тот факт, что на территории Казахстана действовал УК РСФСР 1922,1926 годов.

Ни в УК РСФСР 1922 г.[22], ни в УК РСФСР 1926 г.[23] еще не была установлена ответственность за неправильное лечение.

В них была установлена ответственность лишь за неоказание помощи больному без уважительных причин со стороны лица, обязанного ее оказывать по закону или по специальному правилу (ст. 165 УК РСФСР 1922 г., ст. 157 УК РСФСР 1926 г.).

В УК РСФСР 1926 г. была установлена ответственность за занятие врачеванием как профессией лицом, не имеющим надлежаще удостоверенного медицинского образования (ст. 180).

Советское уголовное законодательство не выделяло врачебную деятельность в особую категорию.

Значительно позже врач стал рассматриваться как должностное лицо, имеющее определенные права и обязанности.

Надо отметить, что в Казахстане был принят Кодекс Каз ССР [24] в 1959 году, который вступил в силу с января 1960 года.

По Уголовному Кодексу Казахской ССР от 22 июля 1959 г. (с изменениями и дополнениями) в отношении медицинских работников могли быть возбуждены уголовные дела за такие профессиональные преступления как: оставление в опасности (статья 110), неоказание помощи больному (статья 111), подмена чужого ребенка (статья 116-1), служебный подлог (ст. 148); ст. 145 бездействие власти или халатность, незаконное производство аборт (ст. 108), незаконное врачевание (статья 209), незаконное помещение в психиатрическую больницу (статья 115-2), нарушение правил, установленных в целях борьбы с эпидемиями (статья 210), нарушение правил производства, приобретения, хранения, учета, отпуска, перевозки или пересылки наркотических средств и других сильнодействующих или ядовитых веществ (статья 214-2).

В связи с этим в УК Каз.ССР впервые была установлена уголовная ответственность за неправильные действия медицинского работника, так же как и другого специалиста.

При этом только четыре состава преступления, предусмотренные УК Каз.ССР, напрямую относились непосредственно к осуществлению медицинской деятельности: неоказание помощи больному (ст. 111); занятие врачеванием (ст. 209); незаконное производство аборт (ст. 108); разглашение сведений, составляющих врачебную тайну, лицом, которому эти сведения стали известны в связи с исполнением им своих служебных или профессиональных обязанностей (ст.128-1).

Ранее по УК РК 1997 года медицинских работников привлекали к уголовной ответственности за ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинским и фармацевтическим работниками (статья 114), нарушение порядка проведения клинических исследований и применения новых методов и средств профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации (статья 114-1), заражение венерической болезнью (статья 115), заражение вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ/СПИД) (статья 116), незаконное производство аборт (статья 117), неоказание помощи больному (статья 118) [25].

Необходимо отметить, что в Казахстане принят новый УК РК (2014г.).

К медицинским уголовным правонарушения по УК РК 2014 (Глава 12 УК РК) относятся: ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником (статья 317); нарушение порядка проведения клинических исследований и применения новых методов и средств профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации (статья 318), незаконное проведение искусственного прерывания беременности (статья 319); неоказание медицинской помощи (статья 320); Статья 321. Разглашение тайны медицинского работника (статья 321); незаконная медицинская и фармацевтическая деятельность и незаконная выдача либо подделка рецептов или иных документов, дающих право на получение наркотических средств или психотропных веществ (статья 322); Статья 323. Обращение с фальсифицированными лекарственными средствами или медицинскими изделиями [25].

Необходимо отметить, что после принятия данного Кодекса (2014 г.) были внесены изменения в некоторые из вышеперечисленных составов.

Так, *Законом Республики Казахстан от 28 декабря 2018 года № 208-VI « О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения»* [13] статью 317 часть первую изложили в следующей редакции:

"1. Невыполнение, ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником вследствие небрежного или недобросовестного отношения к ним, если эти деяния повлекли по неосторожности причинение средней тяжести вреда здоровью человека, -

наказываются штрафом в размере до двухсот месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до ста восьмидесяти часов, либо арестом на срок до пятидесяти суток.";

абзац второй части второй изложен в следующей редакции:

"наказываются штрафом в размере до трех тысяч месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо ограничением свободы на срок до трех лет, либо лишением свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до одного года или без такового."

В Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года:

1) в оглавлении заголовков статьи 118 изложен в следующей редакции:

"Статья 118. Заражение вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ)";

2) по всему тексту слова "ВИЧ/СПИД" заменить словом "ВИЧ".

Законом Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 292-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности» [14] в Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года в абзаце втором части третьей статьи 118 слова "от четырех до восьми лет" заменены словами "от пяти до десяти лет".

Далее хочется отметить, что в статью 317 УК РК также неоднократно были внесены изменения, внесенными законами РК от 12.07.2018 № 180-VI

«О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» [26] и от 28.12.2018 № 208-VI «Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2018 года № 208-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» [13].

Законом Республики Казахстан от 12 июля 2018 года № 180-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» [26] внесены изменения в ст. в статье 317 УК РК:

в абзаце втором части первой слово "шестидесяти" заменено словом "пятидесяти";

абзац второй части второй после слов "размере, либо" дополнен словами "привлечение к общественным работам на срок до восьмисот часов, либо".

Законом Республики Казахстан от 28 декабря 2018 года № 208-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» [13] внесены изменения в статью 317 УК РК, а именно: часть первая изложена была в следующей редакции: невыполнение, ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником вследствие небрежного или недобросовестного отношения к ним, если эти деяния повлекли по неосторожности причинение средней тяжести вреда здоровью человека

За эти деяния предусмотрено наказание в виде штрафа в размере до двухсот месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечение к общественным работам на срок до ста восьмидесяти часов, либо арестом на срок до пятидесяти суток."

В абзаце втором части второй был предусмотрен штраф в размере до трех тысяч месячных расчетных показателей либо исправительные работы в том же размере, либо ограничение свободы на срок до трех лет, либо лишение свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до одного года или без такового".

Данная статья в действующей редакции имеет 5 частей и относится к главе 12 УК РК 2014 года.

По мнению С.М. Рахметова, объективная сторона состава преступления, предусмотренного в частях 1 - 4 ст. 317 УК, может выражаться в действии (ненадлежащее

выполнение профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником) или бездействию (невыполнение профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником). По части 5 указанной статьи УК предусмотрена ответственность за ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинским работником, а равно работником организации бытового или иного обслуживания населения [30].

Для установления объективной стороны состава рассматриваемого уголовного правонарушения необходимо изучить объем и качество оказания медицинской помощи пациенту.

Объем первичной медико-санитарной помощи устанавливается местной администрацией в соответствии с территориальными программами обязательного медицинского страхования. Виды, объем и качество специализированной медицинской помощи, оказываемой в учреждениях государственной или негосударственной системы здравоохранения, устанавливаются Министерством здравоохранения Республики Казахстан.» [30]

Каким изменениям и дополнениям была подвергнута статья 318 УК РК (Нарушение порядка проведения клинических исследований и применения новых методов и средств профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации).

Законом Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 361-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» [15] часть первая статьи 318 УК РК исключена.

Абзац первый части был изложен в следующей редакции:

"2. Нарушение порядка проведения клинических исследований и применения новых методов и средств профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации, совершенное должностным лицом либо повлекшее тяжкие последствия.

Законом Республики Казахстан от 12 июля 2018 года № 180-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» [26] в статье 318 УК РК были внесены следующие изменения и дополнения: в абзаце второй части первой после слов «размере, либо» дополнены словами «привлечение к общественным работам на срок до шестисот часов, либо»; абзац второй части второй после слов «размере, либо» дополнен словами «привлечением к общественным работам на срок до одной тысячи часов, либо».

Часть вторая статьи 318 УК РК (Нарушение порядка проведения клинических исследований и применения новых методов и средств профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации) предусматривает ответственность за нарушение порядка проведения клинических исследований и применения новых методов и средств профилактики, диагностики, лечения и медицинской реабилитации

Следующим составом уголовного правонарушения, относящимся к медицинским уголовным правонарушениям является ст.319 УК РК

(Незаконное проведение искусственного прерывания беременности).

Название данной статьи подверглось изменению.

Заголовок статьи 319 в редакции Закона РК от 07.07.2020 № 361-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» [15] гласит «Незаконное проведение искусственного прерывания беременности».

Абзац первый части первой был изложен в следующей редакции:

1. Проведение искусственного прерывания беременности лицом, не имеющим высшего медицинского образования соответствующего профиля;

абзац первый части третьей изложен в следующей редакции:

3. Незаконное проведение искусственного прерывания беременности лицом, имеющим высшее медицинское образование соответствующего профиля;

абзац первый части пятой изложен был в следующей редакции:

5. Незаконное проведение искусственного прерывания беременности, повлекшее по неосторожности смерть потерпевшей либо причинение тяжкого вреда ее здоровью.

По части первой ст.319 УК РК (Незаконное проведение искусственного прерывания беременности) будут привлекать к уголовной ответственности лиц за проведение искусственного прерывания беременности лицом, не имеющим высшего медицинского образования соответствующего профиля

Санкция за данное деяние - штраф в размере до двух тысяч месячных расчетных показателей либо исправительные работы в том же размере, либо привлечение к общественным работам на срок до шестисот часов, либо ограничение свободы на срок до двух лет, либо лишением свободы на тот же срок.

Часть вторая предусматривает ответственность за деяние, предусмотренное частью первой настоящей статьи, совершенное неоднократно.

Предусмотрено наказание по ч. 2 данного состава - штраф в размере до четырех тысяч месячных расчетных показателей либо исправительные работы в том же размере, либо привлечение к общественным работам на срок до одной тысячи часов, либо ограничение свободы на срок до четырех лет, либо лишением свободы на тот же срок.

Квалифицирующими признаками вышеуказанной статьи являются: незаконное проведение искусственного прерывания беременности лицом, имеющим высшее медицинское образование соответствующего профиля, неоднократно, незаконное проведение искусственного прерывания беременности, повлекшее по неосторожности смерть потерпевшей либо причинение тяжкого вреда ее здоровью.

Какие изменения произошли в статье 320 УК РК 2014 года (Неоказание медицинской помощи).

Законом РК от 07.07.2020 № 361-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» [15] заголовок и абзац первый части первой статьи 320 изложены в следующей редакции:

"Статья 320. Неоказание медицинской помощи

1. Неоказание медицинской помощи больному без уважительных причин лицом, обязанным ее оказывать в соответствии с законами Республики Казахстан и (или) стандартами организации оказания медицинской помощи, и (или) правилами оказания медицинской помощи, если это повлекло по неосторожности причинение средней тяжести вреда здоровью больного [15].

До этого периода Законом Республики Казахстан от 12 июля 2018 года № 180-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно - процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» [26] абзац второй части первой статьи 320 изложен был в следующей редакции:

«наказывается штрафом в размере до двухсот месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до двухсот часов, либо арестом на срок до пятидесяти суток, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до двух лет или без такового».

Законом РК от 07.07.2020 № 361-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» [15] заголовок статьи 321 изложен был в следующей редакции:

«Статья 321. Разглашение тайны медицинского работника».

Законом Республики Казахстан от 12 июля 2018 года № 180 - VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по

вопросам совершенствования уголовного, уголовно - процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» в статье 321:

абзац второй части первой изложить в следующей редакции:

«наказывается штрафом в размере до ста шестидесяти месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до ста шестидесяти часов, либо арестом на срок до сорока суток, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет.»;

абзац второй части второй после слов «размере, либо» дополнено словами «привлечением к общественным работам на срок до одной тысячи часов, либо».

Часть первая данной статьи в нынешней редакции предусматривает уголовную ответственность за разглашение медицинским работником без профессиональной или служебной необходимости сведений о заболевании или результатах медицинского освидетельствования пациента, выразившееся в сообщении сведений о наличии у лица ВИЧ.

По части второй вышеуказанной статьи будут привлекать к уголовной ответственности за разглашение медицинским работником без профессиональной или служебной необходимости сведений о заболевании или результатах медицинского освидетельствования пациента, если это деяние повлекло тяжкие последствия.

Рассмотрим другой состав уголовного правонарушения, относящееся к медицинским уголовным правонарушениям.

Какие изменения произошли и когда в статье 322 УК РК (Незаконная медицинская и фармацевтическая деятельность).

Законом Республики Казахстан от 12 июля 2018 года № 180-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно - процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» [26] в статье 322:

абзац второй части первой изложен был в следующей редакции: «наказывается штрафом в размере до двухсот месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до двухсот часов, либо арестом на срок до пятидесяти суток, с лишением права занимать определенные должности и заниматься определенной деятельностью на срок до двух лет или без такового.»;

абзац второй части второй после слов «размере, либо» дополнен словами «привлечением к общественным работам на срок до восьмисот часов, либо»;

абзац второй части пятой после слов «размере, либо» дополнен словами «привлечением к общественным работам на срок до одной тысячи двухсот часов, либо».

Статья 322 УК РК (Незаконная медицинская и фармацевтическая деятельность) имеет 5 частей.

Законом Республики Казахстан от 12 июля 2018 года № 180-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно - процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» [26] в статье 323 УК РК абзац второй части первой после слов «размере, либо» дополнить словами «привлечением к общественным работам на срок до шестисот часов, либо»;

абзац второй части второй после слов «размере, либо» дополнено словами «привлечением к общественным работам на срок до одной тысячи двухсот часов, либо»;

Законом Республики Казахстан от 28 декабря 2018 года № 211-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обращения лекарственных средств и медицинских изделий» в статью 323 УК РК

(Обращение с фальсифицированными лекарственными средствами или медицинскими изделиями) были внесены изменения:

абзац первый части был изложен в следующей редакции:

"1. Производство, изготовление или хранение в целях сбыта, а равно применение или сбыт фальсифицированных лекарственных средств или медицинских изделий, если это повлекло тяжкие последствия [28].

Помимо перечисленных медицинских уголовных правонарушений в УК РК имеются и другие составы преступлений.

В ст.116 УК РК (Незаконное изъятие органов и тканей человека) может совершаться лицом, имеющим медицинское образование. Данная статья относится к главе 1 (Уголовные правонарушения против личности).

Статья 136 УК РК (Подмена ребенка) и расположена она в главе 2 (Уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних).

Статья 127 УК РК (Незаконное помещение в психиатрический стационар). Данная статья находится в главе 1 (Уголовные правонарушения против личности). Есть и другие статьи.

Список использованных источников

1 Имеет ли доктор право на ошибку: как судят медиков в Казахстане [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://orda.kz/imeet-li-doktor-pravo-na-oshibku-kak-sud/> (дата обращения: 9.11.2023).

2 Аналитический обзор по уголовным делам против врачей анестезиологов-реаниматологов за последние пять лет. С.22. [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://intensive-care.ru/index.php/acc/article/view/2/2>(дата обращения: 9.11.2023).

3 Стандарт организации оказания первичной медико-санитарной помощи в Республике Казахстан, утвержденным приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 3 февраля 2016 года [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032160> (дата обращения: 11.11.2023).

4 Стандарт надлежащей клинической практики (GCP), утвержденным приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 27 мая 2015 года [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100022167> (дата обращения: 11.11.2023).

5 Правила оказания стационарной помощи, утвержденными приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 29 сентября 2015 года [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012204> (дата обращения: 11.11.2023).

6 Правила оказания первичной медико-санитарной помощи, утвержденными приказом Министра здравоохранения Республики Казахстан от 24 августа 2021 года [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100024094> (дата обращения: 11.11.2023).

7 Приказ Министра здравоохранения и социальной защиты Республики Казахстан от 27 мая 2015 года Стандартом надлежащей лабораторной практики (GLP) [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100022167>(дата обращения: 11.11.2023).

8 Стандарт надлежащей аптечной практики (GPP) [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38429484 (дата обращения: 11.11.2023).

9 Стандарт надлежащей практики фармаконадзора (GVP) [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37600311(дата обращения: 11.11.2023).

10 Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI ЗРК «О здоровье народа и системе здравоохранения» [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360> (дата обращения: 11.11.2023).

11 Правила организации и проведения внутренней и внешней экспертиз качества медицинских услуг (помощи), утвержденными приказом Министра здравоохранения Республики Казахстан от 3 декабря 2020 года [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021727>(дата обращения: 11.11.2023).

12 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 11.11.2023).

13 Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2018 года № 208-VI « О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000208>(дата обращения: 11.11.2023).

14 Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 292-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности» [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000292> (дата обращения: 11.11.2023).

15 Закон Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 361-VI “О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения” [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36905951&pos=1;-16#pos=1;-16. (дата обращения: 11.11.2023).

16 Головненков П.В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB). – Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Schriften zum deutschen und russischen Strafrecht. Научные труды в области немецкого и российского уголовного права. Universitätsverlag Potsdam. 2021. [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://crimescience.ru/wpcontent/uploads/2020/05/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2-%D0%9F.%D0%92.-%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B5-%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%A4%D0%A0%D0%93-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9-%D0%B8-%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0-2021.pdf> (дата обращения: 11.11.2023).

17 Ежегодно в Казахстане возбуждают около 300 уголовных дел против медработников. [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://informburo.kz/novosti/ezegodno-v-kazaxstane-vozbuzdayut-okolo-300-ugolovnyx-del-protiv-medrabotnikov> (дата обращения: 15.11.2023).

18 Тогайбаева Ш. С., Абилова А. А., Сулейменова У. С. Вестник Омского регионального института. Научно – практический журнал № 3, 2018.- Омск. - С.15 -23. (Дата обращения: 15.11.2023).

19 Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Форма отчета №1-М. Статистические отчеты о зарегистрированных уголовных правонарушениях и результатах деятельности органов уголовного преследования за 12 месяцев 2018 года. [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1900018595> (дата обращения: 15.11.2023).

20 Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Форма отчета №1-М. Статистические отчеты о зарегистрированных уголовных правонарушениях и результатах деятельности органов уголовного преследования за 12 месяцев 2019 года. [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru> (дата обращения: 15.11.2023).

21 Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Форма отчета №1-М. Статистические отчеты о зарегистрированных уголовных правонарушениях и результатах деятельности органов уголовного преследования за 12 месяцев 2020 года. [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru> (дата обращения: 15.11.2023).

22 Уголовный кодекс РСФСР 1922 г. [Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://nnov.hse.ru/ba/law/igpr/sov_gos/ugkod_22 (дата обращения: 15.11.2023).

23 Уголовный кодекс РСФСР. Редакции 1926 года. Официальный текст с изменениями по состоянию на 1 марта 1957 года. Утратил силу с 1 января 1961 года в связи с принятием Уголовного

Кодекса РСФСР 1961 года. Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/901757374> (дата обращения: 15.11.2023).

24 22 июля 1959 года был принят первый Уголовный кодекс Казахской ССР, который был введен в действие с 1 января 1960 года. Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K590002000_ (дата обращения: 15.11.2023).

25 Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года N 167. Утратил силу Кодексом РК от 3 июля 2014 года № 226-V. Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_ (дата обращения: 15.11.2023).

26 Закон РК от 12.07.2018 № 180-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов». Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000180> (дата обращения: 15.11.2023).

27 Рахметов С. М. Уголовная ответственность медицинских работников за небрежное отношение к своим обязанностям, за врачебные ошибки. Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36955850&pos=118;-42#pos=118;-42 (дата обращения: 15.11.2023).

28 Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2018 года № 211-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обращения лекарственных средств и медицинских изделий» Текст] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000211> (дата обращения: 15.11.2023).

Сведения об авторах

Тоғайбаева Ш.С. – профессор кафедры «Юриспруденция» Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова, кандидат юридических наук.

Тоғайбаев А.И. – старший преподаватель кафедры «Юриспруденция» Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова, кандидат юридических наук.

Мақсұт Р.Е. - магистрант Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова.

Тоғайбаева Ш.С. - Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау Университетінің "Құқықтану" кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты.

Тоғайбаев Ә.И. - Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау Университетінің Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының кандидаты.

Мақсұт Р.Е. - Көкшетау университетінің «Құқықтану» кафедрасының магистранты Абай Мырзахметов атындағы.

Togaibayeva Sh.S. - professor of the Department of Jurisprudence, Abai Myrzakhmetov Kokshetau University, candidate of legal sciences

Togaibayev A.I. - senior Lecturer of the Department of Jurisprudence of Abai Myrzakhmetov Kokshetau University. Candidate of Law.

Maksut R.E. - Master's student at the Department of Jurisprudence at Abay Myrzakhmetov Kokshetau University Kokshetau University.

Е.А. Наурызбаев¹, Е.М. Тилеубергенов¹

¹ Кокшетауский Университет имени Шокана Уалиханова, Кокшетау, Казахстан

КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ

Статья представляет собой анализ современных методов и стратегий, применяемых для предотвращения распространения наркотиков. Исследование подчеркивает важность международного сотрудничества и внедрения комплексных национальных программ, направленных на борьбу с наркотрафиком. Авторы делают акцент на необходимости усиления законодательной базы и повышения эффективности правоохранительных органов в контексте противодействия незаконному обороту наркотиков. Особое внимание уделяется анализу социально-экономических факторов, способствующих распространению наркотиков, таких как бедность, безработица и недостаточное образование. Также статья рассматривает роль образовательных программ в повышении осведомленности населения о рисках, связанных с употреблением наркотиков, и в формировании негативного отношения к наркотикам. Авторы предлагают усилить роль общественных и волонтерских организаций в профилактике наркомании, а также активизировать их участие в реабилитационных программах для наркозависимых. Кроме того, обсуждается важность научных исследований в области разработки новых подходов к профилактике наркомании и лечению наркозависимости. Авторы подчеркивают, что инновационные технологии и методы могут существенно повысить эффективность криминологического предупреждения и помочь в разработке целевых программ, ориентированных на конкретные социальные группы и регионы. Статья призывает к активизации международного обмена опытом и информацией, что является ключевым для разработки и реализации эффективных мер по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств на глобальном уровне. Такой подход позволит не только снизить уровень наркомании, но и обеспечить большую социальную стабильность и безопасность. Авторы также подчеркивают значимость адаптивных подходов в законодательстве, позволяющих оперативно реагировать на изменения в сфере наркотрафика, включая появление новых психоактивных веществ. На примере успешных практик из разных стран демонстрируется, как изменения в законодательстве могут способствовать более эффективному контролю и снижению уровня преступности, связанной с наркотиками. Освещается роль технологий и инноваций, таких как искусственный интеллект и большие данные, в отслеживании и анализе тенденций незаконного наркотрафика.

Ключевые слова: незаконный оборот, профилактика, международное сотрудничество, законодательство, правоохранительные органы, исследования, инновационные технологии, реабилитация наркозависимых, адаптивные подходы в законодательстве, искусственный интеллект.

Есірткі құралдарының заңсыз айналымының криминологиялық алдын алу

Мақала есірткінің таралуын болдырмау үшін қолданылатын заманауи әдістер мен стратегияларды талдау болып табылады. Мақала халықаралық ынтымақ тастықтың және есірткі трафигіне қарсы күреске бағытталған кешенді ұлттық бағдарламаларды енгізудің маңыздылығын көрсетеді. Авторлар есірткінің заңсыз айналымына қарсы тұру контекстінде заңнамалық базаны күшейту және құқық қорғау органдарының тиімділігі нарттыру қажеттілігіне баса назараударады. Кедейлік, жұмыссыздық және білімнің жеткіліксіздігі

сияқты есірткінің таралуына ықпал ететін әлеуметтік-экономикалық факторларды талдауға ерекше назар аударылады. Мақалада халықтың есірткіні қолданумен байланысты қауіптер туралы хабардарлығын арттырудағы және есірткіге теріс көзқарасты қалыптастырудағы білім беру бағдарламаларының рөлі қарастырылады. Авторлар нашақорлықтың алдын алудағы қоғамдық және волонтерлік ұйымдардың рөлін күшейтуді, сондай-ақ олардың нашақорларға арналған оңалту бағдарламаларына қатысуын жандандыруды ұсынады. Сонымен қатар, Нашақорлықтың алдын алу мен нашақорлықты емдеудің жаңа тәсілдерін әзірлеу саласындағы ғылыми зерттеулердің маңыздылығы талқыланады. Авторлар инновациялық технологиялар мен әдістер криминологиялық ескертудің тиімділігін айтарлықтай арттырып, нақты әлеуметтік топтар мен аймақтарға бағытталған мақсатты бағдарламаларды әзірлеуге көмектесетінін атап көрсетеді. Мақала халықаралық тәжірибе мен ақпарат алмасуды жандандыруға шақырады, бұл жаһандық деңгейде есірткі заттарының заңсыз айналымына қарсы тиімді шараларды әзірлеу мен іске асырудың кілті болып табылады. Бұл тәсіл нашақорлық деңгейін төмендетіп қана қоймай, үлкен әлеуметтік тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Авторлар сонымен қатар есірткі трафигі саласындағы өзгерістерге, соның ішінде жаңа психоактивті заттардың пайда болуына жедел жауап беруге мүмкіндік беретін заңнамадағы бейімделу тәсілдерінің маңыздылығын атап көрсетеді. Әр түрлі елдердің табысты тәжірибелерінің мысалында заңнамадағы өзгерістер есірткіге байланысты қылмысты тиімді бақылауға және төмендетуге қалай ықпал ететіні көрсетілген. Заңсыз есірткі трафигінің тенденцияларын бақылау мен талдауда жасанды интеллект және үлкен деректер сияқты технологиялар мен инновациялардың рөлі атап өтіледі.

Түйін сөздер: заңсызайналым, алдыналу, халықаралық ынтымақтастық, заңнама, құқық қорғау органдары, зерттеулер, инновациялық технологиялар, нашақорларды оңалту, заңнамадағы бейімделу тәсілдері, жасанды интеллект.

Criminological prevention of illicit drug trafficking

The article presents an analysis of modern methods and strategies used to prevent the spread of drugs. The article emphasizes the importance of international cooperation and the implementation of comprehensive national programs aimed at combating drug trafficking. The authors emphasize the need to strengthen the legislative framework and increase the effectiveness of law enforcement agencies in the context of countering drug trafficking. Special attention is paid to the analysis of socio-economic factors contributing to the spread of drugs, such as poverty, unemployment and insufficient education. The article examines the role of educational programs in raising public awareness of the risks associated with drug use and in forming a negative attitude towards drugs. The authors propose to strengthen the role of public and volunteer organizations in the prevention of drug addiction, as well as to intensify their participation in rehabilitation programs for drug addicts. In addition, the importance of scientific research in the development of new approaches to drug addiction prevention and treatment is discussed. The authors emphasize that innovative technologies and methods can significantly increase the effectiveness of criminological prevention and help in the development of targeted programs aimed at specific social groups and regions. The article calls for the intensification of international exchange of experience and information, which is key for the development and implementation of effective measures to combat illicit drug trafficking at the global level. This approach will not only reduce the level of drug addiction, but also ensure greater social stability and security. The authors also emphasize the importance of adaptive approaches in legislation that allow for rapid response to changes in the field of drug trafficking, including the emergence of new psychoactive substances. Using the example of successful practices from different countries, it is demonstrated how changes in legislation can contribute to more effective control and reduction of drug-related crime. The role of technologies and innovations, such as artificial intelligence and big data, in tracking

and analyzing trends in illicit drug trafficking is highlighted.

Keywords: illicit trafficking, prevention, international cooperation, legislation, law enforcement agencies, research, innovative technologies, rehabilitation of drug addicts, adaptive approaches in legislation, artificial intelligence.

Введение. Проблема незаконного оборота наркотических средств является одним из самых значимых вызовов для современного общества. Этот глобальный феномен порождает сложные социальные, экономические и охранительные проблемы, пронизывая все уровни международных отношений, от местного до глобального. Наркотрафик не только способствует распространению наркомании и связанных с ней заболеваний, но и подпитывает преступность, финансируя организованную преступность и терроризм, что оказывает разрушительное воздействие на социальную стабильность и развитие стран.

Существенное усиление мер по контролю за распространением наркотических средств требует комплексного подхода, который включает улучшение законодательной базы, укрепление правоохранительных структур, реализацию эффективных образовательных и профилактических программ, а также расширение международного сотрудничества. Это необходимо для того, чтобы адекватно реагировать на постоянно изменяющуюся динамику наркотического рынка, включая появление новых синтетических наркотиков и изменение путей их распространения.

Целью криминологического предупреждения является не только непосредственное снижение количества наркотических средств, попадающих на улицы, но и уменьшение спроса на них через образовательные инициативы и укрепление общественного здоровья. Эффективное предупреждение требует интеграции усилий множества агентств, включая образовательные учреждения, общественные организации, здравоохранение и правоохранительные органы [1].

Однако, несмотря на усилия многих стран и международных организаций, проблема незаконного оборота наркотиков остается актуальной, что указывает на необходимость более глубокого анализа и разработки новых стратегий и методов борьбы. Эта статья направлена на изучение различных аспектов криминологического предупреждения и выявление наиболее эффективных подходов к проблеме на разных уровнях — от локального до международного.

Актуальность исследования незаконного оборота наркотических средств обусловлена его масштабным и глубоким воздействием на общественное здоровье, социальную стабильность и международную безопасность. Проблема наркотрафика затрагивает различные аспекты жизни общества, включая увеличение уровня преступности, распространение заразных заболеваний, обострение социальных и экономических проблем, а также подрывает основы правопорядка [2].

Масштабы незаконного наркотрафика и его способность адаптироваться к изменяющимся глобальным условиям требуют постоянного обновления знаний и методов его противодействия. Развитие новых синтетических наркотиков и изменение каналов их распространения делают эту проблему ещё более сложной и непредсказуемой. Эффективная борьба с наркотрафиком возможна только при наличии актуальной, точной информации о тенденциях и механизмах его функционирования.

Исследование этой проблемы также важно для разработки международных и национальных стратегий, которые должны включать как ужесточение наказаний за торговлю наркотиками, так и меры по снижению спроса на наркотики через образовательные и профилактические программы. Именно анализ и понимание причин и последствий наркотрафика позволяют формировать эффективные и целевые стратегии борьбы, учитывающие специфику регионов и особенности наркопотребления [3].

Кроме того, проблема незаконного оборота наркотиков тесно связана с такими аспектами, как международное сотрудничество и правоприменительная практика, что делает

исследование этой темы актуальным для улучшения координации усилий на всех уровнях – от местного до глобального. Поэтому разработка и внедрение новых научных подходов и технологий в этой области является ключевым элементом в создании эффективной системы противодействия наркотрафику.

Основная часть. Законодательное регулирование, являющееся ключевым элементом национальной стратегии борьбы с наркотрафиком, требует всестороннего анализа и оптимизации существующих нормативно-правовых актов. Важно провести доктринальный анализ действующего законодательства для идентификации правовых пробелов и дисфункциональных норм, которые могут способствовать юридической неопределённости и злоупотреблениям в сфере наркотиков. Это включает в себя не только пересмотр уголовных норм, касающихся производства и распространения наркотиков, но и адаптацию законодательства к новым вызовам, таким как появление новых психоактивных веществ [4].

Разработка новых законопроектов должна основываться на комплексном подходе, учитывающем международный опыт и лучшие практики. Предложения должны включать меры, направленные на ужесточение контроля за оборотом определённых веществ, введение более строгих санкций для предотвращения их незаконного использования, а также механизмы для улучшения международного сотрудничества в этой сфере [5]. Важным аспектом является интеграция новых технологических решений, таких как цифровая трассировка наркотических средств, что позволит повысить эффективность надзорных функций.

Улучшение функционирования правоохранительных органов предполагает не только пересмотр их структур и полномочий, но и значительное усиление профессиональной подготовки. Это включает разработку и внедрение специализированных образовательных программ, повышение квалификации сотрудников на основе современных криминологических исследований и практик. Особое внимание следует уделить методам оперативно-розыскной деятельности, адаптированным к современным условиям и вызовам, таким как киберпространство и использование передовых аналитических инструментов [6].

Эти направления деятельности не только повысят эффективность нормативно-правовой базы в области контроля за наркотиками, но и обеспечат более действенное реагирование на вызовы, связанные с наркотрафиком, на всех уровнях правопорядка.

Прогресс в области информационных технологий открывает новые перспективы для повышения эффективности мер по борьбе с наркотрафиком. Интеграция современных технологических решений в правоприменительные и контрольные процессы способствует усилению надзорных функций и оптимизации оперативно-розыскной деятельности.

Применение систем искусственного интеллекта (ИИ) в контексте борьбы с наркотрафиком позволяет значительно улучшить аналитические возможности правоохранительных органов. ИИ может анализировать большие объёмы данных, выявлять закономерности и предсказывать тенденции, что особенно важно для прогнозирования маршрутов перемещения наркотиков и определения ключевых узловых точек в сетях наркоторговли. Также ИИ способен анализировать коммуникации и финансовые транзакции, что помогает идентифицировать субъекты и объекты наркобизнеса.

Внедрение блокчейн-технологий в процессы контроля за оборотом наркотических средств представляет собой инновационный подход к укреплению цепочек поставок легальных фармацевтических препаратов. Блокчейн обеспечивает прозрачность и неизменность записей, что делает практически невозможным несанкционированное вмешательство или подделку документов. Это способствует созданию надёжной и безопасной системы, которая может эффективно противостоять злоупотреблениям и нелегальному использованию фармацевтических субстанций.

Применение технологий больших данных позволяет собирать и анализировать информацию из различных источников, включая телекоммуникационные данные, социальные сети, финансовые потоки и логистические системы. Аналитика больших данных может

использоваться для идентификации и отслеживания трафиков наркотических средств, а также для мониторинга и прогнозирования изменений в поведении потребителей и торговцев наркотиками [7].

Исследование проблематики незаконного оборота наркотических средств подчеркивает сложность и многогранность этого глобального вызова. Решение данной проблемы требует скоординированных усилий на всех уровнях – от местного до международного. Необходимость в комплексном подходе, объединяющем законодательные инициативы, правоохранительную деятельность, образовательные программы, и использование новейших технологий, является ключевым аспектом эффективной борьбы с наркотрафиком.

Усиление законодательной базы и разработка новых нормативно-правовых актов должны учитывать как текущие, так и возможные будущие тренды в наркотрафике. Важно не только наказывать преступления, связанные с наркотиками, но и предотвращать их через профилактику и образование, особенно среди уязвимых слоев населения [8].

Заключение. Применение новых технологий, таких как искусственный интеллект, большие данные и блокчейн, открывает новые возможности для отслеживания и анализа наркотической активности. Эти инструменты могут значительно повысить эффективность правоохранительных органов и улучшить международное сотрудничество в области обмена информацией и координации действий.

Важно также учитывать социально-экономические факторы, способствующие распространению наркомании, и работать над их устранением. Инвестирование в образование, здравоохранение и экономическое развитие может снизить уровень наркотической зависимости и предотвратить многие проблемы, связанные с наркотрафиком.

Следует подчеркнуть, что только международное сотрудничество и комплексный подход могут обеспечить успешное решение проблемы незаконного оборота наркотических средств. Активное взаимодействие государств, обмен опытом и технологиями, а также совместное формирование стратегий и политик, направленных на борьбу с наркотрафиком, станут залогом достижения значимого прогресса в этой области.

Список использованных источников

1. Евлоев Д.И. Некоторые проблемы профилактики наркомании среди студенчества // Проблемы борьбы с преступностью в ЦФО РФ. Ч. 3. Брянск, 2002. С. 31-32.
2. Жалыбин В.В. Криминологическая характеристика и профилактика преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств: дис. ... канд. юрид. наук. Красноярск, 2004. С. 111.
3. Иваницкая Е.Н., Салманидина А.С. Преступления экстремистской направленности: проблемы криминализации и декриминализации // mosi.ru.URL: <http://mosi.ru/en/node/3960>.
4. Кадничанский М. Наркотизм как негативное социальное явление // Вестник факультета юриспруденции и ювенальной юстиции РГСУ. М.: АПКИППРО, 2011, Вып. 6. - С. 227-233
5. Китаев, Н. Н. Нетрадиционные методы раскрытия и расследования преступлений // Вестник криминалистики. 2007. Вып. 4 (24). С. 41-48.
6. Клименко Т. М. Склонение к незаконному потреблению наркотиков как один из видов наркобизнеса // Вестник Владимирского юридического института. - № 3(4). - 2007. - С. 82-84.
- Кнорре А., Скугаревский Д. Как МВД и ФСКН борются с наркотиками: сравнительный анализ результативности двух ведомств: аналитическая записка / Алексей Кнорре, Дмитрий Скугаревский; под ред. М. Шклярук. -СПб., 2015..

Сведения об авторах

Наурызбаев Е.А. - лектор кафедры права Кокшетауского Университета имени Шокана Уалиханова.

Тилеубергенов Е.М. - профессор, Кокшетауского Университета имени Шокана Уалиханова д.ю.н., профессор.

Наурызбаев Е.А. – құқық кафедрасының оқытушысы Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті.

Тилеубергенов Е.М. - з.ғ.д., профессор Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті.

Nauryzbayev Ye.A. - Lecturer at the Department of Law Kokshetau University named after Shokan Ualikhanov.

Tileubergenov Ye.M. - Doctor of Juridical Sciences, Professor Kokshetau University named after Shokan Ualikhanov.

М.Е. Акболатова¹, А.Ж. Жақыш¹, Н.М. Жолдасова¹

¹Казахский национальный университет имени ари-Фараби, Алматы, Казакстан

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ И ПОЛОВОЙ СВОБОДЫ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ЛИЦ

Предлагаемая статья посвящена актуальным проблемам предупреждения преступлений против половой неприкосновенности в отношении половой свободы несовершеннолетних лиц. В данной статье указываются общие понятия половой свободы, половой неприкосновенности и профилактические меры, которые применяются на данный момент в нашем государстве, а также про международные стандарты, которые носят предупреждающий характер.

Ключевые слова: половая свобода, половая неприкосновенность, несовершеннолетние лица, профилактические меры, меры применения наказания за преступления против половой свободы, предупреждение.

Кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығы мен жыныстық бостандығына қарсы қылмыстардың алдын алу

Ұсынылған мақала кәмелетке толмағандардың жыныстық бостандығына қатысты жыныстық қол сұғылмаушылыққа қарсы қылмыстардың алдын алудың өзекті мәселелеріне арналған. Бұл мақалада қазіргі уақытта біздің мемлекетімізде қолданылатын жыныстық бостандық, жыныстық қол сұғылмаушылық және профилактикалық шаралардың жалпы түсініктері, сондай-ақ ескерту сипатындағы халықаралық стандарттар туралы айтылады.

Түйінді сөздер: Жыныстық бостандық, жыныстық қол сұғылмаушылық, кәмелетке толмағандар, алдын алу шаралары, жыныстық бостандыққа қарсы қылмыстар үшін жазаны қолдану шаралары, ескерту.

Prevention of crimes against sexual integrity and sexual freedom of minors

The proposed article is devoted to the topical problems of preventing crimes against sexual integrity in relation to the sexual freedom of minors. This article specifies the general concepts of sexual freedom, sexual integrity and preventive measures that are currently being applied in our country, as well as about international standards that are preventive in nature.

Keywords: Sexual freedom, sexual inviolability, minors, preventive measures, measures of punishment for crimes against sexual freedom, prevention.

Введение. В соответствии с Конституцией Республики Казахстан, каждому человеку и гражданину гарантируется защита его прав и свобод, в том числе на половую свободу и половую неприкосновенность.

Половая неприкосновенность личности является составной частью конституционно-правового статуса личности. Половая неприкосновенность – правовая защищённость от сексуального посягательства, которая устанавливается, охраняется и гарантируется

Конституцией Республики Казахстан, то есть полный запрет на совершение действий сексуального характера в отношении другого лица [1].

Половая неприкосновенность касается, в первую очередь, несовершеннолетних и обусловлена их нормальным нравственным, физическим развитием, недопустимостью губительного влияния взрослых (посредством развратных действий, насильственных действий сексуального характера и т.д.) на несформировавшиеся мировоззрение и психику несовершеннолетних лиц.

Преступления против жизни, здоровья, половой неприкосновенности и половой свободы несовершеннолетних являются общественно опасным явлением и представляют собой одну из наиболее опасных форм антисоциального поведения, и данный тезис не требует особых доказательств.

Основная часть. Рост половых преступлений в отношении несовершеннолетних в последнее десятилетие является одной из самых значимых проблем общества, носят глобальный характер, так как его жертвами являются самая уязвимая категория потерпевших. В условиях современности с ростом количества половых преступлений, связанного, прежде всего, с появлением информационных технологий, позволяющих распространять порнографические материалы с участием малолетних и подростков, тенденцией является усиление охраны интересов несовершеннолетних и малолетних, в том числе защиты их от сексуального насилия и сексуальной эксплуатации. Любое насилие в отношении детей должно пресекаться предельно жестко, об этом свидетельствует и ужесточение мер ответственности за преступления против половой неприкосновенности [2].

Вред, причиненный ребенку в результате насильственных преступлений, приводит к отклонениям в нравственном и психофизическом развитии несовершеннолетних и представляет угрозу для его будущего.

Преступления указанной категории, как правило, совершаются без свидетелей, потерпевшие сообщают о совершенном преступлении спустя какое-то время, когда следы преступления уже уничтожены, либо возникают проблемы в их использовании в дальнейшем в качестве доказательств. Зачастую анализируемые преступления совершаются родственниками, лицами, совместно с ними проживающими. В связи с этим их раскрытие представляет значительную трудность.

Многие потерпевшие сами скрывают совершенные над ними деяния. Зачастую это происходит из-за стремления жертвы избежать огласки, а также из-за чувства стыда или из-за страха, спустя некоторое время обращаются в правоохранительные органы, что затрудняет фиксацию следов преступления и их дальнейшее использование как доказательство.

Преступления против половой неприкосновенности детей имеют достаточно высокую степень латентности, поскольку, как правило, на протяжении длительного времени (от нескольких месяцев до нескольких лет) потерпевшие не заявляют о совершенных в отношении них преступных действиях. Совершение неоднократных насильственных преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности несовершеннолетних нередко было обусловлено особенностями детской психики: дети боялись оказать сопротивление насильникам и рассказать об их действиях родителям.

Раскрытие и расследование указанных преступлений вызывают значительные трудности, в связи с тем, что совершаются они, как правило, без свидетелей, а потерпевшие сообщают о них спустя продолжительное время из-за чувства стыда, страха либо возраста, в силу которого не все понимают противоправность совершенных в отношении них действий, а в отношении малолетних еще и их беспомощным состоянием.

Преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних являются одними из наиболее опасных видов криминальной активности, приводят к тяжелейшим психологическим и клиническим последствиям для несовершеннолетних потерпевших любого возраста, таким как суициды, членовредительство, агрессия, формирование «цикла насилия», школьная неуспеваемость, побеги из дома и школы, вступление в асоциальные

группировки, острые посттравматические расстройства (энурез, логоневроз (заикание), страхи, депрессии, фобии), а также нарушение психосоциального развития вплоть до формирования садомазохистских тенденций и гомосексуальной ориентации [3].

Результативность предупреждения и профилактики преступлений против половой свободы несовершеннолетних весьма сильно осложняется множеством обстоятельств, среди них:

- особенности организма несовершеннолетних – их психология и физиология. Дети зачастую просто не в состоянии осознать, что над ними было совершено насилие, либо скрывают это всеми возможными способами, боясь отрицательной реакции со стороны родителей и других близких лиц.

- прямая зависимость потерпевших несовершеннолетних от преступника. Субъекты преступления в этом случае могут выступать блокирующим фактором — использовать все возможные средства для того, чтобы о преступлении никто не узнал.

Сексуальное насилие — любой контакт или взаимодействие между ребенком и человеком, старше его по возрасту, в котором ребенок сексуально стимулируется или используется для сексуальной стимуляции. Это:

- ласка и трогание запретных частей тела, эротизированная забота;
- демонстрация половых органов, использование ребенка для сексуальной стимуляции взрослого (развратные действия);
- изнасилование в обычной форме, орально-генитальный и анально-генитальный контакт [4].

Проблема предотвращения всех видов насилия над детьми актуальна во всем мире. Это касается жестокого обращения с детьми, сексуального насилия, относящегося к наиболее тяжелым психологическим травмам. Несовершеннолетние жертвы насилия редко рассказывают о случившемся, даже став взрослыми. Однако последствия могут напоминать о себе еще очень долго. Жестокое обращение с детьми и подростками и пренебрежение их интересами могут иметь различные виды и формы, но их следствием всегда являются серьезные отклонения в психическом и физическом развитии, в эмоциональной сфере, вред здоровью, развитию и социализации ребенка, нередко угроза его жизни и даже смерть. Защита сексуальной неприкосновенности несовершеннолетних - сложная социально-правовая проблема.

В последние годы предметом особого внимания общественности и правоохранительных органов стала тема прав детей и подростков, связанная с ростом числа преступлений против несовершеннолетних. Нарушения, возникающие вследствие насилия, затрагивают все уровни жизни ребёнка: познавательную сферу, физиологические процессы, соматическое здоровье. У ребенка, подвергнувшегося насилию, наблюдаются стойкие изменения личности, которые препятствуют полноценному развитию и социализации в обществе. Особая уязвимость детей в случаях насилия объясняется их физической, психической и социальной незрелостью, а также зависимым, подчиненным положением по отношению к взрослым, будь то родители, опекуны, воспитатели, педагоги. Психологические травмы детства оказывают сильное влияние на всю последующую жизнь человека, формирование его характера, будущую сексуальную жизнь, психическое и физическое здоровье, на адаптацию в обществе в целом. Основы полового воспитания необходимо закладывать в семье, то есть в том месте, где ребенок проводит большую часть своей жизни, получает основы семейного воспитания. При этом во многих случаях посягательства на половую неприкосновенность и половую свободу личности несовершеннолетнего происходят именно внутри семьи. К важнейшим профилактическим мерам по предупреждению половых преступлений в отношении несовершеннолетних относится укрепление института семьи. Нередко родители не выполняют возложенные на них функции по воспитанию несовершеннолетних и контроля за их поведением, обрекая тем самым последних на беспризорность, что является одной из предпосылок совершения рассматриваемой группы посягательств. Поэтому важное значение

приобретает борьба с беспризорностью. Кроме того, последнее время одной из причин совершения рассматриваемой группы посягательств является ненадлежащий надзор за детьми со стороны родителей. Большинство половых преступлений были совершены в результате того, что родители оставляли детей без присмотра играть на улице, не провожали в школы и детские сады, чем пользовались преступники, уводя детей под различными предлогами в уединенные места, где и совершали преступления. Поэтому для предупреждения подобных посягательств на половую неприкосновенность несовершеннолетних необходимо улучшить профилактическую работу в образовательных учреждениях, постоянно разъясняя подросткам правила поведения на улице и в других местах [5].

На данный момент в современном мире существуют памятки и различные руководства по профилактике преступлений в отношении несовершеннолетних, самое базовое из них это - «Правило пяти нельзя»: Нельзя разговаривать с незнакомцами на улице и впускать их в дом. Нельзя заходить с ними вместе в подъезд и лифт. Нельзя садиться в чужую машину. Нельзя принимать от незнакомых людей подарки и соглашаться на их предложение пойти к ним домой или еще куда-либо. Нельзя задерживаться на улице одному, особенно с наступлением темноты.

Еще под руководством ВОЗ группа из 10 международных организаций разработала и одобрила основанный на фактических данных технический пакет под названием «INSPIRE: Семь стратегий по ликвидации насилия в отношении детей».

Этот пакет стратегий предназначен для содействия странам и сообществам в выполнении Задачи 16.2 ЦУР, заключающейся в том, чтобы положить конец насилию в отношении детей [6].

26 февраля в г. Астана в ходе брифинга разбиралась актуальная проблема о том, какие наказания намерены ввести за преступления против детей в Казахстане рассказал официальный представитель Министерства внутренних дел Казахстана Шынғыс Алекешев. По его словам, депутатами мажилиса парламента выработаны законодательные поправки по усилению мер по защите прав женщин и детей, а также по продвижению семейных ценностей. Усиливается уголовная ответственность за доведение до самоубийства, умышленное причинение тяжкого и средней тяжести вреда здоровью, истязание, изнасилование, похищение и незаконное лишение свободы несовершеннолетних. При этом за убийство либо изнасилование малолетнего вводится безальтернативная мера наказания - пожизненное лишение свободы", - заявил спикер. Также новеллой законопроекта является применение к лицам, совершившим правонарушение в отношении несовершеннолетнего либо в сфере семейно-бытовых отношений, прохождение психологической помощи в медицинских организациях. Данный законопроект - это новая веха по обеспечению защиты прав женщин и детей, пострадавших от насильственных действий", - добавил Шынғыс Алекешев.

Ранее сообщалось, что почти треть преступлений в отношении несовершеннолетних в Казахстане составляют преступления против половой неприкосновенности [4].

Также стоит отметить, что почти треть преступлений в отношении несовершеннолетних в Казахстане составляют преступления против половой неприкосновенности, сообщил на брифинге глава управления Комитета административной полиции Министерства внутренних дел Асет Оспанов. Согласно анализу, совершению насилия против них способствуют усиливающаяся виртуализация социальной жизни и недостаточный контроль со стороны взрослых за ребенком в социальных сетях. Зачастую к этому приводят сложные семейные отношения, отсутствие доверительных отношений между родителем и ребенком, негативное влияние интернет-ресурсов и СМИ, девиантное поведение самих потерпевших и их правовой нигилизм", - заявил Оспанов. По его словам, из общего количества преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних почти треть происходит в результате добровольного вступления в половую связь. Подростки знакомятся с сомнительными личностями в интернете, в соцсетях и мессенджерах. Также они часто снимают квартиры, где без контроля родителей употребляют спиртное или наркотики, и в результате становятся

жертвами преступлений. Только за прошлый год выявлено свыше 20 тыс. интернет-ресурсов с противоправным содержанием, в том числе более 3,5 тыс. распространяющих порнографию", - рассказал Оспанов. Он добавил, что участковые также выявляют съемные квартиры, которые несовершеннолетние арендуют для проведения мероприятий с распитием алкогольных напитков. Также Оспанов рассказал на брифинге, что в Казахстане выявлено более двух тысяч семей, в которых родители не занимаются воспитанием детей. Информацию о них направили в профильные государственные органы. Поставлены на профилактический учет более шести тысяч родителей, не исполняющих обязанности по воспитанию детей. В их отношении рассмотрено 1800 материалов на комиссиях по делам несовершеннолетних и защите их прав. По результатам работы комиссий по решениям судов более 600 человек лишены, а 340 ограничены в родительских правах. За неисполнение родительских обязанностей к административной ответственности привлекли более 12 тыс. человек", - сообщил спикер.

Выявлять факты насилия над детьми помогает пошаговый алгоритм действий полиции. При обходе административного участка полицейские обращают особое внимание на семьи, в которых дети живут с отчимами и мачехами. Также для мониторинга подобных случаев при акиматах сформированы межведомственные мобильные группы, в которые входят региональные уполномоченные по правам ребенка, работники образования, органов социальной защиты населения и участковые инспекторы полиции [8].

Как отмечает Президент государства Касым-Жомарт Токаев, особое внимание нужно уделить вопросам безопасности и охраны прав детей.

Заключение. Следует значительно ужесточить уголовную ответственность за действия сексуального характера в отношении несовершеннолетних.

Такие преступники заслуживают более сурового наказания, без права на помилование и тем более досрочное освобождение. Они должны содержаться в учреждениях максимальной безопасности.

Каждое подобное дело должно быть на особом контроле органов прокуратуры. Бездействие или халатное отношение со стороны социальных и правоохранительных органов будет строжайше наказываться.

Важно также психическое здоровье подрастающего поколения. Требуется институционально усилить в образовательных учреждениях службу психологической поддержки, организовать единый телефон доверия и разработать действенную программу помощи жертвам насилия и буллинга.

На сегодняшний день преступления против половой неприкосновенности является острой проблемой в нашем обществе и требует особого внимания со стороны правоохранительных и уполномоченных органов, необходимо принимать разные профилактические меры и уделить особое внимание различным мероприятиям по предупреждению данного преступления, соответственно все вышеуказанные мероприятия требуют более тщательного изучения.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Казахстан/ Электронный ресурс: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
2. Статья на тему: «Об уголовной-правовой ответственности за половые преступления в отношении несовершеннолетних, малолетних» / Электронный ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35765505
3. «Предупреждение сексуальных преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних» Паршин Н.М./ Электронный ресурс: <http://www.dslib.net/kriminal-pravo/preduprezhdenie-seksualnyh-prestuplenij-sovershaemyh-v-otnoshenii.html>
4. Управление по социальной политике, статья на тему: «Профилактика преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних» Электронный ресурс:

<https://tusp01.msp.midural.ru/news/profilaktika-prestupleniy-protiv-polovoy-neprikosnovennosti-nesovershennoletnih-101035/>

5. Диссертация «Предупреждение преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних: уголовно-правовой и криминологический аспекты (компаративистское исследование)» Авдалян Артур Яшевич/ Электронный ресурс: <http://www.dslib.net/kriminal-pravo/preduprezhdenie-prestuplenij-protiv-polovoj-neprikosnovennosti-nesovershennoletnih.html>

6. «INSPIRE» Семь стратегий по ликвидации насилия в отношении детей/ Юнеско/Электронный ресурс: <https://inspire-strategies.org/sites/default/files/2020-06/Russian.pdf>

7. Статья на тему: «Какое наказание намерены ввести за преступления против детей в Казахстане» KAZAKHSTAN TODAY/ Электронный ресурс: https://www.kt.kz/rus/state/kakoe_nakazanie_namereny_vvesti_za_prestupleniya_protiv_1377961593.html

8. Статья на тему: «Почти треть преступлений в отношении несовершеннолетних в РК - сексуальное насилие» KAZAKHSTAN TODAY/ Электронный ресурс: https://www.kt.kz/rus/society/pochti_tret_prestupleniy_v_otnoshenii_nesovershennoletnih_v_1377960736.html.

Сведения об авторах

Акболатова М.Е. - ст. преподаватель, кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль – Фараби, доктор Phd.

Жакыш А.Ж. - преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль – Фараби, м.ю.н.

Жолдасова Н.М. - м.ю.н., кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль – Фараби.

Акболатова М.Е. - әл – Фараби ат. ҚазҰУ, заң факультеті, қылмыстық құқық, қылмыстық іс – жүргізу және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы.

Жакыш А.Ж. - әл – Фараби ат. ҚазҰУ, заң факультеті, қылмыстық құқық, қылмыстық іс – жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы, з.ғ.м.

Жолдасова Н.М. - әл – Фараби ат. ҚазҰУ, заң факультеті, қылмыстық құқық, қылмыстық іс – жүргізу және криминалистика кафедрасының з.ғ.м.

Akbolatova M.E. - Senior Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, Doctor Phd.

Zhakyshev A.Zh. - Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, Master of Law.

Zholdassova N.M. - Master of Law of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University.

А.Б. Омарова¹, Ш.Б.Маликова¹, А.А.Мукашева¹
¹НАО «Университет Нархоз», Алматы, Казахстан

ОТВЕТСТВЕННОЕ ОБРАЩЕНИЕ С ЖИВОТНЫМИ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

В статье рассматриваются актуальные вопросы ответственного обращения с животными в Республике Казахстан с фокусом на уголовную ответственность за жестокое обращение с животными. В исследовании анализируются нормы текущего законодательства, выявляя его несоответствия современным этическим стандартам и международному опыту. В работе рассматриваются проблемы в определении ключевых понятий, таких как «жестокое обращение» и «благополучие животных», а также недостатки в системе наказания за преступления против животных. Предлагаются конкретные пути совершенствования уголовного законодательства, направленные на усиление защиты животных и предупреждение жестокого обращения с ними. Особое внимание уделяется необходимости внедрения эффективных механизмов и повышения общественной осведомленности в вопросах ответственного обращения с животными. Целью исследования является выявление существенных пробелов в законодательстве и предложить конкретные поправки для улучшения правового регулирования защиты животных.

Ключевые слова: уголовная ответственность, жестокое обращение с животными, законодательство, благополучие животных, защита животных.

Жануарларға жауапкершілікпен қарау: қылмыстық жауапкершіліктің кейбір аспектілері

Мақалада жануарларға қатыгездік жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікке баса назар аударып, Қазақстан Республикасында жануарларға жауапкершілікпен қараудың өзекті мәселелері талқыланады. Зерттеу жұмысында қолданыстағы заңнама нормалары талданады, оның заманауи этикалық стандарттарға және халықаралық тәжірибеге сәйкес келмеуі анықталды. Жұмыста «қатыгездік» және «жануарлардың әл-ауқаты» сияқты негізгі ұғымдарды анықтаудағы проблемалар, сондай-ақ жануарларға қарсы қылмыстар үшін жазалау жүйесіндегі кемшіліктер қарастырылады. Жануарларды қорғауды күшейтуге және оларға қатыгездіктің алдын алуға бағытталған қылмыстық заңнаманы жетілдірудің нақты жолдары ұсынылды. Жануарларға жауапкершілікпен қарауға қатысты тиімді тетіктерді енгізу және халықтың хабардарлығын арттыру қажеттілігіне ерекше назар аударылады. Зерттеудің мақсаты – заңнамадағы елеулі олқылықтарды анықтау және жануарларды қорғау саласындағы құқықтық реттеуді жетілдіру бойынша нақты түзетулер енгізу.

Түйін сөздер: қылмыстық жауапкершілік, жануарларға қатыгездік, заңнама, жануарларды қорғау, жануарларды қорғау.

Responsible Treatment of Animals: Some Aspects of Criminal Liability

The article examines current issues of responsible treatment of animals in the Republic of Kazakhstan with a focus on criminal liability for cruelty to animals. The study analyzes the norms of current legislation, identifying its inconsistencies with modern ethical standards and international ex-

perience. The work examines problems in defining key concepts such as "cruelty" and "animal welfare", as well as shortcomings in the system of punishment for crimes against animals. Specific ways to improve criminal legislation aimed at strengthening the protection of animals and preventing cruelty to them are proposed. Particular attention is paid to the need to introduce effective mechanisms and increase public awareness in matters of responsible treatment of animals. The purpose of the study is to identify significant gaps in the legislation and propose specific amendments to improve the legal regulation of animal protection..

Keywords: criminal liability, cruelty to animals, legislation, animal welfare, animal protection.

Введение. Выбор темы исследования обусловлен ее высокой актуальностью в современном обществе. В условиях растущего внимания к вопросам правового регулирования обращения с животными, в частности защиты животных и их благополучию, вопросы юридической ответственности за жестокое обращение с животными приобретают особое значение.

В Казахстане, несмотря на наличие законодательных актов в этой сфере, существует ряд проблем, связанных с несовершенством правовых норм и их применением на практике. Отсутствуют четкие механизмы контроля за соблюдением законодательства, недостаточно развита система приютов для бездомных животных, а также низкий уровень общественной осведомленности о правилах ответственного обращения с животными и юридической ответственности за нарушение данных правил.

Объектом данного исследования является совокупность общественных отношений, возникающих в связи с нарушением правил обращения с животными в и юридической ответственности за жестокое обращение с животными в Республике Казахстан. Предмет исследования - нормы законодательства Республики Казахстан, регулирующие обращение животными и юридическую ответственность за нарушение данных правил, в частности за жестокое обращение с животными. Основная цель исследования заключается в выявлении недостатков существующего законодательства и предложении конкретных рекомендаций по его совершенствованию. Для достижения этой цели поставлены следующие задачи: анализ текущих законов и подзаконных актов Казахстана, изучение международных стандартов в области защиты животных и юридической ответственности, изучение опыта других стран в решении проблем, связанных с обращением с животными.

Таким образом, несмотря на то, что в Казахстане предпринимаются определенные шаги по улучшению ситуации с защитой животных, проблема жестокого обращения с ними остается актуальной. Настоящее исследование крайне необходимо для устранения правовых пробелов и формирования в обществе гуманного отношения к животным и обеспечения действенных механизмов юридической ответственности за жестокое обращение с животными.

Животные традиционно рассматриваются в качестве объектов гражданских прав, то есть вещей, которыми можно владеть, пользоваться и распоряжаться. Однако, с развитием этических взглядов на отношения человека и животных, а также с учетом их биологических особенностей, данная позиция подвергается все более пристальному анализу. В обществе возросло осознание и значимость вопросов благополучия и защиты животных. Основываясь на результатах предыдущих исследований и материалов современной правовой доктрины по вопросам регламентации правового режима животных, учитывая отсутствие единых нормативных актов и различий в правовых системах разных стран нами было изучено и проведено сравнительное исследование отечественного и зарубежного опыта регулирования правового режима животных. Основываясь на проведенных исследованиях и анализе текущего законодательства рассмотрены вопросы юридической ответственности за жестокое обращение с животными.

Как известно, животные уже давно являются объектами не только природоохранительной деятельности, но и правового регулирования. Очень важно акцентировать внимание на

решении задач защиты животных и ответственного обращения с животными, связанных с биологической природой животных, обозначение общих перспектив регламентации юридической ответственности за жестокое обращение с животными.

В теории существует несколько конфликтов в методологии, практике и выводах исследований о правовом режиме животных и отсюда в вопросах юридической ответственности за жестокое обращение с животными.

В результате отсутствия фундаментальной общепризнанной теории возникают различные школы в разных странах. Это приводит к различным регламентациям и практикам в разных странах. В теории права существуют различные подходы к определению правового режима животных. Некоторые исследователи рассматривают животных как субъектов права, а другие считают их объектами владения.

Конфликт в теории затрудняет единое понимание как животных, так понимания правил обращения с животными и юридической ответственности за их нарушение в рамках правового режима.

В методологии исследования главный конфликт заключается в определении понятия «достаточная забота» при использовании животных. Существует разногласие между различными исследователями и практиками о том, что конкретно должно включать в себя уровень заботы для обеспечения благополучия животных. Это создает проблемы при применении законов и нормативных актов, регулирующих юридическую ответственность за нарушение правил обращения с животными.

Защита животных от жестокого обращения является важной, но сложной задачей, с которой часто сталкиваются правоохранительные органы. В частности, трудности возникают в определении жестокого обращения с животными и привлечении к ответственности. В этой связи в теории и практике права, методологии исследования, которые приводят к необходимости фундаментального исследования проблем защиты животных и ответственности в данной сфере.

В Казахстане наблюдается тенденция к гуманизации законодательства в сфере защиты животных и усиление ответственности за ненадлежащее обращение с животными. В 2021 году принят Закон «Республики Казахстан «Об ответственном обращении с животными», который признает животных живыми существами, способными чувствовать боль и это важный шаг. Животных перестали рассматривать только как вещь на законодательном уровне. Их биологические особенности накладывают ограничения на осуществление прав в отношении животных. Теперь закон требует исключать в отношении животных действия, которые могут навредить животным. Однако дискуссии о границах допустимого обращения с животными продолжаются. Мировой опыт показывает тенденцию к усилению защиты животных и Казахстан движется в этом направлении. Защитники живой природы требуют закрепить полный запрет убийства животных.

Как видим проблема уникальна как для Казахстана, так и для всего мирового сообщества. В зарубежных странах в решении данной проблемы активно расширяются права животных, трансформируется правовой режим, закрепляется особый статус животных. Международные организации разрабатывают стандарты и рекомендации по защите животных, на которые ориентируются национальные правовые системы. Для Казахстана рассматриваемая проблема относительно новая и является сложной, многогранной, поэтому требует фундаментального изучения и широкого обсуждения с учетом правовых и этических аспектов.

Материалы и методы. В данном исследовании использован комплексный методологический подход, основанный на сочетании доктринального правового анализа, сравнительно-правового метода и формально-юридического метода.

Доктринальный правовой анализ был применен для тщательного изучения нормативно-правовой базы Республики Казахстан, регулирующей обращение с животными. В частности, были проанализированы Закон «Об ответственном обращении с животными», Уголовный

кодекс РК, а также ряд подзаконных актов. Анализ правовых документов был направлен на выявление основных принципов правового регулирования обращения с животными, определение понятия «жестокое обращение с животными», анализ видов юридической ответственности за жестокое обращение с животными и выявление пробелов и противоречий в законодательстве.

Формально-юридический метод был применен для анализа структуры и содержания правовых норм, выявления их взаимосвязи и согласованности. Особое внимание уделялось анализу состава правонарушений в области обращения с животными, видов и размеров наказания.

В качестве источников информации были использованы нормативно-правовые акты материалы судебной практики, научные публикации отечественных и зарубежных авторов, а также данные международных организаций, занимающихся защитой прав животных.

Применение комплексного методологического подхода позволило провести анализ ключевых аспектов ответственности за жестокое обращение с животными в Республике Казахстан и сформулировать обоснованные выводы и рекомендации по совершенствованию законодательства.

Результаты и обсуждение. Законодательство, регулирующее обращение с животными и, соответственно, определяющие юридическую ответственность, подразделяется на два основных вида: фаунистическое и гуманитарное.

Фаунистическое законодательство рассматривает животных преимущественно как объекты биологического разнообразия, акцентируя внимание на их видовых характеристиках и хозяйственной ценности. Нормативно-правовая база Казахстана в этой сфере представлена обширным массивом законов и подзаконных актов, регулирующих охрану, воспроизводство и использование животного мира, племенное животноводство, ветеринарную деятельность и другие аспекты взаимодействия человека с животными. Главной целью фаунистического законодательства является обеспечение рационального использования животных ресурсов и сохранение биоразнообразия в интересах человека, будь то получение продуктов питания, использование животных в научных или культурно-зрелищных целях, либо предотвращение распространения зоонозных заболеваний.

Гуманитарное законодательство, в отличие от фаунистического, фокусируется на этическом аспекте взаимодействия человека с животными, признавая их способность испытывать боль и страдания. Этот подход направлен на защиту животных от жестокости и обеспечение их благополучия независимо от их хозяйственной ценности. В Казахстане гуманитарное законодательство находится в стадии развития, и его формирование является важным шагом на пути к построению гуманного и ответственного общества.

Первым правовым актом в Казахстане, который на уровне принципа признал, что животные (только позвоночные) способны испытывать боль и страдания, стал Закон «Об ответственном обращении с животными». Основываясь на данном принципе, были закреплены основные принципы юридической ответственности.

Прежде всего, речь идет о принципе гуманности. Законодательство исходит из признания животных существами, способными испытывать боль и страдания. Поэтому действующий с 1 марта 2022 года Закон «Об ответственном обращении с животными» запрещает жестокое обращение с животными, определяя его как умышленное деяние, которое привело или может привести к гибели, увечью или иному вреду для здоровья животного [1].

Ветеринарные (ветеринарно-санитарные) правила, утвержденные приказом Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 29 июня 2015 года № 7-1/587 предписывают проведение болезненных процедур с животными только при наличии обезболивания, что минимизирует их страдания.

Законодательство закрепляет принцип ответственности владельца животных, который возлагает на владельца животного ответственность за его жизнь, здоровье и благополучие. Правила содержания, разведения в неволе и полувольных условиях редких и находящихся под

угрозой исчезновения видов животных и видов животных, подпадающих под действие Конвенции о международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящимися под угрозой исчезновения, утвержденные Приказом Заместителя Премьер-Министра Республики Казахстан - Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 25 августа 2017 года № 354, также устанавливают ответственность владельца за создание надлежащих условий содержания животных.

Следующий принцип превентивности, который усматривается из норм законодательства об ответственном обращении с животными акцентирует внимание на просвещении и воспитании населения в области ответственного обращения с животными. Законодательство закрепляет правила обращения с животными. Правила обращения с животными направлены на предотвращение жестокого обращения с животными путем установления общих требований к их содержанию и использованию.

На основе указанных принципов сформирован принцип неотвратимости наказания. Закон «Об ответственном обращении с животными» предусматривает ответственность за нарушение законодательства в области обращения с животными.

Законодатель применяет дифференцированный подход к юридической ответственности за жестокое обращение с животными.

Так, законодательство предусматривает различные виды ответственности (уголовную, административную) в зависимости от тяжести совершенного правонарушения.

Перечни видов животных, используемых в иных хозяйственных целях, устанавливают дифференцированный подход к обращению с животными в зависимости от их вида и хозяйственного назначения.

Правила использования животных в культурно-зрелищных целях устанавливают особые требования к обращению с животными, используемыми в этой сфере.

В целом, законодательство Республики Казахстан в области обращения с животными направлено на защиту животных от жестокости и обеспечение их благополучия. Однако, эффективность правового регулирования зависит не только от совершенства законов, но и от их применения на практике, а также от уровня правовой культуры и общественной осведомленности.

Так, Уголовный кодекс Республики Казахстан (далее УК РК) [2] устанавливает уголовную ответственность за жестокое обращение с животными. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях (статья 407-2) предусматривает административную ответственность за нарушение правил выгула собак и кошек, содержания и перевозки животных [3].

В Уголовном кодексе Республики Казахстан норма, предусматривающая уголовное наказание за жестокое обращение с животными, содержится в статье 316 «Жестокое обращение с животным», которая гласит: «1. Жестокое обращение с животным, повлекшее его увечье, -

наказывается штрафом в размере до ста двадцати месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до ста двадцати часов, либо арестом на срок до тридцати суток.

2. Жестокое обращение с животным, повлекшее его гибель, -

наказывается штрафом в размере до двухсот месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до двухсот часов, либо арестом на срок до пятидесяти суток, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до одного года или без такового.

3. Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, совершенные:

- 1) в отношении двух и более животных;
- 2) группой лиц, группой лиц по предварительному сговору;

- 3) неоднократно;
- 4) в присутствии малолетних;
- 5) публично или с использованием масс-медиа, сетей телекоммуникаций или онлайн-платформ, -

наказываются штрафом в размере до одной тысячи месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до четырехсот часов, либо ограничением свободы на срок до одного года, либо лишением свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до двух лет или без такового.».

В подпункт 5 данной статьи были внесены изменения в соответствии с Законом РК от 19.06.24 г. № 94-VIII, введенные в действие с 20 августа 2024 года

Как видим статья 316 УК РК предусматривает уголовную ответственность за жестокое обращение с животными, которое привело к их увечью или гибели.

Здесь жестокое обращение трактуется как умышленное причинение животному боли или страданий. В качестве наказания предусмотрены штраф, исправительные работы, общественные работы, арест, ограничение свободы или лишение свободы.

Более строгое наказание предусмотрено за деяния, совершенные в отношении двух и более животных, группой лиц, неоднократно, в присутствии малолетних, публично или с использованием масс-медиа.

Максимальное наказание по статье 316 УК РК - лишение свободы на срок до одного года.

В Законе Республики Казахстан «Об ответственном обращении с животными» от 30 декабря 2021 года (далее – Закон об ответственном обращении с животными) понятие «жестокое обращение с животными» имеет ключевое значение и определяет суть правонарушений в этой области. Закон в статье 1 определяет, что жестокое обращение с животным — это умышленное деяние, которое привело или может привести к гибели, увечью или иному вреду для здоровья животного.

Из указанного определения следует, что жестокое обращение всегда предполагает наличие умысла, то есть лицо, совершающее такое деяние, осознает его характер и возможные последствия и желает их наступления или сознательно допускает.

Закон об ответственном обращении с животными указывает на три основных вида последствий жестокого обращения с животными, такие как. гибель животного, увечье (тяжкий вред здоровью) и иной вред для здоровья животного.

Также из указанного определения можно понять охват деяний. В частности, формулировка «деяние, которое привело или может привести» указывает на широкий охват запрещенных действий. Ответственность наступает не только за уже причиненный вред, но и за создание угрозы жизни или здоровью животного.

Понятие жестокого обращения конкретизируется в статье 4 названного Закона через перечисление запрещаемых действия, то есть действия, которые признаются жестоким обращением с животными. Законом запрещаются:

- насильственные действия, такие как, пробои, истязания, расчленение, сожжение, утопление и т.д.;

- проведение процедур без обезболивания. Запрещены ветеринарные и иные процедуры, сопровождающиеся болевыми ощущениями, должны проводиться с обязательным применением обезболивающих средств;

- натравливание животных на человека или других животных из хулиганских побуждений или в целях, не связанных с исполнением служебных обязанностей или охотой;

- отказ владельца от животного без обеспечения ему необходимого ухода и пристройства;

- неоказание помощи животному, находящемуся в опасном для жизни состоянии;

- организация боев между животными;

- зрелищные мероприятия, причиняющие вред животным, то есть организация мероприятий, в ходе которых животные получают увечья или гибнут;

- использование опасного инвентаря, то есть применение приспособлений, приводящих к травмам или гибели животных;

- разведение определенных видов животных для употребления в пищу. В частности, запрещается разводить, содержать и использовать собак и кошек в пищевых целях, в целях получения продукции и сырья из этих животных путем убоя или причинения увечий или иного вреда здоровью, а также реализация такой продукции, за исключением получения шерсти собак и кошек способом вычесывания;

- проведение эвтаназии не ветеринаром. По правилам эвтаназия животного должна проводиться только квалифицированным ветеринарным врачом. Решение об эвтаназии, согласно Закону владелец животного вправе принять в случае, «если состояние здоровья животного в силу возрастных изменений, наличия хронических заболеваний, посттравматического состояния подразумевает ухудшение качества жизни животного, связанное с регулярными болевыми ощущениями либо нарушением систем органов или тяжелыми функциональными нарушениями опорно-двигательного аппарата, по заключению ветеринарного врача»;

- скрещивание домашних и диких животных. Запрещается скрещивать домашних и диких животных, за исключением научных целей

Таким образом, согласно нормам Закона РК «Об ответственном обращении с животными» Законодатель признает, что животные являются живыми существами, способными испытывать физические страдания. Тем самым Закон об ответственном обращении с животными» вносит существенные коррективы в традиционное восприятие животных в праве как объекта права собственности. Признавая их способность испытывать физические страдания, закон фактически приравнивает животных к особой категории объектов гражданских прав, обращение с которыми должно быть основано на принципах гуманности и уважения.

Это означает, что даже при использовании животных в хозяйственной деятельности или в качестве объектов обязательственных отношений недопустимы действия, которые могут привести к их гибели, травмам или причинению им непереносимой боли. Закон запрещает жестокое обращение с животными в любой форме, будь то нанесение побоев, истязание, проведение болезненных процедур без обезболивания или отказ от животного без обеспечения ему необходимого ухода и в случае допущения таких действий предусматривает уголовную ответственность, а за нарушение отдельных правил содержания и обращения с животными предусматривает административную ответственность.

Безусловно, статья 316 УК РК и нормы Закона об ответственном обращении с животными направленные на защиту животных от жестокого обращения являются прогрессом. Однако, на практике ее применение может быть затруднено из-за проблем с доказыванием факта жестокого обращения и определением степени вины правонарушителя. Кроме того, некоторые эксперты считают, что санкции, предусмотренные статьей 316 УК РК недостаточно строгие и не обеспечивают должного уровня защиты животных.

Сравнительный анализ норм статьи 316 УК РК и Закона об ответственном обращении с животными показывает, что еще остаётся некоторые пробелы, которые также могут затруднять применение норм об ответственности за жестокое обращение с животными.

Прежде всего, речь идет об отсутствии определения понятия «животное» в законодательстве. Закон «Об ответственном обращении с животными» определяет животных как позвоночных животных. Статья 316 УК РК, нормы гражданского кодекса РК не содержат определения понятия «животное», что может привести к проблемам в правоприменительной практике. Например, неясно, распространяется ли действие статьи 316 УК РК на беспозвоночных животных.

Кроме того, хотим обратить внимание на нечеткость формулировки «жестокое обращение» в статье 316 УК РК. Закон «Об ответственном обращении с животными» дает более детальное определение жестокого обращения, перечисляя конкретные запрещенные действия. Статья 316 УК РК ограничивается общей формулировкой, что может вызвать сложности при квалификации деяний.

Также отсутствует уголовная ответственность за ряд запрещенных действий. Так, Закон об ответственном обращении с животными запрещает ряд действий, которые не упомянуты в статье 316 УК РК, например, разведение животных для употребления в пищу, скрещивание домашних и диких животных. В этих случаях привлечение к уголовной ответственности может быть затруднено.

На наш взгляд существуют и некоторые противоречия в понимании отдельных запрещенных действий. В частности, можно наблюдать различный подход к эвтаназии. Закон об ответственном обращении с животными разрешает эвтаназию животного по решению его владельца, если дальнейшее использование животного по целевому назначению невозможно. Статья 316 УК РК при буквальном толковании может трактоваться как запрет на лишение животного жизни в любой форме, включая эвтаназию.

Такие противоречия, как правило порождают трудности, прежде всего при квалификации деяний. Нечеткость формулировок в УК РК может приводить к разночтениям и ошибкам при квалификации деяний, связанных с жестоким обращением с животными.

Различный подход к эвтаназии в УК РК и Законе об ответственном обращении с животными может вызвать судебные споры и создать правовую неопределенность для владельцев животных.

Что касается отсутствия уголовной ответственности за ряд запрещенных действий в Законе об ответственном обращении с животными, то это ослабляет защиту животных от жестокости.

Думается, выявленные пробелы и противоречия в законодательстве требуют дополнительной работы по их анализу и устранению и совершенствованию правового регулирования в области обращения с животными и юридической ответственности за жестокое обращение с ними.

В целом, пробелы и противоречия в законодательстве о жестоким обращении с животными свидетельствуют о необходимости дальнейшего совершенствования правовой базы в этой области. Важно обеспечить четкость и однозначность правовых норм, а также их соответствие современным представлениям о гуманном и ответственном обращении с животными.

В связи с изложенным, думается, можно предложить некоторые рекомендации по совершенствованию норм текущего уголовного законодательства и законодательства об обращении с животными.

В частности, на сегодняшний день следует, по-нашему мнению, дополнить статью 316 УК РК определением понятия «животное», используя формулировку из Закона об ответственном обращении с животными - «позвоночные животные». Это обеспечит однозначное понимание сферы применения статьи.

Также необходимо уточнить формулировку «жестокое обращение». Здесь целесообразно конкретизировать понятие «жестокое обращение» в статье 316 УК РК, включив в нее примеры запрещенных действий, перечисленных в Законе об ответственном обращении с животными, что повысит эффективность квалификации деяний.

Кроме того, полагаем, следует расширить перечень деяний, влекущих уголовную ответственность. В этой связи мы бы рекомендовали дополнить статью 316 УК РК новыми составами преступлений, предусматривающими ответственность за действия, запрещенные Законом об ответственном обращении с животными, но не упомянутые в УК РК, например, разведение животных для употребления в пищу, скрещивание домашних и диких животных.

В части обозначенных выше противоречий, мы рекомендуем уточнить положения Закона об ответственном обращении с животными, касающиеся эвтаназии, четко разграничив допустимые и недопустимые случаи лишения животного жизни. Также нужно внести соответствующие изменения в статью 316 УК РК. В частности, исключить эвтаназию из числа деяний, которые могут быть квалифицированы как жестокое обращение с животными, при условии соблюдения установленных законом требований.

Кроме того, считаем, что сегодня следует рассмотреть возможность увеличения размеров штрафов и сроков наказания по статье 316 УК РК с целью обеспечения более эффективной защиты животных.

Вместе с тем заметим, что любые нововведения в рассматриваемой сфере вызывают активную дискуссию в обществе. Как правило, защитники природы и животных идут дальше требований закона и настаивают на полном запрете убийства животных, считая его неэтичным и противоречащим принципам гуманного обращения [4]. Они призывают к пересмотру традиционных подходов к взаимодействию человека с животными и формированию новой этики, основанной на уважении к жизни и благополучию всех живых существ [5]. необходимости пересмотра антропоцентрических подходов к взаимодействию человека с животным миром. Зарубежные исследователи подчеркивают принципиальное различие в философии правовой защиты людей и животных. Если в отношении человека запрет на причинение физического вреда носит абсолютный характер, то в отношении животных действует утилитарный подход, при котором их интересы зачастую приносятся в жертву интересам человека [6].

Ведь традиционно животные рассматриваются как объекты гражданских прав, что позволяет использовать их в хозяйственной деятельности и других целях, даже если это сопряжено с причинением им значительного вреда. Такая ситуация вызывает обоснованную озабоченность юристов, которые стремятся к расширению прав животных и обеспечению более эффективной их защиты на законодательном уровне. В отдельных странах, в частности в США и в странах Европы уже вносятся изменения в правовой режим животных. Они рассматриваются как разумные существа и соответственно, расширяется перечень запрещенных действий в отношении животных и ужесточается наказание за жестокое обращение с животными [7].

Между тем, на сегодняшний день анализ судебной практики в зарубежных странах показывает, что суды отклоняют идею о сложных когнитивных способностях животных в качестве обоснования для расширения их прав и действия норм защите животных, об уголовной и административной ответственности. Суды подчеркивают, что расширение законных прав и защиты животных может привести к серьезным социальным и этическим проблемам, связанным с правами людей [8].

Анализ отечественного и зарубежного опыта демонстрирует прогресс в защите животных во всем мире, в том числе и в Казахстане. Однако, остаются некоторые проблемы, требующие дальнейшего совершенствования законодательства. Это связано, в частности с определением жестокого обращения с животными и уголовной ответственности за действия рассматриваемые таковыми. В отдельных рассмотренных вопросах остается правовая неопределенность, которую необходимо устранить, усилить санкции за жестокое обращение с животными, дополнить состав отдельными деяниями, которые специальным законом запрещено совершать в отношении животных.

Заключение. Проведенное исследование позволяет заключить, что в настоящее время законодательство Казахстана в сфере ответственного обращения с животными и ответственности за жестокое обращение с животными формируется. В этой связи мы пришли к выводу, что прежде всего на современном этапе развития законодательства необходимо внедрение единого правового определения животных с учетом международных стандартов. Это необходимо для того, чтобы законодательно четко регламентировать правила обращения с животными и юридической ответственности за жестокое обращение с животными.

Требуется более четкое определение понятия «жестокое обращение с животными» в Уголовном кодексе РК, а также расширение перечня деяний, влекущих уголовную ответственность.

В целях исключения правовой неопределенности и обеспечения однозначного толкования необходимо устранить противоречия между УК РК и Законом «Об ответственном обращении с животными» в отношении эвтаназии животных.

В целом совершенствование законодательства и правоприменительной практики в сфере ответственности за жестокое обращение с животными будет способствовать не только защите животных от жестокости, но и формированию в обществе гуманного и ответственного отношения к живой природе.

Список использованных источников

18. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2021 года № 97-VII «Об ответственном обращении с животными». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38058859

19. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252

20. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.10.2024 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399

21. Schmidt, A. T. (2018). Persons or property – freedom and the legal status of animals. *Journal of Moral Philosophy*, 15(1), 20–45. <https://doi.org/10.1163/17455243-46810070>

22. Shyam, G. (2015). The legal status of animals. *Alternative Law Journal*, 40(4), 266–270. <https://doi.org/10.1177/1037969x1504000411>

23. Thomas, D. M. (2022). Improving the Law for Animals: a Campaigning Lawyer’s Perspective. *The Liverpool Law Review*. <https://doi.org/10.1007/s10991-022-09293-8>

Esborraz, D. F. (2022). El nuevo régimen jurídico de los animales en las codificaciones civiles de Europa y América. *Revista De Derecho Privado*, 44, 51–90. <https://doi.org/10.18601/01234366.44.03>

25. Pardo, M. C. (2023). Legal personhood for animals: Has science made its case? *Animals*, 13(14), 2339. <https://doi.org/10.3390/ani13142339>.

Сведения об авторах

Омарова А.Б. – кандидат юридических наук, доцент, профессор НАО «Университет Нархоз».

Маликова Ш.Б. – автор для корреспонденции, кандидат юридических наук, доцент, профессор НАО «Университет Нархоз».

Мукашева А.А. – автор для корреспонденции, доктор юридических наук, доцент, профессор НАО «Университет Нархоз».

Омарова А.Б. – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Нархоз университетінің профессоры.

Маликова Ш.Б. – хат-хабар авторы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Нархоз университетінің профессоры.

Мукашева А.А. - хат-хабар авторы, заң ғылымдарының докторы, доцент, Нархоз университетінің профессоры.

Omarova A.B. – candidate of legal sciences, associate professor, professor of NJSC Narhoz University.

Malikova Sh.B. – author for correspondence, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of NJSC Narhoz University.

Mukasheva A.A. - author for correspondence, Doctor of Law, Associate Professor, Professor of NJSC Narhoz University.

K.M. Bishmanov¹, A.G. Shidemov²

¹Center for the Study of Terrorism and Extremism in the Republic of Kazakhstan,
Almaty, Kazakhstan

²Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after
Makan Esbulatov, Almaty, Kazakhstan

LEGAL FRAMEWORK FOR COUNTERING THE FINANCING OF TERRORIST AND EXTREMIST ACTIVITIES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

At present terrorist and extremist activities are recognized as one of the main sources of threat to national security around the world. The implementation of extremist, terrorist and any other radical activities contradicts generally accepted principles of morality, as well as approved legal norms. The high degree of danger of this phenomenon is primarily caused by large scale of negative consequences for society, as well as their irreversibility. The purpose of this work is to highlight the legal basis for countering the financing of terrorist and extremist activities in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: terrorism, extremism, radical views, financing channels, public danger, terrorist threat, terrorist attack, cyberterrorism, counterterrorism, transnational level.

Қазақстан Республикасындағы террористік және экстремистік әрекеттерді қаржыландыруға қарсы іс-қимылдың құқықтық негіздері

Қазіргі уақытта террористік және экстремистік әрекет бүкіл әлемде ұлттық қауіпсіздікке төнетін қауіптің негізгі көздерінің бірі деп танылуда. Экстремистік, террористік және кез келген басқа радикалдық әрекеттерді жүзеге асыру жалпыға бірдей танылған мораль қағидаларына, сондай-ақ бекітілген құқықтық нормаларға қайшы келеді. Аталған құбылыстың жоғары қауіптілігі ең алдымен, қоғам үшін жағымсыз салдардың үлкен ауқымымен, сондай-ақ олардың қайтымсыздығымен байланысты. Аталған жұмыстың мақсаты Қазақстан Республикасындағы террористік және экстремистік әрекетті қаржыландыруға қарсы іс-қимылдың құқықтық негізін жария ету болып табылады.

Түйінді сөздер: терроризм, экстремизм, радикалдық көзқарастар, қаржыландыру арналары, қоғамдық қауіп, террористік қауіп, террористік акт, кибертерроризм, терроризмге қарсы әрекет, трансұлттық деңгей.

Правовые основы противодействия финансированию террористической и экстремистской деятельности в Республике Казахстан

В настоящее время террористическая и экстремистская деятельность признается одним из основных источников угрозы национальной безопасности по всему миру. Осуществление экстремистской, террористической и любой другой радикальной деятельности противоречит общепризнанным принципам морали, а также утвержденным правовым нормам. Высокая степень опасности данного явления обуславливается, в первую очередь, большим масштабом негативных последствий для социума, а также их необратимостью. Целью данной работы является освещение правовой основы противодействия финансированию террористической и экстремистской деятельности в Республике Казахстан.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, радикальные взгляды, каналы финансирования, общественная опасность, террористическая угроза, теракт, кибертерроризм, контртеррористическая деятельность, транснациональный уровень.

Introduction. The Republic of Kazakhstan, as an active participant in the global community in the fight against terrorism and extremism, strives to provide a reliable legal framework to counter the financing of these threats. This framework refers to laws, regulations and international treaties aimed at prevention and disruption of the flows of funding that support terrorist and extremist activities.

One of the key documents defining this legal framework is the Law of the Republic of Kazakhstan On Countering the Legalization (Laundering) of Proceeds of Crime and the Financing of Terrorism. This law provides a framework for taking measures to prevent the financing of terrorism and extremism in the country. It includes obligations for financial institutions to detect and block transactions that may be associated with the financing of specified types of criminal activity. Mechanisms for control and monitoring of financial transactions are also provided to identify suspicious activity.

In addition, the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, in particular the Criminal Code, contains articles that provide for punishment for the financing of terrorist and extremist activities. Persons involved in such operations may be subject to criminal prosecution, which provides additional incentive to effectively suppress such activities.

It is also important to note the role of regulatory regulations of the National Bank and other regulatory authorities. They establish anti-money laundering and anti-terrorism financing standards and procedures to be complied with by financial institutions and other organizations. These regulations ensure the effective functioning of the system of control and monitoring of financial transactions.

In addition, Kazakhstan is actively involved in international efforts to combat terrorism and extremism and may apply international standards and norms in its national legal system. This includes the ratification and implementation of relevant international treaties (agreements) and conventions.

In general, the legal framework for countering the financing of terrorist and extremist activities in the Republic of Kazakhstan is a complex network interaction of legislative and regulatory acts that ensure the effective functioning of mechanisms for controlling and suppressing financial flows aimed at supporting the threat of terrorism and extremism.

Methods. Dialectical, statistical, comparative legal, and systemic logical methods were used in the process of writing the article. In addition, cognition methods were used, in particular, synthesis, analysis, questionnaires, interpretation, discourse analysis, and expert assessment.

Main part. The Republic of Kazakhstan, like the entire world community, is actively fighting the most dangerous threat to national security - terrorist and extremist activities. The activities of terrorist and extremist groups still remain one of the leading factors destabilizing the social and political situation in the country.

On 18 February 2005, Kazakhstan adopted the Law No. 31 On Countering Extremism. According to the law, extremism is the commission of the following actions and goals by an individual and/or legal entity or association, recognized in the prescribed manner as extremist:

- forced change of the constitutional system;
- violation of the sovereignty of the Republic of Kazakhstan, integrity, inviolability and inalienability of its territory;
- undermining the national security and defense capability of the state;
- forced seizure or retention of power;
- creation, leadership and participation in an illegal paramilitary group;
- organization of an armed rebellion and participation in it;
- inciting social and class hatred (political extremism) [1].

Terrorism is the ideology of violence and the practice of influencing decision-making by state bodies, local governments or international organizations by committing or threatening to commit violent and/or other criminal acts related to intimidation of the population and aimed at causing damage to individuals, society and the state.

Extremist actions are the direct implementation of the above actions, including public calls for them. This also includes propaganda, agitation and public display of symbols of extremist organizations. In its turn, the concept of terrorist actions or an act of terrorism includes the commission or threat of an explosion, arson or other actions that create a danger of death or significant property damage.

Many adherents of non-traditional destructive religious movements choose intimidation and psychological pressure to achieve their goals. Since the method “Who is not with us is against us” is often used the leaders of such movements convince their followers that only certain tough actions can give impetus to the implementation of their plans, often presenting these actions as a fight for justice. They back up these actions with certain promises and rewards of divine favor. Thus, methodically, they create an ideology, which subsequently is the goal of manipulation by adherents [2].

Today, the state is taking a set of measures to prevent, avoid, identify and suppress extremist and terrorist manifestations.

For Kazakhstan, which occupies a unique geopolitical position in the world, with a rapidly developing market economy, located in close proximity to drug trafficking and terrorist activity zones, the issues of countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and elimination of the sources of terrorist financing are very relevant.

In order to increase the efficiency of interaction with special government and law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan, the following joint orders were signed on the exchange of information and transfer of materials related to the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism (extremism):

Joint order of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan and the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan dated 27 September 2011 and 18 October 2011, respectively;

Joint order of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan and the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan dated 5 August 2011 and 16 August 2011, respectively;

Joint order of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan dated 19 August 2011 and 27 August 2011, respectively;

Joint order of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan and the Agency of the Republic of Kazakhstan for Combating Economic Crime and Corruption dated 13 April 2011 and 15 April 2011, respectively;

Joint order On approval of the Rules of interaction for the exchange and transfer of information, data and documents related to the legalization (laundering) of proceeds of crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction between the competent authority responsible for financial monitoring and government bodies of the Republic of Kazakhstan, law enforcement and special state bodies of the Republic of Kazakhstan No. 153 DSP dated 10 September 2020;

Joint order On approval of the Rules for the preparation of an opinion by law enforcement or special government bodies of the Republic of Kazakhstan on the exclusion of an individual who has served a criminal sentence from the list of organizations and persons associated with the financing of terrorism and extremism No. 156 DSP dated 11 September 2020;

In 2022, the financial monitoring system of the Republic of Kazakhstan was assessed by the Eurasian Organization for Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism (EAT) for compliance with international standards in the field of combating money laundering and terrorism financing. In 2023, the Republic of Kazakhstan presented an extensive report on the progress of implementation of the FATF recommendations at the next Plenary meeting of the EAT Group.

Under the conditions of instability of economic relations, low level of regulation of relationships between private business entities and imperfection of economic legislation in the Republic of Kazakhstan, the need arose for constant supervision of the legality in the field of countering money laundering and the financing of terrorism.

The financing of terrorism and the legalization of criminal proceeds are recognized by world society as global problems that are transnational in nature and capable of undermining the existence of the state system.

The Agency is the main coordinating government body ensuring the creation, effective functioning and development of the financial monitoring system of the Republic of Kazakhstan.

Currently, the following legislative acts aimed at the development and functioning of the financial monitoring system in the field of countering money laundering and the financing of terrorism are in force:

Law of the Republic of Kazakhstan dated 28 August 2009 No. 191-IV On countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism [3].

This Law defines the legal framework for countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism, the legal framework for the activities of financial monitoring entities, the competent authority and other government bodies of the Republic of Kazakhstan in the field of countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing terrorism.

Law of the Republic of Kazakhstan dated 28 August 2009 No. 192-IV On introducing amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on issues of countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism [4].

This Law defines the legal relations of financial monitoring entities, the competent authority and other government bodies of the Republic of Kazakhstan in the field of implementing requirements, establishing supervision and control, as well as establishing responsibility in the field of countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism.

Law of the Republic of Kazakhstan dated 10 June 2014 No. 206-V ZRK On introducing amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on issues of countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism [5].

Amendments to the law cover:

- approval of legal mechanisms to prevent the emergence of unfavorable situations between the constitutionally important mission performed by lawyers and the obligation introduced by the Law to provide information to the competent authority about suspicious financial information of their client;
- the procedure for suspending bank deposits, the procedure for providing confidential information to the competent authority, approving the requirements for the rules of internal supervision of subjects of financial monitoring, giving the direct status of a regulatory legal act to the effect of the Law in terms of suspending suspicious transactions subject to financial monitoring;
- approval of mechanisms for exclusion of organizations and individuals from the list of organizations and individuals involved in the financing of terrorism and extremism;
- strengthening the supervisory function of the Prosecutor General's Office to protect citizens and entrepreneurs;
- establishing criteria for suspicious transactions for cashing out;
- establishment of administrative responsibility for the lack of appropriate equipment (tools) for trade (service) organizations obliged to accept payments using payment cards;
- reduction of the maximum amount of cash settlements carried out on transactions between legal entities (in the amount of 1000 monthly calculation indices).

In order to implement the legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of countering the money laundering and the financing of terrorism, the following regulatory legal acts have been approved in accordance with the law:

1) Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 23 November 2012 No. 1483 On approval of the Principles for the provision of data from their information systems and resources of state bodies at the request of the competent authority responsible for financial monitoring.

2) Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 26 November 2012 No. 1484 On the provision of information and data on transactions subject to financial monitoring of financial monitoring entities.

3) Order of the Minister of Finance dated 10 February 2010 No. 52 On approval of the list of offshore zones for the purposes of the Law of the Republic of Kazakhstan On countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism [87]. (Registered by the Ministry of Finance No. 6058 on 18 February 2010).

4) Order of the Minister of Finance dated 15 February 2010 No. 56 On approval of the list of documents necessary for proper verification of the client by financial monitoring entities.

The Concept for the development of financial monitoring for 2022-2026 was approved on 6 October 2022 by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 1038. The concept was developed taking into account international standards, as well as current threats of money laundering and terrorist financing.

Legal acts and opinions of researchers proposing various methods of combating the financing of terrorism. Analysis of the above materials allowed the author to conclude that it is necessary to use international experience to improve the legal framework for combating the financing of terrorism and extremism in Kazakhstan.

According to FATF recommendations, financial intelligence units should act as a central agency for receiving reports from financial institutions. Thus, according to the Law on countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism, the Committee receives information from financial monitoring entities on all completed transactions, including threshold and suspicious ones. Thus, the collection and analysis of internal information is the basis for obtaining useful and relevant information on financial flows from financial institutions and other partners.

In order to intensify work in this direction, the Committee:

- develops national typologies for identification of suspicious transactions related to the laundering of money and property obtained from drug trafficking;
- effects exchange of experience internationally with foreign colleagues and financial institutions;
- signs Memoranda of interaction and exchange of information with Pension Funds of foreign countries.

One of the most important functions of the Committee in countering the financing of terrorism is compiling and maintaining a list of organizations and individuals associated with the financing of terrorism and extremism, which is reflected in resolution 1390 (2002). This list is sent to the relevant government authorities for the subsequent adoption of measures to freeze the assets of the persons on it.

To summarize what has been said, we note that direct work to develop uniform approaches and standards in the area of suppressing money laundering and the financing of terrorism began in the mid-90s last century. To date, the fundamental principles of modern international legal documents aimed at preventing money laundering are the following:

- all organizations, enterprises and institutions do not have the right to knowingly deal with proceeds from criminal activities;
- the business world must take measures to determine the legal status of its clients and the sources of their income;
- any suspicion of money laundering should be reported to the relevant competent authorities.

So, due to the global nature of the processes of money laundering and terrorist financing, which know no borders, and which today no state in the world is able to cope with alone, it is necessary, in our opinion, to arrange an effective cooperation of all states, their law enforcement agencies and special services, as well as international organizations committed to combat these phenomena.

According to the conclusions of the national risk assessment (hereinafter - NRA), the main threat of terrorist financing continues to be represented by adherents of unconventional (destructive)

movements, citizens of Kazakhstan traveling to zones with increased terrorist activity to participate in activities of international terrorist organizations, as well as citizens returning from such zones, members of terrorist organizations, illegal armed groups and radical groups located outside the territory of the Republic of Kazakhstan and involving Kazakhstanis in terrorist activities via the Internet, citizens of Kazakhstan who independently travel to foreign jurisdictions to receive theological education.

Thus, the conclusions of the 2021 NRA regarding the assessment of categories of persons with a high degree of likelihood of committing crimes of financing terrorism and extremism have not actually changed. Persons serving a prison sentence for terrorist crimes are excluded from this category. As representatives of the competent authorities explained, this is due to the fact that, due to complex and systematic work aimed at deradicalization of these convicts, prevention of illegal manifestations on their part, including the promotion of destructive ideas among other convicts, resocialization and implementation of preventive influence, after release facts of recurrence of terrorist manifestations.

The official statistics of the Committee for Legal Statistics and Special Accounts of the State Office of Public Prosecutor of the Republic of Kazakhstan were analyzed in the course of the national assessment of the risk of terrorism financing, according to which there is a downward trend in crimes against public safety, which include crimes of a terrorist nature. According to Article 3 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, terrorist and extremist crimes include:

“terrorist crimes – acts provided for in Articles 170, 171, 173, 177, 178, 184, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 269 and 270 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan”;

“extremist crimes – acts provided for in Articles 174, 179, 180, 181, 182, 184, 258, 259, 260, 267, 404 (parts two and three) and 405 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan” [6].

Thus, according to the data of the Committee for Legal Statistics and Special Accounts of the State Office of Public Prosecutor of the Republic of Kazakhstan, the number of crimes of an extremist-terrorist nature as compared between 2020 and 2019 decreased by 26.6% or from 323 to 233, and as compared between 2021 and 2020 – by 12.6% or from 233 to 207 [7].

An analysis of identified crimes of an extremist-terrorist nature shows that the bulk of these offenses are related to the incitement of hatred on religious, national, social, class or racial grounds (Article 174 of the Criminal Code). In 2021, 57 crimes of this nature were registered, in 2020 – 68 crimes, in 2019 – 139 crimes.

The second most important category for 2021 was crimes related to participation in the activities of prohibited public and religious associations or organizing such activities (Article 405 of the Criminal Code). In 2021, 63 crimes were registered or 30% of the total number of terrorist and extremist crimes. In 2020 – 45 crimes were registered or 18%, respectively; in 2019 – 49 crimes were registered or 15%, respectively.

Suppressing the financial flows of terrorists/organizations will provide an opportunity to identify interested parties that provided financial assistance for financing terrorism and will also contribute to determining the facts that form the basis for the commission of this type of crime.

In this regard, special attention is paid to the fight against such a veiled type of offense as terrorism financing; as a result of coordinated actions of law enforcement, special government agencies and financial intelligence units, over the analyzed three-year period (2019, 2020, 2021), 26 cases of terrorist financing were identified and suppressed.

Number of registered cases of terrorism financing:

- in 2019 – 14 cases, of which 5 were sent to court,
- in 2020 – 3 cases were registered, 6 cases were sent to court during the reporting period, taking into account pending cases,
- in 2021 – 9 facts were registered, 3 cases were sent to court.

To summarize, we note that it allowed us to identify the main threats, vulnerabilities and risks inherent in the national system for combating the financing of terrorism. It has been established that

the main threat of terrorism financing in the Republic of Kazakhstan comes from the following persons:

- adherents of non-traditional (destructive) religious movements, followers of innovative movements in Islam - marginalized individuals who receive distorted information from the Internet, as well as in various messengers;
- citizens of Kazakhstan who independently travel to receive theological education abroad, including to countries with terrorist activity;
- citizens of Kazakhstan traveling to areas with increased terrorist activity in order to join international terrorist organizations;
- participants of terrorist organizations and radical groups located in areas of increased terrorist activity and recruiting citizens of Kazakhstan to join international terrorist organizations via the Internet [8].

Conclusion. The intensity of terrorist activity directly depends on the level of its financing and material and technical equipment. In this regard, freezing the assets of terrorist organizations and cutting off channels for financing terrorist activities is recognized as one of the most important tools in the fight against international terrorism. In these conditions, the current nationwide system of countering extremism and terrorism needs further improvement to effectively eliminate the conditions (factors) conducive to the spread of radical religious ideology, to suppress extremist and terrorist manifestations, as well as their financing.

All legislative attempts made to counter terrorist and extremist activities on the territory of the Republic of Kazakhstan comply with the approach existing in international law and reflect the essential features of the current state of terrorist and extremist activities, which in general can be recognized as a positive experience in the field of countering crimes of a terrorist and extremist nature, however, requires careful study, comprehensive analysis and continuous improvement.

List of sources used

1. Law of the Republic of Kazakhstan No. 416-I On countering terrorism dated 13 July 1999. - Astana.
2. <https://informburo.kz/stati/kto-ne-s-nami-tot-protiv-nas-kak-ne-stat-zertvoi-radikalnyx-vzglyadov>
3. Law of the Republic of Kazakhstan dated 28 August 2009 No. 191-IV On countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism.
4. Law of the Republic of Kazakhstan dated 28 August 2009 No. 192-IV On introducing amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on issues of countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism.
5. Law of the Republic of Kazakhstan dated 10 June 2014 No. 206-V ZRK On introducing amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on issues of countering the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism.
6. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. – Almaty: NORMA-K, 2017. – 331 p.
7. Information about crimes of a terrorist nature committed in the Republic of Kazakhstan // Committee for Legal Statistics and Special Accounts of the State Office of Public Prosecutor of the Republic of Kazakhstan. - Astana.
<https://www.gov.kz/memleket/entities/afm/documents/details/209660?lang=ru>.

Information about the authors

Bishmanov K.M. - Director of the Public Foundation «Center for the Study of Problems of Terrorism and Extremism in the Republic of Kazakhstan», candidate of jurisprudence science, associate professor.

Shidemov A.G. - Head of the Department of the Scientific Research Center of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Police Major, doctor of philosophy (PhD).

Бишманов К.М. - директор общественного фонда «Центр по изучению проблем терроризма и экстремизма в Республике Казахстан», профессор КазНУ им. аль-Фараби, кандидат юридических наук, доцент.

Шидемов А.Г. – начальник отделения Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, майор полиции, доктор философии (PhD).

Бишманов К.М. - «Қазақстан Республикасындағы экстремизм және терроризм мәселелерін зерттеу орталығы» Қоғамдық қорының директоры, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Шидемов А.Г. - Қазақстан Республикасы ПММ.Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми зерттеу орталығының бөлімше бастығы полиция майоры, философия докторы (PhD).

К.С. Карбеков¹, Ш.М. Максутхан², Т.С. Булатов¹

¹Алматинский гуманитарно-экономический Университет, Алматы, Казахстан

²Университет Туран, Алматы, Казахстан

ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются вопросы обеспечения информационной безопасности в Республике Казахстан, отмечая, что это сложные вопросы, главным образом обусловленные необходимостью определения точного баланса между государственными, общественными и частными интересами граждан и определения границ реализации права на информацию и вмешательство государственных органов в сферу жизнедеятельности.

Авторы считают, что одним из основных направлений информационной безопасности является защита интересов лиц, наиболее уязвимых к негативному воздействию информации, наносящей вред их здоровью и нравственному развитию.

Также в статье рассматриваются правовые вопросы совершенствования системы информационной безопасности Казахстана.

Ключевые слова: автоматизация, цифровизация, информатизация, инновация, искусственный интеллект, кибербезопасность, информационная безопасность, правовое обеспечение.

Ақпараттық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету

Мақалада Қазақстан Республикасындағы ақпараттық қауіпсіздік мәселесі талқыланып, бұл негізінен мемлекеттік, қоғамдық және азаматтардың жеке мүдделері арасындағы нақты қарым-қатынасты анықтау қажеттілігінен туындайтын күрделі мәселе екені және олардың шекарасын айқындау. ақпараттық қауіпсіздік. Ақпараттық өмір саласына институттардың араласу қажеттілігі.

Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің басты бағыттарының бірі жеке тұлғалардың денсаулығына және моральдық дамуына кері әсерін тигізетін ақпарат болуы керек деп санаймыз.

Мақалада Қазақстанның ақпараттық қауіпсіздік жүйесін жетілдірудің құқықтық мәселелері де қарастырылған.

Түйінді сөздер: автоматтандыру, цифрландыру, ақпараттандыру, инновация, жасанды интеллект, киберқауіпсіздік, ақпараттық қауіпсіздік, құқықтық қамтамасыз ету.

Legal provision of information security

The article examines the issues of ensuring information security in the Republic of Kazakhstan and notes that it is a complex problem, based primarily on the need to determine a clear correlation between state, public and personal interests of citizens, setting limits on the implementation of information rights and interference of state bodies in the information sphere of life.

In our opinion, among the main directions of information security should be the protection of the interests of the individual, as well as the fact that he is most susceptible to negative effects from information harmful to his health and moral development.

The article also discusses the legal issues of improving the information security system in Kazakhstan.

Keywords: automation, digitalization, informatization, innovation, artificial intelligence, cybersecurity, information security, legal support.

Введение. Информационная безопасность является одной из проблем, с которой сталкивается современное общество в процессе широкого использования автоматизированных средств обработки информации. Проблемы информационной безопасности связаны с возрастающей ролью информации в общественной жизни. Современное общество все больше демонстрирует характеристики информационного общества.

При анализе вопросов, связанных с информационной безопасностью, необходимо учитывать особенности безопасности в этой области, то есть информационная безопасность является неотъемлемой частью информационных технологий, а информационные технологии развиваются с беспрецедентной скоростью.

Актуальность обеспечения информационной безопасности во многом связана с тем, что в современном мире информация стала стратегическим национальным ресурсом. За последние годы в Республике Казахстан реализован ряд мер по совершенствованию национальной системы информационной безопасности.

В своем обращении к народу Казахстана 1 сентября 2023 года на тему «Экономические направления справедливого Казахстана» Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев сказал: «Вы знаете, меня больше волнует вопрос цифровизации. Перед нами стоит проблема цифровизации. стратегическая задача – превратить Казахстан в IT – и мы добились результатов в сфере цифровизации – мы являемся мировым лидером по индексу электронного правительства и развития финтех.

Сейчас настало время закрепить принципы цифрового лидерства на законодательном уровне. Прошу правительство, экспертные объединения, представителей парламента начать подготовку комплексного отраслевого документа» [1].

Одним из основных направлений информационной безопасности в Республике Казахстан должна стать защита интересов личности, начиная с молодого поколения, поскольку они наиболее уязвимы к негативному влиянию компрометирующей информации их здоровье и нравственное развитие.

Результаты и обсуждение. В настоящее время основные аспекты вопросов информационной безопасности характеризуются недостаточным пониманием и отсутствием четких определений. В то же время можно также сказать, что международное сообщество и различные страны осознали опасность, которую несет быстрое развитие информационных технологий и необходимость обеспечения информационной безопасности.

Базовым понятием в правовой сфере информационной безопасности является информация.

Поэтому в статье 2. 1 «Закон Республики Казахстан об информатизации» от 24 ноября 2015 года определяет информатизацию следующим образом: Это организационный, социально-экономический и научно-технический процесс, направленный на автоматизацию деятельности субъектов информатизации [2].

Законодатель предусмотрел особые правовые условия распространения информации через информационно-телекоммуникационные сети.

Кроме того, контролирующим и правоохранительным органам необходимо продолжить активную работу по предотвращению незаконного оборота в стране печатной и аудиовизуальной продукции, обращение которой запрещено законодательством Республики Казахстан, в том числе пропагандирующих насилие, порнография, экстремистская

деятельность, наркотические и психотропные вещества, а также информационная продукция, которая запрещена или ограничена.

Негативные последствия откровенно жестоких сцен в кино- и телепродукции и популярность онлайн-насилия реализуются в двух направлениях: либо усиление агрессии по отношению к другим, либо, наоборот, вызывание психической апатии и чувствительности. Этими болезнями страдают в основном несовершеннолетние, психически незрелые лица.

В настоящее время в информационное пространство стран СНГ практически бесконтрольно внедряются новые современные способы коммуникации, такие как Интернет и мобильная связь, значительно расширяющие сферы распространения информации. Неподготовленность сотрудников правоохранительных органов к новым современным угрозам может привести к криминализации в цифровой сфере [3, с. 14].

В связи с международным характером Интернета мировое сообщество принимает ряд мер по обеспечению безопасности онлайн-контента для несовершеннолетних. Ожидается, что принятие соответствующего законодательства всеми странами будет иметь решающее значение для предотвращения неправомерного использования Интернета в преступных целях и обеспечения глобальной кибербезопасности.

Поскольку угрозы информационной безопасности могут исходить с территории любой страны и задачи ее предотвращения носят международный характер, в расследовании киберпреступлений необходимы международное сотрудничество и помощь.

Сегодня информационная безопасность стала стратегической категорией, состоящей из сложных понятий, таких как «международная безопасность» и «национальная безопасность». Ее можно рассматривать как политику сохранения и защиты технической и лингвистической информации в контексте социально-экономического развития, воздействия информационных потоков на массовое и индивидуальное сознание, контроля и классификации компьютерных и сетевых угроз и их предотвращения [4, с. 118].

В 2012 году принят Закон о национальной безопасности Республики Казахстан №527 в редакции от 6 января, определяющий информационную безопасность человека как вид национальной безопасности - состояние безопасности информационного пространства Республики Казахстан. А также защищая права и интересы человека и граждан, общества и страны в информационной сфере от реальных и потенциальных угроз, тем самым обеспечивая устойчивое развитие страны и информационную независимость [5].

Анализ приведенных определений безопасности (в том числе информационной безопасности) не несет угрозы правам и интересам личности, общества и государства и может доказать, что в их основе лежит концепция защиты информации, обеспечиваемая государством. Высоко защитить жизненно важные интересы личности, общества и страны от внутренних и внешних угроз.

Мы считаем, что информационная безопасность – это особый комплекс общественных отношений, который воплощается в защите самой информации и этих интересов от информационного воздействия, обеспечении защиты жизненно важных интересов личности, общества и страны. Вредные негативные сообщения.

Защита информационного пространства является основой современной страны, а развитие современной страны во многом зависит от информационных технологий. Однако противостоять негативным сообщениям очень сложно, поскольку стремительное развитие информационных технологий каждый день создает новые угрозы устоявшимся стандартам и нормам общества.

Правительство Республики Казахстан приняло постановление от 28 марта 2023 года № 269 «Об утверждении Концепции цифровой трансформации, развития информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023-2029 годы» [6].

С точки зрения концептуального содержания индекс человеческого развития Казахстана составляет 0,811 (из 1), а согласно докладу ООН 2021-2022, Казахстан занимает 56-е место

среди 191 страны. В настоящее время уровень цифровой грамотности (базовый) в Казахстане превышает 87,3%.

Развитие человеческого капитала важно для стимулирования инноваций. В целом национальная технологическая политика систематически формулируется и реализуется в целях развития инновационного потенциала страны.

Миссия концепции — продемонстрировать лучшие пути решения практических задач предоставления государственных услуг населению и бизнес-сообществу, трансформации государственного управления и использования возможностей цифровых технологий для дальнейшего развития экономического сектора. Национальный план рассчитан до 2029 года.

Основная цель концепции – улучшение качества жизни человека. Услуги и модификации основаны на потребностях человека и проблемах, с которыми он сталкивается. Переход на предоставление госуслуг через мобильные устройства (смартфоны, планшеты). Кроме того, прозрачность деятельности государственных институтов и их процессов, возможность совместного принятия решений с обществом, цифровые средства прямого общения граждан и государства.

Системные изменения ориентированы на результат за счет использования возможностей цифровых технологий для трансформации.

Правительство рассматривает предоставление качественных услуг как незаменимую ценность, а граждане и юридические лица имеют возможность оценивать работу государственных учреждений посредством цифровых средств, изучать тенденции и прогресс в достижении целей, вносить коррективы согласно поставленным задачам и приоритеты экономического и социального развития.

В этом контексте стоит отметить, что на состоявшемся 7 февраля 2024 года совещании правительства К. Токаев говорил о развитии искусственного интеллекта и подчеркнул важность цифровизации. Обеспечить широкое использование технологий экономического и искусственного интеллекта.

Мы добились значительного прогресса в оцифровке государственных и финансовых услуг. Например, к концу 2023 года доля безналичных расчетов составит 88%. До 2020 года это число не превышало 50%. В результате казахстанский финтех пережил быстрый рост всего за четыре года. Подобные прорывы должны послужить моделью для других секторов экономики – пришло время серьезно заняться цифровизацией.

Каждый департамент должен разработать карту промышленной цифровой трансформации на основе опыта Сингапура. По его словам, такая карта должна дать полную картину того, какие технологии будут широко внедряться в течение следующих пяти лет.

Эксперты прогнозируют, что к 2026 году более 80% компаний по всему миру будут использовать инструменты искусственного интеллекта. Сегодня это менее 5%.

Мы уже являемся свидетелями глобальных изменений в медицине, образовании и творчестве. Развитие искусственного интеллекта может стать движущей силой экономического прогресса и инноваций нашей страны. Для этого необходимо создать базовую институциональную среду [7].

Кроме того, важным аспектом также является устранение дублирования и избыточности в информационных системах. Открытая информация предоставляется для рыночного использования, а государственные услуги предоставляются субъектами рынка. Важной составляющей является доверие граждан к государству в отношении их персональных данных, гарантированная защита конфиденциальности и мониторинг цифровой безопасности.

Исследование, оценка и проведение мероприятий, направленных на устранение потенциальных угроз, являются основными задачами в области информационной безопасности реальных исторических обществ и стран. Информация оказывает все большее влияние на социальные отношения, все глубже внедряется в сознание людей, влияет на их мысли и поведение.

Конфиденциальность — основная особенность, позволяющая получить доступ к информации только юридически уполномоченным лицам и клиентам, платформам (программам). Как мы все знаем, конфиденциальность является наиболее исследованным и разработанным аспектом информационной безопасности.

Одним из элементов информации является ее целостность, что гарантирует ее устойчивость в случае намеренного (непреднамеренного) изменения или удаления определенных данных.

Доступность информации — это функция, которая позволяет пользователям свободно получать интересующую их информацию при определенных обстоятельствах. Например, доступные данные — это материалы, к которым может получить доступ каждый: покупка билетов, банковские услуги, оплата счетов за коммунальные услуги.

Цифровая грамотность правоохранительных органов должна быть адекватной для устранения этих угроз.

В 2017 году в Республике Казахстан разработана и внедрена система «электронного делопроизводства», охватывающая все категории уголовных правонарушений и все стадии уголовного судопроизводства. Сама система основана на Едином реестре досудебных расследований – автоматизированной базе данных, содержащей информацию о досудебных расследованиях.

Согласно статье 42-1 «Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан», обнародованная 21 декабря 2017 года: «Лицо, ведущее уголовный процесс, может самостоятельно принять решение о ведении уголовного процесса в электронной форме» [8] .

Поэтому решение о том, как вести уголовные дела, остается за следователями.

Порядок ведения уголовных дел в электронной форме определяется Руководством по уголовному процессу в электронной форме, утвержденным приказом Генерального прокурора Республики Казахстан в январе 2018 года [9].

Стоит отметить, что Генеральная прокуратура РК в настоящее время использует технологии искусственного интеллекта для поиска активов, вывезенных за границу, и разоблачения незаконных сговоров.

Хотя в основных сферах правоохранительной и судебной системы активно ведется работа по цифровизации, для повышения качества работы все еще необходимо дальнейшее внедрение инновационных технологий, таких как анализ больших данных и искусственный интеллект.

Также следует отметить, что в 2014 году в Республике Казахстан был принят обновленный Уголовный кодекс, который вступил в силу с 1 января 2015 года. Важной особенностью нового уголовного закона является введение ряда уголовных преступлений в сфере информации и связи. В предыдущих уголовных кодексах такой нормы не было.

Данные уголовные правонарушения включены в главу 7 УК РК «Уголовные правонарушения в сфере информации и связи», включающую в общей сложности 9 уголовных деяний [10].

Пять из девяти элементов этой главы являются уголовными проступками, при этом только квалифицированные и особо квалифицированные части, и остальные четыре состава являются уголовными преступлениями.

Информационная безопасность, как объект уголовно-правовой охраны, представляет собой совокупность общественных отношений, обеспечивающих защиту информации и жизненно важных интересов личности, общества и страны в информационном поле от преступных посягательств.

Полагаем, что под уголовными правонарушениями в сфере информации и коммуникаций следует понимать действия, причиняющие вред обществу в результате соблюдения установленного порядка охраняемой законом информации, предусмотренного уголовным законом.

В качестве примеров воздействия этих соединений можно привести дела, которые привлекли широкое общественное внимание и рассматривались в судах Караганды и Усть-Каменогорска. Соответственно, приговор был вынесен в отношении граждан С., Ж и Н., признанных виновными в совершении преступлений, предусмотренных частью второй статьи 205 («Незаконный доступ к информации, информационным системам или телекоммуникационным сетям») и части второй статье 208 («Незаконное получение информации») УК РК. Каждый из них был приговорен к одному году лишения свободы и лишен права занимать должности в сфере информационных технологий и телекоммуникационных сетей на три года.

Следствие установило, что в 2023 году преступники незаконно использовали и копировали охраняемую законом информацию в Национальном центре тестирования Министерства науки и высшего образования. Также продемонстрировано их участие в проведении национальных единых экзаменов и оценке знаний преподавателей и аспирантов [11].

Мы видим, что за эти уголовные преступления предусмотрено небольшие виды наказаний и применяются дополнительные виды наказаний.

Заключение. Анализ основ информационной безопасности показывает, что обеспечение безопасности представляет собой сложную задачу, требующую как минимум трех составляющих: доступность, целостность и конфиденциальность данных. При этом вопросы информационной безопасности следует рассматривать комплексно.

Эффективная реализация норм законодательства, обеспечивающих информационную безопасность в Республике Казахстан, напрямую зависит от наличия специализированного органа по контролю за соблюдением требований законодательства и к которому участники данных правоотношений могут обращаться с жалобами.

В современной ситуации информация становится стратегическим ресурсом, а ее эффективное использование обеспечивает перспективы развития экономической, культурной и социальной сфер, формирование информационного гражданского общества, безопасность страны и граждан.

При разумном и эффективном сотрудничестве общественных и государственных институтов информационные и коммуникационные технологии могут стать важным элементом политики, помогая защищать культуру, укреплять морально-патриотические принципы в общественном сознании и способствовать ее развитию.

Список использованных источников

1. Послание Президента Республики Казахстан К. Токаева народу Казахстана "Экономический курс Справедливого Казахстана" от 01 сентября 2023 года.
2. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года. "Об информатизации". <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418>.
3. Венгеров А.Б. Право и информация в условиях автоматизации управления / А.Б. Венгеров. М., 2018 г. 143 с.
4. Котова С. С., Хасанова И. И. Особенности интернет-зависимого и аддиктивного поведения молодежи, 2017. М. // 129 с.
5. Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV. О национальной безопасности Республики Казахстан. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>.
6. Постановление Правительства от 28 марта 2023 года № 269 "Об утверждении Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023 - 2029 годы" <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000269>.
7. Выступление К. Токаева на расширенном заседании правительства 07 февраля 2024 года. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-ii-mojet-stat-dvijuschey-siloy-progressa-kazahstana-525576/.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. № 231-V ЗРК \\ Казахстанская правда. – 2014. 11 июля.

9. Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате: Приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 03.01.2018 № 2 – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016268> (дата обращения: 09.11.2023).

10. Уголовный кодекс Республики Казахстан № 226-V ЗПК \\\ Казахстанская правда. – 2014. 9 июля.

11. <https://tengrinews.kz/crime/operatsiya-knb-treh-chelovek-prigovorili-za-shemu-na-ent-526601/>.

Сведения об авторах

Карбеков К.С. – профессор кафедры «Экономика, услуги и право» Института Педагогике, бизнеса и права, Алматинского гуманитарно-экономического университета, кандидат юридических наук, доцент.

Максутхан Ш.М. – докторант 2-го курса Университета Туран.

Булатов Т.С. - магистрант 1 курса Института Педагогике, бизнеса и права, Алматинского гуманитарно-экономического университета.

Карбеков К.С. – Алматы гуманитарлық-экономикалық университетінің, Педагогика, бизнес және құқық, «Экономика, қызмет көрсету және құқық» кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Максутхан Ш.М. – Тұран Университетінің 2 курс докторанты.

Булатов Т.С. - Алматы гуманитарлық-экономикалық университетінің, Педагогика, бизнес және құқық 1 курс магистранты.

Karbekov K.S. – Almaty University of Humanities and Economics Associate Professor of the Department «Economics, Services and Law» Candidate of Law, Associate Professor.

Maksutkhan Sh.M. – 2st year doctoral student of Turan University.

Bulatov T.S. – 1st year master's student of Almaty humanitarian and economic University, pedagogy, business and law.

А.А. Мухитдинов¹, О.Б. Хусаинов², Т.Е. Жабелова²

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, Алматы, Казахстан

²Институт Сорбонна-Казахстан КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

ПРОФИЛАКТИКА И МЕРЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ РАДИКАЛИЗАЦИИ СРЕДИ МУСУЛЬМАН: КОНЦЕПЦИИ, МЕТОДЫ И ТЕНДЕНЦИИ

Научная статья «Профилактика и меры предотвращения радикализации среди мусульман: концепции, методы и тенденции» представляет комплексное исследование процессов радикализации в мусульманских сообществах, а также методов противодействия этим процессам. Работа исследует многообразие стратегий и подходов, используемых в разных регионах мира, включая Европу, Ближний Восток и Юго-Восточную Азию, обеспечивая широкий контекст для понимания проблемы. Статья также акцентирует внимание на важности сотрудничества между государственными и неправительственными организациями в борьбе с радикализацией, подчеркивая важность совместных усилий. В работе проанализированы факторы, способствующие радикализации, включая влияние социально-экономических обстоятельств, идентичности и религии. Статья также затрагивает проблему репатриации граждан, вовлеченных в зоны террористической деятельности, и их последующей реабилитации. На основе примера Казахстана авторы демонстрируют модель успешной реабилитации и реинтеграции репатриантов, представляя положительный пример решения данной проблемы. Эта модель может быть использована другими странами в их стараниях по противодействию радикализации и терроризму.

Ключевые слова: радикализация, профилактика, мусульманские сообщества, меры предотвращения, стратегии противодействия, религиозная идентичность, реабилитация.

Мұсылмандар арасындағы радикалданудың алдын алу және алдын алу шаралары: тұжырымдамалар, әдістер мен тенденциялар

"Мұсылмандар арасындағы радикалданудың алдын алу және алдын алу шаралары: тұжырымдамалар, әдістер мен тенденциялар" ғылыми мақаласы мұсылман қауымдастықтарындағы радикалдану процестерін, сондай-ақ осы процестерге қарсы тұру әдістерін жан-жақты зерттеуді ұсынады. Жұмыс әлемнің әртүрлі аймақтарында, соның ішінде Еуропада, Таяу Шығыста және Оңтүстік-Шығыс Азияда қолданылатын әртүрлі стратегиялар мен тәсілдерді зерттейді, бұл мәселені түсіну үшін кең контекст береді. Мақала сонымен бірге мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдар арасындағы радикалдануға қарсы күрестегі ынтымақтастықтың маңыздылығына назар аударады, бұл бірлескен күш-жігердің маңыздылығын көрсетеді. Жұмыста радикалдануға ықпал ететін факторлар, соның ішінде әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың, сәйкестілік пен діннің әсері талданады. Мақала сонымен қатар террористік аймақтарға тартылған азаматтарды репатриациялау және оларды кейіннен оңалту мәселесін қозғайды. Қазақстан үлгісінің негізінде авторлар осы мәселені шешудің оң мысалын ұсына отырып, оралмандарды сәтті оңалту және реинтеграциялау моделін көрсетеді. Бұл модельді басқа елдер радикалдану мен терроризмге қарсы күш-жігерінде қолдана алады.

Түйінді сөздер: радикалдандыру, алдын алу, мұсылман қауымдастықтары, алдын алу шаралары, қарсы тұру стратегиялары, діни сәйкестілік, оңалту.

Prevention and measures to prevent radicalisation among muslims: concepts, methods and trends

The research paper "Prevention and Measures to Prevent Radicalisation among Muslims: Concepts, Methods and Trends" presents a comprehensive study of radicalisation processes in Muslim communities, as well as methods of countering these processes. The paper explores the diversity of strategies and approaches used in different regions of the world, including Europe, the Middle East and Southeast Asia, providing a broad context for understanding the problem. The paper also focuses on the importance of cooperation between governmental and non-governmental organisations in countering radicalisation, highlighting the importance of joint efforts. The paper analyses the factors contributing to radicalisation, including the impact of socio-economic circumstances, identity and religion. The paper also addresses the issue of repatriation of citizens involved in areas of terrorist activity and their subsequent rehabilitation. Using the example of Kazakhstan, the authors demonstrate a model of successful rehabilitation and reintegration of repatriates, presenting a positive example of solving this problem. This model can be used by other countries in their efforts to counter radicalisation and terrorism.

Keywords: radicalisation, prevention, Muslim communities, prevention measures, counter-measures, counter strategies, religious identity, rehabilitation.

Введение. Радикализация представляет собой сложный и многогранный процесс, который может привести к усилению экстремистских взглядов и действий. В условиях глобализации и растущего многокультурного взаимодействия важность профилактики и предотвращения радикализации среди различных общественных групп, включая мусульманские сообщества, возрастает. В контексте последних мировых событий особое внимание уделяется именно мусульманской части населения, так как она может стать уязвимой для идеологии экстремизма.

Профилактика и меры предотвращения радикализации среди мусульман требуют глубокого понимания религиозных, культурных, социальных и экономических факторов. Этот процесс включает в себя разработку комплексных стратегий, которые учитывают особенности местного контекста, возрастные категории, уровень образования и многие другие переменные.

Цель данной статьи — исследовать существующие концепции, методы и тенденции в области профилактики радикализации среди мусульман. Основное внимание уделяется анализу различных подходов к профилактике радикализации в разных странах, а также их эффективности и особенностям применения в разных социальных и культурных контекстах. В статье рассматриваются вопросы профилактики радикализации в образовательных учреждениях, среди заключенных, молодежи и других уязвимых групп. Также будут затронуты вопросы взаимодействия государства, религиозных организаций и гражданского общества в борьбе с этим явлением.

Методы. В исследовании использовался комплексный подход, объединяющий качественный и количественный анализ данных. В качестве основных источников информации использовались академические публикации, официальные документы правительств и международных организаций, а также результаты полевых исследований. Был проведен анализ ряда кейс-стади из разных стран, включая Казахстан, для изучения различных аспектов радикализации и эффективности применяемых мер противодействия. Методология также включала интервью с экспертами и представителями соответствующих ведомств для получения глубокого понимания проблематики.

Результаты исследования показали, что эффективность профилактики радикализации зависит от целого ряда факторов, включая социально-экономические условия, уровень образования, доступ к информации и культурные особенности. Особо подчеркивается

важность индивидуального подхода к каждой уникальной ситуации, а также необходимость сотрудничества различных уровней власти и общества. Пример Казахстана демонстрирует успешную практику репатриации и реинтеграции граждан, вовлеченных в зоны террористической деятельности, с акцентом на медико-психологическую реабилитацию, правовую оценку их действий и социальную поддержку.

Данные результаты подчеркивают значимость комплексного подхода в профилактике радикализации и необходимость интеграции различных методов и стратегий для достижения устойчивых результатов. Исследование также указывает на потребность в дальнейших международных исследованиях для разработки более эффективных и адаптированных методов противодействия радикализации.

Основная часть. Серия терактов, произошедших в начале XXI века, заставляет переосмыслить эффективность текущих методов борьбы с экстремизмом и вызывает вопросы о способности традиционных мер предотвратить угрозы национальной безопасности от мусульманских экстремистов. Этот вопрос все более активно рассматривается в СМИ и академическом сообществе, особенно после недавних терактов, которые не удалось предотвратить. В контексте растущей глобальной угрозы радикализации и терроризма, анализ и осмысление эффективных методов профилактики и мер предотвращения радикализации являются неотъемлемой частью стратегии поддержания мирового мира и стабильности. Это исследование стремится внести свой вклад в понимание этого важного и актуального вопроса.

Термин «профилактика радикализации» наиболее полно описывает ту часть мер противодействия радикализации, которая направлена на предотвращение. Такой подход отражается как в англоязычной, так и в русскоязычной литературе, где он включен в общий пакет мер по борьбе с радикализацией. Это отражает принятые тенденции в данной области. Инновационность данного исследования заключается в попытке определить и разграничить понятия «профилактика» и «дерадикализация». В некоторых работах эти понятия рассматриваются как единый комплекс государственных антитеррористических мер, причем в некоторых из них часто происходит замена одного понятия другим. Однако точность в формулировках является ключевым фактором при разработке программ по предотвращению радикализации среди мусульман [1; 2; 3].

Дефиниция «профилактика радикализации», его объекты и субъекты. В общем понимании, профилактика означает «совокупность предварительных действий, направленных на поддержание и укрепление нормального состояния, порядка» [4]. Стоит отметить, что в англоязычной литературе используется термин «prevention», перевод которого на русский язык может быть представлен словами «профилактика», «предотвращение», «защита», «предупреждение». В свою очередь, термин «превенция» в русском языке определяется как «совокупность действий, способствующих устранению причин преступлений; действие уголовного наказания в борьбе с преступностью» [5]. Возможно, именно на уровне языка проявляется разница в понимании и содержании термина «профилактика» в разных странах. В русскоязычном контексте, понятие профилактики имеет установленную традицию применения в различных контекстах.

Международные организации предлагают подход, где противодействие радикализации требует тщательно продуманных профилактических мер [6]. Возможно, на долгосрочную перспективу, предупреждение радикализации (то есть профилактика) может оказаться более рациональным и эффективным подходом, чем борьба с очевидными проявлениями экстремизма в экстренном порядке.

Несмотря на разнообразие определений, радикализация обычно рассматривается как процесс, который потенциально «ведет к экстремизму и терроризму с применением насилия» [6]. Определения подобного рода были даны, например, Советом Европы и Европейской комиссией, и многие исследователи используют их.

В обобщении, стоит отметить, что ключевым моментом этого процесса ученые часто называют восприятие экстремистской идеологии, включая мусульманское население. То есть

в рамках этого процесса «личность приобретает экстремистские взгляды, которые противоречат общепринятой, господствующей идеологии и мнениям в конкретном контексте и которые могут привести или не привести к побуждению совершить или совершению актов насилия, включая такие действия как терроризм» [7]. Это может относиться как к государственной идеологии, так и к религиозным доктринам. В то же время, эксперты международных организаций отмечают, что многие программы, направленные на предотвращение радикализации, основаны на упрощенном понимании этого процесса как предопределенной траектории, но более точное понимание заключается в том, что путь к радикализации - это индивидуальный и нелинейный процесс [8].

Учитывая разнообразие подходов и определений, слово «дерадикализация» следует использовать для обозначения методов и техник, которые используются для остановки и обратного развития завершенного процесса радикализации (для тех, кто уже проявил себя как экстремисты словами или действиями) и тем самым снижения потенциального риска для общества от проявлений терроризма [9]. Отсюда следует необходимость учета нюансов такого предотвращения, определения сущности работы с различными категориями населения и на различных этапах идеологического противостояния.

Дж. Хорган, директор Международного центра изучения терроризма университета Пенсильвании, различает понятия «разъединение» (disengagement) и «дерадикализация» (de-radicalization) [10]. «Разъединение» - это изменение поведения, обычно происходящее при выходе из террористической организации, в то время как «дерадикализация» - это когнитивное изменение, обычно происходящее в результате переориентации в убеждениях или идеологии. Ключевой вывод его сравнительного исследования террористических группировок состоит в том, что «существует множество путей» и «существует множество выходов».

Под контртерроризмом обычно понимаются действия, предпринимаемые государственными, военными и специальными на то уполномоченными структурами, для борьбы с терроризмом или его предотвращения [9]. Эти действия, как правило, являются ответом на уже проявившуюся угрозу терроризма.

Однако в западных странах термин «контртерроризм» часто используется в связке с термином «превентивное противодействие», что обозначает активности, предпринимаемые заранее, чтобы предотвратить возникновение терроризма [11]. Это подчеркивает важность предупреждения терроризма, а не только реагирования на него после того, как он произошел. Такой подход обычно включает в себя широкий спектр активностей, таких как исследование и мониторинг потенциальных угроз, обучение персонала, разработка и внедрение законов и политик, которые могут предотвратить террористическую деятельность, и т.д.

Также термин «профилактика радикализации» часто используется в контексте действий, предпринимаемых еще до того, как индивидуум или группа становится угрозой. Это может включать в себя различные программы образования, общественные инициативы, вмешательство в социальные условия, которые могут способствовать радикализации, и т.д. Это, как правило, направлено на тех, кто может быть подвержен влиянию радикальной идеологии. С другой стороны, дерадикализация, как правило, ориентирована на тех, кто уже был радикализован и стал участником экстремистской организации или действия. Сюда может включаться программы реабилитации, судебные процедуры, психологическую помощь и т.д.

Объектами профилактики радикализации могут быть люди, которые находятся в группах риска столкновения с радикальной идеологией, например, молодежь, общины мигрантов или заключенные. Цель здесь - предотвратить их переход к радикальным взглядам и поведению, используя различные предупредительные меры.

Все эти подходы важны и взаимосвязаны в рамках общей стратегии борьбы с терроризмом и радикализацией.

В контексте профилактических мер, направленных против потенциальной радикализации мусульман, отношения между государством и мусульманскими общинами

играют решающую роль. Государство, как субъект, определяет комплекс этих мер, целями которых являются специфические группы мусульманского населения. Когда речь идет об исламском мире, понимают не только государства, где ислам является доминирующей религией, но и области, где присутствуют исламские общины.

В Европе присутствуют государства, у которых есть официальная религия, но они не являются теократиями. Примеры таких стран - Греция, Дания, Исландия и Норвегия. Существуют также государства в Азии и Африке, где религия официально признается государством. Среди них - Алжир, Бахрейн, Египет, Ирак, Кувейт и Малайзия. В этих странах власть управляет финансированием общин, их структурой и руководством, образовательной деятельностью, а религиозные группы включены в государственную структуру [12, с. 89].

Секулярное государство подразумевает отделение государства от религиозных объединений, при этом обычно выделяют две ключевые модели: сепарационную (когда государство отстраняется от религиозных объединений) и кооперационную (когда государство взаимодействует с религиозными объединениями в определенных сферах) [12, с. 90].

Для предотвращения распространения экстремистской идеологии в мусульманских общинах необходимы совместные действия государственных органов, представителей гражданского общества и религиозных организаций. Впрочем, приоритетное внимание может быть отдано одному из перечисленных субъектов, в зависимости от выбранной модели взаимоотношений между государством и мусульманскими общинами, а также от укоренившихся традиций, политического режима, численности мусульманского населения и других важных факторов.

В свете ранее обозначенных сфер воздействия, можно обозреть опыт профилактики радикализации мусульман в различных странах. Среди программ, нацеленных на работу с локальными мусульманскими сообществами, стоит отметить британскую программу «Channel». Её целью является предотвращение участия потенциальных экстремистов в террористической деятельности [13]. Данный подход, представляет собой «вмешательство на ранней стадии», предназначен для работы с людьми любого возраста, которые могут подвергнуться влиянию экстремистской идеологии. Такой метод соответствует ранее обозначенному определению профилактики радикализации. Вышеупомянутые меры включают в себя взаимодействие с населением, включая информационные кампании, и использование потенциала местных сообществ для борьбы с радикализацией. Меры выбираются индивидуально в зависимости от конкретной ситуации.

Вместе с тем, участие в программе «Channel» является добровольным, что может снизить ее эффективность. Кроме того, меры противодействия террористической деятельности в Великобритании вызывают опасения среди защитников прав человека [14, с. 191]. Главным образом, эти опасения связаны со стигматизацией мусульман, которая может способствовать росту исламофобии. Несмотря на это, некоторые страны, такие как Шри-Ланка, ориентируются на британский опыт в противодействии радикализации мусульман [3, с. 124].

Существует точка зрения, что для успешной борьбы с экстремистской пропагандой необходимо активное участие мусульманского сообщества в развитии межрелигиозного и межэтнического диалога, а также обеспечение качественного религиозного образования, подчеркивающего национальную идентичность [15, с. 5]. В странах Западной Европы для государственных структур вызовом является поиск подходящих субъектов для общения при реализации программ профилактики радикализации мусульман: сложно определить ориентацию конкретной мечети или религиозного объединения и установить направление взаимодействия.

В западных странах основное внимание в рамках профилактики радикализации уделяется институтам гражданского общества - общественным организациям и движениям. В то же время, в странах с мусульманским большинством основную роль в предотвращении

радикализации среди мусульманских общин играют исламские ученые, пропагандирующие ценности традиционного ислама для данного региона.

В Саудовской Аравии были разработаны эффективные программы по дерадикализации, однако распространение экстремистской идеологии через интернет заставляет власти уделять особое внимание профилактике радикализации в цифровом пространстве. Дигитализация меняет многие аспекты общественной и религиозной жизни, но даже в новых условиях для реализации профилактики радикализации требуются специалисты, которые не только владеют навыками онлайн-коммуникации, но и обладают глубокими знаниями в вопросах веры для аргументированного обсуждения. Возможно, это основная причина неэффективности западных государств в противодействии радикализации в интернет-пространстве. С поддержкой Министерства по делам религии Саудовской Аравии исламские ученые анализируют сайты радикальных групп в социальных сетях и общаются с пользователями, которые, по их мнению, находятся в зоне риска. Прежде чем вступать в дискуссию и пытаться переубедить потенциальных радикалов, ученые, используя опыт общения с заключенными-радикалами в исправительных учреждениях, просят пользователей сайта объяснить свое видение Корана. Транскрипции этих бесед публикуются в сети, чтобы другие пользователи могли убедиться в несовместимости ислама и идеологии насилия [16, с. 176].

Марокко установило амбициозные цели для воздействия на маргинализованные слои общества: стратегия включает в себя улучшение социально-экономических условий в стране, религиозные реформы, пропаганду умеренного ислама и ряд антитеррористических мер. Важную роль в реализации этой комплексной программы играют государство и аффилированный с ним фонд «Рабита Мухаммеда улемов». Несколько африканских и европейских стран, таких как Мали, Сенегал, Нигерия, Гвинея, Кения, Ливия, Тунис, Испания, Франция и Бельгия, обратились к Марокко за помощью в обучении имамов [2, с. 109–110].

В Китае, анализ информации с официального веб-портала правительства показывает упор на дерадикализацию мусульман в Синьцзяне [17]. Профилактический характер имеют и социально-экономические меры: поставлены цели покончить с нищетой во всех ее формах, поддержать молодежь в получении доступа к обучению и профессиональной подготовке, а также в развитии их предпринимательских талантов. Усилия Синьцзяна в области образования и обучения демонстрируют реализацию Китаем международных инициатив и мер по борьбе с терроризмом. Оценка таких мер различна: западные исследователи критикуют власти Китая за предполагаемые нарушения прав человека, тогда как в странах СНГ этот опыт оценивается как положительный.

Согласно исследованиям, подростки и молодежь, находящиеся в поиске своей идентичности, наиболее уязвимы для радикализации и экстремистских идеологий. Недоверие к государственным структурам может усугубить ситуацию. Изучая практику профилактики радикализации среди мусульманской молодежи в странах Западной Европы, таких как Дания, Великобритания, Франция, Нидерланды, можно выделить следующие основные направления [14; 18]:

1. Изучение явления радикализации в учебных заведениях в рамках специализированных курсов.

2. Внешкольные мероприятия для молодых людей, которые находятся в группе риска.

3. Привлечение учащихся к волонтерству.

4. Получение школьниками неконфессионального религиозного образования.

5. Просвещение родителей.

Значительная часть практик в странах Западной Европы основывается на элементах самоуправления молодежи и формировании общегражданской идентичности.

В Саудовской Аравии подкомитет по медиа-освещению при Министерстве внутренних дел выпускает учебные материалы для школ и мечетей [19, с. 21]. Работа подкомитета сосредоточена на пропаганде и образовании и ориентирована в основном на молодых саудовских мужчин. Базовая идея, которую продвигает подкомитет, заключается в том, что

многие участники террористических групп присоединились к экстремистам из-за неправильного понимания основных принципов ислама.

В Республике Казахстан также накоплен опыт профилактики радикализации среди молодежи. Казахстан стоит перед серьезным вызовом в виде потенциальной радикализации среди молодежи, и это вопрос, требующий всестороннего и непрерывного внимания. Страна активно вкладывается в превентивные меры, чтобы образовать и охранять свою молодежь от влияния радикальных элементов. Так управлением координации информационно-разъяснительной работы [20] в Казахстане ведет активные и нацеленные кампании по осведомлению общества и в частности молодежи о важности семейных ценностей, образования и социальной ответственности. Эти мероприятия способствуют созданию более устойчивого и сознательного общества, в котором радикализация менее вероятна.

Работа включает в себя широкий спектр действий, от культурных и спортивных мероприятий до формальных и неформальных встреч и бесед с различными группами граждан, включая воспитанников детских домов и интернатов. Эти меры направлены на достижение молодежи на всех уровнях общества, создание осознанности и критического мышления относительно экстремистских идеалов. Подход Казахстана к профилактике радикализации среди молодежи выделяется его масштабом и многофакторностью. С активным вовлечением региональных и республиканских информационно-разъяснительных групп, а также сотрудничеством с различными образовательными и религиозными организациями, страна демонстрирует комплексный и целеустремленный подход к борьбе с этой угрозой [21].

Эффективность этих мер будет в значительной степени определять успех Казахстана в предотвращении радикализации среди молодежи в будущем. Такие инициативы являются жизненно важными для поддержания стабильности и безопасности в регионе и могут служить примером для других стран, сталкивающихся с аналогичными вызовами.

Заклученные-мусульмане действительно представляют особый интерес для процесса дерадикализации. Практика показывает, что тюрьмы могут стать местом, где вероятность радикализации высока. В тюрьмах некоторых стран, включая Великобританию, исламистские группировки активно пропагандируют свои взгляды среди заключенных [22, с. 29]. Это, вместе с возможными льготами, которые могут получить заключенные, принявшие ислам, и поддержкой влиятельных групп, приводит к увеличению числа заключенных, принимающих ислам. В некоторых случаях даже отмечается принуждение к принятию ислама.

Эффективность мер по предотвращению распространения радикальных идей в тюрьмах варьируется. Некоторые стратегии включают ужесточение условий для заключенных-экстремистов и специальные наказания для них в отдельных учреждениях [23]. В Италии, например, разрабатывается новая модель, основанная на принципе раздельного содержания заключенных, что позволяет ограничить контакты радикалов с другими группами заключенных.

Модель «открытой» тюрьмы включает привлечение членов семьи заключенного и других представителей гражданского общества для решения проблем, возникших в результате изоляции заключенного от обычной жизни, и его последующей реинтеграции в общество. Однако для иностранных заключенных в Италии эта система может не работать, поскольку они могут не иметь положительных связей, что увеличивает риск их поддержки радикальными исламистами и последующей вербовки [24, с. 28].

При разработке стратегий по предотвращению радикализации среди мусульман, подходы разных стран могут сильно различаться. Эти различия, особенно в использовании терминологии и понятий, могут создать преграды в борьбе с религиозным экстремизмом. Следовательно, важно определить согласованную позицию в отношении этого вопроса, но это не обязательно ведет к стандартизации методов профилактики.

Иногда опыт, накопленный западными странами и распространяемый через международные организации, применяется в различных частях мусульманского мира без

учета местных особенностей. Это может привести к неэффективности, так как игнорируется уникальный контекст каждого региона. Для немусульманских стран задача становится еще более сложной: как обеспечить эффективную защиту от терроризма, не подвергая опасности внешнего восприятия мусульман? Для решения этой задачи требуется точная настройка профилактических мер, учитывая текущую модель взаимоотношений между государством и мусульманскими общинами, а также уровень радикализации внутри них.

В целом, необходимо определить как ключевые акторы в данном процессе, так и основные области внимания, основываясь на уникальных условиях каждой ситуации, чтобы обеспечить наилучшие результаты в борьбе с радикализацией среди мусульман. Расширение фокуса в профилактике радикализации может оказаться весьма перспективным направлением. Опыт некоторых стран выявляет, что семьи и родственники террористов и экстремистов часто находятся в уязвимом положении, поскольку находятся в непосредственном контакте с этими лицами.

В некоторых регионах, например, в Западном Казахстане, уязвимыми группами могут стать салафиты, а также вдовы погибших и жены осужденных террористов и боевиков. Эти группы не только могут столкнуться с внутрисемейным напряжением из-за расхождения во взглядах, но и часто подвергаются стигматизации и подозрению со стороны правоохранительных органов.

Такое положение дел делает членов семей экстремистов особенно уязвимыми для процессов радикализации и криминализации, и может также негативно сказаться на их психическом здоровье. В этом контексте поддержка на государственном уровне может стать ключевым элементом в борьбе с этим явлением.

Помощь, оказываемая этим семьям, несет в себе двойную ценность. Она не только способствует их защите, но и открывает новые возможности для их активного участия в процессах дерадикализации. Это может стать эффективным инструментом в общей стратегии противодействия радикализации и экстремизму.

На примере нашей страны, необходимо отметить, что Казахстан активно демонстрирует свою приверженность установлению мира и глобальной безопасности через ряд гуманитарных инициатив и операций. Одним из ключевых направлений является репатриация граждан из зон, где распространена экстремистская и террористическая деятельность. В этом контексте стоит указать на участие страны в разработке резолюции 2396 Совета безопасности ООН в 2017 году, касающейся возвращения и передислокации иностранных террористов. Операции «Жусан» и «Русафа», проведенные Казахстаном, являются не просто теоретическим обещанием, но практической реализацией указанной резолюции. Данные меры вписываются в более широкую рамку Государственной программы 2018-2022 годов [25] по противодействию религиозному экстремизму и терроризму, где реабилитация и реинтеграция возвращенных граждан являются одними из основных приоритетов во внутренней и внешней политике страны [26, с.59].

В ноябре 2019 года Казахстан успешно провел специальную операцию «Русафа», в ходе которой было эвакуировано 14 детей из Ирака. Это было продолжением усилий, начатых ранее в том году в ходе операции «Жусан», в рамках которой из Сирии были репатриированы 595 граждан, включая 33 мужчин, 156 женщин и 406 детей, среди последних 31 сирота. По возвращении в Казахстан, 33 мужчины и 12 женщин были привлечены к ответственности согласно местному законодательству [26, с.59].

Процесс репатриации граждан Казахстана из зон террористической деятельности включал в себя несколько ключевых этапов. Начальный этап заключался в медико-психологической реабилитации репатриантов, учитывая их физическое и психическое состояние. Это включало обследование, вакцинацию, карантин, оперативное лечение и экстренную психологическую помощь. После этого следовала правовая оценка действий во время нахождения в террористических зонах, а также предоставление социальной поддержки. Психолого-педагогическая реабилитация включала в себя комплекс мер, направленных на

адаптацию к мирной жизни, подготовку детей к школьному обучению и социализацию [26, с.61].

Долгосрочные задачи социальной реабилитации женщин и детей решались в региональных центрах по месту жительства, где также проводилась работа с родственниками о готовности принять их в семью. Возвращение к мирной жизни поднимало вопрос о трудоустройстве и самозанятости, для решения которого организовывалось обучение доступным специальностям на базе реабилитационных центров [26, с.61].

Такие мероприятия стали новым и сложным опытом для Казахстана, поскольку ранее у страны не было опыта репатриации и социальной реабилитации этой категории граждан. Работа над возвращением казахстанцев требовала согласованных усилий многих профильных ведомств. Сложные вопросы, требующие компетенции разных органов, были успешно решены благодаря совместной работе таких организаций, как Совет Безопасности и Комитет национальной безопасности Республики Казахстан.

Опыт Казахстана в области репатриации граждан привлек внимание не только местного правительства, но и многих европейских стран, где проблема возвращения граждан все еще остается открытой. В частности, в Европарламенте была организована презентация операций «Жусан» и «Русафа», связанных с репатриацией казахстанских граждан из Сирии. Событие собрало депутатов, экспертов и сотрудников Еврокомиссии, и получило высокую оценку [27]. Это свидетельствует о признании международного сообщества усилий Казахстана в этой чрезвычайно важной и сложной области.

Государства зачастую фокусируются на определенных аспектах радикализации, выбирая те, которые кажутся наиболее доступными или выгодными, возможно, из-за финансовых или идеологических соображений. Это может привести к тому, что внимание уклоняется от более сложных и коренных проблем. Часто акцент делается на программах, направленных на непосредственное противодействие террористам и дерадикализацию тех, кто уже проявил свою приверженность экстремистским взглядам. Однако более эффективный подход к проблеме возможен при комплексном анализе и работе с социальными факторами, которые могут способствовать радикализации. Такой подход был успешно реализован, например, в Марокко.

Эксперты, такие как Е.Л. Сокирянская, также указывают на то, что профилактика распространения джихадистских идеологий не должна замещать усилия по разрешению настоящих конфликтов и устранению корневых причин [28]. В этом контексте власти должны стремиться к системной работе по устранению факторов, способствующих радикализации, включая обеспечение устойчивости социально-экономического положения уязвимых групп населения. Подобный многоаспектный подход может предложить более глубокое и устойчивое решение проблемы радикализации, включая не только реакцию на уже возникшие проблемы, но и предотвращение их возникновения в будущем. Е.Л. Сокирянская подчеркивает, что масштабные идеологические кампании и чрезмерная контрпропаганда могут вызвать негативные эффекты. Если проблема радикализации рассматривается с чрезмерным усердием, это может привести к героизации террористических организаций в некоторых ситуациях [28].

Анализ перспектив в области профилактики радикализации среди мусульман позволяет оценить ее потенциальную эффективность. Однако оценка успеха таких программ может быть сложной задачей. Программы дерадикализации и размежевания зачастую не устанавливают четких критериев для оценки различных инициатив, а если такие критерии и существуют, их результаты часто сложно подтвердить [29].

Ситуация с программами профилактики радикализации кажется еще более запутанной из-за неопределенности самого процесса радикализации и лишь потенциальной вероятности его возникновения. Эффективность дерадикализации можно оценить по отсутствию рецидивов, в то время как успешность профилактики радикализации определяется снижением или отсутствием явных признаков радикализма. Это подчеркивает, почему профилактические

меры являются наиболее обещающими в долгосрочной перспективе. Они фокусируются на предотвращении экстремальных явлений, таких как экстремизм и терроризм, и могут быть более эффективными в борьбе с корневыми причинами, а не только с их проявлениями.

Исследование демонстрирует необходимость разграничения понятий «профилактика» и «дерадикализация». Профилактика относится к предварительным мерам, направленным на предотвращение радикализации, в то время как дерадикализация – это работа с уже радикализированными индивидами. Объектами профилактики чаще всего становятся представители местных общин, молодежь, подростки и заключенные. Профилактика включает в себя методы, такие как информационная работа, объединение усилий различных структур и правильный подбор инструментов противодействия. Также исследование выявило особенности в реализации профилактических мер в разных культурных контекстах, в частности различия в подходах между странами традиционного Востока и Запада.

Сложность в оценке успеха профилактических программ является критическим моментом в исследовании радикализации. Отсутствие ясных критериев и изменчивость процесса делают оценку сложной задачей. Вместе с тем, слишком активная контрпропаганда может привести к непреднамеренной героизации террористических групп. Исследование также подчеркивает важность многоуровневого и гибкого подхода, учитывающего уникальные характеристики каждой общины или региона, и призывает к системной работе по устранению факторов, способствующих радикализации, включая социально-экономический аспект.

Заключение. В заключении необходимо выделить основные характеристики профилактических мер, которые включают в себя:

1. Фокус на представителей местных общин, молодёжь, подростков и заключённых как основные объекты профилактики.
2. Противодействие распространению радикальных идеологий через информационную работу.
3. Объединение усилий государственных структур, активистов гражданского общества и религиозных организаций.
4. В странах традиционного Востока приоритет в реализации мер отдается государственным и духовным органам, в отличие от подхода на Западе.

Эффективность мер зависит от правильно подобранных инструментов для каждой конкретной группы в определенной стране и учитывает сложившиеся отношения между государством и мусульманскими общинами.

Такой комплексный подход к профилактике радикализации подчеркивает необходимость многоуровневой стратегии, основанной на понимании местных особенностей и взаимодействии с различными участниками общества. Он также призывает к гибкости в выборе инструментов и методов, чтобы адекватно реагировать на уникальные обстоятельства и вызовы, связанные с радикализацией, в различных регионах и общинах.

Список использованных источников

1. Карпачёва О.В., Нефляшева Н.А. Опыт дерадикализации исламского движения в Египте и России // Журнал исторических исследований. – 2018. – Т. 3, № 4. – С. 18–32.
2. Карпачёва О.В. Опыт Марокко: противодействие экстремизму и его предотвращение // История и современность. – 2020. – № 4. – С. 102–116.
3. Миц Д.С. Антитеррористическая функция государства. Единство подходов? // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2021. – № 2. – С. 123–132.
4. Ожегов С.И., Ефремова Т.Ф., Шведова Н.Ю. Сборник словарей // Интернет-ресурс: <https://что-означает.рф/профилактика> (дата обращения: 31.08.2023).
5. Ожегов С.И., Ефремова Т.Ф., Шведова Н.Ю. Сборник словарей // Интернет-ресурс: <https://что-означает.рф/превенция> (дата обращения: 31.08.2023).

6. Предупреждение радикализации и проявлений ненависти на местном уровне // Руководящие принципы для местных и региональных властей: Резолюция 384 (2015) 1. – 2015 // Интернет-ресурс: <https://rm.coe.int/1680719e1c> (дата обращения: 31.08.2023).
7. Программы по предотвращению радикализации и дерадикализации в местах содержания под стражей // Международный Комитет Красного Креста // Интернет-ресурс: https://www.icrc.org/ru/download/file/26018/rus_radicalization_in_detention.pdf (дата обращения: 31.08.2023).
8. Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите прав человека и основных свобод в условиях борьбы с терроризмом // Организация Объединенных Наций. Совет по правам человека. – 2016. // Интернет-ресурс: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/088/70/PDF/G1608870.pdf?OpenElement> (дата обращения: 31.08.2023).
9. Clutterbuck L. Deradicalization Programs and Counterterrorism: A Perspective on the Challenges and Benefits. 2015 // Access mode: <https://www.mei.edu/publications/deradicalization-programs-and-counterterrorism-perspective-challenges-and-benefits> (date of access: 24.09.2021).
10. Horgan J. Walking Away: Disengagement and De-Radicalization From Terrorism. – 2009 // Access mode: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/event/Horgan.pdf> (date of access: 24.09.2021).
11. Eijkman Q., Schuurman B. Preventive Counter-Terrorism Measures and Non Discrimination in the European Union: The Need for Systematic Evaluation / The International Centre for Counter-Terrorism. 2011 // Access mode: <https://www.icct.nl/publication/preventive-counter-terrorism-measures-and-non-discrimination-european-union-need> (date of access: 31.08.2023).
12. Воронкова М.Л. Особенности взаимодействия государства и религиозных объединений в зарубежных странах // Известия Саратовского ун-та. Сер.: Экономика. Управление. Право. – 2012. – Т. 12, вып. 4. – С. 87–92.
13. Prevent Strategy // Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty. – 2011 // Access mode: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97976/prevent-strategy-review.pdf (date of access: 31.08.2023).
14. Годованюк К. Профилактика радикализации: опыт Великобритании // Научно-аналитический вестник ИЕ РАН. – 2018. – № 5. – С. 186–192.
15. Гонсалес Седилло Х.И. Роль мусульманской уммы в борьбе с ваххабизмом как политическим движением в России и Германии // Исламоведение. – 2019. – Т. 10, № 1. – С. 5–16.
16. Саватеев А., Хайруллин Т. Дерадикализация исламизма: опыт Саудовской Аравии // Ислам в современном мире. – 2019. – Т. 15, № 3. – С. 165–180.
17. Vocational Education and Training in Xinjiang // White Paper. – 2019 // Access mode: http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201908/17/content_WS5d57573cc6d0c6695ff7ed6c.html (date of access: 31.08.2023).
18. Надыршин Т.М. Зарубежный опыт практики профилактики экстремизма среди подростков // Проблемы современного образования. – 2018. – № 1. – С. 121–132.
19. Нефляшева Н.А. «Только идеи могут бороться с идеями». Дерадикализация исламистов в Саудовской Аравии // Исламоведение. – 2019. – Т. 10, № 4. – С. 14–30.
20. Положение «Об Управлении координации информационно-разъяснительной работы Комитета по делам религий Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан». Утверждено приказом Председателя КДР МИО РК от 4 апреля 2019 года № 5 // Интернет-ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/din/documents/details/56506?directionId=2823&lang=ru> (дата обращения: 31.08.2023).
21. Информация об итогах реализации Плана мероприятий по реализации Концепции государственной политики в религиозной сфере Республики Казахстан на 2017 - 2020 годы // Интернет-ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/din/documents/details/24370?directionId=2823&lang=ru> (дата обращения: 31.08.2023).
22. Пашенко И.В. Современные практики дерадикализации осужденных за проявление религиозного экстремизма: мировой опыт // Отечественная юриспруденция. – 2016. – № 12 (14). – С. 26–33.
23. Тимофеева Е.А., Яворский М.А. Проблемы противодействия экстремизму и религиозному радикализму в пенитенциарных учреждениях зарубежных стран // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2016. – № 3 (24). – С. 57–62.

24. Сыроев А.М., Аболмасова Т.Е. Особенности процесса дерадикализации исламских экстремистов, отбывающих наказание в виде лишения свободы в пенитенциарных учреждениях зарубежных стран // Ведомости уголовноисполнительной системы. – 2017. – № 2. – С. 26–30.
25. Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018 – 2022 годы // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124> (дата обращения: 31.08.2023).
26. А. С. Нурадинов. Роль и опыт Казахстана в возвращении и социально-психологической реабилитации детей из зон террористической активности // Academic research in educational sciences. – 2022. – №3. – С. 59-64
27. Операции «Жусан» и «Русафа» презентовали в Европарламенте. // Интернет-ресурс: <https://khabar.kz/ru/news/item/120198-operatsii-zhusan-i-rusafa-prezentovali-vevroparlamente> (дата обращения: 31.08.2023).
28. Сокирянская Е.Л. Можно ли предотвратить новые волны радикализации на Северном Кавказе? Радикализация и ее профилактика в Чечне, Ингушетии, Дагестане и Кабардино-Балкарии. 2019. // Интернет-ресурс: https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/mojno_li_predotvratit_novie_radikalizazii/ (дата обращения: 31.08.2023).
29. Popp G., Canna S., Day J. Common Characteristics of “Successful” Deradicalization Programs of the Past // NSI Reachback Report. – 2020 // Access mode: https://nsiteam.com/social/wp-content/uploads/2020/02/NSI-Reachback_B2_Common-Characteristics-of-Successful-Deradicalization-Programs-of-the-Past_Feb2020_Final.pdf (date of access: 31.08.2023).
30. Тоқыбаев З.С., Кайнар Е.Е., Сундет Б.К. Практика дерадикализации осужденных за экстремистские преступления: современный отечественный и мировой опыт // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова. – 2023. – №1 (74). – С.153-169 (дата обращения: 31.08.2023).

Сведения об авторах

Мухитдинов А.А. – жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты (№3 Факультет), Мақан Есбулатов атындағы Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы, полиция подполковнигі.

Хусаинов О.Б. – доцент кафедры международного права, Института Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им.Абая, к.ю.н.

Жабелова Т.Е. – старший преподаватель кафедры международного права, Института Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им.Абая, к.полит.н.

Мухитдинов А.А. – докторант факультета послевузовского образования (Факультет №3), Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, подполковник полиции.

Хусаинов О.Б. – халықаралық құқық кафедрасының доценті, Сорбонна-Қазақстан институты, ҚазҰПУ.Абай, з.ғ.к.

Жабелова Т.Е. – халықаралық құқық кафедрасының, Сорбонна-Қазақстан Институтының, Абай атындағы ҚазҰПУ аға оқытушысы.

Mukhitdinov A.A. – doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education (Faculty №3), Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Yesbulatov, Lieutenant Colonel of Police.

Khusainov O.B. – associate Professor, International Law Department, Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai KazNPU, Candidate of Legal Sciences.

Zhabelova T.E. - Senior Lecturer, International Law Department, Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai KazNPU, Candidate of Political Science.

Г.Б. Ахмеджанова¹, Н.Ж. Жунусуов¹, Г.Т. Шагиева¹
¹НАО «Торайгыров университет», Павлодар, Казахстан

РОЛЬ АНТРОПОЛОГИИ В ИЗУЧЕНИИ И ПРЕОДОЛЕНИИ ПРОБЛЕМЫ ПРЕСТУПНОСТИ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Данная статья исследует роль антропологии в изучении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних. Антропологический подход предоставляет уникальные инструменты и методологии для понимания социокультурных факторов, влияющих на формирование преступного поведения у подростков. Целью исследования является анализ возможностей использования антропологических знаний в разработке стратегий предупреждения и преодоления преступности среди несовершеннолетних. В ходе исследования были изучены теоретические основы антропологии в контексте криминалистики, а также рассмотрены методологические подходы и инструменты, применяемые антропологами для анализа криминального поведения несовершеннолетних. Был проведен анализ характеристик и особенностей типичных профилей несовершеннолетних преступников с использованием антропологического анализа.

Практическая значимость результатов исследования заключается в возможности применения антропологических знаний и методов для разработки программ превентивных мер, реабилитации и ресоциализации несовершеннолетних преступников. Антропологический подход может помочь выявить особенности и потребности каждого индивидуального случая, что способствует более целенаправленным и эффективным мерам по предотвращению преступности и успешной реинтеграции несовершеннолетних в общество.

Однако, исследование также выявило определенные ограничения и возможные проблемы. Одной из основных сложностей является доступ к социальным группам несовершеннолетних преступников для проведения полноценного антропологического исследования. Кроме того, ограниченность объема выборки и недостаток данных о некоторых аспектах преступности могут ограничивать полноту и обобщаемость результатов. Тем не менее, роль антропологии в изучении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних является перспективной и обещает дальнейшие исследования для более глубокого понимания этой проблемы и разработки эффективных стратегий ее преодоления.

Ключевые слова: Антропология, преступность, несовершеннолетние, исследование, ресоциализация, практическая значимость, ограничения.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс мәселелерін зерттеу және женуде антропологияның рөлі

Бұл мақалада антропологияның кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс мәселесін зерттеудегі және женудегі рөлі зерттеледі. Антропологиялық көзқарас жасөспірімдерде қылмыстық мінез-құлықтың қалыптасуына әсер ететін әлеуметтік-мәдени факторларды түсінудің бірегей құралдары мен әдістемелерін ұсынады. Зерттеудің мақсаты – кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу және оны жеңу стратегияларын әзірлеуде антропологиялық білімдерді пайдалану мүмкіндіктерін талдау. Зерттеу криминология контекстінде антропологияның теориялық негіздерін қарастырды, сонымен қатар кәмелетке толмағандардың қылмыстық мінез-құлқын талдау үшін антропологтар қолданатын әдістемелік тәсілдер мен құралдарды зерттеді. Антропологиялық талдауды

пайдалана отырып, кәмелетке толмаған қылмыскерлердің типтік бейіндерінің сипаттамалары мен ерекшеліктеріне талдау жасалды.

Зерттеу нәтижелерінің тәжірибелік маңыздылығы кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды алдын алу іс-шаралар, оңалту және әлеуметтендіру бағдарламаларын әзірлеу үшін антропологиялық білім мен әдістерді пайдалану мүмкіндігінде болып табылады. Антропологиялық көзқарас әрбір жеке жағдайдың ерекшеліктері мен қажеттіліктерін анықтауға көмектесе алады, бұл қылмыстың алдын алу бойынша неғұрлым мақсатты және тиімді күш-жігерге және кәмелетке толмағандардың қоғамға сәтті реинтеграциясына ықпал етеді.

Дегенмен, зерттеу белгілі бір шектеулер мен ықтимал мәселелерді анықтады. Негізгі қиындықтардың бірі – толыққанды антропологиялық зерттеу жүргізу үшін кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың әлеуметтік топтарына қол жеткізу. Сонымен қатар, іріктеме көлемінің шектеулілігі және қылмыстың кейбір аспектілері туралы деректердің болмауы нәтижелердің жан-жақтылығы мен жалпылануын шектейді. Дегенмен, антропологияның кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық мәселесін зерттеу мен шешудегі рөлі перспективалы және мәселені жақсы түсіну және оны жеңудің тиімді стратегияларын әзірлеу үшін одан әрі зерттеулерді уәде етеді.

Түйінді сөздер: Антропология, қылмыс, кәмелетке толмағандар, зерттеулер, қайта әлеуметтену, тәжірибелік маңызы, шектеулері.

The role of anthropology in studying and overcoming the problem of crime among juveniles

This article explores the role of anthropology in studying and overcoming the problem of juvenile delinquency. The anthropological approach provides unique tools and methodologies for understanding the sociocultural factors influencing the formation of criminal behavior in adolescents. The purpose of the study is to analyze the possibilities of using anthropological knowledge in developing strategies for preventing and overcoming juvenile delinquency.

The study examined the theoretical foundations of anthropology in the context of criminology, and also examined the methodological approaches and tools used by anthropologists to analyze the criminal behavior of minors. An analysis of the characteristics and characteristics of typical profiles of juvenile offenders was carried out using anthropological analysis.

The practical significance of the research results lies in the possibility of using anthropological knowledge and methods to develop programs for preventive measures, rehabilitation and resocialization of juvenile offenders. An anthropological approach can help identify the characteristics and needs of each individual case, which contributes to more targeted and effective crime prevention efforts and the successful reintegration of juveniles into society.

However, the study also revealed certain limitations and potential problems. One of the main difficulties is access to social groups of juvenile delinquents to conduct a full-fledged anthropological study. In addition, limited sample size and lack of data on some aspects of crime may limit the comprehensiveness and generalizability of the results. However, the role of anthropology in studying and addressing the problem of juvenile delinquency is promising and promises further research to better understand the problem and develop effective strategies to overcome it.

Keywords: Anthropology, crime, minors, research, resocialization, practical significance, limitations.

Введение. В современном обществе проблема преступности среди несовершеннолетних является одной из наиболее острых и сложных социальных проблем. Все более часто мы сталкиваемся с новостями о преступлениях, совершаемых подростками, и их негативных

последствиях для общества и самих несовершеннолетних. Это вызывает необходимость проведения всестороннего и глубокого исследования данной проблемы.

Роль антропологии в изучении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних является важным и актуальным направлением исследований. Антропология предоставляет уникальные инструменты и методы для понимания культурных, социальных, психологических и физических факторов, которые влияют на формирование криминального поведения у несовершеннолетних.

В последние десятилетия антропология приобрела все большую значимость в контексте криминалистики, особенно при изучении преступности среди несовершеннолетних. Изучение теоретических основ антропологии в этом контексте и оценка их применимости к проблеме преступности среди несовершеннолетних являются важными шагами для более глубокого понимания этого явления и разработки эффективных стратегий предотвращения и реабилитации.

Антропология, как научная дисциплина, занимается изучением человека в различных социокультурных контекстах. Она помогает понять, как социальные, культурные и биологические факторы влияют на формирование индивидуальных и групповых поведенческих паттернов. В контексте криминалистики, антропологические теории и подходы позволяют осветить сложные и многогранные аспекты преступного поведения несовершеннолетних.

Изучение теоретических основ антропологии в этой области включает анализ различных теорий, таких как теория социальной контролируемости, теория культурного относительности, теория структурного функционализма и других, которые помогают объяснить причины преступности среди несовершеннолетних. Эти теоретические основы обеспечивают фреймворк для понимания влияния социальной среды, семьи, образования, культуры и других факторов на формирование криминального поведения несовершеннолетних.

Основная часть. Оценка применимости антропологических теорий и подходов к проблеме преступности среди несовершеннолетних требует анализа эмпирических данных и исследований, проведенных в данной области. Это может включать анализ качественных и количественных исследований, случаев из реальной жизни, статистических данных и других источников. Эта оценка позволяет определить, насколько антропологические подходы могут быть полезны в понимании и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних, и какие аспекты требуют дальнейшего исследования и развития.

Изучение теоретических основ антропологии и оценка их применимости к проблеме преступности среди несовершеннолетних имеют важное значение для разработки более эффективных стратегий предотвращения, реабилитации и социальной поддержки несовершеннолетних преступников. Они помогают ученым, практикам и решающим лицам разрабатывать целенаправленные программы, основанные на глубоком понимании множественных факторов, формирующих преступное поведение, и способствуют созданию более безопасной и поддерживающей среды для несовершеннолетних [1].

Изучение криминального поведения несовершеннолетних является важной задачей для антропологии, которая призвана раскрыть глубинные причины и контекст этого явления. Для достижения этой цели антропологи применяют разнообразные методологические подходы и инструменты, которые позволяют получить более полное и всестороннее понимание преступности несовершеннолетних.

Один из основных методологических подходов, используемых антропологией, - это полевые исследования. Антропологи проводят прямое взаимодействие с несовершеннолетними преступниками и их социальной средой, наблюдают за их поведением и взаимодействием, а также проводят глубинные интервью. Такой подход позволяет получить первичные данные о мотивах, ценностях и контексте криминального поведения несовершеннолетних.

Кроме того, антропологи применяют качественные методы исследования, такие как анализ документов и архивных материалов, чтобы получить историческую перспективу и выявить долгосрочные тенденции криминального поведения несовершеннолетних. Они также используют глубинные интервью и фокус-группы для изучения восприятия несовершеннолетними преступниками своего статуса, причин, мотивов и последствий совершения преступлений.

Еще одним важным методологическим подходом является сравнительный анализ. Антропологи сравнивают различные культуры, социальные и экономические контексты, чтобы выявить факторы, которые способствуют или предотвращают криминальное поведение несовершеннолетних. Это позволяет исследователям понять влияние культурных, социальных и экономических факторов на преступность и разработать эффективные меры по предотвращению преступлений среди несовершеннолетних.

Важным инструментом, используемым антропологией, является также коллективное исследование. Они работают в команде с другими специалистами, такими как криминалисты, психологи, социологи, чтобы объединить различные методологические подходы и достичь более полного и объективного анализа криминального поведения несовершеннолетних.

Анализ методологических подходов и инструментов, используемых антропологией для изучения криминального поведения несовершеннолетних, позволяет раскрыть множество аспектов этой проблемы и предоставить ценные рекомендации по предотвращению преступности и социальной реабилитации несовершеннолетних преступников [2].

Исследование факторов, влияющих на формирование криминального поведения несовершеннолетних, с использованием антропологического подхода предоставляет возможность глубокого понимания социокультурных, экономических и психологических аспектов, которые способствуют возникновению и развитию преступности среди данной группы.

Антропологический подход включает в себя изучение широкого спектра факторов, таких как культурные нормы, ценности, образование, экономические условия, семейная среда, психологические факторы и социальное окружение. Антропологи проводят наблюдения, полевые исследования, интервью и анализ архивных данных, чтобы исследовать и описать различные факторы, которые могут оказывать влияние на формирование криминального поведения несовершеннолетних.

Один из основных аспектов исследования - это изучение культурных норм и ценностей, которые могут содействовать преступности среди несовершеннолетних. Антропологи анализируют социокультурный контекст, в котором живут несовершеннолетние, и выявляют, какие нормы и ценности поддерживают или дискриминируют криминальное поведение. Это позволяет понять, какие общественные факторы могут влиять на формирование и пропаганду преступного поведения среди несовершеннолетних.

Другой фактор, исследуемый с использованием антропологического подхода, - это экономические условия и доступ к ресурсам. Антропологи изучают, как экономическая нищета, безработица или социальное неравенство могут влиять на возникновение преступности среди несовершеннолетних. Они также исследуют, какие возможности для легального заработка и социальной мобильности доступны несовершеннолетним, чтобы понять, как эти факторы влияют на их выбор между законными и преступными путями достижения своих целей.

Психологические и социальные факторы также являются объектом исследования с использованием антропологического подхода. Антропологи анализируют взаимодействие между несовершеннолетними и их семьями, друзьями, образовательными учреждениями и общественными институтами. Они изучают, как семейная динамика, сверстнические группы, образование и другие социальные факторы могут влиять на развитие криминального поведения среди несовершеннолетних.

Использование антропологического подхода позволяет получить глубокий и многомерный анализ факторов, влияющих на формирование криминального поведения несовершеннолетних. Это важное исследование помогает лучше понять причины и условия, в которых преступность возникает среди данной группы, и вносит вклад в разработку эффективных мер по предотвращению и снижению криминальной активности несовершеннолетних [3].

Анализ характеристик и особенностей типичных профилей несовершеннолетних преступников с использованием антропологического анализа представляет собой важную область исследований в криминалистике. Этот подход позволяет глубже понять и проанализировать факторы, влияющие на формирование криминального поведения среди несовершеннолетних и определить характерные черты и особенности этой группы преступников.

В рамках антропологического анализа исследователи обращают внимание на ряд факторов, которые могут оказывать влияние на криминальное поведение несовершеннолетних. Одним из ключевых факторов является социальное окружение, в котором воспитывается несовершеннолетний. Антропологический подход позволяет изучить взаимодействие семьи, сверстников, образовательной среды и других социальных институтов на формирование криминального поведения.

Анализ характеристик типичных профилей несовершеннолетних преступников также включает изучение их социального статуса, этических убеждений, образа жизни и личностных особенностей. Антропология позволяет рассмотреть влияние культурных, этнических и социальных факторов на формирование преступности среди несовершеннолетних.

В процессе антропологического анализа используются различные методы сбора данных, включая наблюдение, интервью, анализ документов и другие. Исследователи могут изучать и анализировать кейс-стади, архивные данные, статистические показатели и другие источники информации для формирования полной и объективной картины профилей несовершеннолетних преступников.

Результаты антропологического анализа могут быть полезными для разработки эффективных стратегий превентивных программ и мер, направленных на предотвращение и снижение криминального поведения несовершеннолетних. Это исследование способно дать ценную информацию о причинах, которые приводят к преступности среди несовершеннолетних, и позволяет разрабатывать индивидуальные подходы к реабилитации и социализации данной группы [4].

Исследование применения антропологических знаний и методов в разработке программ превентивных мер, реабилитации и ресоциализации несовершеннолетних преступников представляет собой важную область исследований, направленных на эффективное справление с проблемой преступности среди несовершеннолетних.

Антропологический подход включает изучение социально-культурного контекста, в котором выросли и формировались несовершеннолетние преступники. Он позволяет анализировать их социальное окружение, культурные нормы, ценности и поведенческие паттерны, которые могут влиять на их преступные действия. Антропологическое исследование также уделяет внимание факторам, влияющим на формирование личностных особенностей несовершеннолетних преступников, таким как семейная ситуация, образование, роль моделей поведения и другие социальные факторы.

Применение антропологических знаний и методов в разработке программ превентивных мер позволяет выявить ранние признаки риска криминализации несовершеннолетних и разработать целевые мероприятия для их предупреждения. Это включает проведение исследований, направленных на идентификацию факторов, способствующих формированию преступного поведения, а также разработку социально-психологических программ, направленных на укрепление позитивных ценностей и навыков у несовершеннолетних.

Разработка программ реабилитации и ресоциализации несовершеннолетних преступников с использованием антропологических знаний и методов предполагает индивидуальный подход к каждому ребенку, учитывая его личностные особенности, социокультурный контекст и потребности. Антропологический анализ помогает понять, какие факторы могут способствовать успешной реабилитации и ресоциализации несовершеннолетних преступников, и определить наиболее эффективные подходы к их включению в общество.

Таким образом, исследование применения антропологических знаний и методов в разработке программ превентивных мер, реабилитации и ресоциализации несовершеннолетних преступников является важным шагом в борьбе с преступностью и создании условий для полноценного интегрирования этих молодых людей в общество [5].

Оценка практической значимости и потенциала использования антропологического подхода в борьбе с преступностью несовершеннолетних является важным заданием для разработки эффективных стратегий и мероприятий в данной области.

Антропологический подход предлагает глубокое и всестороннее изучение социального и культурного контекста, в котором формируется преступность среди несовершеннолетних. Он позволяет учитывать не только личностные особенности и мотивации преступников, но и широкий спектр факторов, влияющих на их поведение, включая семейную среду, образование, социальные связи, экономические условия и культурные нормы. Такой глубокий анализ помогает более точно определить причины и условия, способствующие преступности среди несовершеннолетних.

Оценка практической значимости антропологического подхода заключается в определении его потенциала в разработке и реализации программ и мероприятий по предупреждению преступности среди несовершеннолетних. Антропологический анализ может помочь в создании более целенаправленных и индивидуальных стратегий, учитывающих специфические потребности и особенности каждого несовершеннолетнего преступника. Это может включать разработку программ превентивных мер, направленных на предупреждение криминализации, а также программ реабилитации и ресоциализации для возвращения несовершеннолетних преступников в общество.

Потенциал использования антропологического подхода в борьбе с преступностью несовершеннолетних заключается в его способности предоставлять глубокое и уникальное понимание факторов, влияющих на формирование и проявление преступного поведения. Антропологические методы и инструменты позволяют получить качественную информацию о контексте и среде, в которой действуют несовершеннолетние преступники, а также о факторах, способствующих их реабилитации и ресоциализации. Это может способствовать разработке более эффективных и целенаправленных программ и мероприятий, направленных на снижение преступности среди несовершеннолетних и обеспечение их успешного возвращения в общество.

Таким образом, оценка практической значимости и потенциала использования антропологического подхода в борьбе с преступностью несовершеннолетних позволяет разрабатывать более эффективные и целенаправленные стратегии и программы, основанные на глубоком понимании социальных, культурных и индивидуальных факторов, влияющих на формирование преступности среди несовершеннолетних. Это способствует улучшению результата в борьбе с преступностью и созданию условий для успешной реабилитации и ресоциализации несовершеннолетних преступников [6].

Исследование о роли антропологии в изучении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних может встретить определенные ограничения. Вот некоторые из них:

1. Ограниченность доступа к данным: Получение данных о несовершеннолетних преступниках может быть сложным из-за различных ограничений, включая

конфиденциальность и согласие участников. Это может затруднить получение полной и достоверной информации для антропологического анализа.

2. Представительность выборки: Выборка несовершеннолетних преступников может быть ограничена географически или ограничена определенными группами населения. Это может повлиять на общую применимость результатов исследования.

3. Этические соображения: Исследование, связанное с несовершеннолетними преступниками, вызывает вопросы этики и требует особого внимания к защите прав и конфиденциальности участников исследования. Это может потребовать разработки этического протокола и соблюдения соответствующих стандартов.

4. Сложность интерпретации результатов: Антропологический подход может включать анализ культурных, социальных и психологических факторов, которые могут быть сложными для интерпретации. Результаты исследования могут требовать дополнительных усилий для понимания и объяснения.

5. Ограничения методологии: Применение антропологической методологии может быть связано с определенными ограничениями, такими как ограничения в сборе данных, временные ограничения и сложности в применении определенных инструментов и техник.

6. Влияние внешних факторов: Преступность среди несовершеннолетних может быть результатом взаимодействия множества факторов, включая социальные, экономические и семейные условия. Антропологический подход может ограничиваться в своей способности полностью учесть все эти факторы.

Однако, несмотря на эти ограничения и возможные проблемы, антропологический подход все же может предоставить ценные инсайты и важные перспективы для понимания и преодоления проблемы преступности среди несовершеннолетних⁷.

Для будущих исследований в области роли антропологии в изучении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних рекомендуется рассмотреть следующие аспекты:

1. Расширение выборки: Проведение исследований на более крупной выборке несовершеннолетних преступников может увеличить общую обобщающую способность и достоверность результатов.

2. Продолжительность исследования: Длительные лонгитюдные исследования могут позволить более точно изучить долгосрочные эффекты и прогнозировать развитие криминального поведения несовершеннолетних в будущем.

3. Сравнительные анализы: Проведение сравнительных исследований между различными группами несовершеннолетних, включая преступников и неправоверных, может помочь выявить специфические характеристики и факторы, влияющие на преступность.

4. Исследование эффективности программ: Оценка эффективности превентивных программ, реабилитации и ресоциализации несовершеннолетних преступников с применением антропологического подхода может помочь в разработке более эффективных стратегий борьбы с преступностью.

5. Мультиметодологический подход: Комбинирование антропологических методов с другими методами, такими как психологические, социологические и юридические, может дать более полное понимание преступного поведения несовершеннолетних.

6. Исследование культурных и контекстуальных факторов: Учет культурных и социально-экономических особенностей влияет на формирование преступного поведения несовершеннолетних, поэтому исследование этих факторов может быть ценным для преодоления проблемы преступности.

Эти рекомендации помогут расширить знания о роли антропологии в изучении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних и сделать дальнейшие исследования более информативными и практически значимыми [8].

Заклучение.

1. Теоретические основы антропологии играют важную роль в контексте криминалистики, особенно при изучении преступности среди несовершеннолетних. Эти основы предоставляют глубокое понимание социальных, культурных и психологических аспектов, влияющих на формирование криминального поведения.

2. Антропологический подход имеет значительный потенциал для изучения и понимания преступного поведения несовершеннолетних. Антропология позволяет анализировать широкий спектр факторов, таких как культурные, социальные, экономические и семейные, которые влияют на формирование криминального поведения.

3. Антропологический анализ выявляет ряд факторов, влияющих на формирование криминального поведения несовершеннолетних, включая семейную среду, образование, социальные связи и экономические условия.

4. Антропологические методы и инструменты позволяют исследовать типичные профили несовершеннолетних преступников, выявлять их характеристики и особенности. Это помогает в разработке более целенаправленных и эффективных программ превентивных мер, реабилитации и ресоциализации.

5. Применение антропологических знаний и методов в разработке программ превентивных мер, реабилитации и ресоциализации несовершеннолетних преступников обладает практической значимостью и потенциалом для успешного снижения преступности среди данной категории населения.

6. Оценка практической значимости антропологического подхода подчеркивает его способность предоставить глубокое понимание факторов, влияющих на преступность несовершеннолетних, и использовать это понимание для разработки целенаправленных стратегий и программ.

7. Однако, исследование роли антропологии в борьбе с преступностью несовершеннолетних также сталкивается с ограничениями. Это может быть связано с доступностью данных, сложностью в определении причинно-следственных связей и трудностями в проведении долгосрочных исследований.

В целом, исследование подтверждает значимость и потенциал использования антропологического подхода в изучении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних. Результаты и выводы исследования могут служить основой для разработки более эффективных стратегий и программ, направленных на предотвращение и снижение преступности среди несовершеннолетних.

Практическая значимость полученных результатов исследования, связанного с ролью антропологии в изучении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних, заключается в следующем:

1. Разработка более точных профилей несовершеннолетних преступников: Исследование позволяет выявить типичные характеристики и особенности несовершеннолетних преступников, что может помочь в создании более целенаправленных программ реабилитации и ресоциализации. Это позволит сосредоточиться на конкретных потребностях и проблемах несовершеннолетних преступников, улучшить их шансы на успешное возвращение в общество.

2. Развитие эффективных превентивных программ: Результаты исследования могут служить основой для разработки программ превентивных мер, направленных на предотвращение преступности среди несовершеннолетних. Использование антропологического подхода позволяет учесть разнообразные факторы, такие как культурные, социальные и экономические, которые могут влиять на формирование преступного поведения. Это поможет разработать более эффективные стратегии и индивидуальные подходы к профилактике преступности среди несовершеннолетних.

3. Улучшение системы ювенальной юстиции: Результаты исследования могут быть использованы для улучшения системы ювенальной юстиции и более гуманного подхода к несовершеннолетним преступникам. Антропологический подход позволяет лучше понять

контекстуальные и культурные факторы, которые могут оказывать влияние на преступное поведение. Это может способствовать разработке более индивидуальных и адаптированных программ реабилитации и ресоциализации.

4. Открытие новых направлений исследований: Результаты исследования могут стимулировать проведение дальнейших исследований в области антропологии и преступности среди несовершеннолетних. Это может привести к расширению знаний о взаимосвязи между культурой, социальным окружением и преступностью несовершеннолетних, а также к развитию новых методологий и инструментов для исследования и решения данной проблемы.

Таким образом, полученные результаты исследования имеют практическую значимость, которая может привести к разработке более эффективных программ, политик и подходов в предупреждении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних.

Перспективы дальнейших исследований в области роли антропологии в изучении и преодолении проблемы преступности среди несовершеннолетних могут включать следующие аспекты:

1. Глубже исследовать влияние культурных и социальных факторов на формирование преступности среди несовершеннолетних: Более детальное исследование различных культурных контекстов, норм и ценностей может помочь понять, как они влияют на формирование преступного поведения у несовершеннолетних. Это позволит разрабатывать более точные и адаптированные программы реабилитации и ресоциализации.

2. Исследование механизмов перехода от несовершеннолетней преступности к преступности во взрослом возрасте: Исследования, направленные на изучение долгосрочных последствий преступности в раннем возрасте и возможных факторов, влияющих на переход от несовершеннолетней преступности к преступности во взрослом возрасте, могут пролить свет на процессы рецидивизма и помочь разработать эффективные стратегии предотвращения повторных преступлений.

3. Сравнительное исследование различных систем ювенальной юстиции: Исследования, сравнивающие различные модели и подходы в системах ювенальной юстиции, могут помочь определить наиболее успешные и эффективные практики. Это позволит развить международные стандарты и рекомендации для лучшего управления проблемой преступности среди несовершеннолетних.

4. Применение новых методов и технологий: Применение новых методов и технологий, таких как искусственный интеллект, машинное обучение и анализ больших данных, может расширить возможности антропологических исследований в области преступности несовершеннолетних. Это поможет улучшить прогнозирование и предотвращение преступности, а также разработать более точные и эффективные подходы к реабилитации и ресоциализации.

Результаты исследования показали, что антропологический подход может значительно влиять на понимание факторов, влияющих на формирование криминального поведения несовершеннолетних. Антропологический анализ позволяет учитывать культурные, социальные и экономические контексты, в которых происходит формирование преступности, и обеспечивает более глубокое понимание мотиваций, ценностей и норм, определяющих преступное поведение.

В целом, перспективы дальнейших исследований в этой области обещают расширение наших знаний о преступности несовершеннолетних и разработку более эффективных стратегий предупреждения и преодоления этой проблемы.

Список использованных источников

1. Ещанов А.Ш. Криминология (Общая часть): Учебное пособие. – Астана: Институт законодательства Республики Казахстан, 2008. – 222 с.

2. Гендерная криминология: понятие, структура, содержание / Т.П. Афонченко [и др.]; под ред.: А.Э. Набатовой, Т.П. Афонченко. — Минск: Экоперспектива, 2020. — 144 с.

3. Прокументов Л.М., Шеслер А.В. Криминология. Общая часть: Учебник. – Томск: ООО «ДиВо», 2007. – 230 с.
4. Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступника и расследования преступлений: М., 1996. – 170 с.
5. Kovtunen L.V. Pedagogical resocialization of minors: current research context. - 2013. <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskaya-resotsializatsiy>
6. Legal education of schoolchildren: textbook (course of lectures) / comp. Z. V. Bochkareva. – Stavropol: Publishing House of North Caucasian Federal University, 2016. – 236 p.
7. Sadykova K. K. Problems of prevention of delinquency among minors in Kazakhstan // Current problems of our time. 2019. No. 1 (23). pp. 45-50. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41863277>
8. Криминологические проблемы поведения несовершеннолетних и молодежи, пути их решения: сб. материалов Всерос. науч.-практ. конф. (Москва, 21 января 2020 г.) / под общ. ред. О.С. Капинус; [под науч. ред. В.В. Меркурьева; сост. О.А. Астафьева, Д.А. Соколов, Г.О. Вилинский]; Ун-т прокуратуры Рос. Федерации. – М., 2020. – 276 с.

Сведения об авторах

Ахмеджанова Г.Б. - д.ю.н., профессор кафедры «Правоведение» НАО «Торайгыров университет».

Жунусов Н.Ж. - к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры «Правоведение» НАО «Торайгыров университет».

Шагиева Г.Т. – старший преподаватель кафедры «Правоведение» НАО «Торайгыров университет».

Ахмеджанова Г.Б., – заң ғылымдарының докторы, «Торайгыров университеті» КЕАҚ заң кафедрасының профессоры.

Жүнісов Н.Ж. – заң ғылымдарының кандидаты, «Торайгыров атындағы университет» КЕАҚ құқық кафедрасының доценті.

Шагиева Г.Т. – Торайгыров университеті КЕАҚ құқық кафедрасының аға оқытушысы.

Akhmedzhanova G.B. - Doctor of Law, Professor of the Department of Law, NJSC Toraigrov University.

Zhunosov N.Zh. - candidate of legal sciences, associate professor of the Department of Law, NJSC Toraigrov University.

Shagieva G.T. – senior lecturer of the Department of Law, NJSC Toraigrov University.

С.А. Августхан¹, Е.М. Бимолданов², А.А. Ешназаров¹

¹Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы, Қазақстан

²Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақала Қазақстан Республикасындағы заңға қайшы, қоғамға қауіпті іс-әрекет адам саудасының кейбір проблемаларын талдау мақсатында орындалды. Қолданыста жүрген Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 128 бабында мазмұндалған адам саудасы қылмыстық құқық бұзушылығының объективті жағына мән беріліп, зерделенді.

Мемлекет басшысы Қ-Ж. Тоқаевтың Жолдауларында айтылған адам саудасына қатысты басым бағыттар, Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасының Адам құқықтары саласындағы одан арғы шаралары туралы» Жарлығы негізге алынып, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің 2019-2023 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 128 бабы бойынша тіркелген ақпараты талданады.

Авторлар адам саудасымен байланысты заңнаманың ағымдағы жай-күйіне талдау жүргізіп қана қоймай, Қазақстан Республикасының қылмыстық-құқықтық заңнамасына адама саудасы мазмұнын жан-жақты, толығымен ашу мақсатында ұсынымдар ұсынады. Зерттеу қылмыстық-құқықтық аспектілерге және статистикалық деректерді талдауға негізделген, бұл Қазақстан Республикасындағы проблеманың ауқымы мен ерекшеліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: адам саудасы; қанау; заңға қайшы; қоғамға қауіпті; азғырып-көндіру; жәбірленуші; күш қолдану; құл.

Некоторые проблемы торговли людьми в Республике Казахстан

Статья выполнена с целью анализа некоторых проблем торговли людьми Республике Казахстан. Изучено, обращено внимание на объективную сторону уголовного правонарушения торговли людьми, содержащуюся в статье 128 действующего уголовного кодекса Республики Казахстан.

Приоритетные направления, связанные с торговлей людьми, упомянутые в Посланиях Главы государства К-Ж. Токаева, основаны на Указе Президента Республики Казахстан «О дальнейших мерах Республики Казахстан в области прав человека», анализируется информация Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, зарегистрированная по статье 128 Уголовного кодекса Республики Казахстан в период с 2019 по 2023 годы.

Авторы не только проводят анализ текущего состояния законодательства, связанного с торговлей людьми, но и представляют рекомендации в уголовно-правовое законодательство Республики Казахстан с целью всестороннего, полного раскрытия содержания торговли людьми. Исследование базируется на уголовно-правовых аспектах и анализе статистических данных, что позволяет глубже понять масштабы и особенности проблемы в Республике Казахстан.

Ключевые слова: торговля людьми; эксплуатация; противоправность; опасность для общества; вербовка; жертва; применение силы; раб.

Some problems of trafficking in persons in the Republic of Kazakhstan

The article was implemented to analyze some problems of human trafficking in the Republic of Kazakhstan. The objective side of the criminal offense of human trafficking contained in Article 128 of the current criminal code of the Republic of Kazakhstan has been studied and attention has been drawn to.

The priority areas related to human trafficking mentioned in the Messages of Head of State K.-J. Tokayev are based on the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan « On further measures of the Republic of Kazakhstan in the field of human rights», The information of the Committee on Legal Statistics and Special Records of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, registered under Article 128 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in the period from 2019 to 2023, is analyzed.

The authors not only analyze the current state of legislation related to human trafficking, but also submit recommendations to the criminal law legislation of the Republic of Kazakhstan in order to comprehensively, fully disclose the content of human trafficking. The study is based on criminal legal aspects and analysis of statistical data, which allows us to better understand the scale and features of the problem in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: trafficking; exploitation; wrongfulness; danger to society; recruitment; victim; use of force; slave.

Кіріспе. Кез келген құқықтық қоғамда адам саудасына қарсы іс-қимыл, сол қоғамда өмір сүріп жатқан адам және азаматтардың әл-аухатын жақсарту құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету, барлық уақытта да басым бағыттардың бірі болып табылады. Біздің елімізде де адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының сақталып, қорғалуына еліміздің Конституциясынан бастап, осы саладағы нормативтік құқықтық актілері кепілдік береді.

Адам құқықтары саласындағы халықаралық міндеттемелерді орындау, сондай-ақ адам саудасына қарсы іс-қимыл алдын алу және болдырмау, адам саудасы құрбандарына көмек көрсету бойынша жүргізілетін мемлекетаралық бағдарламалар мен заңнамаларды жетілдіру мен жаңадан қабылдау арқылы көптеген елдерде адам саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі жекелеген заңдарды қабылдау үрдісі бар.

Мысалы Әзербайжанда (2005 жылғы 28 маусым), Қырғызстанда (2005 жылғы 17 наурыз), Украинада (2011 жылғы 20 қыркүйек) және Өзбекстанда (2020 жылғы 17 тамыз) жеке заң қабылданды.

Әдістер мен материалдар. Мақаланы жазу барысында еліміздегі адам саудасына қарсы іс-қимыл бойынша Мемлекет басшысының Жолдаулары, нормативтік құқықтық актілер, қылмыстық заңнамалар пайдаланылады.

Сонымен қатар мақалада адам саудасына қатысты дереккөздер, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексіндегі адам саудасы бабы бойынша тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы ақпараттар алынып, талдау жүргізілген.

Қолданыста жүргне қылмыстық заңнамадағы адам саудасы мамұнына зерделеніп, жетілдіру бойынша ұсыныстар мен қорытындылар шығаратын қылмыстық заңнама нормаларына салыстырмалы құқықтық зерттеу әдістері қолданылады. Жалпы ғылыми және танымның формалды-логикалық әдістері қолданылады.

Логикалық әдісті қолдану қылмыстық құқық бұзушылықтардың негізгі белгілерін анықтаған кезде қылмыстық заңнама нормаларына талдау жүргізуге, қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар дайындауға мүмкіндік берді.

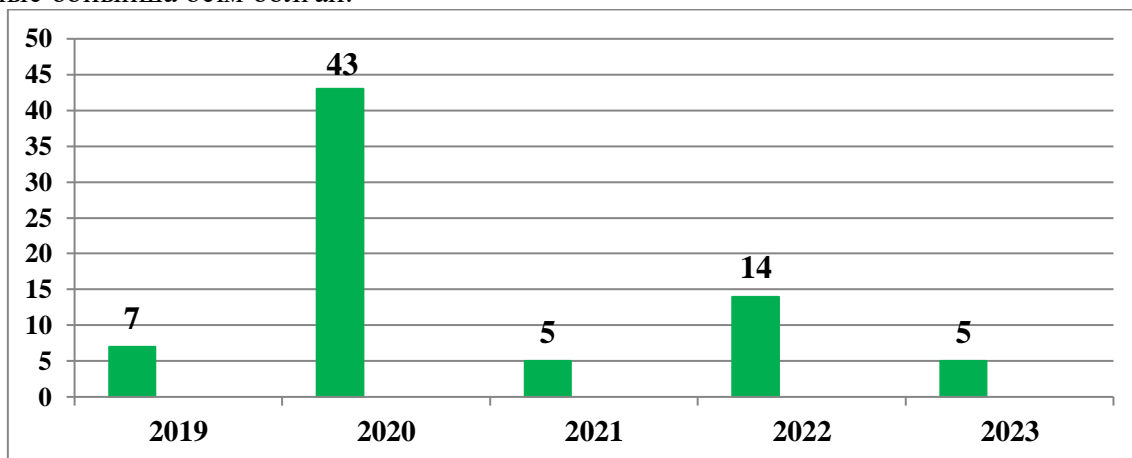
Нәтижелер, талқылау. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылғы 2-қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Жолдауында «Жыныстық зорлық-зомбылық, педофилия, есірткі тарату, адам саудасы, әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық және жеке адамға, әсіресе балаларға қатысты басқа да ауыр қылмыстар үшін жазаны шұғыл түрде қатаңдату қажет», деп атап өтті [1]. Сондай-ақ, 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауында: «Адам саудасына қарсы күрес мәселесі де күн тәртібінен түспейді. Бұл жағынан Қазақстанның халықаралық қауымдастық алдындағы жағдайы айтарлықтай емес. Құқық қорғау органдары мұндай қылмыстарды тергеу рәсімін жетілдіре түсуі керек. Осыған орай сот тәртібімен қатаң жаза қолданылуы қажет. Бұл маңызды міндет мемлекеттік органдардың үйлесімді іс-қимылын талап етеді. Парламенттегі заңдар тезірек қабылданады деп үміттенемін», деп атап өтті [2].

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасының Адам құқықтары саласындағы одан арғы шаралары туралы» 2021 жылғы 9 маусымдағы №597 Жарлығына өзгеріс пен толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 13 сәуірдегі №871 Жарлығымен адам құқықтары және заңның үстемдігі саласында одан әрі шаралар жоспарын бекіту тапсырылды, оның ішінде адам саудасы құрбандарының құқықтарын қамтамасыз ету бойынша маңызды жұмыс бағыттары да көзделген [3].

Жарлықты іске асыру үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 28 сәуірдегі №258 қаулысымен Адам құқықтары және заңның үстемдігі саласындағы одан арғы шаралар жоспары бекітілді, онда 24-тармақта Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасы Заңының жобасын әзірлеу де көзделген болатын [4].

Қазақстан Республикасының ҚК 128 бабының 1-бөлігінде құқық бұзушылықтың объективті жағының адамды сатып алу-сату немесе оған қатысты өзге де мәмілелер жасасу, сол сияқты оны қанау не азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сондай-ақ қанау мақсатында өзге де іс-әрекеттер жасау деген іс-әрекеттері көзделген [5].

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпараты бойынша 2019-2023 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының ҚК 128 бабы бойынша тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтарды төмендегі диаграммада келтірдік. Байқағанымыздай 2020 жылы аталған қылмыс бойынша өсім болған.

Жәбірленушіні азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сонымен қатар, Қазақстан Республикасының ҚК 128 бабында көзделген өзге де іс-әрекеттерді жасау кезінде

адамды қанау мақсаты міндетті белгі болып табылады. Ол туралы, «Адамды саудаға салғаны үшін жауапкершілік анықтайтын заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 29 желтоқсандағы № 7 Нормативтік қаулысында айтылған [6].

Адамды азғырып-көндіру, жәбірленушіні қандай да бір жұмыстарды немесе қандай да бір қызметті, соның ішінде, егер оны қанау мақсатымен байланысты болса құқыққа қайшы қызметті атқаруға келісуіне қол жеткізу түсініледі. Азғырып-көндіру тәсілдері әртүрлі: сыйақы жөнінде уәде беру, жұмыс ұсыну, алдау, азғыру, бопсалау, қорқыту, қоқан-лоқы көрсету және басқалар болуы мүмкін.

Адамды тасу, адамды қанау мақсатында бір жерден екінші жерге, соның ішінде бір елді мекеннің ішінде оның орнын ауыстыруға байланысты қасақана жасалатын іс-әрекетті білдіреді.

Жәбірленушіні беру түріндегі іс-әрекет, оны қанайтын адамға тікелей беруді түсінген жөн.

Адамды қанау мақсатымен жасыру, жәбірленушіні тасымалдау, беру, сатып алу-сату, басқа да мәмілелер жасасу үшін қолайлы сәт басталғанға дейін құқық қорғау органдарынан, туыстары мен басқа адамдардан жасыруды (мысалы, арнайы үй-жайларда жасыру, еркін жүруіне кедергі келтіру, дәрі-дәрмекпен физикалық немесе психикалық белсенділігін төмендетуді түсінген жөн.

Клиенттер іздестіруді, сатып алу-сату, айырбас шарттарын және басқа да мәмілелерді жасасу үшін сауда-саттық ұйымдастыруды, оның ішінде телекоммуникация желілерін және тағы сол сияқтыны пайдалана отырып ұйымдастыруды адамды қанау мақсатындағы өзге де іс-әрекеттер деп түсінген жөн.

Жоғарыда баяндалған Қазақстан Республикасының ҚК 128 бабында көзделген қылмыстың объективтік жағын көрсететін іс-әрекеттердің мазмұны «Адамды саудаға салғаны үшін жауапкершілік анықтайтын заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 29 желтоқсандағы № 7 Нормативтік қаулысында айтылған [6].

Сонымен қатар, Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттаманы ратификациялау туралы Қазақстан Республикасы 2008 жылғы 4 маусымдағы N 37-IV Заңында, «адамдарды сату» пайдалану мақсатында адамдарды күш қолданамын деп қорқыту немесе оны қолдану немесе мәжбүрлеудің, ұрлаудың, алаяқтықтың, алдаудың, билігін асыра пайдаланудың немесе жағдайының осалдығын пайдаланудың басқа нысандары арқылы не басқа адамды бақылайтын адамның келісімін алу үшін төлемдер немесе пайда түрінде параға сатып алу арқылы жүзеге асырылатын арбауды, тасымалдауды, тапсыруды, жасыруды немесе адамдарды алуды білдіреді. Пайдалануға, кем дегенде, басқа адамдардың жезөкшелігін пайдалану немесе нәпсіқұмарлық пайдаланудың басқа нысандары, мәжбүрлі еңбек немесе қызметтер көрсету, құлдық немесе құлдыққа ұқсас әдет-ғұрыптар, бағынышты жағдай немесе органдарды кесіп алу кіреді», деп мазмұндалған [7].

Қорытынды. Қорытындылай келе, қолданыста Қазақстан Республикасының ҚК 128 бабындағы «адам саудасы» мазмұнын, Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттаманы ратификациялау туралы Қазақстан Республикасы 2008 жылғы 4 маусымдағы N 37-IV Заңына сәйкестендіріп, күш қолданамын деп қорқыту немесе оны қолдану немесе мәжбүрлеудің, ұрлаудың, алаяқтықтың, алдаудың, билігін асыра пайдаланудың немесе жағдайының осалдығын қанаудың басқа нысандары арқылы не басқа адамды бақылайтын адамның келісімін алу үшін төлемдер немесе пайда түрінде параға сатып алу арқылы жүзеге асырылатын арбауды, тасымалдауды, тапсыруды, жасыруды немесе адамдарды алу. Адам саудасының құрбандары

болған балаларға ерекше назар аудару керек «олардың мүдделері оларға қатысты барлық саясаттар мен рәсімдерде бірінші кезекте тұруы керек» [8, 274 б.]. Қанаудың нысандарына мәжбүрлі еңбек немесе қызметтер көрсету, құлдық немесе құлдыққа ұқсас әдет-ғұрыштар, бағынышты жағдай немесе органдарды кесіп алу кіреді деп толықтыру қажет деген ойдамыз.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Сындалы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. Электрондық ресурс: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy.

2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі. Электрондық ресурс: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek.

3. «Қазақстан Республикасының адам құқықтары саласындағы одан әрі шаралары туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 9 маусымдағы № 597 Жарлығына өзгеріс пен толықтыру енгізу туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 13 сәуірдегі № 871 Жарлығы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесінен.

4. «Адам құқықтары және заңның үстемдігі саласындағы одан арғы шаралар жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 28 сәуірдегі № 258 қаулысы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесінен.

5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесінен.

6. «Адамды саудаға салғаны үшін жауапкершілік анықтайтын заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 29 желтоқсандағы № 7 Нормативтік қаулысы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесінен.

7. «Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттаманы ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасы 2008 жылғы 4 маусымдағы N 37-IV Заңы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесінен.

8. Сейтаева Ж.С., Канатов А.К., Сапаралиева С.М. Предоставление периода размышления как новое средство в системе правовой защиты жертв торговли людьми в Республике Казахстан // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есболатова. – 2023. – №4 (77). – С.269-276.

Авторлар туралы мәліметтер

Августхан С.А. – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының арнайы заң пәндері кафедрасының доценті, (Phd) докторы.

Бимолданов Е.М. – Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары, заң ғылымдарының кандидаты, қаумдастырылған профессор (доцент).

Ешназаров А.А. – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының арнайы заң пәндері кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының кандидаты.

Августхан С.А. – доцент кафедры специальных юридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доктор (PhD)

Бимолданов Е.М. – заместитель начальника Алматинской академии имени М. Есболатова МВД Республики Казахстан, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент).

Ешназаров А.А. - заведующий кафедрой специальных юридических дисциплин Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук.

Avgustkhan S.A. – Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Doctor (PhD)

Bimoldanov Ye.M. – Deputy Head of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Eshnazarov A.A. - Head of the Department of Special Legal Disciplines of the Academy of Law Enforcement Agencies of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences.

Ә.Қ. Қалқанбай¹, Б.Б. Сарсенбаева¹

¹Мақан Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

ПРОЦЕСТІК КЕЛІСІМНІҢ ТАЛАПТАРЫН ОРЫНДАУ КЕЗІНДЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТАН БОСАТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Авторлар осындай келісімдерде көзделген міндеттемелер орындалған жағдайда сотталушылар қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін негізгі тетіктер мен шарттарды талдайды. Тараптардың міндеттемелерін айқындау, олардың орындалуын бақылау, сондай-ақ келісім шарттарын орындамаудың салдары сияқты процестік келісімдерді қолдану кезінде туындайтын проблемаларға ерекше назар аударылады. Сот практикасы мен заңнамасын талдау негізінде авторлар процестік келісімдерінің негізгі аспектілерін бөліп көрсетеді және оларды қылмыстық процесте қолдану бойынша практикалық ұсыныстар ұсынады. Қорытындылай келе, мақала процестік келісімдерін дамыту перспективаларын және олардың қазіргі қылмыстық сот төрелігі жүйесіндегі рөлін көрсетеді. Авторлардың пікірінше, ҚР ҚК 67 нормасының мазмұны, егер адам қылмыстық құқық бұзушылық жасаған болса, жазаның сөзсіздігіне қайшы келеді және белгілі бір шектерде санкция болуы керек. Авторлар болжамды жазадан босату шегі адамның ішкі сеніміне толық тәуелді болмауы керек және сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігінің кез келген мүмкіндіктерін жоққа шығару керек деп санайды.

Түйінді сөздер: процестік келісімі, жаза, жауапкершіліктен босату, халықаралық тәжірибе.

Вопросы освобождения от уголовной ответственности при исполнении условий процессуального соглашения

Авторы анализируют основные механизмы и условия, согласно которым подсудимые могут быть освобождены от уголовной ответственности в случае исполнения обязательств, предусмотренных такими соглашениями. Особое внимание уделяется проблемам, возникающим при применении процессуальных соглашений, таким как определение обязательств сторон, контроль за их исполнением, а также последствия невыполнения условий соглашения. На основе анализа судебной практики и законодательства, авторы выделяют ключевые аспекты процессуальных соглашений и предлагают практические рекомендации по их применению в уголовном процессе. В заключение, статья выделяет перспективы развития процессуальных соглашений и их роли в современной системе уголовного правосудия. По мнению авторов содержание нормы 67 УК РК противоречит неотвратимости наказания, если лицо совершило уголовное правонарушение должна и быть санкция в определенных пределах. Авторы считают, что пределы предполагаемого освобождения от наказания не должно в полной мере зависеть от внутреннего убеждения человека, и необходимо исключить любые возможности коррупционной составляющей.

Ключевые слова: процессуальное соглашение, наказание, освобождение от ответственности, международный опыт.

Issues of exemption from criminal liability in the execution of the terms of the procedural agreement

The authors analyze the main mechanisms and conditions under which defendants can be released from criminal liability in case of fulfillment of obligations provided for by such agreements. Special attention is paid to the problems arising in the application of procedural agreements, such as determining the obligations of the parties, monitoring their implementation, as well as the consequences of non-fulfillment of the terms of the agreement. Based on the analysis of judicial practice and legislation, the authors identify key aspects of procedural agreements and offer practical recommendations on their application in criminal proceedings. In conclusion, the article highlights the prospects for the development of procedural agreements and their role in the modern criminal justice system. According to the authors, the content of norm 67 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan contradicts the inevitability of punishment, if a person has committed a criminal offense, there must be a sanction within certain limits. The authors believe that the limits of the alleged release from punishment should not fully depend on the inner conviction of a person, and it is necessary to exclude any possibility of a corruption component.

Keywords: procedural agreement, punishment, exemption from liability, international experience.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 67-бабы процесік келісімінің талаптарын орындау кезінде қылмыстық жауаптылықтан босатуды көздейді. Институт қылмыстық сот ісін жүргізуді одан әрі саралау және қылмыстық жауаптылықты даралау қажеттілігіне тікелей байланысты. Демек, бұл институт сотталған адамға қылмыстан кейінгі оң мінез-құлыққа жәрдемдесуі керек, яғни құқық қорғау органдарымен ынтымақтастық туралы келісім айыпталушыны тергеумен ынтымақтастыққа ынталандыруға, жасалған қылмыстар мен басқа да қаскүнемдер туралы ақпарат алуға ықпал етуге, жазаны төмендетуге, толық босатылғанға дейін. Айта кету керек, мұндай жағымды мінез-құлыққа айыпталушы мен жәбірленуші тарап мемлекетпен ғана емес, тергеу барысында залал қылмыс толық ашылған жағдайда өтелуі мүмкін, сонымен бірге айыпталушының өзі де қызығушылық танытады. Сотқа дейінгі келісім жүйесінде мемлекеттің мүддесі бар, айыпталушы тергеуге жасалған қылмыс туралы ақпарат береді, бұл сот ісін жүргізу уақыты мен шығындарын қысқартуға мүмкіндік береді.

Бұл мәселеде жазаны жеңілдету шегі, одан толық босату мүмкіндігі мен қажеттілігі мәселесі әлі де өзекті болып қала береді. Мысалы, егер ҚР ҚК-нің 67-бабының мазмұнын түсіндіруге жүгінетін болсақ, кәмелетке толмаған адамға қатысты зорлық-зомбылық қылмысын жасаудан басқа, қылмыстық қол сұғушылықтың ауырлығы немесе жазаны өтеу мерзімдері бойынша қандай да бір шектеулер көзделмейді.

Әдістері. Мақаланы дайындау кезінде ғылыми зерттеудің келесі әдістері қолданылды:

- Нормативтік актілерді құқықтық талдау: қылмыстық жауапкершіліктен босатуға байланысты құқықтық нормаларды, талаптар мен рәсімдерді анықтау үшін процесік келісімдері мен оларды орындау шарттарын реттейтін заңнамалар мен нормативтік актілерді зерттеу.

- Салыстырмалы-құқықтық талдау: әр түрлі елдердің немесе аймақтардың процесік келісімдері мен қылмыстық жауапкершіліктен босату мәселелері бойынша заңнамаларын қолдану тәсілдері мен тәжірибелеріндегі айырмашылықтар мен ұқсастықтарды анықтау үшін салыстыру.

Негізгі бөлігі. Осы мақсатта алыс және жақын шет елдердің тәжірибесіне талдау жүргіземіз.

1988 жылдан бастап Испанияның қылмыстық процестік заңнамасы айыпталушылар арасында 6 жылдан астам бас бостандығынан айыруға әкеп соқтырмайтын құқық бұзушылықтар туралы, олар прокурор ұсынған айыптаумен және алдын ала тергеу сатысында ұсынған жазамен келісетіндігі туралы келісім жасауға мүмкіндік береді [1]. Мұндай келісім болған жағдайда сот қылмыстық істе бар дәлелдемелерді ескере отырып, айыптау үкімі мен жаза тағайындау туралы шешім қабылдайды, оны тараптар келіседі [2]. Мұндай келісім екі жақты болып табылмайды, ал сот ақтау үкімін шығаруға өкілеттігінен айырылмайды [3].

Италия ҚПК - нің 438-443-баптарының ережелеріне сәйкес, «abbreviato» - бұл айыпталушының өтініші бойынша дәлелдемелерді қосымша зерттеу жүргізбестен алдын ала тыңдау шеңберінде үкім шығару процесі. Осыны ескере отырып, айыпталушы мүмкіндігінше үштен бірінен аспайтын жаза алады деп күте алады [4]. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес «abbreviato» өмір бойына бас бостандығынан айыруға әкеп соқтыратын қылмыстар туралы қылмыстық істерде қолдануға тыйым салынады. Алайда, мұндай әрекет оның ақталу ықтималдығын жоймайды [5].

Италияның ҚПК - нің 444-448-баптарымен реттелетін жазалау келісімі институты (applicazione della pena sulla richiesta delle parti, patteggiamento) санкциясы 5 жылдан аспайтын құқық бұзушылықтарға қатысты қылмыстық істерде ғана қолданылады. 2003 жылы осы процедураны қолдануға болатын жазаның максималды мерзімі 3 жыл мөлшерінде белгіленді. Болашақта Италияның қылмыстық процестік заңнамасы өзгерді [6]. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес сот талқылауы барысында дәлелдеу міндетін прокурордан алып тастау айыпталушының сот талқылауы басталғанға дейін тағылған айыптаумен келісімін білдіруіне байланысты. Мұндай бастама үшін қорғаушы тарап заңнамаға сәйкес кепілдендірілген жазаны 2/3 жеңілдетуді, сот шығындарынан босатуды және соттылықты өтеу мерзімдерін қысқартуды алады. Істің барлық мән-жайлары талданғаннан кейін және тараптар заңда көзделген барлық шарттарды орындағаннан кейін келісімді судья бекітеді. Егер судья сотталушының кінәсін дәлелдеу жеткіліксіз деп есептеген жағдайда, ол Тараптардың қол жеткізген келісімді бекіту туралы өтінішін қабылдамауға және қылмыстық құқық нормаларына сәйкес істі қарауға кірісуге құқылы.

Португалия ҚПК - нің 392-400-баптарының қаулылары «sumarrisimo» (португал тілінен аударғанда «өте жеңілдетілген өндіріс» дегенді білдіреді) рәсімін көздейді, ол алты айдан аспайтын қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша дәлелдемелерді қосымша зерттеу жүргізбестен соттың түпкілікті шешім қабылдауынан тұрады.

Неміс қылмыстық ісіндегі мәмілелер тек 1984 жылы ресми түрде тіркелді. Ұзақ уақыт бойы Германияның қылмыстық процесі сот ісін жүргізудің қысқартылған түрлеріне бейімделмеді, бірақ дәлелдемелерді жан-жақты зерттеу бағытында дамыды. Бірақ Германияда тергеумен белсенді жұмыс істейтін адамдар үшін жазаны жеңілдету немесе оны айыптау куәгеріне айналдыру арқылы оларды қылмыстық жауапкершіліктен босату тәжірибесі кең таралған.

Қылмысқа қатысушыларды ынтымақтастыққа тарту арқылы қылмыспен күресуге ықпал ететін неміс қылмыстық процестік процедурасы бар. Германияда сауда-саттықтың мақсаты құқық бұзушылық үшін жазаны азайту емес, қылмыстық жауапкершілікке тарту фактісі болып табылатындығы қазақстандық ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім институтына қарама-қайшы болып табылады. Мысалы, ГФР Қылмыстық кодексінің 129-бабына сәйкес ұйымдасқан қылмыстық топтардың қызметі және олардың жоспарлары туралы ерікті және уақтылы хабарлаған адамдар қылмыстық жауаптылықтан босатылады. Заңның бұл нормасы ұйымдасқан қылмысқа қарсы күресте үлкен тиімділікке ие, өйткені ол тиімді құрал болып табылады.

Голландияда айыпталушы полицияның істі қоғамдық айыптау қызметіне беруден бас тартуының орнына белгілі бір ақша сомасын салуға мүмкіндігі бар [7]. Сот сатысында айыпталушы өзінің кінәсін дәлелдемеуі мүмкін. 10 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі бас бостандығынан айыруға жазаланатын қылмыстар туралы қылмыстық

істер бойынша сот талқылауы сатысында өзінің кінәсі кінәлі деп танылған жағдайда, айыптаушы тарап дәлелдемелер бермеуге құқылы. Сот тараптар тарапынан қарсылықтар мен фактінің дұрыстығына күмән болмаған кезде істің нәтижесін түпкілікті айқындау туралы шешім қабылдайды [8].

Сарсенбаева Б.Б. – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасы бастығы, полиция майоры, заң ғылымдарының кандидаты.

Қалқанбай Ә.Қ. - магистрант 1 курса научно-педагогической магистратуры факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, капитан полиции.

Сарсенбаева Б.Б. – начальник кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, майор полиции, кандидат юридических наук.

Kalkanbay A.K. - 1st year undergraduate student of the scientific and Pedagogical magistracy of the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, police captain.

Sarsenbayeva B.B. - Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, major of police, candidate of law.

С.А. Айжанов¹
¹ҚР ІІМ Оқу орталығы, Павлодар, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҰРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Соңғы жылдары ұрлық деңгейі тұрақты түрде жоғары, бұл өз кезегінде Республикалық құқық бұзушылық деңгейіне айтарлықтай әсер етеді, өйткені ол ұрлықтың үлес салмағымен айтарлықтай қалыптасады. Зерттелетін қылмыс түрінің жоғары көрсеткіштері қоғам өмірінің әр сегментіндегі ауқымды өзгерістерге байланысты: саяси, экономикалық, әлеуметтік.

Тіркелген қылмыстардың жалпы санының ауытқуына қарамастан, ұрлыққа жоғары көрсеткіштер тән екені анық. Қазақстан ұрлықты тіркеу және ашу бойынша жоғары көрсеткіштерге ие, бұл жағдайды жақсартуға бағытталған пәрменді шаралар қабылдау қажеттігін айғақтайды.

Түйінді сөздер: құқық бұзушылық, қылмыс, мемлекет, ұрлық, алдын алу.

Актуальные вопросы профилактики краж в Республике Казахстан

В последние годы уровень краж стабильно высок, это, в свою очередь, ощутимо влияет на республиканский уровень правонарушений, так как он в значительной степени формируется удельным весом именно краж. Высокие показатели исследуемого вида преступлений обусловлены масштабными изменениями практически в каждом сегменте жизни общества: политическом, экономическом, социальном.

Однозначно, что кражам присущи высокие показатели вне зависимости от колебаний уровня общего количества зарегистрированных преступлений. Казахстан имеет высокие показатели по регистрации и раскрытию краж, что красноречиво свидетельствует о необходимости принятия действенных мер, направленных на улучшение ситуации.

Ключевые слова: правонарушения, преступность, государство, кража, профилактика.

Current issues of theft prevention in the Republic of Kazakhstan

In recent years, the theft rate has been consistently high, which, in turn, significantly affects the republican level of offenses, since it is largely formed by the specific weight of thefts. The high rates of this type of crime are due to large-scale changes in almost every segment of society: political, economic, and social.

It is unequivocal that high rates are inherent in thefts, regardless of fluctuations in the level of the total number of registered crimes. Kazakhstan has high rates of registration and disclosure of thefts, which eloquently indicates the need to take effective measures aimed at improving the situation.

Keywords: offenses, crime, state, theft, prevention.

Кіріспе. Қылмысқа қарсы күрестің негізгі бағыттарының бірі – оның алдын алу. Қылмыстың алдын алу мемлекеттің жазалау саясатына қарағанда басымдыққа ие болуы керек деген идеяны философтар ежелгі дәуірде (Платон, Аристотель) айтқан [1].

Қылмыс құрылымындағы мүліктік қылмыстар айтарлықтай қылмыстың ең көп таралған түрлерінің бірі болып қала береді. Тиімді пәтер ұрлығын кең және кешенді түрде ашу мүмкін емес арнайы білімді пайдалану [2].

К. Маркс қазіргі заманғы криминологияның негізгі принципін тұжырымдады, ол: «жазамен қатар бізде қылмыспен күресу үшін неғұрлым жетілдірілген құрал бар, бұл оның алдын алу» [3].

Қылмысқа қарсы күрес саласында бірнеше терминдер қолданылады – бұл «қылмыстың алдын алу», «қылмысты ескерту», «алдын алу», «жолын кесу» және т.б. бұл ұғымдардың арақатынасын түсіну маңызды.

«Ескерту» ұғымы ұжымдық және жан-жақты. Белгілі бір адамнан қылмыстың алдын алуға бағытталған алдыналу іс-әрекетінің алғашқы кезеңдері алдыналу болып табылады. Егер ол жеткілікті тиімді болмаса, онда қылмыстың алдын алу, жолын кесу қажеттілігі туындайды. Қылмыстардың алдын алу процесінде адамдардың заңды (алдын алу) және заңсыз (алдын алу, жолын кесу) мінез-құлқына әсер етеді.

Біз Г. А. Аванесовтің «... «ескерту» ұғымы ұжымдық және жан-жақты. Белгілі бір адамнан қылмыстың алдын алуға бағытталған профилактикалық іс-әрекетінің алғашқы кезеңдері алдын алу болып табылады. Егер ол жеткілікті тиімді болмаса, онда қылмыстың алдын алу, жолын кесу қажеттілігі туындайды» пікірімен толығымен келісеміз [4].

Қылмыстардың алдын алу процесіндегі іс-шаралар адамдардың заңды (алдын алу) және заңсыз (алдын алу, жолын кесу) мінез-құлқына әсер етеді. Демек, қылмыстың алдын алу – бұл қылмыс оқиғасының алдын алуға бағытталған әртүрлі құрылымдардың қызметі [5].

«Қылмыстың алдын алу» ұғымын зерттей отырып, «объект», «мәні» және «субъект» сияқты ұғымдардың мәнін түсіну қажет.

Ескерту объектісі – бұл ұрлықтың болуына және олардың жасалуына байланысты қолданыстағы заңнаманы бұзумен байланысты қоғамдық қатынастар.

Ескерту тақырыбы – ұрлық жасайтын немесе жасауға бейім адамның (адамдар тобының) нақты мінез-құлқы.

Криминологиялық әдебиеттегі қылмыстың алдын алу субъектілері деп «мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар, сондай-ақ әртүрлі деңгейлерде және әртүрлі ауқымда мақсатты түрде жүзеге асыратын лауазымды адамдар мен азаматтар, қылмыстың себептерін және қылмыс жасауға ықпал ететін жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған шаралар» түсініледі [6].

Демек, қылмыстың алдын алу – бұл қылмыс оқиғасының алдын алуға бағытталған әртүрлі құрылымдардың қызметі.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың әсіресе тиімді және перспективалы бағыты алдын алу болып табылады. Криминологияда бүкіл қоғамның даму дәрежесін, оның мәдени-білім беру және адамгершілік деңгейін көрсететін қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық және саяси қатынастар қылмыстың алдын алумен байланысты [7].

Алдын алу міндетті түрде қысқа мерзімді, орта мерзімді және ұзақ мерзімді міндеттерді айқындау негізінде құрылуы және әртүрлі қызмет түрлерінің өзара іс-қимылын ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс.

Қылмыстың арнайы алдын алу – бұл жеке әлеуметтік топтарға, қызмет салаларына және қылмыс жасау ықтималдығының жоғарылауымен сипатталатын объектілерге қатысты детерминация мен себептілік процестеріне әсер ету жүйесі.

Арнайы профилактиканы мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар жүзеге асырады, олар басқа функциялармен қатар қылмыстардың және олармен байланысты басқа да құқық бұзушылықтардың алдын алуға арналған.

Арнайы органдар деп ішкі істер органдары, прокуратуралар, соттар және қоғамдық ұйымдар түсініледі. Арнайы деңгейдегі профилактика қылмыстың жасалуына жол бермеуге бағытталған іс-шараларды қамтиды. Арнайы ескерту мақсатты сипатта болады. Басқаша айтқанда, оның мазмұнын құрайтын шаралар қылмыстың детерминанттарын анықтауға, жоюға, бейтараптандыруға, азайтуға бағытталған.

Арнайы ескерту жоспарланған, дайындалған қылмыстардың алдын алуды, басталған қылмыстық қол сұғушылықтардың жолын кесуді, сондай-ақ жасалған қылмыспен келтірілген зиянды жоюды көздейді. Қылмыстың арнайы алдын алудың тағы бір маңызды ерекшелігі – бұл әдетте қоғамдық өмірдің белгілі бір салаларына, шаруашылық салаларына, жеке кәсіпорындарға, әлеуметтік топтарға, қылмыс түрлеріне және қоғамға қарсы мінез-құлық түрлеріне қатысты жүзеге асырылады.

Қылмыстардың арнайы криминологиялық алдын алу тек осы мақсаттарға жетуге бағытталғандықтан ғана емес, сонымен қатар, кешенді жоспарлар мен мақсатты бағдарламаларды әзірлеу кезінде және қылмыстың жекелеген түрлерінің алдын алу шараларын әзірлеу және жүзеге асыру кезінде қажет болатын арнайы криминологиялық білімді қажет ететіндіктен деп аталады. т. б.

Мұндай шаралардың «мамандығы» алдын алу қызметі субъектілерінің ерекше мәртебесіне байланысты – бұл Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары.

Негізгі бөлігі. Заң әдебиеттерінде ішкі істер органдарының құрылымында қылмыс пен ұрлықтың алдын алумен тікелей айналысуға арналған мамандандырылған бөлімшелер құру қажеттілігі көрсетілген.

ПО-ның қылмыстардың алдын алу жөніндегі негізгі міндеттері:

1) қылмыс жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және талдау, оларды жою жөнінде шаралар қабылдау;

2) қылмыс жасауға ниеті бар адамдарды анықтау және профилактикалық есепке қою;

3) қылмысқа дайындықты және (немесе) қылмысқа қастандық жасауды жүзеге асыратын адамдарды анықтау және заңнамаға сәйкес олардың құқыққа қарсы қызметінің жолын кесу жөнінде шаралар қабылдау.

Барлық дерлік құрылымдық бөлімшелер ұрлықтың алдын алу және алдын алу мақсатында профилактикалық жұмыстармен айналысады. Қарастырылып отырған профилактикалық қызметке қатысу дәрежесіне қарай оларды екі топқа бөліп, кейбір қызметтердің профилактикалық рөлін қарастырыңыз.

Бірінші топқа зерттелетін қылмыс түрлерінің алдын алумен тікелей айналысатын субъектілер кіреді:

Учаскелік полиция инспекторлары:

1) әкімшілік учаскеде ұрлық жасауға, есірткі қолдануға және маскүнемдікке бейім, қаңғыбастықпен немесе қайыр сұраумен айналысатын адамдарды анықтайды.

2) өзінің әкімшілік учаскесінде тауарлық-материалдық құндылықтарды, ақшалай қаражатты сақтау объектілерін олардың техникалық нығаюы тұрғысынан тексерулер жүргізуге қатысады.

3) жеке күзетшілер мен халықты ұрлықтың алдын алу, құқық бұзушылыққа жол беретін адамдарға қатысты жеке профилактикалық іс-шаралар жүргізу жөніндегі жұмысқа тартады.

4) өз пәтерлерін және өзге де меншік объектілерін күзет дабылы құралдарымен ведомстводан тыс күзет күштерімен және құралдарымен жабдықтау бойынша халық арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізеді.

Кәмелетке толмағандар жөніндегі бөлімшелердің қызметкерлері:

1) кәмелетке толмағандардың қараусыздығы мен құқық бұзушылықтарының профилактикасы, кәмелетке толмағандардың жұмысқа орналасуын, демалысын және бос уақытын ұйымдастыру жөніндегі жұмысты жүргізеді.

2) кәмелетке толмағандарды ұрлық жасауға тартатын адамдарды анықтайды, есепте тұрған кәмелетке толмағандар мен олардың ата-аналарына қатысты жеке профилактика

жүргізеді, өз құзыреті шегінде ұрлық жасаған және қылмыстық жауаптылық туындайтын жасқа толмаған адамдармен жұмысты жүзеге асырады.

Қылмыстық іздестіру бөлімшелерінің қызметкерлері:

1) жедел-іздестіру іс-шараларын жүргізу кезінде ұрлық жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтайды, өз құзыреті шегінде оларды жою жөнінде шаралар қабылдайды.

2) ұрлыққа дайындықпен немесе оған оқталумен айналысатын адамдарды анықтау бойынша жедел-іздестіру іс-шараларын жүргізеді, оларға заңнамада көзделген шараларды қабылдайды.

3) бірлескен кешенді жедел профилактикалық іс-шараларды өткізуге қатысады.

4) учаскелік полиция уәкілдерімен, кәмелетке толмағандар істері жөніндегі бөлімшелердің қызметкерлерімен кәмелетке толмағандар, бұрын сотталған адамдар жасаған ұрлықтарды анықтауға бағытталған өзара іс-қимылды қолдайды.

Тергеу бөлімшелерінің қызметкерлері:

1) тергеу барысында ұрлық жасауға ықпал еткен мән-жайлар, басқа да заң бұзушылықтар белгіленеді. Меншік нысанына қарамастан тиісті ұйымға немесе лауазымды адамға ұсыным енгізеді және кемшіліктердің уақтылы жойылуын бақылайды.

2) бас бостандығынан айыруға байланысты емес бұлтартпау шарасы сайланған, сондай-ақ өздеріне қатысты қылмыстық қудалау профилактикалық есепке қою үшін ақталмайтын негіздер бойынша тоқтатылған күдіктілер мен айыпталушылар туралы ұрлық жасалған жер бойынша ішкі істер органдарының тиісті бөлімшелерін хабардар етеді.

Анықтау бөлімшелерінің қызметкерлері:

1) анықтауды жүргізу және жасалған ұрлықтар туралы арыздар мен хабарламалар бойынша тексеруді жүзеге асыру кезінде олардың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайлар анықталады және белгіленген тәртіппен тиісті органдарға, ұсынымдарға, хабарламаларға (оларды жою жөнінде шаралар қабылдау туралы) енгізіледі;

2) кәсіпорындар, ұйымдар мен мекемелердің лауазымды адамдары қолданыстағы заңнамаға сәйкес шаралар қабылдау үшін қылмыс жасауға немесе заңның басқа да бұзушылықтарына ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою туралы ұсыныстарды орындамаған жағдайда прокуратура органдарына ақпарат жібереді;

3) бас бостандығынан айыруға байланысты емес бұлтартпау шарасы профилактикалық есепке қою үшін сайланған адамдар туралы ішкі істер органдарының тиісті бөлімшелерін хабардар етеді;

4) қылмыстық қол сұғушылықтан зардап шеккен адамдар арасында олардың жәбірленушілік мінез-құлқын өзгерту мақсатында профилактикалық қызметті жүзеге асырады.

Екінші топқа ұрлықтың алдын алуға жанама әсер ететін қызметтер кіреді:

Жергілікті полиция қызметінің қызметкерлері:

1) патрульдеу маршруттарында ұрлық жасау ықтималдығы жоғары орындарды, қылмыс жасауға бейім адамдардың жасырынған жерлерін, сондай-ақ кәмелетке толмағандардың, оның ішінде (кәмелетке толмағандар топтарының) криминогендік элементтерінің шоғырланған жерлерін тексереді;

2) дәрменсіз жағдайда не олардың өмірі мен денсаулығына қауіпті жағдайда жүрген азаматтарға қажетті көмек көрсетеді;

3) әлеуметтік қауіпті жағдайдағы қараусыз қалған кәмелетке толмағандарды, сондай-ақ кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды анықтайды, оларды ата-аналарына береді, Қажет болған жағдайда мұндай адамдарды ПО аумақтық органының кезекші бөліміне жеткізеді;

4) азаматтар жаппай болатын жерлерде ұрлық жасаудың алдын алуға бағытталған барлық қажетті шараларды қабылдайды;

5) іздеуде жүрген адамдар мен көлік құралдарын анықтайды (анықтайды).

Көліктегі ішкі істер органдары бөлімшелерінің қызметкерлері: көлік объектілерінде меншіктің барлық нысандарындағы мүліктің сақталуын қамтамасыз ету, олардың тарапынан

осындай қылмыстық көріністердің алдын алу мақсатында жүктерді ұрлаумен айналысатын адамдарды анықтау бойынша жедел-іздігі және профилактикалық қызметті ұйымдастырады және жүргізеді.

Кезекші бөлімдер:

- 1) жымқыру бойынша жасалған сигналдарға жедел ден қоюды жүзеге асырады;
- 2) қылмыскерлерді «жылдам қимылдау» бойынша іздігіруді ұйымдастырады;
- 3) ақпаратты басқа мүдделі қызметтерге және көрші өңірлерге уақтылы жібереді.

Олардың алдын алуды жетілдіру шараларының бірі өзара әрекеттесуді ұйымдастыруды және ұрлық жасау мүмкіндігі туралы сигналдарға жедел ден қоюды жақсарту болып табылады.

Тәжірибе көрсеткендей, ішкі істер органдарының ұрлықтың алдын алу жөніндегі қызметінің негізгі бағыттары:

- 1) ұрлықпен күресудің кешенді нысаналы бағдарламаларын әзірлеуге және іске асыруға қатысу;
- 2) ұрлықтың алдын алуға жауапты субъектілерді осы қылмыстардың сандық және сапалық сипаттамалары туралы криминологиялық ақпараттың жиынтығымен қамтамасыз ету және оларды жою жөніндегі шаралар туралы ұсыныстар енгізу;
- 3) бұқаралық ақпарат құралдары (радио, баспа, теледидар) арқылы азаматтарға мерзімді үндеу және тұрғылықты жері, оқуы және жұмысы бойынша халықтың әртүрлі топтары алдында жүйелі түрде сөз сөйлеу;
- 4) қызмет көрсетілетін аумақтың неғұрлым криминогендік учаскелерінде: көшелерде, тұрғын алаптардың аулаларында, бұқаралық, ойын-сауық және мәдени іс-шаралар өткізілетін орындарда патрульдеуді күшейту;
- 5) ұрлықпен айналысатын жеке адамдар мен қылмыстық топтардың қызметін анықтауға және жолын кесуге бағытталған нысаналы рейдтер мен операциялар жүргізу және т. б.

Қорытынды. Өзара іс-қимыл мәселелерін ойдағыдай шешу үшін мүдделі қызметтер мен ішкі істер органдарының бөлімшелері арасында қаралатын қылмыстар туралы ақпарат алмасу қажет.

Ұрлықтың алдын алу мақсатында ішкі істер органдары мынадай бағыттарға назар аударуы тиіс:

- 1) жымқыру себептері мен жағдайларын анықтау;
- 2) мемлекеттік билік органдарын, жергілікті өзін-өзі басқару органдарын, сондай-ақ мүлік иелерін ұрлық жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою қажеттілігі туралы уақтылы хабардар ету жөнінде ұсыныстар енгізу;
- 3) қылмысқа дайындықпен және меншікке қарсы қылмыстарға оқталумен айналысатын адамдарды анықтау бойынша жедел-іздігірү іс-шараларын жүргізу, сондай-ақ оларға алдын алу шараларын уақтылы қабылдау;
- 4) қылмыстың жай-күйін ай сайын талдауды жүзеге асыру және осындай қылмыстардың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою жөнінде шаралар қабылдау;
- 5) ұрлық жасауға бейім адамдарды анықтау, ондай тұлғалардың құқыққа қарсы іс-әрекетінің алдын алу және жолын кесу жөніндегі жұмыста оларда бар жедел ақпаратты пайдалану бойынша профилактиканың басқа субъектілерімен тиімді өзара іс-қимылды қолдау.

Ұрлықтың алдын алудың белсенді субъектілері сот органдары мен прокуратура органдары болып табылады. Соттардың жұмысында қылмыстың алдын алудың ең тиімді шаралары – заңнаманы соттың тікелей сақтауы, сот шешімдерінің әділдігі, құқықтық түсіндіру жұмыстарын жүргізу, ашық сот процестері, қылмыс жасауға ықпал еткен себептер мен жағдайларға ден қою, криминологиялық Ықпал етудің барлық субъектілеріне көмек көрсету және т. б.

Прокуратураның бірқатар арнайы-криминологиялық ескерту субъектілеріндегі орны мен рөлі, ең алдымен, қолданыстағы заңнаманың орындалуын қадағалайтын орган ретіндегі

мәртебесімен анықталады. Заңнаманың бұзылуын анықтап, жолын кесу арқылы прокуратура құқықтық арнаға енгізуге және базалық экономикалық қатынастарды тұрақтандыруға, олардан қылмыстық қауіпті жағдайларды жоюға, ұрлыққа ықпал ететін себептер мен жағдайлардың қолданылу аясын шектеуге ықпал етеді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Авдеев Р.В. Предупреждение преступлений // Вестник ТГУ. 2014. № 6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/preduprezhdenie-prestupleniy> (дата обращения: 13.05.2024).
2. Э.М. Насырова. Пәтер ұрлықтарын ашудың ұйымдастыруы және тактикасы // Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері, №2(63). – 2020. С.82-85.
3. К. Marx and F. Engels, Op., 1 vol. b. 131.
4. Криминология. 5-е изд., перераб. и доп. /Под ред. Аванесова Г.А., Аванесов Г.А., Эриашвили Н.Д., Лебедев С.Я., Иншаков С.М. М.: Юнити-Дана, 2010.
5. Оноколов Ю.П. Теоретические аспекты определения понятий, связанных с предупреждением преступности // Миграционное право. 2011. № 3. С. 23 - 27.
6. Долгова А.И. Понятия советской криминологии / А.И. Долгова, Б.В. Коробейников, В.Н. Кудрявцев, В.В. Панкратов. М., 1985. С. 83.
7. Казюлин В.А. Предупреждение квартирных краж в городах-мегаполисах: Дисс рефераты. ғылыми дәреже алуға з.ғ.к. – М., 2009. Б. 24.

Автор туралы мәліметтер

Айжанов С.А. – Қазақстан Республикасы ІІМ Павлодар қаласы Оқу орталығы бастығының орынбасары, полиция полковнигі.

Айжанов С.А. – заместитель начальника Учебного центра МВД Республики Казахстан г.Павлодар, полковник полиции.

Aizhanov S.A. – Deputy Head of the Training Center of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Pavlodar, police Colonel.

Г.Б. Ахмеджанова¹, С.Т. Иксатова², М.Е. Бихиянова²

¹НАО «Торайгыров университет», Павлодар, Казахстан

²Инновационный Евразийский университет, Павлодар, Казахстан

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕОРИИ ЛИЧНОСТИ ПРЕСТУПНИКА

В статье анализируется обзор основных криминологических подходов к изучению личности преступника. Актуальность данной темы обусловлена необходимостью понимания мотивов и факторов, влияющих на преступное поведение, а также, разработкой эффективных стратегий борьбы с преступностью. Также освещаются разнообразные теоретические подходы, включая классическую школу криминологии, а также социологический, антропологический и психологический подходы, с целью провести исследование в области личности преступника. Каждый из них предлагает свою трактовку преступного поведения и основывается на разных предпосылках и концепциях.

Представлен обзор основных теорий и исследований, которые помогают разобраться в множестве факторов, влияющих на формирование личности преступника. Анализируются социальные, биологические, психологические и другие аспекты, а также, роль окружающей среды и общественных условий. Рассматривается личность преступника как объект научного познания с момента возникновения на определенном этапе развития криминологической науки некоторой совокупности упорядоченных и систематизированных знаний, описывающих и объясняющих существование, развитие и особенности тех, кто совершает преступления.

Статья способствует углубленному осознанию природы и причин преступного поведения, а также, осознать важность изучения личности преступника для эффективного противодействия преступности. Результаты исследований и предложенные подходы могут быть полезными для разработки стратегий предупреждения преступлений, реабилитации преступников и формирования безопасного общества.

Ключевые слова: криминология, личность преступника, преступное поведение, социальные факторы, общественная среда, теории преступности, биологические аспекты.

Қылмыстық тұлғаның криминологиялық теориялары

Мақалада қылмыскердің жеке басын зерттеудің негізгі криминологиялық тәсілдеріне шолу жасалған. Бұл тақырыптың өзектілігі қылмыстық мінез-құлыққа әсер ететін мотивтер мен факторларды түсіну, сондай-ақ қылмыспен күресудің тиімді стратегияларын әзірлеу қажеттілігімен түсіндіріледі. Сондай-ақ, қылмыстық тұлға саласында зерттеулер жүргізу мақсатында классикалық криминология мектебін, сондай-ақ социологиялық, антропологиялық және психологиялық көзқарастарды қамтитын әртүрлі теориялық тәсілдер қамтылған. Олардың әрқайсысы қылмыстық мінез-құлықтың өзіндік түсіндірмесін ұсынады және әртүрлі алғышарттар мен тұжырымдамаларға негізделген.

Қылмыскер тұлғасының қалыптасуына әсер ететін көптеген факторларды түсінуге көмектесетін негізгі теориялар мен зерттеулерге шолу жасалған. Әлеуметтік, биологиялық, психологиялық және басқа аспектілері, сонымен қатар қоршаған орта мен әлеуметтік жағдайлардың рөлі талданады. Қылмыскер тұлғасы криминалистиканың дамуының белгілі бір кезеңінде олардың өмір сүруін, дамуын және ерекшеліктерін сипаттайтын және түсіндіретін белгілі бір реттелген және жүйеленген білімдер жиынтығы пайда болған кезден бастап ғылыми танымның объектісі ретінде қарастырылады, негізгі қылмыс жасағандарға қатысты.

Мақала қылмыстық мінез-құлықтың табиғаты мен себептерін терең түсінуге, сондай-ақ қылмыспен тиімді күресу үшін қылмыскердің жеке басын зерттеудің маңыздылығын түсінуге ықпал етеді. Зерттеу нәтижелері мен ұсынылған тәсілдер қылмыстың алдын алу стратегияларын әзірлеу, қылмыскерлерді оңалту және қауіпсіз қоғам құру үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйінді сөздер: криминология, қылмыстық тұлға, қылмыстық мінез-құлық, әлеуметтік факторлар, әлеуметтік орта, қылмыс теориялары, биологиялық аспектілер.

Criminological theories of criminal personality

The article analyzes an overview of the main criminological approaches to the study of the personality of a criminal. The relevance of this topic is due to the need to understand the motives and factors influencing criminal behavior, as well as the development of effective strategies to combat crime. It also covers a variety of theoretical approaches, including the classical school of criminology, as well as sociological, anthropological and psychological approaches, with the aim of conducting research in the field of criminal personality. Each of them offers its own interpretation of criminal behavior and is based on different premises and concepts.

An overview of the main theories and studies is presented that help to understand the many factors influencing the formation of a criminal's personality. Social, biological, psychological and other aspects are analyzed, as well as the role of the environment and social conditions. The personality of the criminal is considered as an object of scientific knowledge from the moment of the emergence at a certain stage of the development of criminological science of a certain body of ordered and systematized knowledge that describes and explains the existence, development and characteristics of those who commit crimes.

The article contributes to an in-depth understanding of the nature and causes of criminal behavior, as well as to realize the importance of studying the personality of the criminal for effectively combating crime. The research results and proposed approaches can be useful for developing crime prevention strategies, rehabilitating criminals and creating a safe society.

Keywords: criminology, criminal personality, criminal behavior, social factors, social environment, theories of crime, biological aspects.

Введение. Изучение личности преступника является важной задачей в области криминологии, так как понимание мотивов, характеристик и поведения преступников помогает разрабатывать эффективные стратегии борьбы с преступностью и предупреждения преступлений. Актуальность данной темы обусловлена необходимостью понимания причин, которые приводят людей к совершению преступлений, и разработкой мер, направленных на предупреждение и реабилитацию преступников.

Вопрос о сущности личности преступника был изучен представителями различных наук и остается актуальным исследовательским объектом до сегодняшнего дня. Для криминологии ценность этих научных исследований заключается в разработке собственных концепций, которые объясняют природу личности преступника, выделяют ее отличия от личности законопослушного гражданина и связываются с рассмотрением детерминантов преступности и индивидуального преступного поведения, а также предупреждением и прогнозированием преступности.

Криминологические исследования, связанные с указанными вопросами, имеют междисциплинарный характер и основываются на положениях, разработанных социологами, психологами, философами и представителями других наук. Поэтому неудивительно, что взгляды криминологов перекликаются и имеют некоторые общие моменты с этими теориями.

Из-за тесной взаимосвязи между понятиями преступного поведения, личности преступника и детерминантов преступности, сложно выделить криминологические теории, которые исключительно сосредоточены на вопросах формирования и содержания личности преступника. В конечном счете, каждая из теорий затрагивает все эти аспекты.

Основная часть. Существующие криминологические теории о личности преступника, ее возникновении, формировании и содержании, можно обобщить и разделить на две основные группы. Первая группа включает теории, которые признают социальную обусловленность личности преступника (социологический подход). Вторая группа теорий отдает приоритет биологическим или врожденным качествам человека при объяснении преступного поведения личности (антропологический или биологический подход). Внутри последней группы некоторые исследователи уделяют значительное внимание психологическим теориям, придавая им самостоятельное значение.

Однако, еще задолго до их систематического описания, некоторые представления о природе преступного поведения и личности преступника были высказаны. Как отмечает Ю. Ю. Комлев, первые идеи, связанные с девиантологическими концепциями, можно проследить в древних китайских и индийских правовых трактатах, законах царя Хаммурапи, законах XII таблиц раннего римского права, англо-саксонском Common law, Салической правде франков, славянской Русской Правде, хартии английских вольностей Magna carta и других историко-правовых документах древности [1].

В то же время, можно логично предположить, что первые объяснения природы преступления имели религиозную основу, связывая совершение преступных деяний с проявлениями порочной человеческой природы и греховностью. Дальнейшее развитие взглядов на преступность и личность преступника произошло в рамках классической школы криминологии. Она была сформирована на основе работ мыслителей эпохи Просвещения, а особое значение имел труд Чезаре Беккарии «Преступление и наказание» [2].

Основные принципы данной школы заключались в утверждении, что преступление является результатом свободного и рационального выбора человеком совершить преступное действие. Это означает отрицание метафизической природы преступления, а личность преступника рассматривается в контексте теории свободы воли как субъект, осознанно и рационально контролирующей свою жизнь. Это ведет к выводу о необходимости привлечения к ответственности за совершение неблагоприятных поступков, включая преступления, и поэтому институт наказания получает особое значение.

Однако классический подход вызывает критику, включая недостаточное внимание к личности преступника, поскольку исследования его представителей сосредоточены на преступлении и наказании в качестве юридических категорий. Отсутствие эмпирических методов и умозрительность выводов классиков также вызывают сомнения. В результате возрастает интерес научного сообщества к антропологическим теориям, которые начинают развиваться в первой половине XIX века. В отличие от классической школы, антропологический подход основывается на обширной эмпирической базе, часто используя методы антропо-биологического измерения преступников, наблюдения и эксперименты. Тем не менее, взгляды классиков по-прежнему остаются актуальными и становятся методологическим и идеологическим основанием для появления новых теорий, которые известны как неоклассические или постклассические.

Криминология – это наука, изучающая природу преступления, преступность и факторы, влияющие на преступное поведение. Одним из ключевых аспектов исследований в области криминологии является изучение личности преступника. Личность преступника – это комплексный концепт, объясняющий мотивы, характеристики и поведение лиц, совершающих преступления [3].

Криминологические теории личности преступника представляют собой разнообразные концептуальные подходы и теории, которые стремятся объяснить мотивы и характеристики

преступников. Они направлены на изучение внутренних факторов, которые могут способствовать совершению преступлений и формированию криминальной личности [4].

Основные концептуальные подходы, используемые в криминологических теориях личности преступника, включают:

1. Классическая школа криминологии: Классическая школа криминологии, основанная на работах мыслителей эпохи Просвещения, предполагает, что преступление является результатом свободного рационального выбора человека. В рамках этой школы, личность преступника рассматривается как индивид, осознанно и рационально контролирующей свою жизнь. Она уделяет особое внимание вопросам привлечения к ответственности за преступные поступки и роли наказания.

2. Социологический подход: Социологические теории личности преступника признают социальную обусловленность преступного поведения. Они сосредотачиваются на изучении социальных факторов, таких как неблагополучие в семье, низкий социально-экономический статус, образование и окружение. Эти факторы влияют на формирование личности преступника и определяют его склонность к совершению преступлений.

3. Антропологический подход: Антропологические теории личности преступника акцентируют внимание на биологических и врожденных качествах человека. Они исследуют генетические, нейрофизиологические и психологические аспекты, которые могут оказывать влияние на склонность к преступному поведению. Эти теории предполагают, что некоторые люди могут иметь биологическую предрасположенность к агрессивности и преступному поведению.

4. Психологический подход: Психологические теории личности преступника сосредоточены на изучении психических факторов, которые могут объяснить преступное поведение. Они анализируют различные аспекты личности, такие как личностные особенности, психические расстройства, низкий уровень самоконтроля и эмоциональные проблемы. Психологические теории помогают понять, какие внутренние факторы могут привести к совершению преступления [5].

Каждый из этих подходов предлагает свои особенности и уникальные объяснения преступного поведения личности. Понимание и анализ этих концептуальных подходов помогает углубить наше понимание природы и мотивов преступников. Ниже приведены несколько известных теорий в криминологии, касающихся личности преступника:

1. Теория социального обучения: Согласно этой теории, личность преступника формируется в результате процесса социального обучения, включая наблюдение, подражание и награды или наказания. Преступники могут приобрести негативные модели поведения и убеждений из своей среды, включая семью, друзей и средства массовой информации.

2. Теория рационального выбора: В соответствии с этой теорией, преступники осознанно и рационально выбирают совершать преступления на основе оценки потенциальной выгоды и рисков. Они взвешивают возможность получения выгоды от преступления против возможности быть пойманными и наказанными.

3. Теория контроля: Эта теория утверждает, что преступность возникает из недостатка социального контроля. Личности преступников характеризуются низкой степенью привязанности к нормам и ценностям общества, а также слабыми связями с институтами контроля, такими как семья, образование и работа.

4. Теория подверженности: Согласно этой теории, некоторые люди более подвержены криминальному поведению из-за своих врожденных или генетических характеристик. Факторы, такие как наследственность, нейрохимические отклонения и биологические аномалии, могут влиять на склонность к агрессии и преступлению.

5. Теория социального дезорганизации: В соответствии с этой теорией, преступность связана с нарушением социального порядка и дезорганизацией в сообществе. Отсутствие социальной координации, низкий уровень контроля и высокий уровень безработицы могут способствовать возникновению преступности.

Это лишь небольшой обзор некоторых криминологических теорий личности преступника. В реальности существует множество других теорий и подходов, которые помогают объяснить множество факторов, влияющих на формирование криминальной личности. Исследования в этой области продолжаются, и новые теории исследуются для более глубокого понимания природы преступности и личности преступника.

Проанализируем основные концепции и идеи, лежащие в основе указанных криминологических теорий личности преступника:

1. Теория социального обучения:

Имитация: Преступники могут наблюдать и имитировать модели поведения, которые они видят в своей окружающей среде, особенно в семье или среди сверстников.

Награды и наказания: Преступники могут быть мотивированы получением награды или избежание наказания за свои действия. Это может укреплять и усиливать негативное поведение.

Теория рационального выбора:

Рациональность: Преступники рассматривают совершение преступления как рациональное решение, основанное на оценке выгоды, рисков и стоимости.

Выгода: Преступники ожидают получить выгоду от совершения преступления, будь то материальная выгода, удовлетворение потребностей или уважение в глазах других преступников.

2. Теория контроля:

Социальный контроль: Преступники с низким уровнем социального контроля имеют ограниченную связь с общественными институтами, такими как семья, школа или работа, что позволяет им свободнее совершать преступления.

Привязанность: Преступники с низкой степенью привязанности к нормам и ценностям общества имеют меньшую мотивацию соблюдать законы и правила.

3. Теория подверженности:

Генетические факторы: Некоторые преступники могут быть предрасположены к криминальному поведению из-за генетических отклонений или наследственности, включая особенности мозговой активности и функционирования.

Биологические факторы: Нейрохимические или биологические аномалии могут влиять на регуляцию агрессивности и поведения, что может повысить вероятность совершения преступления.

4. Теория социальной дезорганизации:

Социальная структура: Отсутствие стабильной социальной структуры, высокая безработица, низкий уровень образования и слабые институты контроля могут способствовать возникновению преступности.

Дезорганизация: Нарушение социального порядка и неполадки в сообществе могут создавать благоприятную среду для развития преступности.

Указанные концепции и идеи служат основой для понимания мотивов, поведения и формирования личности преступника в рамках каждой теории. Они помогают криминологам и исследователям лучше понять факторы, способствующие преступности, и разработать стратегии превентивных мер для предотвращения преступлений.

Рассмотрим различные аспекты, таких как социальные, биологические, психологические и другие, в рамках криминологических теорий о личности преступника.

Роль социальных факторов в формировании личности преступника: семья, образование, окружение, экономические условия.

Влияние биологических аспектов на личность преступника: генетические предрасположенности, нейрохимические факторы, аномалии развития.

Психологические особенности личности преступника: личностные черты, психопатия, антиобщественные требования.

Взаимодействие личности преступника и общественной среды: роль окружающей среды в формировании и поддержании преступного поведения.

Социальные факторы играют важную роль в формировании личности преступника. Вот несколько из них, которые можно выделить:

1. Социальная среда: Окружающая среда, в которой преступник вырастает и живет, может оказывать сильное влияние на формирование его личности. Неблагоприятные социальные условия, такие как бедность, безработица, насилие или преступность в окружении, могут способствовать возникновению преступного поведения.

2. Семья: Семейная среда имеет значительное влияние на формирование личности преступника. Неблагоприятные семейные условия, такие как насилие, злоупотребление алкоголем или наркотиками, разрывы в отношениях, недостаточная поддержка и негативные модели поведения, могут способствовать развитию преступности у человека.

3. Пироговые группы: Преступная субкультура и принадлежность к пироговой группе могут сильно повлиять на формирование личности преступника. Эти группы обладают своими нормами, ценностями и социальными ожиданиями, которые могут способствовать вовлечению в преступную деятельность.

4. Образование и работа: Доступность образования и возможность получения качественной работы имеют значительное значение для предотвращения преступности. Недостаток образования и перспектив в карьере может способствовать вовлечению в преступное поведение.

5. Средства массовой информации и культура: Средства массовой информации, включая телевидение, фильмы, музыку и интернет, могут оказывать влияние на формирование личности преступника. Изображение преступной жизни и насилия, пропаганда антиобщественных ценностей и идеалов могут воздействовать на молодых людей и способствовать преступному поведению.

Эти и другие социальные факторы взаимодействуют и могут оказывать существенное влияние на формирование личности преступника. Понимание этих факторов помогает разработать более эффективные стратегии предотвращения преступности и реабилитации преступников.

Биологические аспекты также имеют важное значение при изучении личности преступника. Вот некоторые из них:

1. Генетические факторы: Исследования показывают, что генетические особенности могут влиять на поведение и склонность к преступности. Некоторые гены могут быть связаны с агрессивностью, импульсивностью и низким уровнем самоконтроля, что может предрасполагать к преступному поведению.

2. Нейрохимические и нейробиологические факторы: Нервная система и химические процессы в мозге играют роль в регуляции поведения и эмоций. Некоторые исследования связывают низкий уровень серотонина, дофамина и других нейромедиаторов с повышенной склонностью к агрессии и преступности.

3. Структура и функционирование мозга: Особенности структуры и функционирования мозга могут оказывать влияние на поведение и принятие решений. Некоторые области мозга, такие как префронтальная кора, отвечают за регуляцию импульсивности, оценку рисков и контроль поведения. Нарушения в работе этих областей могут быть связаны с повышенной склонностью к преступному поведению.

4. Гормональные факторы: Гормональный баланс в организме, включая уровень тестостерона, может влиять на агрессивность и склонность к преступному поведению. Высокий уровень тестостерона может быть связан с повышенной агрессией и рискованным поведением.

5. Наследственность и окружающая среда: Взаимодействие генетических факторов и окружающей среды может играть роль в формировании личности преступника. Генетическая предрасположенность к агрессивности или импульсивности может быть усиленной

неблагоприятными социальными условиями, такими как насилие в семье или недостаток поддержки.

Исследования в области биологических аспектов личности преступника помогают лучше понять взаимосвязь между биологией и преступностью. Однако важно отметить, что биологические факторы не являются определяющими и не объясняют преступное поведение в полной мере. Они взаимодействуют с другими социальными, психологическими и средовыми факторами, формируя комплексное понимание личности преступника.

Психологические особенности играют существенную роль в формировании личности преступника. Некоторые из них включают:

1. Личностные черты: Определенные черты личности могут быть связаны с преступным поведением. Например, низкий уровень эмпатии, повышенная агрессивность, недостаток самоконтроля, склонность к рискованному поведению и нестабильность эмоций могут быть характерными для некоторых преступников.

2. Психопатия и антисоциальное поведение: Психопатия является расстройством личности, характеризующимся отсутствием эмпатии, повышенной манипулятивностью, низким чувством вины и отсутствием социальных норм. Лица с высоким уровнем психопатии имеют повышенную склонность к преступному поведению и нарушению правил.

3. Детерминанты поведения: Психологические факторы, такие как низкое самоуважение, недостаток внутреннего контроля, проблемы с адаптацией к обществу и негативный опыт в детстве, могут влиять на преступное поведение. Травматические события, насилие или злоупотребление в детстве могут повлиять на формирование преступной личности.

4. Расстройства психического здоровья: Некоторые психические расстройства, такие как антиобщественное расстройство личности, наркомания и алкоголизм, могут быть связаны с повышенной вероятностью преступного поведения. Эти расстройства влияют на когнитивные и эмоциональные функции, что может сказываться на принятии решений и контроле поведения.

5. Мотивация: Психологические мотивы, такие как желание власти, деньги, признание или удовлетворение от насилия, могут играть роль в преступном поведении. Некоторые преступники могут испытывать удовлетворение от нарушения закона или контроля над другими людьми.

Изучение психологических особенностей личности преступника помогает лучше понять мотивы и факторы, влияющие на их поведение. Это позволяет разработать более эффективные стратегии предотвращения преступности, реабилитации преступников и повышения безопасности общества.

Взаимодействие личности преступника и общественной среды является важным аспектом криминологических исследований. Социальная среда, в которой преступник вырастает и функционирует, может оказывать значительное влияние на формирование его личности и преступного поведения. Ниже приведены некоторые аспекты взаимодействия личности преступника и общественной среды:

1. Социальные нормы и ценности: Личность преступника формируется под влиянием социальных норм и ценностей, которые преобладают в его окружении. Если общество признает или толерирует насилие, мошенничество или другие формы преступного поведения, это может влиять на развитие преступной личности.

2. Семья и детство: Формирование личности преступника существенно зависит от семейного окружения. Негативные семейные отношения, насилие, злоупотребление наркотиками или алкоголем, отсутствие надлежащего воспитания и поддержки могут способствовать возникновению преступного поведения.

3. Образование и доступ к возможностям: Уровень образования, доступ к легальным возможностям и перспективам на трудоустройство могут оказывать влияние на выбор

преступного или нелегального пути. Ограниченные возможности и отсутствие альтернатив могут побуждать личность к преступному поведению.

4. Среда и социальные связи: Преступная среда и принадлежность к преступным группировкам или сообществам могут оказывать сильное влияние на формирование личности преступника. Социальные связи и взаимодействие с другими преступниками могут стимулировать и поддерживать преступную активность.

5. Реакция общества и система наказания: Реакция общества на преступное поведение и эффективность системы наказания также могут влиять на личность преступника. Беснаказанность, низкий риск наказания или жестокое обращение в системе правосудия могут усиливать преступное поведение или формировать агрессивность и неприятие общественных норм.

Взаимодействие личности преступника и общественной среды является сложным и многогранным процессом. Понимание этого взаимодействия помогает криминологам, правоохранительным органам и другим заинтересованным сторонам разрабатывать более эффективные стратегии предупреждения преступности и реабилитации преступников, а также создавать подходящие условия для формирования безопасного общества.

Заключение. Исследование криминологических теорий личности преступника позволяет сделать следующие выводы:

1. Личность преступника является сложным феноменом, формирующимся под влиянием множества факторов, включая социальные, биологические и психологические аспекты.

2. Социальные факторы играют важную роль в формировании личности преступника. Общественная среда, семейная ситуация, образование и доступ к возможностям оказывают влияние на преступное поведение.

3. Биологические факторы также имеют значение при объяснении преступного поведения. Генетические предрасположенности, нейрхимические факторы и физиологические особенности могут влиять на склонность к преступному поведению.

4. Психологические особенности личности, включая психопатические черты, агрессивность, низкая самоконтроль и недостаточное эмпатическое отношение, могут быть связаны с преступным поведением.

5. Взаимодействие личности преступника и общественной среды является важным аспектом. Социальные связи, общение с преступной средой и реакция общества на преступления могут усиливать или сдерживать преступную активность.

Таким образом, знание и понимание различных концептуальных подходов к личности преступника помогают разработать комплексные стратегии предупреждения преступности, эффективные методы реабилитации преступников и создание безопасного общества. Дальнейшие исследования в этой области необходимы для углубления наших знаний и разработки новых подходов к преступности и личности преступника.

Список использованных источников

1. Комлев Ю.Ю. Теории девиантного поведения: уч. пособие. – 2-е изд., испр. и доп. СПб.: Изд. дом АЛЕФ-ПРЕСС, 2014. – 222 с.

2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Сост. и предисл. В.С. Обнинского. – М.: ИНФРА-М, 2004. – VI, 184 с. – (Библиотека кримиолога).

3. Убийство: криминологическая характеристика и проблемы профилактики: Монография / Коллектив авторов: – Астана: Академия правоохранительных органов, 2018. – 161 с.

4. Криминология. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», - 2004, 336 с.

5. Караваева Ю. С. Личность преступника в криминологии: учеб. пособие. – Пермь: Издательство «Миг», 2021. – 146 с.

6. Andrews, D. A., & Bonta, J. The psychology of criminal conduct. Routledge.- 2010.

7. Holmes, R. M., & Holmes, S. T. Profiling violent crimes: An investigative tool. Sage Publications.- 2008.

8. Mischel, W., & Shoda, Y. A cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure. *Psychological Review*. -1995.-102(2). – p. 246-268.
9. Raine, A. *The anatomy of violence: The biological roots of crime*. Vintage. - 2013.
10. Samenow, S. E. *Inside the criminal mind*. Random House. - 2014.
11. Walsh, A., & Walsh, A. *Criminology: The essentials*. SAGE Publications. - 2015.

Сведения об авторах

Ахмеджанова Г.Б. - д.ю.н., профессор кафедры «Правоведение» НАО «Торайгыров университет».

Иксатова С.Т. - д.ю.н., профессор заведующая кафедрой «Право» Инновационный Евразийский университет.

Бихьянова М.Е. - м.ю.н., старший преподаватель кафедры «Право» Инновационный Евразийский университет.

Ахмеджанова Г.Б. – заң ғылымдарының докторы, «Торайгыров университеті» КЕАҚ заң кафедрасының профессоры.

Иксатова С.Т. - заң ғылымдарының докторы, профессор, Инновациялық Еуразия университетінің «Құқық» кафедрасының меңгерушісі.

Бихьянова М.Е. - заң ғылымдарының магистрі, Инновациялық Еуразия университеті «Құқық» кафедрасының аға оқытушысы.

Akhmedzhanova G.B. - Doctor of Law, Professor of the Department of Law, NJSC Toraigyrov University.

Iksatova S.T. - Dr.Law, Professor, Head of the Department of Law, Innovative Eurasian University.

Bikhyanova M.E. - M.Sc., senior lecturer of the Department of Law, Innovative Eurasian University.

S. Adilgazy¹, A. Esentemirova², A. Rzabay³

¹NAO «Narkhoz University», Almaty, Kazakhstan

²Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan

³Taraz Regional University named after M.X.Dulaty, Taraz, Kazakhstan

SOME THEORETICAL LEGAL ASPECTS OF THE SYSTEM OF CRIMINAL PENALTIES AND OTHER MEASURES OF CRIMINAL LEGAL INFLUENCE

The proposed scientific article is aimed at studying the theoretical legal problems of the system of criminal penalties and other measures of influence. Today, criminal punishment occupies an important place in the state legal policy pursued by the Republic of Kazakhstan. Because punishment is the only tool that affects the world of crime. The concept and essence of criminal punishment are the basis and prerequisites for the realization of its potential in the fight against crime. Punishment as a form of implementation of criminal liability is a punishment for a crime committed, which is declared on behalf of the state and provided by state coercive measures of justice in order to restore social justice, correct the convicted person and prevent him and other persons from committing new crimes. The authors give conceptual conclusions with a scientific analysis of the views of scientists on criminal punishment and the legislation and practice of foreign countries.

Keywords: crime, criminal punishment, crime prevention, measures of influence, criminal legislation, corpus delicti, correctional labor.

Қылмыстық жазалардың және өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларының жүйесінің кейбір теориялық құқықтық аспектілері

Ұсынылып отырған ғылыми мақала қылмыстық жазалардың және де өзге де ықпал ету шараларының жүйесінің теориялық құқықтық мәселелерін зерттеуге бағытталған. Бүгінгі таңда қылмыстық жаза Қазақстан Республикасының жүргізетін мемлекеттік құқықтық саясатында маңызды орынды алып отыр. Себебі жаза қылмыс әлеміне әсер ететін бірден-бір құрал болып табылады. Қылмыстық жазаның түсінігі мен мәні оның қылмысқа қарсы күрестегі әлеуетін іске асырудың негізі мен алғышарттары болып табылады. Қылмыстық жауаптылықты іске асыру нысаны ретінде жаза жасалған қылмысы үшін жаза, ол әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталған адамды түзеу және оның және өзге де адамдардың жаңа қылмыстар жасауының алдын алу мақсатындағы сот төрелігінің билігі, мемлекет атынан жарияланған және мемлекеттік мәжбүрлеу шараларымен қамтамасыз етілетін болып табылады. Авторлар қылмыстық жаза жөнінде ғалымдардың ой пікірлеріне және шет мемлекеттерінің заңнамалары мен тәжірибелеріне ғылыми талдау жасай отырып тұжырымдамалық қорытындылар келтіреді.

Түйінді сөздер: Қылмыс, қылмыстық жаза, қылмыстың алдын алу, ықпал ету шаралары, қылмыстық заңнама, қылмыс құрамы, түзеу жұмыстары.

Некоторые теоретические правовые аспекты системы уголовных наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия

Предлагаемая научная статья направлена на изучение теоретических правовых вопросов системы уголовных наказаний и иных мер воздействия. На сегодняшний день уголовное наказание занимает важное место в государственной правовой политике Республики

Казахстан. Это потому, что наказание-единственный инструмент, который влияет на мир преступности. Понятие и сущность уголовного наказания являются основой и предпосылками реализации его потенциала в борьбе с преступностью. Наказание как форма реализации уголовной ответственности является наказанием за совершенное преступление, которое является властью правосудия в целях восстановления социальной справедливости, исправления осужденного и предотвращения совершения им и иными лицами новых преступлений, объявленным от имени государства и обеспечиваемым мерами государственного принуждения. Авторы приводят концептуальные выводы с научным анализом мнений ученых об уголовном наказании и законодательства и практики иностранных государств.

Ключевые слова: преступление, уголовное наказание, профилактика преступлений, меры воздействия, уголовное законодательство, состав преступления, исправительные работы.

Introduction. The concept and essence of criminal punishment are the basis and prerequisites for the realization of its potential in the fight against crime. Punishment as a form of implementation of criminal liability is a punishment for a crime committed, which is declared on behalf of the state and provided by state coercive measures of justice in order to restore social justice, correct the convicted person and prevent him and other persons from committing new crimes. The punitive size of the potential for criminal punishment is very large. It arises from the imposition of restrictions and deprivation of fundamental human rights and Freedoms, which can cause significant serious suffering to convicts. The essence of punishment, its integral element, is justice, the proportionality of the use of the potential of punishment in each specific case of a crime, based on the severity of the act and the danger of the person who committed it, is fixed to achieve the goals established by the legislator.

The overall potential of criminal punishment largely depends on the scientific validity and practical effectiveness of the criminal punishment system. The analysis of the punishment system provided for by the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan shows its weak effectiveness and low efficiency. Its components are not sufficiently expressed in judicial practice, which significantly reduces the overall potential for criminal punishment. All this entails the need to adjust both the criminal punishment system itself and the current judicial practice. The system of criminal punishment is based on strict types from soft types. Each punitive measure is assigned a certain potential and punitive content, which is initially established. In practice, the scope of punishment for some mild forms of punishment is more severe than for more severe ones.

Materials and methods. To perform research tasks, methods of cognition of dialectical laws are used as a methodology for research work. Also, in the search, legal, real-social, logical, philosophical methods are used.

Discussion. It cannot be said that scientists did not attach importance to the study of crime. What is this phenomenon?, who are the criminals?, why do they commit crimes? in the works of philosophers, historians, lawyers of Ancient Greece and Ancient Rome. Gradually, humanity came to the belief that crime as a specific phenomenon should be studied specifically, because in order to fight crime, you need to know it. Scientists appeared to deal with this problem, a science called "criminology" was gradually formed. The fight against crime is the Daily hard work of the entire system of the state and society.

According to some researchers, the emergence of Criminology is associated with the content book "on crimes and punishments" by the Italian humanist, publicist and lawyer Cesare Beccari in 1764, the author of which was only 26 years old. 120 years later, in 1884 in Turin (northern Italy), the Italian judge R. Garofalo published a three-part Book "crime", "criminal" and "repression", entitled "criminology: the nature of crime and the theory of punishment". It would seem that such an initial understanding of criminology corresponds to reality, since the science of "criminal law" should mainly deal with the definition of the very concept of crime and criminal punishment and their signs and conditions for implementation [1, 69].

«If there is no crime, there is no punishment» -we can turn to the concept. If you see in the works of these Italian lawyers that crime and punishment are concepts that always go together, that they are an integral component of each other, and you cannot disagree with it. The concept of crime and punishment is inextricably linked. Obviously, if not the first, then neither the second. From a historical point of view, the reason for the existence of a crime, the fight against it, the appointment of appropriate punishment for it, even in the days of the ancient philosophers Plato and Aristotle, there was a tendency to give appropriate punishment to a person who committed a crime. Perhaps some scientists have appreciated the work of Cesare Beccari, but we come to the understanding that from time immemorial there was a set of laws, certain norms in relation to them, the provision of appropriate punishment for crimes, various misdemeanors studied by the science of criminology.

After the Republic of Kazakhstan declared its independence on December 16, 1991, from 1992 to 1996, work was actively carried out on the preparation of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The new criminal code, according to its authors and developers, was supposed to take a worthy place among the measures aimed at restructuring and improving all political, economic and social life.

Therefore, it was supposed to meet the laws of development and urgent needs of society, being one of the most important tools for protecting all the values that the state adheres to.

A worthy indicator of many years of comprehensive work was the adoption of the new Criminal Code on July 16, 1997. It entered into force on January 1, 1998.

With the rapid development of our sovereign country over the years of independence, the modernization of our criminal legislation in accordance with the requirements of the time is the Criminal Code adopted on July 3, 2014. This newly adopted Code is distinguished by its novelty by the fact that new norms are reflected in it.

Today, criminal punishment occupies an important place in the state legal policy pursued by the Republic of Kazakhstan. This is because punishment is the only tool that affects the world of crime.

By criminalizing or decriminalizing certain components of criminal offenses contained in the special section of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, strengthening or weakening criminal liability for a committed criminal offense (crime, criminal misconduct), the state constantly maintains and monitors the communication necessary for effective countering crime.

The practical significance of the issue under consideration is that criminal penalties are imposed only by the court and on behalf of the state, and also provide for a certain type of restriction for a convicted person who has committed any criminal offense provided for in the articles of the special part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

According to Article 75 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the imposition of punishment is carried out only by the court. The right to draw a final conclusion about a person's guilt in committing a crime and impose a punishment on him is transferred only to the court. Judicial power is exercised on behalf of the Republic of Kazakhstan and its purpose is to protect the rights and legitimate interests of citizens and organizations, including those who have been punished for committing crimes [2].

In the fight against crime, the state uses various methods and measures. One such measure is punishment. Punishment is a measure of state coercion, which has its own distinctive features and goals.

According to N. O. Dulatbekov, «punishment is a measure of state coercion imposed by a court verdict. The penalty is applied to a person found guilty of committing a crime and is a restriction or deprivation of the rights and freedoms of this person provided for by the Criminal Code. Punishment is applied in order to restore social justice, as well as to correct the convicted person and prevent the commission of new crimes by both the convicted person and another person. A fair punishment is imposed on a person who is found guilty of committing a crime» [3, p. 7]. The opinion of N. O. Dulatbekov is directly consistent with the definition of the concept of punishment and its goals in the Criminal Code adopted on July 16, 1997 after the sovereignty of the Republic of Kazakhstan.

Currently, the president of the Republic of Kazakhstan K. K. Tokayev continued this policy in the field of combating crime at the state level and is actively improving and reforming.

President of the Republic of Kazakhstan K. K. Tokayev, in his address on September 2, 2019, paid special attention to the issue of ensuring the rights and security of citizens. We should refrain from excessive punitive measures and the harsh punitive practice of Justice. At the same time, there are still many serious crimes in the country. It is urgently necessary to tighten the punishment for sexual violence, pedophilia, drug distribution, human trafficking, domestic violence against women and other serious crimes against the individual, especially children. Full - fledged reform of the law enforcement system is one of the most important tasks [4].

It should be noted that the position of the current president is directly related to the problems of criminal penalties, since this institution of criminal law is the most important tool in the law enforcement process.

In our opinion, in the course of the implementation of the law enforcement process, it should be ensured that it is impossible to avoid punishment for a socially dangerous act. In addition, criminal law should be stricter in relation to criminals who have committed serious and especially serious crimes, and at the same time show virtue to those who have committed a crime of less serious and moderate severity. Especially when it comes to people who have committed a crime for the first time.

In our opinion, the fight against crime in relation to the issues of the appointment of criminal punishment and its implementation should be aimed at such long-term goals as the restoration of social justice, the correction of convicts and their return to society.

As we can see, the priorities in the field of the implementation of punishment established in the legal policy of the state are combined with the general idea of strengthening the preventive orientation in matters of organizing the execution of punishment, and this, in turn, clearly follows from the social essence of criminal punishment.

At the same time, the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan strictly monitors the constitutional norms on the inadmissibility of infliction of bodily harm and humiliation of human dignity in ensuring the rights and legitimate interests of citizens.

For example, according to Article 17 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, "human dignity is inviolable. No one should be tortured, subjected to violence, subjected to other cruel or degrading treatment, or punished" [2].

That is, forming criminal legislation, the state determines the list of actions that are classified as criminal offenses in the special part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, and in the general part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan determines the procedure for their application. According to domestic scientists, a special section of criminal law refers to a system of norms in which the criminality and punishability of specific types of socially dangerous actions are established, the conditions and grounds for exemption from criminal liability and (or) punishment for the commission of some of them are provided, the content and essence of individual criminal legal options are disclosed [5; 8].

Punishment of criminals is a long - discussed topic of penology, criminology and sociology of law. But there are also points in which it is not developed in philosophy in general and in the philosophy of law in particular. The philosophical discussion of the programs of premature release from serving a sentence is not perfect. But in the state of California, there are those who believe that criminals should be treated more kindly than in the current situation, and, on the contrary, there are those who dispute the expression of sympathy for them [6; 768].

The imposition of punishment is an important, responsible function of a state body, since at the time of the imposition of punishment, a final assessment is given to the committed criminal offense (crime or criminal misconduct) and the person who committed it. In the process of imposing a penalty, any violation of the norms of the law may have consequences.

The social nature of punishment is also manifested in the solution of certain tasks to protect the criminal legislation specified in Article 2 of the Criminal Code from various criminal encroachments, namely:

1) rights, freedoms, legitimate interests of a person and citizen; 2) property; 3) Rights and legitimate interests of the organization; 4) public order and security; 5) environment; 6) constitutional structure and territorial inviolability of the Republic of Kazakhstan; 7) interests of society and the state protected by law from socially dangerous encroachments; 8) peace and security of humanity [7].

Criminal punishment is responsible for the views prevailing in society and corresponding to the basic conditions of its action, as well as the views that have developed in a particular society on the means of combating crime.

In their work, V. M. Anisimenko and V. I. Seliverstov cite a remarkable quote from I. Ya. Foyntsky: «the doctrine of punishment (Penology) includes in its composition three components: the provision on the right to punishment, on the application of punishment and on punitive measures» [8; 16].

The system of punishment, reflecting the results of the development of society, corresponds to certain stages of the development of society. In history, many examples of the evolution of punishment are given, which is primarily due to a change in the social system and, accordingly, a change in ethics, ideology, the choice of means of combating crime. The high level of economic development and culture, progressive legal traditions determine a rational, competent approach to punishment. Thus, Feudal Law determined the class, publicity and cruel characteristics of punishment (it was during this period that several types of torture developed).

The social significance of punishment is established by the fact that the content of criminal punishment is closely related to the social processes taking place in a particular society.

According to B. K. Schnarbaev, the concept of punishment for each socio-economic formation was not the same. At the initial stage, the concept of punishment was recognized as a special measure of revenge. Thus, the principle of Talion was formed («to the blood – blood», «to the Soul – Soul») [9; 3].

E. I. Kairzhanov also said that at each stage of development of society there was a different system of punishment. Human society has used several types of punishment in the fight against crime. There were typical punishments (damage to a body part), severe humiliating punishments (handcuffs, political death, etc.), such as axing, hanging, drowning in one mace with snakes, pouring molten metal into the throat, burning, etc. [10; 170].

According to Russian scientists, the punishments imposed for crimes, depending on the level of development of the state and law, were reflected in parallel in public-public and private nature. Then it was publicly executed. And today is only a measure of coercion of the state [10; 721].

The history of the development of Criminal Law of the Republic of Kazakhstan, in particular, the questions of punishment, are of interest to the reader. This topic was widely studied by the famous scientist T. M. Kultelev in his work on the criminal customary law of the Kazakhs. In this work, the research period covered the period from the 30s of the XVIII century to 1917, that is, the period from the accession of Kazakhstan to Russia to the establishment of Soviet power.

According to T. M. Kultelev, in the patriarchal-feudal relations of Kazakhs, criminal acts directed against the Life, Health and honor of many working communities were not recognized as crimes and no punishment was applied. Thus, the exploitation of completely and partially dependent persons, humiliation of Honor, beatings, illegal imprisonment and other actions of the Kazakh feudal lords were not recognized as crimes according to the norms of customary law.

The fact that the rich organized attacks against weak people under the pretext of hostage-taking, retaliation, in most cases ended in humiliation of people, their arrest, and even murder [12; 73-74].

In our opinion, the study of Kazakh customary law should contribute to the improvement of modern domestic criminal law science. There are many works of Academician, scientist S. Zimanov on the study of Kazakh customary law, which he studied in depth after T. M. Kultelev.

As for the concept of a criminal punishment system,

D. S. Chukmaitov "the system of punishment is often compared with a ladder, the higher its ladder, the higher each of the subsequent punishments will be in the level of punishment. In addition, the distance between the stairs must be equal, otherwise it will be inconvenient to use it. [13; p. 71]

I. I. Rogov and K. zh. Baltabaev " consistency all punishments with each other it is characterized by the fact that it is something whole and unified, complete of a complete list of related elements. Consistency involves placing punishments in a certain order, sequence, and step "(hence the term "punishment period "- hence the term "punishment period"). [14; p. 253]

In the criminal law of the neighboring country of the Kyrgyz Republic, the punishment system is located as follows. In the Criminal Code adopted in 2008, Part 3 is specified as punishment. In IT, articles 41-52 indicate the concept, purpose and types of criminal punishment. Article 42 states that the main punishments are : involvement in public works; fine; triple charge; deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities; public apology with compensation for damage; correctional labor; restriction of Liberty; detention in a disciplinary military unit; imprisonment; life imprisonment.

And in addition to the main punishments, the following additional punishments may be applied to convicted persons: deprivation of a special, military, honorary title and class rank; confiscation of property; fine; with compensation for damage; public pardon and deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities may also be applied as additional punishments [15].

The results of the analysis and differentiation of world experience prove the effectiveness of the institution of criminal misconduct in world practice, for example, are confirmed by the criminal codes of Germany, Spain, Austria, The Netherlands, Norway, the Czech Republic, Albania, Lithuania, Latvia, Turkey [16, P. 15]

So what is criminal punishment? Determining the true potential of criminal punishment, determining its role in the fight against crime depends on understanding the essence of criminal punishment.

In the legal literature, there is no unanimity in understanding the essence of punishment. The concept of " criminal punishment " is used in various meanings: as a method (form) of criminal liability; as a legal consequence of committing a crime (variant: conviction for a crime committed); as a means (means, measure) of Criminal Law influence on the perpetrator of a crime; as a means (means, means) of Criminal Law struggle against crimes; as a punishment (punishment) ; it is considered as pain (revenge, suffering), damage caused to the perpetrator of the crime on the basis of a court verdict, etc.

Kelina S. G. affirmed that " other measures of criminal legal influence-as measures applied by the court on the basis of the law to persons found guilty of committing a crime in connection with certain legal restrictions and in order to correct and detain these persons from repeated violations of the criminal law" [17].

It should be noted that the similarity of the norms on measures of Criminal Law influence was largely facilitated by the Model Criminal Code for the CIS member states, which provides for the establishment in addition to the punishment for committing a crime and other measures of Criminal Law influence. However, the legislation of each state has its own specifics.

For example, the Criminal Code of the Russian Federation 1996 mentions "other measures of Criminal Law influence" in several places. 2 of the Criminal Code of the Russian Federation, the law on these "measures" mentions the means that are used in parallel with punishment to achieve the tasks of the Criminal Code. It is also mentioned in Articles 3, 6 and 7 of the Criminal Code, which formulate the principles of criminal law. The Russian Federation adopted its federal law on July 27, 2006, focusing on the general part of the current Criminal Code. It includes: Section 15.1 "confiscation of property", which received the new name "other criminal law measures" in Section VI of the criminal code. [18].

Conclusion. So we come to the following conclusion, we consider it necessary to establish a single system of them, attributing other measures of Criminal Law influence to an inalienable component of the system of punishment in criminal law, establishing the types that form the system of other measures of Criminal Law influence, and considering them in a separate section in the Criminal Code.

These other measures of Criminal Law influence include the following. They are:

- conditional conviction (Article 63);
- exemption from punishment with the establishment of surety Article 69;
- parole from serving a sentence (Article 72);
- postponement of serving sentences by pregnant women and women with young children and men raising young children alone (Article 74);
- exemption from punishment due to illness (Article 75);
- postponement of serving a sentence as a result of emergency situations (Article 76);
- compulsory medical measures;
- coercive measures with educational influence (Article 84).

Considering the specifics of these measures, it should be noted that their application of criminal punishment, along with the main and additional ones, by the court, guided by the principle of virtue (hummingbird), justice to a person who has committed a criminal offense, is the implementation of the punitive process with the aim of correcting convicted persons, restricting them from committing another crime. In the event that he is a person who does not want to be brought up, performing supervision by the Penal correction system of the restrictions imposed by the court, incorrectly performing the measures applied to the convicted person, he is assigned another punishment in the order of replacement of the criminal penalty.

In conclusion, we came to the following conclusion: section 7 of the current criminal code does not provide a definition of other measures of criminal legal influence and is provided for only in two norms of this chapter. In this regard, we should give the following definition:

"Other measures of legal influence are measures of state coercion, which are applied by a court verdict as an alternative form of punishment, consisting of legal restrictions imposed for a certain time within the framework of legal norms."

Section 7 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan should be considered as other measures of Criminal Legal influence, combining some norms of sections 5,6,7 of the criminal code into one section, that is, "other measures of criminal legal influence". Section 7 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan should be supplemented and read as follows:

Other measures of Criminal Law influence:

- suspended sentence;
- exemption from punishment with the establishment of surety;
- parole from serving a sentence;
- postponement of serving sentences by pregnant women and women with young children and men raising young children alone;
- exemption from punishment due to illness;
- postponement of serving a sentence as a result of emergency situations;
- coercive measures with an educational impact;
- compulsory medical measures.

List of sources used

1. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық: ерекше бөлім, толық. 4-бас. - Алматы: Жеті жарғы, 2011. - 630 б.;
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жыл 30 тамыз. // Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
3. Дулатбеков Н.О. Қылмыстық жаза тағайындау (теория және практика мәселелері): монография. – Астана: «Фолиант», 2002ж. -446 б.;
4. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2019 жылғы 3 қыркүйек. «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» // Интернет ресурс: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdauy;
5. Рогов И.И., Балтабаев К.Ж., Коробеев А.И. Уголовное право Республики Казахстан: Особенная часть. Учебник. — Алматы: Жеті Жарғы, 2016. — 448 с.

6. Angelo J. Corlett. Criminal punishment and early release programs // New Criminal Law Review 18(4):537-574 DOI: 10.1525/nclr.2015.18.4.537 Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/283155715_Criminal_Punishment_as_a_Restorative_Practice6.

7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жыл 3 шілде № 226-V ҚРЗ. // Интернет ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> қаралған күні: 03.11.2021;

8. Шнарбаев Б.К. Наказание по уголовному законодательству Республики Казахстан: Учебное пособие.- Алматы: «Данекер», 2002;

9. Культелеев Т.М. Уголовное обычное право казахов (с момента присоединения Казахстана к России до установления советской власти). - Алма-Ата: Академия наук Казахской ССР, 1955. – 302 с.;

10. Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығы. Ерекше бөлік: оқу құралы. Авторлар: Бимолданов Е.М., Курманова Г.С., Естеусизов Е.Н., Батырбаев А.К., Марат А.М., Шегебаева А.Р., Сейлханова С.А., Иниртібаев Е.М., Саменова Ж.О., Жиенғалиева А.А., Байбек М.Т., Бапанов М.Т., Айткеш А.К., - Алматы: Қазақстан Республикасы ПМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының ҒЗЖРБЖҰБ, 2019. – 421 б.;

11. Полный курс уголовного права: Преступление и наказание. В 5-ти томах. Т. 1 / Под ред.: Коробеева А.И. - С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2008. - 1133 с.;

12. Культелеев Т.М. Уголовное обычное право казахов (с момента присоединения Казахстана к России до установления советской власти). - Алма-Ата: Академия наук Казахской ССР, 1955. – 302 с.;

13. Чукмаитов Д.С. Теоритические основы системы исполнения наказаний (лишения свободы и других видов) по законодательству Республики Казахстан., 2000ж. Алматы. Диссер.;

14. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть. Учебник. Отв. Ред. – д.ю.н., проф. И.И.Рогов и д.ю.н., проф. К.Ж.Балтабаев. – Алматы: Жеті Жарғы, 2016. – 448 с.;

15. Уголовный кодекс Кыргызской Республики – Б.: Академия, 2008, - 204 с.;

16. И.Я.Фойницкий. Учение о наказании в связи с тюремоведением. – М.: Добросвет-2000; Городец, 2000. – 464 с. (334-бет).

17. Келина С.Г. Иные меры уголовно-правового характера как институт уголовного права. / С.Г. Келина // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: мат. четвертой междунар. науч.-прак. конф. – М., 2007. - с.283;

18 Уголовный кодекс Российской Федерации. (с изменениями и дополнениями, вступившими в силу с 22.08.2021) / интернет-ресурс : <https://rulaws.ru/uk/>.

Information about the authors

Serikhan A. - Phd, associate professor of NAO «Narkhoz University»,

Yessentemirova A.M. - PhD doctor in the specialty «Law», teacher at Alikhan Bokeikhan University.

Rzabay A. - Doctor of Philosophy (PhD) , Senior lecturer of the Department of Civil Law and Process, Taraz Regional University named after M.X.Dulaty

Серикхан А. - доктор PhD, ассоциированный профессор НАО «Университет Нархоз»,

Рзабай А. - доктор философии (PhD), доцент кафедры гражданское право и процесс, Таразский региональный университет им. М.Х.Дулати. Казахстан

Есентемирова А.М. - доктор PhD по специальности “Юриспруденция”, преподаватель Alikhan Bokeikhan University.

Серикхан А. - PhD докторы, «Университет Нархоз» ҚЕАҚ қауымдастырылған профессоры.

Рзабай А. - философия докторы (PhD), Азаматтық құқықтық және процесс кафедрасының доценті, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті;

Есентемира А.М. - «Құқықтану» мамандығы бойынша PhD докторы, Әлихан Бөкейхан атындағы университеттің оқытушысы.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА,
ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ**

**УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

**CRIMINAL PROCEDURE,
CRIMINALISTICS, OPERATIONAL
INVESTIGATIVE ACTIVITIES**

K.J. Koblandin¹, Ye.Taskyn¹

¹Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Yesbulatov, Almaty, Kazakhstan

ON THE ROLE OF WORK PLANNING IN IMPROVING THE EFFICIENCY OF OPERATIONAL SEARCH ACTIVITIES

In this article, the authors have carried out a scientific and practical analysis of the effectiveness, significance and necessity of proper planning of operational-search activities. The types and methods of planning operational-search activities are considered. Recommendations are given for increasing the effectiveness of operational-search activities through proper planning. The authors' structure of the main types of plans for operational-search activities is proposed. The role of strategic planning in the implementation of operational-search activities is especially considered. The authors substantiate the conclusions that this type of activity is an integral means of combating crime.

Keywords: operational-search activities, planning, strategic planning, combating crime, internal affairs agencies, operational situation, operational-search activities.

Жедел-ізвестіру қызметінің тиімділігін арттыруда жұмысты жоспарлаудың рөлі туралы

Бұл мақалада авторлар жедел-ізвестіру қызметін дұрыс жоспарлаудың тиімділігіне, маңыздылығына және қажеттілігіне ғылыми-практикалық талдау жүргізді. Жедел-ізвестіру қызметін жоспарлаудың түрлері мен әдістері қарастырылады. Тиісті жоспарлау арқылы жедел-ізвестіру қызметінің тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар берілді. Жедел-ізвестіру қызметінің жоспарларының негізгі түрлерінің авторлық құрылымы ұсынылған. Жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асыруда стратегиялық жоспарлаудың рөлі ерекше қарастырылады. Авторлар қызметтің бұл түрі қылмыспен күресудің ажырамас құралы болып табылады деген қорытындыны негіздейді.

Түйін сөздер: жедел-ізвестіру қызметі, жоспарлау, стратегиялық жоспарлау, қылмысқа қарсы іс-қимыл, ішкі істер органдары, жедел жағдай, жедел-ізвестіру қызметі.

К вопросу о роли планирования работы в повышении эффективности оперативно-розыскной деятельности

В настоящей статье авторами осуществлен научно-практический анализ эффективности, значимости и необходимости правильного планирования оперативно-розыскной деятельности. Рассмотрены виды и методы планирования оперативно-розыскной деятельности. Даны рекомендации по повышению эффективности оперативно-розыскной деятельности за счет грамотного ее планирования. Предложена авторская структура основных видов планов оперативно-розыскной деятельности. Особо рассмотрена роль стратегического планирования при осуществлении оперативно-розыскной деятельности. Авторы обосновывают выводы, что данный вид деятельности является неотъемлемым средством борьбы с преступностью.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, планирование, стратегическое планирование, противодействие преступности, органы внутренних дел, оперативная обстановка, оперативно-розыскные мероприятия.

Basic Provisions. Scientifically based planning allows the attention of operational workers to be focused primarily on solving the main tasks of combating crime, to determine the most effective ways of using available forces and means to achieve the desired results. Planning ensures uniformity in the distribution of functional responsibilities of employees and creates a reliable basis for interaction and coordination of the actions of operational units among themselves, various government agencies and public organizations participating in crime control activities.

Well-organized planning is an important element in organizing the activities of operational units, ensures the comprehensive use of forces and means, creates conditions for organizational work of the staff at all levels, as well as timely and precise execution of orders and instructions of superiors [1, 52 p.].

Introduction. Speaking at the board meeting of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan on the results of 2023, the Head of State K.-Zh. Tokayev emphasized the important role of the police in rooting the principle of "law and order" in the country. The President especially noted that "the fight against crime and the protection of public order is the most important task requiring great responsibility. Every citizen should feel safe. For this, the law enforcement system must work harmoniously and effectively." [2]. In terms of the topic under consideration, the results of law enforcement activities, regardless of their direction, directly depend on effective planning.

Planning operational-search activities of the internal affairs agency is a complex creative process. The development of any work plan is associated with an intense search for answers to numerous questions that arise in connection with the change in the operational situation. Creative search is complicated by the fact that the fight against crime in general and operational-search activities as its component part take place in the context of a large number of unexpected events and facts. The conducted research has shown that the operational apparatus units of the city and district bodies perform up to 50-70% of unforeseen work. This is often the cause of psychological barriers to mastering the methodology of work planning, gives rise to disbelief in the possibility of fulfilling the plan in the conditions of the city and district internal affairs body, and leads to formalism in this matter.

Due to the fact that planning is one of the main segments of departmental control, on the basis of which all management activities are built, it seems appropriate to consider it in more detail.

Materials and methods. When writing the work, the method of analysis was used, which implies the separation of the integral object and the subject of the study into its constituent parts for the purpose of their comprehensive study. Accordingly, the method of analysis provided the opportunity to study all the necessary elements of the object of study. The synthesis method made it possible to study the concepts that form the basis for issues related to departmental control over the legality of operational-search activities. Systemic-structural and functional approaches, statistical and sociological methods, methods of comparison, analysis and included observation were used. During the work, archival and pending materials of pre-trial investigations, criminal cases, refusal materials and operational records, planning documentation of departments of internal affairs agencies were examined.

Results. Well-organized work planning plays an exceptionally important role in increasing the effectiveness of operational-search activities. Firstly, it gives operational-search activities a purposeful nature, focusing the attention of the operational staff on the most important tasks arising from the specific features of the operational situation, and ensuring the progressive development and improvement of covert work, taking into account the prospects [3]. Secondly, planning helps to thoughtfully, and therefore most fully and effectively use the available forces, means and methods of operational-search activities. In the process of planning, calculations of time and opportunities are made, and thereby an increase in the productivity of personnel is achieved, ways are opened for improving the interaction of individual employees, services and bodies with each other, as well as with the public. Thirdly, planning helps to introduce a certain regime of official activity of employees, caused by the specific features of the operational situation. Fourthly, qualified planning serves as an important prerequisite for solving operational tasks within the specified time frame and thereby provides a gain in time. Fifthly, the work plan as an official document enables the heads of the internal affairs agency

and the operational-search unit to “monitor the progress and timing of the implementation of planned activities” [4, 77 p.]. The value of work planning and the plan as a management decision lies in the fact that their content covers the entire range of basic organizational measures, from analytical work to control, and makes it possible to exert the most diverse organizational influence on the official activities of personnel.

Discussion. Planning is understood as a method of collecting and studying the necessary information, preparing and adopting on its basis a work plan for an internal affairs agency (or operational-search unit) as a type of management decision.

The required level of organization of operational-search activities is supported by a system of work plans, which can be classified based on three features: by the subject of management adopting the work plan as a management decision; by the time for which the work of the internal affairs agency and operational-search unit is planned; by the specifics of the tasks to be solved. When talking about types of plans, they also mean types of planning, since the plan is a documentary expression of the results of the development and adoption of this special management decision [5, 78 p.].

By the subject of management, there are plans of the Ministry of Internal Affairs, Police Departments, city (district) internal affairs agencies. The higher the management level of the internal affairs agency, the more extensive the organizational measures planned in the work plans. If the Ministry of Internal Affairs and the Police Departments provide for management activities to a greater extent, then the plans of city (district) internal affairs agencies focus on direct operational and service activities. In plans designed to organize the work of the entire internal affairs agency, issues of combating crime occupy one of the places among other problems, while in the plans of operational-search units, attention is focused specifically on the organization and improvement of tactics for combating crime using operational-search forces, means and methods.

Depending on the time for which the work of internal affairs agencies and the operational-search units included in their composition is planned, two types of plans are distinguished: current and long-term. Current plans (annual, semi-annual, quarterly) are conditioned by the actual operational situation in the serviced territory, their implementation is designed for a relatively limited time and is provided by available forces and means. Current work plans of city and district internal affairs agencies are drawn up for a year, and work plans of their units - for each quarter.

Long-term plans are work plans for a five-year period. They are determined by the expected socio-economic development of the city, region, republic, the patterns of expected changes in the state of crime and the development of internal affairs agencies. When developing long-term plans, they are guided by the probable development of the operational situation in the planned period, therefore, forecasts of economic, socio-cultural, demographic and criminological changes are used as a basis [4, 78 p.].

Taking into account the specifics of the tasks to be solved, plans are divided into general and special. General plans include plans in accordance with which the internal affairs agency and operational-search units solve all the main tasks determined by official functions. Thus, for the criminal investigation department (criminal police), the quarterly work plan is general, since it ensures the proper functioning of the unit as a whole and solves the tasks facing it in a given period of time.

Special plans, unlike general plans, are intended to solve not all the tasks facing the city and district internal affairs agency or operational-search units, but only individual ones caused by specific features of the operational situation. These are plans for complex operations to combat the most common crimes, plans for operational-search and other measures in the event of a threat or occurrence of especially dangerous group offenses, for the search for escapees and the detention of armed criminals, for the search for stolen vehicles, in the event of emergencies and natural disasters. Special plans are developed for emergency cases of aggravation of the operational situation, although in the past they may not have occurred in the serviced territory. In this case, different options for the possible development of events and, consequently, operational-search measures must be taken into account. The plan itself should be strictly "tied" to local conditions, taking into account, however, the operational

experience of not only the local, but also other internal affairs agencies. Such plans may have conventional names and should be rehearsed periodically for the purpose of "debugging and tactics of the operational staff's actions" [6, 19 p.].

The work plan of the operational-search unit of the city and district internal affairs agency is a working document, with the help of which the principles of organization are introduced into the "spontaneous" process of the operational staff's official activities. This is not an easy task. Its solution is possible if the managers and operational workers involved in planning will consciously approach the matter, clearly understand the organizing purpose of the plan, and master the planning methodology.

The content of the planning methodology includes several rules given below, which must be strictly observed.

The preparation of a plan should always be preceded by deep analytical work, ensuring complete clarity regarding the state of the operational situation and the covert activities of the operational-search unit. Analysis allows one to avoid subjectivity in planning, transfers this matter to objective, scientific rails [1, 80 p.].

The starting point of developing a plan is the definition of tasks on which the efforts of the operational-search unit should be concentrated in the coming period. This is a very important creative act, a kind of "look ahead", covering the state of service activities that should be achieved as a result of systematic work. Tasks can express the need to improve all the main areas of covert activity or its individual links.

Everything depends on the characteristics of the operational situation and the state of the operational-search unit. The activities outlined in the plan must be effective, specific, realistically feasible and economical in terms of expenditure of forces and resources. This generalized formula contains several provisions regarding the criteria for choosing certain organizational and operational-tactical measures. Efficiency presupposes the expectation of achieving previously planned results. Concreteness obliges the formulation in the plan of certain processes of service activities that can be organized and controlled. The requirement for real feasibility and economy warns against project-mongering, infatuation with the quantitative side of the matter without connection with the real conditions of the fight against crime and the capabilities of the team of the operational-search unit. It calls for calculation of the time limit and labor costs.

The main methodological rules serve as a guide in the complex and labor-intensive process of developing a work plan, which is increasingly turning into a study in the internal affairs agencies, which is conducted by the head of the operational-search unit under the supervision of the head of the internal affairs agency and his deputy for operational work with the participation of the operational staff [1, 81 p.].

The general procedure for planning work in the internal affairs agencies and the structure of plans are determined by the current legal acts of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan [7].

The methodology for developing a plan requires the use of rational techniques and the active use of the creative potential of the team.

It is advisable to first determine the focus of the plan and its fundamental structure on the basis of a systematic study of information on the operational situation and the state of the official activities of the units. This is a kind of planning concept, including conclusions regarding the main tasks of the internal affairs agency as a whole, its structural divisions and the key areas of those changes in official activities that must be achieved during the planning period. In accordance with the tasks and expected changes in the work, issues of the plan structure are resolved, that is, the planned activities are distributed among the relevant sections and more detailed positions. Here, issues requiring coordinated activities of several departments among themselves and interaction with other internal affairs agencies may also be identified. Thus, the planning concept is a product of the creative activity of the head of the city and district agency, covering in general the outlines of the plan.

The instructions of the head of the internal affairs agency contained in the planning concept are

accepted by the heads of operational services for preparation of proposals for the annual work plan, which are developed by the head of the operational-search unit with the participation of all its employees [8, 14 p.].

In the process of constantly collecting information about the operational situation, the state of operational activities and their tasks, the head of the operational-search unit carefully analyzes the requirements of the governing bodies of the Central Office of the Ministry of Internal Affairs and the Police Departments on the activities to be carried out in the coming period (orders, plans), as well as the operational accounting files and materials in progress. All this is taken into account as inevitable positions of the new plan [6, 28 p.].

When analyzing the collected information, they usually try to find those problematic issues that arise from the specifics of the situation, the state of operational-search activities and cannot be resolved using the current, established mechanism and work procedure. Of great importance when searching for problematic issues in the conditions of a city and district internal affairs agency is a thorough analysis of each individual fact of crime (especially from among unsolved ones). Real, not imaginary, not far-fetched problems form the basis of the plan, because "they give impetus to thought, suggesting tasks on the solution of which it is advisable to focus the attention of the team and individual operational workers" [9, 230 p.].

Outlining the measures designed to ensure the solution of the tasks set is the most responsible and labor-intensive part of planning. A major role is played here by the professional qualifications, practical and organizational experience of the leader, his ability to rely on the creative potential of the team. In the conditions of the activities of the operational-search unit of the city and district internal affairs agency, it is very important to select for the solution of the tasks set by the annual plan such events that would be connected with the current needs of practice, and would not be an autonomous link in the work collective. For this purpose, on the basis of the entire set of events organized during the planning period for the cases and materials in production, by generalizing the coinciding elements, those large-scale measures are identified that will bring the state of operational-search activities to a higher level and at the same time ensure the resolution of current cases.

Determination of the executors and deadlines for the implementation of events is an important element of planning. Due to the large number of unforeseen works arising in operational-search units, when drawing up plans it is necessary to leave a time limit for their implementation. It is advisable to fix the deadlines for the implementation of events in annual plans, focusing on a certain month or quarter, and in quarterly plans - on a decade or week.

The planned activities are summarized in a single official document. This is the technical side of planning, but it requires mastering some methodological techniques. Reducing the planned activities into a single system requires choosing the structure and form of the work plan as the external design of the document. The structure of all types of plans is not officially established, so in practice there is a great variety of them. The following approximate structure is recommended for current plans. In addition to official details (approval, signature and name), it provides for several sections:

- conclusions and assessment indicators of the analysis for the previous year;
- the state of the operational situation and the main tasks;
- organizational measures; - crime prevention, strengthening law and order; - detection and investigation of crimes, search for criminals [6, 85 p.].

The quarterly plan of the operational-search unit may highlight issues of organizing operational work and operational accounting, issues of combating juvenile crime, measures to combat recidivism, operational-search measures for unsolved crimes of past years.

The developed draft plan is always a product of collective creativity. It is subject to careful discussion in the operational-search unit, signed by its head and submitted for approval to the head of the internal affairs agency. The draft annual work plan of the city and district internal affairs agency is reviewed in the established manner in the Police Department, and then approved by the head of the city and district agency. After approval, this document acquires the force of a management decision that is mandatory for execution. Its positions are detailed by implementation deadlines and entered in

the appropriate form into the personal work plans of the head of the operational-search unit and each of its employees [1, 86 p.].

The practice of long-term planning of police activities in developed foreign countries is of interest. Thus, modern law enforcement agencies in the United States are a fairly effective service. However, law enforcement resource management has traditionally been based on the assumption that law enforcement is reactive rather than preventive. Funding, operational activities, focus, training, and responses to crime tend to follow crisis situations [10; 11].

As society becomes more complex, the need for more effective and proactive law enforcement increases. This can result in a mismatch between accepted standards and public expectations of high quality policing, which can result in incidents such as excessive use of force, racial tension, and inadequate police response. Aware of this imbalance, police leaders are increasingly aware of the need to plan their work strategically, i.e., plan for the future.

The purpose of strategic planning is to assist in making decisions about the appropriate place of the organization in society. Strategic planning is a useful tool for ensuring the survival of the organization in the future, taking into account that society and its needs are changing. Strategic planning is more a state of mind and a condition than a product. The actual results of strategic planning should be medium-term or long-term plans, programs, and efforts that identify the products, processes, and resources that enable the organization to be effective. If an organization ignores strategic planning, then its relationship with today and tomorrow is static [12, 27 p.].

Traditionally, much of planning is micro-planning. In this process, the activities of individuals and small groups are closely monitored, followed by rewards, punishments, retraining, and reassessment of goals. However, over the past few decades, macro-planning has also become widespread. In this case, the organization itself carefully evaluates its activities in the context of successes, failures, advantages, and disadvantages in order to achieve high performance. Some policed departments have taken up this type of management planning.

It is becoming clear that short-term planning (micro and macro) is insufficient for a society that is undergoing significant changes. Mega-planning gives an organization the broadest view of what it can do for society. As a result of such planning, a significant constructive contribution can be made to the creation of a higher quality of life for all [12, 28 p.].

Micro-planning is especially characteristic of law enforcement agencies, where traditional monitoring of the performance of official duties by both individual police officers and groups of police officers is carried out, rewards for good service or adjustments are carried out.

Law enforcement agencies also carry out macro-planning on a moderate scale through independent research, which is aimed at assessing successes, failures, strengths and weaknesses in the performance of official duties. However, mega-planning is a rare phenomenon in the activities of law enforcement agencies.

With regard to law enforcement agencies, the most difficult step in long-term planning is the determination of needs [6, 29 p.].

Strategic planning for crime statistics shows areas for improvement:

- these statistics should be published quarterly in short, understandable reports;
- reports should be sent to all potential partners in strategic planning, including the media, elected officials, civic groups, and all interested parties;
- all of these organizations and individuals should express their ideas, opinions, and suggestions regarding what crime-related goals should be achieved;
- the strategic planning group should identify gaps between needs assessments and what actually exists;
- meetings will be held with all partners to determine the degree of cooperation and the share of participation of each person who wants to contribute to achieving the set goals;
- a cost-benefit analysis is necessary;
- an assessment of the finances and resources needed to support the implementation of the plans will be required:

–a final report, including an analysis of the results of the plan, should be presented to all partners.

Conclusion. The work plan should orient the unit toward consistent improvement and perfection of operational-search activities. This provision encourages the search for such solutions that, with the inevitable current cases "carrying over" from the previous period and newly emerging in the conditions of the internal affairs agency, would ensure a mandatory "growth" of the operational-search potential of the unit. Without this, the plan turns into a record of routine and does not fulfill its creative and organizational role. Law enforcement officials must learn to act more successfully than in the past. Over the coming decade, the need for law enforcement activities will increase exponentially, as a result of which their effectiveness may suffer if more advanced management methods are not developed. Thus, generalizing the existing and foreign experience of operational-search activities planning, we can conclude that one of the problems of the operational apparatuses of internal affairs agencies is long-term (strategic) planning.

List of sources used

1. Әбілезов Е.Т. Жедел-іздістіру қызметі: Оқу құралы. – Алматы: ҚР ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ҒЗЖРБЖҰБ, 2017. – 142 б.
2. Мемлекет басшысы Ішкі істер министрлігінің кеңейтілген алқа отырысын өткізді. 2024 жылғы 22 қаңтар // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-ishki-ister-ministriliginin-keneytilgen-alka-otyrysyn-otkizdi-2205255>
3. Калинин Л.Н. Сущность, правовые и организационные основы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: учебное пособие. – Мн.: МВШ МВД СССР, 1988. – 95 с.
4. Жедел-іздістіру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХІІІ Заңы (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51003158#activate_doc=2
5. Галиев С.Ж., Сапарин О.Е. Комментарий к Закону Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». – Алматы: Жеті жарғы, 1998. – 96 с.
6. Жедел-іздістірудегі профилактика: Оқу құралы. Е.Т. Әбілезов, А.С. Утегенов. – Алматы: ҚР ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ҒЗЖРБЖҰБ, 2017. – 159 б.
7. «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V Заңы (2023.01.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31538979#activate_doc=2
8. Абдрахманов Б.А. Особенности прокурорского надзора и ведомственного контроля по защите прав и свобод граждан при осуществлении оперативно-розыскной деятельности // Становление прав и свобод человека в Республике Казахстан и проблемы их защиты в деятельности правоохранительных органов: матер. междунар. конф. – Алматы: ООН И РИР Академии МВД РК, 2005. – С. 3-18.
9. Управление персоналом органов внутренних дел стран Содружества Независимых Государств: учебник/ кол.авторов; под. ред. Н.В. Сердюк, Ф.Р. Шарифзоды. – Москва: РУСАЙНС, 2024. – 298 с.
10. Bimoldanov Ye.M. , Baiseitov B.T. Analysis of the criminogenic situation in the republic of Kazakhstan (on the example of megacities) // Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов ат. Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – 2023. – №1 (74). – Р.71-78.
11. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран: Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. – М.: МАЭП, 1999. – 143 с.
12. Применение стратегического планирования в деятельности полиции США // Борьба с преступностью за рубежом: ежемесячный информационный бюллетень. – М.: ВИНТИ, 1997. – № 5. – С. 27-33.

Information about the authors

Koblandin K.J. - Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, master of legal sciences, police colonel.

Taskyn Ye. - Deputy Head of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Doctor of Philosophy (PhD), Lieutenant Colonel of Police.

Кобландин К.Ж. - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі.

Тасқын Е. - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары, философия докторы (PhD), полиция подполковнигі.

Кобландин К.Ж. - доцент кафедры административно-правовых дисциплин Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, магистр юридических наук, полковник полиции.

Тасқын Е.Т. - заместитель начальника Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, доктор философии (PhD), подполковник полиции.

А.К. Рахметоллов¹, Б.А. Кулмуханбетова¹, А.Ш. Ещанов¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Косшы, Казахстан

К ОТДЕЛЬНЫМ АСПЕКТАМ ВОЗВРАТА АКТИВОВ В РАМКАХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ОТМЫВАНИЮ ДОХОДОВ И ФИНАНСИРОВАНИЮ ТЕРРОРИЗМА

В статье исследуются отдельные вопросы противодействия правонарушениям, связанным с хищением активов, отмыванием доходов и финансированием терроризма.

В методологическую основу авторами заложены формально-логический, сравнительно-правовой и ретроспективный методы познания обстоятельств действительности.

Результаты проведенного исследования отражают имеющиеся коллизии и пробелы в вопросах проведения параллельных финансовых расследований, определения категории «предикатное преступление» и круга уполномоченных субъектов профилактики правонарушений, соблюдения принципа «презумпции невиновности» с учетом внедрения нового института «гражданской конфискации», а также соразмерности ответственности, налагаемых взысканий по отношению к совершенным общественно опасным деяниям.

По итогам исследования авторами сформированы предложения, которые ориентированы на улучшение имеющихся конструктивных подходов к противодействию теневой экономике, отмыванию преступных доходов и возврату похищенных активов.

Ключевые слова: возврат активов, предикат, параллельные расследования, комиссия, аудит, презумпция невиновности, ответственность.

Кірістерді жылыстатуға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимылдың институционалдық жүйесі шеңберінде активтерді қайтарудың жекелеген аспектілеріне

Мақалада активтерді ұрлау, кірістерді жылыстату және терроризмді қаржыландыруға байланысты құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылдың жекелеген мәселелері қарастырылады.

Авторлармен шындықтың мән-жайларын білудің әдіснамалық негізге формальды-логикалық, салыстырмалы-құқықтық және ретроспективті әдістері алынды.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері қатарлас қаржылық тергеулер жүргізу, «предикаттық қылмыс» санатын және құқық бұзушылықтардың алдын алудың уәкілетті субъектілерінің шеңберін айқындау, «азаматтық тәркілеу» жаңа институтын енгізуді ескере отырып, «кінәсіздік презумпциясы» қағидатын сақтау, сондай-ақ жасалған қоғамдық қауіпті іс-әрекеттерге қатысты жауаптылықтың, салынатын жазалардың пропорционалдылығы мәселелеріндегі бар қайшылықтар мен олқылықтарды көрсетеді.

Зерттеу қорытындысы бойынша авторлар көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимылға, қылмыстық кірістерді жылыстатуға және ұрланған активтерді қайтаруға қолда бар сындарлы тәсілдерді жақсартуға бағытталған ұсыныстар қалыптастырады.

Түйінді сөздер: активтерді қайтару, предикат, қатарлас тергеу, комиссия, аудит, кінәсіздік презумпциясы, жауапкершілік.

On certain aspects of asset recovery within the framework of the institutional system for countering money laundering and terrorist financing

The article examines certain issues of countering offences related to the theft of assets, money laundering and terrorist financing.

The authors' methodological basis is based on formal, logical, comparative, legal, and retrospective methods of cognition of the circumstances of reality.

The results of the study reflect the existing conflicts and gaps in the issues of conducting parallel financial investigations, determining the category of «predicate crime» and the circle of authorized subjects of crime prevention, compliance with the principle of «presumption of innocence», taking into account the introduction of a new institution of «civil confiscation», as well as the proportionality of responsibility imposed penalties about socially dangerous acts committed.

Based on the study's results, the authors have developed proposals that aim to improve existing constructive approaches to countering the shadow economy, laundering criminal proceeds, and returning stolen assets.

Keywords: asset recovery, predicate, parallel investigations, commission, audit, presumption of innocence, responsibility.

Введение. В очередном Послании народу Казахстана «Экономический курс справедливого Казахстана» от 1 сентября 2023 года Глава государства Касым-Жомарт Токаев отметил ряд источников «длинных денег», к числу которых отнесены ориентированные на решение общестрановых задач средства, поступающие в рамках законодательства о возврате капитала.

За последние годы в стране проводятся масштабные правовые и политические преобразования, системно изменяющие подходы к разрешению вопросов в исследуемом секторе.

Указом Президента от 06 октября 2022 года № 1038 утверждена Концепция развития финансового мониторинга на 2022-2026 годы (далее – Концепция), принят новый Закон Республики Казахстан «О возврате государству незаконно приобретенных активов» от 12 июля 2023 года № 21-VIII (далее – Закон о возврате активов), ряд иных отраслевых актов.

В рамках реализации Указа Президента «О мерах по возврату незаконно выведенных активов» от 26 ноября 2022 года образован Комитет по возврату активов Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, в качестве уполномоченного органа по возврату активов и рабочего органа Комиссии по затрагиваемому вопросу, возглавляемой Премьер-Министром страны.

Указанные преобразования определяют актуальность проводимого исследования, целью которого является формирование практических рекомендаций и предложений по правовым коллизиям и пробелам нормативного регулирования.

Достигнутые в ходе написания настоящей работы результаты стали возможными с помощью различных методов познания обстоятельств действительности, в том числе: ретроспективного, формально-логического и сравнительно-правового анализа.

Основная часть. В научном сообществе и в действующем законодательстве Республики Казахстан действия (бездействие) того или иного субъекта рассматриваются сквозь призму дозволенного и запрещенного, законного и незаконного.

Совершение противоправных действий (бездействия) является исходной точкой, которая может повлечь вывод активов за пределы государства, отмывание (легализация) преступных доходов и финансирование терроризма, которые, в свою очередь, создают угрозу благосостоянию стран и влекут макроэкономические последствия [1, с. 14].

Исследование вопроса возврата активов в указанном аспекте требует комплексного подхода [2] и, по нашему мнению, должно затрагивать такие вопросы как:

- правовая регламентация и практическая состоятельность института параллельных расследований;
- определение субъектов, вовлеченных в орбиту противодействия таким негативным явлениям;
- соблюдение принципа презумпции невиновности, с учетом имплементации зарубежного опыта;
- соразмерность ответственности, налагаемых взысканий по незаконно приобретенным активам.

Группа разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering – FATF; далее – ФАТФ) в своем инструктивном документе «40 рекомендаций» отмечает следующее: «Странам следует рассматривать отмывание доходов как преступление на основании Венской конвенции и Палермской конвенции. Странам следует применять понятие преступления отмывания денег ко всем серьезным преступлениям с целью охвата как можно более широкого круга предикатных преступлений (рекомендация № 3)» [3].

По своей природе большинство противоправных, наказуемых деяний являются предикатом, причиной для совершения последующих преступлений в исследуемой сфере.

К примеру, из содержания диспозиции части 1 статьи 218 Уголовного кодекса Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (далее – УК) следует, что легализацией (отмыванием) денег и (или) иного имущества, полученных преступным путем, фактически является их вовлечение в законный оборот путем:

- совершения сделок в виде конверсии или перевода имущества, представляющего доходы от уголовных правонарушений, в том числе любые доходы от имущества, полученного преступным путем;
- владения и использования такого имущества, сокрытия или утаивания его подлинного характера, источника, места нахождения, способа распоряжения, перемещения, прав на имущество или его принадлежности, если известно, что такое имущество представляет доходы от уголовных правонарушений;
- посредничества в совершении такого деяния.

Между тем, в действующем законодательстве Республики Казахстан категория «предикат» нормативно не регламентирована, отсутствует единый перечень преступлений, который, на наш взгляд, может быть принят за основу при квалификации деяний по признакам преступления, предусмотренного статьей 218 УК.

Согласно официальным данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, в 2023 году в производстве органов уголовного преследования находилось 73 дела (2022 год – 78, 2021 год – 67), 54 (2022 год – 45, 2021 год – 56) из которых зарегистрированы в отчетном периоде, 5 (2022 год – 3, 2021 год – 2) дел поступило в суд, в том числе 10 (2022 год – 20, 2021 год – 19) дел прекращены по подпунктам 1), 2), 5), 6), 7), 8) части 1 статьи 35 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – УПК) [4].

Аналогичная ситуация наблюдается по статье 218-1 УК «Сокрытие незаконно приобретенных активов от обращения в доход государства, а также их легализация (отмывание), диспозиция части 2 которой по конструкции в большей степени идентична части 1 статьи 218 УК.

Статистические сведения по статье 218-1 УК привести не представляется возможным, поскольку указанная норма вступила в юридическую силу с 12 сентября 2023 года [5] и по итогам календарного года имела нулевую статистику.

По нашему мнению, основным аспектом, требующим особого внимания, является целесообразность внедрения института параллельных финансовых расследований, на что также указывает 30-ая рекомендация ФАТФ:

«Страны должны обеспечить, чтобы уполномоченные правоохранительные органы несли ответственность за проведение расследований по отмыванию денег и финансированию терроризма в рамках национальной стратегии ПОД/ФТ. Как минимум во всех случаях, связанных с серьезными, приносящими доход преступлениями, при рассмотрении дел по отмыванию денег, предикатным преступлениям и финансированию терроризма такие уполномоченные правоохранительные органы обязаны проводить по своей инициативе параллельное финансовое расследование. Сюда также относятся случаи, когда предикатное преступление совершается за пределами их юрисдикций. Страны должны обеспечить, чтобы их компетентные органы отвечали за безотлагательное выявление и отслеживание имущества, которое подлежит или может подлежать конфискации либо относительно которого имеются подозрения в том, что оно является доходом от преступления, а также за принятие мер по замораживанию и аресту такого имущества. Страны также должны использовать, когда необходимо, постоянные или временные межведомственные группы, специализирующиеся на финансовых или имущественных расследованиях. Страны должны обеспечить, чтобы, при необходимости, проводились расследования в сотрудничестве с соответствующими компетентными органами в других странах.» [3].

Следует отметить, что вопрос проведения параллельных финансовых расследований затрагивается в Концепции, где отмечается о начале внедрения указанного института.

Однако, до настоящего времени как в УПК, так и иных нормативных правовых актах данный вопрос детально не регламентирован.

Полагаем, что отсутствие данного инструмента, способов и механизмов его проведения влияет как на конструктивные результаты проведения расследования по уголовным правонарушениям, так и качественные показатели проводимой работы в исследуемой сфере общественных отношений.

Открытым остается вопрос и по персональному составу Комиссии по вопросам возврата государству незаконно приобретенных активов, утвержденного постановлением Правительства Республики Казахстан от 5 октября 2023 года № 867 дсп, в который вошли представители:

- Правительства;
- Генеральной прокуратуры;
- Министерства финансов;
- Министерства иностранных дел;
- Национального Банка (по согласованию);
- Комитета национальной безопасности (по согласованию);
- Помощник Президента (по согласованию);
- Агентства по защите и развитию конкуренции (по согласованию);
- Агентства по регулированию и развитию финансового рынка (по согласованию);
- Агентства по финансовому мониторингу (по согласованию);
- Агентства по противодействию коррупции (по согласованию);
- Министерства юстиции;
- Министерства национальной экономики;
- Парламента (по согласованию);
- Судебной администрации (по согласованию);
- Общественные деятели (по согласованию).

Принимая во внимание основные функции комиссии, отраженные в статье 9 Закона о возврате активов, полагаем, что расширение указанного состава представителями высшего органа государственного аудита и финансового контроля – Высшей аудиторской палатой Республики Казахстан способствовало бы более конструктивному взаимодействию уполномоченных субъектов в вопросах профилактики, борьбы и противодействия правонарушениям анализируемой категории, в целом.

Наряду с отмеченным, на наш взгляд, требует внимания вопрос соблюдения основополагающих принципов, которые гарантируют конституционную защиту прав, свобод и законных интересов граждан.

В частности, в подпункте 1) пункта 3 статьи 77 Конституции Республики Казахстан закреплён принцип о том, что «лицо считается невиновным в совершении преступления, пока его виновность не будет признана вступившим в законную силу приговором суда»

Более детально данный принцип изложен в статье 19 УПК:

1. Каждый считается невиновным, пока его виновность в совершении уголовного правонарушения не будет доказана в предусмотренном настоящим Кодексом порядке и установлена вступившим в законную силу приговором суда.

2. Никто не обязан доказывать свою невиновность.

3. Неустранимые сомнения в виновности подозреваемого, обвиняемого, подсудимого толкуются в их пользу. В пользу подозреваемого, обвиняемого, подсудимого должны разрешаться и сомнения, возникающие при применении уголовного и уголовно-процессуального законов.

4. Обвинительный приговор не может быть основан на предположениях и должен быть подтвержден достаточной совокупностью допустимых и достоверных доказательств.»

Исходя из содержания вышеуказанных норм следует, что лицо считается невиновным пока его виновность не будет доказана. «Нарушение этого принципа приводит к нарушению принципа законности и личной неприкосновенности» [6, с. 254].

Особую актуальность соблюдение указанного принципа приобретает в свете внедрения нового института «гражданской конфискации», при исследовании данного вопроса сквозь призму гражданского иска по принудительному обращению активов в доход государства.

Как уже ранее отмечалось, в настоящее время особое внимание уделяется возврату похищенных активов, 12 июля 2023 года принят Закон Республики Казахстан «О возврате государству незаконно приобретенных активов» № 21-VIII ЗРК.

Пункт 2 статьи 26 данного Закона предусматривает ряд оснований, согласно которым взыскание активов может быть инициировано в порядке гражданского производства. Среди таких оснований также отмечаются:

- завершение производства по уголовному делу, вынесение оправдательного приговора, прекращение производства по уголовному делу;

- наличие зарегистрированного и проводимого в порядке, предусмотренном уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан, досудебного расследования.

При этом, пункт 1 статьи 26 этого же Закона возлагает на ответчика, фактически являющегося самостоятельной стороной в уголовном процессе, в лице подозреваемого либо обвиняемого лица, обязанность представить убедительные доказательства по ряду обстоятельств в рамках рассмотрения иска об обращении активов необъяснимого происхождения в доход государства.

В соответствии с частью 1 статьей 13, 15 и 72 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V (далее – ГПК), правосудие по гражданским делам осуществляется на началах равенства всех перед законом и судом.

Гражданское судопроизводство осуществляется на основе состязательности и равноправия сторон. Стороны, участвующие в гражданском процессе, наделены равными возможностями отстаивать свою позицию.

Каждая сторона должна доказать те обстоятельства, на которые она ссылается как на основания своих требований и возражений, использовать средства защиты, утверждать, оспаривать факты, приводить доказательства и возражения против доказательств в установленные судьей сроки, которые соответствуют добросовестному ведению процесса и направлены на содействие производству.

В данном контексте наблюдается смещение в гражданскую плоскость и деформация основного принципа уголовного процесса «презумпции невиновности».

Более того, остается открытым вопрос соблюдения Главы 20 УПК «Гражданский иск в уголовном процессе».

В частности, согласно части 1 статьи 166 УПК, в уголовном процессе рассматриваются гражданские иски физических и юридических лиц о возмещении имущественного и морального вреда, причиненного непосредственно уголовным правонарушением или общественно опасным деянием невменяемого, а также о возмещении расходов на погребение, лечение потерпевшего, сумм, выплаченных ему в качестве страхового возмещения, пособия или пенсии, а также расходов, понесенных в связи с участием в производстве дознания, предварительного следствия и в суде, включая расходы на представительство.

В данном аспекте, актуальным становится вопрос по субъектному составу лиц, наделенных правом на предъявление такого иска, с учетом иерархии нормативных правовых актов, предусмотренной статьей 10 Закона Республики Казахстан «О правовых актах», а также статьи 48 и примечания к статье 218-1 УК.

Для исключения имеющихся недочетов, возможных перегибов и необоснованного преследования, которые могут нарушить конструктивный диалог между властью и бизнесом, предлагается пересмотреть процедуру гражданской конфискации.

Принимаемые меры по возврату активов в рамках институциональной системы противодействия отмыванию доходов и финансированию терроризму являются здоровой необходимостью к запросам современного общества.

Полагаем, что завершение в 2025 году процедуры внедрения института всеобщего декларирования по опыту зарубежных стран, а также обеспечение логически взаимосвязанных, конструктивных подходов к противодействию теневой экономике, с учетом внедрения параллельных расследований и соблюдения основных принципов уголовного процесса будет способствовать повышению благосостояния граждан и развитию государства.

Список использованных источников

1 2023 Review of the Fund's Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism Strategy. – Washington: International Monetary Fund, 2023. – 56 p.

2 Arnone M., Borlini L. International anti-money laundering programs: Empirical assessment and issues in criminal regulation// Journal of Money Laundering Control. – 2020. – Volume 13. – N 3. – P. 226-271.

3 Международные стандарты по противодействию отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения. Рекомендации ФАТФ // Интернет-ресурс: <https://eurasiangroup.org/ru/recommendations-methodology-and-high-level-principles>(дата обращения: 10.04.2023).

4 Сведения об основных показателях деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан за 2021-2023 годы // Интернет-ресурс: <http://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>(дата обращения: 10.04.2023).

5 О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам возврата государству незаконно приобретенных активов: Закон Республики Казахстан от 12 июля 2023 года// Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2300000023>(дата обращения: 10.04.2023).

6 Мухамадиева Г.Н., Ахметова А.Ж., Серік Т.Қылмыстық іс жүргізудегі кінәсіздік презумпциясы қағидасының жүзеге асырылуының кейбір мәселелері // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есболатова. – 2023. – № 1(74). – С. 252-258.

Сведения об авторах

Рахметоллов А.К. - старший преподаватель кафедры обще юридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доктор философии (PhD), младший советник юстиции.

Кулмуханбетова Б.А. - главный научный сотрудник Центра исследования проблем уголовной политики и криминологии Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики

Казахстан, кандидат юридических наук, доцент правоведения, магистр гуманитарных наук (Университет Уорика), старший советник юстиции.

Ещанов А.Ш. - профессор кафедры общеюридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доктор юридических наук, профессор, старший советник юстиции.

Рахметоллов А.Қ. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институты Жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), әділет кіші кеңесшісі.

Құлмұханбетова Б.А. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары Академиясының Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты Қылмыстық саясат және криминология проблемаларын зерттеу орталығының бас ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының кандидаты, құқықтану доценті, гуманитарлық ғылымдар магистры (Уорик университеті), аға әділет кеңесшісі.

Ещанов А.Ш. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институты Жалпы заң пәндері кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, профессор, аға әділет кеңесшісі.

Rakhmetollov A.K. - Senior Lecturer at of the Department of General Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Philosophy (PhD), Junior Adviser of Justice.

Kulmukhanbetova B.A. - Chief Researcher of the Center for the Study of Criminal Policy and Criminology issues of the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences, Associate professor, Master of Arts in Career Development and Coaching Studies (University of Warwick), Senior Adviser of Justice.

Eschanov A.Sh. - Professor of the Department of General Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Law, Professor, Senior Adviser of Justice.

М.Р. Муканов¹

¹Костанайская академия МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева,
Костанай, Казахстан

ПРИМЕНЕНИЕ БЕСПИЛОТНЫХ ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Несмотря на уже имеющийся опыт применения правоохранительными органами разных стран беспилотных летательных аппаратов, в Казахстане пока эта технология не получила широкого распространения и не имеет четкой правовой регламентации. В связи с этим, рассмотрен подобный опыт Белоруссии, где в ходе досудебного уголовного производства широкое применение получила фото и видеосъемка с использованием беспилотных летательных аппаратов при проведении осмотра места дорожно-транспортного происшествия. При этом в белорусском уголовно-процессуальном законодательстве конкретизирована возможность использования научно-технических средств именно при осмотре места происшествия, а каждый беспилотный летательный аппарат подлежит государственной регистрации. В результате сделан вывод о целесообразности использования опыта Белоруссии в Республике Казахстан с учетом имеющейся правовой базы, технического и кадрового обеспечения.

Ключевые слова: беспилотный летательный аппарат, расследование, осмотр места происшествия, реконструкция, дорожно-транспортное происшествие, мультикоптер, квадрокоптер.

Қазақстан Республикасындағы жол-көлік оқиғаларын тергеу кезінде пилотсыз ұшу аппараттарын қолдану

Әр түрлі елдердің құқық қорғау органдарының пилотсыз ұшу аппараттарын қолдану тәжірибесіне қарамастан, Қазақстанда бұл технология әлі кең таралмаған және нақты құқықтық регламенттелмеген. Осыған байланысты, Беларусьтің осындай тәжірибесі қаралды, онда сотқа дейінгі қылмыстық іс жүргізу барысында жол – көлік оқиғасы болған жерді тексеру кезінде пилотсыз ұшу аппараттарын пайдалана отырып фото және бейне түсірілімкеңінен қолданылды. Бұл ретте Беларусь қылмыстық іс жүргізу заңнамасында оқиға болған жерді тексеру кезінде ғылыми-техникалық құралдарды пайдалану мүмкіндігін ақтыланған, ал әрбір пилотсыз ұшу аппараты мемлекеттік тіркеуге жатады. Нәтижесінде қолда бар құқықтық базаны, техникалық және кадрлық қамтамасы зетуді ескере отырып, Беларусьтің Қазақстан Республикасындағы тәжірибесін пайдаланудың орындылығы туралық орытынды жасалды.

Түйінді сөздер: ұшқышсыз ұшу аппараты; тергеу; оқиға орнын тексеру; қайтақұру; жол-көлікоқиғасы; мультикоптер; квадрокоптер.

Application of unmanned aerial vehicles in the investigation of road accidents in the rePublic of Kazakhstan

Despite the existing experience in the use of drones by law enforcement agencies of different countries, in Kazakhstan this technology is not yet widespread and does not have a clear legal regulation. In this regard, we have considered similar experience of Belarus, where in the course of pre-

trial criminal proceedings photo and video recording using drones during the inspection of the scene of a road traffic accident is widely used. At the same time, the Belarusian criminal procedural legislation specifies the possibility of using scientific and technical means specifically during the inspection of the accident scene, and each drone is subject to state registration. As a result, it is concluded that it is expedient to use the experience of Belarus in the Republic of Kazakhstan, taking into account the existing legal framework, technical and personnel support.

Keywords: unmanned aerial vehicle, investigation, scene inspection, reconstruction, road traffic accident, multicopter, quadcopter.

Введение. Актуальность выбранной темы исследования обусловлена тем, что в последнее время все большее распространение получают так называемые беспилотные летательные аппараты (беспилотный летательный аппарат (далее – БПЛА), квадрокоптер, мультикоптер и т.п.). Несмотря на различные названия и модификации этих устройств, их общая конструктивная особенность и практическое назначение остаются неизменными, позволяющие осуществлять визуальный мониторинг обширной территории, включая труднодоступные местности, как с малых, так и с больших высот, а также использовать высококачественную фото и видеофиксацию [1, 41 с.].

И, несмотря на существующие проблемы, связанные с использованием воздушного пространства, выделением частотного диапазона для управления БПЛА и передачи информации между ними и землей, уже есть опыт их применения в работе правоохранительных органов разных стран. При этом в настоящее время наблюдается тенденция существенного снижения стоимости БПЛА, что повышает целесообразность их использования органами внутренних дел.

Выбранная тема исследования привлекается внимание не только отечественных исследователей [2]; [3]; [4], но и зарубежных. Так, в работе М. Уотни освещен нормативно-правовой вопрос использования беспилотных авиационных систем [5]. Что касается использования БПЛА полицией, то многие исследователи рассматривают такую возможность в контексте обеспечения общественной безопасности [6]; [7]; [8]; [9].

Однако в Республике Казахстан (далее – РК) применение БПЛА правоохранительными органами пока не получило широкого распространения и не имеет четкой правовой регламентации. В связи с этим представляется целесообразным рассмотреть опыт других стран, в частности Белоруссии, где в ходе досудебного уголовного производства широкое применение получило фотографирование с использованием БПЛА при проведении осмотра места происшествия в ходе расследования дорожно-транспортных происшествий (далее – ДТП).

Материалы и методы. В исследовании были использованы отдельные нормы уголовно-процессуального законодательства Казахстана и Белоруссии, регламентирующие применение технических средств при расследовании ДТП, а также научные публикации ученых.

Для анализа применения БПЛА в расследовании ДТП использован системно-структурный подход, который позволит выявить характер взаимодействия между различными социальными и правовыми институтами: правоохранительная деятельность и новые информационные технологии.

В ходе исследования применен сравнительно-правовой метод в целях изучения отечественного и зарубежного опыта применения БПЛА при расследовании ДТП.

Также использованы современные естественнонаучные методы, теоретические положения криминалистики, диалектико-материалистические методы научного познания. Анализ информации позволит получить представление о том, как именно используются БПЛА в расследовании ДТП.

Результаты. Одной из основных проблем, связанных с расследованием ДТП, является сложность проведения осмотра места происшествия в условиях оживленного дорожного

движения. Данное следственное действие включает в себя ручное описание места аварии, создание графической фиксации и плана-схемы, описание расположения автомобилей относительно друг друга, точные замеры расстояний и сбор другой необходимой информации. В большинстве случаев требуется временная остановка транспортного потока, что приводит к образованию заторов на улицах и автомагистралях.

Кроме того, проведение большого количества замеров расстояний и привязки к местности может вызвать трудности. Вся информация фиксируется вручную на черновиках и затем переносится на бумагу или компьютер при составлении протокола и схем. Однако это может привести к ошибкам из-за человеческого фактора.

Вышесказанное свидетельствует о необходимости поиска новых, более передовых, безопасных и эффективных технологий и методов расследования. Сегодня они связаны с прогрессом цифровых технологий, таких как цифровая обработка изображений, компьютерное зрение (включая масштабно-инвариантную трансформацию признаков) и искусственный интеллект. Методика анализа структуры из движения (SfM) также связана с технологией компьютерного зрения и методами фотограмметрии. Однако представляется недостаточным сбор информации лишь на земле.

В настоящее время существуют доступные и эффективные технологии, которые позволяют проводить практически все необходимые мероприятия по реконструкции ДТП с минимальным участием людей на месте происшествия. Эти технологии основаны на использовании БПЛА, которые оснащены специальным оборудованием. Поэтому, помимо традиционных методов фиксации доказательств, таких как измерительная рулетка, фотоаппараты и видеокамеры, тахеометры, возможно применение инновационных – БПЛА с фото и видеооборудованием. Они позволяют автоматизировать процесс осмотра места ДТП, включая создание трехмерной модели места происшествия с полной информацией, сохранение электронной версии с возможностью мгновенной печати на месте, последующей ее обработки, передачи, а также архивации и других операций [10, 75 с.].

Наиболее часто используемые БПЛА – это различные типы мультикоптеров, которые представляют собой летательные аппараты, выполненные в виде вертолетов с несколькими несущими винтами, вращающимися по диагонали в противоположных направлениях. Среди них квадрокоптеры (также известные как «дроны») представляют собой особый тип мультикоптера с четырьмя роторами.

Однако, поскольку, применение БПЛА с соответствующим оборудованием в казахстанской практике расследования ДТП пока не зафиксировано, представляет интерес опыт Белоруссии, где в ходе досудебного уголовного производства широкое применение получило фотографирование с использованием квадрокоптера при проведении осмотра места происшествия. Так, при расследовании ДТП в 2020 году на автодороге М-6 сообщением Минск-Гродно осмотр места происшествия был проведен с применением фото- и видеосъемки с квадрокоптера, что позволило зафиксировать все детали обстановки места происшествия с различной высоты и направлений с учетом требований специалиста эксперта-автотехника, принимавшего участие в осмотре. Полученные фото и видеофайлы незамедлительно направлены в экспертное учреждение для проведения автотехнической экспертизы, в рамках которой экспертом составлена масштабна схема места происшествия. Это позволило визуализировать всю следовую картину ДТП, отражающую местонахождение транспортных средств в момент столкновения [11, 101 с.].

Фотографирование и видеосъемка с применением квадрокоптера объективно фиксируют конфигурацию перекрестка, наличие расширений и сужений проезжей части, следов ДТП (следов торможения, скольжения, осыпей) и т.д. При этом применение научно-технических средств при производстве следственных действий закреплено в белорусском уголовно-процессуальном законодательстве. Также каждый используемый правоохранительными органами БПЛА зарегистрирован в Министерстве обороны Беларуси.

Таким образом, опыт Белоруссии можно признать положительным, который целесообразно использовать и в нашей стране. Но для этого, прежде всего, необходимо законодательно урегулировать применение БПЛА при производстве следственных действий, поскольку в настоящее время не разработана соответствующая методика. При этом, казахстанским законодательством установлены правила использования БПЛА, включая порядок эксплуатации, требования к операторам, а также порядок выдачи сертификатов и разрешений на их применение.

Обсуждение. Очевидно, что применение научно-технических средств при проведении определенных следственных действий требует правового урегулирования. Однако возникает вопрос: нужно ли прямое законодательное закрепление всех используемых в криминалистике средств? Полагаем, нет. Против такого закрепления можно привести ряд доводов:

- выбор технологии расследования зависит от конкретных обстоятельств;
- возможно признание применения любого нового научно-технического средства неправомерным лишь из-за его отсутствия в законодательно закрепленном перечне;
- невозможно предусмотреть все приемы и средства работы с доказательствами в связи с их постоянным обновлением и совершенствованием [12, 123 с.].

Полагаем, правовое регулирование применения научно-технических средств, в частности БПЛА, в уголовном процессе РК возможно с учетом таких общих критериев, как законность; допустимость; научная обоснованность; процессуальные гарантии от незаконного применения; соответствие использования научно-технических средств участниками уголовного процесса их полномочиям; указание на цели и условия, а в необходимых случаях и на порядок применения этих средств; оценка результатов их применения; пределы нормативного закрепления.

Законность применения научно-технических средств подразумевает их соответствие установленным законом целям, условиям и процедурам, а также духу и букве закона. Допустимость включает в себя уважение чести и достоинства личности (ст. 13 Уголовно-процессуальный кодекс РК (далее – УПК РК), безопасность и правомерность применения научно-технических средств в уголовном процессе, тесно связана с научной обоснованностью, под которой понимается следующее:

- наличие научных обоснований при разработке средства (результатов научных исследований) или методики оценки эффективности средства (научная проверка методов практики);
- соответствие средства современным научным представлениям и уровню научно-технического развития;
- возможность научного прогнозирования результатов применения средства и определение уровня достоверности этих результатов;
- возможность предварительного научно обоснованного определения оптимальных условий применения средства [13, 209 с.].

Процессуальные гарантии против нелегального использования научно-технических средств направлены на уточнение условий допустимости. Критерий соответствия применения научно-технических средств участниками уголовного процесса их полномочиям должен обеспечивать приемлемость использованных средств для того, чтобы полученные результаты могли выступать в качестве доказательства, а также гарантировать предотвращение незаконного использования. Результаты применения этих средств могут выражаться как в зарегистрированных признаках изучаемого объекта, так и в выводах, основанных на анализе этих признаков [14].

К примеру, следователями управления Следственного комитета по Могилевской области в целях расследования ДТП назначили автотехническую экспертизу, которая длительное время не могла быть закончена по причине недостаточности собранных материалов для ответов на поставленные вопросы. И лишь после проведения дополнительных осмотров происшествия с применением квадрокоптера (с помощью него производилось

фотографирование) в распоряжение эксперта были представлены таблицы фотоснимков. После этого экспертиза была выполнена в кратчайшие сроки благодаря информированности представленных фотоизображений и возможности моделирования произошедших событий на полученных снимках [11, 104 с.].

В данном случае эксперт, который участвует в уголовном процессе, проводит экспертизу в соответствии с законом. Применение научно-технических средств и специальных знаний в этом процессе осуществляется в соответствии с процессуальными требованиями, а заключение эксперта является официальным документом, предусмотренным законом. Использование схемы ДТП и моделирование событий на фотоснимках, полученных с помощью квадрокоптера, являются законными приложениями к заключению эксперта. Однако, если следователь включит результаты применения научно-технических средств и специальных знаний в протокол осмотра в виде аналогичных выводов, то они не будут иметь доказательной силы из-за несоответствия имеющимся полномочиям.

Использование научно-технических средств в уголовном процессе имеет целью проведение тщательного, всестороннего, беспристрастного и эффективного расследования, с учетом принципов эффективности и экономичности. При необходимости закон может определить цели, условия и порядок использования конкретных научно-технических средств. Так, в соответствии с частью 3 статьи 192 УПК Беларуси, при проведении следственных действий могут применяться технические средства и научно обоснованные методы для выявления, документирования и закрепления следов преступления и материальных ценностей. Подобное положение также закреплено в уголовно-процессуальном законе Казахстана (ч. 3 ст. 197 УПК РК).

При оценке результатов применения научно-технических средств в уголовном процессе необходимо учитывать положения, изложенные в статье 125 УПК РК. Полагаем, что степень включения научно-технических средств в уголовное судопроизводство должна основываться на необходимости и адекватности их правового регулирования. Такой подход предотвращает ненужную избыточность или дублирование законов, чтобы сохранить правовую систему ясной и лаконичной.

Исходя из вышесказанного, нами сформулированы следующие предложения.

Во-первых, предлагается введение в органах внутренних дел РК такой должности, как специалист по робототехнике и БПЛА, подразумевающей прохождение соответствующего обучения, а, следовательно, наличие необходимых знаний, умений и навыков, а также сертификата подтверждения и разрешение на использование БПЛА. При этом, каждый используемый правоохранительными органами БПЛА должен быть зарегистрирован в Министерстве обороны РК

Во-вторых, предлагается изложить часть 11 статьи 220 УПК РК по аналогии с частью 2 статьи 204 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь:

«11. В необходимых случаях при осмотре используются научно-технические средства, проводятся измерения, составляются планы и схемы, изготавливаются слепки и оттиски следов. При возможности изымаются сами следы вместе с предметом или его частью».

А также дополнить УПК РК статьей 31-1 «Применение научно-технических средств в уголовном процессе», которая позволит упорядочить применение научно-технических средств в криминалистической и уголовно-процессуальной практике, но затруднит их использование в случае несоответствия законодательно предусмотренным требованиям.

Заключение. Подводя итог, хотелось бы выделить основные преимущества использования БПЛА при расследовании ДТП:

- съемка информативных фотографий и видео с выгодных высот и ракурсов;
- высокое качество разрешения фотосъемок и видеоизображения;
- доступ к результатам работы в режиме онлайн через цифровые носители;
- оперативное принятие необходимых мер по раскрытию преступления.

Следовательно, применение БПЛА, оснащенных фото и видеоаппаратурой, наряду с традиционными технико-криминалистическими средствами позволяет всесторонне и качественно документировать места происшествий. Используя возможности БПЛА, специалисты-криминалисты могут, управляя ими автономно или дистанционно, проводить фото и видеофиксацию объектов на различной местности независимо от масштаба, рельефа, растительности и труднодоступности объекта.

Кроме того, специализированное оборудование на БПЛА позволяет в режиме реального времени обнаруживать, фиксировать и идентифицировать объекты. Чтобы облегчить широкое внедрение этой технологии в работу правоохранительных органов РК, рекомендуется введение соответствующей должности и правовое урегулирование путем внесения определенных изменений в уголовно-процессуальное законодательство.

Список использованных источников

1. Феофилова А.А. Беспилотные летательные аппараты в сфере организации дорожного движения с применением ИТС // Модернизация сферы образования и науки с учетом мировых научно-технологических трендов: сб. науч. трудов по материалам Междунар. научно-практич.конфер.– Белгород, 2020. – С. 39-43.
2. Бегалиев Е.Н. О перспективах применения беспилотных летательных аппаратов в ходе производства отдельных следственных действий / Е.Н. Бегалиев // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. – 2019. – №2(89). – С. 163-172.
3. Сатыбалдинов М.Т. Перспективы использования беспилотных летательных аппаратов для фото-, видеофиксации места происшествия по делам о дорожно-транспортных происшествиях (по материалам уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан) / М.Т. Сатыбалдинов // Вестник КРСУ. – 2015. – Т. 15. – №12. – С.179-181.
4. Баданова А.Н. О некоторых вопросах оптимизации информационных систем в сфере производства дистанционных следственных действий (по материалам Республики Казахстан) // Информационные технологии и информационная безопасность в профессиональной деятельности: сб. материалов II Межвузовская научно-прак.конфер. с междунар. участием. – Новосибирск, 2023. – С. 14-20.
5. Watney M. March. Ethical and Legal Aspects Pertaining to law Enforcement use of Drones // In International Conference on Cyber Warfare and Security. – 2022. – №1(17). – Pp. 358-365.
6. Krasieński W. Unmanned Aircraft Systems in Crisis Management in Poland After 2007 / W. Krasieński // Safety & Defense. – 2020. – №2(6). – Pp. 42-50.
7. Enemark C. Armed drones and ethical policing: risk, perception, and the tele-present ocer / C. Enemark // Criminal justice ethics. – 2021. – №40(2). – Pp. 124-144.
8. Klauser F. Police drones and the air: Towards a volumetric geopolitics of security / F. Klauser // Swiss Political Science Review. – 2021. – №27(1). – Pp. 158-169.
9. Zuev D. The citizen drone: Protest, sousveillance and drone viewing / D. Zuev, G. Bratchford // Visual Studies. – 2020. – №35(5). – Pp. 442-456.
10. Дубовик Е.С. Возможности использования беспилотных летательных аппаратов при проведении осмотра места происшествия по делам о ДТП / Е.С. Дубовик, А.Ю. Соколова // Актуальные вопросы юридических наук в современных условиях: сб. науч. тр. по итогам междунар. научно-практич.конфер. – СПб., 2017. – С.74-76.
11. Применение квадрокоптера (опыт расследования) // Информационный бюллетень Следственного комитета Республики Беларусь. – 2021. – №1(15). – С. 101-113.
12. Fatma O. Applications of unmanned aerial vehicle (UAV) in road safety, traffic and highway infrastructure management: Recent advances and challenges / O. Fatma, A.B. Hanan, A. Muhammad // Transportation Research Part A: Policy and Practice. – 2020. – Vol. 141. – Pp.116-129.
13. Уголовный процесс: учебник / под общ. ред. А.В. Смирнова. – М.: Инфра-М, 2020. – 784 с.
14. Мухаметкалиев Н.Ж., Муканов М.Р. Проблемы реализации уголовной ответственности в отношении иностранных граждан и лиц без гражданства// Научные труды Алматинской академии, МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. - №2(75)2023.- С.110-116..

Сведения об авторе

Муканов М.Р. – начальник кафедры уголовно-исполнительного права Костанайской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, доктор философии (PhD).

Муканов М.Р. – Ш. Кабылбаев атындағы Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігі Қостанай Академиясының Қылмыстық-атқару құқығы кафедрасының бастығы, философия докторы (PhD).

Mukanov M.R. – Head of the Department of Penal Enforcement Law of the Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, PhD.

А.Т. Берекенов¹, Ж.Ж. Сапаров¹, О.Р. Цой¹

¹Мақан Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

ЕСІРТКІНІ БАЙЛАНЫССЫЗ ЗАҢСЫЗ ТАРАТУДЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бұл мақалада қазіргі заманғы технологиялар мен байланыссыз тарату әдістеріне негізделген есірткіні таратудың жаңа тенденциялары қарастырылады. Авторлар бұл құбылыстың әртүрлі аспектілерін, соның ішінде заңсыз мәмілелер жасау үшін интернетті, криптовалюта және әлеуметтік медианы пайдалануды талдайды. Мұндай дамудың қоғам үшін ықтимал салдары және құқық қорғау органдары тарапынан оларға қарсы күрес әдістері талқыланады. Бұл жұмыс өзекті мәселеге назар аударуға және осы саладағы қосымша зерттеулерді ынталандыруға арналған.

Сонымен қатар, мақалада осындай транзакциялар кезінде анонимділік пен қауіпсіздікті арттыруға ықпал ететін технологиялық инновациялар қарастырылады. Авторлар желідегі заңсыз әрекеттерді анықтау және жолын кесу әдістерін жетілдіру, сондай-ақ осы жаңа сын-қатерлерге тиімді қарсы тұру үшін тиісті заңнаманы әзірлеу қажеттілігін атап көрсетеді. Осы жұмыста ұсынылған ғылыми деректер мен аналитикалық тұжырымдар қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету және заңдылықты сақтау мақсатында байланыссыз арналар арқылы есірткінің таралуына қарсы стратегияларды әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Түйінді сөздер: есірткі, контактісіз тарату, технология, криптовалюта, интернет-сауда, анонимдік, онлайн платформалар, әлеуметтік медиа, қарсы тұру, анықтау және тергеу.

Некоторые особенности незаконного распространение наркотиков бесконтактным способом

Эта статья рассматривает новые тенденции в распространении наркотиков, основанные на использовании современных технологий и бесконтактных методов передачи. Авторы анализируют различные аспекты этого явления, включая использование интернета, криптовалюты и социальных медиа для совершения незаконных сделок. Обсуждаются потенциальные последствия такого развития событий для общества и методы борьбы с ними со стороны правоохранительных органов. Эта работа призвана привлечь внимание к актуальной проблеме и стимулировать дальнейшие исследования в этой области.

Дополнительно, статья рассматривает технологические инновации, которые способствуют увеличению анонимности и безопасности при проведении подобных транзакций. Авторы выделяют необходимость совершенствования методов обнаружения и пресечения незаконной деятельности в сети, а также разработки соответствующего законодательства для эффективного противодействия этим новым вызовам. Научные данные и аналитические выводы, представленные в этой работе, могут быть использованы для разработки стратегий борьбы с распространением наркотиков через бесконтактные каналы в целях обеспечения безопасности общества и поддержания законности.

Ключевые слова: Наркотики, бесконтактное распространение, технологии, криптовалюта, интернет-торговля, анонимность, онлайн-платформы, социальные сети, противодействие, обнаружение и расследование.

Some features of the illegal distribution of drugs in a contactless way

This article examines new trends in drug distribution based on the use of modern technologies and contactless transmission methods. The authors analyze various aspects of this phenomenon, including the use of the Internet, cryptocurrencies and social media to make illegal transactions. The potential consequences of such developments for society and methods of combating them by law enforcement agencies are discussed. This work is intended to draw attention to an urgent problem and stimulate further research in this area.

Additionally, the article examines technological innovations that contribute to increasing anonymity and security when conducting such transactions. The authors highlight the need to improve methods for detecting and suppressing illegal online activities, as well as the development of appropriate legislation to effectively counter these new challenges. The scientific data and analytical conclusions presented in this work can be used to develop strategies to combat the spread of drugs through contactless channels in order to ensure the safety of society and maintain the rule of law.

Keywords: Drugs, contactless distribution, technology, cryptocurrency, online commerce, anonymity, online platforms, social networks, counteraction, detection and investigation.

Кіріспе. Есірткінің заңсыз айналымына қарсы күрес мәселесі жекелеген мемлекеттердің шекарасынан әлдеқашан шығып кеткен, өйткені БҰҰ Бас Ассамблеясы 1988 жылы «Есірткі құралы мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес туралы» арнайы Конвенцияны қабылдады. XX ғасырдың соңы Біріккен Ұлттар Ұйымының нашақорлыққа қарсы онжылдығы деп жарияланды [1, 3 Б]. Есірткі мен психотроптық заттарды заңсыз сату мен тұтынудың шиеленіскен проблемасы қоғамның моральдық және физикалық денсаулығын бұзудың маңызды факторларының бірі болып табылады. Аумақта нашақорлықтың таралу қарқыны мен ауқымы ұлттық қауіпсіздікке нақты қауіп төндіреді [2, 353-354 Б.]. Алайда, интернетті қолдана отырып, есірткінің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстар санының өсуі ғана емес, сонымен бірге үлкен және аса ірі өткізу мөлшері (80% - дан астам), оның ұйымдасқан сипаты (20% - дан астам), сондай-ақ бұрын сотталған адамдармен жасауы (30% - дан астам) ерекше алаңдаушылық туғызады [2, 360 Б.].

Әдістер. Мақала диалектикалық, формальды-логикалық, жүйелік, салыстырмалы-құқықтық, техникалық – зани сияқты ғылыми танымның жалпы және жеке зерттеу әдістерін пайдалана отырып дайындалған.

Негізгі бөлім. Қазіргі заманғы есірткі қылмысы интернет желісін пайдалану арқылы жасалатын есірткіні заңсыз өткізу фактілерінің ұлғаюымен сипатталады. Интернеттің киберкеңістігіне есірткі қылмысына деген қызығушылықтың артуының себептері түсінікті: бұл ортада есірткі жеткізушілері мен тұтынушыларының қастандық қарым-қатынасын қамтамасыз ету үшін ғана емес, сонымен қатар басқа да кең ауқымды қылмыстық міндеттерді жүйелі түрде шешу үшін ерекше жағдайлар бар, мысалы, трансұлттық қылмыстық құрылымдардың қызметін үйлестіру және "ақшаны жылыстатудың" тиімді схемаларын жүзеге асыру [3, 151 б.]. Интернет желісі көпшілікке қол жетімді болды және оны есірткіні заңсыз сату мақсатында пайдалану әлеуетті тұтынушыларды, сондай-ақ есірткі таратушыларды табуды жеңілдетеді. Сонымен қатар, Интернет желісі арқылы есірткіні заңсыз сатудың жоғары кідірісіне қол жеткізіледі, оны сатушылар да, тұтынушылар да қызықтырады. Атап айтқанда, Интернет желісінің көмегімен есірткі заттарын жарнамалау және тарату жүзеге асырылатын көптеген сайттар құруға болады. Көрсетілген тәсілмен есірткіні заңсыз өткізуді кеңейтудің негізгі шарттарына жалпыға қол жетімділік, анонимдік, құқық қорғау органдарының әлсіз бақылауы, тез ақша табу мүмкіндігі жатады [4, 5 Б.].

Қылмыстық жауаптылықтан құтылу және өз қызметінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қылмыскерлер белгілі есірткі құралдарының химиялық формуласы мен құрамына

өзгерістер енгізіп қана қоймай, сонымен қатар қазіргі заманғы ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды: Интернет, ұялы радиотелефон байланысы, электрондық төлем құралдары мен жүйелерін, оның ішінде криптовалюта, анонимайзерлер, әлеуметтік желілер, мессенджерлер және т. б. белсенді пайдаланады. Осыған байланысты компьютерлік ақпарат және оның электронды тасымалдаушылары барған сайын заттай дәлелдемелер ретінде әрекет ете бастады, бұл отандық қылмыстық процестік заңнамасына бірқатар өзгерістер енгізуге әкелді, бұл криминалистика тұрғысынан тезірек шешуді талап ететін теориялық және қолданбалы сипаттағы көптеген проблемаларды тудырды [5, 3-4 Б.].

БҰҰ-ның есірткіні халықаралық бақылау және қылмыстың алдын алу бағдарламасында есірткіні өндіруді, заңсыз айналымды және заңсыз тұтынуды жеңілдету немесе ілгерілету үшін компьютерлік деректер алмасу желілерін пайдалануға тыйым салатын есірткіге байланысты қылмыстар үшін жазалау туралы үлгі заң бар. Жекелеген шет елдерде есірткі қылмыстарын жасау кезінде Интернет желісін пайдалану қылмыстың негізгі құрамының міндетті белгісі ретінде немесе біліктілік белгісі ретінде қылмыстық жауапкершілікке тартылды [6, 4 Б.].

Қылмыскерлер есірткіні заңсыз сатып алу және өткізу, дайындау және өндіру, олардың контрабандасы, сондай-ақ есірткі табыстарын заңдастыру кезінде өз қызметінің жеделдігі мен қастандығын арттыру үшін Интернет желісін қоса алғанда, ақпараттық-телекоммуникациялық желілерді пайдаланады. Сонымен, байланыс үшін «Skype», «Jabber», «Viber», «WhatsApp», «Brosix» мессенджерлері қолданылады, оларды жедел бөлімшелер өте қысқартылған форматта техникалық өндеуге мүмкіндік береді, төлем үшін – «Qivi Wallet», «WebMoney», «Yandex-Money» электрондық төлем жүйелері, сондай-ақ криптовалюта Bitcoin қолданылады.

Мысалы, 2011 жылы алғашқы «Жібек жолы» криптомаркеті ашылды. Криptomаркеттер, сондай-ақ Darknet маркеттері немесе онлайн есірткі нарықтары ретінде белгілі, криптовалюталарды пайдалана отырып, заңсыз тауарлар мен қызметтерді сатып алуды және сатуды жеңілдететін онлайн нарықтар. Криptomаркетинг есірткі сатушылар мен сатып алушыларға жасырын әрекет етуге мүмкіндік береді, өйткені олардың жеке басы жасырылған. Криptomаркеттерде бірнеше шифрлау функциялары бар. Мысалы, транзакциялар құқық қорғау органдары анықтау қаупін болдырмау үшін несие карталарының орнына биткоин сияқты криптовалюталарды қолдану арқылы жүзеге асырылады. Сонымен қатар, криптомаркеттер қараңғы желіде орналастырылған, бұл интернеттегі жасырын орын, оған қарапайым интернет-шолғыш арқылы қол жеткізу мүмкін емес. Оның орнына анонимді және қауіпсіз интернет байланысы үшін жасалған Onion Router шолғышы қараңғы желідегі криптографиялық нарықтарға қол жеткізу үшін пайдаланылды [7].

Есірткі-бандерольдерді заңды жүк ретінде бүркемелеп, бөгде тұлғалардың деректемелерімен жіберу үшін бөлшектеп сату бетбелгілер арқылы жанасусыз тәсілмен жүзеге асырылады, бір-бірімен таныс емес адамдар (кепілгерлер, операторлар, курьерлер) ретінде қатысушылар тартылады, олар бірдей жанасусыз тәсілмен «жалақы» алады. Есірткі қылмыстарын жасау тәсілдерінің талғампаздығы, олардың едәуір таралуы, басқа қылмыстармен байланысы, көп эпизодтық, трансұлттық және трансөңірліктік, кідірістің жоғары деңгейі және тұрақты төмен ашылуы, анықтау, ашу және тергеудің күрделілігі мамандардың білімін пайдаланудың шұғыл қажеттілігін анықтайды [8, 3-4 Б.].

Қазіргі уақытта қылмыскерлер Интернеттің ақпараттық-телекоммуникациялық желісі арқылы есірткіні таратудың байланыссыз әдісін көбірек қолданады, бұл оларға есірткі тарату желісін едәуір кеңейтуге мүмкіндік береді. Мамандандырылған форумдарда сатып алу тәсілдері және т.б. талқыланады. Есірткіні беру жасырын орындары жүйелері арқылы жүзеге асырылады («бетбелгілер»), төлем – әр түрлі электрондық төлем жүйелері арқылы, бұл мәмілеге қатысушылардың жеке кездесуін болдырмауға мүмкіндік береді. Мұндай жағдайларда қылмыстық жауапкершілікке қылмыстық топтардың қатардағы қатысушылары – курьерлер мен «кепілгерлерді» ғана тартуға болады, ал ұйымдастырушыларды анықтау өте қиын. Ұйымдастырушы жеке өзі «бетбелгілер» жасаған кезде ерекше жағдай болып саналады [9, С. 46].

Интернет арқылы есірткі айналымы кезінде бұл әрекетке басқа қылмыстарға тән емес ерекше қасиеттер беретін жаңа құралдар, әдістер, іс-қимыл схемалары қолданылатынын атап өткен жөн. Сонымен қатар, бұл қылмыстардың ашылуы әртүрлі психоактивті заттардың пайда болуымен қиындайды, химиялық құрамы белгілі есірткілерден («дизайнерлік» есірткілер) ерекшеленеді. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, есірткінің заңсыз айналымы саласындағы, оның ішінде Интернет желісіндегі қолданыстағы заңнамаға тиісті өзгерістер енгізу орынды деп санаймыз. Істердің осы санатын тергеу кезінде іздеу объектісі сатып алушы мен сатушының хат алмасуы, телефонның, ақша аудару электрондық карталардың нөмерлері, яғни кез келген мәліметтер есірткі сатып алуға немесе сатуға ниеттің бағытталғандығын куәландыратын ақпарат болып табылады. Қылмыстық іс-әрекеттің алгоритмі әдетте келесідей: сатушылар Интернетте есірткі сату туралы хабарландырулар орналастырады; сатып алушы, ұсынысқа қызығушылық танытып, сатушымен байланысады, мәміленің егжей-тегжейін нақтылайды, электрондық төлем жүйелері арқылы төлем жасайды; осыдан кейін сатушы сатып алушыға есірткінің «бетбелгісі» туралы SMS-хабарлама жібереді [9, 47-48 Б.].

Қылмыстарды тергеу кезінде басымдылықты дәлелдемелер алғашқы екі күн ішінде алынатындығын есте ұстаған жөн. Егер қажетті дәлелдер базасы белгіленген мерзімде жиналмаса, оны кейінірек жасау өте қиын, кейде мүмкін емес. Тергеу барысында ұялы байланыс операторларынан қылмыстық топ қатысушыларының («ұйымдастырушылардың», «диспетчерлердің» «бетбелгілердің») абоненттік нөмірлерінен кіріс және шығыс қоңыраулар туралы, осы абоненттердің шоттарына ақшалай қаражаттың түсуі туралы ақпаратты талап ету, сондай-ақ күдіктілерге тиесілі сим-карталарды, жад карталарын тексеруді жүзеге асыру қажет. Интернет желісі арқылы есірткінің таралуының дәлелдерін жинау мақсатында телекоммуникациялық желідегі орындарды жалға алушылар туралы мәліметтерді сайттарға, сайттарды толықтыру және жаңарту үшін жүзеге асырылған қосылыстар статистикасы туралы, сондай-ақ жалға алынған орындар үшін төлемді кім төлейтіні туралы ақпаратты сұрау талап етіледі [9, 48 Б.].

Біріккен Ұлттар Ұйымының жанынан құрылған есірткінің таралуын бақылау жөніндегі Халықаралық комитеттің мәліметі бойынша, есірткіні тұтынудың айтарлықтай өсуі Интернетті есірткі саудасының нақты арнасы ретінде пайдаланумен тікелей байланысты. Желідегі телекоммуникациялық құрылғыларды пайдалана отырып, психоактивті құралдарды анонимді сатып алудың кең мүмкіндіктерін балалар мен жасөспірімдер алатыны ерекше қауіп төндіреді [10, 17 Б.].

Қазіргі уақытта кәмелетке толмағандарды кепілгер ретінде жалдайды, өйткені олардан сұраныс аз, өйткені қылмыстық жауаптылыққа тарту жасы жетпегендігіне байланысты. Белгілі бір жағдайда өзін қалай ұстау керектігі туралы әлеуметтік желілер арқылы нұсқасын алады. Осы жағдайға байланысты синтетикалық есірткіге қарсы тұру мәселесі өте маңызды, бұл тарату және сату процесінде және қолдануда үлкен пайызы 30 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар мен жастарға тиесілі және бұл біздің болашақ ұрпағымызға тікелей қауіп төндіреді [11].

Интернеттің киберкеңістігіне есірткі қылмысына деген қызығушылықтың артуының себептері түсінікті: бұл ортада есірткі жеткізушілері мен тұтынушыларының қастандық қарым-қатынасын қамтамасыз ету үшін ғана емес, сонымен қатар басқа да кең ауқымды қылмыстық міндеттерді жүйелі түрде шешу үшін ерекше жағдайлар бар, мысалы, трансұлттық қылмыстық құрылымдардың қызметін үйлестіру және «ақшаны жылыстатудың» тиімді схемаларын жүзеге асыру [3, 51 Б.]. Есірткіні бөлшектеп және көтерме сату тәсілдерін талдау жасау арқасында ұйымдасқан есірткі бизнесінің өкілдері өздерінің қылмыстық әрекеттерін кеңейту және оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін заманауи коммуникациялық жүйелер мен заманауи компьютерлік технологияларды белсенді қолданатындығын көрсетеді. Мұның бәрі есірткі жағдайындағы жаңа тенденциялардың пайда болуы туралы айтуға мүмкіндік береді [12, 374-378 Б.].

Есірткіні беру кезінде есірткі сатушылардың тұтынушылармен тікелей байланысының болмауы жедел қызметкерлердің қылмыстық топтарға қатысушыларды анықтаудың тәжірибеде пысықталған тактикалық жедел-ізвестіру алгоритмдерін қолдануын жоққа шығарады. Сонымен қатар, ұйымдасқан есірткі ұйымдарының ұйымдастырылуы мен жұмысының ерекшеліктері бұл жұмысты қиындатады, олар қылмыстық функциялардың нақты бөлінуімен сипатталады, мысалы:

– ұйымдастырушы (үйлестіруші) ұйымдасқан қылмыстық топтар немесе қылмыстық қоғамдастықтар мүшелерінің есірткі өндіру, сатып алу, буып-түю, табысты бөлу, ақпараттық және төлем ресурстарының желілік жұмыс істеуін ұйымдастыру жөніндегі іс-әрекеттеріне жалпы басшылықты жүзеге асырады;

– диспетчер сатып алушылардан тапсырыстар алады, төлем процесін бақылайды, «кепілгерлерге» ақпарат береді және олардан жасырын орындары туралы ақпарат алады, олар туралы сатып алушыларға хабарлайды;

– кепілгер есірткіні жасырын орынға салуды жүзеге асырады және диспетчерге олардың орналасқан жері туралы хабарлайды;

– кассир төлем терминалдары, банктік шоттар арқылы, ұялы байланыс қызметтерінің төлем карталарынан түскен ақшалай қаражатты алады, оларды ұйымдасқан қылмыстық топтардың немесе қылмыстық қауымдастықтардың қатысушылары арасында қолма-қол ақшаға айналдырады және бөледі;

– экспедитор (курьер) бұрын алынған есірткіні кепілгерге, әдетте, 1-5 күнге есептелген шағын партиялармен береді [13].

Егер қылмыскерлер сатып алушыларды табу үшін желіде жарнамалар орналастырса, бұл есірткі сатудың байланыссыз әдісі. Клиенттердің төлемі электрондық төлем жүйелерінің көмегімен жүзеге асырылады. Мекен-жайдың сипаттамасымен бірге, әдетте, сатып алушыға есірткінің суреті де жіберіледі (әдетте ол әртүрлі түсті скотчпен оралған байламға ұқсайды), ол сипаттамаға сәйкес жатады. Көріп отырғанымыздай, егер сатушылар есірткіні сатудың осы әдісін қолданса, онда тауарды тікелей беру болмайды, сатушылар мен сатып алушылар арасында жеке байланыс болмайды. Бұл фактор қылмыстың осы түрін тергеудің едәуір күрделенуіне ықпал етеді, өйткені қылмыскерлерді әшкерелеудің дәстүрлі тәсілдерін қолдану мүмкін емес, ал сатушы барлық жағдайларда қылмыс жасаған кезде байқалмай қалады. Есірткіні байланыссыз сату бұл жағдайда қарастырылып отырған қылмыстың жалпы объектісі болып табылатын халықтың денсаулығы мен қоғамдық моральға қол сұғушылықтардың қатарына жатады [14, 269 Б.]. Қылмыстың тікелей заты - есірткі, психотроптық, күшті және улы заттар болып табылады. Айта кету керек, қазіргі уақытта «қоспалар», «тұздар» және «дәмдеуіштер» деп аталатын дәстүрлі препараттардан құрамы бойынша ерекшеленетін психоактивті заттардың пайда болу жағдайлары жиілеп кетті. Объективті жағынан, есірткі заттарын сату тек іс-қимыл түрінде жүзеге асырылуы мүмкін. Сату - бұл есірткіні таратудың кез-келген әдісі. Осы әрекеттерді орындағаннан кейін екінші адам есірткі немесе психотроптық заттардың иесі болады. Біліктілікке беру формасы әсер етпейді. Бұл ретте сатушы жасырын орындарды (қазіргі уақытта сатудың байланыссыз түрі жиі кездеседі), шартты орындарды, үшінші тұлғаларды пайдалана алады; есірткі заттарын өткізу материалдық құрамдас бөлігімен де, онсыз да болуы мүмкін. Материалдық байыту мақсатында есірткі заттарының түрімен қандай да бір басқа заттарды өткізетін адамдардың қызметін алаяқтық ретінде саралау қажет [15, 195 Б.]. Есірткі сатып алғысы келетіндер кейбір жағдайларда есірткіні заңсыз сатып алуға оқталғаны үшін жауап беруі мүмкін. Субъективті жағынан, аталған қылмыстардың барлығы дерлік кінәнің қасақана түрімен сипатталады. ҚР ҚК сәйкес субъект он алты жасқа толған жеке есі дұрыс тұлға болып танылады, кейбір жағдайларда субъект арнайы болуы мүмкін. Қылмыс заты тек криминалистика сияқты ғылым үшін ғана емес, сонымен бірге қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу құқығы үшін де зерттеу объектісі болады. Алайда оны аталған ғылымдар әр түрлі жағынан қарастырады. Қылмыстық құқықта осы қылмыстың заты «материалдық әлемнің заты» деп танылады. Қылмыстың заты

криминалистика сипаттаманың анықтаушы элементі болып табылады, өйткені онсыз есірткіні заңсыз сату қылмысының құрамы бола алмайды. Бастапқыда байланыссыз әдіс «дизайнерлік есірткі» деп аталатын, әдетте синтетикалық, мысалы, «дәмдеуіш», «тұз», «жылдамдық» сатумен сипатталды. Мұндай құбылыс жастардың бұл препараттар заңды, оларды қолдану және тарату қылмыстық заңмен реттелмейді деген пікірі бар екендігімен негізделген. Сонымен, бұл топқа синтетикалық анальгетиктер, амфетамин сериясының стимуляторлары, синтетикалық опиаттар және басқа да препараттар жатады, олар отандық нарықта тез орнығып, төмен бағаның арқасында өз орнын алады. Алайда, уақыт өте келе дәстүрлі «героин» және «марихуана» аталған әдіспен тарала бастады. Әрине, байланыссыз әдіс өте ыңғайлы, сатуға бағытталған қылмыс жасау кезінде бірқатар артықшылықтарға ие, сондықтан жақын арада айналымда шектеулі басқа заттар да осылай орындалады деп қорқу керек. Қылмыс жасау жағдайы туралы деректер оны жасау тәсілімен тығыз байланысты [16, 78-80 Б.]. Қылмыс орны ұйымдасқан қылмыстық топқа қатысушылардың бірі қылмыстық іс-әрекеттер жасайтын орындар болуы мүмкін.

Соңғы жылдары ғаламдық «Интернет» желісінің және қазіргі заманғы байланыс жүйелерінің дамуы есірткі қылмыстарын жасау схемасы мен механизміне айтарлықтай әсер етті, өйткені қылмыстық топтар адамзаттың осы жетістіктерін өздерінің қылмыстық әрекеттеріне белсенді түрде енгізе бастады. Есірткі заттарын «қолдан қолға» өткізу іс жүзінде өмір сүруін тоқтатты және есірткі сатушылар ортасында жекелеген жағдайларда пайдаланылады. Қазіргі уақытта есірткі құралдарын тарату үшін қазіргі заманғы электрондық байланыс құралдары мен бағдарламалық қамтамасыз етуді (ұялы желі, ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар, электрондық төлем жүйелері, жедел хабар алмасу бағдарламалары және т.б.) пайдалана отырып, есірткіні өткізудің байланыссыз тәсілдері барынша табысты пайдаланылуда. Есірткі тұтынушыларының санын көбейту мақсатында Есірткі бизнесіне қатысушылар «Интернет» желісін белсенді қолданады, бұл тек қастандықтың жоғары шараларын қолдануға ғана емес, сонымен қатар сатушылар мен сатып алушыларды жедел іздестіруге, «аймақтық маркетинг» деп аталатын ұйымдастыруға мүмкіндік береді [17]. Әлеуметтік желілердегі мамандандырылған форумдар үлкен қауіп төндіреді, онда қарастырылатын тақырыптары есірткіні қолдану мен таратудың тиімді әдістеріне арналған, есірткі заттарын өндіру, өсіру, қабылдау тәсілдерін жетілдіру, сатып алудың жаңа орындарын ұйымдастыру, сондай-ақ құқық қорғау органдарының қызметкерлері ұстаған жағдайда мінез-құлық қағидалары мәселелері бойынша есірткіге тәуелді адамдар арасында тәжірибе алмасу орын алады. Осылайша, «Интернет» желісі мен радиожилік байланысы ресурстарының қазіргі заманғы техникалық мүмкіндіктерін белсенді дамыту есірткі заттарын өткізуге қарсы іс-қимыл саласындағы қалыптасқан қолайсыз себептерінің бірі (жасырын орындар арқылы беру, не әртүрлі электрондық төлем жүйелерін, криптовалюталарды және т. б. пайдалана отырып есеп айырысу жүргізу арқылы) табылатынын атап өтуге болады [18]. Есірткі заттарын байланыссыз тәсілмен өткізуді ашудың негізі мәміле жасау тетігін, атап айтқанда «технологиялық процестің» бүкіл тізбегін, сондай-ақ есірткі сатушылар желісінің құрылымын белгілеу болып табылады.

Қорытынды. Байланыссыз тәсілмен жасалған есірткі заттарын заңсыз өткізу туралы істер бойынша ғылыми әдебиеттер мен практикаға жүргізілген талдау қазіргі кезеңде қылмыстарды тергеуге байланысты бірқатар проблемалар бар екенін көрсетті. Тергеу жүргізудегі негізгі кедергілер:

1. «Qіwі-банк», «Яндекс-ақша» сияқты электрондық төлем жүйелерін пайдалану туралы заңнаманың жетілмегендігі және Қылмыстық жолмен алынған ақшалай қаражатты заңдастыру үшін қолайлы туғызатын басқа жағдайлар.

2. Есірткі заттарын байланыссыз өткізумен байланысты қылмыстарды тергеу кезінде әдістемелік ұсынымдардың болмауы; жақында аталған тәсілмен есірткі өткізу проблемасына тап болған құқық қорғау органдары қызметкерлерінің төмен кәсібилігі.

3. Ішкі істер органдарының қызметкерлерін қажетті жабдықтармен қамтамасыз ету үшін қаражаттың жетіспеушілігі, олардың қызметінің бағыты халықты нашарлауға бағытталған кибер-ресурстарды анықтап қана қоймай, олардың қызметін тоқтатуға мүмкіндік береді. Осыдан басқа белгі шығады-мұндай қызметті жүзеге асыруға оқыған және дайындалған мамандар әлі жоқ.

4. Қылмыстық қоғамдастықты ұйымдастырудың жоғары дәрежесі, сатушы мен тұтынушы арасындағы тікелей байланыстың болмауы құқық қорғау органдарының қызметкерлері үшін таныс жедел-іздігі іс-шараларын жүзеге асыруға кедергі келтіреді; құқық қорғау практикасына әлі енгізілмеген, бірақ мүлдем құрылмаған қылмысқа қарсы күрес құралдары мен әдістерін қолдану қажеттілігі туындайды.

5. Әдетте, байланыссыз әдіспен жасалатын есірткі заттарын заңсыз сату соншалықты үлкен таралу аймағын қамтиды, ол тіпті мемлекеттің шекарасынан шығып, әлі де дамымаған халықаралық ынтымақтастықты талап етеді.

6. Істі ойдағыдай тергеу үшін тергеушінің, жедел уәкілдің, маманның және сарапшының тығыз ынтымақтастығы маңызды болып табылады. Сотқа дейінгі тергеу кезеңінде мұндай өзара іс-қимыл әлі тиімді емес, бұл күрделі ұйымдасқан қылмыстық тізбектің «пешкалары» ғана жауапқа тартылатын жағдайды тудырады: «кепілгерлер», «диспетчерлер», сирек жағдайларда «бақылаушылар». Қылмыстық қауымдастықтардың ең қауіпті «касталары», әдетте, іздерді тез байқағандықтан жауапқа тартылмайды.

Есірткі заттарын байланыссыз өткізу тәсілімен байланысты қылмыстарды табысты ашу және тергеу үшін тергеу органдары мен жедел-іздігі іс-шараларын жүзеге асыратын қызметкерлердің өзара іс-қимылының жаңа әдістемелерін әзірлеу маңызды. Бұл әрбір қылмыстық істе орын алатын тергеуге қарсы іс-қимылды уақытында анықтауға және жолын кесуге көмектеседі. Сонымен қатар, тергеуде маңызды рөл атқарады: тергеу органдары мен жедел уәкілдердің сапасы мен кәсібилігінің жоғары деңгейі, олардың бірлескен тактикасы мен тергеу әдістемесін білу; қылмыстық іс қозғау уақтылы болуы керек; «төменгі» буынды ғана емес, қылмыстық қоғамдастықтың барлық қатысушыларын анықтау.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Лубин С.А. Формирование системы обвинительных доказательств по уголовным делам о преступлениях, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук Нижний Новгород — 2006. 28 с.

2. Н.Б. Гулиева, Р.Г. Драпезо, В.Н. Шелестюков. Бесконтактный сбыт наркотических средств и психотропных веществ через Интернет: судебная практика Кемеровской области // Вестник СПбГУ. Право. 2020. Т. 11. Вып. 2. С. 353-367.

3. Осипенко А.Л., Миненко П.В. Оперативно-розыскное противодействие незаконному обороту наркотических средств, совершаемому с использованием телекоммуникационных устройств // Вестник Воронежского института МВД России. 2014. № 1. С. 151-155.

4. Ким, Д.В., Климачков, А.В., Шебалин, А.В. Раскрытие и расследование незаконного сбыта наркотических средств, совершенного с использованием сети Интернет: учебное пособие / Д.В. Ким, А.В. Климачков, А.В. Шебалин. – Барнаул: Барнаульский юридический институт МВД России, 2017. 44 с.

5. Решняк О.А. Использование компьютерных технологий при расследовании преступлений в сфере незаконного оборота опасных психоактивных веществ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук Волгоград – 2019. 25 с.

6. Щурова А.С. Незаконный оборот наркотических средств и их аналогов с использованием компьютерных технологий (сети Интернет): уголовно-правовое и криминологическое исследование. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук Санкт-Петербург – 2017. 26 с.

7. Hylén, I. The illegal Drug Trade on Social Media. Does social media increase the use of drugs among young people? Degree project in Criminology 30 Credits. Malmö University: Faculty of Health and Society, Department of Criminology, 2023. P- 27.

8. Земцова С.И. Участие специалиста в раскрытии и расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных и сильнодействующих веществ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва-2017. 27 с.

9. Соболев А.В. Проблемы расследования преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков через сеть Интернет // Вестник Краснодарского университета МВД России. 2018. № 4 (42). С. 46-49.

10. Батоев В.Б. Использование «мессенджеров» в преступной деятельности: проблемы деанонимизации пользователей и дешифрования информации // Оперативник (сыщик): научный журнал. – 2017. – Вып. 2 (51). – С. 67-73.

11. Жунисова Г.А., Борубаева С.Ж. Противодействие синтетическим наркотикам в казахстане: анализ ситуации // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан, №4 (65) 2020. – 60-68 с.

12. Карнович С.А., Грибунов О.П. Тенденции развития наркоситуации и ее влияние на определение мер по противодействию наркопреступлений // Деятельность правоохранительных органов в современных условиях: материалы XXII междунар. науч.-практ. конф.: В 2 т. – Иркутск: ФГКОУ ВО ВСИ МВД РФ, 2017. – Т. 1. – 471 с.

13. Виноградов И.А., Загайнов В.В. Современные схемы «бесконтактного» сбыта наркотических средств и психотропных веществ // <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-shemy-beskontaktnogo-sbyta-narkoticheskikh-sredstv-i-psihotropnyh-veschestv/viewer>

14. Битов А.А. Выявление и раскрытие преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков, совершаемых с использованием информационных технологий // Проблемы экономики и юридической практики. № 5. 2018. С. 269-272.

15. Томин В. Т., Поляков М. П. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / В. Т. Томин, М. П. Поляков. – М.: Издательство Юрайт, 2015. – 1087 с.

16. Кушхов Р.Х. Обстоятельства, подлежащие установлению, при расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков // Пробелы в российском законодательстве. – 2017. – № 3. – С. 78-80.

17. Осипенко А.Л. Организованная преступность в сети «Интернет» // <https://cyberleninka.ru/article/n/organizovannaya-prestupnost-v-seti-internet/viewer>

18. Батоев В. Б., Семенчук В. В. Использование криптовалюты в преступной деятельности: проблемы противодействия // Тр. Акад. управления М-ва внутр. дел России № 2 (42). — 2017. С. 9-15.

Автор туралы мәліметтер

Берекенов А.Т. – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының Ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері.

Сапаров Ж.Ж. – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының Ғылыми-зерттеу орталығының бөлімше бастығы.

Цой О.Р. – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы тактикалық даярлық кафедрасының бастығы, полиция полковнигі, заң ғылымдарының кандидаты.

Берекенов А.Т. – магистр юридических наук, старший научный сотрудник Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова.

Сапаров Ж.Ж. – магистр юридических наук, начальник отделения Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова.

Цой О.Р. – начальник кафедры военной и специальной тактической подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова, полковник полиции, кандидат юридических наук.

Berekenov A.T. – master of law, senior researcher of the research center of the Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatov

Saparov Zh.Zh. – master of Law, head of the Department of the research center of the Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatovces.

Tsoy O. - Head of the Department of military and special tactical training of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, Police Colonel, candidate of Law.

Ж.Ж. Губайдуллин¹

¹Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Бокенбаева,
Актобе, Казахстан

СУЩНОСТНЫЕ И ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАВЕДЕНИЯ СПРАВОК КАК ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОГО МЕРОПРИЯТИЯ

В данной статье рассматриваются теоретические и прикладные проблемы такого оперативно-розыскного мероприятия, как наведение справок. Будучи внешне не сложным, оно содержит в себе ряд проблем, относящихся к его сущности и правовому регулированию. Прежде всего, наведение справок воспринимается слишком узко, ограничиваясь только направлением официальных запросов и их получением. Изучение зарубежного опыта и современной практики работы оперативных подразделений органов внутренних дел показывает, что настало время расширить сущность этого оперативно-розыскного мероприятия за счет использования учетов и информационных систем, в том числе информации, имеющейся в глобальной сети Интернет. Общеизвестно, что в них содержится значительный объем сведений, которые могут быть использованы в оперативно-розыскной деятельности в рамках наведения справок. Далеко идущие перспективы имеет разведка из открытых источников – OSINT (open-source intelligence). На основании этого, вносятся предложения по совершенствованию норм Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности».

Ключевые слова: оперативно-розыскные мероприятия, наведение справок, OSINT (open-source intelligence).

Сұрау салу жедел-іздістіру іс-шарасы ретіндегі маңызды және құқықтық мәселелер

Бұл мақалада сұрау салу сияқты жедел-іздістіру қызметінің теориялық және қолданбалы мәселелері қарастырылады. Сырттай күрделі болмаса да, оның мәні мен құқықтық реттеуіне байланысты бірқатар проблемалар бар. Біріншіден, сұрау салу тым тар қабылданады, тек ресми өтініштер жіберу және оларды қабылдаумен шектеледі. Шетелдік тәжірибені және ішкі істер органдарының жедел бөлімшелерінің жұмысындағы заманауи тәжірибені зерделеу бұл жедел-іздістіру қызметінің мәнін жазбалар мен ақпараттық жүйелерді, оның ішінде ғаламдық Интернетте қолжетімді ақпаратты пайдалану арқылы кеңейтетін уақыт жеткенін көрсетеді. Оларда жедел-іздістіру іс-шараларында сұрау салулар жасаудың бір бөлігі ретінде пайдаланылуы мүмкін ақпараттың айтарлықтай көлемі бар екендігі жалпыға бірдей қабылданған. Ашық бастапқы барлау – OSINT (**open-source intelligence**) – кең перспективаға ие. Осының негізінде «Жедел іздістіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының нормаларын жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізілуде.

Түйін сөздері: жедел-іздістіру іс-шаралар, анықтау, OSINT (open-source intelligence).

Essential and legal problems of making inquiries as an operative-search measure

This article discusses the theoretical and applied problems of such an operational-search activity as making inquiries. While not outwardly complex, it contains a number of problems related to its essence and legal regulation. First of all, inquiry is perceived too narrowly, being limited only to sending official requests and receiving them. A study of foreign experience and modern practice in

the work of operational units of internal affairs bodies shows that the time has come to expand the essence of this operational investigative activity through the use of records and information systems, including information available on the global Internet. It is generally accepted that they contain a significant amount of information that can be used in operational investigative activities as part of making inquiries. Open source intelligence – OSINT (open-source intelligence) – has far-reaching prospects. Based on this, proposals are made to improve the norms of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Operational Investigative Activities”.

Keywords: operative-search measure, inquiry, OSINT (open-source intelligence).

Введение. Как отмечено в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, современная уголовно-правовая политика нацелена на обеспечение безопасности личности, ее прав и свобод, а также общества и государства от криминальных угроз [1].

В этой сфере важную роль играет оперативно-розыскная деятельность (ОРД) органов внутренних дел (ОВД), которая предназначена для противодействия наиболее опасным, изолированным и замаскированным формам и методам преступности.

ОРД реализуется в ходе осуществления определенных действий, имеющих собственную правовую и организационно-тактическую структуру. Эти действия называются оперативно-розыскными мероприятиями (ОРМ), перечень которых закреплен в статье 11 Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» (Закон РК об ОРД).

В рамках настоящей статьи для нас представляет интерес такое ОРМ, как наведение справок (подпункт 8) пункта второй статьи 11 Закона РК об ОРД) [2].

В практической работе оперативных подразделений ОВД оно, на первый взгляд, не встречает особых проблем. Тем не менее, при детальном анализе оно содержит в себе интересные проблемы и является в определенном смысле уникальным ОРМ.

Как отмечает С.И. Захарцев, наведение справок – ОРМ, заключающееся в официальном и неофициальном получении различных документов, имеющих значение для решения задач ОРД. По его мнению, оно связано именно с получением каких-либо документов. Документы в виде справок, сообщений, информационных писем могут получаться от предприятий, учреждений, организаций, партий, физических и юридических лиц. При официальном получении сведений в интересующую организацию направляется соответствующий запрос. Неофициальное наведение справок может быть, например, в виде негласного копирования интересующего документа [3].

Примерно такой же комментарий по данному ОРМ дает М.П. Сысалов. Он также говорит о наведении справок как о проверке по учетам учреждений, предприятий и организаций (независимо от подчиненности и форм собственности), которая может осуществляться в двух формах – гласной и негласной. При негласной форме сотрудник органа, осуществляющего ОРД, обращается за справкой, информацией не от имени этого органа, а используя какое-либо прикрытие, предлог. В ряде случаев для этого также могут быть задействованы конфиденциальные помощники, которые имеют соответствующие реальные возможности для получения нужных справок [4].

Подобный подход к сущности наведения справок продиктован его законодательной формулировкой в пункте 2) статьи 1 Закона РК об ОРД:

«2) наведение справок - получение фактической информации, имеющей значение для решения задач оперативно-розыскной деятельности, путем направления официального запроса соответствующему физическому или юридическому лицу, располагающему или могущему располагать информацией, представляющей интерес;» [2].

Таким образом, в действующей редакции Закона РК об ОРД данное общее ОРМ имеет «жесткие» рамки – это исключительно направление официальных запросов.

В то же время, теория и практика современной деятельности оперативных подразделений указывают на необоснованную «узость» подобного подхода.

Методы. Проблематика научного изучения различных методов ОРД, реализуемых посредством ОРМ, весьма актуальна в настоящее время в связи с усложнением форм и способов преступной деятельности. Поэтому каждое из исследуемых ОРМ, даже внешне простое, должно рассматриваться с точки зрения повышения его эффективности. Это осуществляется за счет использования системно-структурного метода исследования, заключающегося в анализе теоретических и прикладных аспектов ОРД. Основной используемый при этом метод – сравнительный – способствует лучшему пониманию внутренней сущности исследуемого ОРМ. В статье также использованы логический метод и метод перехода от общих понятий к частным.

Основная часть. Уникальность наведения справок заключается в том, что оно в определенных условиях, будучи общим ОРМ, может приобретать статус специального.

На этот счет существует соответствующее разъяснение закона Первого заместителя Генерального Прокурора Республики Казахстан от 29 апреля 2011 года.

В нем значится следующее. Согласно ст. 11 Закона «Об оперативно-розыскной деятельности», наведение справок путем направления органом уголовного преследования официального запроса является общим ОРМ. При этом, нормы Закона не предусматривают необходимости получения санкции прокурора. Вместе с тем, в соответствии с п. 9 ст. 11 Закона «О частном предпринимательстве», правоохранительные органы вправе запрашивать и получать необходимую информацию, в том числе составляющую коммерческую тайну, как от субъекта частного предпринимательства, так и от государственных органов, обладающих этой информацией, на основании санкции прокурора, постановления следственных органов о возбуждении уголовного дела либо на основании постановления суда. Согласно п. 3 ст. 6 Закона «О нормативных правовых актах», при наличии противоречий в нормах нормативных правовых актов одного уровня действуют нормы акта, введенные в действие позднее. Следовательно, истребование правоохранительными органами информации о субъекте частного предпринимательства в ходе ОРД правомерно при наличии санкции прокурора[5].

Таким образом, наведение справок является единственным ОРМ в Законе РК об ОРД, имеющим «двойное» дно. Сам по себе этот феномен не уникален. Например, очень схожи между собой такое общее ОРМ, как наблюдение, и специальное ОРМ негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места. Аналогичным образом, наблюдение почти тождественно такому специальному ОРМ, как применение технических средств для получения сведений, не затрагивающих охраняемые законом неприкосновенность частной жизни, жилища, личной и семейной тайны, а также тайну личных вкладов и сбережений, переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений.

Однако между ними имеются хотя бы формальные редакционные отличия. В случае с наведением справок это одно и то же действие, которое и называется одинаково.

Кроме правовых аспектов, представляет интерес и его сущностная характеристика. В этом смысле, более широкую трактовку сущности этого ОРМ дают российские ученые в сфере ОРД ОВД.

Так, А.Ю. Шумилов говорит о нем как о направлении запросов определенному юридическому или физическому лицу и получение ответа на него либо непосредственное ознакомление оперативника (агента и др.) с материальным носителем информации (документом и т.п.) [6].

Причем, наряду с направлением запросов, им в содержание наведения справок включается ознакомление с носителем информации, и не всегда это документ.

Аналогичным путем пошли в своих рассуждениях О.А. Вагин, А.П. Исиченко и А.Е. Чечетин. Под наведением справок они понимают ОРМ, основанное на непосредственном изучении документов, содержащих сведения, представляющие оперативный интерес, а также направления запросов о предоставлении таких сведений в государственные органы, предприятия, учреждения и организации, имеющие информационные системы [7].

Очевидно, что при таком подходе наведение справок выходит за рамки простого направления запроса адресату.

С учетом такого подхода А.В. Агарков расширяет понятие наведения справок за счет такого действия, как изучение информационных массивов (информационных систем, баз данных). К информационным массивам он относит, в числе прочего архивы, содержащие бумажные носители информации. При этом, в информационные системы он включает информационные массивы, определенным образом организованные для поиска информации, тогда как под базами данных следует понимать информационные массивы, накопление информации в которых ведется исключительно в электронной форме. Следовательно, изучение информационных массивов является разновидностью таких направлений, как непосредственное изучение документов в бумажной или электронной форме, если субъект ОРМ имеет доступ к информационному массиву, либо направления запросов, если доступа не имеется [8, с. 123-124].

Действительно, для работы с учетами, особенно ведомственными, нет необходимости направлять официальный запрос. Искомые сведения (при их наличии) предоставляются онлайн. Действующая система учетов и информационных систем играют важную роль в организации ОРД. На протяжении нескольких десятилетий они совершенствовались, преобразуясь из отдельных информационных фрагментов в целостную систему информационного обеспечения ОВД.

Несмотря на то, что их основная часть носит закрытый характер и относится к государственным секретам, открытый сегмент может дать представление об объеме содержащихся в них сведений.

Например, в Казахстане в 2015 году создана и функционирует специализированная межведомственная база данных государственных органов – Система информационного обмена правоохранительных и специальных органов (СИОПСО), которая содержит разнообразную информацию:

- государственная база данных (ГБД) «Физические лица»;
- ГБД «Юридические лица»;
- база данных (БД) «Регистр недвижимости»;
- БД «Земельный участок»;
- БД «Транспортные средства»;
- БД «Зарегистрированное оружие»;
- БД «Железнодорожный транспорт»;
- БД «Речные и маломерные суда»;
- БД «Морские суда»;
- БД «Сельхозтехника»;
- БД «Пенсионные отчисления»;
- БД «Инвалидность»;
- БД «Социальная помощь»;
- БД «Рынок труда»;
- сведения о полученных услугах лицами в Центрах обслуживания населения (ЦОН);
- БД «Специальные учеты»;
- БД «Единая унифицированная статистическая система»;
- БД «Исполнительное производство»;
- БД «Судебных органов»;
- БД «Судебных карточек»;
- БД «Нарушения Правил дорожного движения»;
- БД «Криминальный автотранспорт»;
- БД «Криминальное оружие»;
- БД «Учет ДТП»;
- запрос на госслужащего;

- фото из системы документирования населения;
- форма 1 из системы документирования;
- БД «Е-нотариат»;
- БД «Единый учет обращений лиц»;
- БД «Запись актов гражданского состояния»
- пересечение государственной границы гражданами РК;
- пересечение государственной границы иностранными гражданами;
- БД «Налогоплательщики»;
- сведения о налоговой задолженности;
- БД «Е-лицензирование»;
- БД «Электронные государственные закупки»;
- БД «Участники внешнеэкономической деятельности»;
- БД «Сведения по пассажирским таможенным декларациям»;
- БД «Сведения по декларациям на транспортные средства»;
- БД «Иностранная рабочая сила»;
- БД «Сведения о монополистах»;
- БД «Сведения о контрактах на недропользование»;
- БД «Учет проверок государственных органов»;
- сведения о поступлениях в бюджет;
- БД «Қазақстан темір жолы»;
- БД «Казахтелеком»;
- БД «Скрывающиеся от следствия/дознания»;
- БД «Без вести пропавшие»;
- БД «Нарушение иностранных рабочих»;
- контроль процедуры выдворения иностранных граждан;
- проверка недобросовестных участников государственных закупок;
- поиск адресов и контактных телефонов;
- прохождение технического осмотра;
- сведения о студентах и выпускниках вузов;
- сведения о должниках и ответчиках;
- сведения о диспансерном учете физического лица[9].

Возможность обращения к системе СИОПСО в настоящее время решает многие вопросы, связанные с наведением справок в различных государственных и негосударственных организациях, так как позволяет получить практически ту же самую информацию, что содержится в их базах данных. Вместе с тем, для того, чтобы получить столь обширную справочную информацию, необходимо достаточно веское основание, как минимум в виде дела оперативного учета.

Кроме того, ОРМ «наведение справок» может проводиться не только в этих перечисленных формах. Возможна и в ряде случаев используется на практике и еще одна – введение поисковых запросов различного характера в сеть «Интернет», в том числе и с использованием социальных сетей. Ее отличием от других форм можно считать отсутствие ограничений по кругу поиска – результаты могут охватывать различные сферы деятельности объекта (работа, увлечения, сведения о доходах, фотографии, круг контактов и др.), поиск неопределенного количества объектов по заданным признакам и пр.[8, с. 124]

Поэтому, на фоне бурного развития современных информационных технологий и общего доступа в глобальную сеть, значительно расширяются устоявшиеся понятия «оперативные учеты» и «информационные системы», указанные в нормах Закона РК об ОРД. Существование Интернета позволяет рассматривать его как аналог глобального оперативного учета.

Развивая далее этот подход, можно конкретизировать эту форму в так называемую разведку из открытых источников – **OSINT (open-source intelligence)**. Она активно

применялась еще во время Второй мировой войны в Британии и США: специальные подразделения прослушивали трансляции противника. Ее целью является сбор информации о человеке или организации из открытых источников и ее последующий анализ. Как отмечают специалисты лаборатории Касперского, в настоящее время методы OSINT наиболее активно используются во внешней политике и в сфере информационной безопасности. Так, злоумышленники могут использовать OSINT для выявления перспективных мишеней и слабых мест в защите потенциальной жертвы, подготовки к целевым атакам[10].

Другими словами, OSINT – это процесс сбора и анализа общедоступной информации для оценки угроз, принятия решений или ответа на конкретные вопросы[11].

Соответственно, OSINT перспективна и в правоохранительной деятельности, так как позволяет получить значительную часть об интересующем фигуранте из источников общего доступа, не прибегая к сложным специальным ОРМ, которые требуют санкции.

Вместе с тем, приходится констатировать, что методы OSINT в настоящее время оперативными подразделениями ОБД реализуются на примитивном уровне через общеизвестные поисковики, хотя арсенал OSINT неизмеримо шире.

Не всегда используются даже общедоступные базы данных. Так, на сайте adilet.gov.kz/ru содержится реестр должников по стране по исполнительным производствам, на сайте pk.uchet.kz/ можно проверить наличие информации о бизнес-объектах интересующего человека, а сайт office.sud.kz/index.xhtml содержит сведения о судебных решениях, в которых он фигурировал в различном качестве (ответчик, истец, свидетель и т.д.).

Вместе с тем, нужно отличать OSINT от «просто информации» (иногда именуемой OSIF, или Open Source InFormation), то есть данных и сведений, циркулирующих в свободно доступных медиаканалах. OSINT – это специфическая информация, собранная и особым образом структурированная ради ответа на конкретные вопросы. Сбор данных в OSINT принципиально отличается, от других направлений разведки, прежде всего от агентурной. Главной проблемой для агентурной разведки является получение информации из источников, в основном не желающих сотрудничать. А в OSINT главной трудностью является поиск содержательных и надежных источников среди изобилия общедоступной информации[12].

Например, с помощью OSINT можно получить сведения о записях в блогах интересующих лиц, социальных сетях и других интернет-сообществах с их участием, а также о доступных Интернет-портах, что представляет значительный оперативный интерес для оперативных подразделений по всем направлениям. Кроме того, там же можно найти интересующую информацию о записях публичных заявлений, докладов, конференций, статей в специализированных журналах по определенной тематике[10].

Изучение каналов обмена информацией, используемых фигурантами, может дать большой объем значимых сведений, начиная от их установочных данных и завершая банковскими счетами [13].

В настоящее время технологии OSINT развиваются дальше, а в процессе сбора и анализа информации уже используется искусственный интеллект (ИИ), который выполняет функции фильтрации, определения приоритетности сведений, их сравнения друг с другом и выстраивания в заданную структуру [14].

Кстати, следует особо отметить, что подобная деятельность по свободному сбору информации в Интернете никак не регулируется нормами Закона РК об ОРД. Эти действия не подпадают под понятие ни одного ОРМ, перечисленного в его статье 11. Более того, и права органов-субъектов ОРД (статья 8) не предусматривают такие полномочия.

Таким образом, эта каждодневная работа их оперативных подразделений «выпадает» из правового поля и может оцениваться неоднозначно.

С учетом вышеизложенного, становится вполне приемлемым подход А.В. Агаркова, который понимает под наведением справок изучение оперативной информации, получаемой путем:

- 1) ознакомления с содержанием ее имеющихся носителей, либо

2) направления запросов о предоставлении оперативной информации юридическим и (или) физическим лицам, возможно ей располагающим, с последующим ознакомлением с ответами на запросы, либо

3) введения поисковых запросов в электронных информационных сетях в целях решения тактических задач ОРД [8, с. 124].

В то же время, последний предлагаемый им путь представляется слишком широким, так как не содержит возможных ограничений при проведении данного общего ОРМ, что чревато потенциальными нарушениями прав и свобод личности.

Мы считаем, что эта форма наведения справок может осуществляться как общее ОРМ лишь при наличии ограничений, препятствующих таким нарушениям.

Например, поиск интересующей информации должен проводиться по открытым данным. Согласно пункта 35) статьи 1 Закона РК «Об информатизации», это данные, представленные в машиночитаемом виде и предназначенные для дальнейшего использования, повторной публикации в неизменном виде [15].

Причем, это могут быть и персональные данные, так как в соответствии с подпунктом 4) пункта 3) Закона РК «О персональных данных и их защите», его действия не распространяются на сферу ОРД. А статья 6 этого же Закона предусматривает, что они могут быть и общедоступными, когда на них в соответствии с законами Республики Казахстан не распространяются требования соблюдения конфиденциальности, доступ к которым является свободным с согласия субъекта [16].

Закключение. С учетом этого, представляется целесообразным законодательно расширить полномочия органов-субъектов ОРД по проведению такого ОРМ, как наведение справок. К примеру, согласно действующей редакции пункта 6) статьи 8 Закона РК об ОРД «Права органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность», они имеют право получать безвозмездно и использовать имеющую значение для решения задач ОРД информацию от других организаций с соблюдением установленных законодательными актами РК требований к разглашению сведений, составляющих коммерческую, банковскую и иную охраняемую законом тайну.

Делая вполне обоснованную аналогию, предлагается дополнить данную статью 8 Закона РК об ОРД дополнительным пунктом в следующей редакции:

«6-1) получать и использовать имеющую значение для решения задач оперативно-розыскной деятельности информацию через открытые данные и общедоступные персональные данные, с соблюдением установленных законодательными актами Республики Казахстан требований к разглашению сведений, составляющих коммерческую, банковскую и иную охраняемую законом тайну;».

На наш взгляд, это значительно расширит границы тактических возможностей оперативных подразделений органов-субъектов ОРД без угрозы нарушения прав и свобод личности.

Помимо этого, подобный подход позволит адаптировать к их работе существующие реалии новых информационных технологий.

Список использованных источников

1. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> дата обращения 18.03.2024 г.

2. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности» // Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158 дата обращения 23.02.2024 г.

3. Захарцев С.И. Оперативно-розыскные мероприятия в России и за рубежом: Монография. – СПб: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2003. – 352 с. – С. 29.

4. Сысалов М.П. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2006. – 338 с. – С. 187.

5. Разъяснение первого заместителя Генерального Прокурора РК: Истребование информации – с санкции прокурора // Интернет-ресурс: https://www.inform.kz/ru/general-na-ya-prokuratura-rk-istrebovanie-informacii-s-sankcii-prokuroga_a237584 дата обращения 18.03.2024 г.
6. Шумилов А.Ю. Актуальные проблемы теории оперативно-розыскных мероприятий: Монография. – М., 2006. – 180 с. – С. 87.
7. Вагин О.А., Исиченко А.П., Четчин А.Е. Комментарий к Федеральному закону «Об оперативно-розыскной деятельности». – М.: Деловой двор, 2009. – 202 с. – С. 167.
8. Агарков А.В. Содержание оперативно-розыскного мероприятия «наведение справок» в современных условиях // Вестник Кузбасского института. – № 2(35). – Новокузнецк: Кузбасский институт ФСИН России, 2018. – С. 121-127.
9. Совместный приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 21 декабря 2015 года № 150, Министра внутренних дел Республики Казахстан от 31 декабря 2015 года № 1119, Министра финансов Республики Казахстан от 30 декабря 2015 года № 733, Министра по делам государственной службы Республики Казахстан от 30 декабря 2015 года № 21 «Об утверждении Правил и оснований получения правоохранительными органами из системы информационного обмена правоохранительных, специальных государственных и иных органов информации, необходимой для проведения негласных следственных действий и оперативно-розыскной деятельности, а также для решения иных возложенных на них задач» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015169/> дата обращения 05.05.2024 г.
10. OSINT // Интернет-ресурс: <https://encyclopedia.kaspersky.ru/glossary/osint/> дата обращения 06.03.2024 г.
11. What is open-source intelligence (OSINT)? Интернет-ресурс: <https://www.ibm.com/topics/osint/> дата обращения 05.05.2024 г.
12. Разведка на основе открытых источников или OSINT // Интернет-ресурс: https://habr.com/ru/articles/534520/#_edn4 дата обращения 06.03.2024 г.
13. Коржумбаева Т.М., Абдуллина С.Х. Деятельность оперативных аппаратов ОВД в процессе расследования уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова. – № 3(72). – Алматы, 2022. – С. 168-176.
14. Artificial Intelligence: The Future of OSINT? // Интернет-ресурс: <https://www.imperva.com/learn/application-security/open-source-intelligence-osint/Z1300000094> дата обращения 05.05.2024 г.
15. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК «Об информатизации» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418> дата обращения 16.03.2024 г.
16. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года N 94-V «О персональных данных и их защите» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094> дата обращения 16.03.2024 г.

Сведения об авторе

Губайдуллин Ж.Ж. – начальник кафедры Организации безопасности на объектах транспорта, Актюбинского юридического института МВД РК имени М. Бокенбаева, магистр юридических наук, подполковник полиции.

Губайдуллин Ж.Ж. – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі.

Gubaydullin Zh.Zh. – Head of the Department of Security Organization at Transport Facilities of Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bokenbaev, Master of Laws, police lieutenant colonel.

Е.А. Наурызбаев¹, Е.М.Тилеубергенов¹

¹Кокшетауский Университет имени Шокана Уалиханова, Кокшетау, Казахстан

СФЕРЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КРИМИНАЛИСТИКИ С ЕСТЕСТВЕННЫМИ И ТЕХНИЧЕСКИМИ НАУКАМИ И ИХ СПЕЦИАЛЬНЫМИ ОТРАСЛЯМИ

В современной криминалистике активно используется широкий спектр методов и подходов, заимствованных из естественных и технических наук. Эта статья исследует многообразие сфер взаимодействия криминалистики с другими науками, а также рассматривает влияние этих взаимосвязей на развитие криминалистических методов и практик. Основное внимание уделяется трем ключевым аспектам: вклад естественных наук, таких как биология, химия и физика, в разработку методов сбора и анализа улик; роль технических наук, включая информационные технологии и инженерию, в усовершенствовании инструментов детекции и анализа данных; и взаимодействие криминалистики с такими специальными отраслями науки, как кибербезопасность и генетическая инженерия. Биология и химия играют центральную роль в форензике, обеспечивая методы для анализа ДНК, крови и других биологических образцов, что позволяет с высокой точностью идентифицировать участников преступлений. Физика применяется в баллистике и восстановлении траекторий движения, что критически важно для расследования стрелковых преступлений. В области технических наук значительное влияние оказывают информационные технологии, которые способствуют разработке программного обеспечения для анализа криминальных данных и визуализации мест преступлений. Инженерия помогает в создании усовершенствованных устройств для сбора улик, например, улучшенных систем видеонаблюдения и дронов. Специальные отрасли наук, такие как кибербезопасность и генетическая инженерия, обогащают криминалистику новыми подходами к расследованию. Кибербезопасность стала неотъемлемой частью борьбы с цифровыми преступлениями, в то время как генетическая инженерия открывает перспективы в создании новых методик идентификации личности. Взаимодействие криминалистики с естественными и техническими науками и их специальными отраслями не только улучшает эффективность расследований, но и способствует появлению инновационных решений в борьбе с преступностью.

Ключевые слова: криминалистика, наука, естественные науки, уголовное судопроизводство, истина, факты, фактологическая наука.

Криминалистиканың жаратылыстану және техникалық ғылымдармен және олардың арнайы салаларымен өзара іс қимыл салалары

Қазіргі заманғы криминалистикада жаратылыстану және техникалық ғылымдардан алынған әдістермен тәсілдердің кең спектрі белсенді қолданылады. Бұл мақалада криминалистиканың басқа ғылымдармен өзара әрекеттесуінің әртүрлі салалары қарастырылады, сонымен қатар осы қатынастардың криминалистикалық әдістермен тәжірибелердің дамуына әсері қарастырылады. Үш негізгі аспектке назар аударылады: биология, химия және физика сияқты жаратылыстану ғылымдарының дәлелдерді жинау және талдау әдістерін жасауға қосқан үлесі; деректерді анықтау және талдау құралдарын жетілдірудегі техникалық ғылымдардың, соның ішінде ақпараттық технологиялармен инженерияның рөлі; және криминалистиканың киберқауіпсіздік және генетикалық инженерия сияқты арнайы ғылым салаларымен өзара әрекеттесуі. Биология мен химия форензикада орталық рөл атқарады, ДНК, қан және басқа биологиялық үлгілерді талдау әдістерін ұсынады,

бұл қылмысқа қатысушыларды жоғары дәлдікпен анықтауға мүмкіндік береді. Физика баллистикада және қозғалыс траекториясын қалпына келтіруде қолданылады, бұл атыс қылмыстарын тергеу үшін өте маңызды. Техникалық ғылымдар саласында қылмыстық деректерді талдау және қылмыс орындарын визуализациялау үшін бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеуге ықпал ететін ақпараттық технологиялар айтарлықтай әсер етеді. Инженерия жақсартылған бейне бақылау жүйелері мен дрондар сияқты дәлелдерді жинауға арналған жетілдірілген құрылғыларды жасауға көмектеседі. Киберқауіпсіздік және генетикалық инженерия сияқты арнайы ғылым салалары сот сараптамасын тергеудің жаңа тәсілдерімен байытады. Киберқауіпсіздік цифрлық қылмыстармен күресудің ажырамас бөлігіне айналды, ал генетикалық инженерия жеке тұлғаны сәйкестендірудің жаңа әдістерін жасауға перспективалар ашады. Криминалистиканың жаратылыстану және техникалық ғылымдармен және олардың арнайы салаларымен өзара әрекеттесуі тергеудің тиімділігін арттырып қана қоймай, қылмысқа қарсы күресте инновациялық шешімдердің пайда болуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: криминалистика, ғылым, жаратылыстану ғылымдары, қылмыстық сот ісін жүргізу, шындық, фактілер, фактологиялық ғылым.

Areas of interaction of criminology with natural and technical sciences and their special branches

A wide range of methods and approaches borrowed from natural and technical sciences are actively used in modern criminology. This article explores the variety of areas of interaction between criminology and other sciences, and also examines the impact of these relationships on the development of forensic methods and practices. The focus is on three key aspects: the contribution of natural sciences such as biology, chemistry and physics to the development of evidence collection and analysis methods; the role of technical sciences, including information technology and engineering, in improving data detection and analysis tools; and the interaction of criminology with special branches of science such as cybersecurity and genetic engineering. Biology and chemistry play a central role in forensics, providing methods for analyzing DNA, blood and other biological samples, which makes it possible to identify participants in crimes with high accuracy. Physics is used in ballistics and trajectory reconstruction, which is critically important for the investigation of shooting crimes. In the field of technical sciences, information technologies have a significant impact, which contribute to the development of software for analyzing criminal data and visualizing crime scenes. Engineering helps in the creation of advanced devices for collecting evidence, for example, improved video surveillance systems and drones. Special branches of science, such as cybersecurity and genetic engineering, enrich criminology with new approaches to investigation. Cybersecurity has become an integral part of the fight against digital crimes, while genetic engineering opens up prospects for the creation of new methods of identification. The interaction of criminology with natural and technical sciences and their special branches not only improves the effectiveness of investigations, but also contributes to the emergence of innovative solutions in the fight against crime.

Keywords: criminology, science, natural sciences, criminal proceedings, truth, facts, factual science.

Введение. Криминалистика – это систематизированный набор научных знаний, который в основном применяет исследовательские методы и приемы из естественных наук при изучении важных секретных материалов, связанных с предполагаемым преступным деянием, с целью определения его существования или его реконструкции; указать и конкретизировать вмешательство в него одного или нескольких субъектов; стремясь достичь исторической правды фактов, представленных на рассмотрение тем, на кого возложена задача обеспечения и отправления правосудия.

Исходя из этого определения криминалистики, было бы бесполезно говорить об отношениях, которые она поддерживает с другими криминалистическими науками, но сохраняется некоторая досадная путаница даже среди специалистов, профессоров, судей, государственных министерств и юристов-кандидатов, поэтому необходимо установить различие между этой наукой и теми, с которыми ее чаще всего смешивают.

Как мы уже знаем, криминалистика постоянно опирается на естественные науки, такие как химия, физика и биология, которые дали жизнь этой науке, в компании научных дисциплин, которые будут рассмотрены в этой главе, которые обеспечивают интеллектуальную значимость, новые знания и методы для выполнения практики, вместо фактов или в исследовательских сценариях и в лаборатории [1].

Но он также использует самые обычные искусства или ремесла с целью решения вопросов, возникающих в ходе уголовных расследований.

Материалы и методы. В данной работе использованы научные труды и исследования, отражающие современные подходы к интеграции криминалистики с различными направлениями естественных и технических наук. Основными материалами послужили:

- монографии и статьи по криминалистике и судебной экспертизе.
- нормативные акты, регулирующие применение специальных знаний в судебной практике.
- практические примеры из судебной практики, отражающие успешное применение методов естественных и технических наук в криминалистике.

Методы:

Аналитический метод: анализ научных источников и действующего законодательства, касающихся взаимодействия криминалистики с естественными и техническими науками, для выявления общих закономерностей и ключевых проблем.

Сравнительный метод: изучение и сопоставление подходов разных стран и юридических школ в области применения естественно-научных и технических знаний в криминалистической практике.

Метод обобщения: обобщение полученных данных с целью выделения наиболее значимых и перспективных направлений взаимодействия криминалистики с другими науками.

Практический анализ: исследование конкретных судебных дел и экспертиз, в которых использовались знания из области биологии, химии, физики, информатики и инженерии для решения криминалистических задач.

Системный подход: использование комплексного подхода для изучения взаимосвязей и влияния различных отраслей науки на криминалистику, с акцентом на их прикладное применение в расследованиях.

Эти методы позволили всесторонне исследовать предмет взаимодействия криминалистики с естественными и техническими науками, выявить их роль в развитии экспертных методик, а также предложить пути повышения эффективности такого взаимодействия в судебной практике.

Основная часть. Криминалистика – это наука, изучающая улики, оставленные на месте преступления, благодаря которым в наиболее благоприятных случаях может быть установлена личность преступника и обстоятельства, происшедшие в преступном деянии.

Однако под криминалистикой мы должны понимать «систематизированную совокупность научных знаний, помогающих лицам, осуществляющим осуществление и отправление правосудия, в выяснении исторической истины представляемых на их рассмотрение фактов».

Относительно места криминалистики в области науки в настоящее время существует лишь достаточно общее согласие принять разделение наук на две группы: формальную и фактологическую.

Объекты формальных наук идеальны, их метод – дедукция, а их критерий истины – непротиворечивость или непротиворечивость их утверждений. Все утверждения аналитические, т. е. выведены из постулатов или теорем.

Объекты фактических наук материальны, их метод – наблюдение и опыт и, во-вторых, дедукция, а их критерий истины – проверка. Утверждения фактических наук преимущественно синтетические, хотя есть и аналитические утверждения [2]. Они используют не пустые или абстрактные символы, а интерпретирующие символы от осязаемых или материальных объектов, которые, в свою очередь, составляют первичный мотив этих наук. Оперативность фактологической науки основана на рациональности, то есть на непротиворечивости ранее принятой системы идей, также требующей, чтобы выдвигаемые постулаты были проверяемыми на опыте,

Таким образом, криминалистика отнесена к фактологическим наукам, поэтому в нашем случае важно установить основные характеристики этого вида науки.

- Фактологическая наука выходит за пределы фактов, так как ее отправной точкой являются факты, но она может их отбрасывать, она может создавать новые, она их проверяет и объясняет.

- Фактологическая наука является аналитической. Поскольку он решает общие проблемы и разбивает их на частные, чтобы дать объяснение первоначальному общему подходу.

- Исследования в области фактологии носят специализированный характер. Специализация в изучении проблем приводит к необходимости специализации областей знаний.

- Знания, полученные из фактологической науки, ясны и точны. Проблемы, с которыми он сталкивается, многочисленны и иногда сбивают с толку, однако в рамках своего способа работы он пытается прояснить неизвестные и дает им причину и последовательность.

- Фактологическая наука порождает передаваемые знания. Научный язык передает информацию тем, кто обучен ее понимать.

- Знания, созданные фактологической наукой, поддаются проверке. Все полученные знания, законы или постулаты должны быть воспроизводимыми и, следовательно, поддающимися проверке.

- Фактология методична. Оно следует за однонаправленной причиной, его метод спланирован, перспективен и целенаправлен.

- Фактологическая наука систематична. Совокупность их знаний не разобщена, а логически связана друг с другом.

- Знание, порожденное фактологической наукой, является общим. Он пытается локализовать особенности в рамках общей концепции знания.

- Знание, порожденное фактологической наукой, ищет законы и постулаты в отношении как природных, так и социальных явлений и применяет их.

- Фактологическая наука объяснительна. Он пытается найти решение и, следовательно, объяснение возникающих явлений или проблем.

- Фактологическая наука предсказательна. Он выходит за пределы фактов и пытается узнать, как они происходили в прошлом, их настоящее и будущее поведение. Это эффективный механизм проверки их гипотез, теорий, постулатов и законов.

- Фактология открыта. Он не знает априорных или апостериорных барьеров. Другими словами, нет никаких барьеров, ограничивающих попытки узнать причины явлений или их настоящее и будущее поведение.

- Фактологическая наука полезна. Полученные знания имеют практическое или оперативное применение.

Следует отметить, что ранее упомянутые характеристики не являются исключительными для фактических наук, поскольку некоторые из них также являются общими для формальных наук. В итоге:

Формальные науки имеют дело с интеллектуальными объектами или формами и в основном занимаются спекуляцией, демонстрацией или доказательством.

Фактические науки имеют дело с объективными и/или материальными объектами или элементами; и проверить, подтвердить или опровергнуть [3].

Несмотря на разделение между науками, в самой науке нет ничего более удивительного, чем способность делать воображаемые предположения (формальная наука), а затем превращать их в осязаемые или объективные реальности (фактическая наука). Чтобы понять замечательное взаимодействие, которое наука устанавливает между наблюдаемыми фактами и абстрактными идеями, необходимо рассмотреть следующие вопросы: что представляет собой научный факт? что происходит в интеллектуальном плане, когда закрывается разрыв между формальным и фактическим?

Факты, с которыми работает наука, называются данными, которые даются нам благодаря наблюдению за окружающим миром, такая внешняя деятельность и есть то, что порождает и питает науку. Ученый при оценке показаний (данных) должен максимально исключить эмоции и предпочтения. Ученый должен принимать только те элементы, которые позволяют ему получить объективное знание, не изолируя его от своих социальных обязанностей [4].

Изучение знаков преследует две цели: идентификацию и реконструкцию [5].

Разграничивая, таким образом, ясно и недвусмысленно, наше поле до научного определения фактического процесса преступления, до изучения того, как, где, когда и у кого он разнобразится, каким материалом преступного деяния.

Таким образом, данное определение охватывает всю область, в которой действует наука, и определяет ее функции [6].

Криминалистика является вспомогательной наукой уголовного права, которая отвечает за раскрытие и научную проверку преступления и правонарушителя, так что для этой работы трансцендентно достичь концепции, которая охватывает его объем и размеры, чтобы поддерживать цели, сновываясь на том, что доктор Морено Гонсалес с семидесятых годов определил как криминалистику, я реструктурирую как концепцию этой науки ту, которая:

Полевая криминалистика: применяет знания, методы и приемы для защиты, наблюдения и фиксации места событий или мест, подлежащих расследованию, а также сбора и предоставления доказательств, связанных с событием, в криминалистическую лабораторию [7].

Судебная баллистика: применяет знания, методы и приемы с целью исследования своими ответвлениями (внутреннего, внешнего и последствий) явлений, форм и механики событий, происходящих с огнестрельным оружием, а также для идентификации оружия, патронов, гильз и пуль в связи с предполагаемыми преступными действиями [8].

Документоскопия: применяет знания, методы и приемы для изучения и установления подлинности, изменения или ложности любого рукописного, печатного, машинописного или печатного документа, а также для обеспечения возможной идентификации фальсификатора.

Взрывчатые вещества и пожары: применяет знания, методы и приемы для расследования несчастных случаев, вызванных взрывами или пожарами, находит воронки, источники и любые признаки или вещественные доказательства для определения происхождения, формы производства и проявлений разрушения, устанавливает причины и последствия [9].

Судебная фотография: применяет знания, методы и приемы для фиксации и сохранения необходимой графики всех расследований, проводимых в области криминалистики, и даже видеосъемки [10].

Факты наземного движения: применяет знания, методы и приемы для исследования явлений, форм, происхождения и проявлений при наездах, столкновениях между двумя или более транспортными средствами, опрокидываниях, проекциях на неподвижные объекты и падениях людей, вызванных дорожным движением. автомобили. Устанавливает причины, эволюцию и последствия события.

Системы идентификации: применяет знания, методы и приемы, с целью однозначной идентификации людей живых или мертвых, гниющих, истощенных, обгоревших или человеческих останков, связанных с совершением события или зловещим событием [11].

Судебно-лабораторные методы: применяет знания, методы и приемы для проведения исследований, анализов и собственного управления научными инструментами для выявления, квалификации, количественной оценки и сравнения признаков или вещественных доказательств, органических или неорганических, связанных с предположительно преступными действиями. Установлено его происхождение, характер и соответствие.

Криминалистика является вспомогательной наукой уголовного права и достигает его через уголовно-процессуальное право, подстраиваясь под его нормы, чтобы научно изложить цепь доказательств, необходимых в области фактического материала, сконцентрировать, научно доказывая, требования формалистического каузального познания [12]. Время - пространство, модальное или личное, доказательство, оценка которого окажет решающее влияние на определение виновного и на применение приговора.

Криминалистика занимается раскрытием преступлений и правонарушителей, обеспечивая сотрудничество с правосудием путем выдачи судебных экспертных заключений по различным дисциплинам и наукам, которые она охватывает, поскольку ее содержание состоит из физики, химии, документоскопии, антропометрии, фотографии, дактилоскопии, баллистика и т. д., все эти науки прикладываются к определенной цели, которой является проверка фактического хода преступления и установление виновных лиц.

Выводы. Взаимодействие криминалистики с естественными и техническими науками является одним из ключевых факторов, определяющих успешность современных криминалистических исследований и судебных экспертиз. В условиях динамичного развития технологий и научных знаний, криминалистика не может оставаться изолированной дисциплиной, а должна интегрировать достижения в таких областях, как биология, химия, физика, информатика и инженерия, что открывает новые возможности для совершенствования методов раскрытия и расследования преступлений.

Проанализированные в рамках данной работы материалы демонстрируют, что на стыке криминалистики и естественно-технических наук возникают новые методологические подходы, позволяющие значительно повысить качество и точность криминалистических исследований. Современные судебные экспертизы требуют не только глубоких юридических знаний, но и высокой компетенции в узкоспециализированных областях науки, таких как молекулярная биология, химический анализ, компьютерные технологии, математическое моделирование и другие. Этот междисциплинарный подход становится основой для новых методов раскрытия преступлений и увеличения эффективности правоприменительной практики.

Особое значение в этом процессе имеет внедрение инновационных технологий. Например, применение методов ДНК-анализа, спектрального анализа веществ, анализа больших данных и использования алгоритмов искусственного интеллекта позволяет не только повышать точность криминалистических выводов, но и сокращать время, необходимое для расследования сложных преступлений. В то же время эти технологии требуют постоянного совершенствования правового регулирования и повышения уровня подготовки специалистов, способных эффективно использовать такие методы на практике.

Кроме того, важной составляющей взаимодействия криминалистики с естественными и техническими науками является необходимость в создании стандартов и унифицированных методик, которые позволят повысить качество экспертной деятельности и снизить вероятность ошибок. Применение научных достижений должно сопровождаться не только технической модернизацией экспертных лабораторий, но и правовым регулированием, обеспечивающим соблюдение процессуальных гарантий и объективность проведения экспертиз.

Однако, как показал анализ, одной из ключевых проблем, с которыми сталкиваются правоохранительные органы, является недостаток специалистов, обладающих как юридическими, так и техническими знаниями. Для решения этой проблемы необходимо развивать междисциплинарные образовательные программы, направленные на подготовку экспертов нового поколения, которые смогут эффективно работать на стыке наук. Такой подход позволит усилить взаимодействие между криминалистикой и другими науками, а также повысить качество правосудия.

Таким образом, в заключение можно отметить, что успешное развитие криминалистики в будущем напрямую связано с её интеграцией с естественными и техническими науками. Эти отрасли, предоставляя новые инструменты для исследования преступлений, значительно расширяют возможности криминалистики в борьбе с преступностью. Внедрение новых технологий и методов должно сопровождаться комплексным подходом, включающим правовое регулирование, развитие образовательных программ и создание условий для обмена опытом между учеными и практикующими специалистами. Только на основе такого взаимодействия возможно создание надежной и эффективной системы криминалистической экспертизы, способной удовлетворять вызовы времени и способствовать укреплению правопорядка.

Список использованных источников

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. - М., 1987. - С.37-137.
2. Лебедев В.И. Искусство раскрытия преступлений (отдельные выпуски: дактилоскопия, антропометрия, судебно-полицейская фотография). - СПб., 1909. - С.22.
3. Выдря М.М., Любарский М.Г. Место криминалистики в системе юридических наук. В кн.: Вопросы криминалистики. - Алма-Ата, 1959. - С.35.
4. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д. Проблемы доказывания в советском уголовном процессе. - Воронеж, 1978. - С. 254.
5. Васильев А.Н. Введение в курс советской криминалистики. - М., 1962. - С. 15.
6. Винберг А.И. О научных основах криминалистической техники //Правоведение.-1965.- №3.- С.82.
7. Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве. - Киев,1980. - С.15-26.
8. Эйсман А.А. Криминалистика в системе юридических и естественных наук. В кн.: Сборник научных работ.
9. Селиванов Н.А. Основания и формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений. В кн.: Вопросы борьбы с преступностью. Вып.7. - М.,1968. - С. 120.
10. Колмаков В.П. За единство развития криминалистической техники и методики расследования преступлений //Социалистическая законность. - 1948. - №7. - С.53.
11. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. - М.,1973. - С.12.
12. Трегубов С.Н. Основы уголовной техники. - ПТР.Д915. - С.10.

Сведения об авторах

Наурызбаев Е.А. - лектор кафедры права Кокшетауского Университета имени Шокана Уалиханова Республика Казахстан.

Тилеубергенов Е.М. - д.ю.н., профессор Кокшетауского Университета имени Шокана Уалиханова Республика Казахстан.

Наурызбаев Е.А. - құқық кафедрасының оқытушысы Шокан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті Қазақстан Республикасы.

Тилеубергенов Е.М. - з.ғ.д., профессор Шокан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті Қазақстан Республикасы.

Nauryzbayev Ye.A. - Lecturer at the Department of Law Kokshetau University named after Shokan Ualikhanov The Republic of Kazakhstan.

Tileubergenov Ye.M. - Doctor of Juridical Sciences, Professor Kokshetau University named after Shokan Ualikhanov The Republic of Kazakhstan.

А.К. Турсынбеков¹, Ж.Р. Дильбарханова¹

¹Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

«СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕУ» ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ, «ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚУДАЛАУ», «ІС БОЙЫНША ІС ЖҮРГІЗУ»

Мақалада "сотқа дейінгі тергеу", "қылмыстық қудалау", "іс бойынша іс жүргізу" ұғымдарын реттейтін қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасына талдау жасалды. Авторлар қарастырылып отырған терминдерге талдау жүргізді, олардың айырмашылықтары мен ұқсастықтары анықталды. Талдау арқылы авторлар қылмыстық істерді тергеу кезінде қарастырылып отырған терминдерді ажырату және оларды құқық қорғау органдары қолдану қажеттілігі туралы қорытындыға келеді.

Түйінді сөздер: сотқа дейінгі тергеп-тексеру, қылмыстық қудалау, айыптау, іс бойынша іс жүргізу, қылмыстық іс жүргізу заңнамасы.

К вопросу о соотношении понятий «досудебное расследование», «уголовное преследование», «производство по делу»

В статье проведен анализ действующего уголовно-процессуального законодательства, регламентирующего понятия «досудебное расследование», «уголовное преследование», «производство по делу». Авторами проведен анализ рассматриваемых терминов, выявлены их отличия и тождественность.

Посредством анализа авторы приходят к выводу о необходимости разграничения рассматриваемых терминов и их применения правоохранительными органами при расследовании уголовных дел.

Ключевые слова: досудебное расследование, уголовное преследование, обвинение, производство по делу, уголовно-процессуальное законодательство.

On the question of the relationship between the concepts of «pre-trial investigation», «criminal prosecution», and «case proceedings»

The article analyzes the current Criminal Procedure legislation regulating the concepts of "pre-trial investigation", "criminal prosecution", and "case proceedings". The authors conducted an analysis of the terms under consideration, identified their differences and similarities. Analyzing, the authors come to the conclusion that it is necessary to distinguish the terms under consideration in the investigation of criminal cases and to use them by law enforcement agencies.

Keywords: pre-trial investigation, criminal prosecution, prosecution, case proceedings, criminal procedure legislation.

Кіріспе. Заң шығарушы қылмыстық қудалау органдарының іс жүргізу қызметін реттей отырып, әртүрлі анықтамалар мен терминдермен жұмыс істейді. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасын талдау қылмыстық қудалау органдарының қызметін реттеуде қолданылатын бірнеше нақты терминдерді анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай санаттарға мыналар жатады:» іс бойынша іс жүргізу»,» қылмыстық қудалау «және»айыптау».

Біздің ойымызша, осы ұғымдарды қатар қолдану қылмыстық қудалау субъектілерінің іс жүргізу қызметінің әртүрлі бағыттарының араласуына әкеледі және оларды дұрыс түсінбеуге ықпал етеді. Осыған байланысты қылмыстық іс жүргізу заңнамасында «қылмыстық қудалау», «айыптау» және «іс бойынша іс жүргізу» терминдеріне талдау жүргізу қажет болып көрінеді.

Қазақстан Республикасы ҚПК 7-бабының 57-тармағына сәйкес іс бойынша іс жүргізу-бұл сотқа дейінгі және сот ісін жүргізу барысында нақты қылмыстық іс бойынша жүзеге асырылатын процесстік әрекеттер мен шешімдердің жиынтығы [1].

Айта кету керек, «іс бойынша іс жүргізу» терминін ТМД-ның жекелеген елдерінің, атап айтқанда Қырғызстан мен Түрікменстанның қылмыстық іс жүргізу кодекстері де анықтайды.

Мәселен, Қырғыз Республикасы ҚПК-нің 5-бабына сәйкес «іс бойынша іс жүргізу-оны қозғау, тергеу, сот талқылауы және сот үкімін (қаулысын) орындау барысында нақты қылмыстық іс бойынша жүзеге асырылатын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы» [2].

Түрікменстанның қылмыстық іс жүргізу Заңы 6-баптың 28-тармағында іс бойынша іс жүргізуді «оны қозғау, сотқа дейінгі дайындық, сот талқылауы және сот үкімін, қаулысын немесе ұйғарымын орындау барысында нақты қылмыстық іс бойынша жүзеге асырылатын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы»деп айқындайды [2].

Негізгі бөлім. Бір қызығы, бұрын қолданыста болған 1997 жылғы Қазақстан Республикасының ҚПК бұл терминді Қырғызстан мен Түрікменстанның қылмыстық іс жүргізу заңдарының аналогтарымен іс жүзінде бірдей регламенттеді және «іс бойынша іс жүргізуді» «оны қозғау, сотқа дейінгі дайындық, сот талқылауы және үкімді орындау барысында нақты қылмыстық іс бойынша жүзеге асырылатын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы» ретінде айқындады ((ҚР ҚПК 7-бабы 27-тармағы) [3]. Қазақстан Республикасының ҚПК бойынша 2014 жылғы осы терминнің қолданыстағы редакциясы негізінен тергеуге дейінгі тексеруді және қылмыстық процестен қылмыстық іс қозғау сатысын алып тастауға байланысты елеусіз (техникалық) өзгерістерге ұшырады.

Аталған заңдарда «іс бойынша іс жүргізу» деген терминдердің бірегейлігі жоғарыда аталған елдердің, оның ішінде Қазақстанның қылмыстық іс жүргізу кодекстері Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттер Парламентаралық ассамблеясының жетінші жалпы отырысында қабылданған ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік қылмыстық іс жүргізу кодексінің негізінде әзірленгендігімен байланысты (қаулы 1996 жылғы 17 ақпандағы N 7-6) [4].

ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік қылмыстық іс жүргізу кодексі 10-баптың 7-тармағында іс бойынша іс жүргізуді нақты қылмыстық іс қозғау туралы мәселені шешу кезінде жүзеге асырылатын қылмыстық сот ісін жүргізу, сондай-ақ нақты іс бойынша жасалатын және қабылданатын іс жүргізу әрекеттері мен іс жүргізу шешімдерінің жиынтығы ретінде айқындады.

Осылайша, Қазақстан Республикасының, Қырғыз Республикасының және Түрікменстанның қылмыстық іс жүргізу кодекстерімен реттелетін талқыланатын термин ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік қылмыстық іс жүргізу кодексінен алынғаны анық көрінеді.

Сонымен қатар, ТМД-ның жекелеген елдері, соның ішінде Ресей Федерациясы мен Тәжікстан Республикасы, Өздерінің қылмыстық іс жүргізу заңнамасында «іс бойынша іс жүргізу»терминін мүлдем анықтамайды. Әрине, бұл ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік қылмыстық іс жүргізу кодексінің талаптарын бұзу болып табылмайды, өйткені бұл Нормативтік құқықтық акт ұсынымдық сипатқа ие, алайда, бұл терминді түсіндірудің

болмауы, біздің ойымызша, қылмыстық қудалау органдарының іс жүргізу қызметін түсіндірудің көптігіне ықпал етеді және нәтижесінде оны түсінуге және практикалық қызметкерлердің өз ісінде қолдануына әсер етеді құқық қолдану қызметі.

Сонымен қатар, анықтаманың болуы және оның Нормативтік құқықтық актіде ашылуы оның біркелкі түсіндірілуін және практикалық қызметте қолданылуын әлі көрсетпейді. Терминнің анықтамасының өзінде де кемшіліктер болуы мүмкін.

Мәселен, мысалы, «іс бойынша өндіріс» термині, біздің ойымызша, жеке кемшіліктерсіз емес. Аталған ұғым Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 7-бабының 57-тармағында «сотқа дейінгі және сот ісін жүргізу барысында нақты қылмыстық іс бойынша жүзеге асырылатын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы» ретінде регламенттелген [1]. Бұл ұғарымда қылмыстық іс бойынша іс жүргізу негізін құрайтын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерін жүзеге асыруға уәкілетті субъектілердің тізбесі қамтылмаған. Мәселен, мысалы, қорғауды қамтамасыз ете отырып, қылмыстық іс бойынша қатысатын адвокат-қорғаушы бірқатар іс жүргізу әрекеттерін жасайды, алайда бұл іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асырады деп айтуға болмайды. Біздің ойымызша, іс бойынша өндірісті тек өндірісінде тұрған субъект ғана жүзеге асыра алады. Осыған байланысты, оны жүзеге асыруға уәкілетті субъектілердің «іс бойынша іс жүргізу» терминін анықтауда нақтылау және нақтылау қажет деп санаймыз. Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 7-бабының 57-тармағы былайша жазылуға тиіс: «іс бойынша іс жүргізу-нақты қылмыстық іс бойынша іс жүргізудегі адам сотқа дейінгі және сот ісін жүргізу барысында жүзеге асыратын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы».

«Іс бойынша іс жүргізу» терминінен айырмашылығы, «қылмыстық қудалау» санатын ашу ТМД елдерінің барлық дерлік қылмыстық іс жүргізу заңдарында қолданылады.

Мәселен, ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік қылмыстық іс жүргізу кодексінің 10-бабының 23-тармағына сәйкес « қылмыстық қудалау-бұл қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті және оны жасаған адамды, соңғысының қылмыс жасаудағы кінәсін анықтау мақсатында, сондай-ақ осындай адамға жаза немесе жаза қолдануды қамтамасыз ету үшін айыптаушы тарап жүзеге асыратын процесік қызмет басқа мәжбүрлеу шаралары [5].

Сол сияқты, бұл термин ТМД елдерінің қылмыстық іс жүргізу заңдарында да түсіндіріледі.

Қазақстан Республикасы ҚПК қылмыстық қудалауды «қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті және оны жасаған адамды, соңғысының қылмыстық құқық бұзушылық жасаудағы кінәсін анықтау мақсатында, сондай-ақ осындай адамға жаза немесе өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын қолдануды қамтамасыз ету үшін айыптаушы тарап жүзеге асыратын іс жүргізу қызметі» ретінде айқындайды (7-баптың 22-тармағы) [1] Тәжікстан Республикасының ҚПК - «қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті белгілеу және оны жасаған адамды анықтау, соңғысын айыпталушы ретінде тарту, сондай-ақ осындай адамға жаза немесе басқа да мәжбүрлеу шараларын қолдануды қамтамасыз ету мақсатында прокурор, тергеуші, анықтаушы жүзеге асыратын іс жүргізу қызметі» ретінде (5-бап) [2]; Ресей Федерациясының ҚПК - «қылмыс жасады деп айыпталған күдіктіні әшкерелеу мақсатында айыптаушы тарап жүзеге асыратын іс жүргізу қызметі» ретінде (5-баптың 55-тармағы) [6]; Түркіменстанның ҚПК - «қылмыстық қудалау органдары растайтын дәлелдемелерді жинау, қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекеттердің болуы немесе болмауы мақсатында жүзеге асыратын іс жүргізу қызметі» ретінде іс жүзінде жасалған іс-әрекеттер, ал егер бар болса, осы әрекеттерді жасады деп күдіктелген адамның кінәсі немесе кінәсіздігі» (6-баптың 39-тармағы) [2].

Сонымен қатар, ТМД елдерінің қылмыстық іс жүргізу кодекстерімен реттелетін «қылмыстық қудалауды» ашатын терминдердің арасында жеке айырмашылықтар бар. Мәселен, мысалы, Тәжікстан Республикасы ҚПК және Түрікменстан ҚПК қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын субъект ретінде қылмыстық қудалау органын айқындайды. Айта

кету керек, прокурор, тергеуші және анықтаушы кіретін қылмыстық қудалау органынан басқа, қылмыстық қудалауды жеке айыптаушы бастауы және жүзеге асыруы мүмкін. Осыған байланысты, қылмыстық қудалау субъектісі ретінде, атап айтқанда, Қазақстан Республикасының ҚПК-де пайдаланылатын «айыптау жағы» ұғымы барынша дәл көрсетіледі.

Алайда, Қазақстан Республикасы ҚПК 7-бабының 22-тармағында көрсетілген «қылмыстық қудалау» терминін түсіндірудің де кемшіліктері бар. Атап айтқанда, бұл қылмыстық қудалауды іс жүргізу қызметімен сәйкестендіруге қатысты. Біздің ойымызша, қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті белгілеу қызметі әрдайым процедуралық сипатта бола бермейді. Жоғарыда атап өткеніміздей, көбінесе құқыққа қайшы әрекетті белгілеу, атап айтқанда оны анықтау және жолын кесу «жедел-ізвестіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес жүргізілетін жедел-ізвестіру іс-шаралары барысында жүзеге асырылады [7]. Ал мұндай әрекет тек процессуалдық емес сипатта болады. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасы ҚПК 7-бабының 22-тармағы «қылмыстық қудалау» ұғымының мазмұнынан «процессуалдық» деген сөзді алып тастау бөлігінде өзгертуді қажет етеді.

«Іс бойынша іс жүргізу» және «қылмыстық қудалау» терминдерінің арақатынасын қарастыра отырып, олардың ұқсастығын атап өтуге болады. Сонымен қатар, аталған терминдер қылмыстық процесті жүргізетін орган қызметінің әртүрлі бағыттарын регламенттейді.

Олардың салыстырмалы талдауын жүргізе отырып, жоғарыда аталған терминдердің келесі ерекшеліктерін атап өтуге болады.

1. Әр түрлі тақырыптар. Іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыратын субъектілер тек қылмыстық іс жүргізіліп жатқан адамдар болып табылады. Бұл адамдардың шеңбері заңмен анықталған. Бұл судья, тергеу судьясы, іс жүргізу прокуроры, тергеуші және анықтаушы. Қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын субъектілер шеңберіне айыптау тарабының қатысушылары: прокурор, тергеуші, анықтаушы, сондай-ақ жәбірленуші және оның өкілдері ғана енгізіледі.

2. Әр түрлі мақсаттар. Қылмыстық қудалаудың мақсаты қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті және оны жасаған адамды, соңғысының қылмыстық құқық бұзушылық жасаудағы кінәсін анықтау, сондай-ақ мұндай адамға жаза немесе өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын қолдануды қамтамасыз ету болып табылады.

Іс бойынша іс жүргізудің мақсаты қылмыстық іс бойынша дәлелдемелерді бекітуді қамтамасыз ету, оның іс жүргізуін жүзеге асыру болып табылады.

3. Қылмыстық қудалау, іс бойынша іс жүргізуден айырмашылығы, адамның құқыққа қайшы әрекетін, кінәсін немесе кінәсіздігін тікелей анықтауға және жазаны қамтамасыз етуге арналған тар бағытталған сипатта болады. Іс бойынша іс жүргізу неғұрлым кең бағытқа ие және қылмыстық процесті жүргізетін органның по бойынша барлық қызметпен байланысты.

4. Қылмыстық іс бойынша іс жүргізудің мазмұны Іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы болып табылады. Қылмыстық қудалау, жоғарыда айтқанымыздай, процестік емес сипатта болуы мүмкін, атап айтқанда, жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу кезінде.

Ұқсас қылмыстық іс жүргізу терминдерін қарастыра отырып, «қылмыстық қудалау» және «айыптау» анықтамаларының арақатынасын зерттеу қажет сияқты, өйткені бұл санаттарды түсіндіру ғалымдар мен практикалық қызметкерлер арасында пікірталас тудырады.

Жоғарыда айтылғандай, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 7-баптың 22-тармағында қылмыстық қудалау мен айыптауды анықтайды.

Сонымен қатар, ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік қылмыстық іс жүргізу кодексін талдау осы нормативтік құқықтық актінің қылмыстық қудалау мен айыптауды шектейтінін көрсетті және соңғысын (белгілі бір адамның қылмыстық заңмен тыйым салынған

нақты іс-әрекет жасағаны туралы Кодексте көзделген тәртіппен жасалған бекіту» деп айқындайды (10-баптың 24-тармағы) [5].

Ресейлік заң шығарушы да осындай ұстанымды ұстанады, бұл «белгілі бір адамның Кодексте белгіленген тәртіппен қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті жасағаны туралы мәлімдемесін» білдіреді (РФ ҚПК 5-бабы 22-тармағы) [6].

Арнайы заң әдебиеттерін талдау қылмыстық қудалау сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын органдар мен лауазымды тұлғалардың қызметі ретінде қарастырылатынын және оған мыналар кіретінін көрсетті: адамның күдігімен байланысты қызмет те, адамды айыптау бойынша қызмет те.

Бұл ретте «күдік» пен «айыптау» арақатынасы мынадай нұсқаларда ұсынылады. Қылмыстық істі тергеу кезінде:

- 1) қылмыстық қудалау айыптауға «айналатын» күдік ретінде пайда болады;
- 2) қылмыстық қудалау күдік ретінде туындайды, бірақ бұл ретте «асып кетпейді»;
- 3) күдік кезеңін айналып өтіп, қылмыстық қудалау бірден айыптау түрінде туындайды.

Осылайша, мысалы, Б.А. Абдрахманов, А.М. Жанадилова және Ж.А. Кегембаева қылмыстық қудалауға күдік пен айыпталудың арақатынасын жүргізе отырып, «қылмыстық қудалау жүргізіліп жатқан субъект бірден айыпталушы ретінде көрінуі мүмкін. Бірақ, өздеріңіз білетіндей, әрқашан емес. Опция алдымен қылмыстық істе күдікті ретінде пайда болып, содан кейін айыпталушыға айналған кезде мүмкін болады. Алайда, күдікті әрдайым айыпталушыға айнала бермейді. Олардың әрқайсысы қолданыстағы заңнамаға сәйкес қылмыстық процеске дербес қатысушының позициясын алады. Бірақ олардың екеуі бірдей, екеуі де қылмыстық қудалауға ұшыраған адамдар» [8, 161-162 бб].

Сонымен бірге, әдебиетте айыптаудың түсінігі мен мәнін, сондай-ақ оның қылмыстық қудалаумен байланысын анықтауда бірыңғай тәсіл жоқ.

Г.А. Абдумажидов айыптаудың мәні туралы пайымдай отырып, «айыптау формуласы жоқ айыптау әрекеті мағынасыз, ал айыптау актісі жоқ айыптау формуласы өлі» деп жазды [9, 56 б.].

А.М. Баранов пен П.Г. Марфицин өз жұмыстарында қылмыстық қудалауды айыпталушыны қылмыстық қудалауды айыптау деп атай отырып, айыптаумен анықтайды [10, 26 б.].

М.С. Строгович қылмыстық қудалауға тек қоғамдық сипат береді және оның субъектілерінің шеңберіне тек тергеуші (анықтау органы) мен прокурор кіреді. Олар қылмыстық қудалау процессуалдық функция ретінде айыптау, яғни белгілі бір адамға қарсы айыптау әрекеті екенін атап өтті [11, 32 б.].

О.А. Картохина қылмыстық қудалау мен айыптаудың арақатынасын зерттей отырып, «айыптау функциясы белгілі бір адамның қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті жасағаны туралы мәлімдемеден тұрады; ал қылмыстық қудалау функциясы адамды (күдіктіні, айыпталушыны) өзіне айыпталған әрекетті жасағаны үшін анықтауға және әшкерелеуге бағытталған іс жүргізу қызметінен тұрады. Бұл ретте белгілі бір мән-жайларға байланысты (заңға сәйкес қылмыстық жауаптылық туындайтын жасқа жетпеу, психикалық ауытқушылықтың болуы және т.б.) қоғамға қауіпті іс-әрекеттер жасаған адамдар қылмыстық жауапкершілікке тартыла алмайды (бұл айыптау функциясын жоққа шығарады), бірақ қылмыстық қудалауға ұшырауы мүмкін. Сондықтан бұл екі ұғым: қылмыстық қудалау мен айыптау бірдей емес» [12, 78 б.].

В.В. Шиманский тергеушінің қызметі тұрғысынан қылмыстық қудалау мен алдын-ала тергеудің арақатынасын қарастыра отырып, «қылмыстық қудалау мен алдын-ала тергеу бір бөлігі мен тұтастығына байланысты. Мұндай арақатынас қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын мән-жайлар шеңберінен, тергеу мақсаттарынан туындады» [13, 175 б.].

Қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын практикалық қызметкерлердің сауалнамасы мен сұхбаттасу нәтижелерін талдау көрсеткендей, басым көпшілігі қылмыстық қудалауды

айыптаумен анықтайды – 69%, 11% - бұл терминдерді бірдей ұғымдар емес деп санайды. Бұл ретте, 20% аталған ұғымдардың арақатынасына қатысты өз көзқарастарын келтірді.

Респонденттер өздерінің сауалнамаларында «қылмыстық қудалау» мен «айыптаудың» ұқсастығы туралы өз тұжырымдарын негіздей отырып, Қазақстан Республикасы ҚПК 7-бабының 22-тармағында баяндалған заң шығарушының ұстанымына сүйенді. Сонымен қатар, сауалнама нәтижелерін жалпылау респонденттер аталған терминдерге тән белгілерді сипаттай отырып, «қылмыстық қудалау» мен «айыптауға» қатысты әртүрлі сипаттамаларды беретінін көрсетті.

Қорытынды. Осылайша, біз мыналарды атап өтеміз.

1. ТМД-ның жекелеген елдерінің қылмыстық іс жүргізу кодекстерін талдау «қылмыстық қудалау», «іс бойынша іс жүргізу» және «айыптау» терминдерін реттеуде белгілі бір ұқсастықты көрсетті.

2. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасында пайдаланылатын «қылмыстық қудалау» және «іс бойынша іс жүргізу» терминдері пысықтауды талап етеді, осыған байланысты Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 7-бабының 22 және 57-тармақтарына тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажет.

Іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыратын субъектіні нақтылау мақсатында Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 7-бабының 57-тармағы мынадай редакцияда жазылсын: «іс бойынша іс жүргізу-нақты қылмыстық іс бойынша іс жүргізудегі адам сотқа дейінгі және сот ісін жүргізу барысында жүзеге асыратын процестік әрекеттер мен шешімдердің жиынтығы».

3. «Қылмыстық қудалау», «іс бойынша іс жүргізу» және «айыптау» ұғымдарының ұқсастығы бірдей емес, жеке мақсаттарға, субъектілерге және оларға тән басқа да ерекшеліктерге байланысты әртүрлі бағыттарға ие.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі. - Алматы: Заңгер, 2024. – 368 б.
2. Орталық Азия елдерінің қылмыстық іс жүргізу кодекстерінің жинағы (Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстан). - Алматы, 2010. – 1083 Б.
3. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы қылмыстық іс жүргізу кодексі. - Алматы: Заңгер, 2013. – 411 б.
4. «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 10 наурыздағы № 51-VI ҚРЗ Заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_links
5. Модельный Уголовно-процессуальный кодекс для государств - участников СНГ: Принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств - участников Содружества Независимых Государств 17 февраля 1996 года. - М.: Изд-во Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ, 2014. - 374 с.
6. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 N 174-ФЗ. – М., 2018. – 398 с.
7. «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» 1994 жылғы 15 қыркүйектегі Қазақстан Республикасының Заңы. - Алматы: Заңгер, 2024. – 17 б.
8. Абдрахманов Б.А., Джанадилова А.М., Кегембаева Ж.А. Соблюдение конституционных прав граждан при раскрытии и расследовании преступлений: монография. – Алматы, 2008. – 380 с.
9. Абдумажидов Г.А. Следственные действия и общие условия их производства. Вопросы криминологической тактики. – Ташкент, 1978. – 129 с.
10. Словарь основных уголовно-процессуальных понятий и терминов / Сост. А.М. Баранов, П.Г. Марфицин. – Омск: Юридический институт МВД России, 1997. – 83 с.
11. Уголовный процесс: учебник / под ред. Строгович М.С. - М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1946. - 511 с.
12. Картохина О.А. Начало и прекращение уголовного преследования следователями органов внутренних дел: дисс. ... канд. юрид. наук. СПб., 2003. – 136 с.
13. Шимановский В.В. К вопросу о процессуальной функции следователя в советском уголовном процессе // Правоведение. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1965, № 2. - С. 175-178.

Авторлар туралы мәліметтер

Турсынбеков А.К. – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі.

Дильбарханова Ж.Р. – заң ғылымдарының докторы, профессор, М. Есболатов атындағы ҚР ІІМ Алматы академиясы бастығының орынбасары, полиция полковнигі.

Турсынбеков А.К. – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова, магистр юридических наук.

Дильбарханова Ж.Р. – доктор юридических наук, профессор, заместитель начальника Алматинской академии МВД РК имени М.Есбулатова, полковник полиции.

Tursynbekov A.K. - doctoral student at the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Yesbulatov, Master of Law

Dilbarkhanova Zh.R. – Doctor of Law, Professor, Deputy Head of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, police colonel.

Р. Ережепқызы¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР КАК СПОСОБ ЗАЩИТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВОПОРЯДКА

Экологический правовой порядок является одной из ключевых составляющих устойчивого развития общества. В Республике Казахстан, с её богатым природным наследием, обеспечение экологической безопасности и защита окружающей среды приобретают особую значимость. Экологические преступления и связанные с ними нарушения все чаще становятся источником беспокойства общества. Прокурорский надзор в Республике Казахстан выполняет ключевую функцию в обеспечении соблюдения экологического законодательства. В этом контексте прокурорский надзор выступает важным инструментом для поддержания экологического правового порядка. В данной статье рассматриваются роль и функции прокурорского надзора в области экологии, а также его влияние на защиту окружающей среды в Казахстане. В силу сложности и многогранности природоохранного законодательства, данное научное исследование является актуальным, востребованным. Публикация выполнена в рамках реализации научно-исследовательского проекта грантового финансирования Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан ИРН АР14872548 на тему: «Современный экологический правовой порядок: казахстанский кейс».

Ключевые слова: прокурорский надзор, экологические преступления, экологический правовой порядок, охрана окружающей среды.

Прокурорлық қадағалау қорғау тәсілі ретінде экологиялық құқықтық тәртіп

Экологиялық құқықтық тәртіп қоғамның тұрақты дамуының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстан Республикасында бай табиғи мұрасына байланысты экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоршаған ортаны қорғау ерекше маңызға ие. Экологиялық қылмыстар мен оларға байланысты құқық бұзушылықтар қоғамда аландаушылық туғызатын маңызды мәселеге айналууда. Қазақстан Республикасындағы прокурорлық қадағалау экологиялық заңнаманың сақталуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Осы тұрғыда прокурорлық қадағалау экологиялық тәртіпті сақтаудың тиімді құралы болып табылады. Бұл мақалада экология саласындағы прокурорлық қадағалаудың рөлі мен функциялары, сондай-ақ оның Қазақстандағы қоршаған ортаны қорғауға әсері талданады. Табиғатты қорғау заңнамасының күрделілігі мен жан-жақтылығы бұл ғылыми зерттеудің өзектілігі мен қажеттілігін айқындайды. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті ЖТН АР14872548 "Қазіргі экологиялық құқықтық тәртіп: қазақстандық кейс" тақырыбында гранттық қаржыландырудың ғылыми-зерттеу жобасын іске асыру шеңберінде дайындалды.

Түйінді сөздер: прокурорлық қадағалау, экологиялық қылмыстар, экологиялық құқықтық тәртіп, қоршаған ортаны қорғау.

Prosecutor's supervision as a way of protection environmental law and order

Environmental law and governance are crucial components of sustainable societal development. In the Republic of Kazakhstan, with its abundant natural resources, ensuring environmental

safety and protection is of paramount importance. Environmental crimes and associated violations are increasingly becoming a matter of public concern. The prosecutor's office in Kazakhstan plays a pivotal role in ensuring compliance with environmental legislation. In this context, prosecutorial oversight is an essential tool for maintaining environmental law and governance. This article explores the role and functions of prosecutorial oversight in the environmental sector and its impact on environmental protection in Kazakhstan. Given the complexity and multifaceted nature of environmental legislation, this research is both timely and essential. This research has been/was/is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP14872548 «Modern environmental Law and order: Kazakhstan case»).

Keywords: prosecutor's supervision, environmental crimes, environmental law and order, environmental protection.

Введение. Термин "правопорядок", наряду с "законностью", стал одним из основных в теории государства и права, поэтому он широко используется учеными-правоведами. Переноса общее понимание о правопорядке на конкретную сферу общественных отношений, вполне разумно говорить о правопорядке в этой сфере, в том числе и экологической. Так что же представляет собой экологический правопорядок? В.В. Петров, подчеркивал «под экологическим правопорядком следует понимать определенную совокупность отношений в сфере экологии, имеющих целью практическое воплощение функций по охране природной сферы» [1]. При этом он предлагал считать экологическую безопасность структурным элементом экологического правопорядка.

Приоритетным направлением деятельности государства является сохранение и улучшение окружающей природной среды и обеспечение экологической безопасности. Пункт 1 статьи 31 Конституции Республики Казахстан, гласит, что «государство ставит своей целью охрану окружающей среды благоприятной для жизни и здоровья человека» [2]. Право на экологическую безопасность каждого человека и гражданина является природным и неотчуждаемым правом, существующим с момента рождения и до момента смерти, аналогично праву на жизнь. По этой причине его следует рассматривать как сложный правовой институт, охватывающий нормы конституционного, международного, гражданского, уголовного и экологического права.

Материалы и методы. В данной научной статье использованы как теоретические, так и эмпирические методы исследования для анализа прокурорского надзора как способа защиты экологического правопорядка. Теоретический анализ включал в себя изучение и систематизацию научной литературы, нормативно-правовых актов, международных договоров и других официальных документов, касающихся экологического права и прокурорского надзора в сфере охраны окружающей среды. Эмпирическая часть исследования основывалась на анализе реальных случаев применения прокурорского надзора в Казахстане, включая конкретные примеры дел, связанных с нарушением экологического законодательства. Были изучены судебные решения, статистические данные и отчеты правоохранительных органов, позволяющие оценить эффективность прокурорского надзора в обеспечении экологического правопорядка. Методы сравнительного правоведения использовались для сопоставления казахстанской практики прокурорского надзора с аналогичными практиками в других странах, что позволило выявить особенности и недостатки существующей системы. Также использовался метод системного анализа для выявления взаимосвязей между различными компонентами экологического законодательства и функциями прокурорского надзора.

Результаты и обсуждение. Представить современный Казахстан без экологических проблем попросту нереально, почти каждый год происходит что-то, связанное с экологией, что надолго остаётся в памяти. Смог над Алматы и Усть-Каменогорском, мелеющий Каспий и вымирающий Арал — всё это продолжается уже десятилетиями.

Вот несколько примеров экологических катастроф, происходящих в настоящее время:

- В июне 2023 года в области Абай произошел крупнейший лесной пожар, уничтоживший 60 тысяч гектаров леса и унесший жизни 15 человек. Пожар, охвативший «Семей орманы», добрался до нескольких окрестных сёл, из которых было эвакуировано 800 человек. К счастью, удалось избежать повторения костанайской трагедии 2022 года, когда пламя перекинулось на населённые пункты. Трагедия в «Семей орманы» вскрыла огромные проблемы в лесной отрасли Казахстана. Что касается экологического ущерба, то 60 тысяч гектаров леса, пострадавших от пожара, составляют около 10 % от всей площади «Семей орманы». В масштабах нашей страны это примерно 0,5 % всех лесных массивов. В этом году после проведенной проверки 158 государственных лесных хозяйств, было выявлено очень много проблем в данном сегменте, отметил Министр экологии Ерлан Нысанбаев [3].

Нефтегазовая отрасль играет очень важную роль в экономике нашей страны, являясь одним из самых ключевых источников дохода и также экономического роста. Однако, мы хотим отметить, что эта отрасль также сопряжена с высоким уровнем экологических рисков.

Приведем один пример, в ночь на 8 и 9 июня 2023 года на скважине №303 начался пожар в результате взрыва. Его не могли потушить в течении целых 200 дней, что представляет собой требующее особое внимание и комплексные меры чрезвычайное событие. В результате по данным Департамент экологии Мангистау, масштабная утечка урана при который выбросы газа составили около 127 тысяч тонн газа, представляет с собой серьезное экологическое и климатическое явление.

Напомним, что метан является вторым по значимости и одним самых мощных парниковых газов. Нанесенный ущерб может включать в себя самые различные аспекты, такие как загрязнение воздуха, воды, почвы, уничтожение флоры и фауны, а также экономические потери, вызванные экологическими нарушениями. В случае причинения ущерба окружающей среде, здоровью людей или имуществу третьих лиц, в соответствии с законодательством, недропользователь обязан возместить нанесенный ущерб в полном объеме. При оценке нанесенного ущерба, должны включать расходы на восстановление окружающей среды и компенсацию пострадавшим.

В соответствии с Кодексом Республики Казахстан "О недрах и недропользовании" все работы по разведке и добыче нефти и газа должны проводиться безопасно и без аварий. Статья 79 Кодекса устанавливает обязанность недропользователей возмещать ущерб, причиненный в результате их деятельности [4]. В данном случае, государственная инспекция в нефтегазовом сегменте Министерства энергетики подала иск против ТОО "Бузачи нефть", требуя взыскать 2,2 миллиарда тенге за ущерб. Хотим отметить, что нефтегазовая отрасль, несмотря на ее значительный вклад в экономику Казахстана, остается одной из наиболее экологически опасных сфер, причиняющих вред окружающей среде. Компании, природопользователи работающие в этой отрасли, обязаны соблюдать строгие экологические стандарты и активно, плодотворно работать над снижением рисков аварийного загрязнения. Это требует не только исполнения нормативных требований, но и внедрения передовых технологий и практик, направленных на защиту окружающей среды.

Далее в рейтинге экологических катастроф нельзя не упомянуть почти ежегодные случаи гибели тюленей на Каспии. В последние годы мы то и дело наблюдаем со стороны казахстанского побережья моря выбрасываются тушки мертвых тюленей и рыб.

В рейтинге экологических катастроф нельзя не упомянуть случаи гибели тюленей на Каспии. Практически каждый год на казахстанском побережье Каспийского моря выбрасываются тушки мертвых рыб и тюленей, что вызывает серьезные экологические и санитарные проблемы. Это явление свидетельствует о тяжелом состоянии экосистемы Каспия и необходимости принятия срочных мер для ее защиты. Так, согласно данным Минэкологии, с начала 21 века каспийские тюлени сокращались в 10 раз, а за последние 20 лет — в четыре раза, сейчас популяция тюленей на Каспии составляет более 300 тысяч человек. В связи с катастрофическим сокращением численности каспийского тюленя занесли в Красную книгу

Республики Казахстан в 2020 году как исчезающий вид. Основная причина сокращения численности — загрязнение морской воды. Вопросы консенсуса каспийского тюленя находятся под личным контролем президента, что свидетельствует о важности проблемы.

В Риддере неоднократно происходят аварийные сбросы сточных вод одного из подразделений ТОО «Казцинк» в реку. В 2016 году в Восточном Казахстане произошла локальная экологическая катастрофа: на Таловском водохранилище случился аварийный сброс сточных вод одного из подразделений ТОО «Казцинк» в реку Тихую. А 27 июля 2023 года прорвало одно из хвостохранилищ «Казцинка», в результате чего 1350 кубометров цинкового шлама утекли в реку Филипповка, и вода в реке приобрела молочный цвет. Тогда в сентябре 2023 ТОО «Казцинк» оштрафовали на 49,6 млн тенге за утечку отходов в реки Филипповка, Тихая и Ульба в Восточно-Казахстанской области. По данным министерства, в январе 2024 года Минэкологии завершило внеплановую проверку в отношении Риддерского горно-обогатительного комплекса ТОО «Казцинк» по факту загрязнения реки Ульба. По итогам внеплановой проверки на ТОО «Казцинк» наложили административный штраф в размере 50 млн тенге [5].

Эти примеры подчеркивают необходимость принятия срочных и эффективных мер для предотвращения и минимизации последствий экологических катастроф.

Экологические преступления и связанные с ними правонарушения становятся все более серьезным источником беспокойства, в связи с тем, что приобретает глобальный и системный масштаб. Экологические преступления оказывают негативное воздействие на экономику, здоровье и безопасность, а также деятельности человека, поскольку экологические посягательства являются преступлениями против человека и экосистем, что приводит к сокращению продолжительности жизни людей и гибели других форм жизни на Земле.

Дисбаланс между состоянием экологической сферы и уровнем борьбы с экологической преступностью увеличивается с каждым годом, что является следствием высокой скрытности данных преступлений, недостаточного государственного контроля и защиты природных ресурсов, а также пробелов в экологическом законодательстве.

В Уголовном кодексе РК содержится 19 составов экологических преступлений: ст. 324. «Нарушение экологических требований к хозяйственной или иной деятельности», ст. 325. «Нарушение экологических требований при обращении с экологически потенциально опасными химическими или биологическими веществами», ст. 326. «Нарушение экологических требований при обращении с микробиологическими или другими биологическими агентами или токсинами», ст. 327. «Нарушение ветеринарных правил или правил, установленных для борьбы с болезнями и вредителями растений», ст. 328. «Загрязнение, засорение или истощение вод», ст. 329. «Загрязнение атмосферы», ст. 330. «Загрязнение морской среды», ст. 331. «Нарушение законодательства о континентальном шельфе Республики Казахстан и исключительной экономической зоне Республики Казахстан», ст. 332. «Порча земли», ст. 333. «Нарушение правил охраны и использования недр», ст. 334. «Самовольное пользование недрами», ст. 335. «Незаконная добыча рыбных ресурсов других водных животных или растений», ст. 336. «Нарушение правил охраны рыбных запасов», ст. 337. «Незаконная охота», ст. 338. «Нарушение правил охраны животного мира», ст. 339. «Незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения, а также запрещенными к пользованию видами растений или животных, их частями или дериватами», ст. 340. «Незаконная порубка, уничтожение или повреждение деревьев и кустарников», ст. 341. «Уничтожение или повреждение лесов», ст. 342. «Нарушение режима особо охраняемых природных территорий», ст. 343. «Непринятие мер по ликвидации последствий экологического загрязнения» также предусмотрена ответственность за экоцид ст. 169 [6].

За период с января по май текущего года в Едином реестре досудебных расследований РК (ИС ЕРДР) было зарегистрировано 255 уголовных экологических правонарушений, что на 9% больше по сравнению с аналогичным периодом прошлого года [7].

По регионам больше всего правонарушений было зарегистрировано в Атырауской области — 56 случаев против 32 случаев в прошлом году. Рост за год составил 75%. Далее следуют Алматинская (23 случая), Западно-Казахстанская (23 случая), Туркестанская (21 случай) и Восточно-Казахстанская (20 случаев) области. Меньше всего правонарушений зарегистрировано в Шымкенте (1 случай), Жетысуской (2 случая) и Актюбинской (4 случая) областях [7].

44,7% всех правонарушений связано с незаконным обращением с редкими и исчезающими видами растений или животных, а также с видами, запрещенными к использованию: 114 правонарушений, что на 26,7% больше по сравнению с предыдущим годом. Еще 24,7% правонарушений приходится на незаконную добычу рыбных ресурсов и других водных организмов или растений: 63 случая, что на 6% меньше по сравнению с прошлым годом. Далее следуют незаконная охота (36 случаев), самовольное пользование недрами (19 случаев), незаконная вырубка, уничтожение или повреждение деревьев и кустарников (19 случаев), порча земель (2 случая), нарушение экологических требований к хозяйственной или иной деятельности (1 случай) и загрязнение, засорение или истощение водных ресурсов (1 случай) [8].

Для обеспечения экологической безопасности, рационального использования природных ресурсов, а также учитывая необходимость охраны и сохранения окружающей среды в интересах общества и государства, надзор за соблюдением законодательства в области охраны окружающей среды и природопользования выступает ключевым направлением работы прокуратуры. В связи с этим на органы прокуратуры возлагаются важные задачи по обеспечению законности в сфере экологии.

Согласно Конституции нашей страны, пункт 1 статьи 83 «прокуратура государства осуществляет в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование» [2]. Утверждая, что прокуратура ведет уголовное преследование от имени государства, особенно подчеркивается ключевая роль прокуратуры на этой стадии уголовного процесса. Другие государственные органы не наделены таким правом согласно Конституции.

В этом контексте наиболее отчетливо проявляется суть прокурорской деятельности по обеспечению законности и ее правозащитный потенциал. Согласно статье 5 Конституционного закона Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII «О прокуратуре» «единую централизованную систему органов прокуратуры образуют Генеральная прокуратура Республики Казахстан, подчиненные ей ведомства, организация образования, органы военной и транспортной прокуратур, прокуратуры областей и приравненные к ним прокуратуры (городов республиканского значения и столицы), районные и приравненные к ним (городские, межрайонные, а также специализированные) прокуратуры» [9].

Признавая важную роль государственного прокурора в системе уголовного правосудия государства, основанного на верховенстве права, прокурорам придается особое значение, подчеркивая их роль как ключевых участников любой стратегии по защите окружающей среды, общественного здоровья и безопасности, а также в обеспечении права каждого на чистую, здоровую и устойчивую окружающую среду. На наш взгляд, постоянное и усиленное внимание прокуроров к экологическим преступлениям и правоприменению имеет решающее значение для укрепления верховенства права, которое является основой экологического управления.

Прокуроры обладают полномочиями по контролю за деятельностью государственных органов, предприятий и граждан в области охраны окружающей среды. Их основная задача – выявление, пресечение и предотвращение экологических правонарушений. Деятельность природоохранных прокуратур приносит значительные положительные результаты, сдерживая дальнейшее распространение нарушений природоохранного законодательства. Прокуроры,

учитывая экологическую ситуацию каждой области, обязаны установить эффективный надзор за исполнением законов об охране природы и рациональном использовании ее ресурсов. Эффективность прокурорского надзора тесно связана с информированностью прокурора о текущей экологической обстановке. Только обладая достоверными данными о ключевых показателях состояния окружающей среды, существующих экологических проблемах и негативных тенденциях в этой области, прокуратура сможет своевременно и эффективно выполнять свои обязанности.

Считаем, что повышенное и постоянное внимание прокуроров к экологическим преступлениям и правоприменению имеет важное значение для укрепления верховенства права, на котором основано экологическое управление.

За последние годы в Казахстане было успешно реализовано множество инициатив, связанных с прокурорским надзором в области экологии. Например, проведенные проверки и последующие меры позволили выявить и закрыть предприятия, нарушающие экологические нормы, а также восстановить права граждан, пострадавших от экологических правонарушений. Такие действия значительно способствуют укреплению экологического правопорядка и повышению уровня экологической безопасности.

Однако в экологическом законодательстве Республики Казахстан функции прокурорского надзора не прописаны несмотря на то, что прокуратура играет ключевую роль в защите прав и активно участвует в охране окружающей среды. Более того, в большинстве регионов функционируют специализированные природоохранные прокуратуры.

В результате, в Экологическом кодексе Республики Казахстан, который является комплексным правовым актом, регулирующим вопросы экологической безопасности и рационального использования природных ресурсов, отсутствуют положения о высшем надзоре, осуществляемом прокуратурой, а также о надзоре со стороны государственных органов, хотя такие нормы предусмотрены статьей 135 «Государственный надзор» Предпринимательского кодекса РК от 29 октября 2015 года, Конституционным законом РК «О прокуратуре» от 5 ноября 2022 года.

Для решения указанной проблемы предлагается восполнить указанный пробел и дополнить ЭУ РК новой нормой о надзоре.

Закключение. Считаем, что в целях обеспечения правопорядка в экологической сфере и соблюдения экологических прав граждан прокуратура должна стремиться не только к устранению нарушений законов в этой сфере, но и к привлечению виновных к ответственности, а также к возмещению причиненного материального ущерба. Прокурорский надзор является эффективным и необходимым инструментом для защиты экологического правопорядка в Республике Казахстан. Он обеспечивает соблюдение экологических норм, пресекает правонарушения и способствует устойчивому развитию страны. В этом контексте прокуроры выполняют важную функцию по защите окружающей среды, общественного здоровья и безопасности, а также по обеспечению прав граждан на чистую, здоровую и устойчивую окружающую среду. Как можно заметить, на сегодняшний день система специализированных природоохранных прокуратур доказала свою значимость и эффективность в укреплении природоохранного законодательства и поддержании экологического правопорядка в стране.

В условиях глобально возрастающих экологических вызовов прокурорский надзор должен продолжать развиваться и совершенствоваться, чтобы эффективно отвечать на современные угрозы и задачи в области охраны окружающей среды.

Для усиления надзорной функции прокуратуры полагаем целесообразно дополнить ЭК РК новой статьей 173-1 «Государственный экологический надзор» в следующей редакции:

«1. Государственным экологическим надзором является деятельность органа контроля и надзора по проверке и наблюдению на предмет соответствия деятельности физических и юридических лиц требованиям экологического законодательства Республики Казахстан, с правом применения мер оперативного реагирования в ходе ее осуществления.

2. Государственный экологический надзор подразделяется на:

1) высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, осуществляемый органами прокуратуры от имени государства в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, Конституционным законом Республики Казахстан «О прокуратуре» и иным законодательством Республики Казахстан;

2) надзор, осуществляемый органами контроля и надзора в порядке и на условиях, установленных настоящим Кодексом и иными законами Республики Казахстан.

3. Формами высшего надзора органов прокуратуры являются проверка соблюдения законности, анализ состояния законности и оценка актов, вступивших в силу.

4. Надзор, осуществляемый органами контроля и надзора, проводится по следующим направлениям:

1) в области охраны, воспроизводства и использования животного мира;

2) в области охраны, защиты, пользования лесным фондом, воспроизводства лесов и лесоразведения;

3) в области особо охраняемых природных территорий.

5. Организация государственного экологического надзора, права и обязанности должностных лиц, осуществляющих государственный экологический надзор, порядок, периодичность и сроки проведения проверок определяются в соответствии с Конституционным законом Республики Казахстан «О прокуратуре» и иным законодательством Республики Казахстан».

Список использованных источников

1. Петров В.В. Экологические преступления: понятие и составы // Государство и право. 1993. № 8. С. 88–99., с. 90

2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.) [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/>

3. Ерлан Нысанбаев: Лето текущего года будет аномально жарким, соответственно пожароопасность – высокой [Электронный ресурс] URL: premierminister.kz.

4. О недрах и недропользовании Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 2017 года № 125-VI ЗПК. [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/>

5. ТОО «Казцинк» по факту загрязнения р. Ульба в Восточно-Казахстанской области <https://www.gov.kz/memleket/entities/ecogeo/press/news>

6. Уголовный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗПК [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/>

7. Информационная Система «Единый реестр досудебных расследований» Комитета по правовой статистике и специальным учетам. [Электронный ресурс] URL: <https://erdr-public.kgp.kz>

8. Экологические преступления в РК: на что правонарушители покушаются чаще всего? [Электронный ресурс] URL: <https://ranking.kz/reviews/regions/ekologicheskie->

9. Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII «О прокуратуре» [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/>

10. Frances Kam-yuet Wong, May M. Ho, Sikying Yeung, Stanley K. Tam, Susan K. Chow. Effects of a health-social partnership transitional program on hospital readmission: A randomized controlled trial // Social Science & Medicine. October. 2011. № 73, (Issue 7.). Pages 960-969.

Сведения об авторе

Ережепқызы Р. – доктор философии (PhD), старший преподаватель кафедры таможенного, финансового и экологического права юридического факультета Казахского национального университета им. аль-Фараби.

Ережепқызы Р. – философия докторы (PhD), Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, заң факультеті кеден ісі, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының аға оқытушысы.

Yerezhepkyzy R. – Doctor of Philosophy (PhD), senior lecturer at the Department of Customs, Financial and Environmental Law, Faculty of Law, Al-Farabi Kazakh National University.

O. Zholdasov¹, N. Mukhametkaliyev²

¹Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

²Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Aktobe, Kazakhstan

INTRODUCTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO CRIMINAL PROCEEDINGS

This research article examines the main aspects of using artificial intelligence (AI) in criminal proceedings. The authors discuss how AI technologies are used at various stages of the criminal process, in particular, in investigative activities, in the analysis of evidence, in judicial decisions, in facilitating the work of investigators. In addition, the article considers the potential benefits of AI for law enforcement agencies and the judicial system, in particular, increasing the efficiency of crime detection and investigation, automatic processing of evidence and predictive capabilities. It also discusses the legal, ethical and social issues arising from the implementation of these technologies, as well as issues of data security and privacy of individuals. The purpose of the article is to assess the prospects for the use of artificial intelligence in criminal proceedings and the need for its legal regulation.

Keywords: criminal process, pre-trial investigation, artificial intelligence, neural system, criminal proceedings, criminal case, preliminary investigation.

Қылмыстық процеске жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін енгізу туралы

Бұл ғылыми мақала қылмыстық іс жүргізуде жасанды интеллектіні (ЖИ) қолданудың негізгі аспектілерін зерттейді. Авторлар ЖИ технологияларының қылмыстық процестің әртүрлі кезеңдерінде, атап айтқанда, тергеу әрекеттерінде, дәлелдемелерді талдауда, сотта шешім қабылдауда және тергеушілердің жұмысын жеңілдетуде қалай қолданылатынын талқылайды. Сонымен қатар, мақалада ЖИ-нің құқық қорғау органдары мен сот жүйесіне әкелетін әлеуетті пайдасы, атап айтқанда қылмысты анықтау мен тергеудің тиімділігін арттыру, дәлелдемелерді автоматты түрде өңдеу және болжам жасау қабілеттері қарастырылады. Осы технологияларды енгізу барысында туындайтын құқықтық, этикалық және әлеуметтік мәселелер, сондай-ақ деректердің қауіпсіздігі мен жеке тұлғалардың құпиялылығы мәселелері бойынша да пікірлер айтылады. Мақала қылмыстық іс жүргізуде ЖИ қолданудың келешегін және оның құқықтық реттеу қажеттіліктерін бағалауға арналған.

Түйінді сөздер: қылмыстық процесс, сотқа дейінгі тергеп тексеру, жасанды интеллект, нейрондық жүйе, қылмыстық іс жүргізу, қылмыстық іс, алдын ала тергеу.

О реализации возможностей искусственного интеллекта в уголовном процессе

В данной научной статье рассматриваются основные аспекты использования искусственного интеллекта (ИИ) в уголовном судопроизводстве. Авторы обсуждают, как технологии искусственного интеллекта используются на различных стадиях уголовного процесса, в частности, в следственной деятельности, при анализе доказательств, при принятии судебных решений, при облегчении работы следователей. Кроме того, в статье рассматриваются потенциальные преимущества ИИ для правоохранительных органов и судебной системы, в частности, повышение эффективности обнаружения и расследования преступлений, автоматическая обработка доказательств и возможности прогнозирования.

Также обсуждаются правовые, этические и социальные вопросы, возникающие при внедрении этих технологий, а также вопросы безопасности данных и конфиденциальности частных лиц. Целью статьи является оценка перспектив применения искусственного интеллекта в уголовном судопроизводстве и необходимости его правового регулирования.

Ключевые слова: уголовный процесс, досудебное расследование, искусственный интеллект, нейронная система, уголовный процесс, уголовное дело, предварительное расследование.

Introduction. As discussions about artificial intelligence (AI) intensify, developers are increasingly promoting how their products and services utilize AI. Often, what is referred to as AI involves technological components like machine learning. AI requires specialized hardware and software for writing and training machine learning algorithms. While no programming language is synonymous with AI, Python, R, Java, C++, and Julia are popular among AI developers [1].

Artificial intelligence is a branch of computer science focused on creating computer systems capable of performing tasks that typically require human intelligence. The primary idea of AI is to use computer programs to simulate intellectual processes such as learning, data analysis, planning, and decision-making for the benefit of humanity. However, this breakthrough is also widely exploited by malicious individuals, as noted by various researchers [2].

In today's world, AI has begun to play a critical role in various fields, including medicine, banking and finance, transportation, industry, and education, demonstrating excellent results. Moreover, AI holds particular importance in criminal proceedings, as it can significantly improve the efficiency of law enforcement activities, speed up court proceedings, reduce costs associated with investigative actions and forensic examinations, and enhance the quality of decisions made.

However, the use of AI in criminal proceedings raises several questions and risks, particularly regarding the confidentiality and security of personal data, as well as potential errors and inaccuracies in data analysis. It is not a universal solution for all issues and requires careful implementation and legal regulation. AI in criminal proceedings has numerous advantages and can assist law enforcement agencies, investigators, forensic experts, and judges in speeding up and improving their work. AI can accelerate criminal processes, enhance the quality of evidence, and reduce human error.

The main part. Additionally, AI can help law enforcement agencies collect, analyze, and utilize evidence in criminal cases, as well as assist in decision-making based on statistical data. Below are some key reasons for incorporating AI into criminal proceedings:

Big Data Processing: AI can analyze vast amounts of data, identifying connections and patterns that may be overlooked during manual processing. For instance, AI can identify trends and patterns in criminal activity, enabling law enforcement to develop better crime-fighting strategies.

Automating Investigative Actions: AI can automatically classify and analyze evidence, assist in research and forensic examinations, speed up preparation for trials, and reduce the costs of investigations. **Real-Time Evidence Analysis in Court:** AI helps analyze and interpret evidence during court proceedings in real time, aiding judges and jurors in making well-informed decisions. **Text Analysis:** AI can process large volumes of text documents, such as contracts, correspondence, and emails, to identify key phrases and terms that may indicate criminal activity.

Facial and Image Recognition: AI can identify faces and objects in photos and videos, helping to identify suspects and witnesses and track their movements. **Risk Prediction:** AI can predict the likelihood of an individual committing a crime in the future, helping law enforcement take preventive measures, such as detaining individuals in high-risk cases. While AI offers enormous potential in criminal proceedings, it also entails risks, such as breaches of confidentiality, errors in data analysis, and potential violations of suspects' and victims' rights. Therefore, ensuring the security and confidentiality of large datasets is crucial.

The integration of AI into criminal investigations holds great promise for improving the effectiveness and accuracy of investigations. However, its implementation must be accompanied by

the development of legislative norms to regulate its use, making this an essential step to meet the demands of modern times. By utilizing AI, the criminal process can become not only more efficient but also more consistent with the principles of justice and fairness.

However, the use of AI in criminal proceedings may raise certain questions and risks concerning the confidentiality and security of personal data, as well as potential errors and inaccuracies in data analysis. This means it is not a universal solution to all issues. Therefore, the implementation of AI in criminal proceedings requires special caution and legal regulation. AI offers many advantages in criminal proceedings and can help expedite and improve the work of law enforcement agencies, investigators, experts, and judges. The application of AI in criminal processes can speed up proceedings, improve the quality of evidence, and reduce human error.

In addition, AI can be utilized to assist law enforcement in collecting, analyzing, and using evidence in criminal cases, as well as in decision-making based on statistical data. Below are some of the key reasons for applying AI in this area, specifically in criminal proceedings:

- **Big Data Processing:** AI can analyze vast amounts of data, enabling the identification of connections and patterns that might be missed during manual processing. For instance, AI can detect crime trends and patterns, aiding law enforcement in developing better strategies to combat crime.

- **Automation of Investigative Actions:** AI can automatically classify and analyze evidence, as well as assist in research and forensic examinations. This accelerates the preparation for trials and reduces the costs associated with investigative actions.

- **Real-Time Evidence Analysis in Court:** AI helps analyze and interpret evidence in real time during court proceedings, assisting judges and jurors in making accurate decisions.

- **Evidence Analysis:** AI can be used to analyze a wide range of evidence, including documents, videos, and audio recordings. This reduces the time needed for evidence processing and helps uncover potential links between various pieces of evidence.

- **Automatic Text Analysis and Processing:** AI can be employed to analyze large volumes of text documents, such as contracts, letters, and emails. This helps identify key words and phrases that may be associated with criminal activities.

- **Facial and Image Recognition:** AI can be used to recognize faces and objects in images and videos, aiding in the identification of suspects and witnesses, as well as tracking their locations and movements [3]. **Prediction:** AI can be used to predict the likelihood of a person committing a crime in the future. This could help law enforcement make decisions about involuntary detention if there is a risk of recidivism.

Risk Prediction: Artificial intelligence can be applied to predict the risk of reoffending, especially in cases related to health and social issues. This can assist judges in making decisions about detention or sentencing.

Social Media Monitoring: AI can be used to monitor social media for potential criminal activities such as cyberbullying, violence, or threats. This helps law enforcement respond more quickly to potential crimes and prevent them.

Increasing Accuracy and Objectivity: Using AI helps reduce errors and deviations that might occur when manually processing and analyzing evidence. This can lead to more objective decisions and, overall, a fairer criminal process.

Data Analysis: AI can be used to analyze large volumes of data such as criminal records, testimonies, medical records, financial records, etc. This allows law enforcement to find connections between different events and identify general patterns, which can be helpful in criminal investigations.

Assisting Decision-Making: AI can be used to help judges and prosecutors make decisions during court trials. For example, AI systems can provide data from similar court cases to help judges make decisions in the current case.

The use of AI in investigative actions can significantly improve and speed up the process of preparing a criminal case. Some methods of using AI in investigative actions include:

- Surveillance Camera Analysis: AI can be used to analyze video and audio recordings from surveillance cameras at or near crime scenes. This helps identify potential witnesses, suspects, and other important individuals connected to the crime.

Crime or Crime Scene Analysis: Artificial intelligence can be used to analyze photos and other evidence from crime scenes to help identify traces of the crime, detect weapons, and uncover other important information relevant to the investigation.

Electronic Evidence Analysis: AI can be used to analyze electronic evidence such as social media posts, emails, and other forms of electronic communication. This helps identify connections between individuals involved in the crime.

Phone Call Analysis: AI can be used to analyze phone calls, recordings, and text messages. This helps identify connections between individuals and uncover key facts and circumstances relevant to the case.

Automatic Speech Recognition Systems: AI can be used for automatic speech recognition in audio and video recordings, helping to identify key words and phrases that could be relevant to the investigation.

The use of AI for investigating evidence and conducting expert analyses is one of the most promising and potential directions for applying AI in criminal proceedings. Below, we will consider how AI can be used to analyze evidence and perform expert assessments:

For instance, DNA Analysis: Artificial intelligence can be used to analyze DNA samples obtained from the crime scene, including samples from crime weapons, blood, saliva, and other biological traces. This can significantly speed up the process of identifying suspects and facilitate the comparison of DNA profiles.

Fingerprint Analysis: AI can be used to automatically analyze fingerprints obtained from the crime scene. This helps identify suspects and determine their involvement in the crime.

Handwriting Analysis: AI can be used to analyze handwriting samples taken from the crime scene and compare them with samples from suspects. This can help identify the authorship of letters or other documents related to the crime.

Automatic Forensic Examination: AI can be used for automatic analysis in various fields such as ballistics, forensics, graphology, etc. This significantly accelerates the examination process and reduces the risk of errors [4].

Conclusion. However, it is important to keep in mind that the use of AI in investigative work comes with risks and challenges, such as the potential violation of privacy, errors and inaccuracies in data analysis, and potential infringements on the rights of defendants and victims. Therefore, the use of AI in criminal proceedings requires special caution and appropriate legal regulation.

For instance, questions may arise regarding how to ensure the confidentiality of personal data when using AI systems and how to ensure fairness and objectivity in decision-making based on algorithms. As mentioned earlier, there are risks and challenges that must be considered when using AI in criminal proceedings. For example, one of the main risks is errors related to incorrect configuration of AI algorithms or misunderstanding the results obtained through AI. This can lead to incorrect conclusions and mistakes in the criminal process, significantly negatively affecting the outcome of the case.

Another danger is the possible mismatch between legislation and regulatory acts governing the use of AI in criminal proceedings. Therefore, courts and law enforcement agencies must develop and enforce requirements and restrictions on the use of AI within the legal framework. Another issue is the need to train and educate law enforcement personnel to work with AI. This may require additional resources and time for learning and adaptation. It is crucial that law enforcement officers are thoroughly familiar with the limitations and nuances of AI in order to ensure the criminal process remains objective, comprehensive, and fair.

Furthermore, the risks to confidentiality and data security must be considered when using AI in criminal proceedings. The use of AI may require large volumes of data that contain sensitive information, necessitating appropriate measures to ensure the security and confidentiality of this data.

In general, the use of AI in criminal proceedings holds great potential to improve the efficiency and accuracy of criminal investigations. One of the first steps in integrating AI into everyday life, in our opinion, is the development of legislative norms regulating the use of AI. This action is becoming a necessary demand of the times.

List of sources used

1. Electronic resource: <https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/definition/AI-Artificial-Intelligence>. Қолжетімділік уақыты: 2023ж. 11 ақпан.
2. Electronic resource: <https://www.nytimes.com/2016/10/24/technology/artificial-intelligence-evolves-with-its-criminal-potential.html>. Қолжетімділік уақыты: 2023ж. 12 ақпан.
3. Electronic resource: <https://www.nytimes.com/2019/03/01/business/ethics-artificial-intelligence.html>. Қолжетімділік уақыты: 2023ж. 12 ақпан.
4. Electronic resource: <https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/tip/How-AI-is-used-to-ensure-cybersecurity>. Қолжетімділік уақыты: 2023ж. 13 ақпан.

Information about the authors

Zholdasov O. – Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Police Colonel.

Mukhametkaliyev N. - head of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, candidate of Legal Sciences, Police Colonel.

Жолдасов О.Ж. – Қазақстан Республикасы ІІМ, полиция полковнигі.

Мухаметкалиев Н.Ж. - Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының бастығы, Ақтөбе қаласы, заң ғылымдарының кандидаты полиция полковнигі.

Жолдасов О.Ж. – МВД Республики Казахстан, полковник полиции.

Мухаметкалиев Н.Ж. – начальник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, кандидат юридических наук, полковник полиции.

Ғ.С. Отарбаев¹, Г.А. Утегенова¹, Г.М. Абубакирова¹

¹Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

К ВОПРОСУ О ПРИЗНАНИИ ФАКТИЧЕСКИХ ДАННЫХ, НЕ ДОПУСТИМЫХ В КАЧЕСТВЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ

Статья посвящена анализу нормы, предусмотренной пунктом 3 части 1 статьи 112 УПК Республике Казахстан, устанавливающей признание фактических данных, не допустимых в качестве доказательств – в связи с проведением процессуального действия лицом, не имеющим права осуществлять производство по данному уголовному делу. В статье рассмотрены основные критерии допустимости доказательства, связанного с правомочием субъекта по проведению процессуальных действий.

Ключевые слова: доказательство, досудебное расследование, уголовное судопроизводство, процессуальное действие, уголовное дело.

Жол берілмейтін нақты деректерді тану туралы мәселеге қылмыстық іс бойынша дәлел ретінде

Мақала осы қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыруға құқығы жоқ адам жасаған іс жүргізу әрекетіне байланысты дәлелдеме ретінде жол берілмейтін фактілерді тануды белгілейтін Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 112-бабы 1-бөлімінің 3-тармағында көзделген нормаларды талдауға арналған. Мақалада субъектінің іс жүргізу әрекеттерін жүргізуге өкілеттігі бар дәлелдемелердің жол берілуінің негізгі критерийлері қаралады.

Түйінді сөздер: дәлелдеме, сотқа дейін тергеу, қылмыстық сот ісін жүргізу, іс жүргізу әрекеті, қылмыстық іс.

On the issue of recognizing factual data as unacceptable as evidence in a criminal case

The article is devoted to the analysis of the norm envisaged by clause 3 of part 1 of Article 112 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan establishing the recognition of factual data that is not admissible as evidence - in connection with the conduct of procedural action by a person who is not entitled to conduct proceedings in this criminal case. The article considers the basic criteria for the admissibility of evidence related to the subject's authority to conduct procedural actions.

Keywords: evidence, pre-trial investigation, criminal proceedings, procedural action, criminal case.

Введение. В соответствии с Концепцией правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674, одним из приоритетов развития уголовно-процессуального права остается дальнейшая последовательная реализация основополагающих принципов уголовного судопроизводства, направленных на защиту прав и свобод человека. В этой связи, установленный законом порядок производства по уголовным делам должен неукоснительно обеспечивать защиту от необоснованного обвинения и осуждения, от незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина, в случае незаконного обвинения или осуждения невиновного - незамедлительную и полную его реабилитацию, а также способствовать укреплению законности и правопорядка, предупреждению преступлений, формированию уважительного отношения к праву [1].

Реализация указанных принципов невозможна без норм, регламентирующих вопросы доказательств и доказывания, которые постоянно находятся в центре внимания ученых и практиков.

Соблюдение принципов законности, судебной защиты прав и свобод человека и гражданина, охрана прав и свобод граждан при производстве по уголовным делам, презумпция невиновности, осуществление судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон, всестороннего, полного и объективного исследования дела, оценки доказательств по внутреннему убеждению и других принципов уголовного процесса основано на правильном применении норм, регламентирующих собирание, исследование, оценку и использование доказательств, свойств и содержания доказательств и др.

Достижение задач уголовного процесса, перечисленных в статье 8 УПК Республики Казахстан возможно лишь при условии события уголовного правонарушения, виновности обвиняемого и других обстоятельств, необходимых для правильной юридической оценки содеянного и принятия законного решения по делу.

Средством установления этих данных являются доказательства, собранные в ходе досудебного расследования и представленные во время судебного разбирательства по уголовному делу. Только наличие доказательств, отвечающих всем критериям уголовно-процессуального закона, будет вынесен законный, обоснованный, справедливый приговор.

Основная часть. Придавая большое значение доказательствам по уголовному делу, известный английский юрист И.Бентам писал, что «искусство судопроизводства в сущности есть ни что иное, как искусство пользоваться доказательствами» [2, с.2].

Совершенно справедливо Р.Н. Юрченко и А.Д. Рахметулин отмечают, что «исключительно только на основе всей совокупности доказательств, собранных по делу с соблюдением всех требований уголовно-процессуального закона, лицо, производящее дознание, следователь, а также прокурор, проверяющий материалы дела, выражающий согласие с обвинительным заключением и предающий обвиняемого суду, и, наконец, суд при вынесении приговора приходят к выводу о доказанности или недоказанности события преступления, виновности обвиняемого в его совершении, о наличии других обстоятельств, без выяснения которых невозможно правильно разрешить дело» [3, с.7].

Стоит отметить, что вопросы доказательственного права не перестают быть актуальными до сих пор, о чем свидетельствуют многочисленные публикации отечественных и зарубежных авторов.

Одним из положений, представляющих научный интерес, является признание фактических данных, не допустимых в качестве доказательств по уголовному делу.

В соответствии со ст. 112 УПК Республики Казахстан фактические данные должны быть признаны не допустимыми в качестве доказательств, если они получены с нарушениями требований уголовно-процессуального закона, которые путем лишения или стеснения гарантированных законом прав участников процесса или нарушением иных правил уголовного процесса при досудебном расследовании или судебном разбирательстве дела

повлияли или могли повлиять на достоверность полученных фактических данных, в том числе:

1) с применением пыток, насилия, угроз, обмана, а равно иных незаконных действий и жестокого обращения;

2) с использованием заблуждения лица, участвующего в уголовном процессе, относительно своих прав и обязанностей, возникшего вследствие неразъяснения, неполного или неправильного ему их разъяснения;

3) в связи с проведением процессуального действия лицом, не имеющим права осуществлять производство по данному уголовному делу;

4) в связи с участием в процессуальном действии лица, подлежащего отводу;

5) с существенным нарушением порядка производства процессуального действия;

6) от неизвестного источника либо от источника, который не может быть установлен в судебном заседании;

7) с применением в ходе доказывания методов, противоречащих современным научным знаниям [4].

Рассматривая вопрос недопустимости доказательств в уголовном процессе, хотелось бы, более подробнее, остановиться на п.3 ч.1 ст.112 УПК Республике Казахстан, устанавливающим признание фактических данных, не допустимых в качестве доказательств – в связи с проведением процессуального действия лицом, не имеющим права осуществлять производство по данному уголовному делу.

В соответствии со ст. 125 УПК Республики Казахстан каждое доказательство подлежит оценке с точки зрения относимости, допустимости, достоверности, а все собранные доказательства в совокупности – достаточности для разрешения уголовного дела. При этом, доказательство признается:

- относящимся к делу, если оно представляет собой фактические данные, которые подтверждают, опровергают или ставят под сомнение выводы о существовании обстоятельств, имеющих значение для данного дела;

- допустимым, если оно получено в порядке, установленном уголовно-процессуальным законом;

- достоверным, если в результате проверки выясняется, что оно соответствует действительности.

Совокупность доказательств признается достаточной для разрешения уголовного дела, если собраны относящиеся к делу допустимые и достоверные доказательства, которые без всякого сомнения и неоспоримо устанавливают истину обо всех и каждом из обстоятельств, подлежащих доказыванию (ч.6 ст. 125 УПК РК).

Анализ уголовно-процессуального законодательства позволяет выделить четыре основных критерия, определяющих допустимость доказательства в уголовном судопроизводстве:

1) должно быть получено субъектом, правомочным осуществлять процессуальные действия;

2) должно быть получено из надлежащего источника;

3) фактические данные должны быть получены в результате проведения надлежащего процессуального действия;

4) фактические данные должны быть получены при строгом соблюдении порядка производства процессуального действия.

Рассматривая критерий допустимости доказательства, связанного с правомочием субъекта по проведению процессуальных действий, необходимо отметить, что УПК Республики Казахстан регламентирует исчерпывающий перечень лиц, компетентных осуществлять деятельность по собиранию доказательств. К таковым отнесены: суд, орган уголовного преследования в лице: прокурора, следователя, дознавателя, сотрудника органа дознания, а также защитник. Никакие другие должностные лица или граждане,

государственные органы или общественные организации не имеют право проводить процессуальные действия по уголовному делу.

Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан, разъясняя норму о не допустимости признания фактических данных в качестве доказательств в связи с проведением процессуального действия лицом, не имеющим права осуществлять производство по данному уголовному делу, отмечает, что она одинаково применима как к действиям должностных лиц, ведущих уголовный процесс, так и к другим лицам, которые вообще не имеют права производства процессуальных действий. Например, проведение процессуальных действий судьей, прокурором, следователем, дознавателем при существовании условий (обстоятельств, оснований) для их отвода по делу. Фактические данные также недопустимы в качестве доказательств, если они получены путем производства процессуальных действий по поручениям дознавателя, следователя представителями общественности. Во всех приведенных случаях происходит искажение роли и назначения того или иного лица в уголовном судопроизводстве и как следствие высокая степень презумпции недоброкачества полученных ими доказательств. В рамках указанного основания небезразличным для судьбы при подготовке дела к слушанию должно стать, наряду с выяснением вопроса о том, подсудно ли дело данному суду, также и изучение вопроса о том, было ли подследственно расследованное уголовное дело органу предварительного расследования, от которого через прокурора оно поступило в суд. Судьи, как правило, не вникают в данные вопросы, хотя по расследуемому уголовному делу, особенно объединенному, часты случаи неправильного определения подследственности и если это не письменное указание прокурора о принятии такого дела в производство органом расследования, которому оно не подследственно, налицо явное нарушение требований уголовно-процессуального закона [5].

Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 20 апреля 2006 года №4 «О некоторых вопросах оценки доказательств по уголовным делам» в п. 4 отмечает, что доказательство признается недопустимым, при нарушениях прав человека и гражданина, гарантированных Конституцией Республики Казахстан, установлении обстоятельств, указанных в статье 112 УПК Республики Казахстан.

Кроме того, суд, решая вопрос о недопустимости доказательств по делу, должен в каждом случае выяснить, в чем конкретно выразилось допущенное нарушение. И не должен допускать исследования в судебном заседании фактических данных, недопустимых в качестве доказательств [6].

Анализ уголовно-процессуального законодательства и правоприменительной практики показал, что применение нормы, регламентированной п.3 ч.1 ст.112 УПК Республике Казахстан, может возникнуть в следующих ситуациях.

1. Следователь не принял дело к своему производству.

Досудебное расследование производится только тем следователем, который принял дело к своему производству. При этом, следователь выносит постановление о принятии дела к своему производству (ч.2 ст. 60 УПК РК).

Согласно этому правилу, если уголовное дело находится у одного следователя, то никакой другой следователь или иное должностное лицо не вправе проводить по данному уголовному делу какие-либо процессуальные действия, за исключением случаев, когда процессуальные действия проводятся другим должностным лицом по поручению следователя, в чьем производстве находится уголовное дело в порядке ч.9 ст. 60 УПК Республики Казахстан.

В этой связи, прежде чем приступить к досудебному расследованию следователь обязан вначале принять уголовное дело в свое производство, составив соответствующее постановление.

Вынесение постановления о принятии дела к своему производству является необходимым условием для начала досудебного производства конкретным следователем, в чьем производстве будет находиться уголовное дело.

Кроме того, в соответствии со ст. 198 УПК Республики Казахстан любое процессуальное решение лица, осуществляющего досудебное расследование, должно быть оформлено в виде постановления, в котором указываются место и время его составления, фамилия и должность этого лица, существо и основания принимаемого решения, статьи УПК, на основании которых вынесено постановление. И постановление о принятии уголовного дела к своему производству не является исключением.

Аналогично в данном случае решается вопрос судьей. В соответствии со ст. 319 УПК Республики Казахстан при поступлении уголовного дела в суд председатель суда или другой судья по его поручению разрешает вопрос о принятии дела к производству в суде. Решение по делу принимается в форме постановления, в котором должны указываться: время и место вынесения постановления; должность и фамилия судьи, вынесшего постановление; основания и существо принятых решений.

2. Следователь не включен в следственную группу.

Досудебное расследование по делу в случае его сложности или большого объема может быть поручено группе следователей и сотрудников органа дознания (следственной, следственно-оперативной группе), о чем выносится постановление (ст. 194 УПК РК).

В этом случае, подозреваемый, потерпевший, гражданский истец, гражданский ответчик и их представители должны быть ознакомлены с постановлением о расследовании группой следователей, сотрудников органа дознания и им разъясняется право на отвод руководителя этой группы, а также любого следователя, сотрудника органа дознания из состава группы.

В следственную группу могут входить следователи, сотрудники органа дознания нескольких органов, осуществляющих досудебное расследование. Решение о создании такой группы может быть принято как по указанию прокурора, так и по инициативе начальников следственного отдела или органа дознания. Такое решение оформляется совместным постановлением.

Руководитель группы своим постановлением принимает дело к своему производству, организует работу группы, руководит действиями других следователей и сотрудников органов дознания (ч.1 ст. 195 УПК РК).

Как и в вышеуказанной ситуации, следователь, не включенный в следственную группу и не указанный в постановлении о создании следственной группы, не может осуществлять какие-либо следственные действия по данному уголовному делу.

3. Следователем нарушены нормы о подследственности.

Подследственность представляет собой совокупность установленных настоящим уголовно-процессуальным законом признаков, по которым расследование данного уголовного правонарушения относится к компетенции того или иного органа уголовного преследования (п. 46. ст.7 УПК РК).

При установлении обстоятельств указывающих, что уголовное дело не подследственно должностному лицу, оно обязано, передать его по подследственности.

4. Проведение следственных действий следователем после истечения установленного срока расследования.

Сроки досудебного расследования и порядок их продления установлены в статье 192 УПК Республики Казахстан.

Нарушения этих требований уголовно-процессуального законодательства влечет признание полученного при этом нарушении доказательства недопустимым.

Заключение. На основании вышеизложенного, можно заключить следующие выводы.

1. Соблюдение принципов законности, судебной защиты прав и свобод человека и гражданина, охрана прав и свобод граждан при производстве по уголовным делам, презумпция невиновности, осуществление судопроизводства на основе состязательности и равноправия

сторон, всестороннего, полного и объективного исследования дела, оценки доказательств по внутреннему убеждению и других принципов уголовного процесса основано на правильном применении норм, регламентирующих собирание, исследование, оценку и использование доказательств, свойств и содержания доказательств и др.

2. Анализ уголовно-процессуального законодательства позволяет выделить четыре основных критерия, определяющих допустимость доказательства в уголовном судопроизводстве:

1) должно быть получено субъектом, правомочным осуществлять процессуальные действия;

2) должно быть получено из надлежащего источника;

3) фактические данные должны быть получены в результате проведения надлежащего процессуального действия;

4) фактические данные должны быть получены при строгом соблюдении порядка производства процессуального действия.

3. Анализ уголовно-процессуального законодательства и правоприменительной практики показал, что применение нормы, регламентированной п.3 ч.1 ст.112 УПК Республике Казахстан, может возникнуть в следующих ситуациях:

1) следователь не принял дело к своему производству;

2) следователь не включен в следственную группу;

3) следователем нарушены нормы о подследственности;

4) проведение следственных действий следователем после истечения установленного срока расследования.

В соответствии со ст. 112 УПК Республики Казахстан во всех вышеуказанных ситуациях фактические данные не могут быть допустимы и использованы в качестве доказательств в уголовном судопроизводстве.

Суд, решая вопрос о недопустимости доказательств по делу, должен в каждом случае выяснить, в чем конкретно выразилось допущенное нарушение. И не должен допускать исследования в судебном заседании фактических данных, недопустимых в качестве доказательств.

Список использованных источников

1. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>.

2. Бентам И. О судебных доказательствах. – М., 1986.

3. Юрченко Р.Н., Рахметулин А.Д. Рассмотрение доказательств в уголовном процессе: учебное пособие для судей. – Алматы, 2005. – 74 с.

4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>.

5. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан // <http://historich.ru/stateya-115-ponyatie-dokazatelestv/index.html>.

6. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 20 апреля 2006 года N4 «О некоторых вопросах оценки доказательств по уголовным делам» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P06000004S_.

Сведения об авторах

Отарбаев Г.С. – к.ю.н., старший преподаватель кафедры юриспруденции Кызылординского университета имени Коркыт ата.

Утегенова Г.А. - преподаватель Кызылординского университета имени Коркыт Ата, магистр юриспруденции.

Абубакирова Г.М. – преподаватель кафедры «Правоведение» преподаватель Кызылординского университета имени Коркыт Ата, магистр юриспруденции.

Отарбаев Ғ.С. – з.ғ.к., Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, құқықтану кафедрасының аға оқытушысы.

Утегенова Г.А. - Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің оқытушысы, заңтану магистрі.

Әбубәкірова Г.М. – "Құқықтану" кафедрасының оқытушысы Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің оқытушысы, заңтану магистрі.

Otarbayev G.S. – candidate of law, senior lecturer of the department of jurisprudence, Korkyt Ata Kyzylorda University.

Utegenova G.A. - lecturer at the Korkyt Ata Kyzylorda University, Master of Law.

Abubakirova G.M. – Lecturer at the Department of Law, lecturer at the Korkyt Ata Kyzylorda University, Master of Law.

Т.Т. Дюсебаев¹, С.А. Сейлханова²

¹ Университет Кунаева, Алматы, Казахстан

² Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова,
Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЫЛЬЦЕВЫХ БИОМАРКЕРОВ В СУДЕБНОЙ КРИМИНОЛОГИИ: ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕТОДОВ ЭКСПЕРТИЗЫ И РАССЛЕДОВАНИЙ

В современной криминологии внедрение инновационных технологий значительно трансформирует методы расследования и экспертизы. Среди них виртуальная аутопсия и анализ пыльцевых биомаркеров выделяются как передовые методы, которые расширяют возможности судебно-медицинских экспертов и криминалистов. Виртуальная аутопсия, использующая компьютерную томографию (КТ) и магнитно-резонансную томографию (МРТ), предлагает неинвазивный способ исследования умерших, сохраняя целостность тела и предоставляя подробные трехмерные изображения для анализа. Пыльцевые биомаркеры, с другой стороны, могут раскрыть уникальную информацию о местоположении и времени событий, связанных с преступлением, благодаря их специфичности для различных географических и временных условий.

Эти методы открывают новые перспективы в раскрытии преступлений и судебных расследованиях, позволяя экспертам собирать, анализировать и интерпретировать данные с более высокой точностью и меньшими рисками. Введение виртуальной аутопсии и анализа пыльцевых биомаркеров в судебную практику также способствует развитию юридической науки, обеспечивая более убедительные и надежные доказательства в суде.

Эта статья направлена на исследование роли виртуальной аутопсии и пыльцевых биомаркеров в современной криминологии, а также их вклада в развитие судебных методов расследования. Мы рассмотрим технологические аспекты, преимущества, вызовы и этические соображения, связанные с их использованием, и оценим их будущее в контексте юриспруденции.

Ключевые слова: биомаркеры, эксперт, расследования, аутопсии, пыльцы, анализ.

Сот криминологиясында тозақ биомаркерлерін қолдану: сараптама және тергеу әдістерін өзгерту

Қазіргі криминологияда инновациялық технологияларды енгізу тергеу мен сараптама әдістерін айтарлықтай өзгертеді. Олардың ішінде виртуалды аутопсия және тозақ биомаркерлерін талдау сот-медициналық сарапшылар мен сот сарапшыларының мүмкіндіктерін кеңейтетін озық тәжірибелер ретінде ерекшеленеді. Компьютерлік томография (КТ) және магнитті-резонанстық томография (МРТ) көмегімен виртуалды аутопсия өлгендерді зерттеудің инвазивті емес әдісін ұсынады, дененің тұтастығын сақтайды және талдау үшін егжей-тегжейлі үш өлшемді кескіндерді ұсынады. Екінші жағынан, тозақ биомаркерлері әртүрлі географиялық және уақыттық жағдайларға тән болғандықтан, қылмысқа байланысты оқиғалардың орны мен уақыты туралы бірегей ақпаратты аша алады. Бұл әдістер сарапшыларға деректерді жоғары дәлдікпен және аз тәуекелдермен жинауға, талдауға және түсіндіруге мүмкіндік беру арқылы қылмыстарды ашу мен сот тергеуінде жаңа перспективалар ашады. Виртуалды аутопсия мен тозақ биомаркерін талдауды сот практикасына енгізу сотта неғұрлым сенімді және сенімді дәлелдер келтіре отырып, заң

ғылымының дамуына ықпал етеді. Бұл мақала қазіргі криминологиядағы виртуалды аутопсия мен тозақ биомаркерлерінің ролін, сондай-ақ олардың сот тергеу әдістерін дамытуға қосқан үлесін зерттеуге бағытталған. Біз оларды пайдалануға байланысты технологиялық аспектілерді, артықшылықтарды, сын-қатерлерді және этикалық ойларды қарастырамыз және олардың болашағын Құқықтану контекстінде бағалаймыз.

Түйінді сөздер: биомаркерлер, сарапшы, тергеу, аутопсия, тозақ, талдау.

The use of pollen biomarkers in forensic criminology: transformation of examination and investigation methods

In modern criminology, the introduction of innovative technologies significantly transforms methods of investigation and examination. Among them, virtual autopsy and pollen biomarker analysis stand out as advanced techniques that enhance the capabilities of forensic scientists and criminologists. Virtual autopsies, using computed tomography (CT) and magnetic resonance imaging (MRI), offer a non-invasive way to examine the deceased while preserving the integrity of the body and providing detailed three-dimensional images for analysis. Pollen biomarkers, on the other hand, can reveal unique information about the location and timing of crime-related events due to their specificity across different geographic and temporal settings.

These techniques open up new perspectives in crime solving and forensic investigations by allowing experts to collect, analyze and interpret data with greater accuracy and less risk. The introduction of virtual autopsy and pollen biomarker analysis into forensic practice also contributes to the development of legal science, providing more convincing and reliable evidence in court.

This article aims to explore the role of virtual autopsy and pollen biomarkers in modern criminology, as well as their contribution to the development of forensic investigative techniques. We will review the technological aspects, benefits, challenges and ethical considerations associated with their use, and assess their future in a legal context.

Keywords: biomarkers, expert, investigations, autopsies, pollen analysis.

Введение. Пыльцевые биомаркеры — это чрезвычайно мощный инструмент в судебной криминологии, позволяющий экспертам с большой точностью анализировать, интерпретировать данные и восстанавливать события, предшествующие преступлениям. Эти биомаркеры обладают уникальной способностью указывать на определённое географическое местоположение и временные рамки, что делает их неоценимыми в собирании доказательств [1].

Исследование пыльцевых биомаркеров требует применения специализированных технологий микроскопии и биоаналитики. Используя методы, такие как сканирующая электронная микроскопия, можно достигать высокой степени детализации, что критически важно для точности судебно-медицинских выводов. Использование пыльцевых биомаркеров в криминологии обеспечивает возможность детального понимания обстоятельств дела, что критически важно для расследования преступлений. Эти методы позволяют делать обоснованные выводы, опираясь на точные и объективные данные. Применение пыльцевых биомаркеров в юридической практике поднимает ряд этических и правовых вопросов, которые необходимо учитывать для обеспечения их эффективного и надлежащего использования [2. с.156]. Необходимо разработать четкие процедурные и правовые рамки для использования этих данных в качестве доказательств в суде.

Основная часть. Одним из ключевых преимуществ использования биомаркеров пыльцы является их способность обеспечивать быстрое и точное получение данных о местоположении и времени, связанных с судебными делами. Это сокращает время, необходимое для формулирования первичных выводов, и позволяет начать расследование

обстоятельств смерти или преступления с меньшими задержками. В условиях, когда точное время и место событий играют решающую роль, например, в случаях преступлений или несчастных случаев, быстрый доступ к данным может существенно повлиять на ход расследования. Традиционные методы сбора данных могут быть трудоемкими и менее точными, тогда как анализ пылицы позволяет получать информацию без физического вмешательства в место происшествия [3. с.10]. Это особенно ценно в случаях, когда важно минимизировать воздействие на место преступления или несчастного случая. Биомаркеры пылицы позволяют сохранить целостность исходного места происшествия, что критически важно для судебных разбирательств. Доказательства, такие как местонахождение и временные рамки событий, могут быть точно определены с помощью пылицы, и данные могут быть сохранены и пересмотрены при необходимости без повторного визита на место. Это позволяет проводить дополнительные анализы и экспертизы, если появляются новые вопросы или доказательства в ходе расследования или судебного разбирательства.

Биомаркеры пылицы открывают возможности для международного сотрудничества и обмена знаниями. Анализ и данные о пылице могут быть легко переданы между экспертами в разных странах, что способствует более широкому обучению и повышению квалификации в судебно-медицинской и экологической областях. Это также способствует стандартизации методов палинологического анализа на международном уровне [4. с.88].

В совокупности, анализ пылевых биомаркеров значительно обогащает инструментарий криминалистических и экологических исследований, предоставляя более глубокий и менее инвазивный подход к определению местоположения и времени событий, а также сбору доказательств.

В контексте криминологии анализ пылевых биомаркеров обеспечивает детальное понимание географического местоположения и временных рамок, связанных с событиями преступления, что критически важно для расследования. Это позволяет криминалистам и судебным экспертам делать обоснованные выводы, опираясь на точные и объективные данные. Кроме того, анализ пылицы способствует развитию судебной науки, предоставляя обучающий материал и базу данных для исследований, что позволяет получать ключевую информацию без прямого взаимодействия с местом преступления [5. с.33].

Пылевые биомаркеры становятся ценными инструментами в судебной системе, обеспечивая укрепление доказательной базы и способствуя более точному и объективному судебному разбирательству. Их использование позволяет точно определять географическое местоположение и временные рамки событий, что является ключевым для точного реконструирования обстоятельств преступлений.

Анализ пылицы может значительно повысить точность судебно-медицинских выводов. Использование этого метода позволяет судьям и присяжным получать более полную и объективную картину обстоятельств дела. Например, результаты анализа пылицы могут быть использованы для подтверждения или опровержения алиби подозреваемых, предоставляя ключевую информацию о местоположении и времени, связанных с преступлением [6. с.19].

Эффективная интеграция палинологического анализа в юридический процесс требует не только передового технологического оборудования, но и обучения судебных экспертов и правоохранительных органов. Необходимо разработать четкие процедурные и правовые рамки для использования данных, полученных с помощью анализа пылицы, чтобы обеспечить их приемлемость в качестве доказательств в суде. Это поможет гарантировать, что собранные биомаркеры пылицы могут быть надежно использованы для установления фактов в криминальных и гражданских делах.

Примеры из судебной практики, где анализ пылицы был решающим в вынесении приговора, подчеркивают его значимость. Кейс-стади, демонстрирующие успешное применение пылевых анализов в расследованиях, могут служить обоснованием для дальнейшего внедрения этой технологии в криминалистическую науку.

Применение пылевых биомаркеров в юридической практике поднимает ряд этических

и правовых вопросов, которые необходимо учитывать для обеспечения их эффективного и надлежащего использования. Разработка четких процедур и стандартов важна для гарантирования, что данные, полученные в ходе палинологического анализа, будут признаны допустимыми доказательствами в суде.

Анализ пыльцы, хотя и не требует прямого контакта с местом преступления или телом, включает сбор данных, которые могут раскрывать чувствительную информацию о локации и времени, что порождает вопросы конфиденциальности и управления данными. Необходимо установить строгие протоколы для обеспечения конфиденциальности информации, собранной в ходе анализа, и согласия заинтересованных сторон на проведение такого рода исследований [7]. Эти вопросы становятся еще более актуальными, когда речь идет о возможности хранения и повторного использования данных для будущих исследований.

Для того чтобы результаты палинологического анализа были признаны в суде, они должны соответствовать установленным правовым стандартам доказательств. Это включает в себя точность, надежность и методологическую строгость исследований, а также четкое документирование процессов сбора, обработки и анализа данных. Судебные органы должны быть уверены в том, что методы, использованные для получения доказательств, научно обоснованы и имеют достаточную степень достоверности.

Этические дилеммы, возникающие в контексте анализа пыльцевых биомаркеров, раскрывают глубинные вопросы о взаимосвязи науки, юриспруденции и человеческих эмоций. Когда новые доказательства, полученные с помощью этого метода, противоречат установленным фактам, это может перевернуть ход судебного дела, вызывая конфликт между научной точностью и юридической справедливостью.

Для семей умерших и подозреваемых, результаты исследований с использованием пыльцевых биомаркеров могут иметь глубокие эмоциональные последствия. Обнаружение новой информации через анализ пыльцы может переопределить понимание происшествий и изменить восприятие обвиняемых или жертв. Это, в свою очередь, затрагивает вопросы об уважении к памяти усопших и правах подозреваемых на справедливое судебное разбирательство [8. с.66].

Ситуации, когда данные из анализа пыльцевых биомаркеров противоречат предыдущим доказательствам, подчеркивают сложность судебной интерпретации и важность критического анализа. Это требует от юридических специалистов и экспертов не только глубоких знаний в области палинологии, но и понимания этических и моральных аспектов применения научных данных в юриспруденции.

Для решения этих дилемм важно разработать этические рекомендации и проводить обучение судебных экспертов и юристов, специализирующихся на использовании пыльцевых биомаркеров. Они должны быть осведомлены о потенциальном влиянии своей работы на жизни людей и уметь балансировать между научной точностью и эмоциональной чувствительностью. Также необходимо учитывать прозрачность процессов и обеспечивать, чтобы все стороны были должным образом информированы о методах и результатах исследований.

Этические дилеммы, связанные с анализом пыльцы, требуют комплексного подхода, включающего юридическую точность, научную надежность и эмоциональную чуткость, чтобы обеспечить справедливое и гуманное применение этой передовой технологии.

Перспективы развития анализа пыльцевых биомаркеров в криминологии кажутся обещающими, учитывая их потенциал для улучшения процесса расследования и судебного разбирательства. Эти технологии могут значительно повысить точность и объективность в определении места и времени событий, связанных с преступлениями.

Прогресс в биоаналитике и медицинской визуализации предвещает дальнейшее улучшение анализа пыльцевых биомаркеров. Разработка более продвинутых алгоритмов для обработки данных может привести к ещё более детальному и точному изучению образцов пыльцы. Инновации в микроскопии и молекулярной биологии обещают повышение

чувствительности и специфичности пыльцевых биомаркеров, что усилит их применение в криминалистике, способствуя точному реконструированию событий на местах преступлений.

Возможность интеграции пыльцевого анализа с другими научными методами, такими как генетическое тестирование и химический анализ, может обеспечить комплексный подход к расследованию преступлений. Это позволит получать более широкую картину событий, соединяя различные виды доказательств и облегчая реконструкцию преступлений.

Для эффективного использования пыльцевых биомаркеров важно обеспечить соответствующее обучение специалистов и разработать стандартизированные протоколы исследования. Это включает в себя не только технические аспекты, но и этические и правовые нормы, управление данными и интерпретацию результатов. Правильное обучение обеспечит, что анализ пыльцы будет использоваться компетентно и ответственно, учитывая его потенциал в раскрытии важных аспектов преступлений [9. с.142].

С развитием методов анализа пыльцевых биомаркеров возникнут новые этические и юридические вопросы, особенно связанные с конфиденциальностью данных, согласием на их использование и влиянием на права человека. Будет важно адаптировать законодательство и практику к новым реалиям, обеспечивая справедливость и защиту прав всех заинтересованных сторон. Это требует тщательного пересмотра норм и процедур, чтобы гарантировать, что использование пыльцевых биомаркеров в криминалистике учитывает этические стандарты и юридические ограничения.

Заключение. Можно заключить, что пыльцевые биомаркеры представляют собой значительный прогресс в криминалистической науке, открывая новые горизонты для расследования преступлений и судебного разбирательства. Их интеграция в юридическую систему не только улучшает доказательную базу, но и способствует более точному и справедливому судопроизводству. Это демонстрирует, как технологические инновации могут служить правосудию, обеспечивая более глубокое понимание дел и укрепляя доверие общества к судебной системе.

Однако успех и надлежащее использование этих технологий требуют тщательного учета этических и правовых аспектов. Важно разработать четкие руководства и стандарты, которые регулируют процессы сбора, анализа и представления данных в суде, чтобы гарантировать, что они уважают права и конфиденциальность всех сторон. Также необходимо обеспечить, чтобы эти технологии были доступны и понятны для всех участников судебного процесса, от присяжных до судей.

Будущее криминалистической науки и судебной практики будет зависеть от способности адаптироваться к быстрому технологическому прогрессу. Инновации, такие как пыльцевой анализ, должны сопровождаться непрерывным образованием и обучением специалистов, а также разработкой междисциплинарных подходов, сочетающих право, технологии и этику. Такое сотрудничество способствует не только научному развитию, но и обеспечивает, чтобы технологические достижения служили интересам справедливости и правосудия.

Отметим что, пыльцевые биомаркеры могут сыграть ключевую роль в формировании будущего криминалистической науки, укрепляя связь между научным прогрессом и юридической практикой, обеспечивая при этом соблюдение высоких стандартов этичности и законности.

Список использованных источников

1. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. Отдельные вопросы государственного учреждения «Центр судебной медицины» Агентства Республики Казахстан по делам здравоохранения Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 апреля 2001 г. N 575. Интернет-доступ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P010000575>

2. Клевно В.А., Тарасова Н.В. Судебно-медицинская оценка рентгенологических признаков повреждений костей и крупных суставов применительно к пунктам медицинских критериев вреда здоровью. Медико-социальная экспертиза и реабилитация. 2017; 20(4): с. 213.

3. Клевно В.А., Кислов М.А., Эрлих Э., ред. Секционная техника и технологии исследования трупов: учебное пособие. М.: Ассоциация СМЭ; 2019. С.-150.
4. Спиридонов В.А. К вопросу развития виртуальной аутопсии, или что делать? // Судебная медицина. 2016. №2. С. -94.
5. Фетисов В. А. Проблемы финансирования и обучения специалистов в области посмертной томографической визуализации в Великобритании. Consilium medicum. 2016;18(13). с.- 51.
6. Бертовский Л.В., Кучерков И.А., Лисовецкий А.Л. Криминалистический рендеринг: основные положения // Евразийский юридический журнал. 2015. Т. 7, № 86. с. -253.
7. Развитие казахской криминологии/ Алауханов Е.О. // <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-kazahskoy-kriminologii>
8. Криминологическая характеристика участников организованной преступности // Г.Е. Жандыкеева, А.Д. Байсалов // <https://doi.org/10.26577/JAPJ.2022.v102.i2.011> с. -159.
9. Криминология: Учебник // Издательство «Норма-К» Алматы, 2004. Ответственные редакторы: Рогов И.И. - доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки Республики Казахстан Балтабаев К. Ж. – 252 с.
10. Криминология и биотехнологии / В. С. Овчинский. - Москва: Норма, 2005. – 189 с.

Сведения об авторах

Дюсебаев Т.Т. - доктор PhD, доцент кафедры «Уголовно-правовых дисциплин и правоохранительной деятельности» Университета Кунаева.

Сейлханова С.А. - начальник кафедры уголовного права и криминологии Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, к.ю.н., полковник полиции.

Дүйсебаев Т.Т. - PhD докторы, Қонаев университетінің "қылмыстық-құқықтық пәндер және құқық қорғау қызметі" кафедрасының доценті.

Сейлханова С. А. - Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы Академиясының Қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, з.ғ. к., полиция полковнигі.

Dyusebaev T.T. - PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Law Enforcement at Kunaev University.

Sailkhanova S.A. - Head of the Department of Criminal Law and Criminology at the Makan Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Ph.D. in Law, Police Colonel.

А.Г. Шидемов¹, Э.М.Насырова¹, Г.Б. Чукумов¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макан Есбулатова,
Алматы, Казахстан

ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КРЕДИТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ И ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В СЛУЧАЯХ ОБНАРУЖЕНИЯ МОШЕННИЧЕСТВА В СФЕРЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Проблема невозвращения заемных денежных средств в настоящее время остается очень серьезной и актуальной. Банки и другие кредитные организации терпят убытки, когда заемщик, по различного рода причинам (субъективным или объективным), не погашает суммы по взятому кредиту или исчезает из поля видимости заемных организаций. В некоторых случаях это обусловлено жизненными обстоятельствами заемщика (потеря постоянного дохода, смена работы, ее временное или постоянное отсутствие). Но, в нашем случае, интерес вызывают заемщики, взявшие денежные средства с заранее имевшимся умыслом на невозврат денежных сумм и осознано уклоняющиеся от погашения кредиторской задолженности.

Ключевые слова: кредит, банк, проблема, противодействия, мошенничество, преступления, деньги.

Қазақстанда тұтынушылық кредит беру саласында алаяқтық анықталған жағдайларда кредиттік ұйымдар мен құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылы

Қарыз қаражатын қайтармау мәселесі қазіргі уақытта өте маңызды және өзекті болып қала береді. Банкер және басқа несиелік ұйымдар қарыз алушы әртүрлі себептермен (субъективті немесе объективті) алынған несие бойынша соманы өтемегенде немесе қарыз ұйымдарының көрінуінен жоғалып кеткенде шығынға ұшырайды. Кейбір жағдайларда бұл қарыз алушының өмірлік жағдайына байланысты (тұрақты табыстың жоғалуы, жұмыстың өзгеруі, оның уақытша немесе тұрақты болмауы). Бірақ, біздің жағдайда, ақшалай қаражатты алдын ала қолда бар ниетпен алған және кредиторлық берешекті өтеуден саналы түрде жалтарған қарыз алушылар қызығушылық тудырады.

Түйінді сөздер:несие, банк, проблема, қарсылық, алаяқтық, қылмыс, ақша.

Interaction of credit institutions and law enforcement agencies in cases of fraud detection in the field of consumer lending in Kazakhstan

The problem of non-repayment of borrowed funds currently remains very serious and urgent. Banks and other credit organizations suffer losses when the borrower, for various reasons (subjective or objective), does not repay the amount of the loan or disappears from the field of view of the borrowed organizations. In some cases, this is due to the life circumstances of the borrower (loss of permanent income, change of job, temporary or permanent absence). But, in our case, the interest is aroused by borrowers who took money with a pre-existing intention of non-repayment of sums of money and deliberately evading repayment of accounts payable.

Keywords:credit, bank, problem, counteraction, fraud, crime, money.

Введение. В Казахстане и других странах с каждым годом растут новые виды финансовых мошенничеств. Так к примеру, появились "кредитные помогайки", которые обманывают граждан, предлагая посреднические услуги при оформлении займов или обналичивании товарных кредитов. Новые схемы обмана основываются на доверчивости жертв – люди добровольно передают мошенникам свои персональные данные.

"У вас плохая кредитная история? Поможем быстро оформить кредит от с минимальной до «N,» суммы, без залога и предоплаты, высокий процент одобрения", "Вам срочно нужны деньги? Оформите товар в рассрочку, а мы его выкупим по хорошей цене" – объявления с таким содержанием мошенники размещают в социальных сетях, в основном в Instagram, создавая фейковые аккаунты-однодневки.

Методы. Методологическую основу научной статьи составляет диалектический метод познания социологии, общей теории права, теории уголовного права и уголовно-процессуального права, криминалистики. В ходе написания статьи также были использованы логический, системно-структурный, конкретно-социологический и другие методы исследования.

Основная часть. С пользователями, которые откликнулись на объявления, "посредники" общаются в мессенджерах. При этом злоумышленники предпочитают вести переписку посредством WhatsApp, где есть режим исчезающих сообщений, и действуют по одной из двух схем.

Первая схема: оформление кредита наличными

Интернет-мошенники якобы для оформления займа узнают у потенциальной жертвы необходимую сумму кредита и личные сведения: данные документа, удостоверяющего личность; полные реквизиты платёжных карточек; номера счетов. Злоумышленников особенно интересует, есть ли у граждан личные кабинеты на популярных ресурсах онлайн-кредитования.

Мошенники делают всё возможное, чтобы получить доступ к личным кабинетам граждан со своих устройств. "Взломав" личный кабинет, мошенники с лёгкостью могут изменить мобильный номер, привязанный к онлайн-сервису, и указать вместо него свой номер, зарегистрированный на подставных лиц.

В случае одобрения микрокредита мошенники просят заёмщиков перевести всю сумму займа или её часть на баланс указанного ими номера телефона – якобы чтобы досрочно закрыть полученный заём и направить новую заявку. Также мошенники обманом получают персональные и платёжные данные заёмщиков – а значит, и доступ к их онлайн-банкингу.

Зачастую мошенники нанимают так называемых дропперов – пособников, которые переводят незаконно полученные деньги между разными счетами. При этом мошеннические переводы могут совершаться в разных странах и от имени разных людей. Таким образом заёмщик остаётся у разбитого корыта – без денег и без доказательств того, что он доверился мошенникам.

Действия банков и других кредитных организаций в случае обнаружения мошенничества в сфере потребительского кредитования. Как правило, во всех банковских учреждениях существует служба безопасности банка. Одной из основных обязанностей сотрудников данной структуры является доскональная и тщательная проверка документации, предоставляемой заемщиками при попытке получения кредита. Это помогает избежать мошенничества.

Служба безопасности анализирует и проверяет документы, которые могут подтвердить самого заемщика, его платежеспособность, и организацию, где работает заемщик. В справке, подтверждающей размер доходов, указываются реквизиты как самого заемщика, так и организации, где тот работает. Используя эти данные, сотрудники службы безопасности могут по специализированным базам данных уточнить интересующие их сведения об организации, в которой трудоустроен заемщик. Если быть точнее, то по базе проверяют сотрудников организации, руководителей, структуру, контактные сведения работодателя, месторасположение. То есть, работник службы безопасности может сразу выяснить, не

находится ли организация в процессе признания ее банкротом, не наложен ли арест на ее имущество, если ли она в стоп-листах и черных списках. Довольно часто представители службы безопасности банка (СББ) совершают контрольные звонки на место трудоустройства потенциального клиента. Также по различным базам СББ проверяет наличие судимости у клиента. Проверяют в данном случае не только заемщика, но и его ближайших родственников.

Кроме того, СББ потребуется проверить, какие штрафы, административные взыскания, другие санкции фактически применялись в отношении их будущего заемщика. Проверяется кредитная история заемщика. Данный этап проверки предполагает тщательный анализ кредитной истории заемщика: нарушал ли он когда-либо кредитные обязательства, каким образом это происходило. Также сотрудники структуры в целом оценивают качество сотрудничества заемщика и банка в прошлом. Чтобы проверить репутацию потенциального заемщика, представители службы безопасности банка могут совершать простые звонки соседям, родственникам, сослуживцам с целью опроса. Кроме того, данные могут собираться при помощи делового круга, интернета, средств массовой информации. В настоящее время огромную популярность набирает проверка с использованием страниц интернет-блогов и социальных сетей. Помимо этого, не исключается такой способ сбора данных о потенциальном клиенте, как взаимовыгодный неофициальный обмен сведениями между структурами безопасности разных банковских организаций, а также через единые кредитные бюро. Подобный прием позволяет выявить неплатежеспособность и недобросовестность клиентов. То есть, если заемщик внесен в черный список одного банка, то велика вероятность, что его внесет в черный список другой банк, сотрудничающий с первым.

В результате подобной проверки выносится вердикт о благонадежности клиента. При положительном ответе заявка на кредитование передается менеджеру для дальнейшего рассмотрения. В противных случаях ее дальнейший анализ останавливается, то есть, клиент получает отказ в предоставлении кредита.

В случае же выявления заведомо ложных и (или) недостоверных сведений, в том числе подложных и/или сфальсифицированных документов, когда лжезаемщик еще находится в банке, сотрудники службы безопасности должны незамедлительно известить об этом правоохранительные органы, вызвать полицию и принять все, не запрещенные законом, меры для задержания такого лжезаемщика, для передачи его правоохранительным органам для дальнейшего разбирательства.

То же самое касается и других кредитных организаций, осуществляющих потребительское кредитование и их служб безопасности (если таковые имеются) или других структур или просто людей, осуществляющих функции безопасности кредитной организации.

Но при оформлении потребительского кредита заемщик, как правило, не находится в банке или иной кредитной организации. В лучшем случае такой заемщик находится в магазине, где собирается оформить потребительский кредит на товар у представителя банка или иной кредитной организации.

Правда там еще существуют способы задержать лжезаемщика при выявлении с его стороны мошеннических действий, пусть даже представителями охраны данной торговой организации, до приезда полиции. Но в худшем случае, такой лжезаемщик пытается оформить потребительский кредит онлайн по поддельным документам или используя подставное лицо. При этом онлайн-заявки на потребительский кредит, как правило, проверяют не люди, а «роботы», т.е. программы. И если, в данном случае, заявка на потребительский кредит будет одобрена, и лжезаемщик оформит и получит заем или товар, то «по горячим следам» его уже не возьмешь.

Выяснится, что это мошенник, уже позже, после просрочки первого платежа по кредиту, когда служба безопасности банка или иной кредитной организации тщательно проверит лицо, оформившее потребительский кредит и представившее подложные документы.

В любом случае, при обнаружении признаков мошенничества, банк или иная кредитная организация должны обратиться с заявлением о мошенничестве в полицию.

Органы полиции выполняют функцию защиты граждан и организаций от преступных посягательств, в связи с чем с заявлениями о правонарушениях и преступлениях в их общепринятом понимании необходимо первоначально обращаться именно в полицию.

Основными нормативно-правовыми актами, регламентирующими порядок приема заявлений и обращений об уголовных правонарушениях, являются Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее УПК РК), Закон Республики Казахстан от 23.04.2014 г. № 199-V ЗРК «Об органах внутренних дел» (далее ЗРК Об органах внутренних дел)[1], а также Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 19.09.2014 г. № 89 «Об утверждении Правил приема и регистрации заявлений и обращений об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований» (далее Правила №89)[2].

При обнаружения кредитной организацией признаков мошенничества в сфере потребительского кредитования, ее представителю необходимо обратиться с заявлением в орган уголовного преследования – в территориальный орган внутренних дел по месту совершения преступления.

Согласно п.3 статьи 181 УПК РК заявление юридического лица об уголовном правонарушении подаются в письменной форме с приложением подтверждающих документов и материалов.

В соответствии с п.1. ст. 185 УПК РК территориальный орган внутренних дел обязан принять и зарегистрировать заявление, сообщение о готовящемся, совершенном либо совершаемом уголовном правонарушении о мошенничестве в сфере потребительского кредитования. Заявителю выдается документ о регистрации принятого заявления или сообщения об уголовном правонарушении.

Территориальными органами внутренних дел, имеющими дежурную часть, прием поводов и информации об уголовных правонарушениях осуществляется круглосуточно.

В соответствии с п.4 ст. 181 УПК РК заявитель предупреждается об уголовной ответственности за заведомо ложный донос, о чем делается отметка в заявлении либо протоколе, которая удостоверяется подписью заявителя [3].

Заявителю, непосредственно обратившемуся в дежурную часть территориального органа внутренних дел с заявлением, сообщением об уголовном правонарушении о мошенничестве в сфере потребительского кредитования, сотрудником дежурной части выдается талон-уведомление, содержащий уникальный номер. Талон также может выдаваться заявителю следственно-оперативной группой, участковым инспектором полиции.

Талон-уведомление состоит из двух частей: корешка талона- уведомления, который остается у сотрудника дежурной части территориального органа внутренних дел и отрывного талона-уведомления, который выдается заявителю.

На обороте отрывного талона-уведомления указаны адрес Интернет- ресурса <http://service.pravstat.kz>, номера телефонов: 1012 (SMS-сервиса), 8 800-080-7777 (со стационарного), 1414 (с мобильного), по которым заявителю можно получить соответствующую информацию и телефон органа уголовного преследования, принявшего заявление.

Прием и учет в книге учета информации (далее - КУИ) информации об уголовном правонарушении о мошенничестве в сфере потребительского кредитования осуществляется сотрудником дежурной части территориального органа внутренних дел, который незамедлительно обязан передать эту информацию ответственному начальнику органа дознания, с обязательной отметкой в КУИ передачи материалов.

Руководитель органа дознания обязан обеспечить незамедлительную передачу дознавателям, а также иным должностным лицам информации об уголовном правонарушении о мошенничестве в сфере потребительского кредитования для регистрации заявления об уголовном правонарушении в едином реестре досудебных расследований (далее - ЕРДР) и

осуществления производства досудебного расследования. При необходимости проводятся неотложные следственные действия.

При регистрации в ЕРДР и КУИ уполномоченным лицом на бумажном документе, послужившим основанием для регистрации (заявление, обращение, рапорт и т.д.) ставятся регистрационные штампы.

Регистрационный штамп территориального органа внутренних дел включает в себя наименование, дату регистрации, регистрационный номер КУИ или ЕРДР, должность, фамилию, имя, отчество и подпись должностного лица.

В соответствии с п.5 статьи 181 УПК РК, при отсутствии достаточных данных, указывающих на признаки уголовного правонарушения, заявления и сообщения, требующие проведения ревизий и проверок уполномоченных органов для установления признаков уголовного правонарушения, без регистрации в Едином реестре досудебных расследований в течение трех суток направляются для рассмотрения уполномоченным государственным органам [3].

190 УК РК «Мошенничество», а именно мошенничество в сфере потребительского кредитования [4].

Поводом к началу досудебного расследования является заявление, явка с повинной, сообщение, рапорт об уголовном правонарушении, перечисленные в части первой статьи 180 УПК РК, оформленные в соответствии с требованиями статей 181-184 УПК РК [3].

По уголовным делам, возбуждаемым по части 1 статьи 190 УК РК [3], в том числе мошенничество в сфере потребительского кредитования, предварительное расследование производится в форме дознания и осуществляется дознавателями территориальных органов внутренних дел Республики Казахстан по месту совершения преступления, в соответствии с п.2 ст.189 УПК РК [3].

В соответствии с п.3. ст.189 УПК РК предварительное расследование проводится в форме предварительного следствия следователями территориальных органов внутренних дел Республики Казахстан по месту совершения преступления, если данное преступление совершено несовершеннолетними или лицами, которые в силу своих физических или психических недостатков не могут сами осуществить свое право на защиту, а также по делам дознания, по которым не известно лицо, подозреваемое в совершении преступления.

Согласно п. 2 ст.192 УПК РК Досудебное расследование по делам дознания не должно превышать один месяц и два месяца по делам предварительного следствия.

В соответствии с п.1 ст. 196 УПК РК, при наличии признаков преступления, по которому необходимо осуществление предварительного следствия, орган дознания вправе начать досудебное расследование и произвести неотложные следственные действия по установлению и закреплению следов преступления: осмотр, обыск, выемку, освидетельствование, задержание и допрос подозреваемых, допрос потерпевших и свидетелей и другие следственные действия. Об обнаруженном уголовном правонарушении и начале досудебного расследования орган дознания немедленно уведомляет прокурора [3].

Основанием для возбуждения уголовного дела о мошенничестве в сфере потребительского кредитования, предусмотренном статьей 190 УК РК «Мошенничество» является наличие достаточных данных, указывающих на признаки преступления, предусмотренные соответствующей частью указанной статьи Уголовного кодекса РК.

В отношении лица, совершившего деяние, имеющее признаки преступления, предусмотренного частью 1 статьи 190 УК РК, уголовное преследование возникает с момента возбуждения в отношении этого лица уголовного дела, либо с момента его привлечения, в качестве подозреваемого или обвиняемого.

Доказательствами в уголовных делах о мошенничестве, предусмотренном ч.1 статьи 190 УК РК, являются показания подозреваемого и обвиняемого, показания потерпевшего. В случае если потерпевшим признано юридическое лицо, то показания его представителя. Показания свидетелей по уголовному делу. Заключение экспертов и их показания, заключения

и показания специалистов. Протоколы следственных действий, иные документы, а также вещественные доказательства.

Предварительное расследование уголовных дел о мошенничестве по статье 190 УК РК, является досудебной стадией уголовного процесса. Она заканчивается в момент направления уголовного дела, по обвинению в совершении преступления, предусмотренного соответствующей частью статьи 190 УК РК прокурору для утверждения обвинительного акта или обвинительного заключения.

В обвинительном заключении или акте дознаватель или следователь излагает существо обвинения, формулировку предъявленного обвинения по соответствующей части статьи 190 УК РК, перечень доказательств, подтверждающих обвинение, перечень доказательств, на которые ссылается сторона защиты, обстоятельства смягчающие и отягчающие наказание за совершение мошенничества, данные о потерпевшем и размере причиненного вреда.

В соответствии со статьей 4 Уголовного кодекса РК единственным основанием уголовной ответственности является совершение уголовного правонарушения, то есть деяния, содержащего все признаки состава преступления, в том числе и предусмотренного статьей 190 УК РК.

Ниже раскроем основные признаки состава преступления, предусмотренного частью 1 ст. 190 УК РК «Мошенничество», а именно мошенничество в сфере потребительского кредитования. Данные признаки служат основанием для квалификации действий лица, совершившего мошенничество в сфере потребительского кредитования, как преступления, предусмотренного частью 1 ст. 190 УК РК «Мошенничество» [4].

Общественная опасность рассматриваемого преступления выражается в том, что в результате его совершения путем обмана или злоупотребления доверием нарушается право собственности путем причинения потерпевшему (в данном случае банку или иной кредитной организации) материального ущерба.

Объектом преступления является собственность. Предметом мошенничества является имущество, а именно денежные средства.

Обязательным признаком при данном виде мошенничества является наличие у виновного лица корыстной цели, то есть стремление обратить противоправно и безвозмездно чужое имущество, денежные средства или товар, в свою собственность, либо в пользу других лиц.

Обманом является действительное намерение виновного в хищении денежных средств или товара, полученного на заемные деньги и не возврате потребительского кредита или займа банку или иной кредитной организации. Любой обман должен считаться мошенническим, если он направлен на возбуждение у потерпевшего - кредитной организации согласия на заключение кредитного договора или займа, а также передать мошеннику имущество – денежные средства.

Использование при хищении поддельных документов, изготовленных другими лицами, является одной из форм обмана, и эти действия дополнительной квалификации по ст.385 УК РК не требуют.

Подделка удостоверения или иного официального документа, а равно изготовление поддельных штампов, печатей, бланков, а затем их использование при хищении тем же лицом подлежат квалификации по совокупности преступлений, по соответствующим частям ст.ст.190 и 385 УК РК [4].

Злоупотребление доверием - это специфичный вид обмана (обман доверия) и потому близко соприкасается с обманом в тесном смысле.

Отличительной особенностью настоящего деяния является то, что потерпевший – кредитная организация, находясь в состоянии заблуждения, добровольно заключает с преступником кредитной договор или договор займа и передает мошеннику имущество – денежные средства.

С субъективной стороны мошенничество в сфере потребительского кредитования выражается в прямом умысле и корыстной цели: виновный осознает, что он незаконно путем обмана или злоупотребления доверием завладевает чужим имуществом, предвидит неизбежность причинения реального ущерба и желает этого.

Субъектом мошенничества является физическое, вменяемое лицо, достигшее 16-летнего возраста. Мошенничество в сфере потребительского кредитования признается оконченным с момента, когда похищаемое имущество – денежные средства или товар, перешло в незаконное владение виновного или других лиц, и они получили реальную возможность владеть, пользоваться или распорядиться им по своему усмотрению как собственным. Для разграничения мошенничества в сфере потребительского кредитования от гражданско-правовых отношений следует учитывать, что при мошенничестве умысел, направленный на хищение чужого имущества путем обмана или злоупотребления доверием, возникает у виновного лица до и (или) в момент заключения кредитного договора, предусматривающего получение чужого имущества или права на него.

В таких случаях обманные действия виновного должны находиться в причинной связи с фактом получения виновным имущества или приобретения права на имущество, т. е. обманные действия должны предшествовать передаче этого имущества или приобретения права на него. Операции с кредитными картами и онлайн-банкингом, которые в настоящее время составляют большинство транзакций банковской системы, представляют собой дополнительные узвистимости [5].

Заключение. Противодействовать мошенничеству в сфере потребительского кредитования только уголовно-правовыми механизмами практически невозможно. Поэтому предотвратить в первую очередь необходимо все из перечисленных угроз.

Необходимо помнить, если у кредитной организации (ее представителя) приняли заявления, начали досудебное расследование и производство оперативных и/или следственных действий, ей не следует отстраняться от этого дела, необходимо держать все на контроле, быть всегда в обратной связи со следователем или дознавателем, ведущими данное дело. Настаивать на проведении различных экспертиз и других необходимых оперативно-следственных действиях. В необходимых случаях обжаловать действия и бездействия сотрудников, ведущих данное дело в вышестоящие организации или органы прокуратуры. Иначе, пустив все на самотек, дело может затянуться на долгое время или вообще «затеряться» во множестве других уголовных дел. Чем дольше длится уголовное дело, тем меньше шансов разыскать преступника и привлечь его к ответственности. Тем самым банк или иная кредитная организация может остаться без возмещения материального ущерба.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года №199-V «Об органах внутренних дел». [электронный ресурс] // «Әділет» Информационно-правовая система нормативно-правовых актов Республики Казахстан. URL: adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483
2. Преступления в предпринимательской и банковской сферах за рубежом: Сб. науч. тр. / РАН. ИНИОН; Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ и др. Редкол.: Ананиан Л.Л. (отв. ред.), Власов И.С. (отв.ред.) и др. – М., 2004. – 204 с. (Сер. «Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом»).
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2014. - 236 с.
4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2014. - 368 с.
5. Jiang & Broby (2021) Jiang C, Broby D. Mitigating cybersecurity challenges in the financial sector with artificial intelligence.

Сведения об авторах

Шидемов А.Г. – начальник отделения Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, доктор философии (PhD), майор полиции.

Насырова Э.М. – заместитель начальника Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, доктор философии (PhD), подполковник полиции.

Чукумов Г.Б. - начальник отдела организации научно-исследовательской и редакционной издательской работы Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, подполковник полиции, доктор философии (PhD).

Шидемов А.Г. - Қазақстан Республикасы ПММ.Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми зерттеу орталығы бөлімше бастығы, философия докторы (PhD), полиция майоры.

Насырова Э.М. - Қазақстан Республикасы ПММ.Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми зерттеу орталығы бастығының орынбасары, философия докторы (PhD) полиция подполковнигі.

Чукумов Г.Б. - Қазақстан Республикасы ПММ.Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми-зерттеу және редакциялық баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы полиция подполковнигі, философия докторы (PhD).

Shidemov A.G. - Senior researcher at the research center of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, police major.

Nasyrov E.M. – Deputy Head of the Scientific Research Center of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Doctor of Philosophy (PhD), police Lieutenant Colonel.

Chukumov G.B. - Head of the Department of Organization of research and editorial publishing work of the Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatov police lieutenant colonel, doctor of Philosophy (PhD).

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
TO HELP THE TEACHER

Ч.А. Исабаев¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ТАКТИКО-СПЕЦИАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ В КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЯХ

В статье рассмотрены роль и значение тактико-специальной подготовки в кризисных ситуациях в Республике Казахстан.

Отмечено, что в современном мире, где кризисные ситуации становятся все более распространенными и сложными, тактико-специальная подготовка играет важную роль в обеспечении безопасности и защите интересов государства и его граждан. Республика Казахстан не является исключением и придает большое значение этому аспекту.

Кризисные ситуации могут возникать в различных областях жизни, включая экономику, политику, социальную сферу, экологию и т. д. Они могут быть вызваны естественными катастрофами, техногенными авариями, террористическими актами или другими факторами. В таких ситуациях требуется грамотное планирование и координация действий, а также специальные навыки и знания, чтобы эффективно реагировать на угрозы и минимизировать возможные последствия.

Республика Казахстан активно развивает тактико-специальную подготовку своих силовых структур и других служб. В стране проводятся регулярные тренировки и учения, на которых проверяются навыки и готовность к действиям в различных кризисных ситуациях. Также проводятся совместные учения с другими странами, что позволяет обмениваться опытом и улучшить взаимодействие в случае совместных операций.

Однако, необходимо отметить, что тактико-специальная подготовка не может быть эффективной без поддержки государства и общества. Государство должно обеспечить необходимые ресурсы и условия для проведения тренировок и обучения, а также разработки новых технологий и средств для реагирования на кризисные ситуации. Общество, в свою очередь, должно быть информировано о возможных угрозах и знать, как себя вести в случае возникновения кризиса. Только совместными усилиями можно обеспечить эффективную реакцию на кризисные ситуации и минимизировать их последствия.

Ключевые слова: тактико-специальная подготовка; кризисные ситуации; безопасность.

Дағдарыс жағдайындағы тактикалық және арнайы дайындықтың рөлі мен маңызы

Мақалада Қазақстан Республикасындағы дағдарыс жағдайындағы тактикалық-арнайы дайындықтың рөлі мен маңызы қарастырылған.

Дағдарыстық жағдайлар жиі кездесетін және күрделі болып келе жатқан қазіргі әлемде тактикалық және арнайы дайындық мемлекет пен оның азаматтарының қауіпсіздігін қамтамасыз етуде және мүдделерін қорғауда маңызды рөл атқаратыны атап өтілді. Қазақстан Республикасы ерекшелік болып табылмайды және осы аспектке үлкен мән береді.

Дағдарыс жағдайлары өмірдің әртүрлі салаларында, соның ішінде экономика, саясат, әлеуметтік сала, экология және т.б. олар табиғи апаттардан, техногендік апаттардан, террористік актілерден немесе басқа факторлардан туындауы мүмкін. Мұндай жағдайларда қауіп-қатерлерге тиімді жауап беру және ықтимал салдарды азайту үшін іс-әрекеттерді дұрыс жоспарлау және үйлестіру, сондай-ақ арнайы дағдылар мен білім қажет.

Қазақстан Республикасы өзінің күш құрылымдары мен басқа да қызметтерінің тактикалық-арнайы даярлығын белсенді дамытуда. Елде үнемі жаттығулар мен жаттығулар өткізіледі, онда әртүрлі дағдарыстық жағдайларда іс-әрекетке Дағдылар мен дайындықтар тексеріледі. Сондай-ақ, басқа елдермен бірлескен жаттығулар өткізіледі, бұл тәжірибе алмасуға және бірлескен операциялар жағдайында өзара іс-қимылды жақсартуға мүмкіндік береді.

Алайда, тактикалық-арнайы дайындық мемлекет пен қоғамның қолдауынсыз тиімді бола алмайтынын атап өткен жөн. Мемлекет оқыту мен оқытуды жүргізу, сондай-ақ дағдарыстық жағдайларға ден қою үшін жаңа технологияла

р мен құралдарды әзірлеу үшін қажетті ресурстар мен жағдайларды қамтамасыз етуге тиіс. Қоғам өз кезегінде ықтимал қауіптер туралы хабардар болуы керек және дағдарыс туындаған жағдайда өзін қалай ұстау керектігін білуі керек. Тек бірлескен күш-жігермен ғана дағдарыстық жағдайларға тиімді жауап беруге және олардың салдарын азайтуға болады.

Түйінді сөздер: тактикалық-арнайы дайындық; дағдарыстық жағдайлар; қауіпсіздік.

The role and importance of tactical and special training in crisis situations

The article considers the role and importance of tactical and special training in crisis situations in the Republic of Kazakhstan.

It is noted that in the modern world, where crisis situations are becoming more common and complex, tactical, and special training plays an important role in ensuring security and protecting the interests of the state and its citizens. The Republic of Kazakhstan is no exception and attaches great importance to this aspect.

Crisis situations can arise in various areas of life, including economics, politics, social sphere, ecology, etc. They can be caused by natural disasters, man-made accidents, terrorist attacks or other factors. In such situations, competent planning and coordination of actions are required, as well as special skills and knowledge to effectively respond to threats and minimize possible consequences.

The Republic of Kazakhstan is actively developing tactical and special training for its law enforcement agencies and other services. Regular trainings and exercises are held in the country, which test skills and readiness to act in various crisis situations. Joint exercises with other countries are also being conducted, which allows for the exchange of experience and improved cooperation in the case of joint operations.

However, it should be noted that special tactical training cannot be effective without the support of the state and society. The State must provide the necessary resources and conditions for training and education, as well as the development of new technologies and tools to respond to crisis situations. Society, in turn, should be informed about possible threats and know how to behave in the event of a crisis. Only through joint efforts can we ensure an effective response to crisis situations and minimize their consequences.

Keywords: tactical and special training; crisis situations; security.

Введение. В современном мире, где кризисные ситуации становятся все более распространёнными, тактико-специальная подготовка играет важную роль в обеспечении безопасности и эффективности действий в таких ситуациях. Они могут быть вызваны природными катастрофами, террористическими актами, массовыми беспорядками или другими чрезвычайными событиями. В таких ситуациях роль тактико-специальной подготовки становится крайне важной. Эта подготовка включает в себя различные тренировки, обучение и применение тактических методов и приёмов для решения сложных задач и преодоления опасностей.

Методы. Исследование проводилось с помощью метода анализа литературных источников по теме нашего исследования.

Основная часть. Изучив соответствующую литературу по теме нашего исследования, нами выделены следующие моменты.

А.А. Невмовенко, А. А. Устинов дают следующее определение тактико-специальной подготовки. «Тактико-специальная подготовка представляет собой специальную отрасль в сфере правопорядка, которая изучает проблемы служебно-боевой деятельности системы Министерства внутренних дел и разрабатывает специфические вопросы применения сил и средств органами внутренних дел и внутренними войсками при чрезвычайных обстоятельствах и в военное время» [1].

Нами сформулировано следующее определение: тактико-специальная подготовка (ТСП) – это комплекс мероприятий, направленных на обучение и тренировку специалистов, которые работают в экстремальных условиях и имеют дело с кризисными ситуациями. Они должны быть готовы к быстрому и эффективному реагированию на любые угрозы и уметь принимать решения в сложных ситуациях.

Ю. С. Шойгу: «под экстремальными ситуациями подразумеваются такие ситуации, которые выходят за пределы обычного, «нормального» человеческого опыта» [2].

В. П. Серкин считает, что «экстремальная ситуация как ситуация, выходящая за пределы всего предыдущего жизненного опыта человека и требующая от него важных решений в условиях ограниченного времени на их принятие, может возникнуть практически в любой сфере жизни человека. Экстремальные ситуации обладают еще одним важным свойством: этот в высшей степени эмоционально нагруженный опыт оказывает влияние на человека не только во время непосредственного пребывания в ситуации, но и после ее завершения. Пережитая экстремальная ситуация четко разделяет жизнь человека на периоды «до» и «после» нее. Поэтому можно говорить о том, что экстремальные ситуации производят изменения в образе мира и образе жизни человека, профессионала» [3].

По нашему мнению, тактико-специальная подготовка (ТСП) – это также система знаний, навыков и умений, которыми должны обладать специалисты, работающие в сфере кризисного управления. Она позволяет им оперативно и последовательно анализировать ситуацию, принимать решения и координировать действия всех участников процесса.

А. Г. Ширшов подтверждает наши доводы: «тактико-специальная подготовка является одним из ведущих учебных предметов и основой специальной выучки военнослужащих (сотрудников) силовых структур по их служебно-боевому предназначению. Она наиболее полно обеспечивает одиночное и комплексное обучение личного состава и подразделений умелым и слаженным действиям при выполнении служебных боевых задач в экстремальных ситуациях» [4].

«Практический аспект ТСП охватывает деятельность командиров (начальников) подразделений и личного состава силовых структур по подготовке и непосредственному выполнению СБЗ в экстремальных ситуациях, который определяется обстановкой, характером поставленных задач и установленными сроками готовности к их выполнению. Он включает: уяснение поставленной задачи, оценку обстановки, принятие решения и доведение задач до подчиненных, основные вопросы взаимодействия, организацию управления» [4].

Роль тактико-специальной подготовки в кризисных ситуациях заключается, прежде всего, в обеспечении безопасности и защите населения. Это включает в себя работу специалистов по ликвидации последствий катастроф, борьбе с терроризмом, спасению заложников и другим действиям, направленным на предотвращение угрозы для общества.

Роль тактико-специальной подготовки в кризисных ситуациях также заключается в том, чтобы обеспечить оперативное и качественное реагирование на происходящие события. Во время кризиса могут возникать ситуации, требующие быстрого принятия решений и немедленного действия, умения анализировать ситуацию. В кризисных ситуациях информация поступает быстро и не всегда ясно. Специалисты должны уметь правильно

оценивать ситуацию, выделять наиболее важные аспекты и прогнозировать возможные последствия. Только такой анализ позволяет принимать правильные решения, которые помогут минимизировать ущерб и спасти жизни.

Тактико-специальная подготовка помогает специалистам развить навыки принятия решений в стрессовых ситуациях и эффективно реагировать на любые угрозы или опасности. Кризисные ситуации часто характеризуются нехваткой времени и возможностью принятия только одного решения. Специалисты должны быть готовы к таким ситуациям и уметь принимать решения на основе доступной информации и своего опыта. Это требует хорошей подготовки и уверенности в своих силах.

Кроме того, тактико-специальная подготовка включает в себя умение координировать действия всех участников кризисного процесса. Кризисные ситуации требуют совместной работы и взаимодействия различных служб и организаций. Специалисты должны быть способными эффективно координировать действия всех участников, распределять роли и задачи, а также контролировать выполнение поставленных задач.

Одним из ключевых аспектов тактико-специальной подготовки является разработка планов действий и стратегий, которые позволяют эффективно реагировать на кризисные ситуации. Эти планы должны быть гибкими и адаптируемыми, чтобы учитывать изменяющиеся обстоятельства и особенности каждой конкретной ситуации. Они также должны быть четкими и понятными для всех участников, чтобы обеспечить согласованность действий и минимизировать риски.

Кроме того, одним из основных аспектов тактико-специальной подготовки в кризисных ситуациях является тренировка командной работы и координации действий. В кризисных ситуациях важно, чтобы все участники команды работали вместе и были согласованы в своих действиях. Тактико-специальная подготовка помогает развить навыки командной работы, тактического планирования и взаимодействия, что позволяет эффективно решать проблемы и достигать поставленных целей.

Тактико-специальная подготовка также включает в себя обучение специалистов использованию специального оборудования и технологий, которые помогают им эффективно выполнять свои задачи. Это может быть современное снаряжение для спасения и эвакуации людей, коммуникационные средства, системы наблюдения и контроля, а также другие средства, обеспечивающие безопасность и эффективность действий.

Кроме того, тактико-специальная подготовка включает в себя психологическую подготовку специалистов, которая помогает им сохранять спокойствие и делать правильные решения в стрессовых ситуациях. Ведь работа в кризисных условиях требует не только технических навыков, но и высокой эмоциональной устойчивости.

Тактико-специальная подготовка включает в себя обучение различным специализированным навыкам и методам, таким как медицинская помощь в экстремальных условиях, спасательные операции, обработка информации и многое другое. Эти навыки позволяют специалистам эффективно выполнять свои обязанности в кризисных ситуациях и помогают спасти жизни и минимизировать ущерб.

«Служебные обязанности сотрудников ОВД, в силу своей профессиональной деятельности, постоянно связаны с охраной общественного порядка, проведением различных профилактических рейдов и т. д. В процессе их выполнения часто встречаются ситуации экстремального характера, во время которых, сотрудникам правопорядка приходится отходить от предписанных мер безопасности, для решения поставленных оперативно-служебных задач, рискуя своей жизнью и здоровьем» [5].

Для подразделений ОВД Республики Казахстан основные функции тактико-специальной подготовки в экстремальных и кризисных ситуациях можно свести к следующим [6]:

1. Организация и обеспечение функционирования системы тактико-специальной, физической и огневой подготовки сотрудников ОВД.
2. Обеспечение руководства, оказание практической и методической помощи

подразделениям специальной подготовки территориальных департаментов и осуществление взаимодействия Департамента с другими подразделениями системы МВД, Национальной гвардии.

3. Разработка проектов правовых актов, регламентирующих организацию и осуществление тактико-специальной, физической и огневой подготовки сотрудников ОВД.

4. Осуществление контроля за организацией тактико-специальной, физической и огневой подготовки в центральном аппарате МВД, территориальных ОВД.

5. Проведение целевых проверок состояния тактико-специальной, физической и огневой подготовки, уровня натренированности сотрудников ОВД, а также участие в комплексных инспекторских и контрольных проверках.

6. Организация подведения итогов обучения по тактико-специальной, физической и огневой подготовке в ОВД за учебный год.

7. Организация приема нормативов по физической подготовке при поступлении кандидатов на службу в ОВД.

8. Организация обучения сотрудников ОВД тактике действий в кризисных ситуациях, в том числе в условиях противодействия террористическим актам, нападениям на административные здания правоохранительных органов и других государственных учреждений.

9. Проведение постоянного анализа и разбора тактических действий сотрудников ОВД, а также практических занятий и тренажей с моделированием возможных действий в различных ситуациях, с составлением рекомендаций по использованию более эффективных способов и приемов.

10. Обучение способам обеспечения личной безопасности сотрудников ОВД, сохранности специальных средств, оружия и боеприпасов, проведение соответствующих занятий и тренажей.

11. Проведение разъяснительной работы среди личного состава ОВД о необходимости неукоснительного соблюдения законности, особенно при применении оружия, специальных средств, физической силы, а также о недопущении фактов превышения должностных полномочий.

12. Осуществление взаимодействия с Департаментом кадровой политики при разработке последним ведомственных приказов, наставлений и других правовых актов, регламентирующих вопросы профессиональной подготовки сотрудников ОВД (при проведении аттестации).

13. Осуществление взаимодействия с ФСО «Динамо» по вопросам организации чемпионатов, спартакиад, республиканских турниров по служебно-прикладным видам спорта.

14. Организация деятельности подразделений специального назначения ДП городов Астаны, Алматы, Шымкент, областей.

15. Организация взаимодействия с Центром специальных операций «Бүркіт» Национальной гвардии по вопросам служебной деятельности подразделений специального назначения и их совместной служебной и боевой подготовки.

16. Координация работы по разработке правовых актов, специальных оперативных планов и иных директивных документов по организации деятельности ОВД при возникновении чрезвычайных (кризисных) ситуаций, а также при введении режимов чрезвычайного или военного положения.

17. Повышение уровня готовности сил и средств ОВД к выполнению задач при возникновении чрезвычайной (кризисной) ситуации, а также при введении режима чрезвычайного или военного положения.

18. Организационное обеспечение деятельности межведомственного оперативного штаба, создаваемые для обеспечения общественной безопасности при угрозе и возникновении чрезвычайной (кризисной) ситуации.

«Для того, чтобы деятельность полиции была эффективной, она должна уметь

эффективно работать» [7].

По нашему мнению, значение тактико-специальной подготовки в кризисных ситуациях не может быть переоценено. От уровня подготовки специалистов зависит не только эффективность реагирования на кризисные ситуации, но и безопасность людей, а также сохранение имущества и окружающей среды. Правильная и своевременная тактико-специальная подготовка специалистов является залогом успешного преодоления кризисных ситуаций и минимизации их последствий.

Значение тактико-специальной подготовки в кризисных ситуациях также заключается в повышении уровня безопасности и минимизации потенциальных угроз для граждан и персонала, работающего в зоне кризиса. Эта подготовка помогает специалистам разработать и применять эффективные стратегии и тактики, чтобы минимизировать риски и предотвратить причинение вреда.

В современном мире, где кризисные ситуации становятся все более распространенными и сложными, тактико-специальная подготовка играет важную роль в обеспечении безопасности и защите интересов государства и его граждан. Республика Казахстан не является исключением и придает большое значение этому аспекту.

Кризисные ситуации могут возникать в различных областях жизни, включая экономику, политику, социальную сферу, экологию и т.д. Они могут быть вызваны естественными катастрофами, техногенными авариями, террористическими актами или другими факторами. В таких ситуациях требуется грамотное планирование и координация действий, а также специальные навыки и знания, чтобы эффективно реагировать на угрозы и минимизировать возможные последствия.

Тактико-специальная подготовка включает в себя не только обучение сотрудников правоохранительных органов, но и других служб и организаций, вовлеченных в решение кризисных ситуаций. Это может быть пожарная служба, спасательные службы, медицинский персонал, военные и другие специалисты. Все они должны быть готовы к действиям в экстремальных условиях и обладать необходимыми знаниями и навыками для эффективного решения поставленных задач.

Важной составляющей тактико-специальной подготовки является разработка и совершенствование тактики и стратегии действий в различных ситуациях. Это включает в себя анализ возможных угроз, разработку планов действий, проведение тренировок и симуляций, а также постоянное обновление и совершенствование методов и средств реагирования. Такие меры позволяют повысить эффективность и оперативность действий в кризисных ситуациях.

Республика Казахстан активно развивает тактико-специальную подготовку своих силовых структур и других служб. В стране проводятся регулярные тренировки и учения, на которых проверяются навыки и готовность к действиям в различных кризисных ситуациях. Также проводятся совместные учения с другими странами, что позволяет обменяться опытом и улучшить взаимодействие в случае совместных операций.

Здесь можно отметить опыт Департамента полиции Нью-Йорка. Подразделение тактической подготовки занимается обучением защитной тактике без отрыва от службы с целью обеспечения безопасности, выживания и успеха военнослужащих в полевых условиях. Подразделение стремится развивать тактическое мастерство посредством практических занятий физической подготовкой, предназначенных для снижения эскалации столкновений, повышения эффективности отдельных лиц и отрядов, обеспечения гибкости за счет ряда вариантов применения сил и улучшения знаний стажеров о руководящих принципах подразделения по использованию сил. Персонал состоит из опытных военнослужащих, одетых в форму, с разным опытом и компетенциями, большинство из которых имеют обширное образование в нескольких различных боевых искусствах. Каждый член подразделения также является сертифицированным инструктором по оборонительной тактике штата Нью-Йорк. Инструкторы занимают самые разные должности в департаменте, включая, помимо прочего, следственные и секретные задания в Детективном бюро, группы по борьбе с

преступностью в штатском в патрульных командах в форме и подразделение экстренных служб департамента. Их коллективный опыт правоприменения и расследований поддерживает учебную программу, которую они преподают, делая обучение более реалистичным. Это включает в себя обучение строгому трехдневному курсу обучения в штатском, который необходим для выполнения любых правоохранительных или следственных заданий за пределами стандартной униформы [8, 9].

Заключение. Необходимо отметить, что тактико-специальная подготовка не может быть эффективной без поддержки государства и общества. Государство должно обеспечить необходимые ресурсы и условия для проведения тренировок и обучения, а также разработки новых технологий и средств для реагирования на кризисные ситуации. Общество, в свою очередь, должно быть информировано о возможных угрозах и знает, как себя вести в случае возникновения кризиса.

Тактико-специальная подготовка играет важную роль в обеспечении безопасности и защите интересов государства и его граждан в кризисных ситуациях. Республика Казахстан придает этому аспекту большое значение и активно развивает тактико-специальную подготовку своих силовых структур и других служб. Однако, для достижения наилучших результатов, необходима поддержка государства и активное участие общества. Только совместными усилиями можно обеспечить эффективную реакцию на кризисные ситуации и минимизировать их последствия.

Список использованных источников

1. Невмоленко А.А. Роль тактико-специальной подготовки сотрудников ОВД в формировании их профессиональной направленности / А.А. Невмоленко, А. А. Устинов // Проблемы правоохранительной деятельности. □ 2014. - № 4. - С. 45–48.
2. Психология экстремальных ситуаций / под общ. ред. Ю. С. Шойгу. - М.: Смысл, 2010. - 364.
3. Серкин, В. П. Изменение образа мира и образа жизни при переживании экстремальной ситуации // Личность в экстремальных условиях и кризисных ситуациях жизнедеятельности: сб. научных статей / под ред. Р. В. Кадырова. - Владивосток: Мор. гос. ун-т, 2013. - С. 77–87.
4. Ширшов А. Г. Роль тактики служебно-боевого применения (тактико-специальной подготовки) в формировании готовности к выполнению служебно-боевых задач в экстремальных ситуациях // Теория и практика социогуманитарных наук. 2018. №4 (4). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-taktiki-sluzhebno-boevogo-primeneniya-taktiko-spetsialnoy-podgotovki-v-formirovanii-gotovnosti-k-vypolneniyu-sluzhebno-boevyh>
5. Исабаев Ч. А. К вопросу об отправлении правосудия по делам о посягательствах на жизнь и здоровье сотрудников ОВД. Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов ат. Алматы академиясының ғылыми еңбектері, №3(72)2022
6. Специальная и мобилизационная подготовка. <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/activities/10765?lang=ru>
7. Тезекбаев Е. Б. О роли полиции в обеспечении общественной безопасности. Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов ат. Алматы академиясының ғылыми еңбектері, №3(72)2022
8. Секция специализированного обучения. Полиция Нью-Йорка. <https://www.nyc.gov/site/nypd/bureaus/administrative/training-specialized.page>
9. Отчеты федерального наблюдателя. Полиция Нью-Йорка. <https://www.nyc.gov/site/nypd/bureaus/administrative/training-specialized.page>

Сведения об авторе

Исабаев Ш.А. – Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, полиция майоры, заң ғылымдарының магистрі.

Исабаев Ч.А. - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова, майор полиции, магистр юридических наук.

Isabaev Ch.A. – doctoral student of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, major of the police, Master of Law.

ЖАС МАМАНДАР СӨЗ АЛАДЫ

СЛОВО МОЛОДЫМ

THE WORD TO THE YOUNG

А.К. Искаков¹

¹Учебный центр МВД Республики Казахстан, Павлодар, Казахстан

РЕЛИГИОЗНАЯ РАДИКАЛИЗАЦИЯ В ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В контексте современных угроз безопасности, особенностей уголовно-исполнительной системы и динамики религиозных принципов, встает вопрос эффективного противодействия радикализации осужденных. Существует необходимость в комплексном подходе, который бы учитывал, как социальные, так и религиозные аспекты. Научное сопровождение и анализ позволяют выявить ключевые факторы и механизмы радикализации, а также разработать эффективные стратегии профилактики и реабилитации осужденных. Особенно актуально изучение исламской религиозной идеологии, учитывая ее преобладание в пенитенциарной среде и сложности различения между истинными учениями и псевдоисламом, используемым радикальными группировками. Важным элементом является квалифицированный персонал администрации, обладающий как знаниями в области религии, так и практическим опытом работы с осужденными. Постоянное совершенствование программ и методов работы в данной сфере является приоритетом для эффективного противодействия религиозной радикализации в местах лишения свободы.

Ключевые слова: экстремизм, осужденные, радикализация, Ислам, идеология, противодействие, профилактика.

Пенитенциарлық жүйедегі діни радикалдану: қиындықтар мен перспективалар

Қазіргі заманғы қауіпсіздік қатерлері, қылмыстық-атқару жүйесінің ерекшеліктері және діни қағидаттар динамикасы тұрғысынан сотталғандардың радикалдануына тиімді қарсы тұру мәселесі туындайды. Әлеуметтік және діни аспектілерді ескеретін кешенді тәсіл қажет. Ғылыми сүйемелдеу мен талдау радикалданудың негізгі факторлары мен тетіктерін анықтауға, сондай-ақ сотталғандардың алдын алу мен оңалтудың тиімді стратегияларын әзірлеуге мүмкіндік береді. Исламдық діни идеологияны зерттеу, оның пенитенциарлық ортада басым болуын және радикалды топтар қолданатын шынайы ілімдер мен псевдо-ислам арасындағы айырмашылықтың күрделілігін ескере отырып, әсіресе өзекті болып табылады. Маңызды элемент-діни ғылымдар саласында да, сотталғандармен жұмыс істеуде де тәжірибесі бар білікті әкімшілік персоналы. Осы саладағы жұмыс бағдарламалары мен әдістерін ұдайы жетілдіру бас бостандығынан айыру орындарында Діни радикалдануға тиімді қарсы тұру үшін басымдық болып табылады.

Түйінді сөздер: экстремизм, сотталғандар, радикалдану, ислам, идеология, қарсылық, алдын алу.

Religious radicalization in the penitentiary system: challenges and prospects

In the context of modern security threats, the peculiarities of the penal enforcement system and the dynamics of religious principles, the question arises of effectively countering the radicalization of convicts. There is a need for an integrated approach that takes into account both social and religious aspects. Scientific support and analysis make it possible to identify key factors and mechanisms of

radicalization, as well as to develop effective strategies for the prevention and rehabilitation of convicts. The study of Islamic religious ideology is especially relevant, given its predominance in the penitentiary environment and the difficulty of distinguishing between true teachings and pseudo-islam used by radical groups. An important element is the qualified staff of the administration, who have both knowledge in the field of religious sciences and practical experience working with convicts. Continuous improvement of programs and methods of work in this area is a priority for effective counteraction to religious radicalization in places of detention.

Keywords: extremism, convicts, radicalization, Islam, ideology, counteraction, prevention.

Введение. Глава государства Касым-Жомарт Токаев, еще 11 января 2022 года в ходе заседания Мажилиса Парламента Республики Казахстан, поручил принять комплекс мер по противодействию религиозному экстремизму и предотвращению его связи с преступностью, особенно в пенитенциарных учреждениях [1].

Анализируя данное поручение, мы хотим выделить следующие важные причины, актуализирующие данную проблему:

1) религиозный экстремизм может представлять угрозу для общественной безопасности и стабильности государства. Поэтому противодействие ему помогает обеспечить защиту прав и интересов граждан;

2) экстремистские идеологии могут разрушать социальную стабильность и вызывать конфликты между различными группами населения. Принятие мер по предотвращению религиозного экстремизма способствует сохранению социального мира и гармонии;

3) государство несет ответственность за соблюдение закона и обеспечение порядка в стране. Противодействие религиозному экстремизму является одним из аспектов поддержания законности и общественного порядка;

4) многие страны имеют международные обязательства по борьбе с терроризмом и экстремизмом. Принятие мер по противодействию религиозному экстремизму помогает соблюдать эти обязательства и поддерживать международное сотрудничество в борьбе с международными угрозами безопасности;

5) пенитенциарные учреждения связаны с религиозным экстремизмом из-за неконтролируемой обстановки, социальной изоляции осужденных, пропаганды радикальных идей и отсутствия эффективных программ реабилитации;

6) сращивание религиозного экстремизма с криминалом опасно, так как это может привести к формированию угрожающих общественной безопасности сетей, объединяющих экстремистские и криминальные элементы, что увеличивает уровень преступности и террористических угроз, а также способствует разрастанию социальной базы поддержки таких идеологий.

Таким образом, противодействие религиозному экстремизму обеспечивает безопасность, стабильность и законность в государстве, что делает его приоритетной задачей не только для правоохранительных и специальных органов, но и для ученых.

Научное сопровождение важно для противодействия религиозному экстремизму, поскольку позволяет проводить более глубокий анализ причин и механизмов его распространения, разработку эффективных стратегий и методов предотвращения и борьбы с ним, а также оценку эффективности применяемых мер и программ.

Однако согласно мнению отечественных ученых, религиозный экстремизм в основном популяризируется за счет радикализации осужденных в пенитенциарных учреждениях [2]. Это подчеркивает необходимость научного изучения данного явления и разработки соответствующих стратегий для противодействия распространению экстремистских идей в данной среде.

Методы исследования. Теоретический анализ основных факторов религиозного экстремизма базируется на общенаучных методах, таких как анализ, аналогия, детерминизм,

дедукция, индукция, герменевтика, объективность, обобщение, синтез, сравнительно-сопоставительный подход, а также на методах правового анализа нормативных правовых актов, регулирующих общественные отношения в сфере противодействия религиозного экстремизма.

Основная часть. Так, 22 декабря 2023 года в международном аэропорту Алматы был задержан гражданин Казахстана, ранее судимый за кражу, изнасилование и убийство, который после выхода из мест лишения свободы (далее - МЛС) стал адептом радикальной идеологии и намеревался отправиться в зону боевых действий в Сирии для присоединения к террористическим группировкам. Его также подозревают в финансировании террористической деятельности [3].

15 ноября 2023 года проведена спецоперация по нейтрализации радикальной религиозной группировки в городах Астана, Атырау и Жезказган. Задержаны 12 членов группировки по подозрению в пропаганде терроризма, а также создании, руководстве и участии в деятельности экстремистской организации [4]. Среди них есть лица с судимостью за тяжкие преступления, включая убийства, бандитизм, разбои, грабежи, кражи и изнасилования [4], что акцентирует внимание на серьезности угрозы и возможности радикализации в МЛС.

Проведя анализ последних событий, мы приходим к выводу о связи пенитенциарных учреждений с религиозной радикализацией и предрасположенности к ней у осужденных за насильственные преступления.

Анализируя опыт зарубежных стран, приходим к выводу, что Великобритания, США и Германия демонстрируют хорошие результаты в области профилактики радикализации осужденных. [5].

Так, например, в Англии создали в тюрьме отдельное крыло, где будут отбывать наказания, осужденные только за экстремизм и терроризм, при этом их будут сопровождать наиболее подготовленные сотрудники. [6].

В Казахстане уже был опыт с тюрьмой в Джекказгане, где отбывали наказание только осужденные за экстремизм и терроризм. Этот опыт завершился радикализацией граждан, проживающих вокруг этого учреждения, и их выездом в Сирию для участия в конфликтах [7].

Однако, в связи с неудачным опытом, на наш взгляд, не стоит отрицательно относиться к отдельному содержанию осужденных за экстремизм и терроризм. Скорее всего, необходимо более тщательно подготовить и адаптировать программы реабилитации и ресоциализации для таких осужденных. Такие программы могут включать в себя психологическую поддержку, образовательные курсы, профессиональную подготовку и трудоустройство после освобождения. Кроме того, важно улучшить мониторинг и контроль за осужденными вовремя и после отбывания наказания, чтобы предотвратить их рецидивизм и вовлечение в экстремистскую деятельность.

Ученые из Великобритании отмечают, что в МЛС растет экстремистская активность в основном среди осужденных мусульман, при этом тюремная среда предоставляет возможность проведения эффективных программ дерадикализации [8].

Мы соглашались с мнением зарубежных ученых о том, что из-за особенностей тюремной среды, которая может способствовать укреплению радикальных убеждений особенно у осужденных-мусульман, тоже видим возможности для внедрения программ дерадикализации и предотвращения распространения экстремизма.

Принимая во внимание, что ислам, особенно суннизм, преобладает в Казахстане, основная проблема профилактики религиозной радикализации связана с псевдоисламом, который отличается от истинного ислама.

Ислам как религия в своей сути не имеет ничего общего с экстремизмом и терроризмом. Важно различать между истинными учениями ислама, которые проповедуют мир, сострадание и справедливость, от идеологии экстремизма, которая искажает эти учения в своих целях.

На наш взгляд законопослушный мусульманин, не имеющий достаточного знания и понимания своей религии, может легко стать жертвой манипуляций со стороны адептов деструктивных религиозных течений. Эти течения могут искажать истинные принципы и учения ислама, смешивая их с корыстными преступными целями, что делает их идеологию более привлекательной для уязвимых осужденных. Таким образом, отсутствие религиозной грамотности и критического мышления у осужденных создает благоприятную почву для радикализации их взглядов и принятия деструктивных идей.

Конечно, религиозная радикализация представляет угрозу для осужденных независимо от их национальности и вероисповедания. Однако мусульмане сталкиваются с особым вызовом из-за общности религии и сложности различения между истинными учениями ислама и радикальными идеологиями, которые часто прикрываются религией мира и добра - исламом.

В контексте учреждений уголовно-исполнительной системы (далее - УИС), где осужденные часто испытывают социальное и психологическое давление, недостаток знаний и понимания ислама делает их более уязвимыми перед пропагандой радикальных группировок. Это связано не только с их недостаточным образованием в религиозных вопросах, но и с возможностью воздействия адептов деструктивных идей, которые могут умело смешивать истинные принципы ислама с идеями экстремизма и насилия. Таким образом, проблема радикализации среди мусульманских осужденных требует особого внимания и комплексного подхода к образованию и реабилитации в пенитенциарной среде.

Пенитенциарная среда представляет собой возможность, в которой осужденные находятся под наблюдением и контролем длительное время, что обеспечивает возможность более глубокого изучения их убеждений и характера, что позволяет проводить индивидуализированные программы дерадикализации. Кроме того, учреждения УИС обычно имеют определенные режимы содержания, которые позволяют реализовать строго контролируемые программы и мероприятия, направленные на противодействие радикализации. Наличие посещающих специалистов, таких как психологи, теологи, социальные работники и духовные представители (имам, священник), внутри системы дает возможность разработки и внедрения программ дерадикализации, а также обеспечивает необходимую поддержку и реабилитацию осужденных.

В нашей стране профилактическое воздействие на осужденных за экстремизм и терроризм определено в специализированном Приказе Министра внутренних дел Республики Казахстан № 247 (от 26 марта 2020 г.) «Об утверждении Правил по организации теологической реабилитационной работы с осужденными лицами в учреждениях уголовно-исполнительной системы» [9]. Этот документ разработан с учетом особенностей пенитенциарной системы и включает основные стратегии и меры профилактики.

Этот приказ, как центральное звено института пенитенциарного противодействия экстремизму, определяет важнейшую роль в профилактике радикализации и дерадикализации осужденных инспекторам по теологической реабилитационной работе (далее – ТРР) и психологам УИС. Уделять особое внимание их функциям в этом процессе следует не только для эффективности мер, но и для обеспечения безопасности общества, для этого необходимо:

- провести анализ современной ситуации в области радикализации в учреждениях УИС, выявив ключевые тенденции, факторы и угрозы;
- определение конкретных параметров этой работы, включая образовательные программы, духовное сопровождение, психологическую поддержку и реабилитационные методы, направленные на деконструкцию радикальных убеждений и формирование альтернативных, невредных идеологий;
- исследование влияния информационно-разъяснительной работы на процесс реабилитации осужденных, включая анализ эффективности коммуникационных стратегий и методов, направленных на изменение мировоззрения и укрепление иммунитета к радикальной идеологии;

- оценка существующего законодательства и правовых механизмов, регулирующих ТРР в учреждениях УИС, а также выявление недостатков и предложение рекомендаций по их улучшению;

- обсуждение этических вопросов, связанных с проведением теологической реабилитации, включая вопросы свободы вероисповедания, уважения к человеческому достоинству и соблюдения прав, осужденных;

- выявление перспектив развития данной сферы, а также идентификация вызовов, с которыми сталкиваются специалисты и организации, занимающиеся теологической реабилитацией осужденных в условиях распространения радикальной идеологии.

Задача ученых состоит в продолжении проведения исследований, разработке методов и рекомендаций для улучшения процессов реабилитации и предотвращения радикализации в учреждениях УИС.

Это важно для эффективной профилактики радикализации среди осужденных, обеспечения безопасности общества и соблюдения прав осужденных в условиях учреждений УИС.

Научное сопровождение играет важную роль в понимании и борьбе с распространением экстремисткой идеологии в МЛС. Оно помогает анализировать причины и механизмы распространения экстремисткой идеологии, разрабатывать эффективные стратегии профилактики и реабилитации осужденных, а также оценивать эффективность принимаемых мер и разрабатываемых программ

Необходимо продолжать совершенствовать деятельность психологов и инспекторов ТРР для эффективной работы с осужденными и профилактики экстремистских убеждений. Поддержание высокого уровня профессионализма в данной области способствует эффективной реабилитации осужденных и снижению вероятности их рецидива, а также помогает предотвратить распространение экстремистских идей в учреждениях УИС.

Учитывая, что «...осужденные за экстремизм и терроризм перенимают все тонкости криминального образа жизни у осужденных по общеуголовным статьям, а они в свою очередь перенимают радикальную идеологию» [10], особенно важно создать симбиоз из инспекторов ТРР, обладающих глубокими знаниями в области теологии и религиоведения, а также имеющих опыт работы с осужденными, принадлежащими к криминальной субкультуре.

Данный подход видим, как наиболее правильным, поскольку сотрудники УИС должны не только обнаруживать и противодействовать криминальным элементам, но и уметь различать между радикально настроенными и набожными осужденными, которые не разделяют экстремистских идей.

Недостаток теологических знаний или опыта работы с осужденными может привести к ухудшению ситуации и созданию искусственного «гетто».

Под «гетто» автор понимает: ограниченную территорию или социальную группу, население которой отделено от остального общества и находится в условиях бедности, социальной изоляции и часто преступности. Это место или общность, где люди могут испытывать дискриминацию, стигматизацию и ограничения в доступе к ресурсам и возможностям.

Сотрудник УИС может случайно или намеренно создать «гетто» для осужденных, применяя политику или практики, которые приводят к исключению или изоляции определенных групп, осужденных от остального спецконтингента учреждения. Например, это может включать в себя разделение осужденных по религиозным или этническим признакам при осуществлении своих полномочий, создание предпочтительных условий для определенных групп, а также установление специальных правил или норм, отличающихся для этих групп. Такие действия могут привести к усилению религиозного, социального и культурного неравенства в пенитенциарной среде и усугубить проблемы взаимоотношений между осужденными, или администрацией учреждения.

Учитывая важность религиозных знаний, инспектор ТРР должен обладать базовыми навыками не только для выявления осужденных с радикальной идеологией, но и для предоставления помощи в религиозных вопросах. Это позволит осужденным получить информацию о религии и различить истинные учения от искаженных интерпретаций.

Понимание религиозных аспектов и культурных нюансов необходимо для полноценной работы в данной области. Таким образом, наличие только юридического образования может оказаться недостаточным для компетентного проведения программ по противодействию радикализации в учреждениях УИС.

Заключение. Осужденные за экстремизм и терроризм, попадая в МЛС, не всегда исправляются, а скорее продолжают совершать новые преступления такого характера, что способствует сращиванию криминальной и радикальной идеологии. Результатом чего является то, что осужденные за общеуголовные правонарушения после отбытия срока наказания начинают совершать преступления экстремистской и террористической направленности.

Религиозный экстремизм представляет собой серьезное и многоаспектное явление в современном обществе, охватывающее практически все сферы жизни. Поэтому эффективная борьба с ним требует комплексного и межотраслевого подхода, выходящего за рамки уголовного и уголовно-исполнительного права.

1. Предлагается в рамках совершенствования Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на период с 2023 по 2028 годы, расширить с помощью следующих мероприятий:

1) установление критериев для ТРР и информационно-разъяснительной деятельности с осужденными в МЛС с целью дерадикализации и формирования иммунитета к радикальной идеологии;

2) улучшение работы психологической службы учреждений УИС с акцентом на психокоррекционное профилактическое сопровождение осужденных за экстремизм и терроризм.

2. Для эффективной борьбы с распространением экстремистской идеологии среди осужденных и предотвращения их связывания с криминальной субкультурой предлагается: инспекторами ТРР выбирать одного из числа сотрудников с опытом работы в УИС не менее 5 лет и второго обладающим специальным образованием по направлению востоковедение, религиоведение или теология. Этот тандем позволит обеспечить более глубокое понимание религиозных и культурных аспектов, а также навыки работы в сфере УИС, что повысит эффективность мер по профилактике и дерадикализации осужденных.

3. Предлагается рассмотреть возможность введения специального звания майора юстиции для старших инспекторов ТРР и психологов УИС в учреждениях УИС.

Повышение статуса до майора усилит авторитет и престиж сотрудников, сделав их ключевыми фигурами в противодействии радикализации и реабилитации осужденных. Это подтолкнет их к профессиональному росту и повышению качества услуг, привлечет более квалифицированных кадров и повысит эффективность системы исполнения наказаний. Инициатива также улучшит общественное восприятие и самочувствие сотрудников, способствуя укреплению доверия к системе и повышению их морально-психологического благополучия.

4. Создать научные центры при Комитете УИС МВД Республики Казахстан по изучению проблем пенитенциарного экстремизма, что в свою очередь имеет стратегическое значение для глубокого анализа динамики и особенностей данного явления. Такие центры могут обеспечить системное научное исследование факторов, влияющих на радикализацию в местах лишения свободы, а также разработку и внедрение эффективных методов предотвращения и противодействия этому явлению.

Список использованных источников

1. Выступление Главы государства К.-Ж.К. Токаева на заседании Мажилиса Парламента Республики Казахстан // <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kk-tokaeva-na-zasedaniimazhilisa-parlamenta-respubliki-kazahstan-1104414>
2. Исакаев А.К., Бишманов К.М., Баргаринов А.Р. Современное состояние преступлений экстремисткой направленности и влияние осужденных на радикализацию // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан - 2023. – №4(77). – С. 350-358.
3. «Попал под влияние». КНБ задержал мужчину в аэропорту Алматы // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/pop-al-pod-vliyanie-knb-zaderjal-mujchinu-v-aeroportu-almaty-521108/ (дата обращения: 01.03.2024).
4. Хотели свергнуть светский строй: КНБ задержал 12 радикалов // <https://tengrinews.kz/crime/hoteli-svergnut-svetkiy-stroy-knb-zaderjal-12-radikalov-517003/> (дата обращения: 01.03.2024).
5. Молчанова, Т. Ю. Зарубежный опыт ресоциализации осужденных / Т. Ю. Молчанова, В. Г. Мильшина. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 2 (292). — С. 129-131. — URL: <https://moluch.ru/archive/292/66202/> (дата обращения: 01.03.2024).
6. McCann K. Britain's most dangerous extremists to be locked up in 'prisons within prisons' to prevent radicalisation. 21 August 2016 // <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/08/21/britainsmost-dangerous-extremists-to-be-locked-up-in-prisons-wi/>
7. Почему в Жезказгане и Сатпаеве так много экстремистов, рассказал сенатор // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/pochemu-jezkazgane-satpaeve-mnogo-ekstremistov-rasskazal-494763/
8. Deradicalizing Islamist extremists / Angel Rabasa, Stacie L. Pettyjohn, Jeremy J. Ghez, Christopher Voucek. – RAND, 2010. – 214 p.
9. Об утверждении Правил по организации теологической реабилитационной работы с осужденными лицами в учреждениях уголовно-исполнительной системы: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 26 марта 2020 года №247 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020200/history>
10. Исакаев А.К., Баргаринов А.Р. Профилактика религиозного экстремизма и его распространения в пенитенциарных учреждениях Республики Казахстан // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан - 2023. – №3(76). – С. 281-288.

Сведения об авторе

Исакаев А.К. – магистр юридических наук, преподаватель Учебного центра МВД Республики Казахстан, майор полиции.

Ысқақов Ә.К. – заңғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Оқу орталығының оқытушысы, полиция майоры.

Iskakov A.K. – Lecturer of the Training Center of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, Major of police.

Б.М. Сейтакова¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова,
Алматы, Казахстан

ВОЗМОЖНОСТИ РИСК-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА В УПРАВЛЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫМ РИСКОМ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

В статье исследуются некоторые аспекты управления профессиональным риском сотрудников органов внутренних дел, уделяя особое внимание оценке, контролю и снижению рисков, а также своевременному выявлению профессиональных заболеваний. Учитывая частые стрессовые ситуации и экстремальные условия работы сотрудников ОВД, автор конкретизирует виды профессиональных рисков и предлагают методы их систематизации и анализа. Предлагается использование ключевых индикаторов, таких как профессиональная заболеваемость, заболеваемость с временной утратой трудоспособности и результаты периодических медицинских осмотров. Разработка комплексной программы, включающей анализ статистических данных, интервью с сотрудниками, использование чек-листов и паспортов риска, позволит эффективно идентифицировать, оценивать и прогнозировать риски, что будет способствовать повышению безопасности сотрудников органов внутренних дел.

Ключевые слова: риск, управление, сотрудник, программа, заболеваемость, оценка, деятельность, карта, чек-лист, паспорт, идентификация.

Ішкі істер қызметкерлерінің тәуекелдерін кәсіби басқаруда тәуекелдік тәсілдер мүмкіндіктері

Мақалада ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби тәуекелін басқарудың кейбір аспектілері қарастырылған, тәуекелдерді бағалауға, бақылауға және төмендетуге, сондай-ақ кәсіптік ауруларды уақтылы анықтауға ерекше назар аударылады. Полиция қызметкерлерінің жиі кездесетін стресстік жағдайлары мен экстремалды еңбек жағдайларын ескере отырып, автор кәсіптік тәуекелдердің түрлерін көрсетеді және оларды жүйелеу мен талдау әдістерін ұсынады.

Кәсіптік аурушандық, еңбекке уақытша жарамсыздықпен сырқаттанушылық және мерзімдік медициналық тексерулердің нәтижелері сияқты негізгі көрсеткіштерді пайдалану ұсынылады. Статистикалық деректерді талдауды, қызметкерлермен әңгімелесуді, бақылау парақтарын және тәуекел паспорттарын пайдалануды қамтитын кешенді бағдарламаны әзірлеу тәуекелдерді тиімді анықтауға, бағалауға және болжауға мүмкіндік береді, бұл ішкі істер қызметкерлерінің қауіпсіздігін арттыруға көмектеседі.

Түйінді сөздер: тәуекел, менеджмент, қызметкер, бағдарлама, аурушандық, бағалау, белсенділік, карта, бақылау парағы, паспорт, сәйкестендіру.

Possibilities of risk-oriented approach in the management of professional risk of internal affairs officers

In the article some aspects of management of professional risk of employees of internal affairs bodies are investigated, paying special attention to assessment, control and reduction of risks, and

also timely detection of professional diseases. Taking into account frequent stressful situations and extreme working conditions of internal affairs officers, the author specifies types of occupational risks and suggests methods of their systematisation and analysis. The use of key indicators such as occupational morbidity, morbidity with temporary loss of working capacity and the results of periodic medical examinations. The development of a comprehensive programme, including the analysis of statistical data, interviews with employees, use of checklists and risk passports, will make it possible to effectively identify, assess and predict risks, which will contribute to improving the safety of internal affairs officers.

Keywords: risk, management, employee, programme, morbidity, assessment, activity, card, checklist, passport, identification.

Введение. Управление профессиональным риском в органах внутренних дел является ключевым для оценки, контроля и уменьшения рисков, а также для своевременного обнаружения профессиональных заболеваний, связанных с исполнением должностных обязанностей. В силу своих профессиональных обязанностей, сотрудники ОВД часто сталкиваются с регулярными стрессовыми ситуациями, сложным взаимодействием с обществом в экстремальных условиях, что может негативно отразиться на их психоэмоциональном состоянии и физическом здоровье.

Не редки и случаи получения травм в процессе выполнения служебных обязанностей, увеличивающие профессиональные риски, которые являются причиной многих индивидуальных, институциональных и негативных последствий и приводят к таким последствиям как посттравматический стресс, психологические расстройства, снижение работоспособности, качества жизни, чувство неполноценности [1]. Эти аспекты остаются критически важными. За годы независимости при исполнении служебных обязанностей погибло 845 сотрудников, 4593 получили ранения. В течение 5 лет зарегистрировано 5805 фактов насилия, неповиновений законным требованиям сотрудникам полиции и проявления агрессии со стороны граждан [2].

По результатам проведенного нами анкетирования, основными угрозами для сотрудников ОВД являются физические угрозы и ситуации опасности при выполнении служебных обязанностей (29,7 %), психологическое давление и стресс (26,8%), юридические последствия и ответственность (18,2%), риски, связанные с репутацией и общественным мнением (11,8%). К профессиональным рискам респонденты отнесли взаимодействие с потенциально агрессивными лицами (32,9%), несение ответственности за безопасность других лиц (23,7%), принятие оперативных решений в критических обстоятельствах (26,6%) и выполнение работы в экстремальных условиях (13,4%).

Все это требует необходимость разработки механизмов стимулирования и проведения мероприятий по улучшению условий труда [3, С.100]. В настоящее время необходим переход от затратной модели управления охраной труда к современной риск-ориентированной модели, позволяющей реализовать профилактический подход к сохранению здоровья и жизни сотрудников, а также сократить все виды затрат, связанных с неблагоприятными условиями труда [4]. В этом аспекте представляется интересным исследование и предложение путей риск-ориентированного подхода в управлении профессиональным риском сотрудников органов внутренних дел.

Эффективное управление профессиональным риском должно включать меры, направленные на уточнение случаев наступления рисков, мер по снижению риска, влияющего на здоровье и безопасность сотрудников как на рабочем месте, так и вне его, с учетом специфики их служебных обязанностей. Оценка эффективности таких мер должна проводиться через анализ динамики заболеваемости и временной потери трудоспособности.

Методы. В данном исследовании применялись эмпирические методы анализа изучаемого явления, включая наблюдение, описание, а также методы анализа и синтеза,

основанные на данных о профессиональной заболеваемости. Кроме того, использовались специальные подходы, такие как качественный и количественный анализ рисков. Исходными данными для исследования послужили научные работы, посвященные управлению рисками. Количественный анализ рисков осуществлялся в рамках опроса сотрудников органов внутренних дел, что способствовало разработке комплексной программы по управлению профессиональным риском сотрудников. Для оценки профессионального риска применялись правовые и нормативные методы изучения соответствующего законодательства.

Основная часть. Проблема различных рисков для сотрудников органов внутренних дел, включая угрозы жизни и здоровью, возможность смерти, серьезных травм и профессиональных болезней требует анализа и управления. Поэтому важной и малоизученной задачей является анализ профессиональных рисков, с которыми сталкиваются сотрудники ОВД.

Важно отметить, что в настоящее время не существует универсального подхода к понятию и категориям профессионального риска, а также к механизмам его выявления и оценки. Содержание понятия риска может меняться в зависимости от ряда факторов, в том числе от профессии [5].

Т.Х. Джантеев предлагает два взаимодополняющих определения риска, как потенциальную угрозу потери ресурсов организации, то есть возможность наступления неблагоприятного события или опасности. Второе определение связывает риск с ситуациями, когда можно оценить вероятность наступления событий, что приводит к неопределенности и требует оценки альтернативных исходов. Такие ситуации риска являются одним из видов неопределенности [6, с. 12-13].

По мнению Л.И. Воробинской, В.А. Финоченко «риск» представляет собой вероятность причинения вреда здоровью в результате воздействия вредных и опасных производственных факторов при исполнении работником своих обязанностей [7].

В рамках исследования, в отношении сотрудников полиции, считаем необходимостью конкретизировать случаи профессиональных рисков, а также систематизировать процессы сбора, анализа и использования данных о заболеваемости для улучшения условий труда и здоровья сотрудников ОВД, выделяя следующие виды индикаторов:

- 1) Ключевой - профессиональная заболеваемость, требующая применения методов анализа данных о здоровье сотрудников, статистическая обработка данных;
- 2) ориентировочный - заболеваемость с временной утратой трудоспособности, требующий ограниченный статистический анализ, сбор данных через медицинские документы;
- 3) диагностический - результаты периодических медицинских осмотров, требующий долгосрочное динамическое наблюдение, создание баз данных о здоровье.

Автоматизированный учет заболеваемости сотрудников ОВД, включая анализ данных об основных и сопутствующих заболеваниях, результатов профилактических медицинских осмотров, а также информацию о временной или стойкой утрате трудоспособности (инвалидности); электронное заполнение учета заболеваний сотрудников из амбулаторных карт, с момента поступления на службу, до выхода сотрудников на пенсию для дальнейшего корреляционного анализа связи функционального состояния ЦНС (центральной нервной системы) со стажем работы в органах внутренних дел, оценки стрессоустойчивости, профессионального выгорания и других изменений в здоровье сотрудников, а также мониторинге уровня и характера заболеваний послужили бы значимыми при создании единой информационной базы, содержащей данные о заболеваемости и условиях труда и стало бы неотъемлемой частью управления профессиональными рисками.

Как известно, порядок управления профессиональными рисками регламентирован Приказом Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 11 сентября 2020 года «Об утверждении Правил управления профессиональными рисками» состоящее из следующих процедур:

- оценка профессионального риска;
- корректирующие меры (по снижению профессионального риска);
- контроль и мониторинг профессионального риска [8].

Считаем, что в деятельности сотрудников ОВД необходима разработка комплексной программы по идентификации и анализе рисков, включающей оценку профессиональных обязанностей и анализ статистических данных для выявления потенциальных рисков, интервью с сотрудниками ОВД о существующих рисках, разработки и внедрения мер безопасности и предотвращения рисков, включающих обучение безопасным методам работы, распознавание и реагирование на проблемы, мониторинг состояния здоровья, разработка процедур реагирования, использование чек-листа, содержащего перечень потенциальных опасностей, а также руководство паспортом риска.

Так, при идентификации и анализе рисков для объективной оценки рисков считаем необходимым проводить сбор и анализ статистических данных о прошлых инцидентах, несчастных случаях и профессиональных заболеваниях среди сотрудников. Это включает анализ данных о частоте и серьезности каждого инцидента для идентификации рецидивирующих или системных проблем. Анализ данных помогает также определить, какие меры предосторожности были эффективными в прошлом, а какие требуют доработки или замены. Это позволяет адаптировать стратегии управления рисками, делая их более целенаправленными и эффективными.

Интервью с сотрудниками ОВД о существующих рисках поможет получить информацию о восприятии условий труда, опасностей и предложений по улучшению безопасности.

Разработка мер безопасности должна базироваться на информации, полученной в ходе интервью, и включает в себя технические и организационные решения изменения трудового процесса и внедрения новых технологий. Обучение безопасным методам работы должно быть ориентировано на предотвращение травматизма и нападения, включая тренинги по правильному поведению в экстренных ситуациях и освоение средств индивидуальной защиты.

Распознавание и реагирование на проблемы, в том числе мониторинг состояния здоровья подчеркивает важность разработки процедур реагирования, использование чек-листа, содержащего перечень потенциальных опасностей, а также руководство паспортом риска. Внедрение систем, позволяющих отслеживать показатели здоровья сотрудников в динамике, помогут обеспечивать возможность оперативно реагировать на любые негативные изменения. Разработка четких, понятных и легкодоступных процедур для реагирования на несчастные случаи, профессиональные заболевания и другие экстренные ситуации, проведение регулярных тренировок и учений среди сотрудников для отработки действий по инструкциям повысит их готовность и компетентность в критических ситуациях.

Составление списков, в которых фиксируются все возможные риски и угрозы, присущие конкретному рабочему месту или виду деятельности регулярное проведение проверок на соответствие рабочих мест установленным требованиям безопасности с использованием чек-листов для предотвращения возможных инцидентов является важным руководством и управлением профессиональным риском. Наличие документа, который содержал бы описание всех идентифицированных рисков, методы их минимизации или устранения, а также ответственных лиц за реализацию мер безопасности поможет поддерживать высокий уровень осведомленности о возможных опасностях и способах их предотвращения. Эти действия образуют комплексный подход к распознаванию и управлению проблемами, связанными с профессиональными рисками в органах внутренних дел, способствуя созданию безопасной и здоровой рабочей среды.

На основании Приказа Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 11 сентября 2020 года «Об утверждении Правил управления профессиональными рисками» оценка должна проводиться на основании исходных данных по листам временной нетрудоспособности сотрудников ОВД с наименованием должности, структурного

подразделения, пола, возраста, кода болезни по МКБ10 (Международная классификация болезней), вида временной нетрудоспособности (травма или заболевание), режима лечения (амбулаторно или стационарно), периода нетрудоспособности и общего количества дней нетрудоспособности [8]. В отношении сотрудников ОВД предлагаем руководствоваться методами управления риском:

1. Таблица определения вероятности при значении, что событие происходит:

- очень редко (частота - не чаще одного раза в семь лет или вероятность события не превышает 5%);
- редко (событие наступает примерно один раз в пять лет или вероятность его наступления составляет 25%);
- периодически (каждые три года или с вероятностью 40%);
- часто (ежегодно или с вероятностью 80%);
- очень часто (присуждается для очень частых событий: происходит каждые полгода или чаще, с вероятностью более 95%).

2. Метод контрольных листов. В ходе исследования разработанный чек-лист потенциальных опасностей (от наибольшего к наименьшему) подразделяется как:

- физические угрозы и опасности при выполнении служебных обязанностей – риск травматизма, нападения, террористические акты, угрозы со стороны правонарушителей и другие опасности;
- выполнение работы в экстремальных условиях - работа в условиях высокой опасности, плохой погоды или катастроф;
- риск заболеваний, связанных с профессиональной деятельностью - из-за постоянного нахождения в стрессовых ситуациях или неподходящих рабочих условий;
- психологическое давление и стресс - связанные с высокими требованиями к профессиональной деятельности и ежедневным взаимодействием с тяжелыми случаями;
- взаимодействие с потенциально агрессивными лицами - риск внезапных и опасных конфликтов;
- ответственность за безопасность других лиц - давление и ответственность за жизнь и здоровье граждан;
- принятие оперативных решений в критических обстоятельствах - необходимость быстро и точно реагировать в экстремальных ситуациях.

Представленный перечень является не исчерпывающим и важен для первоначального этапа идентификации потенциальных опасностей. Контрольные листы могут использоваться на любой стадии выполнения работ, при этом функции проверяющего могут выполнять не только специалисты по охране труда, но и руководители подразделений.

3. Карта оценки уровня профессиональных рисков. Немаловажное значение имеет карта оценки уровня профессиональных рисков, служащая подтверждением о проведенной оценке уровней рисков с подробным указанием степени каждого риска. На основе данных, полученных в результате оценки, необходимо формирование реестра профессиональных рисков, содержащий: содержащий наименование опасного события, наименование потенциального источника риска, последствия, тяжесть и уровень риска, существующие меры управления, заключение и мероприятия по снижению риска. При этом тяжесть последствий классифицируется как «низкая», «средняя» или «высокая» в зависимости от потенциального вреда здоровью или жизни сотрудника. Уровень риска должно определяться совокупностью вероятности наступления опасного события и тяжести его последствий.

Для каждого оцененного риска, независимо от его уровня, разрабатываются методы управления, которые выбираются в соответствии с определенным уровнем выявленного риска и конкретной опасности. Приемлемость рисков для ОВД оценивается с целью их контроля и поддержания на управляемом уровне.

После классификации рисков по степени серьезности устанавливаются приоритеты по принятию мер для предотвращения ущерба здоровью сотрудников. В зависимости от оценки

рисков формируется паспорт на каждый риск. Этот документ служит подтверждением о проведенной оценке уровней рисков с подробным указанием степени каждого риска, в котором:

1. Уточняется конкретное подразделение, в котором идентифицирован риск;
2. Определяются должности или группы сотрудников наиболее подвержены риску;
3. Указывается конкретный риск;
4. Устанавливаются факторы, которые могут спровоцировать данный риск;
5. Присваивается значимость риска в зависимости от его потенциального влияния на сотрудников. Значимость может быть оценена как высокая, средняя или низкая;
6. Предлагаются конкретные действия или процедуры, направленные на минимизацию или устранение риска;
7. Указывается на лиц или должностей, которые несут ответственность за осуществление рекомендованных мероприятий. Это обеспечивает четкость исполнения и контроль за процессом;
8. Задаются планируемые даты начала и окончания мероприятий, что позволяет организовать временные рамки выполнения и следить за соблюдением графика.

Все вышеперечисленное, позволяет говорить о том, что оценка профессионального риска должна охватывать каждый вид деятельности и каждое рабочее место в полицейской организации, принимая во внимание каждый компонент рабочей деятельности, персонал, задачи, рабочее оборудование и рабочую среду. Оценка рисков используется для постоянного улучшения условий труда и требует надлежащей документации и поддержки, фиксировать результаты и принимать соответствующие меры [9].

Заключение. Исходя из проведенного исследования, предложена разработка комплексной программы для управления профессиональными рисками сотрудников органов внутренних дел. Программа включает использование методов определения вероятностей, а также применение чек-листов, содержащих перечень потенциальных опасностей, карту оценки степени риска и паспорта риска. Такая комбинация методик позволит эффективно своевременно идентифицировать, оценивать и прогнозировать риски, что способствует повышению безопасности сотрудников органов внутренних дел.

Список использованных источников

1. Murat Gözübenli, Fatih Mehmet Harmancı An investigation of occupational accidents and safety risks in policing: Views of employees// Интернет-ресурс file:///C:/Users/User/Downloads/3446-Article%20Text-11763-2-10-20160215%20(1).pdf дата обращения: 10.04.2024.
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 декабря 2023 года № 1233 «Об утверждении Концепции обеспечения общественной безопасности в партнерстве с обществом на 2024 – 2028 годы (в сфере профилактики правонарушений)» // Интернет-ресурс <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300001233> дата обращения: 10.04.2024.
3. Абикенова Ш.К., Сактаганова И.С., Текебаева А.М. Өндірістегі жазатайым оқиғаларды міндетті сақтандыру кезінде алдын алу және оңалту шараларын қаржыландыруды әкімшілік құқықтық реттеудің кейбір мәселелері // Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов ат. Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – 2023.- №3(76). - 96-105 б.
4. Татибеков Б. Пути совершенствования системы социального страхования от потери работы // Труд в Казахстане. 2006.№ 6.с. 16-17.
5. Шивранов Р.Б. Анализ существующих подходов к оценке опасностей и профессиональных рисков работников промышленных предприятий Республики Казахстан // Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-suschestvuyuschih-podhodov-k-otsenke-opasnostey-i-professionalnyh-riskov-rabotnikov-promyshlennyh-predpriyatiy-respubliki/viewer> дата обращения: 13.04.2024.
6. Джантеев Т.Х. Социологическое обеспечение выявления и предупреждения организационных рисков в деятельности органов внутренних дел: автореф. канд. социолог. наук. – Москва, 2017. – 21 с.

7. Воробинская Л.И., Финоченко В.А. Особенности оценки и управления профессиональными рисками // Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-otsenki-i-upravleniya-professionalnymi-riskami> дата обращения: 13.04.2024.

8. Приказ Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 11 сентября 2020 года №363 «Об утверждении Правил управления профессиональными рисками» // Интернет – ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021197>. дата обращения: 15.04.2024.

9. Adrian Constantin Achima Risk Management Issues in Policing: From Safety Risks faced by Law Enforcement Agents to Occupational Health // // Интернет –ресурс: https://www.researchgate.net/publication/275536408_Risk_Management_Issues_in_Policing_From_Safety_Risks_Faced_by_Law_Enforcement_Agents_to_Occupational_Health дата обращения: 15.04.2024.

Сведения об авторе

Сейтакова Б.М. - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, магистр юридических наук, подполковник полиции.

Сейтакова Б.М. – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі.

Seitakova B. - doctoral student of Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Master of Legal Science, Police Lieutenant Colonel.

А.К. Турсынбеков¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІ РЕТТЕЙТІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ЗАҢНАМАСЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада қылмыстық істерге сотқа дейінгі тергеу жүргізуді реттейтін қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасына талдау жасалды. Қылмыстық процеске қатысатын адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексерудің тиімділігін арттыру мақсатында Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық-процестік заңнамасына, айтқанда өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөнінде ұсыныстар тұжырымдалған.

Түйінді сөздер: сотқа дейінгі тергеу, қылмыстық іс, тергеуші, қылмыс, қаулы, айыптау, күдік.

Актуальные вопросы совершенствования уголовно-процессуального законодательства, регламентирующего досудебное расследование

В статье проведен анализ действующего уголовно-процессуального законодательства, регламентирующего проведение досудебного расследования уголовных дел. В целях обеспечения прав и законных интересов лиц, участвующих в уголовном процессе, а также повышения эффективности досудебного расследования сформулированы предложения по внесению изменений и дополнений в действующее уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан.

Ключевые слова: досудебное расследование, уголовное дело, следователь, преступление, постановление, обвинение, подозрение.

Current issues of improving criminal procedure legislation regulating pre-trial investigation

The article analyzes the current criminal procedure legislation regulating the conduct of pre-trial investigation of criminal cases. In order to ensure the rights and legitimate interests of persons involved in the criminal process, as well as to increase the effectiveness of the pre-trial investigation, proposals have been formulated to introduce amendments and additions to the current criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: pre-trial investigation, criminal case, investigator, crime, resolution, charge, suspicion.

Кіріспе. Қазіргі уақытта мемлекет қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл саласындағы заңнаманы жетілдіруге және нәлдік төзімділік қағидатын қалыптастыруға баса назар аударуда. Бұл құқық қорғау органдарының қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу, ашу және тергеу жөніндегі жұмысының тиімділігі мен сапасын арттыру, сондай-ақ азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қылмыстық қол сұғушылықтардан нақты қорғауды қамтамасыз ететін құқықтық тетікті жетілдіру қажеттілігіне байланысты.

Қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету тетігін жетілдіру, қылмыс жасаған адамдарды қылмыстық қудалау жүйесінің тиімділігін арттыру қажеттілігі Мемлекет басшысы Қ. К. Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында атап өтілді, онда «Азаматтардың құқықтары мен олардың қауіпсіздігін қорғауды күшейтудің негізгі факторы сот және құқық қорғау жүйелерінің терең реформалары болып табылады» [1].

Қылмыстық процестің сотқа дейінгі кезеңдеріндегі қылмыстық іс жүргізу қызметін реформалаудың өзектілігі біздің мемлекетіміздің экономикалық және әлеуметтік-саяси өміріндегі өзгерістерге, бүкіл құқық қорғау жүйесін ұйымдастыру мен оның жұмыс істеуі туралы қоғамда қабылданған көзқарастардың өзгеруіне байланысты.

Соңғы жылдары құқық қорғау механизмінің әлсіреуі, ең алдымен, құқық қорғау жүйесінің төмен деңгейімен байланысты. Бұл, атап айтқанда, қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеуді жүзеге асыратын органдарға қатысты, олардың нақты мүмкіндіктері қылмыстық қауіптің ауқымына және қылмыстың өсуіне сәйкес келмейді. Мұның себебі-олардың ұйымдық-құқықтық құрылысында елеулі кемшіліктердің болуы, сондай-ақ қолданыстағы заңнаманың жетілмегендігі. Бұл мән-жайлар ұлттық сот ісін жүргізудің тиімділігін арттыруға және оған қатысушылардың іс жүргізу кепілдіктерін арттыруға серпін берді.

Нәтижесінде қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі (алдын ала) іс жүргізудің қазіргі ұйымдастырушылық және рәсімдік жағдайы оның алдына қойылған міндеттерді оңтайлы шешуге мүмкіндік бермейді, бұл оны жетілдірудің аса қажеттілігін көрсетеді.

Негізгі бөлім. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдірудің бір бағыты-бұлтартпау шараларының мақсаттарын реттеу.

Қылмыстық қудалаудың маңызды құрамдас бөлігі қылмыстық сот ісін жүргізудің мәжбүрлі функциясын жүзеге асыратын бұлтартпау шаралары болып табылатынын атап өткен жөн.

Сонымен қатар, қылмыстық іс жүргізу заңнамасында бұлтартпау шараларының мақсаттарын регламенттеу жоқ. Қазақстан Республикасы ҚПК-де Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 136-бабында көрсетілген бұлтартпау шараларын қолданудың негіздері ғана көзделген.

Сонымен бірге, қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеу шараларының негіздері мен мақсаттары табиғаты бойынша әртүрлі, сондықтан ҚПК-ге бұлтартпау шараларының мақсаттарын реттейтін нормаларды енгізген жөн.

Мақсат не үшін деген сұраққа жауап береді?, ал негіз-не негізінде?

Айта кету керек, заң шығарушы бір нәрсені реттеу кезінде, әдетте, заңда, негіздерден басқа, мақсатты да көрсетеді. Мұны тергеу әрекеттерінің мысалынан байқауға болады.

Мәселен, Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 252-бабының 1-бөлігінде тінту іс үшін маңызы бар заттарды немесе құжаттарды табу және алып қою мақсатында жүргізілетіні көрсетілген. Сол баптың 2-бөлімінде тінту жүргізу үшін негіздеме көрсетілген заттар немесе құжаттар белгілі бір бөлмеде немесе басқа жерде немесе белгілі бір адамда болуы мүмкін деп болжауға жеткілікті деректердің болуы болып табылады.

Қазақстан Республикасының ҚПК - дегі барлық дерлік тергеу әрекеттерін регламенттеу кезінде дәл осылай көрсетілген.

Сондықтан, біздің ойымызша, Қазақстан Республикасының ҚПК-де бұлтартпау шараларын қолдану негіздерімен қатар оларды қолдану мақсаттарын да бекіту қажет.

Бұлтартпау шараларын қолдану мақсаттары ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- жасалған қылмыстық құқық бұзушылыққа қатыстылығын анықтау.
- қылмыстық процеске қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету.
- күдіктінің, айыпталушының қылмыстық әрекетінің жолын кесу.
- қылмыстық жауаптылықтан және жазадан жалтарудың алдын алу.
- қылмыстық істі тергеудің қалыпты барысын қамтамасыз ету.

Осылайша, бұлтартпау шараларының негіздері мен мақсаттары табиғаты бойынша әртүрлі екенін ескере отырып, ҚПК-ге бұлтартпау шараларының мақсаттарын реттейтін норманы енгізген жөн.

Осыған байланысты, 136-бапты «бұлтартпау шараларының мақсаттары мен негіздері» деп қайта атау және осы баптың 1-бөлігін мынадай редакцияда жазу қажет болып көрінеді:

«Жасалған қылмыстық құқық бұзушылыққа қатыстылығын анықтау, қылмыстық процеске қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, күдіктінің (айыпталушының) қылмыстық іс-әрекетінің жолын кесу, қылмыстық жауаптылықтан және жазадан жалтаруға жол бермеу, сондай-ақ күдікті (айыпталушы) қылмыстық қудалау органдарынан немесе соттан жасырылады не істі объективті тергеп-тексеруге кедергі келтіреді деп пайымдауға жеткілікті негіздер болған кезде үкімнің орындалуын қамтамасыз ету мақсатында немесе оның сотта қаралуына не қылмыстық қызметпен айналысуды жалғастыратын болады, орган, қылмыстық процесті жүргізуші өз өкілеттігі шегінде осы адамға осы Кодекстің 137-бабында көзделген бұлтартпау шараларының бірін қолдануға құқылы».

Сонымен қатар, 128 және 155-баптардың атаулары олардың мазмұнына сәйкес келмейтінін ескере отырып, 128-бапты «ұстау», ал 155-бапты «процестік мәжбүрлеудің өзге де шараларын қолдану мақсаттары мен негіздері» деп өзгерту орынды болып көрінеді.

Қылмыстық процеске жаңа қатысушыны енгізу «іс жүргізу прокуроры» терминін түсіндіруді қажет етті. Сонымен, Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізу кодексінің 7-бабының 35-тармағына сәйкес «іс жүргізу прокуроры «- бұл» қылмыстық іс бойынша заңдардың қолданылуын қадағалау ҚПК-ге сәйкес прокуратура басшысына жүктелген прокурор» [2].

Прокуратура органының басшылары: «Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры, облыстардың прокурорлары және оларға теңестірілген прокурорлар мен олардың орынбасарлары, сондай-ақ өз құзыреті шегінде әрекет ететін аудандардың, қалалардың прокурорлары және оларға теңестірілген прокурорлар мен олардың орынбасарлары» (ҚР ҚПК 7-бабының 34-тармағы) [2].

Осылайша, прокуратура басшысы нақты қылмыстық іс бойынша іс жүргізу прокурорын тағайындайды, ол сотқа дейінгі тергеу басталғаннан бастап қадағалауды жүзеге асырады, содан кейін өзі сотта мемлекеттік айыптауды қолдайды.

2015 жылға дейін прокуратура жұмысын ұйымдастыру қылмыстық істі алдын ала тергеуді қадағалауды бір прокурор, ал сотта сол қылмыстық іс бойынша Басқасы жүзеге асыратындай етіп құрылды.

Енді жаңа фигураны – «іс жүргізу прокурорын» енгізу арқылы бұл мәселені шешу керек деп болжануда.

Іс жүргізу прокуроры ауыстырылмайды, бірақ Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының нормативтік құқықтық актілерінде көзделген жағдайларда прокуратура басшысының шешімі бойынша басқа іс жүргізу прокурорымен ауыстырылуы мүмкін.

Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 193-бабына сәйкес прокурор сотқа дейінгі тергеп-тексерудің, сондай-ақ қылмыстық қудалаудың заңдылығын қадағалауды жүзеге асыра отырып:

– қылмыстық құқық бұзушылық туралы өтінішті тіркейді және оны қылмыстық қудалау органына береді не өзінің іс жүргізуіне қабылдайды және сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асырады;

- қылмыстық қудалаудың бір органынан тергелуі мен соттылығы бойынша келіп түскен қылмыстық құқық бұзушылық туралы өтініш пен қолда бар материалдарды береді;
 - қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыздар мен хабарламаларды қабылдау және тіркеу кезінде заңдылықтың сақталуын тексереді;
 - оқиға орнын тексеруге қатысуға құқылы, сондай-ақ өз өкілеттігі шеңберінде басқа да әрекеттерді жүзеге асырады;
 - белгілі бір тергеу әрекеттерін жүргізу туралы жазбаша нұсқаулар береді;
 - ҚПК-де көзделген жағдайларда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тұлғаның әрекеттеріне және (немесе) шешімдеріне санкция береді;
 - ҚПК белгілеген жағдайларда және тәртіпшен жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін сотқа дейінгі тергеп-тексеру материалдарына қосу туралы жазбаша нұсқаулар береді;
 - иммунитеті мен қылмыстық қудалаудан артықшылығы бар адамдарды қол сұғылмаушылықтан айыруға және қылмыстық жауаптылыққа тартуға келісім алу үшін ұсыныс енгізеді;
 - қылмыстық қудалау органдарынан тексеру үшін қылмыстық істерді, құжаттарды, материалдарды, оның ішінде жедел-іздігі іс-шараларының және жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін алады, одан әрі тергеу жүргізу үшін тергеу мерзімдері үзілген қылмыстық істерді жібереді;
 - тергеушінің, анықтаушының, анықтау органының заңсыз қаулыларының, сондай-ақ тергеу бөлімі мен анықтау органы бастықтарының, төмен тұрған прокурордың қаулылары мен нұсқауларының күшін жояды;
 - қосымша тергеп-тексеру жүргізу үшін қылмыстық істі қайтарады не сотқа дейінгі тергеп-тексеруді толық көлемде немесе нақты тұлғаларға қатысты тоқтатады;
 - істерді сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын органнан алып қояды және сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басқа органына береді; айрықша жағдайларда қылмыстық қудалау органының жазбаша өтінішхаты бойынша не өз бастамасы бойынша тергеп-тексерудің объективтілігі мен жеткіліктілігін қамтамасыз ету мақсатында істерді бір органнан екіншісіне береді не тергеп-тексерудің белгіленген ҚПК-на қарамастан, оларды өз ісіне қабылдайды және тергеп-тексереді;
 - сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімдерін ұзартады, сондай-ақ қажет болған жағдайларда тергеп-тексеру мерзімін белгілейді;
 - ҚПК тергеу судьясының құзыретіне жатқызылған мәселелерді қарау кезінде сот отырыстарына қатысады;
 - қамаудағы адамдарды ұстаудың заңнамада белгіленген тәртібі мен шарттарының сақталуын тексереді;
 - айыптау актісін, қылмыстық теріс қылық туралы хаттаманы бекітеді, айыпталушыны сотқа береді және қылмыстық істі мәні бойынша қарау үшін сотқа жібереді;
 - сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның ҚПК көзделген негіздер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеруді тоқтату туралы қаулысын бекітеді;
 - сот қаулысы бойынша тергеу әрекеттерін жүргізуді ұйымдастырады, оның нәтижелерін сот прокурордың өтініші бойынша іс материалдарына қоса береді;
 - іс жүргізу келісінмін бастайды және жасайды [2].
- Сондай-ақ, прокурор мемлекеттік айыптаушы ретінде сотқа қатысады:
- дәлелдемелер ұсынады және оларды зерттеуге қатысады, сотқа айыптаудың мәні бойынша, сондай-ақ сот талқылауы кезінде туындайтын басқа да мәселелер бойынша өз пікірін баяндайды, сотқа қылмыстық заңды қолдану және сотталушыға жаза тағайындау туралы ұсыныстар береді;
 - егер азаматтардың құқықтарын, мемлекеттік немесе қоғамдық мүдделерді қорғау талап етсе, іс бойынша азаматтық талап қояды немесе қолдайды;
 - егер ол сот талқылауында растау таппады деген қорытындыға келсе, айыптаудан бас тартады (толық немесе ішінара);

- сотталушымен іс жүргізу келісімін жасайды;
- ҚПК көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады [2].

Қазақстан Республикасының ҚПК-де прокуратура органы басшысының айрықша өкілеттіктері регламенттелген (ҚР ҚПК 193-бабының 2-бөлігі):

- ынтымақтастық туралы іс жүргізу келісімін жасасу;
- тергеушінің, анықтаушының, анықтау органының заңсыз қаулыларының, сондай-ақ тергеу бөлімі мен анықтау органы бастықтарының, төмен тұрған (бағынысты) прокурордың қаулылары мен нұсқауларының күшін жою;
 - қылмыстық істі сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамнан не органнан алып қою және оны сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізу үшін басқа тұлғаға не органға беру;
- қол сұғылмаушылықтан айыруға және қылмыстық қудалаудан артықшылықтары бар адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тартуға келісім алу үшін ұсыныс енгізу;
- қылмыстық істерді тергеу мерзімдерін ұзарту;
- тергеушінің, анықтаушының, анықтау органының, тергеу бөлімі мен анықтау органы бастықтарының, сондай-ақ төмен тұрған прокурордың әрекеттері мен шешімдеріне шағымдарды қарау;
 - заңдылық бұзылған жағдайда тергеушіні, анықтаушыны қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізуден шеттету;
- іс жүргізу прокурорының қылмыстық істі қосымша тергеу жүргізу үшін қайтару туралы қаулысын бекіту [2].

Процессуалдық прокурордың қадағалауды ұйымдастыру тәртібі «процессуалдық прокурордың қадағалауды ұйымдастыру жөніндегі Нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 29 желтоқсандағы № 163 бұйрығымен регламенттелген [3].

Қылмыстық іс жүргізу заңнамасымен реттелетін іс жүргізу Прокурорының өкілеттіктерін талдау прокурордың қылмыстық қудалау субъектісі ғана емес, сонымен бірге сотқа дейінгі тергеуде де, қылмыстық істі сотта қарауда да заңдылықты қамтамасыз етудің кепілі екенін көрсетеді.

Қылмыстық процессте прокурордың қызметін регламенттеу кезінде заң шығарушының тұжырымдамаларды қолдануы ғылыми қызығушылық тудырады.

Прокурордың қызметін регламенттеу бөлігінде Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасын талдау осы қылмыстық процеске қатысушыға қатысты қолданылатын терминдердің көптігін анықтады.

Мәселен, мысалы, Қазақстан Республикасының ҚПК мынадай терминдермен жұмыс істейді: процессуалдық прокурор (ҚПК – нің 7-бабының 35-тармағы, 193-бабының 3-бөлігі), прокурор-мемлекеттік айыптаушы (пп. ҚПК 7-бабы 23, 25-бөлігі), қадағалаушы прокурор (ҚПК 56-бабы 4, 5-бөлігі), уәкілетті прокурор (ҚПК 58-бабы 3-бөлігі), тиісті прокурор (ҚПК 105-бабы 1-бөлігі), тергеу жүргізетін прокурор және т. б.

Бұл ретте, Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі №89 бұйрығымен бекітілген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арыздар мен хабарламаларды қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларына сәйкес уәкілетті прокурорларға-қылмыстық статистиканы жүзеге асыратын прокурорлар, ал қадағалаушы прокурорларға – қылмыстық істі тергеп – тексеруді қадағалауды жүзеге асыратын прокурорлар жатады [3].

Терминологияның бұл көптігі прокурор қызметінің мазмұнын түсіну мен түсіндіруді едәуір қиындатады. Осыған байланысты қылмыстық іс жүргізу заңнамасының терминологиясын біркелкілікке келтіру орынды болып көрінеді.

Сондай-ақ қылмыстық қудалауды регламенттеу бөлігінде Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасын одан әрі жетілдіру жөнінде мынадай ұсыныстар енгізу ұсынылады.

1) Қазақстан Республикасы ҚПК 7-бабының 22-тармағы мынадай редакцияда жазылсын: «қылмыстық қудалау – қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті және оны жасаған адамды, соңғысының қылмыстық құқық бұзушылық жасаудағы кінәсін анықтауға, осындай адамға жаза немесе өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын қолдануды қамтамасыз етуге бағытталған іс жүргізу Прокурорының қызметі, сондай-ақ тергеушінің, анықтаушының және анықтау органының іс жүргізу Прокурорының қадағалауымен, басшылығымен немесе тапсырмасымен жүзеге асырылатын қызметі қылмыстық процестің міндеттеріне қол жеткізу және жәбірленушінің (жеке айыптаушының), азаматтық талапкердің іс жүргізу қызметі, олардың заңды өкілдері мен өкілдерінің өздерінің және өкілдік ететін құқықтары мен заңды мүдделерін іске асырумен байланысты».

2) Іс бойынша іс жүргізуді тек өндірісінде тұрған субъект жүзеге асыра алатындығын ескере отырып, оны жүзеге асыруға уәкілетті субъектілердің «іс бойынша іс жүргізу» терминін анықтауда нақтылау және нақтылау қажет. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 7-бабының 57-тармағын мынадай түрде баяндаған жөн: «іс бойынша іс жүргізу-нақты қылмыстық іс бойынша іс жүргізудегі адам сотқа дейінгі және сот ісін жүргізу барысында жүзеге асыратын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы»

3) Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 58-бабының 1-бөлігіне сәйкес қылмыстық істі соттың қарауына қатысатын және сотта айыптауды қолдау арқылы мемлекеттің мүдделерін білдіретін прокурор ғана мемлекеттік айыптаушы болып табылатынын ескере отырып, Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 7-бабының 23-тармағынан жақшадағы сөздерді алып тастау ұсынылады (мемлекеттік айыптаушы).

4) ҚПК-нің 23-тармағының 7-бабына сәйкес прокурордың қылмыстық қудалау органына жататынын ескере отырып, Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 184-бабының 1-тармағының 2-тармағынан «прокурор» деген сөзді алып тастау және оны мынадай редакцияда жазып беру ұсынылады «қылмыстық қудалау органының лауазымды адамы өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде қылмыстық құқық бұзушылық туралы мәліметтер алады».

Қорытынды. Қорытындылай келе, мыналарды атап өтуге болады.

1. Бұлтартпау шараларының негіздері мен мақсаттары табиғаты бойынша әртүрлі екенін ескере отырып, ҚПК-ге бұлтартпау шараларының мақсаттарын реттейтін норманы енгізген жөн.

2. Қылмыстық қудалауды регламенттеу бөлігінде Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасын одан әрі жетілдіру жөнінде мынадай ұсыныстар енгізу ұсынылады.

1) Қазақстан Республикасы ҚПК 7-бабының 22-тармағы мынадай редакцияда жазылсын: «қылмыстық қудалау – қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті және оны жасаған адамды, соңғысының қылмыстық құқық бұзушылық жасаудағы кінәсін анықтауға, осындай адамға жаза немесе өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын қолдануды қамтамасыз етуге бағытталған іс жүргізу Прокурорының қызметі, сондай-ақ тергеушінің, анықтаушының және анықтау органының іс жүргізу Прокурорының қадағалауымен, басшылығымен немесе тапсырмасымен жүзеге асырылатын қызметі қылмыстық процестің міндеттеріне қол жеткізу және жәбірленушінің (жеке айыптаушының), азаматтық талапкердің іс жүргізу қызметі, олардың заңды өкілдері мен өкілдерінің өздерінің және өкілдік ететін құқықтары мен заңды мүдделерін іске асырумен байланысты».

2) Іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыратын субъектіні нақтылау мақсатында Қазақстан Республикасы ҚПК 7-бабының 57-тармағы мынадай редакцияда жазылсын: «іс бойынша іс жүргізу-нақты қылмыстық іс бойынша іс жүргізудегі адам сотқа дейінгі және сот ісін жүргізу барысында жүзеге асыратын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы».

3) Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 58-бабының 1-бөлігіне сәйкес қылмыстық істі соттың қарауына қатысатын және сотта айыптауды қолдау жолымен мемлекеттің мүдделерін білдіретін прокурор ғана мемлекеттік айыптаушы болып табылатынын ескере отырып,

Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 7-бабының 23-тармағынан жақшадағы сөздерді алып тастау ұсынылады (мемлекеттік айыптаушы).

4) ҚПК-нің 23-тармағының 7-бабына сәйкес прокурордың қылмыстық қудалау органына жататынын ескере отырып, Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 184-бабының 1-тармағының 2-тармағынан «прокурор» деген сөзді алып тастау және «қылмыстық қудалау органының лауазымды адамы өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде қылмыстық құқық бұзушылық туралы мәліметтер алады» деген мынадай редакцияда жазылсын.

5) бұлтартпау шараларының негіздері мен мақсаттары табиғаты бойынша әртүрлі екенін ескере отырып, ҚПК-ге бұлтартпау шараларының мақсаттарын регламенттейтін норманы енгізген жөн.

Осыған байланысты, 136-бапты «бұлтартпау шараларының мақсаттары мен негіздері» деп қайта атау және осы баптың 1-бөлігін мынадай редакцияда жазу қажет болып көрінеді:

«Жасалған қылмыстық құқық бұзушылыққа қатыстылығын анықтау, қылмыстық процеске қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, күдіктінің (айыпталушының) қылмыстық іс-әрекетінің жолын кесу, қылмыстық жауаптылықтан және жазадан жалтаруға жол бермеу, сондай-ақ күдікті (айыпталушы) қылмыстық қудалау органдарынан немесе соттан жасырылады не істі объективті тергеп-тексеруге кедергі келтіреді деп пайымдауға жеткілікті негіздер болған кезде үкімнің орындалуын қамтамасыз ету мақсатында немесе оның сотта қаралуына не қылмыстық қызметпен айналысуды жалғастыратын болады, орган, қылмыстық процесті жүргізуші өз өкілеттігі шегінде осы адамға осы Кодекстің 137-бабында көзделген бұлтартпау шараларының бірін қолдануға құқылы».

6) 128 және 155-баптардың атаулары олардың мазмұнына сәйкес келмейтінін ескере отырып, 128-бапты «ұстау», ал 155-бапты «процестік мәжбүрлеудің өзге де шараларын қолдану мақсаттары мен негіздері» деп өзгерту орынды болып көрінеді.

7) Прокурордың қызметін регламенттеу бөлігінде Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасын талдау осы қылмыстық қудалау субъектісіне қатысты қолданылатын терминдердің көптігін анықтады.

Мұндай көптік прокурор қызметінің мазмұнын түсіну мен түсіндіруді едәуір қиындататынын ескере отырып, қылмыстық іс жүргізу заңнамасының терминологиясын біркелкілікке келтіру орынды болып көрінеді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі

1. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы // https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy

2. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі. - Алматы: Заңгер, 2024. – 368 б.

3. «Процессуалдық прокурордың қадағалауды ұйымдастыру жөніндегі Нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 29 желтоқсандағы № 163 Бұйрығы. - Алматы: Заңгер, 2015. – 28 б.

Автор туралы мәліметтер

Турсынбеков А.К. – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі.

Турсынбеков А.К. – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова, магистр юридических наук.

Tursynbekov A.K. is a doctoral student at the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Master of Law.

Д.К. Темирканова¹

¹Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш.Кабылбаева,
Костанай, Казахстан

ДЕТЕРМИНАНТЫ БЫТОВОГО НАСИЛИЯ В КАЗАХСТАНЕ

В статье сделана попытка определения причин и условий преступности в семейно-бытовой сфере и видов ее детерминации. Для этого изучены разные точки зрения на детерминанты бытового насилия. А также проведен анализ результатов опросов жертв насилия, работников кризисных центров и центров оказания помощи жертвам домашнего насилия, а также самих агрессоров.

В результате в качестве факторов возникновения бытового насилия выделены социальные, экономические и правовые проблемы общества. Изученный зарубежный опыт демонстрирует проблему общемирового масштаба. Решение видится в выявлении способствующих его совершению детерминант, что станет основой разработки эффективных мер по предупреждению бытового насилия. Одной из таких мер может стать обязательная психокоррекция - работа психолога с агрессором, с оказанием в тоже время помощи и жертве бытового насилия.

Ключевые слова: детерминанты, семейный опыт, бытовое насилие, семейно-бытовая сфера, насильственная преступность, Республика Казахстан, латентная преступность, агрессор, жертва, криминализация, психокоррекция.

Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың детерминанттары

Мақалада отбасылық-тұрмыстық саладағы қылмыстың себептері мен жағдайларын және оны анықтау түрлерін анықтауға тырысады. Ол үшін тұрмыстық зорлық-зомбылықтың детерминанттары туралы әртүрлі көзқарастар зерттелді. Сондай-ақ зорлық-зомбылық құрбандарына, дағдарыс орталықтары мен тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету орталықтарының қызметкерлеріне, сондай-ақ агрессорлардың өздеріне жүргізілген сауалнамалардың нәтижелеріне талдау жүргізілді.

Нәтижесінде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың пайда болу факторлары ретінде қоғамның әлеуметтік, экономикалық және құқықтық мәселелері анықталды. Зерттелген шетелдік тәжірибе әлемдік деңгейдегі проблеманы көрсетеді. Шешім оны жасауға ықпал ететін детерминанттарды анықтауда көрінеді, бұл тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алудың тиімді шараларын әзірлеуге негіз болады. Осындай шаралардың бірі міндетті психокоррекция болуы мүмкін - психологтың агрессормен жұмысы, сонымен бірге тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбанына көмек көрсету.

Түйінді сөздер: детерминанттар, отбасылық тәжірибе, тұрмыстық зорлық-зомбылық, отбасылық-тұрмыстық сала, зорлық-зомбылық қылмысы, Қазақстан Республикасы, Жасырын қылмыс, агрессор, жәбірленуші, криминализация, психокоррекция.

Determinants of domestic violence in Kazakhstan

The causes and conditions of crime in family and domestic sphere and the types of its determination were identified in the present article. For this purpose, different points of view on the determinants of domestic violence were studied. The analysis of the results received due to surveys completed

by the victims of violence, workers of crisis centers and centers of assistance of victims of domestic violence together with the the analysis of the data received from the aggressors were carried out as well.

As a result, social, economic and legal problems of society were identified as factors of domestic violence. The examined foreign experience demonstrates a global scale problem on this issue. The solution is seen in the identification of determinants contributing to its commission, which will be the basis for the development of effective measures to prevent domestic violence. One of such measures can be mandatory psychocorrection, which is the psychologist's work with the aggressor, meanwhile the assistance of the victims of domestic violence.

Keywords: determinants, family experience, domestic violence, family and domestic sphere, violent crime, Republic of Kazakhstan, latent crime, aggressor, victim, criminalization, psychocorrection.

Введение. Выделение проблемы бытового насилия как самостоятельного явления обусловлено его широким распространением, сложностью в противодействии ему и серьезным последствиям, к которым оно приводит. В 2023 году в результате семейно-бытового насилия в Казахстане погибло 69 женщин и 7 детей, поступило более 99 тысяч обращений по фактам семейно-бытового насилия, совершено 2 452 преступления против детей. И это только официальная статистика. Было и несколько резонансных случаев, которые никого не оставили равнодушными [1].

Так, в ноябре 2023 года в Казахстане произошло резонансное событие – жестокое избивание бывшим министром национальной экономики Казахстана своей супруги, повлекшее ее смерть [2]. Это лишний раз доказывает, что бытовое насилие распространено во всех слоях общества независимо от уровня благосостояния, образования, возраста, этнической принадлежности и религии. Основное отличие бытового насилия от других форм насилия заключается в том, что оно происходит от лица, находящегося в близких или родственных отношениях с жертвой, а эти отношения обычно считаются безопасными. Более того, часто сама жертва до проявления насилия видит в насильнике своего защитника и поддержку.

Вышеуказанное свидетельствует о необходимости дальнейшей работы по совершенствованию профилактики и противодействию бытовому насилию в нашей стране. Определение наиболее действенных мер в этом направлении требует анализа причин и условий, способствующих совершению правонарушений в сфере бытовых отношений, который поможет ответить на вопрос: что способствует повышению уровня бытового насилия, какие элементы механизма имеют причинную связь, а какие являются способствующими условиями роста или снижения числа рассматриваемых правонарушений. Поэтому крайне важно изучить с точки зрения системных взаимосвязей понятия причин и условий преступности и виды ее детерминации (обусловленности).

Методы. В исследовании использованы комплекс методов научного познания. В частности, применены методы анализа статистических данных, социологические методы исследования, позволяющие рассмотреть детерминанты бытового насилия с разных позиций и точек зрения. Использован сравнительно-правовой метод, на основе которого проведено сравнение ситуации с бытовым насилием в разных странах мира. Институциональный подход к исследованию бытового насилия способствует изучению данного явления с учетом норм и средств регулирования социального поведения индивидов, которые сложились в обществе на макроуровне.

Основная часть. Согласно статье 1 Закона Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия», насилие классифицируется как бытовое в том случае, когда умышленное противоправное деяние совершено в сфере семейно-бытовых отношений. К семейно-бытовым относятся отношения между супругами, бывшими супругами, лицами, проживающими или проживавшими совместно, близкими родственниками, лицами, имеющими общего ребенка

(детей) [3]. Однако данное определение бытового насилия видится слишком узким, поскольку это явление обычно представляет собой не отдельное противоправное действие, а целый комплекс действий и характеристик, нарушающих права и достоинство человека [4].

Анализ причин и условий совершения конкретного преступления предполагает:

а) изучение социально-психологического механизма индивидуального преступного поведения;

б) анализ процесса формирования отрицательных морально-психологических особенностей личности, проявившихся в противоправных действиях;

в) выявление факторов и конкретной жизненной обстановки, которая вызвала или способствовала совершению преступления [5].

Как правило, выделяют две категории причин преступного поведения в семейно-бытовой сфере:

а) внешние – зависят от сопутствующих явлений, таких как распространение алкоголизма и наркомании в обществе, кризис культуры и морали, воздействие средств массовой информации, демонстрирующих сцены насилия, убеждения некоторых религиозных течений о допустимости бытового насилия над замужними женщинами, традиционное представление о мужчине как абсолютном главе семьи с «исключительными» полномочиями, а также географические, экономические и политические факторы;

б) внутренние – зависят от индивидуального жизненного и семейного опыта человека, его психического состояния, уровня самопонимания, образования и культуры, наличия вредных привычек и образа жизни. Эти факторы включают в себя поведение, основанное на примере отношений в семье, а также стресс, вызванный неблагоприятной семейной обстановкой.

Исследования показывают, что семейное насилие может быть расценено как эпидемия, поскольку три четверти мужчин, участвовавших в опросе, сообщили, что в детстве были свидетелями агрессивного поведения со стороны отца. Также исследования подтверждают широкое распространение и влияние криминогенной семейной обстановки на совершение насильственных преступлений [6].

Необходимо учитывать, что даже если насилие направлено только против одного человека в семье, все остальные члены семьи также сталкиваются со «вторичной виктимизацией». Это означает, что они могут переживать те же психологические последствия, что и жертва насилия. Дети, которые становятся свидетелями домашнего насилия, подвержены риску развития эмоциональных и поведенческих проблем, таких как тревожность, депрессия, плохая успеваемость в школе, низкая самооценка, ночные кошмары и физическое недомогание. Многие дети пытаются защитить матерей от насилия, рискуя привлечь его на себя. Они могут проявлять агрессивное поведение или наоборот, быть апатичными. Дети, сталкивающиеся с насилием в семье, часто имеют те же психологические проблемы, что и дети, которые сами подвергаются насилию. Исследования показывают, что в семьях, где женщины подвергаются насилию со стороны мужей, дети также становятся жертвами насилия (от 30 % до 60 % семей) [6].

Результаты исследования, проведенного Академией правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан среди осужденных за убийство, показали, что большинство опрошенных лишены положительного опыта социализации в семье, дошкольном учреждении, школе и среди сверстников, где царит здоровая атмосфера, способствующая полноценному вхождению в общество. Основная часть осужденных выросла в семьях, где родители злоупотребляли алкоголем, дети оставались без присмотра и влияние улицы формировало их поведение и привычки. Многие осужденные отметили, что с детства сталкивались с домашним насилием и принуждением, что они воспринимали как норму для разрешения конфликтов. Так, осужденный за совершение убийства с особой жестокостью считал это единственным способом разрешения конфликтов внутри семьи. Такое убеждение обусловлено тем, что его отец насмеялся над матерью и детьми и проявлял к ним насилие [7].

Согласно высказыванию Е.О. Алауханова, отсутствие любви в детстве может стать причиной агрессии. Люди могут компенсировать недостаток любви, которую они не получили в детстве, на своих партнерах. Исследования показывают, что у 40 % насильников были проблемы с родителями в детстве, в то время как только у 15 % семейных агрессоров не было таких проблем. У некоторых людей генетически заложен тиранический характер и стремление к контролю над другими людьми, включая партнеров. Навык манипулировать, развившийся в детстве, может быть направлен на партнера взрослой жизни. Различные факторы, такие как неуверенность в себе, вымещение злобы на близких, низкий уровень культуры поведения, сложная экономическая ситуация, психические расстройства, образовательный уровень и неудовлетворенность семейной жизнью, могут привести к конфликтам и насилию в семье [8].

В рамках настоящего исследования представляет интерес зарубежный опыт противодействия бытовому насилию и профилактики провоцирующих его причин.

Так, в Соединенных Штатах Америки упор делается на финансовую составляющую, т.е. прежде всего бытовое насилие в отношении женщин совершается в связи с тем, что ей некуда пойти и не к кому обратиться [2].

В Индии культурные особенности и патриархат мешают индийским женщинам обращаться в полицию, в то время как полиция намеренно старается оттягивать прием заявлений от жертв, надеясь, что супруги разберутся самостоятельно. Также в стране тяжело добиться судебного рассмотрения дела. Одна из популярных причин домашней тирании – отсутствие за супругой богатого приданого [9].

Пакистанские исследователи выделяют ряд факторов, связанных с совершением бытового насилия в отношении женщин. Так, во многих культурах до сих пор существует гендерная дискриминация, обусловленная социокультурными факторами, включая неравный доступ женщин к медицинским услугам, неравный статус гендерных отношений, акцент на первичных репродуктивных обязанностях женщин, более низкий уровень образования и неравные возможности трудоустройства. Помимо этих факторов, существенными факторами, связанными с бытовым насилием в отношении женщин, являются динамика власти женщин, патриархат, низкий социально-экономический статус и злоупотребление психоактивными веществами со стороны партнера или мужчины в семье. Бесплодие у женщин также является значительной причиной насилия в отношении женщин в разных частях мира. Кроме того, исследования показывают, что насилие имеет место и во время беременности. Причинами насилия над беременными женщинами являются злоупотребление партнером алкоголем, ревность, стресс и безработица, которые могут быть факторами риска бытового насилия во время беременности. Несмотря на то, что физическое и сексуальное насилие со стороны партнера в отношении женщин широко распространено, различия в распространенности в разных регионах свидетельствуют о том, что это насилие не является неизбежным и требует решения [10].

В России бытовое насилие зачастую связано с алкоголизмом или наркоманией среди мужчин, а также с бедностью. По статистике, 50 % россиянок, так или иначе, сталкивались с насилием в семье [11]. В российском законодательстве отсутствует понятие «бытовое насилие», более того, насилие в отношении близких лиц декриминализовано.

Похожие причины бытового насилия в нашей стране, в качестве основных, выделила министр культуры и информации А. Балаева. В частности, это алкоголь, наркотики и игромания. Так, в 55,3 % случаев причинами, которые приводят к домашнему насилию, являются вредные привычки: алкоголь, наркотики, игромания. В остальных случаях это проблемы социально-экономического характера (47,6 %) и отсутствие стабильного заработка (29,2 %) [12] (см. рис. 1).

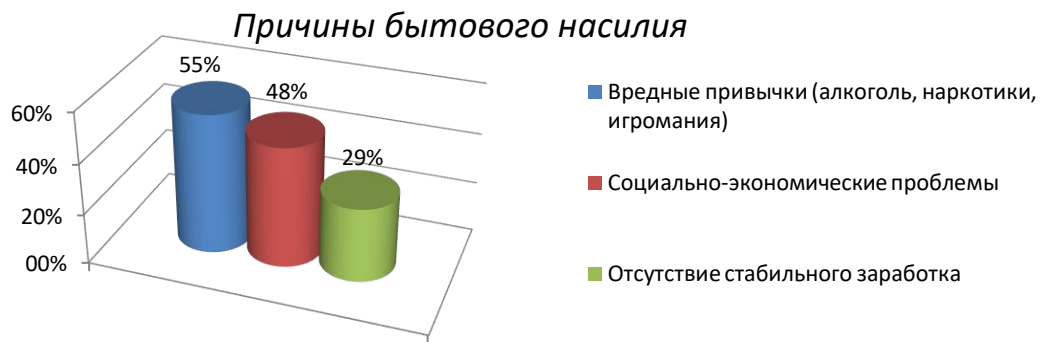

Рис. 1. Основные причины бытового насилия в Республике Казахстан

Примечание – Составлен автором по источнику [12]

Более конкретные причины названы в ходе опроса, проведенного авторами исследования «Криминологическая характеристика домашнего насилия в отношении женщин Казахстана». Так, в качестве значимых детерминант бытового насилия опрошенные граждане указали на злоупотребление алкоголем 54,6 %; плохой семейный опыт в своей семье или результат воспитания 34 %; материальные и жилищные проблемы 33,8 %; низкий уровень культуры 33,2 %; наркомания 32,5 %. Для сравнения полученных мнений граждан были опрошены и работники кризисных центров и центров оказания помощи жертвам домашнего насилия, которые в своих ответах по значимости причин бытового насилия поставили их в следующем порядке: первое место – материальные и жилищные проблемы (86,2 %); второе – пьянство (79,3 %); третье – плохой семейный опыт в своей семье или результат воспитания (69 %); четвертое – низкий уровень культуры (44,8 %); пятое – личная неприязнь (17,2 %) [13, с. 155-156] (см. рис. 2).

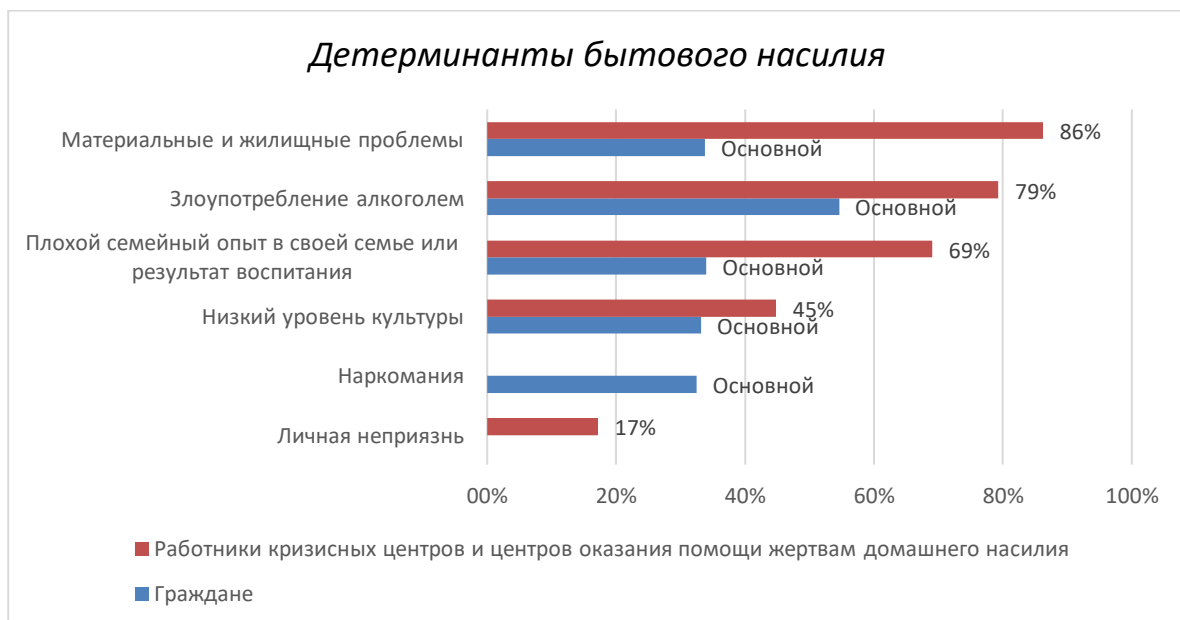

Рис. 2. Распределение ответов граждан и работников кризисных центров и центров оказания помощи жертвам домашнего насилия

Примечание – Составлен автором по источнику [123]

Сегодня, несмотря на то, что большинство женщин образованы, знают свои законные права, финансово независимы от супругов и родителей, и чтят традиции без ущерба собственной безопасности, по-прежнему остается и немало женщин, которые продолжают

жить в страхе, терпят издевательства, унижения и побои в стенах родных домов. Казахский адвокат и правозащитница А. Умарова считает, что первая причина, по которой казахские женщины продолжают оставаться в роли жертвы от бытового насилия – это неосведомленность в правах и обязанностях. Женщины попросту не знают законов, в частности, о возможности расторгнуть брачные отношения в случае, даже если один из супругов выступает против развода. Вторая причина, по ее мнению, это вера женщины в то, что мужчина исправится. Еще одна причина – социально-экономическая. Не все девушки имеют возможность получить образование. Было бы хорошо, если в старших классах школы девочек обучали профессионально шить, вязать, печь. Но, к сожалению, немало женщин, которые не хотят выходить из зоны дискомфорта. Они свыклись со своей участью. Многие женщины объясняют невозможность уйти от мужа-тирана тем, что ей некуда уйти. Очень часто мужчины оформляют все имущество на своих родственников, а женам говорят, что в случае развода она не сможет ни на что претендовать. В связи с этим, необходимо, чтобы у женщины была возможность обратиться за бесплатной консультацией, чтобы узнать о способах защиты в таких случаях и как вернуть право претендовать на недвижимость и другое имущество [14].

Интерес представляет проведенный в 2021 году опрос среди агрессоров в рамках проекта «Разработка и реализация мер по совершенствованию деятельности кризисных центров, профилактике семейно-бытового насилия и работе с агрессорами», которые периодически избивали своих жен. У мужчин, по ее словам, спросили, почему они так поступали. Один из них ответил, что женщинам надо уважать мужчин, признавать, что мужчины на ступень выше женщин. Но другой мужчина ответил, что должно быть взаимоуважение. Другие пожаловались на безработицу, низкую зарплату, даже если есть работа, и алкоголь [15].

Разумеется, простого указания на причины бытовой преступности недостаточно. Важную роль играют условия, способствующие совершению данных преступлений, то есть факторы, влияющие на возникновение и развитие преступности. Как отмечает Е.О. Алауханов, процесс детерминации преступности представляет собой сложное взаимодействие различных видов связей: не только причинных, но также функциональных, статистических и других [8].

При этом из-за различных обстоятельств бытовое насилие может оставаться незамеченным обществом. Иногда скрытость случаев насилия в семье объясняется тем, что некоторые члены семьи, особенно дети, не могут или не хотят обратиться за помощью к правоохранительным органам.

Таким образом, в силу указанных причин в настоящее время невозможно представить полные и точные данные, отражающие реальную картину насильственных преступлений в семье. Это серьезно затрудняет принятие эффективных криминологических мер по противодействию бытовому насилию [16]. Кроме того, латентность насилия усугубляет проблему и может привести к более тяжким последствиям для жертвы. То, что насилие остается не только ненаказанным, но даже незамеченным, поощряет агрессора на продолжение его противоправного поведения.

Основная часть. Тема бытового насилия часто представляется очень деликатной сферой, представляемой как личные взаимоотношения между супругами. Многие жертвы насилия опасаются последствий обращения в правоохранительные органы в силу испытываемого чувства стыда [17], в связи с чем, правоохранительные органы и общественность не в полной мере владеют информацией. Это подтверждается данными проведенных в 2023 году опросов. Из общего количества опрошенных, 25,3 % респондентов ответили, что не обратятся в правоохранительные органы в случаях домашнего насилия; 7,2 % не верят в эффективность такого обращения; 3 % боятся за последствия такого обращения; 6,3 % не уверены в необходимости такого обращения [13] (см. рис. 3). И это не только казахская проблема.

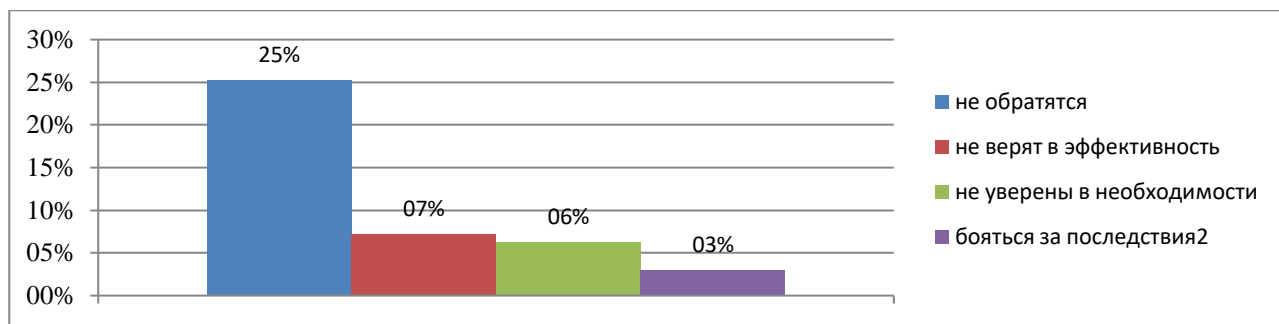

Рис. 3. Мнение граждан об обращении в правоохранительные органы в случае бытового насилия

Примечание – Составлен автором по источнику [123]

Зарубежные исследователи также признают, что многие случаи домашнего насилия могут остаться без расследования даже в случае обращения потерпевших за медицинской помощью. Так, в ходе оценочных опросов врачей многие участники поделились ощущением дискомфорта при уходе за такими пациентами. Более того, из-за недостатка знаний и подготовки в этой области практики многие специалисты сообщили, что избегают спрашивать пациентов о семейно-бытовом насилии, даже если травмы однозначно указывают на это [18].

Латентную преступность по признакам выявленности и учтенности можно разделить на две основные группы:

а) естественнолатентные – совокупность преступлений, не ставших известными ведомствам, регистрирующим их и осуществляющим уголовное преследование, поэтому не учтенных в уголовной статистике;

б) искусственно латентные преступления – совокупность преступлений, которые известны правоохранительным органам, но не взятых на учет, либо учтенных, но не раскрытых или не полностью расследованных [19].

Правонарушения в сфере бытовых отношений, как правило, относят к первой группе. Официальные данные о бытовом насилии в нашей стране основаны на статистических данных Комитета по правовой статистике и специальным учетам при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан, которые формируются на основе официальных заявлений потенциальных жертв, что охватывает лишь часть всех случаев бытового насилия. В отчетной форме № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» в графе 28 указано количество правонарушений, совершенных в семейно-бытовой сфере [20]. При этом следует отметить, что не проводится разграничение потерпевших по полу (мужчины, женщины, дети).

Конечно, большую эффективность, как представляется, имеет превентивная деятельность общественных организаций, правоохранительных органов и других субъектов противодействия бытовому насилию. В настоящее время для профилактики бытового насилия существуют центры поддержки семьи, где нуждающимся гражданам оказывают психологическую, социальную и правовую помощь. Кроме того, они предоставляют временное жилье. Однако доступны они чаще всего жительницам больших городов, сельским женщинам в этом плане сложнее.

Что касается профилактики, то она проводится общественными организациями на основе так называемого государственного социального заказа – те же самые тендеры, но на проведение лекций и распространение печатной продукции о насилии, качество которых вызывает сомнения [2].

Также в стране запустили пилотный проект в Астане и Шымкенте под названием «Добрачное консультирование». В рамках проекта гражданам, желающим пожениться, обучают семейной психологии, планированию семейного бюджета и другим важным вопросам [12].

Что касается действий законодателя в этом отношении, с 19 мая 2023 года вступили в силу изменения в уголовное законодательство по наиболее распространенным бытовым преступлениям. Введен квалифицирующий признак «совершение деяния в отношении лица, находящегося в материальной и иной зависимости от виновного». Теперь причинение тяжкого или среднего вреда здоровью, в семейно-бытовой сфере влечет лишение свободы до шести лет, раньше было до трех лет.

А с 1 июля 2023 года внесены поправки в административное законодательство. В зависимости от деяния домашним тиранам грозит арест от пяти до 15 суток. Раньше суды могли назначать аресты от одного до трех суток. Ужесточена процедура примирения. Сейчас можно примириться только один раз и только в суде. Ранее ограничений не было.

Также Министерство внутренних дел Республики Казахстан перешло на «выявительный» характер регистрации бытовых преступлений. По словам заместителя министра внутренних дел И. Лепехи, ранее без заявления жертвы у полиции не было оснований для привлечения дебоширов к ответственности. По этой причине 60 % всех обращений «оставались без реагирования».

Поправки позволили начинать административное производство по факту совершения бытового насилия. На сегодня по 92 % сообщений составляются административные протоколы. Окончательная правовая оценка дается судом. Так, за июль-август 2023 года число привлеченных домашних тиранов возросло в 4 раза, а число арестованных домашних тиранов увеличилось в 2 раза.

Ранее депутат Мажилиса Ж. Амантай предложил штрафовать и изолировать женщин, ставших жертвами домашнего насилия, если они «спровоцировали» своих мужей. Как заявил другой депутат М. Башимов, институт провокаций существует в международном праве человека, но в нашем законодательстве оно односторонне, только в защиту женщин [21]. Министерство внутренних дел не поддержало эту идею, что, представляется верным. Так, заместитель министра внутренних дел И. Лепеха привел портрет казахстанского семейного тирана: «...в большинстве случаев это мужчина (80 %) в возрасте от 30 до 50 лет (52 %), который не имеет постоянного места работы (74 %), профессионального и высшего образования (90 %). Соответственно, потерпевшими в основном являются женщины (78 %). Зачастую именно они находятся в материальной и психологической зависимости от «агрессора» [22].

Конечно, бывают и исключения. Так, иногда взрослые женщины проявляют агрессию в отношении внука, в отношении молодой жены своего сына, в т.ч. одобряя или провоцируя насилие, говоря: «Меня бил муж всю жизнь, вот и ты бей свою жену» [23].

Более рациональную инициативу предложил депутат Мажилиса Б. Базарбек – создать реестр семейных насильников, которые были осуждены за причинение вреда здоровью своих близких. По его словам, такой реестр будет действенным механизмом для борьбы с абьюзерами, которые будут опасаться попасть на «доску позора» и потерять возможность создать новую семью. Он сравнил свою идею с реестрами должников по алиментам, неплательщиков кредитов и нарушителей земельного законодательства, которые ограничивают права этих лиц. Так, в случае привлечения лица к уголовной или административной ответственности за побои, причинение средней тяжести, небольшой тяжести, вступившее в силу решение суда может стать основанием для включения его в реестр на 10 лет [22].

Предлагается и привлечение семейных тиранов к общественным работам – это другое предложение юристов. В то время как на Западе трудотерапия – одна из популярных мер наказания, применяемая ко всем без исключения, у нас практика общественных работ так и не прижилась. Есть ли шанс, что, подметая улицы или убирая мусор, агрессоры могут измениться, сложно ответить [23]. Ясно одно, безнаказанность способствует ухудшению ситуации.

Сами агрессоры признаются в необходимости проведения с ними тренингов, поскольку им и членам их семей нужна помощь психологов. Также центры занятости должны решать вопрос трудоустройства лиц, состоящих на профилактическом учете [15].

Так, в Германии нашло широкое применение канадская методика ODARA – международный инструмент оценки риска бытового насилия (Ontario Domestic Assault Risk Assessment). Этот инструмент включает в себя 13 вопросов, которые вне зависимости друг от друга помогают оценить возможность рецидива или оценить актуальный риск. Если лицо, совершившее насилие отвечает, как минимум, на 7 вопросов положительно, то делается вывод о наличии у него склонности к насилию. По словам директора Представительства Фонда им. Ф. Эберта в Казахстане А.Ф. Вольтерса, достоверность прогноза составляет 72 % и представляет собой научно проверенный инструмент [24].

В рамках проекта ODARA, лица, совершившие насилие, также должны пройти коррекционную программу. Коррекционная программа помогает осознать свою агрессию к партнеру, она обучает навыкам определения предостерегающих знаков, предсказывающих агрессивное поведение. Коррекционная программа обучает партнерскому отношению в семье, помогает научиться пользоваться помощью других людей, обучает конструктивным способам проявления своих чувств.

Таким образом, бытовое насилие – сложное многогранное явление, корни которого кроются в социокультурных, психологических и экономических особенностях нашего общества. Эффективное предупреждение бытового насилия возможно лишь при понимании способствующих его совершению детерминант, что в свою очередь поможет объединить усилия на всех уровнях – от индивидуального поведения до государственной политики.

Заключение. Подводя итог, можно сделать вывод, что факторами возникновения бытового насилия являются социальные, экономические и правовые проблемы общества. Точечно можно выделить следующие основные причины бытового насилия: издержки менталитета, экономическая зависимость жертвы бытового насилия, утрата семейных ценностей, различные зависимости (алкоголизм, наркомания, игромания), латентность данного вида правонарушений.

В целом, выявление детерминант влияния разных факторов на разные виды бытового насилия оказывается довольно непростой задачей и рассмотренный нами перечень не являются исчерпывающим. Такое положение вещей можно объяснить тем, что макроэкономические детерминанты подвижны и могут оказывать как взаимоослабляющее так и взаимоусиливающее воздействие. Бытовое насилие обусловлено причинами, характерными как для преступности в целом, так и для бытового насилия в частности. Обобщенный перечень причин бытового насилия повторяет структуру и содержание общих причин насильственной преступности, но, в то же время, имеет свои особенности, поскольку они совершаются между членами семьи.

При этом очень важен индивидуальный подход. Законодательство предусматривает использование индивидуальной профилактики для предотвращения новых правонарушений со стороны лиц, совершивших бытовое насилие, и обеспечения безопасности их жертв. Однако среди целей этой профилактики не упоминаются такие аспекты, как позитивное изменение поведения лиц, совершивших бытовое насилие, и их участие в восстановлении прав и интересов пострадавших, предоставление социальной, правовой, психологической и другой помощи потерпевшим для их реабилитации. В частности, с учетом выявленных детерминант бытового насилия, целесообразным представляется обязательность психокоррекции – процедуры работы психолога с домашним тираном.

К примеру, в Эстонии это обязательная процедура, потому что, все-таки, прежде всего, необходимо спасти семью [2], а также способствовать оздоровлению общества. И здесь большую помощь окажет именно обязательная психокоррекция с виновным в совершении бытового насилия лицом, результатом которой является заключение специалиста-психолога,

без которого ему запрещено приближаться к семье, а вернуться может только после допуска. Также необходимо установление социального контроля за такой семьей. Жертва же должна получать комплексную помощь – юридическую, психологическую, медицинскую, а в случае необходимости, помещаться в специальные дома для жертв насилия, где продолжается оказание в т.ч. и материальной помощи. Окончательное решение о целесообразности сохранения семьи остается за пострадавшей стороной.

Как и когда Казахстан, да и весь мир справится с бытовым насилием – вопрос неоднозначный и многофакторный. С одной стороны, здесь нужна крепкая законодательная база, благодаря которой женщины будут уверены: правоохранительные органы имеют инструменты воздействия на тирана и помогут в трудной ситуации. С другой стороны, нужны развитые общественные институты и организации, помогающие жертвам тиранов. Но более важно менять общественное сознание, когда жертву домашнего тирана не будут обвинять в том, что она сама довела или заслужила подобное отношение.

Список использованных источников

1. 69 женщин и 7 детей погибли в 2023 году из-за семейно-бытового насилия в Казахстане. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/69-jenschin-7-detey-pogibli-2023-godu-iz-za-semeyno-523795/
2. Оразбекова А. Проблема бытового насилия в Казахстане в сравнении с другими странами. <https://newtimes.kz/eksklyuziv/178802-problema-bytovogo-nasiliya-v-kazahstane-v-sravnenii-s-drugimi-stranami>
3. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» (ред. от 01.07.2023). https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z090000214_/01.07.2023
4. Рахимбердин К.Х., Гета М.Р. Теоретические и правовые аспекты противодействия бытовому насилию в законодательстве Республики Казахстан: проблемы и перспективы // Вестник Института законодательства и правовой информации РК. – 2021. – № 3 (66). – С. 62-73.
5. Бижанова А.Р. Криминология: учебно-методическое пособие. – Алматы: Казак университеті, 2019. – 97 с.
6. Козырева В.В., Савинков С.Н. Социально-психологические аспекты профилактики семейного насилия // Семья и личность: проблемы взаимодействия. – 2018. – № 10. – С. 37-44.
7. Убийство: криминологическая характеристика и проблемы профилактики: Монография / Коллектив авторов: – Астана: Академия правоохранительных органов, 2018. – 161 с.
8. Алауханов Е.О. Криминология: учебник. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2017. – 608 с.
9. Ramasubramani P., Krishnamoorthy Y., Vijayakumar K., Rushender R. Burden, trend and determinants of various forms of domestic violence among reproductive age-group women in India: findings from nationally representative surveys // Journal of Public Health. – 2024. – Vol. 46. – Is. 1. – P. e1-e14. DOI: 10.1093/pubmed/fdad178.
10. Soomar Sal. M., Soomar Sar. M. Determinants of domestic violence among women of reproductive age (15-49 years) in Quetta, Balochistan-a mixed-method protocol. – BMJ Open, 2022. – № 12(5). – P. 1-6.
11. Садыков Р.М., Большакова Н.Л. Насилие в семье в новых российских реалиях: сущность, виды и причины // Вестник университета. – 2022. – № 8. – С. 171-178.
12. Азимжанова А. Алкоголь, наркотики и игромания чаще всего становятся причинами домашнего насилия. <https://kz.kursiv.media/2023-10-17/zmzh-nasilie/>
13. Абдукаримова З.Т., Абдраманова Н.К., Кайназарова М.Б. Криминологическая характеристика домашнего насилия в отношении женщин Казахстана // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2023. – № 4 (75). – С. 150-157. DOI:10.52026/27885291_2023_75_4_150.
14. Сугурбаева Д. Адвокат назвала главные причины всплеска бытового насилия в Казахстане. https://baigenews.kz/advokat-nazvala-glavnye-prichiny-vspleska-bytovogo-nasiliya-v-kazahstane_163897/
15. Мамырханова М. Казахстанские абыюзеры назвали причины бытового насилия. <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/5088040-kazahstanskie-abyuzery-nazvali-prichiny.html>
16. Рахметов С.М. Предупреждение семейно-бытового насилия, совершаемого в отношении несовершеннолетних // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2022. – № 1 (70). – С. 151-156.

17. Сайтбеков А.М., Кегембаева Ж.А., Сагынбекова Г.М. Предупреждение семейно-бытового насилия: роли государства, общества, индивида // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2023. – № 3 (76). – С. 201-207.
18. Peta D., Mundell A. Domestic Abuse Screening: Normalizing Assessment at Triage through Simulations // Canadian Journal of Emergency Nursing. – 2023. – № 46 (1). – P. 17-19. DOI: 10.29173/cjen205.
19. Криминология: учебник для вузов / Под общ. ред. О.С. Капинус. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2022. – 1132 с.
20. Правовая статистика. <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
21. Жарбулова Н. Казахстанский депутат призвал арестовывать женщин, которые «провоцируют» домашнее насилие. <https://kz.kursiv.media/2023-09-27/zhrb-amanat-sbn/>
22. Тукушева А. «Для девушки – это большой сигнал». Реестр семейных абьюзеров предложили создать в Казахстане. <https://kz.kursiv.media/2023-09-26/tksh-reestr-abuuzer/>
23. Букенова А., Абильдин К., Медельбеков А. Почему в Казахстане так часты случаи бытового насилия? // <https://khabar.kz/ru/news/obshchestvo/item/154165-pochemu-v-kazakhstan-tak-chasty-sluchai-bytovogo-nasiliya>
24. Проект по оценке рисков бытового насилия ODARA презентовали представителям МКИ РК. <https://optimism.kz/2024/02/29/proekt-po-ocenke-riskov-bytovogo-nasiliya-odara-prezentovali-predstaviteliyam-mki-rk/>.

Сведения об авторе

Темирканова Д.К. – докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им.Ш. Кабылбаева, капитан полиции.

Темирканова Д.К. – Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты, полиция капитаны.

Temirkanova D.K. – doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after SH. Kabylbaev, captain of the police.

А.Ж. Джумабекова¹

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова,
Карагада, Казахстан

СИСТЕМА И ПРОЦЕДУРА ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО СОГЛАШЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

В настоящей статье рассмотрен ряд положений процессуально-правового порядка, определяющих порядок и процедуру заключения процессуальных соглашений, механизм их реализации. Наибольшее внимание уделено рассмотрению такой формы процессуального соглашения, как процессуальное соглашение о сотрудничестве.

Именно эта форма процессуального соглашения представляет особый интерес в правоприменительной практике в контексте раскрытия и расследования преступлений, совершенных преступными группами, преступлений экстремистской и террористической направленности.

Интерес автора к рассматриваемому институту основан на целом ряде проблем, связанных с его реализацией. Проблемы научно-методического и правового обеспечения применения института процессуального соглашения в форме соглашения о сотрудничестве определяются его высокой практической значимостью для реализации целей и задач уголовного процесса и оперативно-розыскной деятельности. Автором рассмотрены условия порядка и процедура заключения процессуального соглашения в форме процессуального соглашения о сотрудничестве. Обоснована необходимость расширения гарантий заключенных процессуальных соглашений. А также дан ряд других предложений по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства в целом и института процессуальных соглашений в частности.

Ключевые слова: процессуальное соглашение в форме соглашения о сотрудничестве; процедура заключения процессуальной сделки о сотрудничестве; процессуальное соглашение; сделка о признании вины; эффективность правосудия; эффективность уголовного процесса; упрощение судопроизводства; эффективность расследования; формы процессуальных соглашений; конкуренция норм права; справедливость и экономическая целесообразность.

Процедуралық келісімді жасасудың жүйесі мен тәртібі: мәселелер мен оларды шешу жолдары

Бұл мақалада іс жүргізу келісімдерін жасасу тәртібі мен тәртібін және оларды жүзеге асыру механизмін анықтайтын іс жүргізу-құқықтық тәртіптің бірқатар ережелері қарастырылады. Процесуалдық ынтымақтастық туралы келісім сияқты процесуалдық келісімнің түрін қарастыруға үлкен көңіл бөлінеді.

Қылмыстық топтар жасаған қылмыстарды, экстремистік және террористік сипаттағы қылмыстарды ашу және тергеп-тексеру контекстінде құқық қолдану тәжірибесі үшін іс жүргізушілік келісімнің дәл осы нысаны ерекше қызығушылық тудырады.

Автордың қарастырылып отырған институтқа деген қызығушылығы оны жүзеге асыруға байланысты бірқатар мәселелерге негізделген. Ынтымақтастық туралы келісім түріндегі процесуалдық келісім институтын қолдануды ғылыми-әдістемелік және құқықтық қамтамасыз ету мәселелері оның қылмыстық процестің және жедел-іздістіру қызметінің мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыру үшін жоғары практикалық маңыздылығымен

анықталады. Автор процессуалдық ынтымақтастық туралы келісім түріндегі іс жүргізу келісiмiн жасаудың шарттары, тәртібі мен тәртібі қарастырылады. Жасалған процессуалдық келісімдердің кепілдіктерін кеңейту қажеттілігі негізделген. Жалпы қылмыстық іс жүргізу заңнамасын, оның ішінде процессуалдық келісімдер институтын жетілдіру бойынша бірқатар басқа да ұсыныстар берілген.

Түйінді сөздер: ынтымақтастық туралы келісім түріндегі процессуалдық келісім; процесік ынтымақтастық туралы келісімді жасау тәртібі; процессуалдық келісім; кінәні мойындау туралы мәміле; сот төрелігінің тиімділігі; қылмыстық процесің тиімділігі; сот ісін жүргізуді жеңілдету; тергеудің тиімділігі; іс жүргізу келісімдерінің нысандары; құқықтық нормалардың бәсекелестігі; әділдік және экономикалық орындылық.

System and procedure for conclusion of a procedural agreement: problems and ways to solve them

This article examines a number of provisions of the procedural and legal order that determine the procedure and procedure for concluding procedural agreements and the mechanism for their implementation. The greatest attention is paid to the consideration of such a form of procedural agreement as a procedural cooperation agreement.

It is this form of procedural agreement that is of particular interest to law enforcement practice in the context of solving and investigating crimes committed by criminal groups, crimes of an extremist and terrorist nature.

The author's interest in the institute under consideration is based on a number of problems related to its implementation. The problems of scientific, methodological and legal support for the application of the institution of procedural agreement in the form of a cooperation agreement are determined by its high practical significance for the implementation of the goals and objectives of the criminal process and operational investigative activities. This article discusses the conditions, procedure and procedure for concluding a procedural agreement in the form of a procedural cooperation agreement. The need to expand the guarantees of concluded procedural agreements is substantiated. A number of other proposals are given to improve criminal procedural legislation in general and the institution of procedural agreements in particular.

Keywords: procedural agreement in the form of a cooperation agreement; procedure for concluding a procedural cooperation agreement; procedural agreement; plea bargain; efficiency of justice; efficiency of the criminal process; simplification of legal proceedings; effectiveness of the investigation; forms of procedural agreements; competition of legal norms; fairness and economic feasibility.

Введение. Реформирование уголовно-процессуального законодательства системно связано не только с совершенствованием действующих и достаточно развитых институтов права, но и с имплементацией зарекомендовавших себя институтов права других государств.

Безусловно, новеллы законодательства имплементируются исключительно в благих целях, но подходы и эффективность таких процессов зачастую вызывают вопросы. В этом контексте понятны опасения правоприменителей относительно полноты реализации таких институтов и простоты их применения на практике.

Одним из таких институтов, вызвавшим наиболее серьезную реакцию практиков и научного сообщества, стал институт процессуального соглашения. Его внедрение является прямым следствием реализации государственной политики, направленной на упрощение производства по уголовным делам. Процессуальное соглашение, вне зависимости от того, в какой форме оно заключено, позволяет существенно снизить нагрузку на судебные и правоохранительные органы, увеличить скорость реакции и эффективности принятия и

реализации процессуальных, криминалистических и оперативно-розыскных решений по расследуемому уголовному делу, также сэкономить заложенные государством на проведение судебных процессов денежные средства. Все это, по замыслу законодателя, в конечном итоге, положительно скажется на состоянии правоохранительной и судебной систем государства, а также на защите прав и законных интересов граждан Республики Казахстан.

Вместе с тем, несмотря на в целом положительный концепт и идеологему внедрения этого уголовно-процессуального института, почти десять лет его реализации не смогли разрешить всех проблем, связанных с его применением. К числу спорных вопросов относятся пределы заключения процессуального соглашения, размытость процедуры заключения соглашения, соотношение конкуренции целей уголовного наказания и целей соглашения и др. Особо остро, на наш взгляд, стоят проблемы процедуры заключения соглашения и субъектности сторон. Именно им мы постараемся уделить большую часть внимания ниже.

Методы. В статье использованы общенаучные методы исследования, анализа статистических данных, специальной юридической литературы, материалов уголовных дел и судебной практики (сравнительно-правовой, формально-юридический и др.).

Основная часть. Процессуальное соглашение является новеллой современного казахстанского процессуального законодательства. Вместе с тем в мировой практике данный институт известен довольно давно. Обычно его называют «делкой с правосудием».

Сделке с правосудием посвящено множество научных трудов зарубежных авторов, которые анализируют историю его возникновения и развития, а также пути совершенствования [1], [2].

Данный институт наряду с множеством преимуществ имеет и ряд недостатков. Один из них – это возможность злоупотребления им со стороны органов уголовного преследования для улучшения своих показателей по раскрываемости преступлений.

В судебной практике имели место случаи, когда по преступлениям, совершенным в группе, если одно или несколько подозреваемых лиц не признают вины и нет никаких доказательств их причастности к совершенному преступлению, орган досудебного расследования, не утруждая себя сбором доказательств, склонял одного или нескольких его предполагаемых соучастников к признанию вины и заключению процессуального соглашения в обмен на смягчение приговора. После этого прокурор в соответствии со п. 4 ч. 1 ст. 44 УПК РК выделял уголовное дело в отношении этих подозреваемых в отдельное производство и направлял дело в суд. После вынесения в отношении данных лиц приговора прокурор направлял в суд уголовное дело в общем порядке в отношении тех лиц, которые не признали вину.

Так, например, уголовное дело в отношении К. и Т., обвиняемых по п. 2 ч. 4 ст. 190 УК, поступило в суд с процессуальным соглашением о признании вины. Приговором суда от 10 января 2017 г. К. и Т. признаны виновными в совершении преступления, предусмотренного данной нормой, с назначением наказания в виде лишения свободы сроком на 5 лет условно.

В то же время выделенное уголовное дело в отношении их соучастника О., который вину не признал, поступило в общем порядке. И приговором суда от 14 февраля 2017 г. О. был признан виновным по п. 2 ч. 4 ст. 190 УК с назначением наказания в виде лишения свободы сроком на 5 лет.

На основании ч. 2 ст. 4 Закона Республики Казахстан «Об амнистии в связи с двадцатипятилетием Независимости Республики Казахстан» от 13 декабря 2016 г. №27-VI ЗРК срок наказания сокращен на одну четверть и к отбытию было назначено наказание в виде лишения свободы сроком на 3 года и 9 месяцев условно.

В данном случае суд, признавая О. виновным в совершении указанного преступления, сослался на состоявшийся и вступивший в законную силу обвинительный приговор в отношении его соучастников от 10 января 2017 г., где установлена причастность О. к мошенничеству, совершенному в группе лиц по предварительному сговору в особо крупном размере.

Постановлением судебной коллегии по уголовным делам суда г. Астаны от 4 апреля 2017 г. данный приговор суда оставлен без изменения.

При этом в акте вышестоящей инстанции также имеется ссылка на ст. 127 УПК и указано, что «обвинительным приговором районного суда №2 Есильского района г. Астаны от 10 января 2017 г. К. и Т. по данному эпизоду мошенничества признаны виновными в совершении уголовного правонарушения, предусмотренного статьей 190 части 4 пункта 2 УК, и осуждены к 5 годам лишения свободы с применением статьи 63 УК условно» [3].

Согласно ч. 1 ст. 22 УПК РК, судья при отправлении правосудия независим и подчиняется только Конституции РК и закону. Но в данном случае суд обязан вынести обвинительный приговор в отношении лиц, признавших вину, так как в силу требований ст.127 УПК РК вступивший в законную силу приговор в отношении их соучастников, не признавших вину, обязателен в отношении как установленных обстоятельств, так и их правовой оценки по отношению к лицу, о котором они вынесены. То есть суд, рассматривая уголовное дело в отношении подсудимых, не признавших свою вину, связан с приговором суда в отношении лиц, с которыми заключено соглашение о признании вины.

Вместе с тем, несмотря на недостатки рассматриваемого института, его нельзя недооценивать, особенно в противодействии организованным формам преступности.

Как отмечают ученые, «современной казахстанской экономике... по многим объективным и субъективным причинам присущи несовершенство социально-экономических отношений, сложность формирующихся рыночных отношений, слабая упорядоченность и бессистемность правовых норм, регулирующих отношения в экономической сфере, а также плохое кадровое обеспечение и их высокая коррумпированность.

Указанные обстоятельства придают современной казахстанской экономике своеобразную виктимность, высокую степень ее криминологической уязвимости для... разного рода мошенников и преступных контингентов, представляющих организованную преступность в Казахстане» [4, с.185].

Одной из мер, направленных на противодействие организованной преступности, является соглашение о сотрудничестве.

«Досудебное соглашение о сотрудничестве направлено на усиление борьбы с организованной преступностью, расширяет возможности использования норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства в противодействии и расследовании деятельности преступных сообществ» [5, с. 95]. По этой причине хотелось бы подробнее остановиться на тех особенностях, которые затрудняют его применение в правоприменительной практике.

Известно, что главой 63 раздела 13 УПК Республики Казахстан предусмотрен порядок производства по делам, по которым заключено процессуальное соглашение. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан предусматривает две формы заключения процессуального соглашения: 1) сделка о признании вины и 2) соглашение о сотрудничестве.

Следует отметить, что процедура заключения процессуального соглашения в форме сделки о признании вины и в форме соглашения о признании вины и возврате незаконно приобретенных активов особых вопросов не вызывает. Она достаточно подробно описана в УПК РК и относительно понятна. В отличие от нее, процедура и порядок заключения процессуального соглашения в форме сделки о сотрудничестве нуждаются в более тщательном анализе.

В УПК РК под процессуальным соглашением понимается соглашение, заключаемое между прокурором и подозреваемым, обвиняемым или подсудимым на любой стадии уголовного процесса или осужденным в порядке и по основаниям, предусмотренным УПК РК (п. 37 ст. 7). При рассмотрении правовой природы процессуального соглашения о сотрудничестве возникает вполне закономерный вопрос, является ли такое соглашение в соответствии с нормами УПК РК действительно соглашением (договором).

О.В. Климанова совершенно справедливо отмечает: «...Указанный вопрос об определении правовой природы соглашения о сотрудничестве – является ли он частноправовым институтом, внедренным и адаптированным в публичный уголовный процесс, либо имеет под собой исключительно публично-правовую (уголовно-процессуальную или уголовно-правовую) основу, в которой лишь просматриваются отдельные черты договора, – является крайне важным. Он имеет принципиальное значение, поскольку ответ на него поможет определить, применимы ли принципы частноправового договора для разрешения отдельных вопросов заключения и реализации соглашения о сотрудничестве...» [6].

В основном такие вопросы возникают при определении гарантий выполнения процессуального соглашения о сотрудничестве как со стороны прокурора, так и со стороны подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного, которые идут на заключение процессуального соглашения в форме сотрудничества. Здесь необходимо отметить, что уголовно-процессуальное законодательство, опираясь на целый ряд положений, в частности на диспозитивность и добровольность права заключения процессуального соглашения в форме сотрудничества, к сожалению, не устанавливает гарантий соблюдения процессуального соглашения в виде ответственности сторон, что, на наш взгляд, является серьезным упущением законодателя.

В то же время следует обратить внимание на то, что в правоприменительной практике с момента введения института согласительных процедур соглашения о сотрудничестве заключаются в исключительных случаях и в процентном соотношении значительно проигрывают соглашениям о признании вины.

Проведенный нами анализ уголовных дел, хранящихся в архивах г.г. Караганды, Алматы и Астана, свидетельствует о том, что основной причиной неприменения института соглашения о сотрудничестве является отсутствие самой судебной-следственной практики в результате несовершенства некоторых норм закона, касающихся применения согласительных процедур, а также гарантий со стороны государства по обеспечению безопасности лица, который решит сотрудничать с правоохранительными органами, а также его близких. В связи с отсутствием финансирования обеспечить безопасность этим лицам на должном уровне не представляется возможным.

Кроме того, у лица, который решил заключить процессуальное сотрудничество, может вызвать сомнения ст. 67 УК РК, в которой сказано, что лицо **может быть** освобождено от уголовной ответственности при выполнении всех условий процессуального соглашения, т.е. она предоставляет право освобождать или не освобождать от ответственности. В то время как примечание к ст. 262 УК РК гласит, что лицо, добровольно прекратившее участие в преступной группе и активно способствовавшее раскрытию или пресечению преступлений, совершаемых или совершенных преступной группой, освобождается от уголовной ответственности, если в его действиях не содержится состава иного преступления, т.е. речь идет о безусловном его освобождении. Соответственно лицу, который решил пойти на сотрудничество не гарантировано освобождение от уголовной ответственности, данное решение является прерогативой суда.

Здесь нужно также учитывать, что ст. 262 УК РК предполагает уголовную ответственность не за преступление, совершенное преступной группой, а за создание, руководство и участие в такой группе. И если лицо добровольно прекратило участие в преступной группе и активно способствовало раскрытию и пресечению преступлений, совершаемых или совершенных преступной группой, то это лицо освобождается от уголовной ответственности, если в его действиях не содержится состава иного преступления. В этой связи процедура соглашения о сотрудничестве должна находить свое применение при расследовании уголовных дел, связанных как с преступной организацией, так и с другими формами преступности.

Соглашение о сотрудничестве с членами преступных организаций должно быть направлено на усиление борьбы с организованной преступностью. С его помощью расширятся возможности использования норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства в противодействии и расследовании деятельности преступных сообществ. Но для достижения желаемых результатов необходимо проработать саму процедуру заключения соглашения о сотрудничестве, предусмотренную в ст.ст. 619 и 620 УПК РК, обеспечить ее прозрачность и безопасность лиц, решившихся на сделку, не вводя их в заблуждение относительно освобождения или смягчения наказания взамен той информации, которую они должны будут предоставить, рискуя своей жизнью и здоровьем.

Анализ положений указанных норм позволяет сделать вывод о том, что процедура заключения соглашения о сотрудничестве может состоять из следующих этапов:

1. Подача ходатайства о заключении процессуального соглашения о сотрудничестве подозреваемым, обвиняемым, подсудимым и осужденным. При этом законодатель ставит обязательные условия подачи такого ходатайства: оно подается в письменном виде и заверяется подписью защитника. Если защитник не приглашен самим подозреваемым, обвиняемым, подсудимым или осужденным, его законным представителем или по поручению подозреваемого, обвиняемого, подсудимого или осужденного другими лицами, то участие защитника обеспечивается органом, ведущим уголовный процесс, либо учреждением или органом, исполняющего наказание.

Ходатайство подозреваемого, обвиняемого, подсудимого или его защитника или прокурора о заключении соглашения о сотрудничестве может быть подано: на стадии досудебного производства с момента приобретения лицом статуса подозреваемого; в суде первой и апелляционной инстанции – до удаления суда в совещательную комнату [7].

2. Передача ходатайства прокурору. Следователь, дознаватель, в производстве которых находится уголовное дело, руководитель учреждения или органа, исполняющего наказание, при получении ходатайства о заключении процессуального соглашения о сотрудничестве в течение суток направляют его прокурору. Суд направляет прокурору ходатайство в течение трех суток с момента его поступления.

Осужденный вправе через орган, исполняющий наказание, представить свое ходатайство на имя прокурора области, на территории которой он отбывает наказание, о заключении процессуального соглашения.

3. Рассмотрение ходатайства и принятие решения о заключении процессуального соглашения о сотрудничестве прокурором.

4. Заключение процессуального соглашения о сотрудничестве. При этом стороны соглашения заключают его на добровольных началах. Отказ прокурора от заключения сделки в досудебном производстве окончателен и обжалованию не подлежит. Вопрос о заключении сделки может быть повторно поставлен подсудимым при назначении или в ходе главного судебного разбирательства. Казахстанским законодателем признаются диспозитивный характер сделки о признании вины и нерациональность принуждения к ней сторон посредством обжалования отказа [8].

5. Направление процессуального соглашения о сотрудничестве на утверждение Генеральному Прокурору Республики Казахстан, прокурору области или приравненному к нему прокурору, их заместителям.

Рассматривая требования к содержанию процессуального соглашения о сотрудничестве, следует отметить, что порядок составления соглашения непосредственно в ст. 619 УПК Республики Казахстан не предусмотрен. Часть 6 ст. 619 УПК Республики Казахстан является бланкетной и по содержанию соглашения отсылает к требованиям, предусмотренным п. 2 ч. 3 ст. 615, п.п. 1-7 ч. 1, ч. 2 ст. 616 УПК РК.

Учитывая несовершенство процедуры заключения соглашения о сотрудничестве, полагаем целесообразным взять за его основу меморандум о взаимопонимании (MOU) – тип соглашения между двумя (двусторонние) или более (многосторонние) сторонами. Он

выражает совпадение воли сторон, указывая на предполагаемую общую линию действий. В данном документе излагаются положения и условия, на которых две или более сторон соглашаются работать вместе для достижения общей цели. Он устанавливает рамки сотрудничества, обязанности каждой стороны, а также определяет масштабы и характер сотрудничества [9]. Конкретное содержание соглашения о сотрудничестве может варьироваться в зависимости от характера сотрудничества, но обычно включает следующие ключевые элементы: цель и задачи, которые должны быть достигнуты; участвующие стороны или организации; их роли и обязанности.

Заключение. На основании изложенного, опираясь на правоприменительную практику, мы предлагаем внести в УПК РК отдельную статью, предусматривающую форму составления соглашения о сотрудничестве, в которой должны содержаться:

- 1) дата и место его составления;
- 2) должностное лицо органа прокуратуры, заключающее процессуальное соглашение;
- 3) фамилия, имя и отчество (при его наличии) подозреваемого (обвиняемого), заключающего соглашение; дата и место его рождения, место жительства и род занятий; фамилия, имя, отчество (при его наличии) его защитника;
- 4) описание преступления с указанием времени, места его совершения, а также других обстоятельств, подлежащих доказыванию по преступной организации в соответствии с положениями УПК РК;
- 5) пункт, часть, статья УК РК, предусматривающие ответственность за данное преступление;
- 6) обстоятельства, смягчающие уголовную ответственность и наказание, и нормы уголовного закона, которые могут быть применены в отношении подозреваемого, обвиняемого при соблюдении им условий и выполнении обязательств, указанных в процессуальном соглашении;
- 7) действия, которые подозреваемый, обвиняемый обязуются совершить после заключения процессуального соглашения.

Следует отметить, что еще одной причиной, по которой соглашения о сотрудничестве не заключаются, является противодействие этому со стороны «дежурных» или «своих» адвокатов, которые представляют интересы преступных организаций или сообществ. Поэтому мы согласны с позицией А.А. Коловоротного [5], который рекомендует заключать соглашение о сотрудничестве между органом, ведущим уголовный процесс, и подозреваемым (обвиняемым) в отсутствие имеющегося у него защитника. Тем более что это не противоречит требованиям ст. 620 УПК РК, так как законодателем не регламентированы порядок и форма разъяснения права на заключение соглашения о сотрудничестве.

Несомненно, что институт процессуального соглашения в целом и институт процессуального соглашения о сотрудничестве в частности требуют своего дальнейшего совершенствования. Исключение из уголовно-процессуального законодательства разночтений, введение гарантий соблюдения условий соглашения о сотрудничестве позволят существенно повысить эффективность этого уголовно-процессуального института.

Список использованных источников

1. Jenia L. Turner Plea Bargaining across borders: criminal procedure. Wolters Kluwer Law & Business. Aspen Publishes. 2009. – 294 p.
2. Lucian E. Dervan. Bargained Justice: Plea Bargaining's Innocence Problem and the Brady Safety-Valve // Utah Law Review Forthcoming. 2012. An online resource: <https://repository.belmont.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1050&context=lawfaculty> (date of application: 25.02.2024).
3. Сделка с правосудием. Казахстанская модель. Интернет-ресурс: <https://www.zakon.kz/politika/4963078-sdelka-s-pravosudiem-kazahstanskaya.html> (дата обращения: 12.03.2024).
4. Акимжанов Т.К., Дильбарханова Ж.Р., Чукумов Г.Б. О необходимости поиска новых подходов противодействия организованной преступности в Республике Казахстан // Ученые труды

Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. – 2023. – №4 (77). – С. 181-193.

5. Коловоротный А.А. Уголовный процесс, криминалистика и оперативно-розыскная деятельность. Тактические особенности заключения досудебного соглашения и сотрудничестве при расследовании организации преступного сообщества. Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/takticheskie-osobennosti-zaklyucheniya-osudebnogo-soglasheniya-o-sotrudnichestve-pri-rassledovanii-organizatsii-prestupnogo> (дата обращения: 05.03.2024).

6. Климанова О.В. О гарантировании договорных характеристик в досудебном соглашении о сотрудничестве // Юридическая наука. – 2017. – № 2. – С. 93-98.

7. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О практике рассмотрения судами уголовных дел в согласительном производстве» от 7 июля 2016 года № 4. Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P160000004S> (дата обращения: 05.08.2023).

8. Ахпанов А.Н., Азаров В.А., Балгынтаев А.О. Процессуальные соглашения в уголовном судопроизводстве: законотворческий опыт республики Казахстан // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2015. – Т. 9. – № 2. – С. 343-350.

9. Меморандум о взаимопонимании. Интернет-ресурс: https://en.wikipedia.org/wiki/Memorandum_of_understanding (дата обращения: 10.02.2024).

Сведения об авторе

Джумабекова А.Ж. – докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, магистр юридических наук.

Джумабекова А.Ж. – Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі.

Dzhumabekova A.Zh. – doctoral student of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, master of Law.

К.Е. Рахимов¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Косшы, Казахстан

К ВОПРОСУ О ДИСКУРСЕ ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В ТЕОРИИ УГОЛОВНОГО ПРАВА

В данной статье автор предпринимает краткий экскурс в историю института уголовной ответственности юридических лиц. В рамках этого, сделан небольшой обзор научной дискуссии ученых прошлого века по данному вопросу. Сделан вывод о том, что несмотря на присутствие в уголовном законе того времени норм, устанавливающих коллективную уголовную ответственность, уголовно-правовая доктрина не смогла выработать однозначного восприятия рассматриваемого института. Автором обозначена актуальная задача, подлежащая разрешению учеными-правоведами Республики Казахстан. По его мнению, она заключается в разработке фундамента для конструирования уголовно-правовых норм, предусматривающих уголовную ответственность юридических лиц. В этих целях подлежат разрешению две основные проблемы. Первая проблема связана с необходимостью признания юридического лица субъектом уголовного правонарушения. Вторая, более сложная проблема, заключается в признании наличия вины в деяниях юридического лица. Решение указанных проблем, по мнению автора, будет способствовать эффективной уголовно-правовой охране прав и интересов личности, общества и государства.

Ключевые слова: юридическое лицо, уголовная ответственность, субъект уголовного правонарушения, вина, воля, намерения, правоспособность, дееспособность.

Қылмыстық құқық теориясындағы заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігі туралы дискурс мәселесі бойынша

Бұл мақалада автор заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы институтының тарихына қысқаша экскурсия жасайды. Соның аясында өткен ғасырдағы ғалымдардың осы мәселеге қатысты ғылыми пікірталастарына қысқаша шолу жасалды. Сол кездегі қылмыстық заңнамада ұжымдық қылмыстық жауаптылықты белгілейтін нормалардың болуына қарамастан, қылмыстық-құқықтық доктрина қарастырылып отырған мекеме туралы біржақты түсінік қалыптастыра алмады деген қорытындыға келеді. Автор Қазақстан Республикасының заңгер ғалымдары шешуді қажет ететін өзекті мәселені атап көрсетеді. Оның пікірінше, ол заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігін көздейтін қылмыстық-құқықтық нормаларды құрудың негізін жасаудан тұрады. Осы мақсатта екі негізгі мәселені шешу керек. Бірінші мәселе заңды тұлғаны қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісі ретінде тану қажеттілігімен байланысты. Екінші, күрделі мәселе – заңды тұлғаның іс-әрекетіндегі кінәні мойындау. Бұл мәселелерді шешу, автордың пікірінше, адамның, қоғам мен мемлекеттің құқықтары мен мүдделерін қылмыстық-құқықтық тұрғыдан тиімді қорғауға ықпал етеді.

Түйінді сөздер: заңды тұлға, қылмыстық жауапкершілік, қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісі, кінә, өсиет, ниет, әрекет қабілеттілігі, әрекет қабілеттілігі.

On the issue of discourse on the criminal liability of legal entities in the theory of criminal law

In this article, the author takes a brief excursion into the history of the institution of criminal liability of legal entities. As part of this, a short review of the scientific discussion of scientists of the last century on this issue has been made. It is concluded that despite the presence in the criminal law of that time of norms establishing collective criminal liability, the criminal legal doctrine was unable to develop an unambiguous perception of the institution in question. The author identifies an urgent problem that needs to be resolved by legal scholars of the Republic of Kazakhstan. In his opinion, it consists in developing the foundation for the construction of criminal law norms providing for criminal liability of legal entities. For these purposes, two main problems must be resolved. The first problem is related to the need to recognize a legal entity as a subject of a criminal offense. The second, more complex problem is the recognition of guilt in the actions of a legal entity. The solution to these problems, according to the author, will contribute to the effective criminal legal protection of the rights and interests of the individual, society and the state.

Keywords: legal entity, criminal liability, subject of a criminal offense, guilt, will, intentions, legal capacity, capacity.

Введение. Вопрос о необходимости введения в уголовное законодательство норм, предусматривающих уголовную ответственность юридических лиц, обсуждается в государствах постсоветского пространства и Республики Казахстан в том числе, уже не одно десятилетие. В советский период нашей истории коллективной уголовной ответственности законами предусмотрено не было, что в основном объясняется тем, что различные юридические образования были государственными.

Актуальность данной темы обусловлена тем, что в связи с разгосударствлением хозяйственной деятельности и повсеместным образованием юридических лиц, представляющих частный интерес, возникает необходимость установления их ответственности за противоправные посягательства на защищаемые уголовным правом права и интересы человека, общества и государства.

Помимо этого, Республикой Казахстан были ратифицированы международные правовые акты, в которых содержатся рекомендации по введению в национальное законодательство норм, устанавливающих уголовную ответственность юридических лиц.

К настоящему времени в правовой литературе имеется множество публикаций, посвященных проблемам установления коллективной уголовной ответственности организаций. В связи с этим представляется целесообразным провести определенную систематизацию высказанных ученым сообществом мнений о возможности введения уголовной ответственности юридических лиц, а также обозначенных ими связанных с этим основных проблем.

Методы исследования. Методологическую основу исследования составили диалектико-материалистический метод познания. В качестве общенаучного метода был использован логический метод для анализа содержания теоретического и нормативного определения терминов, используемых в конструкции состава уголовного правонарушения и возможности их применения относительно деяний юридического лица.

Обсуждение. Институт уголовной ответственности юридических лиц имеет довольно древнюю историю. По свидетельству ученых, проводивших историко-правовой анализ института уголовной ответственности юридических лиц, первые нормы, предусматривающие коллективную уголовную ответственность, присутствовали еще в капитулярии I к Салическому закону, датированному VI в. [1, с. 61–62]., а также в древнеболгарской правовой системе [2, с.258]. Салические франки положения о коллективной уголовной ответственности оставили в наследие средневековой Франции, где в случаях, когда не удавалось задержать преступника, ответственности подвергались все жители селения, являвшегося местом

преступления. Причем обвиняемым вменялось не совершение преступления, а проявленная небрежность в поимке настоящего преступника, а также в непринятии мер по предотвращению преступления[3].

В истории российского законодательства коллективная уголовная ответственность предусматривалась в правовых актах, начиная с Русской правды и последующими правовыми актами, вплоть до тридцатых годов прошлого века, когда на смену правовой системе Российской империи пришла советская правовая система. К примеру в соответствии с постановлением СНК РСФСР от 27 марта 1929 года «О мерах борьбы с лжекооперативами» для применения по отношению к юридическим лицам предусматривалось такое уголовное наказание, как пробация.

В последующем необходимость привлечения к уголовной ответственности юридических лиц для советского государства отпала. Это, прежде всего, связано с тем, что все предприятия и иные юридические образования стали государственными. Как справедливо отмечает В. Н. Сизова,

монополия со стороны государственных предприятий не позволили поставить вопрос о закреплении института уголовной ответственности юридических лиц, так как в таком случае привлечению к уголовной ответственности подлежало само государство, являющееся собственником данных предприятий и наделенное управленческим функционалом [4, с.97-103].

С распадом СССР для всех постсоветских государств вопрос о необходимости привлечения к уголовной ответственности юридических лиц приобретает актуальность. Прежде всего, это связано с тем, что государство перестало быть монополистом всех предприятий и учреждений и современные юридические лица, по большей части, представляют интересы не государства и общества, а частных структур. Кроме того, требование о введении в национальное законодательство норм, предусматривающих уголовную ответственность юридических лиц, содержится в целом ряде международных правовых актов.

Не приводя перечня указанных международных актов и не вдаваясь в их содержание, согласимся с их классификацией, предлагаемой А.В. Федоровым. Данный автор к первой группе относит международные правовые акты, в которых указывается на то, что юридические лица могут участвовать в совершении преступления. Вторую группу представляют международные правовые акты, в которых говорится об ответственности юридических лиц в связи с совершением уголовных правонарушений физическими лицами (в связи с совершением уголовных правонарушений физическим лицом) [5, с.150-165].

Государства, образовавшиеся на постсоветском пространстве, в том числе и Республика Казахстан, ратифицировали указанные международные документы, что означает принятие на себя обязательств по выполнению содержащихся в них рекомендаций.

Вместе с тем, несмотря на столь древнюю историю коллективной уголовной ответственности, в ученой среде вопрос о его правомерности подвергался самому различному теоретическому обоснованию.

Так, еще в 1874 году величайший классик российской уголовно-правовой науки Н.С. Таганцев писал: «В теории уголовного права вопрос об уголовной ответственности юридических лиц давно уже разрешен в отрицательном смысле, так что еще Гефтер объявил самый вопрос школьным, подлежащим сдаче в архив, но за последнее время, благодаря новому учению германистов о природе так называемых юридических лиц, он снова обратил на себя внимание» [6, с.9].

Из данного высказывания следует, что рассматриваемый нами вопрос был предметом длительной, оживленной и международной дискуссии среди ученых-правоведов еще в те времена. Причем также прослеживается неоднозначность его решения.

Немногого позднее Н.С. Таганцев писал, что, рассматривая преступление в качестве юридического действия, следует выделить субъект этого действия, в качестве которого

выступает конкретный человек. В качестве субъекта преступления, а именно «виновного лица» следует также признавать объединения физических лиц, которые, также как и конкретный человек, имеют конкретные потребности и определенные интересы [7, с.378].

Суждения Н. С. Таганцева сводятся к тому, что по его мнению закрепление в законодательстве норм об уголовной ответственности юридических лиц чревато проявлением волюнтаризма и произвола при определении меры уголовного наказания. Он считал, что юридических лиц следует привлекать к уголовной ответственности лишь за совершение некоторых видов преступлений, например, за злоупотребление политическими правами, заключение противоправных имущественных сделок [7, с. 378].

А.Н. Трайнин не поддерживал идею о коллективной уголовной ответственности. При этом он ссылаясь на презумпцию о недопустимости признания юридических лиц субъектами преступлений «Societas delinquere non potest» - принцип индивидуальной ответственности, содержащуюся еще в римском праве [8, с.715].

Ученый подверг тщательному анализу осуществляемую в те годы легализацию доходов, полученных преступным путем, американскими компаниями на предмет возможности вменения этим компаниям вину за наступившие общественно опасные последствия. В результате А.Н. Трайнин пришел к выводу о невозможности применения уголовно-правовых норм о вине для оценки деяний юридических лиц. По его мнению, невозможно говорить о формах умысла, вменяемости либо невменяемости юридических лиц. Данный субъект не может быть лишен свободы. Следовательно, к ним применима лишь моральная и материальная ответственность в виде определенных штрафных санкций либо определенных финансовых ограничений [8, с.715].

Похожее мнение высказывал другой правовед того времени А.Ф. Бернер, который считал, что субъектом преступления может быть только человек,

«государства, общины, корпорации, учреждения и т. п. без сомнения суть не что иное, как отвлеченные образы; личность же им приписываемая, есть только произведение юристов» [9, с.339].

Таким образом, несмотря на наличие в уголовном законодательстве отдельных государств и российского государства в том числе, норм об установлении уголовной ответственности юридических лиц, в науке уголовного права того времени относительно данного института не было единообразного восприятия.

Необходимость введения уголовной ответственности для юридических лиц является предметом дискурса и в настоящее время. В отличие от своих предшественников ученые современности должны выработать научно обоснованный фундамент для конструкции норм, устанавливающих уголовную ответственность юридических лиц. Такая задача обуславливается современной действительностью, в условиях которой юридическими лицами совершаются противоправные, общественно опасные деяния, а также необходимостью выполнения положений международно-правовых актов, ратифицированных государством, рекомендующих введение в национальное законодательство уголовной ответственности юридических лиц.

Вместе с тем отдельные авторы высказывали крайне негативное отношение к предстоящему нововведению. В качестве аргументов ими приводятся суждения о том, что:

- «для введения уголовной ответственности юридических лиц необходим не только слом устоявшихся стереотипов, но и изменение концепции уголовного законодательства» [10, с.110];

- «возможное введение уголовной ответственности юридических лиц потребует коренной переработки всех институтов уголовного права, таких как соучастие, стадии совершения преступлений, обстоятельства, исключающие преступность деяния, и других [11, с.24-25];

- введение уголовной ответственности юридических лиц, по сути, является сменой уголовно-правовой доктрины [12].

Основной проблемой, требующей своего разрешения, в контексте рассматриваемой темы является признание юридического лица в качестве субъекта уголовного правонарушения. Как известно, субъектом уголовного правонарушения является вменяемое физическое лицо, достигшее ко времени совершения уголовного правонарушения возраста уголовной ответственности.

В данном случае понятие «субъекта уголовных правоотношений» совпадает с понятием «физическое лицо», то есть правосубъектностью обладает человек.

Во многих исследованиях констатируется факт того, что юридическое лицо является фикцией, в связи с чем нельзя утверждать, что оно самостоятельно руководит собственными действиями. Из этого следует, что данные организации субъектом уголовного правонарушения быть не могут.

В рамках поиска разрешения данной ситуации Б.В. Волженкин предлагает дифференцировать субъект уголовной ответственности и субъект преступления. Он считает, что следует говорить о таких категориях, как «субъект преступления», и «субъект уголовной ответственности». К первой категории ученый относит вменяемое физическое лицо, достигшее возраста уголовной ответственности, а ко второй категории он относит лицо, совершившее общественно опасное деяние, каковым может быть не только физическое, но и юридическое лицо [13, с.24].

Данное предложение автора, на наш взгляд, находит свое подтверждение в самом законодательном определении юридического лица. В соответствии с ч.1 ст. 33 Гражданского кодекса Республики Казахстан юридическим лицом признается организация, которая имеет на праве собственности, хозяйственного ведения или оперативного управления обособленное имущество и отвечает этим имуществом по своим обязательствам, может от своего имени приобретать и осуществлять имущественные и личные неимущественные права и обязанности, быть истцом и ответчиком в суде [14].

Из нормативного определения следует, что юридическое лицо обладает правосубъектностью, так как «может от своего имени приобретать и осуществлять имущественные и личные неимущественные права и обязанности, быть истцом и ответчиком в суде» [14]. Иными словами, юридическое лицо обладает дееспособностью и правоспособностью.

Ученые, поддерживающие теорию фикции в отношении юридического лица, утверждают, что оно не обладает дееспособностью.

Ж. Н. Шейренов не соглашается с таким утверждением и пишет, что права юридического лица не есть права физического лица (управляющего или др.), как и обязанности юридического лица, не есть обязанности членов организации [15, с.92-104].

Мы солидарны с мнением Н.В. Козловой, которая считает, что поскольку юридическое лицо обладает своей самостоятельной волей, отличной от воли его учредителей (участников, членов), оно обладает и дееспособностью [16, с.35].

Более того, в пользу признания дееспособности юридического лица следует отметить, что юридическое лицо признается субъектом административного правонарушения, в то время как граница между административным и уголовным правонарушением заключается лишь в степени общественной опасности.

В этой связи представляется рациональным предложение Е.Ю. Антоновой, которая говорит о необходимости «введения в уголовное право новой категории – коллективный субъект преступления (уголовной ответственности). В целом же лиц (физических и юридических), совершивших преступления и подлежащих уголовной ответственности, надлежит именовать субъектами преступления (уголовной ответственности)» [17, с.135-140].

Следующей проблемой, разрешение которой требуется для введения коллективной уголовной ответственности, является необходимость установления субъективной стороны уголовного правонарушения. Субъективную сторону уголовного правонарушения образуют такие признаки, как вина, мотив и цель.

С установлением мотива и цели не возникает особых сложностей, поскольку юридическое лицо, состоящее из коллектива людей, может быть движимо единими для всего коллектива согласованными мотивами и целью. Не случайно предлагается рассматривать в качестве основания уголовной ответственности совершение общественно опасного противоправного деяния самим юридическим лицом, либо кем-либо (например, членами коллектива) в его интересах. То есть, вполне очевидно, что у юридического лица имеются собственные интересы, которые могут иметь, как имущественный, так и неимущественный характер.

Наибольшие сложности связаны с определением вины юридического лица. Уголовный закон Республики Казахстан не приемлет объективного вменения. Привлечение лица к уголовной ответственности зависит от установления в его деяниях вины. При отсутствии вины не образуется состав уголовного правонарушения.

По поводу возможности установления вины в деяниях юридического лица доктор юридических наук, профессор Э. Мухамеджанов высказывался довольно жестко: «Известно, что юридические лица не обладают реальной волей, следовательно, они не могут иметь и виновную волю, являющуюся основанием для уголовной ответственности <...> Способностями иметь вину и быть вменяемыми обладают лишь физические лица, а обосновывать обратное иначе как умственным извращением не назовешь» [18].

На наш взгляд, столь резкое суждение является результатом устоявшейся в течение довольно длительного времени правовой доктрины, когда обладателем воли, как составляющего элемента вины, признавался только человек, то есть физическое лицо. По этой же причине противники коллективной уголовной ответственности считают неприемлемым наличие воли в деяниях юридического лица.

Другие ученые, отмечая, что вина предполагает наличие в действиях виновного интеллектуального (осознание возможности либо неизбежности наступления опасных последствий) и волевого (желает или не желает их наступления) элементов, утверждают, что не только физическое, но и юридическое лицо имеет в своем отношении к объективным процессам такие элементы [19, с.10-12].

В обсуждаемом контексте уместно вспомнить о так называемой «теории отождествления», которая появилась в английском праве. Так, палата лордов в 1971 году, рассматривая дело Теско Супермаркете Лтд., вынесла решение, ставшее правовым прецедентом. Мнение лордов сводилось к следующему. Человек обладает разумом, знанием, намерениями, или небрежностью, а также руками для осуществления своих намерений. Корпорация ничем из перечисленного не обладает и потому должна действовать через физическое лицо. Как следствие, лицо, осуществляющее деяние, не говорит и не действует за компанию: оно действует как компания, а его разум, направляющий его действия, представляет разум компании. Если это виновный разум, тогда такая виновность является виновностью компании [20].

Ж.Н. Шейренов обращает внимание на то, что деятельность юридического лица осуществляется его личным субстратом – его коллективом. Члены данного коллектива, выполняя свои функциональные обязанности, претворяют в жизнь волю юридического лица [15, с.92-104].

По нашему мнению, следует согласиться с данным утверждением, поскольку, как следует из нормативного определения юридического лица, оно наделено определенными правами и несёт определенные обязанности. Деятельность юридического лица без присутствия в нем сознания и воли была бы хаотичной, бессмысленной. Непосредственными носителями мотивов и цели юридического лица являются конкретные физические лица – руководители этих коллективных организаций.

А. С. Никифоров писал, что уголовное правонарушение следует признавать совершенным юридическим лицом в случаях, когда оно осуществлено лицом или лицами,

наделенными полномочиями контролировать деятельность этого коллектива, то есть являются alter ego юридического лица – его «другим я» [21, с.65].

В этой связи следует согласиться с мнением А.В. Наумова, высказывания которого примиряют указанные выше противоположные позиции. Ученый пишет, что существовавшее ранее длительное время уголовно-правовая доктрина понимания вины разрабатывалась исключительно относительно физических лиц, еще до того, как корпоративная уголовная ответственность была «прописана» в уголовном законе. Поскольку последняя является принципиально отличной от уголовной ответственности физических лиц, то требуется также принципиально новый подход к решению этой проблемы в уголовном праве [22, с.57-63].

Действительно, сфера уголовного права не представляет собой незыблемую догму. Будучи творением общества и созданное для удовлетворения ее насущных потребностей, оно должно быть подвержено изменениям в соответствии с возникающими общественными потребностями.

Заключение. Проведенный анализ отдельных нормативных актов и дискурса об уголовной ответственности юридических лиц в теории уголовного права, позволил сделать следующие выводы:

- институт уголовной ответственности юридических лиц имеет довольно древнюю историю. В истории уголовного права Российской империи данный институт присутствовал еще со времени действия Русской правды.;

- несмотря на столь древнюю историю, правомерность коллективной уголовной ответственности в ученой среде подвергалась длительной, оживленной международной дискуссии еще в прошлые века, которая не завершилась ее единообразным восприятием;

- необходимость введения уголовной ответственности юридических лиц во-первых, обусловлена современной действительностью, когда юридическими лицами совершаются тяжкие и особо тяжкие преступления; во-вторых, рекомендована рядом международно-правовых актов, ратифицированных государством.

Как показало исследование, дискурс по поводу уголовной ответственности юридических лиц на современном этапе состоит из диаметрально противоположных мнений правоведов. Отдельными исследователями предлагаются пути решений наиболее проблематичных моментов рассматриваемого вопроса.

Введению уголовной ответственности юридических лиц в Республике Казахстан должна предшествовать, и предшествует в настоящее время, кропотливая работа научного сообщества, направленная на выработку научно обоснованного фундамента для конструкции соответствующих уголовно-правовых норм. Успешное решение данной задачи будет способствовать повышению эффективности уголовно-правовой охраны законных интересов граждан, общества и государства.

Список использованных источников

1. Салическая правда: учебная литература / под ред. проф. В. Ф. Семенова. - М., 1950.
2. Андреев М., Ангелов Д. История болгарского государства и права / перев. с болг. А. С. Михлина, В. М. Сафонова и Н. Д. Михлиной / под ред. и с предисл. С. Ф. Кечекья на и Г. Г. Литаврина. - М., 1962. – 456 с.
3. Pardo F. Le groupe en droit pénal. Des foules criminelles au crime organisé: Contribution à l'étude des groupes criminels. Lulu.com, 2004. - P. 107, 108.
4. Сизова В. Н. Ретроспективный анализ института уголовной ответственности юридических лиц // Труды Академии управления МВД Рос сии. 2020. № 1 (53). С. 97–103.
5. Фёдоров А.В. Основные положения международных договоров об уголовной ответственности юридических лиц// Ученые записки Санкт-Петербургского имени В.Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. - 2015. № 3 (55). - С. 150-165.
6. Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть Общая. Книга 1. Учение о преступлении. СПб., 1874. С. 9.
7. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. 2-е изд. СПб., 1902. Т. I.

8. Трайнин А. Н. Защита мира и борьба с преступлениями против человечества // Трайнин А. Н. Избранные труды / сост. Н. Ф. Кузнецова. СПб., 2004.
9. Бернер А. Ф. Учебник уголовного права. Части общая и особенная. СПб., 1865.
10. Куракин А. В. Административно-правовые средства предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы Российской Федерации: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Люберцы, 2008. С. 110.
11. Богуш Г. И. К вопросу об уголовной ответственности юридических лиц // Вестник Московского университета. Серия «Право». 2005. № 4. С. 24–25.
12. Куликов В. Фирму подведут под статью // Российская газета. 2015. 27 марта.
13. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц (Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе»). - СПб., 1998. 37 с.
14. Гражданский кодекс Республики Казахстан // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_
15. Шейренов Ж. Н. Основания признания юридического лица субъектом уголовной ответственности за коррупционные преступления // Право и политика. 2020. № 7. С. 92-104.
16. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица. - М., 2005. - С. 35
17. Антонова Е. Ю. Современные концепции корпоративной (коллективной) уголовной ответственности // Современное право. 2011. № 6. С. 135-140.
18. Мухамеджанов Э. К вопросу об уголовной ответственности юридических лиц по УК РК // <https://journal.zakon.kz/4465636-k-voprosu-ob-ugolovnoj-otvetstvennosti.html>
19. Забавко Р. А. Субъективная сторона коллективного субъекта уголовной ответственности: возможно ли? // В сборнике: Уголовный закон Российской Федерации: проблемы правоприменения и перспективы совершенствования. материалы Всероссийского круглого стола. 2011. С. 10-12.
20. Guy Stessens. Corporate criminal liability: a comparative perspective. «International and Comparative Law Quarterly» 17 Jan 2008. P. 493-520. P. 508.
21. Никифоров А. С. Современные тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории // Государство и право. 1994. № 6. С. 65
22. Наумов А. В. Уголовная ответственность юридических лиц // Lex Russia (русский закон) 2015. № 7 С. 57-63.

Сведения об авторе

Рахимов К. Е. - докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, полковник службы экономических расследований Департамента экономических расследований по городу Астана.

Рахимов Қ.Е. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, Астана қаласы бойынша Экономикалық тергеу департаменті экономикалық тергеу қызметінің полковнигі.

Rakhimov K.E. - doctoral student at the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, colonel of the economic investigation service of the Department of Economic Investigation for the city of Astana.

А.Р. Алимханова¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Косшы, Казахстан

ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ «ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ»

Торговля людьми – это широко распространенное и многогранное преступление, которое создает серьезные проблемы для всех во всем мире. В данной статье исследуется интегративный подход к пониманию преступления торговли людьми, синтезируя точки зрения юридических, социологических и психологических дисциплин. Автор углубляется в критический дискурс вокруг правовых определений торговли людьми, похищения человека и лишения свободы, выступая за рациональный подход для повышения юридической эффективности и более эффективной борьбы с современными формами эксплуатации. Хотя существующие правовые рамки часто разграничивают эти преступления отдельно, среди ученых и политиков растет консенсус относительно необходимости интеграции. Приведя квалифицирующие признаки похищения человека и лишения свободы в единую правовую базу с преступлением торговли людьми, данное исследование выступает за устранение дублирующих квалификаций и создание единого всеобъемлющего правового стандарта. Такая консолидация не только способствует более четкому толкованию и правоприменению, но также решает возникающие сложности эксплуатации человека в современном обществе. Благодаря тщательному анализу юридических прецедентов, международных конвенций и эмпирических данных, эта статья подчеркивает необходимость гармонизации юридических определений для лучшей защиты прав и достоинства жертв, одновременно создавая более надежные механизмы судебного преследования и предотвращения.

Ключевые слова: торговля людьми; квалификация; похищение человека; лишение свободы; доказывание; эксплуатация; купля-продажа.

«Адам саудасы» қылмысын қалыптастыруға интеграциялық көзқарас

Адам саудасы бүкіл әлем бойынша құқық қорғау органдарына, саясаткерлерге және адам құқықтарын қорғаушыларға елеулі қиындықтар туғызатын кең таралған және көп қырлы қылмыс болып табылады. Бұл мақала заң, әлеуметтану және психологиялық пәндердің перспективаларын синтездей отырып, адам саудасы қылмысын түсінудің интегративті тәсілін зерттейді. Адамның қадір-қасиетін өрескел бұзумен күресу бойынша бірлескен күш-жігерге қарамастан, адам саудасын қылмыстық жауапкершілікке тарту мәселесі бойынша консенсус жоқ. Адам саудасы қылмыстарының сапалық аспектілерін түсіну тиімді араласу, құрбандарды қолдау және саясатты қалыптастыру үшін маңызды болып табылады. Бұл мақалада біліктілік нюанстары қарастырылып, адам ұрлау, қанау мақсатында бас бостандығынан айыру сияқты қылмыс жасаудың әдістері қарастырылады. Автор сонымен қатар қылмыстарды саралау призмасы арқылы дәлелдеу мәселелерін шешуді ұсынады. Сайып келгенде, бұл зерттеу қылмыстарды неғұрлым егжей-тегжейлі түсінуге ықпал етеді және құқық қорғау органдарына да, адам саудасының құрбандарына көмек көрсететін үкіметтік емес ұйымдарға да, сот жүйесіне де әртүрлі кезеңдерде дәлелдеу процесіне көмектеседі.

Түйінді сөздер: адам саудасы; квалификация; ұрлау; бас бостандығынан айыру; дәлелдеу; қанау; сатып алу-сату.

An integrative approach to the formation of the crime of «trafficking in persons»

Human trafficking is a widespread and multifaceted crime that poses significant challenges to law enforcement, policymakers, and human rights advocates around the world. This article explores an integrative approach to understanding the crime of human trafficking, synthesizing perspectives from legal, sociological, and psychological disciplines. Despite concerted efforts to combat this egregious violation of human dignity, there remains a lack of consensus on the criminalization of trafficking in persons. Understanding the qualitative aspects of trafficking crimes is paramount for effective intervention, victim support and policy formulation. This article discusses the nuances of qualifications, and will consider such methods of committing a crime as through kidnapping, imprisonment for the purpose of exploitation. The author will also propose a solution to the problems of proof through the prism of qualification of crimes. Ultimately, this study contributes to a more detailed understanding of crimes and will help in the process of proof at various stages, both for law enforcement agencies, non-governmental organizations providing assistance to victims of human trafficking, and the judicial system.

Keywords: human trafficking; qualification; kidnapping; imprisonment; evidence; exploitation; purchase and sale.

Введение. До сих пор торговля людьми продолжает оставаться отвратительным и широко распространенным преступлением, нарушающим основные права и достоинство своих жертв. Поскольку общество сталкивается с многогранной природой этой незаконной торговли, стремление к справедливости требует тщательного изучения особенностей и проблем, связанных с доказыванием преступлений, связанных с торговлей людьми. Согласно Глобального индекса организованной преступности со всего мира, торговля людьми занимает превалирующее место и входит в тройку самых высокодоходных преступлений мира [1]. Эта научная статья представляет собой всестороннее исследование сложной сети, охватывающий судебное преследование за торговлю людьми, и проливает свет на препятствия, с которыми сталкиваются правоохранительные органы, практикующие юристы и адвокаты в своем стремлении к ответственности.

Феномен торговли людьми выходит за рамки географических границ и охватывает целый спектр эксплуататорских практик, таких как принудительный труд, сексуальная эксплуатация, торговля органами и торговля детьми. По мере активизации международных усилий по борьбе с этим глобальным бедствием, необходимость детального понимания требований, необходимых для создания надежного юридического дела, становится все более очевидной. В данной статье предпринята попытка проанализировать тонкости определения и доказывания преступлений, связанных с торговлей людьми, и предложить понимание развивающейся правовой базы и постоянных проблем, которые мешают успешному судебному преследованию.

На фоне меняющегося законодательства и международного сотрудничества сложности дел о торговле людьми создают серьезные препятствия для правоохранительных и судебных органов. Установление элементов мошенничества или принуждения, необходимых для судебного преследования, часто требует тонкого баланса юридической хватки и сочувствия к жертвам. Более того, тайный характер операций по торговле людьми требует инновационных подходов к расследованию и сотрудничества между странами для ликвидации этих преступных сетей.

Помимо юридических сложностей, трудности доказывания преступлений, связанных с торговлей людьми, усугубляются социальными и культурными факторами. Жертвы часто сталкиваются с препятствиями, пытаясь заявить о себе из-за страха расправы, стыда, нахождения в чужой стране или незнания своих прав. В нашем законодательстве не

предусмотрена концепция периода размышления в системе правовой защиты жертв торговли людьми [2].

Сложность, с которой приходится сталкиваться на практике при признании преступлений такого рода, как торговля людьми, похищение с целью эксплуатации и лишение свободы с целью эксплуатации, заключается в актуальности выбранной темы. Когда мы приступаем к этому исследованию, наша цель состоит в том, чтобы предоставить всесторонний обзор квалификации, необходимой для успешного судебного преследования по делам о торговле людьми, одновременно решая многочисленные проблемы, которые препятствуют правосудию. Раскрывая слои этой сложной проблемы, мы стремимся внести свой вклад в более широкое понимание, которое позволит заинтересованным сторонам пройти сложный путь к искоренению зла торговли людьми и обеспечению справедливости для ее жертв.

Методы. В рамках проведенного исследования для установления особенностей, ратифицированные Казахстаном, международные исследования по противодействию торговле людьми. Применяемые методы в написании данного исследования использовались как логические, диалектические, так и сравнительно-правовой, которые привели к аргументированному предложению автора.

При проведении исследования использовались качественные, сравнительные, описательные и аналитические методы исследования. Проанализировав международно-правовые документы в сфере противодействия торговле людьми, проведя сравнительно-правовой анализ законодательства других стран, в сфере понятийного аппарата «торговли людьми», автором сделан обобщающий вывод действующих международных законодательств между национальным проектом закона Республики Казахстан «О противодействии торговле людьми в Республике Казахстан».

Основная часть. После принятия «Всеобщей декларации прав человека» преступления, связанные с торговлей людьми, на сегодняшний день, включают в себя по законодательству РК 8 квалифицированных составов преступлений: статья 116 (Принуждение к изъятию или незаконному изъятию органов и тканей человека), пункт 2 части 3 статьи 125 (Похищение человека с целью эксплуатации похищенного (похищенной)), пункт 2 части 3 статьи 126 (Незаконное лишение свободы совершенное с целью эксплуатации незаконно лишённого свободы), статья 128 (Торговля людьми), статья 134 (Вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией), статья 135 (Торговля несовершеннолетними), статья 308 (Вовлечение в занятие проституцией), статья 309 (Организация или содержание притонов для занятия проституцией и сводничество) УК РК [3].

В Законе РК от 4 июня 2008 года №37-IV «О ратификации Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности» (далее – Палермский протокол) [4] в статье 3 дается четкое определение термина «торговля людьми», что означает осуществляемые в целях эксплуатации вербовку, перевозку, передачу, укрывательство или получение людей путем угрозы силой или ее применения, или других форм принуждения, похищения, мошенничества, обмана, злоупотребления властью или уязвимостью положения, либо путем подкупа, в виде платежей или выгод, для получения согласия лица, контролирующего другое лицо. Эксплуатация включает, как минимум, эксплуатацию проституции других лиц или другие формы сексуальной эксплуатации, принудительный труд или услуги, рабство или обычаи, сходные с рабством, подневольное состояние или извлечение органов» [5].

Изначально после ратификации закона о рабстве в современном УК РК была статья 128 – Вербовка людей для эксплуатации, позже преступления относящиеся к категориям торговли людьми прошли множественные трансформации. Так, 2 марта 2006 года уголовная ответственность за торговлю людьми и эксплуатацию человека была изменена и дополнена

статьей 128 УК РК, и стала называться «Торговля людьми». Данное изменение обусловлено относительной распространенностью, что стало общественно опасным и влечет серьезные последствия для человека, как предмета торговли. Высокая доходность торговли людьми занимает после карантина первое место обходя такие преступления, как торговля наркотиками и оружием в связи с несоблюдением принципа неотвратимости при совершении преступлений.

Высокая латентность данного вида преступления объяснима в нежелании жертвы обращаться за помощью ввиду различных обстоятельств, вызванных в основном из-за страха расправы, несовершенство конструкции состава преступления, влекущее за собой затруднение процесса доказывания [6], высокой доходностью и преступники уверены, что останутся безнаказанными, так как имеются по данной категории дел проблемы в процессе доказывания. В борьбе с любым преступлением немаловажную роль играет уголовное законодательство страны, что в свою очередь задает вектор уголовно-процессуального законодательства. От качества уголовного законодательства зависит его дальнейшее применение и борьба с уверенными в безнаказанности преступников за совершение своих противоправных деяний. Везде имеются изъяны и уголовное законодательство не обошло стороной, особенно преступления, относящиеся к торговле людьми, т.к. данная категория сильно граничит не только со смежными составами преступлений, но и другими законодательными нормами.

В национальном законодательстве в статье 128 УК РК прописывается определение торговли людьми – это «Купля-продажа или совершение иных сделок в отношении лица, а равно его эксплуатация либо вербовка, перевозка, передача, укрывательство, получение, а также совершение иных деяний в целях эксплуатации», а в статье 3 УК РК дается определение, что понимается под эксплуатацией, т.е. «использование виновным принудительного труда, то есть любой работы или службы, требуемой от лица путем применения насилия или угрозы его применения, для выполнения которой это лицо не предложило добровольно своих услуг, за исключением случаев, предусмотренных законами Республики Казахстан»[7].

Из данных определений вытекает, что законодатель к преступлениям торговли людьми помимо самой купли-продажи включил и эксплуатацию, и другие способы и методы торговли людьми, не относящиеся непосредственно к самой купле-продаже. Данное свидетельствует, что торговля людьми является сложным и многогранным преступлением. Поэтому в законодательном аспекте применение данной нормы вызывает множество проблем в правильной его квалификации и разграничении со смежными составами преступлений и других нарушений законодательства Казахстана.

Из самой диспозиции статьи к торговле людьми относится в прямом смысле слова, только купля-продажа, где продавец продает, а покупатель приобретает товар. Однако в качестве продавца может выступать любое лицо, но в качестве покупателя может выступать как человек, приобретающий для себя, в целях эксплуатации, так и с целью перепродажи для извлечения имущественных либо материальных выгод, либо с целью извлечения органов. В данном случае за товар принимается человек, который по рождению не является товаром, а соответственно купля-продажа уже при его возникновении является не законной.

Следует особое значение придать эксплуатации человека, т.к. любая купля-продажа осуществляется с целью дальнейшей эксплуатации самого человека либо извлечения органов, что является общественно опасным и не законным по своей природе в современном мире.

Разберем статью 128 «Торговля людьми», которая относится согласно УК РК к преступлениям против личности, ведь оно нарушает ряд конституционных прав человека. Поэтому основным объектом преступления является право на свободу человека, что является общественно опасным, нарушая конституционные права граждан.

Объектом преступления является свобода человека, личная безопасность, права, законные интересы, выбор местожительства, трудовой деятельности, передвижения.

Особое внимание следует уделить объективной стороне, которая согласна части 2 статьи 128 УК РК предусматривает: куплю-продажу; совершение иных сделок в отношении человека; эксплуатацию человека; вербовку людей; перевозку; передачу; укрывательство; получение, а также совершение иных деяний в целях эксплуатации.

Следует обратить внимание, что данные свойства отличаются от понятия торговли людьми согласно вышеуказанному международному определению в Палермском протоколе, т.к. не содержит таких способов как «получение людей путем угрозы силой или ее применения, или других форм принуждения, похищения,» [5].

Объективная сторона преступления является связующим звеном между умыслом и его последствиями, иными словами, деяние, которое может выражаться как в действии, так и в бездействии. По преступлениям, относящимся к категории торговли людьми, одним из признаков объективной стороны является способ совершения. В юридическом энциклопедическом словаре «под способом совершения преступления следует понимать внешнюю форму, в которой выразилось действие» [8], т.е. прямые действия относятся к объективной стороне преступления. В диспозиции статьи «Торговля людьми» и его квалифицирующих признаках нам предоставляют несколько способов совершения преступления, которые перечислены выше. Правильное определение объективной стороны помогает разграничить и правильно квалифицировать преступление от смежных составов преступления.

Многие ученые утверждают, что торговля людьми осуществляется с прямым умыслом и специальной целью с субъективной стороны, перечисленные в диспозиции статьи действия, законодатель связывает с целью эксплуатации. Однако данное суждение вызвало критику со стороны некоторых ученых.

К такому критическому отношению в своей работе высказалась Е.В. Евстифеева: «стороны в сделке либо посредник в отдельных случаях могут действовать без такой цели». В виде примера она привела отсутствие цели эксплуатации при продаже ребенка для усыновления [9]. Такого же мнения и другие видные ученые [10]. С данными суждениями сложно поспорить, но мы не будем затрагивать тему торговли несовершеннолетними. Поэтому с данными суждениями можно не согласиться. Следует отметить только то, что торговля несовершеннолетними полностью повторяет уголовное правонарушение, как торговля людьми. Как решение возможно исключить статью 135 УК РК – торговлю несовершеннолетними, добавив в статью 128 – в части второй как квалифицирующий признак «совершенное в отношении несовершеннолетнего». С данной теорией можно согласиться, но по другим преступлениям, относящимся к торговле людьми, сложно отнести данные мнения, т.к. они осуществляются только с прямым умыслом. Как высказался в своем комментарии к УК РК И.Ш. Борчашвили, субъективная сторона купли-продажи человека или совершение в отношении его иных сделок характеризуется прямым умыслом, поэтому цель совершения таких сделок для квалификации деяний по части 1 статьи 128 УК РК значения не имеет. При совершении вербовки, перевозки, передачи, укрывательства человека целью является эксплуатация человека [6].

При совершении похищения человека и лишения свободы с целью эксплуатации законодатель рассматривает эти деяния в отдельных статьях (ст.ст. 125 и 126 УК РК). Такой подход крайне нелогичен, поскольку данные деяния по своей сути относятся к преступлению торговле людьми. Термин «цель эксплуатации» явно указывает на другое преступление, и такие действия, как похищение и лишение свободы, следует понимать как методы и способы, используемые при совершении этого конкретного преступления.

К квалифицирующим признакам данного состава законодатель отнес совершение:

- 1) группой лиц по предварительному сговору;
- 2) неоднократно;
- 3) с применением насилия, опасного для жизни и здоровья, или угрозой его применения;
- 4) с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия;

- 5) в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности;
- 6) в отношении двух и более лиц;
- 7) в целях изъятия органов или тканей потерпевшего для трансплантации или иного использования;
- 8) путем обмана или злоупотребления доверием;
- 9) лицом с использованием своего служебного положения;
- 10) с использованием материальной или иной зависимости потерпевшего;
- 11) в отношении лица, заведомо для виновного, страдающего психическим расстройством или находящегося в беспомощном состоянии;
- 12) с изъятием, сокрытием либо уничтожением документов, удостоверяющих личность потерпевшего [11].

В части третья дополнительным квалифицирующим признаком предусмотрено совершенное путем пересечения границы РК, а в части четвертой, совершение преступной группой или повлекшее смерть по неосторожности, либо иные тяжкие последствия [11].

Как вывод, следует отметить, что некоторые квалифицирующие признаки, имеющиеся в ст. 128 законодатель отнес к отягчающим обстоятельствам, в тот момент, когда согласно международным определениям дефиниций «торговля людьми» их следует указать в основном составе, т.е. в части первой данной статьи, добавив и другие способы совершения преступления.

Кроме того, в торговле людьми должно быть три обязательных признака, таких как действие, способ и цель, и наличие этих трех факторов свидетельствует о наличии состава преступления. Однако законодатель, определив целью эксплуатацию человека совершенное способами такими как похищение человека, либо лишение свободы, разделил на не относящиеся к торговле людьми преступления.

Так, пункт 2 части 3 статьи 125 УК РК – похищение человека, совершенное с целью эксплуатации похищенного (похищенной) [3], где общественная опасность заключается в нарушении гарантированных Конституцией прав человека на свободу и объектом выступает личная свобода. В качестве дополнительного объекта могут выступать жизнь и здоровье человека. Потерпевшим может быть как совершеннолетнее лицо, так и нет.

Объективной стороной преступления являются последовательные совершаемые активные действия, куда входит завладение, перемещение и другие активные действия. Однако согласие лица на тайное перемещение или похищение, исключает состав рассматриваемого преступления. Таким образом, мотив и тяжесть преступления отличается от самой торговли людьми. Мотивом обычно является получение какой-либо выгоды и способом является похищение человека. Отличительным свойством является совершение помимо воли потерпевшего, либо против воли непосредственное его перемещение. Однако часть третья данного преступления имеет дополнительный квалифицирующий признак – в целях эксплуатации похищенного(-ной), что в корне меняет саму суть преступления. В то время как торговля людьми обычно включает в себя более широкий спектр действий такие как вербовку и транспортировку через границу, похищение людей сосредоточено на акте похищения.

Относительно субъективной стороны преступления, можно сказать, что оно совершено с прямым намерением и мотивы данного поступка могут быть разными, в основном они основаны на личных и межличностных отношениях, но при этом преступление имеет только одну цель, которая при квалификации практическими работниками может быть неправильно понята. Согласно вышеизложенному, после раскрытия инцидента, связанного с похищением человека с целью эксплуатации, установление факта эксплуатации становится затруднительным в практическом плане из-за соответствия между содержанием статьи и доказательным подходом. Продемонстрировать фактическое событие значительно проще, чем установить намерение. В своей работе «Особенности расследования преступлений, связанных

с похищением человека» авторы уделили особое внимание личности преступника при расследованиях данной категории дел, пояснив это тем, что согласно анализу уголовных дел преступления совершаются с целью манипулирования для достижения своих личных целей, имеющейся связи и личных отношений между сторонами, наличие первопричины для побуждения совершения преступления и ни о какой эксплуатации речи не идет [12]. Данное еще раз подтверждает наличие разных смыслов составов преступлений.

В целом отличительной особенностью торговли людьми от похищения человека с целью его эксплуатации является в самой цели.

Следующим составом преступления, которое также тесно перекликается с торговлей людьми, содержится в пункте 2 части 3 статьи 126 УК РК – «Незаконное лишение свободы, не связанное с его похищением, совершенное с целью эксплуатации» [11], где выступает аналогичные признаки общественной опасности. Объективная сторона выражается в незаконном лишении права на свободное передвижение и не может выражаться в насильственной форме и не насильственной. Отличительной чертой от похищения человека является отсутствие захвата потерпевшего. С субъективной стороны выражается прямым умыслом и мотивы могут быть, как и при квалификации похищения человека. Однако в преступлениях, предусмотренных статьями 125 и 126 УК РК, имеется оговорка, если имеется согласие потерпевшего, виновное лицо добровольно отпускает потерпевшего, то они освобождаются от уголовной ответственности, либо исключается состав уголовного правонарушения.

Согласно мнению И.Ш. Борчашвили термин эксплуатации человека «используется в качестве особо квалифицирующего признака в ст.ст. 125, 126, конструктивного признака объективной стороны ч. 1 ст. 128 УК РК и ч. 1 ст. 135 УК РК... В частях первой ст.ст. 128 и 135 УК РК эксплуатация выступает признаком объективной стороны в виде эксплуатации, ...а при квалификации п. 3 ч. 2 ст. 125 и п. 2 ч. 3 ст. 126 УК РК эксплуатация выступает в качестве субъективной стороны».

Разобрав вкратце по составу похожие составы преступлений, следует отметить, что на практике при установлении похищения человека либо незаконного лишения свободы человека, содержащее признаки цели эксплуатации, квалифицируется только по частям первой и в основном не квалифицируются совершенное в целях эксплуатации либо не видят признаков торговли людьми, а также все эти преступления по тяжести являются одинаковыми, цель доказать является затруднительной, то факт торговли людьми остается не вмененным, что таким образом не фиксируется, не умышленно укрывается, создается неверная статистика и преступление считается не ликвидным.

Также следует обратить особое внимание на международное определение понятия «торговля людьми», где факт похищения человека и применение насильственных действий, к которым также относится и незаконное лишение свободы, уже имеется в формулировке, которое отражает способ совершения преступления и является логической по составу.

Заключение. В результате анализа особенностей квалификации преступлений по торговле людьми сделаны следующие выводы:

1. Диспозиция статьи является описательной, но не содержит всех признаков торговли людьми, согласно международному определению, а некоторые даже законодатель отнес к отягчающим обстоятельствам.

2. Одним из способов совершения торговли людьми как похищение человека в целях эксплуатации отнесли к пункту 2 части 3 статьи 125 УК РК, что является не логичным, т.к. по факту преступление имеет совершенно другую цель, нежели вся статья, относящаяся к похищению человека, что в свою очередь затрудняет процесс доказывания, влечет неверную квалификацию и искажение статистических данных.

3. К таким же проблемам следует отнести и незаконное лишение человека с целью эксплуатации по таким же принципам.

4. На практике возникают сложности в понимании и применении статей, хоть и дается пояснение в Нормативном постановлении ВС РК «О практике применения законодательства, устанавливающего ответственность за торговлю людьми» от 29 декабря 2012 года № 7, но факту не работающие. Сложностью является при установлении очевидных фактов как похищения человека или незаконного лишения свободы, то цель эксплуатации в связи с имеющимися специфическими свойствами попросту не уделяют особого внимания, ведь санкция статьи предусматривает одинаковое наказание.

На основании изложенного, предлагается для облегчения процесса доказывания, правильности восприятия, квалификации преступления, логического понимания признать похищение человека и незаконное лишение свободы одним из способов совершения торговли людьми и включить их в третью часть статьи 128 УК РК, исключив их из статей 125 и 126 УК РК, оставив также отнесения к особо тяжким преступлениям.

Положительными моментами данного нововведения является защита прав жертв торговли людьми, приведение в соответствии статистических данных и формирование реальной картины нахождения положения преступлений. Главный аргумент касается мотива и цели преступного деяния, учитывая, что эксплуатация человека логически и уместно связана с торговлей людьми, тогда как похищение людей и незаконное лишение свободы обычно проистекают из совершенно разных мотивов и целей, не связанных с такой деятельностью. Объединение этих преступлений признает их общие характеристики и способствует более согласованному правовому реагированию, упрощает юридический процесс и усиливает ответственность виновных. Это позволяет правоохранительным органам и судебным системам более эффективно преследовать правонарушителей, признавая весь масштаб их преступной деятельности. Кроме того, консолидация ресурсов и усилий по борьбе с единой преступностью может привести к более эффективным стратегиям предотвращения, расследования и судебного преследования.

В результате перемещения квалифицирующих признаков преступлений, таких как похищение человека с целью эксплуатации и незаконное лишение свободы с целью эксплуатации, в преступление по торговле людьми, предусмотренной статьей 128 научно и логически оправдано, исходя из их взаимосвязанного характера, схожих методов принуждения, дублирования правовых рамок, воздействия на жертв, а также необходимости усиления стратегий ответственности и предотвращения. Признание общих черт между этими преступлениями позволяет принять более комплексные и эффективные меры по борьбе с современным рабством и эксплуатацией, что упростит процесс доказывания и понимания диспозиции статьи для ее правильной квалификации и применения. Для установления факта торговли людьми в таких случаях крайне важно дифференцировать эти действия от идентичных преступлений и собрать доказательства, подтверждающие цель эксплуатации. Признавая взаимосвязанный характер этих преступлений, и, применяя комплексный подход к расследованию и судебному преследованию, власти могут эффективно бороться с торговлей людьми и привлекать виновных к ответственности за свои действия.

Список использованных источников

1. Global Organized Crime Index 2023. A global x-ray of organized crime // Global initiative against transnational organized crime, 2023. – 244 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/09/Global-organized-crime-index-2023-web-compressed-compressed.pdf> (Access data: 06.01.2024).

2. Сейтаева, Ж. С., Канатов, А. К., Сапаралиева, С. М. Предоставление периода размышления как новое средство в системе правовой защиты жертв торговли людьми в Республике Казахстан [Текст] / Ж. С. Сейтаева, А. К. Канатов, С. М. Сапаралиева // Учебные труды Алматинской Академии МВД Республики Казахстан имени М. Есболатова . — 2023. — № 4(77). — С. 269-276.

3. О практике применения законодательства, устанавливающего ответственность за торговлю людьми: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 дек. 2012 г. №7

[Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P120000007S> (дата обращения: 28.03.2024).

4. Nastas. Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime // United Nations human rights office of the high commissioner: 2000 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-prevent-suppress-and-punish-trafficking-persons> (Access data: 17.01.2024).

5. О ратификации Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности: закон Республики Казахстан от 4 июня 2008 г. №37-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000037_ (дата обращения: 17.01.2024).

6. Бекмагамбетов, А.Б. Торговля людьми: докториальный и законодательный подход к проблеме противодействия (на материалах Казахстана и России): монография / А.Б. Бекмагамбетов. – Костанай: Костанайский филиал Государственного образовательного учреждения Высшего профессионального образования «Челябинский государственный университет», 2009. – 248 с.

7. Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 17.01.2024).

8. Юридический энциклопедический словарь; под ред. А.В. Малько. – Москва, 2006. – 668 с.

9. Евстифеева, Е.В. Оптимизация уголовно-правовой основы борьбы с торговлей людьми / Е.В. Евстифеева // Преступность и уголовное законодательство: реалии, тенденции, взаимовлияние. – Саратов, 2004. – 410 с.

10. Бикмурзин, М.П. Соотношение предмета преступления и потерпевшего: на примере составов преступлений, предусмотренных ст. 127-1 и 127-2 УК РФ / М.П. Бикмурзин // Преступность и уголовное законодательство: реалии, тенденции, взаимовлияние. – Саратов, 2004. – 433 с.

11. Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 17.01.2024).

12. Адмиралова, И.А. Особенности расследования преступлений, связанных с похищением человека: учебное пособие / И.А. Адмиралова, Е.В. Горин. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2009. – 81 с.

Сведения об авторе

Алимханова А.Р. - докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, младший советник юстиции.

Әлімханова А. Р. - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, кіші әділет кеңесшісі.

Alimkhanova A.R. - Doctoral student at the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Junior Adviser to Justice.

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПИМ М. ЕСБОЛАТОВ АТЫНДАҒЫ АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

«Қазақстан Республикасы ПИМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналында жариялау үшін заңтану, құқық қорғау қызметі, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығының өзекті мәселелері бойынша дайындалған қазақ, орыс және шет тілдеріндегі ғылыми мақалалар қабылданады.

Жариялауға ұсынылған мақалалардың қолжазбалары бұрын басқа басылымдарда жарияланбауы тиіс.

Мақала ғылыми жаңалықтың, теориялық және практикалық маңыздылықтың талаптарына сәйкес келуі керек, онда автордың ғылыми зерттеулерінің, эксперименттік немесе аналитикалық қызметінің өзіндік тұжырымдары мен аралық және түпкілікті нәтижелері көрсетілуі керек. Мақала бірлескен авторлықта дайындалуы мүмкін (үш автордан артық емес).

Мақала бір данада (электрондық және қағазда басып шығарылған түрде) ұсынылады. Мақаланың басып шығарылған нұсқасына автор (авторлар) қол қоюы тиіс. Қабылданатын материалдарға қойылатын талаптар келесідей: мақала Word редакторында терілуі тиіс, парақ форматы – А4, қаріп Times New Roman (Kz Times New Roman), шрифт өлшемі – 14, абзац жол – 1 см, мәтін ені бойынша және беттерді нөмірлемей тураланады, жоларалық интервал бір, жиегі (жоғарғы, төменгі, сол, оң) – 2 см, мақала көлемі 8-ден 12 бетке дейін.

Мақалаға қоса беріледі:

1. Авторлар туралы мәліметтер: автордың аты-жөні, тегі, жұмыс орны, лауазымы, атағы, ғылыми дәрежесі орыс, ағылшын және қазақ тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде). Байланыс телефонының нөмірі.

2. ЭОЖ индексі (эмбебап ондық жіктеу).

3. ҒТАМР (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы «ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҢ МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ РУБРИКАТОРЫ ҚҰРЫЛЫМЫ, ПАЙДАЛАНУ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ ЕРЕЖЕЛЕРІ» 7.77-98 Мемлекеттік стандартқа сәйкес қойылады).

4. Мақала атауы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде).

5. Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде) зерттеудің негізгі нәтижелері жазылған аннотация (түйіндеме). Аннотация мәтіні 7-8 сөйлемнен кем болмауы тиіс.

6. Түйінді сөздер қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (6-7 сөз) (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде).

7. Ғылым докторы, кандидаты немесе PhD докторы қол қойған, жұмыс орны бойынша мөрмен расталған 2 сын-пікір (ішкі және сыртқы).

8. Бөлімше бастығының қолы қойылған, мөрмен расталған ғылыми мақаланы жариялауға ұсыным беру туралы бөлімше отырысы хаттамасынан үзінді (құқық қорғау органдарының ведомстволық жоғары оқу орындарында жұмыс істейтін авторлар үшін).

Мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған дереккөздердің тізімі мақаланың соңында орналастырылады. Дереккөздер мақаладағы сілтемелердің кезектілігі тәртібімен көрсетіледі. Мақала мәтіндегі сілтеме нөмірі шаршы жақшада ресімделеді, мысалы: [1, 7 б]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» 7.1-2003 Мемлекеттік стандартымен ресімделеді. Интернет-ресурстарға сілтемелерде автор, мәтіннің атауы, дереккөз, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған күні көрсетіледі.

Мақалада «Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналының алдыңғы шығарылымындағы кемінде бір мақалаға сілтеме, сондай-ақ кемінде шет тіліндегі 2 дереккөзіне сілтеме болуы тиіс.

Суреттер (графиктер, схемалар, диаграммалар) компьютерде орындалуы керек.

Жариялануға ұсынылған барлық мақалалар редакциялық алқа мүшелерінің немесе тәуелсіз сарапшылардың міндетті түрде рецензиялауынан, сондай-ақ плагиатқа тексеруден өтеді.

Ресімделуі мен мазмұны көрсетілген талаптарға сәйкес келмейтін мақалалар жариялауға жіберілмейді. Редакция сондай-ақ журнал тақырыбына қатысы жоқ материалдарды қабылдамауға құқылы. Редакциямен қайтарылған материалдарталқылауға жатпайды.

Қолжазбалар авторларға қайтарылмайды. Жарияланған материалдар бойынша қаламақы төленбейді. Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты.

Журнал редакциясының алдын ала жазбаша келісімінсіз ресми сайтта жарияланған немесе орналастырылған материалдарды қайта басуға, орналастыруға немесе таратуға жол берілмейді. Редакцияның жариялауға берілген және редакция өңдеген материалдарды пайдалануға айрықша құқықтарын бұзу заң бойынша қудаланады.

Пайдаланылған дереккөздерді ресімдеу үлгісі:

Диссертация:

Жумабаев Е.Ж. Уголовно-правовая политика Республики Казахстан в сфере защиты прав человека: дис...заңғыл.канд., – Қарағанды, 2006. – 141 б.

Автореферат:

Абжапарова Ч.М. Применение принудительных мер воспитательного воздействия к несовершеннолетним: автореф. ... заңғыл. канд., – Бішкек, 2014. – 24 б.

Интернет көзі:

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Отбасы істері және гендерлік саясат жөніндегі Ұлттық комиссия туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 1 ақпандағы №56 Жарлығы // Интернет-ресурс: <http://akorda.kz/ru/category/komissiya-po-delam-zhenshchin> мысалы, өтініш беру күні.: 13.09.2012.

Журналдағы мақала:

Ахметов А.А. О состоянии разработанности терминологического аппарата в сфере предупреждения преступности несовершеннолетних // Правовая реформа в Казахстане. – 2012. – №4(60). – Б. 41- 43.

Конференция материалдарындағы мақала:

Ахметов А.А. Роль и место предупреждения преступности несовершеннолетних в системе общего предупреждения преступности // Вхождение Казахстана в мировое сообщество: поиск перспективных путей развития в условиях всеобщей глобализации и модернизации: халықар. ғыл.-тәжіриб. конф. – Алматы: АГТУ, 2012. – Б. 284-287.

Шет тіліндегі дереккөз:

John Bowlby, Attachment and Loss: Attachment. – NY: Basic Books, 1993. – 329 p.

Дәрістер курсы:

Российская правовая политика: Дәрістер курсы/ ред. М.И. Матузова және А.В. Малько. – М.: Норма, 2003. – 528 б.

Сөздік:

Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-і бас., қос. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 б.

Оқулық:

Криминология: оқулық: / жалпы ред. А.И. Долгова. – 4-ші басылым., өңдеужәнеқосымша. – М.: Норма: Ақпар. – М, 2010. – 1008 б.

Оқу құралы:

Идрисова С.Ф., Дусяцкая Л.М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты предупреждения преступности несовершеннолетних: оқу құралы. – Ижевск: Ақпар.Ресей ПМ, 2003. – 77 б.

Монография:

Жетписбаев Б.А., Айтбаева А.К. Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан. – Алматы: Заңгер, 2002. – 266 б.

Газет:

«Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» 2012 жылғы 6 қаңтардағы №527-IV Қазақстан Республикасының Заңы // Казахстанская правда. – 2012. – 17 қаңтар. – №19-20(26838-26839).

Мекен-жайымыз: 050060,

Алматы қ., Өтепов көш., 29

e-mail: gylumi_bolim@mail.kz

Қазақстан Республикасы ПМ Мақан Есболатов атындағы ҒЗЖРБЖҰБ

тел: (8-727) 3378086

**ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ
«УЧЕННЫЕ ТРУДЫ АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ МВД
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ИМЕНИ М. ЕСБУЛАТОВА»**

Для публикации в журнале «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках, подготовленные по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов.

Представленные для публикации рукописи статей не должны быть ранее опубликованы в других изданиях.

Статья должна соответствовать требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, в которой должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности автора. Статья может быть подготовлена в соавторстве (не более трех авторов).

Статья представляется в одном экземпляре (электронном и распечатанном виде). Распечатанный вариант статьи должен быть подписан автором (авторами). Требования к принимаемым материалам следующие: статью следует набрать в редакторе Word, формат листа – А4, шрифт TimesNewRoman (KZ TimesNewRoman), размер шрифта – 14, абзацный отступ – 1 см, текст выровнен по ширине и без нумерации страниц, межстрочный интервал одинарный, поля (верхнее, нижнее, левое, правое) – 2 см, объем статьи от 8 до 12 страниц.

К статье прилагаются:

1. Сведения об авторах: инициалы, фамилия автора, место работы, должность, звание, ученая степень на русском, английском и казахском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках). Номер контактного телефона.

2. Индекс УДК (Универсальная десятичная классификация).

3. МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации выставляется в соответствии с ГОСТ 7.77-98 «МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЙ РУБРИКАТОР НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ СТРУКТУРА, ПРАВИЛА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ВЕДЕНИЯ»).

4. Название статьи на казахском, русском и английском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках).

5. Аннотация (резюме) с изложением основных результатов исследования на казахском, русском и английском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках). Текст аннотации должен быть не менее 7-8 предложений.

6. Ключевые слова на казахском, русском и английском языках (6-7 слов) (для зарубежных авторов на русском и английском языках).

7. 2 рецензии (внутренняя и внешняя), подписанные доктором, кандидатом наук или доктором PhD, заверенные печатью по месту работы.

8. Выписка из протокола заседания подразделения о рекомендации к публикации научной статьи с подписью начальника подразделения, заверенная печатью (для авторов, работающих в ведомственных ВУЗах правоохранительных органов).

Список использованных при подготовке статьи источников располагается в конце статьи. Источники указываются в порядке очередности ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 7]. Список использованных источников оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, с указанием даты его открытия.

Статья должна содержать ссылку не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан», а также ссылки не менее чем на 2 источника на иностранном языке.

Иллюстрации (графики, схемы, диаграммы) должны быть выполнены на компьютере.

Все представленные для публикации статьи проходят обязательное слепое рецензирование членами редакционной коллегии или независимыми экспертами, а также проверку на плагиат.

Статьи, оформление и содержание которых не соответствует указанным требованиям, к публикации не допускаются. Редакция также вправе отклонить не относящиеся к тематике журнала материалы. Редакция не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.

Рукописи авторам не возвращаются. Гонорар по опубликованным материалам не выплачивается. Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы).

Перепечатка, размещение или распространение опубликованных или размещенных на официальном сайте материалов без предварительного письменного согласия редакции журнала не допускается. Нарушение исключительных прав редакции на использование переданных для публикации и обработанных редакцией материалов преследуется по закону.

Образец оформления использованных источников:

Диссертация:

Жумабаев Е.Ж. Уголовно-правовая политика Республики Казахстан в сфере защиты прав человека: дис...канд. юрид. наук. – Караганда, 2006. – 141 с.

Автореферат:

Абжапарова Ч.М. Применение принудительных мер воспитательного воздействия к несовершеннолетним: автореф. ... канд. юрид. наук. – Бишкек, 2014. – 24 с.

Интернет-источник:

Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2006 года №56 «О Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте» Республики Казахстан // Интернет-ресурс: <http://akorda.kz/ru/category/komissiya-po-delam-zhenshchin> дата обращения напр.: 13.09.2012.

Статья в журнале:

Ахметов А.А. О состоянии разработанности терминологического аппарата в сфере предупреждения преступности несовершеннолетних // Правовая реформа в Казахстане. – 2012. – №4(60). – С. 41- 43.

Статья в материалах конференции:

Ахметов А.А. Роль и место предупреждения преступности несовершеннолетних в системе общего предупреждения преступности // Вхождение Казахстана в мировое сообщество: поиск перспективных путей развития в условиях всеобщей глобализации и модернизации: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Алматы: АГТУ, 2012. – С. 284-287.

Источник на иностранном языке:

John Bowlby, Attachment and Loss: Attachment. – NY: Basic Books, 1993. – 329 p.

Курс лекций:

Российская правовая политика: Курс лекций / под ред. М.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Норма, 2003. – 528 с.

Словарь:

Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-е изд., доп. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 с.

Учебник:

Криминология: учебник: / под общ.ред. А.И. Долговой. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: Инфа-М, 2010. – 1008 с.

Учебное пособие:

Идрисова С.Ф., Дусяцкая Л.М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты предупреждения преступности несовершеннолетних: учебное пособие. – Ижевск: ИФНА МВД России, 2003. – 77 с.

Монография:

Жетписбаев Б.А., Айтбаева А.К. Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан. – Алматы: Юрист, 2002. – 266 с.

Газета:

Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года №527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» // Казахстанская правда. – 2012. – 17 января. – №19-20(26838-26839).

Адрес: 050060,

г. Алматы, ул. Утепова, 29

ООНИиРИП Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

тел: (8-727) 3378086